ACTA TERRAE FOGARASIENSIS

https://biblioteca-digitala.ro

Colegiul editorial/Editorial board:
IOAN OPRIŞ – Universitatea „Valahia” , Târgoviște
SABIN ADRIAN LUCA – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
ANDREI MARGA – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
ANTAL LUKÁCS – Universitatea Bucureşti
EUGEN STRĂUŢIU – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
GHEORGHE ROŞCULEŢ – Universitatea „Transilvania”, Brașov
GHEORGHE LAZĂR – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București

Colegiul de redacţie:
CONSTANTIN BĂJENARU – redactor şef
GHEORGHE FARAON – membru
AUREL DRAGNE – membru
HORIA PIRĂU – secretar de redacţie

Adresa de corespondență: Correspondence address:
MUZEUL ŢĂRII FĂGĂRAŞULUI „VALER LITERAT”
505200, FĂGĂRAŞ
P-ţa Mihai Viteazul, nr. 1, jud. Braşov
Tel. 0368/404287

RO – 505200, FĂGĂRAŞ
Mihai Viteazul St., No. 1,
Tel. (+40) (368) 404287

muzeufagaras@yahoo.com
www.cetateafagarasului.ro; www.muzeufagaras.ro

2021. MUZEUL ŢĂRII FĂGĂRAŞULUI „VALER LITERAT”
ISSN – 2285 – 5130
ISSN-L – 2285 – 5130
ACTA TERRAE FOGARASIENSIS (online)
ISSN 2810 – 3246
ISSN-L 2285 – 5130

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL ŢĂRII FĂGĂRAŞULUI
„VALER LITERAT”

ACTA TERRAE FOGARASIENSIS
X

Editura Negru Vodă
Făgăraș
2021

https://biblioteca-digitala.ro

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine exclusiv autorilor

Tehnoredactare și corectură: Amalia DRAGNE, Constantin BĂJENARU

https://biblioteca-digitala.ro

SUMAR
CONTENTS – INHALT – SOMMAIRE

ISTORIE
HISTORY

Gheorghe LAZAROVICI – Idolii culturii Starčevo-Criș din Banat .... *The idols of the Starčevo-Criș culture from Banat* .... Abstract	11 *11* 11
Vasile MĂRCULEȚ – Parade de mirese pentru alegerea soțiilor unor împărați bizantini (mijlocul secolului al VIII-lea – sfârșitul secolului al IX-lea) .... *Bride-shows for the election of the wives of somme byzantine emperors (mid-8th centuries – late 9th centuries)*... Abstract	22 *22* 22
Marina Violeta CONSTANTINESCU – Moment comemorativ: 500 de ani de la trecerea la Domnul a sfântului voievod Neagoe Basarab ... *Commemorative moment: 500 years from the transition to the Lord of the holy voievode Neagoe Basarab* .... Abstract	35 *35* 35
Dragoș Lucian ȚIGĂU – O diplomă de înnobilare și blazon din anul 1578 *Ennoblement diploma and coat of arms of 1578* .... Abstract	44 *44* 44
Claudia Elena SIMA – Odăile princiare din Cetatea Făgăraș .... *The princely chambers from Fagaras Fortress* .... Abstract	54 *54* 54
Vasile RUS – „Transmissionales in causa possesionis Resinar contra liberam regiamque civitatem Cibiniensem 1784”. Documentar (II) *„Transmissionales in causa possesionis Resinar contra liberam regiamque civitatem Cibiniensem 1784”. Documentary (II)* .... Abstract	64 *64* 64
Judit GRAPĂ – Istoria Hergheliei de la Sâmbăta de Jos, județul Brașov, oglindită în documentele vremii în perioada 1872-1913. Partea a II-a (1886-1895) .... *The history of the Stud farm from Sâmbăta de Jos, Brasov County, reflected in the documents of the time during 1872-1913. Part II (1886-1895)* ... Abstract	119 *119* 119
Alexandru BUCUR – Urme grănicerești în Țara Oltului (I) .... *Border tracks in the Country of Olt (I)* .... Abstract	136 *136* 136

https://biblioteca-digitala.ro

Lavinia DUMITRAȘCU – Congresul studenților universitari, Constanța, 1894. Din presa românilor	152
The Congress of university students, Constanta, 1894. From the romanian press	*152*
Abstract	152
Constantin BĂJENARU – Comitatul Făgăraș în anul 1911, sub lupa ziarelor „Gazeta Transilvaniei” și „Olteanul”	165
Fagaras County in 1911, under the magnifying glass of „Transylvanian Gazette” and „Olteanul”	*165*
Abstract	165
Marius CÂMPEANU, Alexandru BUCUR – Sacrificiul românilor din comuna Copalnic-Mănăștur (județul Maramureș) în Primul Război Mondial (1914-1918)	177
The sacrifice of the romanians participants in the First World War (1914-1918) from the Copalnic-Mănăștur district (Maramures County)	*177*
Abstract	177
Petre DIN – Atitudini și reprezentări în condiția de prizonier a maiorului Gheorghe Caracaș	184
Atitudes and aspects of major Gheorghe Caracas' life as war prisoner	*184*
Abstract	184
Emil STOIAN – Notarul Octavian Pop (1891-1961)	194
Le notaire Octavian Pop (1891-1961)	*194*
Résumé	194
Cristian SCĂICEANU – Două vizite regale la Craiova în perioada interbelică	198
Two royal visits to Craiova in the interwar period	*198*
Abstract	198
Valentin ARAPU – Valențele memorialistice și identitare în comunitățile de pe valea Prutului: cazul lui Victor Crudu – pictor, caricaturist și restaurator de covoare la Muzeul de Istorie și Etnografie din orașul Ungheni	208
Memorial and identity values in the communities of the Prut valley: the case of Victor Crudu – painter, caricaturist and restorer of carpets at the Museum of History and Ethnography from the city of Ungheni	*208*
Abstract	208
Nicoleta PETCU, Sebastian MĂLUȘELU – Principesa Ileana a României, „după 42 de ani, o binecuvântată revedere”	224
Princess Ileana of Romania, „after 42 years, a blessed goodbye”	*224*
Abstract	224

PATRIMONIU
HERITAGE

https://biblioteca-digitala.ro

Elena BĂJENARU – Colecții și colecționari. Colecția Szöcs .... *Collections and collectors. The Szöcs Collection* .... Abstract	241 *241* 241
Constantin ITTU – Tricentenar Samuel von Brukenthal. Quintus Curtius Rufus, „De rebus gestis Alexandri Magni”, Veneția, 1496 – un incunabul din Biblioteca baronială .... *Samuel baron von Brukenthal tricentenary. Quintus Curtius Rufus, „De Rebus gestis Alexandri Magnum”, Venice, 1496 – an incunabulum from the baronial Library* .... Abstract	252 *252* 252
Nicolae TEȘCULĂ – Breslele sighișorene reflectate în colecțiile Muzeului de Istorie Sighișoara. Recipient metalic pentru obținerea cleiului folosit de tâmplari (1727) .... *Die schäßburger zünfte in den sammlungen des Schäßburger Geschichte Museums. Metallbehälter für die herstellung von tischlerleim (1727)* .... Zusammenfassung	258 *258* 258
Irina FARAON – Aspecte privind arta cositorului în spațiul transilvănean *Aspects regarding the art of tin in the transylvanian space* .... Abstract	261 *261* 261
Ginel LAZĂR – O genealogie a Casei Princiare Cantacuzino, atribuită lui Constantin Cantacuzino, caimacam al Țării Românești, păstrată în patrimoniul MNIR .... *A genealogy of the Princely House of Cantacuzino, attributed to Constantin Cantacuzino, kaymakam of Wallachia – part of MNIR patrimony* .... Abstract	272 *272* 272
Claudia M. BONȚA, Melinda MITU – Portrete artistice: marile doamne ale scenei din secolul XIX .... *Artistic portraits: the great ladies of the scene of nineteenth century* .... Abstract	280 *280* 280
Delia VOINA – Orașul Făgăraș în cărți poștale din colecția Muzeului Național Brukenthal .... *Fagaras city in postcards from the Brukenthal National Museum collection* .... Abstract	291 *291* 291
Aurel DRAGNE – Plugul în colecțiile Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat” .... *Le charrue dans les collections du Musée du Pays de Făgăraș „Valer Literat”* .... Résumé	305 *305* 305
Ramona Monica LAZĂR – Considerații despre Institutul „Ioan Oteteleșanu” de la Măgurele, Ilfov .... *Considerations about the „Ioan Oteteleșanu” Institute from Măgurele, Ilfov* .... Abstract	325 *325* 325
Anatolie POVESTCA – Casa memorială „Alexei Șciusev” din Chișinău: o retrospectivă istorică	331

https://biblioteca-digitala.ro

Alexey Shchusev's house Museum in Chisinau: a historical retrospective .	*331*
Abstract	331

RECENZII
REVIEWS

Constantin BĂJENARU – Sorana Maier, pr. Constantin Necula, *Asociațiunea ASTRA, recuperarea unei Memorii culturale. II. Președinții*	347

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIE
HISTORY

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

IDOLII CULTURII STARČEVO-CRIȘ DIN BANAT[1]

Gheorghe LAZAROVICI[2]

THE IDOLS OF THE STARČEVO-CRIȘ CULTURE FROM BANAT

ABSTRACT

The paper analyzes several types of idols from the Starčevo-Criş culture from Banat with analogies and some more significant representations from the neighboring areas. The ideas that emerge are the same ones we found in a series of analytical studies on the synchronism between the old Starčevo-Criş III-IV fund and the newcomers from the south, the Vinča A2-A3 culture, which coexist for a while and influence each other. On the other hand, the analogies presented in the notes show the great cultural-religious unity from the Balkans to the south of Central Europe.

Keywords: idols, Starčevo-Criş culture, Banat, analogies, influence.

Foarte multe studii analitice s-au preocupat de plastica civilizaţiei neolitice, cele mai multe au fost generale, o analiză detaliată şi tipologie au realizat Nikola Tasić[3], Svend Hansen[4], mai recent unii colegi mai tineri, S. Angeleski, D. Negrei. Tipologii mai vechi şi mai noi au realizat Draga Garašanin şi mulţi alţii, imposibil de citat cu toţii[5]. Noi ne-am ocupat de cele din Banat, dar şi de unele teme cum este fragmentarea rituală[6].

Din cele publicate de D. Garašanin, dar şi cele din zona Clisurii sau din Banat, unele figurine feminine, care o reprezintă pe Marea Zeiţă Mamă, aveau redate o serie de elemente caracteristice: corpul sau capul şi gâtul cilindric sau conic; faţa o mască, de regulă caracteristică pentru o anume zonă geografică; nasul schematizat şi părul aproape nelipsit, precum şi alte elemente anatomice; sânii, pântecele, sexul sau fesele ca atribute de gen.

---

[1] Textul a făcut parte dintr-o lucrare pregătită pentru *Preistoria Banatului, vol. II*, volum nerealizat din cauza colegilor sârbi care nu au scris şi nu au mai colaborat după moartea lui Bogdan Brukner.

[2] Prof. univ. dr., Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu; e-mail: ghlazarovici@yahoo.com.

[3] N. Tasič, *Neolitska plastika*, Izdavač: Muzej grada Beograda, 1973; lucrare care a stat la baza unora din tipologiile noastre şi a colaboratorilor, mai ales pentru mască: D. Negrei, *O bază de date pentru idolii antropomorfi. Cataloage și extrase de tabele*, în „Tibiscum", XII, 2005, p. 205 ff; S. Angeleski, *Vinčian Aspects concerning the Spiritual Life from Macedonia*, în „Symposion Pescari, Institute of Archaeomytology", 2012, ms., Sebastopol, SUA, şi alţii.

[4] S. Hansen, *Bilder von Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur antropomorphen Plastik der Jüngsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*, Mainz, Ed. Philip von Zabern, 2007, t. I-II.

[5] D. Garašanin, *Starčevacka kultura*, Ljubjana, 1954, p. 158; S. Hansen, *op. cit.*, bibliografia la p. 396-520.

[6] Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, series Bibliotheca Musei Napocensis, III, Cluj, 1979; Gh. Lazarovici, Cornelia-Magda Lazarovici, *Fragmentarea rituală a idolilor și obiectelor de cult în Neolitic și Epoca Cuprului*, în „Acta Musei Tutovensis", III, Bârlad, 2008, p. 7-15.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 – Idoli antropomorfi, cultura Starčevo

În funcţie de aceasta, au fost clasificaţi ca idoli: conici, cilindrici, prismatici, modelaţi plastic, care redau cel mai adesea unele atribute ale **Marii Mame**, cum sunt steatopigia, care redă fertilitatea sau fecunditatea, graviditatea şi multe altele. Forma corpului sau redarea sexului reflectă uneori stadii de vârstă (copilă, femeia tânără, femeie în vârstă şi altele).

Idolii cilindrici sau coloană (Fig. 1-2). Tipul a fost astfel definit deoarece are gâtul înalt de formă cilindrică sau uşor conică. Aceştia sunt varianta cea mai răspândită din sudul Europei, din Grecia până în Ungaria[7], fiind consideraţi de origine sudică.

Cei cilindrici, consideraţi uneori de origine vinčiană, aparţin acestei perioade, având masca şi ochii ca cei vinčieni sau din Policromie, nu se ştie cine pe cine a influenţat.

Aceştia au adesea pe gâtul foarte lung părul redat incizat, uneori în valuri (Fig. 1). Unii dintre ei au baza cilindrică (Fig. 2a). Felul de redare a ochilor este frecvent întâlnit la sud de Dunăre, la Gladnica, Pavlovac şi altele[8]. În România apar odată cu migraţia III-a la Trestiana[9], Homorod şi altele[10].

Idolii cilindrici de forma celor de la Starčevo au cea mai mare extindere în sud-estul Europei, din Anatolia, Creta, până în Transilvania, Ungaria, Moldova[11] sau

---

[7] Vl. Milojčić, *Das Ältere Neolithikum in Serbien*, Wien, 1943-1950, p. 112; 1944, p. 112; D. Garašanin, *op. cit.*, p. 159; R. Galović, *L'agglomération néolithique de Zelenikovo, près Skoplje*, în „ZRNM”, V, Beograd, 1967, p. 150; Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte, I. Jungsteinzeit*, München, 1968, pl. 142/41-42.

[8] J. Glisić, B. Jovanović, *Praistosko naselje na Gladnicana kod Gračanice*, în „GlasnMKiM”, II, 1957, pl. V/1.

[9] E. Popuşoi, *Trestiana. Monografie arhaeologică*, Bârlad, 2005, fig. 117/8.

[10] B. Brukner, *Neolit u Vojvodini*, Dissertationes V, Beograd-Novi Sad, 1968, p. 47, 59; T. Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, în „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 381 ff.

[11] Vl. Milojčić, *op. cit.*, p. 29-30; D. Garašanin, *op. cit.*, pl. III; M. Garašanin, *Neolithicum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, în „BerRGK”, 39, 1959, p. 112; D. Srejović, *Die Lepenski Vir Kulture und der Begin der Jungsteinzeit an der Mitteldonau*, în „Fundamenta”, A, 3, Köln-Wien, 1971, pentru pl. I/3-6, p. XX; J. Nandris, *The Prehistoric archaeology of South-East Europe with special reference to the Neolithic figurines*, Diss. Cambridge, 1968; Gh. Lazarovici, *Cultura Starčevo-Criş în Banat*, în „Acta Musei Napocensis”, VI, 1969, p. 18; Al. Benac, *Le néolithique ancien dans les Balkans du nord-ouest et ses relations avec les regions voisines*, în „Actes”, VIII, CISPP, Belgrade, I, 1971; P. Ráczky, *Szolnok County*, Szolnok, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro

se afirmau legături cu Karanovo I şi Presesklo[12]. Dintre piesele cele mai elegante este una numită „**Venus de Starčevo**”[13].

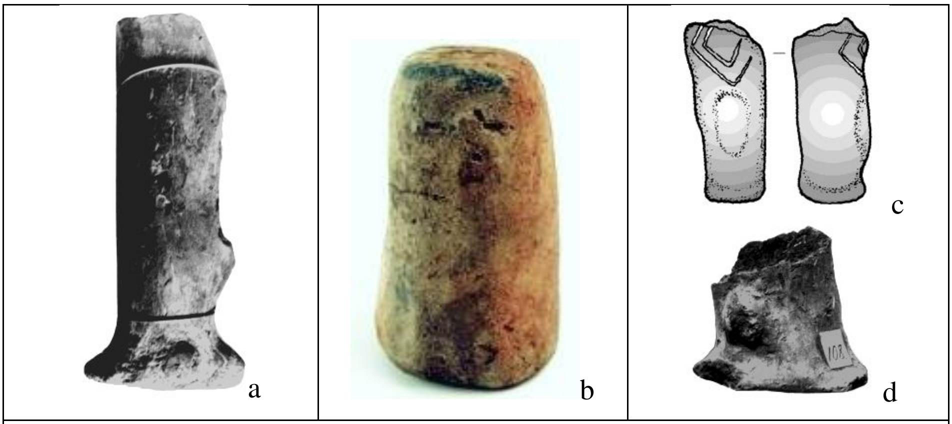

Fig. 2 – Dudeştii Vechi, idoli cilindrici

Aceasta are analogii la Bubanj, Gladnica şi Vinča[14].

Idoli cu gât şi cap cilindric, similari celor de la Starčevo, sunt la Obrez-Beletinci, dataţi în Starčevo IIa[15], deci SC III la noi; au ochii similari celor publicaţi de D. Garašanin[16]. Masca triunghiulară apare la Liubcova (săpături S. Luca), dar şi la Crnokalačka Bara[17] şi Karanovo I[18].

Cei de la Dudeştii Vechi au o bază lăţită pentru stabilitate, iar ca să sugereze piciorul era redat ouşorul călcâiului (Fig. 2a, 2d). Unele variante de idoli sunt uşor conice, pentru stabilitate, care redau şi ele ideea de coloană (Fig. 2b); acesta are o mască a feţei tipică acestei civilizaţii, iar sexul feminin este schiţat printr-o incizie. Un altul are pântecul uşor semnalat, iar pe piept are un decor romboidal, un pandantiv (Fig. 2c). Unii idoli din Lepenski Vir IIIa, după opinia lui D. Srejović aveau faţa modelată ca figură de pasăre („bec d’oiseou”), care apare şi în alte staţiuni contemporane[19].

---

[12] J. Makkay, *Die Wichtigsten Fragen der Köröd-Starčevo Periode*, în „ActaArchSz”, VIII, 1965, p. 16; P. Ráczky, *op. cit.*, p. 9, 15.

[13] D. Garašanin, *op. cit.*, pl. IV/12; Müller-Karpe, *op. cit.*, pl. 142/41-42, 143/B1; J. Glisić, B. Jovanović, *op. cit.*, Pl. V/1, p. 226, 236.

[14] D. Garašanin, *op. cit.*, p. 55-57, n. 10 şi urm.

[15] B. Brukner, *op cit.*, 92 şi pl. III/1.

[16] R. Galović, *Neue Funde der Starčevo Kultur in Mittel Serbien und Makedonien*, în „BerRGK”, 43-44, 1964, p. 27.

[17] N. Tasić, E. Tomić, *Cernokalacka Bara. Naselje Starcevacke i Vincanske Kulture*, Disertationes, VIII, 1969, pl. VII/4.

[18] S. Hansen, *op. cit.*, p. 167-168, fig. 73-74.

[19] D. Srejović, *Neolitska plastika* ..., p. XX, fig. 7-8; Idem, *Die Lepenski Vir* ..., p. 10, fig. 13/8; analogii la Zelenikovo, Crnokalačka Bara, Veluška Tumba, Rugbajir: R. Galović, *op. cit.*, VI/2-3, VI/1-3; Tasić-Tomić, *op. cit.*, VII-2; S. Hansen, *op. cit.*, p. 156, 68; J. Nandris, *op. cit.*, p. 74, 34.

https://biblioteca-digitala.ro

Idolii conici (Fig. 3). Adesea au fost confundaţi cu cei coloană sau cilindrici, având uneori capul şi gâtul conice.

a

b

c

Fig. 3a-c – Dudeştii Vechi, idoli conici

Forma corpului lor este conică[20], de unde asimilarea cu cei în formă de phalus. Cel mai bine păstrat exemplar este cel de la Dudeştii Vechi, ce are redate nasul, gura, ochii şi sexul (Fig. 3a); uneori au braţe şi fesele stilizate (Fig. 3c). Ochii şi gura sunt realizate prin incizii late. Analogii pentru ei sunt la Trestiana[21], în Bulgaria la Elešnica[22] sau Pernik[23].

Fig. 3d – Dudeştii Vechi, idoli conici

Ceea ce este important, este marea unitate culturală marcată prin formă sau felul de redare a ochilor sau gurii: tăietură, alveolă ori adâncitură. Acestea presupun existenţa unei mitologii comune legate de relaţia idol – om – divinitate. La unii sexul este o tăietură, alteori este un triunghi, atât la cei cilindrici, cât şi la cei prismatici[24].

Idolii cu steatopigie (Fig. 4). La idolii cu steatopigie sau grăsuni se confundă adesea partea superioară a lor cu idolii conici, având aceleaşi forme. La aceştia fesele sunt exagerat redate (Fig. 4).

La Vinča a fost descoperită una dintre cele mai întregi şi frumoase piese redată în poziţie şezândă, cu capul cilindric, rupt, cu fese pronunţate[25].

---

[20] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, fig. 10/3; B. Brukner, *op. cit.*, p. 63, fig. III.2; S. Hansen, *op. cit.*, t1, p. 146, fig. 58; t2, p. 163, fig. 27/6, 41/2,4.

[21] E. Popuşoi, *op. cit.*, fig. 117/6.11, 118/4-5; 119/1-2, 5.

[22] V. Nikolov, Maslarov 1987, fig. 30/3.

[23] S. Hansen, *op. cit.*, t2, fig. 163.

[24] *Ibidem*, fig. 41/2-4.

[25] I. Kutzián, *A Körös Kultura*, Budapest, 1944/1947, pl. LXII/1a; M. Garašanin, *op. cit.*, p. 112 ; B. Brukner, *Naselje vinčanske grupe na Gomolavi (1967-1976)*, rezumat *Settlement of the Vinča Group at Gomolova*, în „RVM", 26, 1980, p. 55; M. Gimbutas et alii, *Neolithic Macedonia. As reflected by Excavation at Anza Southeast Yugoslavia*, în seria „Monumenta Archaeologica", Los Angeles, 1976, p. 39, 42-43.

https://biblioteca-digitala.ro

Un altul, similar celui de la Vinča, are baza la fel ca cei de la Opoljenic-Zombor[26], Bački Monostor[27]. La Röske-Ludvár (Fig. 4c), idolul avea partea superioară a corpului plată, iar fesele foarte pronunţate şi picioarele despărţite[28]. În Moldova sunt unii idoli similari la Trestiana[29]. Asemenea idoli apar pe spaţii largi, din Anatolia până în Balcani. Dintre aceştia, mulţi au primit denumirea de „**Venus**": „**Venus de Vinča**", „**Venus de Zăuan**"[30].

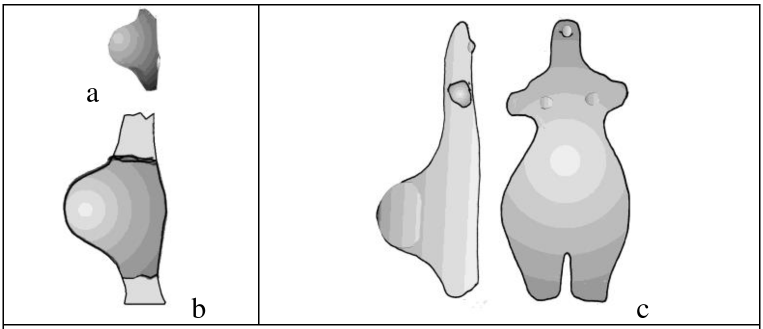

Fig. 4 – a. Buziaş-Silagiu; b. Cenad; c. Röske-Ludvar

Un fragment cu fese provenind de Cenad, foarte probabil, este de la Dudeştii Vechi-Humca Mare (Fig. 5a)[31], este similar cu cel de la Bački Monoštor[32] şi cu un fragment de la Starčevo (Fig. 5c)[33].

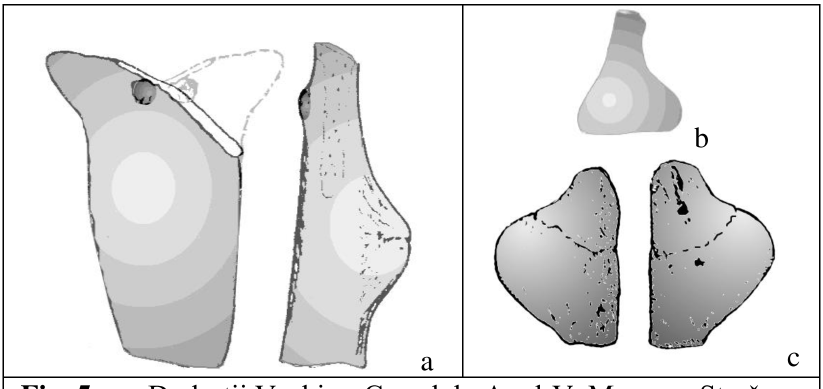

Fig. 5 – a. Dudeştii Vechi or Cenad; b. Arad-V. Moga; c. Starčevo

[26]I. Kutzián, *op. cit.*, pl. XIII/5; D. Garašanin, *op. cit.*, p. 57.
[27] D. Garašanin, *op. cit.*, p. 159; B. Brukner, *Neolit u Vojvodini*, 48; II/3.
[28] L. Nandris, *op. cit.*, fig. 80.
[29] E. Popuşoi, *op. cit.*, fig. 119/4.
[30] E. Lakó, *Piese neolitice de cult la Zăuan*, în „Acta Musei Napocensis", 1977, p. 42, fig. 2/1-4.
[31] Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 18, n. 5, fig. 10/9.
[32] I. Kutzián, *op. cit.*, pl. XIII/8.
[33] S. Hansen, *op. cit.*, t2, Abb. 119/9.

https://biblioteca-digitala.ro

În categoria acestora, sunt şi **idolii ziși tip *ghioagă***[34]; unul, cu un cap uşor conic, cu fese mari, fără picioare, a fost descoperit la Arad - str. V. Moga (Fig. 5b)[35], având analogii la Leţ[36]. Acest tip de idoli apar odată cu migraţia a III-a, fiind prezenţi şi în Ungaria, la Kopancs-*Zsoldos* şi -*Vata*, Hodmezövásárhely-*Hámszáritó*, Szolnok[37], Szajol ş.a.[38]. Ei apar aproape în aceleaşi staţiuni şi zone cu idolii coloană, legându-se de migraţiile III şi IV, fiind răspândiţi şi în Moldova[39], Bačka[40] şi altele. Pentru aceştia s-au lansat diferite tipologii[41].

Idoli cu influenţe vinčiene (Fig. 5).

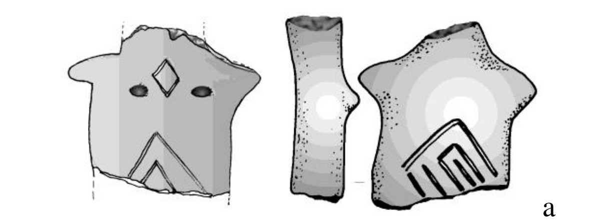

Fig. 5a – Ostrovu Golu

La Ostrovu Golu, unii idoli au corpul plat şi se observă stilizarea mâinilor şi sânilor ca la cei vinčieni. Decorul din bandă incizată, amestecul cu nisip şi forma lor vinčiană a fost sesizată de la început[42].

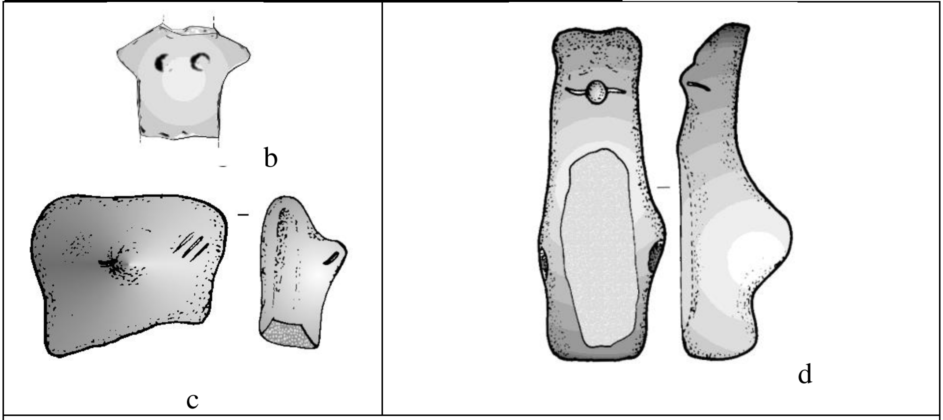

Fig. 5b-d – Ostrovu Golu

[34] N. Vlassa, *Cultura Criş în Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis”, III, 1966, p. 23; T. Bader, *op. cit.*, p. 382.
[35] Gh. Lazarovici, E. Pădureanu, *Așezarea neolitică de la Arad-str. Voevod Moga*, în „Ziridava”, XIII, 1981, p. 55, fig. 8/6, pl. I/3.
[36] N. Vlassa, *op. cit.*, p. 23.
[37] P. Ráczky, *op. cit.*, p. 13, fig. 7/3.
[38] I. Kutzián, *op. cit.*, pl. 43/1-5.
[39] N. Ursulescu, *Așezările omenești de pe teritoriul Sucevei până în secolul al VI-lea e.n.*, în „Studii și materiale. Istorie”, III, Suceava, 1973, p. 49.
[40] S. Karmanski, *Žrtvenici, statuete i amuleti sa lokaliteta Donja Branjevina*, Odzaci, 1968, p. 49, pl. XVI/6.
[41] T. Bader, *op. cit.*, tipul c; ş.a.
[42] C.S. Nicolăescu-Plopşor et alii, *Rezultatele arheologice din Zona Porților de Fier*, în „Comunicări. Seria Arheologie”, IV, Craiova, 1968, p. 25; P. Roman, V. Boroneanţ, *Locuirea neolitică de la Ostrovu Banului*, în „Drobeta”, I, 1974, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

Forma lor, însă, nu este doar vinčiană, ţine mai ales de formele vremii, fiind comune pe spaţii largi din Balcani, dar şi din bazinul dunărean, din sudul Bulgariei (Gălâbnic), Serbiei, până în Bazinul superior al Tisei, la Méhtelek.

e

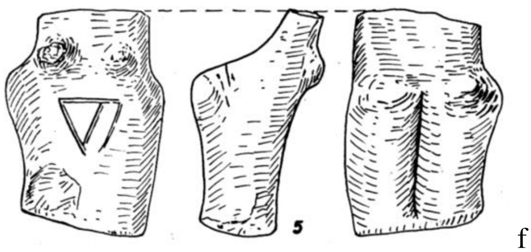

f

Fig. 5e-f – Ostrovu Golu

Observăm, însă, că maniera de redare a sexului este similară unora din idolii de la Beşenova (Fig. 6b), aceştia fiind anteriori contactului cu Vinča, din SC IIIA.

Idolii plaţi sau prismatici (Fig. 6).

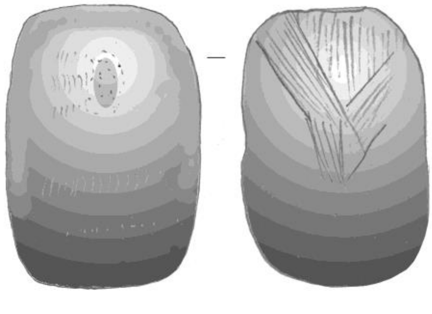

a

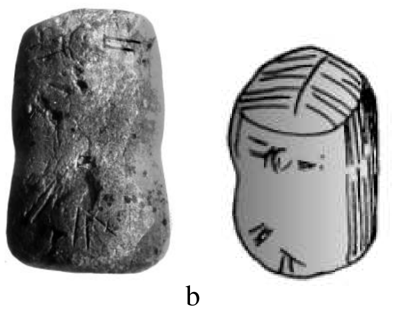

b

Fig. 6a-b – Dudeştii Vechi

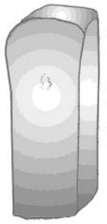

c

d

Fig. 6c-d – Silagiu

Idolii de acest tip (Fig. 6)[43], sunt cunoscuţi încă din vremea migraţiei a III-a, dar asemenea piese apar şi mai timpuriu la Lepenski Vir[44] şi Gura Baciului[45].

La Dudeştii Vechi este unul care are părul redat în stilul epocii. Nasul este o

[43] Gh. Lazarovic, *Cultura ...*, p. 18 fig. 10; vezi aici şi bibl.; Gh. Lazarovici, O. Sfetcu, *Aşezarea de la Buziaş-Silagiu*, în „Banatica, X, 1990.

[44] D. Srejović, *Neolitska plastika ...*, p. XX, fig. 8; Idem, *Die Lepenski Vir ...*, fig. 13.

[45] N. Vlassa, *Cea mai veche fază a complexului cultural Starčevo-Criş în România*, în „Acta Musei Napocensis”, IX, 1972 , p. 180, fig. 3/5.

https://biblioteca-digitala.ro

proeminenţă, iar ochii sunt din două tăieturi sugerând o mască. Sexul triunghiular are două incizii, marcând o femeie matură[46].

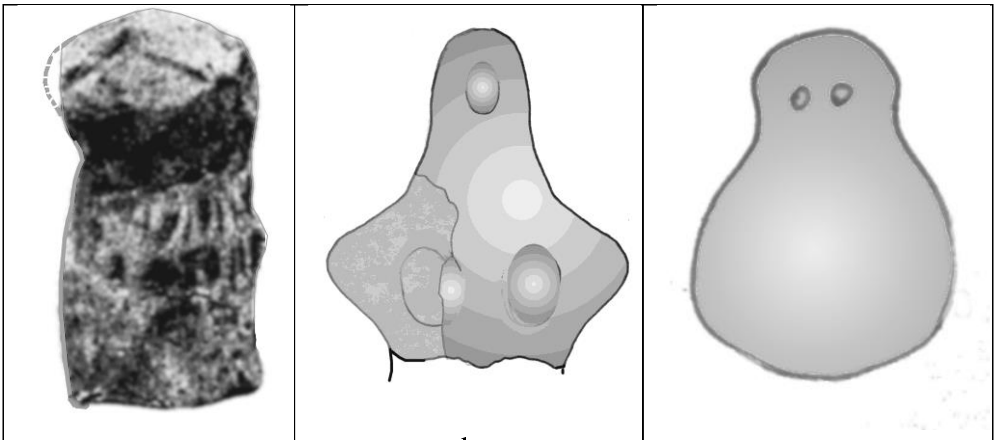

a b c

Fig. 7 – a. Zorlenţu Mare; b. Röske; c. Zvečka-Lug

La Gornea, un exemplar este din pastă amestecată cu nisip, mâl şi pleavă, similar celor din Starčevo IV[47]. Aceşti idoli ţin de migraţiile III şi IV, fiind întâlniţi pe spaţii largi din Bulgaria în NE Ungariei[48], pentru care sunt citate analogii karanoviene[49], deşi se întind pe spaţii mai largi, până în Crişana[50]. Cei mai mulţi au detalii privind sexul, ochii, nasul, fiind similari ca tipologie. Uneori, sexul apare sub forma unor semne similare celor din „Scrierea danubiană”[51]. Idoli similari cu păr şi sex mai apar la Kunszentmarton-Erpárt, cu acelaşi mod de redare[52].

Pentru idolii de mai sus sunt analogii în Oltenia, la Grădinile-Izlaz, într-un orizont mai timpuriu[53], asociat unor orizonturi cu pictură roşie, în Bulgaria la Rakitovo[54] sau la Gălâbnik[55], având nasul similar celor starčevieni de la Gura Baciului, dar care este din piatră[56].

[46] Gh. Lazarovici, *Cultura ...*, p. 10, 18.
[47] *Ibidem*, p. 18; Idem, *Cultura Vinča A în Banat*, în „Acta Musei Napocensis”, VII, 1970, p. 486, fig. 20.
[48] Méhtelek: N. Kalicz, J. Makkay, *A Méhteleki aggiagistenek*, Nyiregyháza, 1976, pl. 8.
[49] V. Nikolov, Maslarov 1987, fig. 30/1-4.
[50] Suplac: D. Ignat, *Aşezarea neolitică aparţinând culturii Criş de la Suplacu de Barcău*, în „Crisia”, VIII, 1978, p. 25, pl. VIII2-3.
[51] De exemplu la piesele de la Méhtelek: N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, pl. 8/1, 2, 4, 7.
[52] P. Ráczky, *op. cit.*, p. 123, kat. 4.
[53] M. Nica, *Grădinile. O nouă aşezare a neoliticului timpuriu din sud-estul Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, NS, 1, 1981.
[54] S. Hansen, *op. cit.*, t2, Abb. 169.9.
[55] *Ibidem*, Abb. 164/1-2.
[56] N. Vlassa, *Cea mai veche fază ...*, 3/5.

https://biblioteca-digitala.ro

O variantă a lor este rezultatul migraţiei/difuziunii a III-a (**Ghirlandoid**), prin corpul lor dreptunghiular, uneori în formă de paralelipiped, foarte plaţi, având marcaţi doar ochii şi uneori gura. Unele variante apar în Karanovo II[57], la Trestiana (SC IIIB-IVA)[58], precum şi în migraţia a III-a, în cultura Starčevo, ce poartă uneori numele de „Protoviča la unii"[59], în Crişana sunt la Suplac-Lapiş[60], în jud. Sălaj la Zăuan[61], în Oaş la Călimăneşti[62], în Câmpia Panonnică la Szolnok-Szanda, Sajol-Felsőföld, -Csiklópart, Mehtelek[63] şi în Bosnia[64].

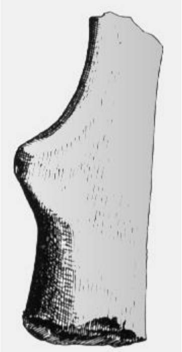

a

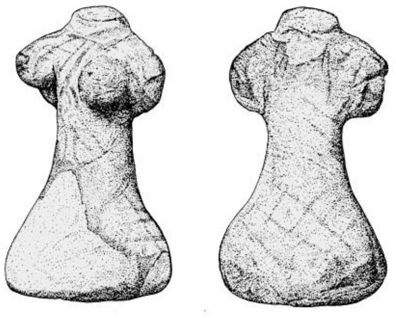

b

Fig. 8 – a. Usče; b. Starčevo

Acest tip cuprinde tot sudul Europei Centrale şi Balcanii[65]. Trebuie să remarcăm că pe aceştia apare sexul redat sub diferite forme, cu simboluri care se întâlnesc în „Scrierea danubiană", vreme la care apar şi primele tăbliţe (Glăvăneşti, Perieni, Suplac ş.a.[66]).

Alte tipuri şi forme (Fig. 7).

Cultura Vinča a influenţat plastica culturii Starčevo-Criş. La rândul ei, plastica culturii Starčevo-Criş a influenţat plastica culturii Vinča A2, până în faza Vinča B1. Cea mai bună dovadă o avem de la Zorlenţu Mare (Fig. 7a)[67], unde a fost descoperit un idol cilindric cu cap şi mască comună celor două civilizaţii, dar cu decor din ciupituri pe partea superioară a corpului (Fig. 78a), pasta fiind comună ambelor culturi.

---

[57] S. Hansen, *op. cit.*, p. 137, Abb. 168/4.

[58] E. Popuşoi, *op. cit.*, fig. 117/2, 9-10.

[59] J. Makkay, *A magyarországi neolitikun Kutásánok új eredményei*, Budapest, 1982, 26-31; J. Pavuk, *Ältere Linienbandkeramik in der Slowakei*, în „SlovArch", XXVIII, 1980, 52.

[60] D. Ignat, *op. cit.*, p. 24, 25, pl. VIII/3.

[61] E. Lakó, *Raport preliminar de cercetare arheologică efectuată în așezarea neolitică de la Zăuan (jud. Sălaj)*, în „Acta Musei Napocensis", 1978, pl. VII/3; S. Hansen, *op. cit.*, p. 137, 51/1-2.

[62] Informaţii amabile Cristian Virag.

[63] N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, fig. 8/2, 4-5, 7.

[64] N. Kalicz, P. Raczky, *Siedlung der Körös-Kultur in Szolnok Szanda*, în „Mitt. Arch. Instit. Ungarischen Akad. Wiss.", 10/11, 1982, p. 337, pl. 9/1a-b, 10/2.

[65] W.A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, p. 165, fig. 35.

[66] J. Makkay, *The Protovinča Problem – as seen from the Northernomost Frontier*, în „Vinča and its World", Belgrade, 1990, fig. 18 şi bibl; Gh. Lazarovici et alii, *Parța. Monografie Arheologică*, vol. I.1., p. 274, 290; N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iași, 1998, p. 103, fig. 27/3; St. Chohadjiev, *Slatino – prehistoric settlements*, Veliko Târnovo, 2006, p. 227, p. 71, fig. 158/7, 159/8, fig. 158/6a-d ş.a.

[67] Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, pl. XX/H6.

https://biblioteca-digitala.ro

Există o serie de piese care nu au fost clasificate, fiind în serii foarte mici, pentru care nu s-au făcut tipologii sau criteriile de clasificare nu au fost suficient de clare.

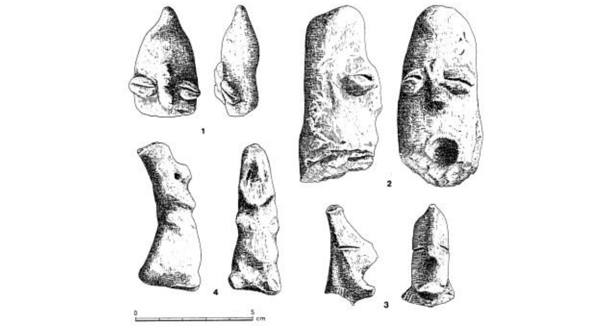

Fig. 9 – 1-3. Knepište, idoli antropomorfi

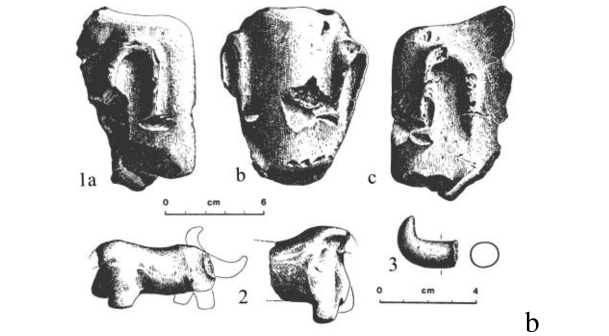

Fig. 9 – Knepište, 1a-1c, bucraniu mare; 2. Idol zoomorf, taur

O altă piesă deosebită la Starčevo are o formă destul de rară (Fig. 8b-c), modelată artistic pe anumite părţi ale corpului, cu forme realist redate, cu capul rupt ritualic, cu sânii mari, artistic redaţi; are o decoraţie din incizii lustruite, fin realizate pe corp, cu motive în reţea; idolul are fesele proeminente şi un pântec în relief[68], având unele analogii la Pavlovac, iar mai îndepărtate la Tečić ş. a.[69].

Credem că aceste analogii pe spaţii vaste reflectă unitatea manifestărilor religioase din Neoliticul timpuriu.

La Knepište (=Cânepişce sudul Dunării la Porţile de Fier), plastica redă tipuri similare plasticii balcanice (Fig. 9). Pe de o parte ochii mari de forma unor pastile cu tăieturi şi masca pentagonală redau o stilistică caracteristică etapei Starčevo-Criş (mai departe SC II). Maniera de redare a ochilor nu este cea mai timpurie, sunt analogii în Grecia (Sesklo, Larissa ş.a.)[70], mai apare la Vinča în SC IIIA şi în alte zone din regiunea dunăreană, la Donja Branjevina, Cârcea-Viaduct, Beletinci[71], în Balcani la Slatina, Cakran, Porodin şi în Anatolia în diferite staţiuni[72].

Partea inferioară a unui idol de la Ostrovu Golu-Gura Văii (Fig. 5f), are corpul plat, picioarele marcate, fiind rupt de la piept în sus[73]. Piesa are marcat sexul, iar despărţitura picioarelor e în manieră vinčiană. Sexul ar marca o femeie în vârstă

---

[68] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, Abb. 142/56; S. Hansen, *op. cit.*, t2, fig. 128/2.

[69] D. Garašanin, *op. cit.*, p. 143; Idem, *Croyance et culte de l'homme néolithique dans le centre dea Balkans*, în „Neolit centralnog Balkana”, Beograd, 1968, fig. 7; R. Galović, *Voci*, în „ZborNMB”, 3, 1960, p. 39; I. Kutzián, *op. cit.*, pl. XVII/2, XLIII/10, XLIV/3-4.

[70] S. Hansen, *op. cit.*, t2, Abb. 96-99, 130, 148, 165 ş.a.

[71] *Ibidem*, Abb. 130-132.

[72] *Ibidem*, Abb. 28-32, 39 ş.a.

[73] Gh. Lazarovici, *Unele probleme ale neoliticului din Banat*, în „Banatica”, 1, 1971, pl. III/10; Idem, *Neoliticul Banatului*, pl. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

(vezi şi Fig. 6b). Idolii de la Ostrovu Golu au fost puşi în legătură cu plastica culturii Karanovo de descoperitori. Influenţele vinčiene arată că este vorba de o evoluţie locală, care se încadrează în fenomenele generale marcate de cele două migraţii sus menţionate. Totuşi, maniera de redare a unora (Fig. 5c-d) ar marca similarităţi cu cei din Karanovo II, cu faţa trasă în forma ciocului de pasăre, „bec d'oiseau"[74]. Alte tipuri de la Karanovo sunt identice cu cele din restul Balcanilor, cum ar fi cei conici cu gura o proeminenţă sau forma de redare a ochilor[75].

La Ostrovu Golu[76], jumătatea dreaptă a unui idol rupt ritual[77] ţine de fazele SC IIIB-IVA. Piesa, prin forma corpului, este starčeviană şi ar putea fi încadrată în categoria celor elipsoidali (Fig. 5e). În literatură mai apar referiri, dar unii idoli sunt doar amintiţi: Cuina Turcului, cca. 30 de idoli antropomorfi[78].

Pe baza analogiilor prezentate se constată o iconografie şi o mitologie cultică întâlnită pe spaţii largi, mai strâns înrudită decât se afirmă pe baza ceramicii, dar, evident, există evoluţii şi dezvoltări locale, definite de noi sub un termen mai general de CBA (Chalculiticul Balkano-Anatolian)[79].

---

[74] St. Hiller, B. Nicolov, *Karanovo. Die Ausgrabungen im Südsektor 1984/1992*, Salzburg-Sofia, 1997, 2, pl. 110/6; Gh. Lazarovici, *Cultura* ..., p. 18-19; Idem, *Unele probleme ale ceramicii neoliticului din Banat*, în „Banatica", 3, 1975/*Fragen der neolithischen Keramik im Banat*, în „Festschrift für R. Pittioni", Wien, 1976, fig. 573.

[75] V. Nikolov, Maslorov 1987, fig. 29/1, 3-4.

[76] C.S. Nicolăescu-Plopşor et alii, *op. cit.*, p. 25; P. Roman, V. Boroneanţ, *op. cit.*, p. 127, pl. III.

[77] Gh. Lazarovici, *Cultura* ..., pl. 10/6, 9; Idem, *Unele probleme ale neoliticului* ..., fig. 2/3.

[78] C.S. Nicolăescu-Plopşor et alii, *Cercetările arheologice de la Cazane*, în „SCIV", 16, 1965, p. 409; E. Comşa, *Das Banater Neolithikum im Lichte der Neuen Foreschungen*, în „AMFMÉvk", 2, 1969, p. 30.

[79] Gh. Lazarovici, M. Nica, *Chalcoliticul Banato-Anatolian*, în vol. „Cultura Vinča în România", Timișoara, 1991; Gh. Lazarovici, *Așezarea neolitică de la Zăuan II. Migrație și difuziune. Chalcoliticul balcano-anatolian. Propuneri pentru un sistema de analiză procesuală*, în „Acta Musei Porolissensis", 17, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro

PARADE DE MIRESE PENTRU ALEGEREA SOȚIILOR UNOR ÎMPĂRAȚI BIZANTINI (MIJLOCUL SECOLULUI AL VIII-LEA – SFÂRȘITUL SECOLULUI AL IX-LEA)

Vasile MĂRCULEȚ[1]

BRIDE-SHOWS FOR THE ELECTION OF THE WIVES OF SOMME BYZANTINE EMPERORS (MID-8th CENTURIES – LATE 9th CENTURIES)

ABSTRACT

A method sometimes used in Byzantium for the election of future empresses was the organization of real bridal contests. They are attended by some of the most beautiful girls in the empire, selected based on rigorous beauty criteria. Between 788 and 882 five such shows were organized after which the future empresses were chosen. In 788, Maria of Amnia became the wife of Constantine VI (780-797). In 807, Emperor Nikephoros I chose Theophano of Athena as wife for his son, the future basileus, Staurakios (811). In 830, Theodora of Paphlagonia was elected wife of Emperor Theophilos (829-842). In 855, Evdokia Dekapolitissa was elected wife of Emperor Michael III (842-867). In 882, Theophano Martinakiou became the first wife of the future emperor Leo VI (886-912). Some historians claim that bride-shows were organized by Emperor Constantine V în 750, when he remarried Mary, between 751 and 769, when remarried Evdokia, and in 769, when he married his son Leo IV the Khazar with Irene, and by Emperor Leo VI, în 900, when remmaried for the third time to Evdokia Baiana.

Keywords: bride-shows, Maria of Amnia, Theophano of Athena, Kassia, Theodora of Paphlagonia, Evdokia Dekapolitissa, Evdokia Baiana, Theophano Martinakiou, Irene.

Perioada de un veac și jumătate, cuprinsă între mijlocul secolului al VIII-lea și sfârșitul celui de-al IX-lea, înregistrează, între altele, și o modalitate interesantă de alegere a soțiilor unor împărați bizantini: organizarea unor parade de mirese, respectiv veritabile concursuri de frumusețe, în urma cărora au fost selectate unele dintre viitoarele împărătese. În perioada analizată, izvoarele istorice înregistrează cinci asemenea parade de mirese, certe. Pe baza unor informații foarte sumare, unii istorici nu exclud posibilitatea organizării altor patru asemenea parade de mirese. Desfășurarea lor rămâne, însă, incertă.

Paradele de mirese din Bizanț. Curtea imperială bizantină, conchide istoricul Anthony Kaldellis, „organiza adesea prezentări de potențiale mirese, practic un fel de concursuri de frumusețe, în scopul găsirii unei soții pentru moștenitorul tronului”[2]. La sfârșitul secolului al VIII-lea, parada de mirese, pentru alegerea soțiilor viitorilor împărați, era deja cunoscută în Bizanț.

---

[1] Profesor, doctor în istorie, Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaş;
e-mail: vasilemarculet@gmail.com.

[2] A. Kaldellis, *A Cabinet of Byzantine Curiosities. Strange Tales and Surprising Facts from History's Most Orthodox Empire*, Oxford University Press, 2017, p. 5; traducerea în ediția în limba română: Idem, *Curiozități bizantine. Povești stranii și fapte surprinzătoare din istoria*

https://biblioteca-digitala.ro

Momentul introducerii paradelor de mirese pentru alegerea soțiilor împăraților sau viitorilor împărați în Bizanț nu este cunoscut cu exactitate. Istoricul Steven Runciman emite ipoteza că „metoda alegerii unei soții imperiale prin intermediul unui concurs de mireasă, aparent o cutumă orientală, a fost introdusă de soția khazară a lui Constantinos V”, Irina, supranumită Khazara[3]. Teza formulată de S. Runciman a fost acceptată, cu ușoare rezerve, și de istoricul Dominique Barbe. Chiar dacă nu exclude posibilitatea ca această „cutumă originală” să fi fost introdusă de Irina Khazara, soția împăratului Constantinos V, care, „devenită basilissa, ar fi putut să introducă la Constantinopol o cutumă națională”, autorul susține, totuși, că procedura „nu pare să fi fost utilizată în Bizanț înainte de sfârșitul secolului al VIII-lea”[4].

Parada de mirese, considera Dominique Barbe, permitea „să se evite căsătoria basileului cu o prințesă străină”, precum și „o alegere în afara fiicelor de înalți demnitari”[5]. Așa cum remarca, perfect întemeiat, același cercetător, „concursul de frumusețe bizantin nu are nimic de-a face cu cele pe care le cunosc societățile noastre contemporane. (...). Trimișii imperiali au sarcina de a găsi o soție demnă de-un împărat. Firește, trebuia ca laureata să corespundă unor măsuri ideale, dar și unor criterii morale și unor calități intelectuale, căci binele trebuie să însoțească frumosul. Calitățile reținute pentru selecție impun să nu se aleagă decât tinere cu o educație aleasă și aparținând înaltei societăți a imperiului. Viitoarea basilissa este, prin urmare, întotdeauna o fată din aristocrație”[6].

Fetele selectate pentru a participa la paradele de mirese trebuiau să îndeplinească o serie de criterii de frumusețe stabilite de curtea imperială. Unele din aceste criterii își află prezentarea în lucrarea hagiografică „Vita S Philareti”. Spre exemplu, izvorul în discuție menționează faptul că trimișii imperiali, însărcinați cu identificarea și selectarea fetelor, aveau la dispoziție o imagine pictată, un portret, numit „lauraton (λαυρᾶτον)”, fetele trebuind să semene cât mai mult cu ea, precum și un pantof, „tzangion (τζαγκίον)”, având o măsură considerată potrivită pentru mărimea piciorului miresei ideale, pe care candidatele trebuiau să-l probeze[7].

Alte criterii cu privire la educația, credința și frumusețea fizică a fetelor, sunt precizate în „Vita S Irina” sau în „Vita S Theophano”. Conform primului izvor, pentru a putea fi selecționată, „fata trebuia să aparțină unei ilustre și remarcabile familii evlavioase, care se mândrea cu credința ortodoxă, trebuia să exceleze în frumusețe

---

celui mai ortodox imperiu din lume, traducere din limba engleză de G. Tudor, București, Editura All, 2021, p. 20.

[3] S. Runciman, *Women in Byzantine Aristocratic Society*, în vol. „The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries”, edited by M. Angold, BAR International Series 221, 1984, p. 14-15.

[4] D. Barbe, *Irina, împăratul Bizanțului*, traducere din limba franceză I.D. Brana, București, Editura Nemira, 2013, p. 76.

[5] *Ibidem*, p. 281.

[6] *Ibidem*, p. 76.

[7] *La vie de S. Philarète*, edité par M.-H. Fourmy, M. Leroy, în „Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines”, IX, 1, 1934, p. 140-141; a se vedea și ediția: *The Life of St Philaretos the Merciful Written by his Grandson Niketas*, A Critical Edition with Introduction, Notes and Indices by L. Rydén, Uppsala, 2002, p. 88-89; Cf. A. Kaldellis, *A Cabinet of Byzantine Curiosities*, p. 5; a se vedea și ediția: Idem, *Curiozități bizantine*, p. 20-21.

https://biblioteca-digitala.ro

morală și noblețe spirituală și să se distingă prin perfecțiunea corporală astfel încât să le depășească pe toate fetele de vârsta ei”[8]. La rândul ei, „Viața Sfintei Theophano” consemnează, spre exemplu, că uneori cele trei finaliste selectate dintre toate candidatele, pentru a concura între ele, după ce erau duse la curte erau examinate în baie, complet dezbrăcate, de către împărăteasa mamă, care o alegea pe cea mai frumoasă[9].

Nu cunoaștem cum erau percepute paradele de mirese în rândul populației imperiului, îndeosebi a celei din capitala acestuia. Cercetătoarea Irène Sorlin, spre exemplu, este de părere că paradele de mirese nu au fost apreciate de toți locuitorii Bizanțului. Întemeiată pe discursul hagiografic târziu, care evidențiază ratarea de către unii împărați a posibilității de a se căsători cu cele mai frumoase și mai dorite candidate, Irène Sorlin conchide că „tema căsătoriei printr-un «concurs de frumusețe» nu era apreciată uniform în Bizanț, sau, cel puțin, ambiguitatea la care se preta”[10].

De la sfârșitul secolului al IX-lea, informațiile cu privire la organizarea unor astfel de parade de mirese pentru alegerea soțiilor unor împărați dispar din surse. Această constatare face posibilă concluzia că epoca lor de desfășurare se încheie acum.

Parade de mirese, certe. Sursele avute la dispoziție înregistrează desfășurarea, cu certitudine, a cinci astfel de parade de mirese. Potrivit acestora, asemenea prezentări de mirese au avut loc în 788, pentru alegerea soției împăratului Constantinos VI, în 807, pentru alegerea soției succesorului lui Nikephoros I, Staurakios, în 830, în vederea alegerii soției împăratului Theophilos, în 855, pentru alegerea soției împăratului Mihail III, și în 882, pentru alegerea soției viitorului împărat Leon VI.

Alegerea soției împăratului Constantinos VI (788). Prima paradă de mirese asupra căreia dispunem de un set mai consistent de informații s-a consumat pe la mijlocul anului 788[11]. Organizarea ei a fost consecința deciziei împărătesei Irina, care domnea împreună cu fiul ei Constantinos VI, de a-i căuta acestuia o soție.

Principalele informații referitoare la acest eveniment se regăsesc, în primul rând, în lucrarea „Vita S Philareti”. Izvorul amintit relatează că, umblând în căutarea de candidate la calitatea de soție a lui Constantinos VI, trimișii împărătesei au ajuns în satul Amnia, dependent de orașul Gangra, din Paphlagonia, unde locuia Sfântul

---

[8] *De S. Irene Hegumena Virg. Constantinopoli in Chrysobalanto*, în „Acta Sanctorum. Julii”, collecte, digesta, illustrate a J.B. Sollerio, J. Pinio, G. Cupero, P. Boschio, t. VI, Parisiis et Romae, 1868, § I.5; a se vedea și ediția: *The Life of St Irene Abbess of Chrysobalanton*, A Critical Edition with Introduction, Translation, Notes and Indices by J.O. Rosenqvist, Uppsala, 1986, p. 8-9.

[9] *Zwei Griechische Texte über die Hl. Theophano, die Gemahlin Kaisers Leo VI*, Herausgegeben von E. Kurtz, St. Pétersbourg, 1898, § 10.

[10] Irène Sorlin, *La plus belle ou la meilleure? Note sur les concours de beauté à Byzance dans la Russie moscovite des XVI-XVIIe siècles*, în „ΕΥΨΥΧΙΑ. Mélanges offerts à Hélène Ahrzeiler”; e-Book, Édition de la Sorbonne, Paris, 1998 (2019), p. 657.

[11] W. Treadgold, *The Bride-shows of the Byzantine Emperors*, în „Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines”, XLIX, 1979, p. 396.

https://biblioteca-digitala.ro

Philaretos cu familia lui, în casa căruia au rămas câteva zile[12]. Conducătorul acestor trimiși ai Constantinopolului, susține „Chronica" lui Theophanes Confessor, a fost un anume Theophanes, protospatharios[13].

Trimișii imperiali, relatează „Vita S Philareti", s-au oprit asupra celor trei fiice ale fetei mai vârstnice a lui Philaretos, Hypatia, anume Maria, Myranthia și Evanthia[14]. Ei au separat tinerele fete de femeile mai în vârstă, apoi „au măsurat cu măsurile imperiale mijlocul celei mai mari și au constatat că se potrivea cu ceea ce căutau. I-au examinat, de asemenea, pieptul: acesta era în acord cu datele stabilite. Comparând apoi cu portretul, au constatat că și acest lucru corespundea și, de asemenea, măsurându-i piciorul cu pantoful au descoperit că se potrivește"[15].

În urma trecerii testului, Maria de Amnia s-a calificat pentru concursul de frumusețe în urma căruia urma să fie aleasă soția lui Constantinos VI. Surorile Mariei au fost și ele selectate. În asemenea condiții, întreaga familie a lui Philaretos s-a deplasat, împreună cu trimișii imperiali, la Constantinopol, pentru a le însoți pe fete.

La palatul imperial, fetele selectate au fost apoi verificate de împărăteasă, Constantinos VI și Staurakios, principalul colaborator al suveranilor. Una dintre candidate, fiica unui anume Gerontianos, „care era foarte bogată și foarte frumoasă" și care a fost prima prezentată suveranilor și sfetnicului lor, a fost respinsă și trimisă acasă, încărcată cu daruri[16].

Una câte una, restul candidatelor au fost examinate de suverani și sfetnicul lor. Niciuna nu le-a fost, însă, pe plac. Ultimele au fost introduse cele trei nepoate ale Sfântului Philaretos. Împăratul, mama sa și sfetnicul lor, relatează „Vita S Philareti", „se entuziasmară în fața frumuseții lor, fură fermecați de ținuta lor, de spiritul lor și de distincția mersului lor"[17].

Maria de Amnia a fost aleasă de împărăteasă să devină soția împăratului, Constantinos VI. Potrivit consemnării din „Chronica" lui Theophanes Confessor, cununia a fost oficiată în noiembrie 778[18]. Sora mijlocie, Myranthia, a fost căsătorită cu unul din marii demnitari de la curte, un anume Constantinakios, patrikios, iar cea mai tânără, Evanthia, cu Grimoald III, principele de Benevento, fiul şi succesorul lui Arechis II[19].

---

[12] *La vie de S. Philarète*, p. 134/135-138/139; a se vedea și *The Life of St Philaretos*, p. 82/83-88/89.

[13] Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Translated with Introduction and Commentary by Gy. Mango and R. Scott with the assistance of G. Greatrex, Oxford, Clarendon Press, 1997, [AM 6281, AD 788/9]; a se vedea și ediția: Theophanses, *The Chronicle of Theophanes*, A English translation of anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813), with introduction and notes by H. Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982, p. 147.

[14] *La vie de S. Philarète*, p. 140-141; a se vedea și *The Life of St Philaretos*, p. 88-89.

[15] *Ibidem*; *Ibidem*.

[16] *Ibidem*, p. 142-143; *Ibidem*, p. 90-91.

[17] *Ibidem*, p. 142-143; *Ibidem*, p. 90/91-92/93.

[18] Theophanes Confessor, *The Chronicle*, [AM 6281, AD 788/9]; a se vedea și ediția: Theophanes, *The Chronicle*, p. 147.

[19] *La vie de S. Philarète*, p. 142-143; a se vedea și *The Life of St Philaretos*, p. 92-93.

https://biblioteca-digitala.ro

Declararea de câștigătoare a Mariei de Amnia, care provenea dintr-o obscură familie de aristocrați provinciali, nu a fost una întâmplătoare. Alegerea făcută, conchideau M.-H. Fourmy și M. Leroy, „răspundea, fără îndoială, dorinței secrete a Irinei care, pasionată de autoritate, nu și-ar fi dorit o tânără fată a cărei influență ar fi putut contrabalansa puterea ei”[20]. Familia Mariei nu jucase și nici nu avea să joace vreun rol politic în Imperiul Bizantin[21].

Alegerea soției viitorului împărat, Staurakios (807). Următoarea paradă de mirese asupra căreia avem câteva informații a avut loc în anul 807. Ea a fost organizată de împăratul Nikephoros I (802-811), cu scopul de a-i găsi soție fiului său, Staurakios.

Informațiile referitoare la organizarea acestei parade de mirese sunt puține. Ele se regăsesc în „Chronica” lui Theophanes Confessor.

În lucrarea lui, Theophanes datează desfășurarea paradei de mirese în 20 decembrie 807[22]. Conform consemnării din cronica autorului bizantin, parada a fost organizată după ce împăratul „a ales mai multe fecioare din toate teritoriile supuse stăpânirii lui”, care au fost aduse la Constantinopol[23].

Nu cunoaștem modul în care a fost realizată selecția tinerelor fete. Suntem însă de părere că, foarte probabil, ea s-a făcut pe baza acelorași criterii și modalități care se regăsesc prezentate în „Vita S Philareti”.

Dintre toate fetele selectate, împăratul a ales-o pe o anume Theophano din Athena, „o rudă a binecuvântatei Irina”[24]. Despre cea aleasă, Theophanes afirmă că „fusese logodită cu un alt bărbat și deseori se culcase cu el”[25]. Chiar și așa, împăratul Nikephoros, susține autorul bizantin, „a despărțit-o de el pentru a se căsători cu nenorocitul Staurakios, încălcând cu nerușinare legea și în această chestiune, ca în toate celelalte”[26].

În continuarea relatării lui, în contextul desfășurării respectivei parade a mireselor și în strânsă legătură cu ea, Theophanes mai oferă o informație cu privire la atitudinea împăratului Nikephoros I. El afirmă că odată cu Theophano, basileul „a mai ales, de asemenea, alte două fete chiar mai frumoase decât ea, pe care desfrânatul le-a siluit chiar în zilele nunții și toți au râs de el”[27].

În condițiile în care, așa cum se știe, Theophanes Confessor manifestă o ostilitate incontestabilă la adresa împăraților iconoclaști, informația lui trebuie primită cu foarte multe rezerve, ea rămânând una profund discutabilă. Considerăm că are perfectă dreptate Warren Treadgold atunci când susține că, dată fiind antipatia pe care Theophanes i-o arată lui Nikephoros I, această paradă de mirese nu trebuie pusă într-

---

[20] M.-H. Fourmy, M. Leroy, *Introducere la Vie de S. Philarète*, în „Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines”, IX, 1934, 1, p. 103.
[21] *Ibidem.*
[22] Theophanes Confessor, *The Chronicle*, [AM 6300, AD 807/8]; a se vedea și ediția: Theophanes, *The Chronicle*, p. 164.
[23] *Ibidem*; *Ibidem.*
[24] *Ibidem*; *Ibidem.*
[25] *Ibidem*; *Ibidem.*
[26] *Ibidem*; *Ibidem.*
[27] *Ibidem*; *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

o lumină nefavorabilă, așa cum procedează cronicarul bizantin[28]. Totodată, consideră el, „este puțin probabil ca un bărbat care a posedat două dintre cele mai frumoase fete din imperiu să fi fost râs de cineva”[29].

Parcurgerea informațiilor avute permit constatarea că nu Staurakios a fost cel care și-a ales soția, ci acest lucru a fost făcut de tatăl său, așa cum procedase altădată împărăteasa Irina. Prin opțiunea pentru Theophano, rudă a împărătesei Irina, pe care chiar el o detronase, Nikephoros I, consideră W. Treadgold, încerca să stabilească o legătură între noua dinastie, pe care intenționa să o întemeieze, și vechea dinastie a Isaurienilor, din care făcuse parte fosta împărăteasă[30].

Alți istorici formulează alte opinii. Spre exemplu, J.B. Bury considera că alegerea tinerei Theophano prezenta două avantaje. Primul era acela că era rudă cu fosta împărăteasă Irina. Al doilea avantaj deriva din faptul că Theophano „se bucurase de aproape de îmbrățișările unui alt bărbat a cărui logodnică era”, fapt care i-a oferit lui Nikephoros I posibilitatea ca, sfidând Biserica, „să afirme principiul conform căruia împăratul nu era legat de legile canonice care interziceau o astfel de unire”[31].

La rândul lor, M.-H. Fourmy și M. Leroy formulează o altă părere, fundamentată pe opinia lui Theophanes Confessor, după care Staurakios „era cu totul nepotrivit” pentru demnitatea imperială, având „numai în aparență vigoare și voință”[32]. În consecință, conchid ei, Nikephoros I voia să-i ofere fiului său „o soție perfectă din punct de vedere fizic. Cea aleasă a fost chiar o femeie căsătorită, Theophano, care a fost separată de soțul ei pentru a fi unită cu Staurakios”[33].

Aceste teorii sunt respinse de Warren Treadgold. El le consideră „destul de fanteziste”, care „devin de prisos” odată cu admiterea ca veridică a faptului că la baza deciziei lui Nikephoros I a stat un motiv dinastic[34].

Alegerea soției împăratului Theophilos (830). O paradă de mirese asupra căreia insistă mai mulți autori în lucrările lor, fapt care a transformat-o, de altfel, în cea mai cunoscută dintre toate, a fost cea soldată cu alegerea soției împăratului Theophilos. Prezentarea a fost organizată de mama vitregă a basileului, împărăteasa Euphrosyna, văduva împăratului Mihail II de Amorion (820-829) și fiica lui Constantinos VI și a Mariei de Amnia, în 830[35].

---

[28] W. Treadgold, *The Bride-shows*, p. 401.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*.
[31] J.B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire. From the Fall of Irene to the Accession of Basil I (A.D. 802-867)*, London, Macmillan and Co. Limited, 1912, p. 15.
[32] Theophanes Confessor, *The Chronicle*, [AM 6296, AD 803/4]; a se vedea și ediția: Theophanes, *The Chronicle*, p. 161.
[33] M.-H. Fourmy, M. Leroy, *op. cit.*, p. 103.
[34] W. Treadgold, *op. cit.*, p. 402.
[35] Pentru discuțiile asupra datării paradei de mirese a de vedea: E.W. Brooks, *The Marriage of the Emperor Theophilos*, în „Byzantinische Zeitschrift”, X, 1901, p. 540-545; W. Treadgold, *The Problem of the Marriage of the Emperor Theophilus*, în „Greek, Roman and Byzantine Studies”, 16, 1975, 3, p. 325-341; Idem, *The Historicity of Imperial Bride-shows*, în „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik”, 54, 2004, p. 42; K. Sherry, *Kassia the Nun*

https://biblioteca-digitala.ro

Istoricul Anthony Kaldellis consideră parada de mirese organizată pentru Theophilos drept „cea mai faimoasă prezentare de acest fel pusă în scenă”[36]. O serie de informații referitoare la acest eveniment se regăsesc în „Chronographia” lui Leon Grammaticus, în „Vita Imperatorum recentiorum”, a lui Georgius Monachus, în „Annalele” lui Symeon Magister, în așa-numita „Chronică a logothetului” sau în „Historia Chronica” a lui Ephraem.

Potrivit informațiilor transmise de „Cronica logothetului”, împărăteasa Euphrosyna „a trimis [delegați] în toate provinciile care să aducă fete frumoase ca să găsească o mireasă pentru fiul ei, Theophilos”[37]. Informații similare se întâlnesc în lucrările lui Leon Grammaticus, Symeon Magister, Georgius Monachos, Ioannes Zonaras, Mihail Glykas sau Ephraem[38].

Prezentarea mireselor a avut loc în sala Margarites, triclinium al Marelui Palat din Constantinopol. Theophilos a primit din partea împărătesei un măr de aur cu recomandarea de a-l oferi fetei care îi „va plăcea mai mult”[39].

Nu cunoaștem numele tuturor fetelor selecționate pentru parada de mirese. Izvoarele istorice avute la dispoziție au reținut doar numele a două dintre ele, pe cel al Kassiei (Kassiana, Ikassia), o fată „care era de familie bună și cea mai frumoasă”, dar și erudită, precum și pe cel al Theodorei din Paflagonia[40].

Theophilos, atras de frumoasa Kassia, s-a îndreptat spre ea pentru a-i oferi mărul de aur și a o alege, astfel, de soție. Simbolistica mărului de aur oferit candidatei alese a primit interpretări diferite din partea istoricilor. Unii au văzut în el o copiere a vechiului mit grecesc al „Judecății lui Paris”, alții ca simbolizând iubirea și fertilitatea[41].

Conform informațiilor transmise de autorii bizantini, în momentul în care i-a întins mâna cu mărul, împăratul a afirmat că „printr-o femeie a pătruns în lume cel

---

in Context. The Religious Thought of a Ninth-Century Byzantine Monastic, Gorgias Press, 2013, p. 5.

[36] A. Kaldellis, *A Cabinet of Byzantine Curiosities*, p. 5; a se vedea și ediția: Idem, *Curiozități bizantine*, p. 20.

[37] *The Chronicle of the Logothete*, translated with introduction, commentary and indices by St. Wahlgren, Liverpool University Press, 2019, § 130.2.

[38] Leon Grammaticus, *Chronographia*, Ex recensione Imm. Bekkeri, Bonnae, MDCCCXLII, p. 212-213; Symeon Magister, *Annales*, Ex recognition Imm. Bekkeri, Bonnae, MDCCCXXXVIII, p. 624-625; Georgius Monachus, *Vita imperatorum recentiorum*. Ex recognition Imm. Bekkeri, Bonnae, MDCCCXXXVIII, p. 789-790; Ioannis Zonaras, *Epitomae Historiarum libri XIII-XVIII*, Edidit Th. Buttner-Wobst, Bonnae, MDXXXXCVII, p. XV.25.11-20; Michaelis Glycae, *Annales*, recognovit Imm. Bekkerus, p. 235-236; Ephraem Aenii, *Historia Chronica*, recensuit O. Lampsides, Athenis, MCMXC, p. 87-88; traducerea textelor în limba engleză, K. Shery, *op. cit.*, p. 120-132.

[39] L. Grammaticus, *op. cit.*, p. 212-213; Cf. *The Chronicle of the Logothete*, § 130.2.

[40] *The Chronicle of the Logothete*, § 130.3; L. Grammaticus, *op. cit.*, p. 212-213; S. Magister, *op. cit.*, p. 624-625; G. Monachus, *op. cit.*, p. 789-790; I. Zonaras, *op. cit.*, XV.25.13; M. Glycas, *op. cit.*, 535-536; Cf. K. Sherry, *op. cit.*, p. 15-21.

[41] E.W. Brooks, *op. cit.*, p. 541; Katerina Nikolaou, *The Byzantine between Civil and Sacramental Marriage*, în „Bulletin de Correspondance Hellénique Moderne et Contemporain”, 1, 2019, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

mai mare rău”, cu referire la legenda biblică a ispitirii lui Adam de către Eva[42]. Fără a-și pierde cumpătul, tânăra i-a răspuns că „tot printr-o femeie a venit și cel mai mare bine”, cu trimitere la Maria, mama lui Isus[43].

Basileului, care nu se aștepta, probabil, să aibă parte de o asemenea replică, i-a displăcut atât spontaneitatea fetei, cât și răspunsul ei. În consecință, și-a retras mâna cu mărul, pe care l-a oferit Theodorei din Paphlagonia, aleasă, astfel, spre a deveni basilissa[44]. A urmat apoi căsătoria lui Theophilos cu Theodora, celebrată de patriarhul Antonios I, în Ziua de Rusalii (5 iunie 830)[45].

Frumoasa Kassia a intrat de bunăvoie într-o mănăstire, afirmându-se drept o faimoasă autoare de imnuri bisericești[46]. La un an după moartea lui Theophilos, împărăteasa Theodora, în calitate de regentă a fiului său Mihail III, convoca un sinod la Constantinopol, care restaura definitiv cultul icoanelor, punând capăt disputei iconoclaste (843).

Alegerea soției împăratului Mihail III (855). A patra paradă de mirese, desfășurată cu scopul alegerii unei soții pentru basileul de la Constantinopol, a fost organizată de împărăteasa-regentă Theodora, văduva lui Theophilos, în anul 855. Scopul ei a fost acela de a-i găsi soție fiului ei, Mihail III. În subsidiar, afirmă „Cronica logotetului”, prin căsătoria tânărului basileu, împărăteasa Theodora și colaboratorul ei apropiat, Theoktistos, logothetes, urmăreau scoaterea acestuia de sub influența amantei sale, Evdokia Ingerina, pe care cei doi „o urau cu putere pentru grosolănia ei”[47].

În scopul organizării paradei de mirese, o proclamație a împărătesei a fost trimisă în toate provinciile imperiului. În ea erau precizate calitățile fizice și intelectuale pe care trebuiau să le îndeplinească fetele pentru a fi selectate[48]. Deși acestea

---

[42] *The Chronicle of the Logothete*, § 130.3; L. Grammaticus, *op. cit.*, p. 212-213; S. Magister, *op. cit.*, p. 624-625; G. Monachus, *op. cit.*, p. 789-790; I. Zonaras, *op. cit.*, XV.25.15; M. Glycas, *op. cit*, p. 536; Ephraem, *op. cit.*, p. 88; traducerea textelor în limba engleză, K. Shery, *op. cit.*, p. 120-132.

[43] *Ibidem*, *Ibidem*; *Ibidem*, *Ibidem*; *Ibidem*, XV.25.15-16; *Ibidem*; traducerea textelor în limba engleză, K. Shery, *op. cit.*, p. 120-132.

[44] *Ibidem*, *Ibidem*; *Ibidem*, *Ibidem*, *Ibidem*, XV.25.16-17; *Ibidem*; *Ibidem*.

[45] Pentru discuțiile în jurul căsătoriei lui Theophilos a se vedea: E.W. Brooks, *op. cit.*, p. 540-545; W. Treadgold, *The Problem of the Marriage*, p. 325-341; Idem, *The Historicity*, p. 42.

[46] *Accounts of Medieval Constantinople: the Patria*, Translated by A. Berger, Harvard University Press, 2013, 3.196; Cf. Sp. Panagopoulos, *Kassia: A Female Hymnographer of the 9th Century*, în „Proceedings of the 1st International Conference of the ASMBH”, 1st International Conference, Athens, Greece, Sept. 10-15, 2007 (2010), p. 111-123; Cf. Inmaculada Rodrígues Moreno, *El papel de la mujer en la música en Bizancio: Casia de Constantinopla*, în „Cuadernos del CEMyR”, 23, 2015, p. 65-83; Cf. K. Sherry, *op. cit.*, p. 63-91.

[47] *The Chronicle of the Logothete*, § 130.6; Cf. W. Treadgold, *Bride-shows*, p. 405.

[48] *De S. Irene Hegumena*, § I.5; a se vedea și ediția: *The Life of St Irene*, p. 8/9; *The Life of Saint Irene Chrysovalantou*, p. 1, pe https://www.printfriendly.com/p/g/7qzVXa (accesat: 09.07.2021); *Viața și minunile Sfintei Irina Hrisovalantou, care a primit mere din Rai*, în „Viața și minunile Sfintei Irina Hrisovalantou, care a primit mere din Rai – Viața Sfintei Cuvioase Mucenice Anisia din Tesalonic”, traducere de Cristina Dogaru, Editura Egumenița și Editura Cartea Ortodoxă, 2010, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

nu sunt precizate, considerăm că ele erau identice cu cele menționate în „Vita S Philareti”.

Din provincii s-au deplasat la Constantinopol numeroase fete selecționate pentru a participa la parada de mirese. Între fetele trimise, s-au numărat și Irina Guberina, originară din Cappadocia, „renumită pentru grația morală și frumusețea fizică”, și sora ei, care ulterior s-a căsătorit cu „caesar”-ul Bardas, unchiul, pe linie maternă, al împăratului[49].

În drumul ei spre Constantinopol, Irina a ținut să se întâlnească cu un renumit eremit, Ioannikios, un om sfânt, care trăia pe Muntele Olimpus din Asia Mică. Acesta i-a prezis, însă, că se va dedica vieții monahale, că va intra în Mănăstirea Chrysobalanton, a cărei stareță va deveni[50].

Se pare că Irina a sosit la Constantinopol la o zi după desfășurarea paradei de mirese destinată găsirii unei soții pentru împăratul Mihail III. A fost primită aici cu multă considerație, de rude și demnitarii imperiali, mulți propunându-i, fără succes însă, să se căsătorească cu ea. „Vita S Irene” afirmă că împărăteasa însăși i-a făcut cadou numeroase bijuterii, precum și alte daruri bogate[51].

Inspirată de prezicerea pustnicului și mânată de propria vocație, Irina a preferat, însă, să intre călugăriță în Mănăstirea Chrysobalanton[52]. Basileul Mihail III rata, astfel, posibilitatea de a se căsători cu Irina, „prea frumoasă pentru o uniune terestră”, după cum reiese din discursul hagiografic realizat mult mai târziu, conchide Irène Sorlin[53].

În urma paradei de mirese realizată la curtea imperială împărăteasa Theodora și sfetnicul ei credincios, logothetes Theoktistos, au determinat alegerea Evdokiei Dekapolitissa ca soție a împăratului Mihail III[54]. Oficierea căsătoriei cuplului imperial a avut loc în Capela Sfântul Ștefan din Palatul Daphne, banchetul de nuntă a fost organizat în palatul Magnaura, iar petrecerea senatorilor în Triclinium-ul cu Nouăsprezece Paturi, din același Palat Daphne[55].

Alegerea soției viitorului împărat Leon VI (882). Ultima paradă de mirese pentru alegerea soției unui moștenitor al tronului imperial de la Constantinopol, care s-a desfășurat cu certitudine, a fost organizată în anul 882[56]. Scopul ei a fost să se aleagă o soție pentru prințul Leon, fiul basileului Basileios I (867-886), viitorul împărat, Leon VI.

Principalele informații referitoare la parada de mirese organizată pentru a-i căuta soție lui Leon, se regăsesc în „Vita S Theophano”. Potrivit acestei surse, pentru realizarea scopului arătat au fost căutate „fete atrăgătoare, strălucite în virtuțile lor”,

---

[49] *Ibidem*, § I.6; a se vedea și ediția: *Ibidem*; *Ibidem*, p. 1; *Ibidem*; Cf. W. Treadgold, *The Historicity*, p. 46.
[50] *Ibidem*, § I.6-7; a se vedea și ediția: *Ibidem*, p. 8/9-10/11; *Ibidem*; *Ibidem*, p. 8; Cf. *Ibidem*, p. 47.
[51] *Ibidem*, § I.7-10; a se vedea și ediția: *Ibidem*, p. 14-15; *Ibidem*, p. 2; *Ibidem*; Cf. *Ibidem*.
[52] *Ibidem*, § I.6; a se vedea și ediția: *Ibidem*; *Ibidem*; *Ibidem*, p. 9.
[53] Irène Sorlin, *op. cit.*, p. 657.
[54] *The Chronicle of the Logothete*, § 130.6.
[55] *Ibidem*.
[56] W. Treadgold, *Bride-shows*, p. 408.

https://biblioteca-digitala.ro

din rândul cărora să fie aleasă soția pentru viitorul împărat[57]. Înalți demnitari ai curții imperiale au fost trimiși în orașe și provincii „pentru a căuta o fată demnă de cel mai frumos împărat”[58].

Cunoaștem din alte surse că la momentul organizării prezentării de mirese pentru a-i fi căutată soție, Leon avea o legătură cu Zoe, fiica lui Stylianos Zaoutzes (sau Zaoutzas, la Ioannes Skylitzes[59]), mare hetaireiarch, neagreată, însă, de familia imperială. Nu putem exclude posibilitatea ca prin această căsătorie să se fi urmărit și îndepărtarea lui de fiica demnitarului bizantin.

În urma demersurilor făcute de demnitarii imperiali în provincii, în capitală au fost aduse „diferite fete din diverse locuri”[60]. Una câte una, relatează „Vita S Theophano”, numeroase fete au fost respinse, din motive legate de frumusețea lor, de vârstă sau chiar din cauze religioase[61].

Din mulțimea de fete, „tinere și frumoase”, împărăteasa Evdokia Ingerina a selectat douăsprezece, care au fost duse la palatul Magnaura[62]. Între fetele alese s-a numărat și Theophano, din ilustra familie Martinakios[63].

În această fază a desfășurării concursului de frumusețe, relatează „Vita S Theophano”, una din tinerele participante, o ateniană, care cunoștea taina ghicitului, a prezis că va fi câștigătoare acea fată care, la intrarea împăratului și a împărătesei, își va pune prima încălțările în picioare și va face o închinare („proskynesis”). Cea care a reușit acest lucru a fost Theophano[64].

Suveranii au fost impresionați de gestul fetei. Împărăteasa fiind încântată de „ascuțimea spiritului ei” și, totodată, văzând „frumusețea feței”, le-a părăsit pe celelalte fete și pentru a o verifica în mod special pe ea. Aceasta i-a permis fetei să-și dezvăluie, pe lângă frumusețe, și originea și locul nașterii[65].

Profund mulțumită de originea fetei, „de sângele imperial” al acesteia, împărăteasa Evdokia a prezentat-o basileului[66]. A mai reținut alături de ea încă două fete, pe cea din Athena și pe fiica unui tribun. Celelalte participante, încărcate cu daruri, au fost trimise la casele lor[67].

---

[57] *Zwei Griechische Texte über die Hl. Theophano*, § 8; traducerea în W. Treadgold, *Bride-shows*, p. 406-407.
[58] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*, p. 407.
[59] Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiorum*, Recensuit I. Thurn, Apud Walter de Gruyter et Socios, Berolini et Novi Eboraci, MCMLXXIII, Leon o Philosophos, § 3, 10, 12, 13, 15-17, 19.
[60] *Zwei Griechische Texte über die Hl. Theophano*, § 8; traducerea în W. Treadgold, *Bride-shows*, p. 407.
[61] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.
[62] *Ibidem*, § 9; traducerea în *Ibidem*.
[63] Theophanis Continuatus, *Chronographia. Libri I-IV*. Recensuerunt Anglice verterunt indicibus intruxerunt M. Featherstone et J.S. Codoñer. Nuper repertis schedis C. de Boor adiuvantibus, De Gruyter, Boston-Berlin, 2015, III.27; Genesios, *On the Reigns of the the Emperors*, Translation and Commentary A. Kaldellis, Canberra, 1998, 3.15.
[64] *Zwei Griechische Texte über die Hl. Theophano*, § 9.
[65] *Ibidem*, § 10; traducerea în W. Treadgold, *Bride-shows*, p. 408.
[66] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.
[67] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Ultimul test la care au fost supuse fetele a fost cel al perfecțiunii fizice. Acest lucru s-a verificat de împărăteasă însăși, care le-a comparat, din nou, privindu-le goale, în baia palatului. Și acum „frumusețea sfintei a întrecut-o cu mult pe a celorlalte", susține „Vita S Theophano"[68].

Trecerea acestei ultime probe a consfințit alegerea ei ca soție o moștenitorului tronului. Îmbrăcată în haine imperiale, Theophano a fost dusă în fața împăratului Basileios I de basilissa Evdokia. Încântat de ea, basileul a declarat-o ca fiind „o mireasă demnă de fiul său"[69].

Lucrarea „Vita S Theophano" susține că însuși Leon a fost „uimit de frumusețea fără egal a fetei"[70]. Ca urmare, puternic impresionat, el a scos din faldurile robei sale „micul său inel de jasp și l-a pus pe mâna tinerei", manifestându-și, astfel, dorința de a se căsători cu ea[71].

Alte izvoare prezintă o versiune complet diferită de cea din „Vita S Theophano", cu privire la dorința lui Leon de a se căsători cu Theophano Martinakia. Spre exemplu, „Vita S Euthymii" susține categoric că odată rămas singur împărat, acesta s-a adresat Senatului din Constantinopol în fața căruia a declarat că „tot Senatul știe că nu după dorința mea m-am căsătorit cu ea, ci de teama tatălui meu și profund întristat"[72].

O dovadă a acestei realități o reprezintă faptul că, foarte curând după căsătorie, Leon a reluat legătura cu iubita lui, Zoe Zaoutzaina, care, dacă încă nu îi era, îi va deveni curând amantă. Neglijată de soț, consemnează „Vita Euthymii", Theophano s-a plâns atât tatălui, cât și socrului său, împăratul Basileios I, manifestându-și intenția de a divorța, decizie neagreată de părinți[73].

Aceeași sursă înregistrează și modul în care a fost soluționată problema, relatat de însuși Leon VI în fața înalților demnitari imperiali. Acesta povestește că împăratul Basileios I „a refuzat să asculte (...) chiar și un singur cuvânt" de justificare, „dar m-a apucat imediat de păr și m-a trântit la pământ cu lovituri violente și m-a bătut astfel până mi-a curs sânge. În ceea ce o privește pe acea fată nevinovată (Zoe Zaoutzaina-n.n.) a poruncit să fie căsătorită împotriva voinţei ei"[74].

Parade de mirese, incerte. Unii istorici admit posibilitatea ca tot în urma unor parade de mirese să fi fost alese și alte soții de împărați. Spre exemplu, Dominique Barbe admite, cu serioase rezerve, posibilitatea desfășurării altor trei demersuri de acest fel, organizate de împăratul Constantinos V. El afirmă că basileul „a adoptat acest mod de recrutare imediat după moartea primei sale soții, Irina Khazara, pentru a o alege pe cea de-a doua, apoi pe cea de-a treia soție, precum și pe

---

[68] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.
[69] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.
[70] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.
[71] *Ibidem*; traducerea în *Ibidem*.
[72] *Vita S. Euthymii*, edited by Patricia Karlin-Hayter, în „Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines", XXV-XXVI-XXVII, 1955-56-57, § VII.
[73] *Ibidem*, § VI.
[74] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

nora sa", Irina din Athena[75]. Confirmarea unei asemenea opinii ar conduce la concluzia că împăratul Constantinos V a organizat trei asemenea parade de mirese prin 750, când s-a recăsătorit cu Maria, la o dată cuprinsă între 751 și 769, când s-a recăsătorit cu Evdokia, și în 769, când și-a căsătorit fiul, Leon IV Khazarul (775-780), cu Irina. În realitate, nu dispunem de nicio informație directă, certă, care să susțină desfășurarea respectivelor parade de mirese. Absența unor informații certe nu exclude posibilitatea organizării lor, mai ales că puținele știri indirecte avute la dispoziție pot fi interpretate și în acest sens.

Alți istorici, precum Phonteine P. Bourboulis și Romilly J.H. Jenkins, sunt de părere că în vara anului 900 împăratul Leon VI a organizat o nouă paradă de mirese în urma căreia s-a căsătorit, pentru a treia oară, cu Evdokia Baine, originară din Thema Opsikion[76]. În sprijinul opiniei lor, ei invocă un pasaj din „Chronographia" lui Theophanes Continuatus, care consemnează că „împăratul a adus o tânără și preafrumoasă fată din Thema Opsikion: se numea Evdokia"[77].

Într-o formă aproape identică, informația se regăsește și în „Cronica logothetului". Acest izvor consemnează faptul că împăratul Leon VI „a adus o preafrumoasă fată din Thema Opsikion, numită Evdokia, a încoronat-o, a proclamat-o împărăteasă și s-a căsătorit cu ea"[78].

Nici în acest caz informațiile avute la dispoziție nu permit formularea unei concluzii ferme care să susțină organizarea, cu certitudine, a unei parade a mireselor. De altfel, alți cercetători resping teza desfășurării acestei parade de mirese pentru alegerea soției împăratului[79]. Acest lucru nu exclude, însă, posibilitatea organizării ei.

Concluzii. Finalizarea prezentului demers ne-a permis formularea următoarelor concluzii referitoare la organizarea unor parade de mirese la Constantinopol, cu scopul alegerii soțiilor unor împărați sau viitori împărați:

1. Perioada cuprinsă între mijlocul secolului al VIII-lea și sfârșitul secolului al IX-lea reprezintă epoca de desfășurare a paradelor de mirese, organizate în scopul alegerii soțiilor unor împărați bizantini. Cu foarte multă toleranță, determinată de laconismul și inconsistența știrilor referitoare la ele, putem admite anul 751 ca moment de debut al paradelor de mirese în Bizanț, iar anul 900 drept moment de final.

---

[75] D. Barbe, *op, cit.*, p. 76, n. 4; Cf. Judith Herrin, *Women in Purple. Rulers of Medieval Byzantium*, London, Phoenix Press, 2001, p. 56-57.

[76] Photeine P. Bourboulis, *Studies in the History Modern Greek Story-Motives*, Thessalonike, 1953, p. 57; R. Jenkins, *Byzantium: the Imperial Centuries AD 610-1071*, University of Toronto Press, p. 215.

[77] Theophanes Continuatus, *Chronographia Christi Amantis ac Porphyrogenneti Domini Constantini*, în Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus. Ex recensione Imm. Bekkeri, Bonnae MDCCCXXXVIII, VII.17.

[78] *The Chronicle of the Logothete*, Translated with introduction, commentary and indices by St. Wahlgren, Liverpool University Press, 2019, § 133.32.

[79] Lynda Garland, *Byzantine Empresses. Women and Powers in Byzantium AD527-1204*, Routledge, London and New York, 1999, p. 114; a se vedea și ediția în limba română: Lynda Garland, *Împărătesele Bizanțului. Femeile și puterea în Bizanț între anii 527 și 1204*, traducere din limba engleză de Maria Yvonne Băcilă și D.A. Anfile, București, Editura Nemira, 2014, p. 182.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Informațiile avute la dispoziție ne-au permis identificarea și prezentarea a cinci parade de mirese. Acestea au fost organizate în: 788, pentru alegerea soției împăratului Constantinos VI; 807, pentru alegerea soției succesorului lui Nikephoros I, Staurakios; 830, în vederea alegerii soției împăratului Theophilos; 855, pentru alegerea soției împăratului Mihail III; 882, pentru alegerea soției viitorului împărat Leon VI.

3. Pe baza unor informații destul de sumare, unii istorici nu exclud posibilitatea organizării altor patru asemenea parade de mirese. Ele ar fi fost organizate de împăratul Constantinos V prin 750, când s-a recăsătorit cu Maria, la o dată cuprinsă între 751 și 769, când s-a recăsătorit cu Evdokia, și în 769, când și-a căsătorit fiul, Leon IV Khazarul, cu Irina, și de împăratul Leon VI, în anul 900, când s-a recăsătorit a treia oară, cu Evdokia Baiana. În realitate, nu dispunem de nici o informație certă care să permită susținerea categorică a organizării acestor parade de mirese. Din acest motiv admitem organizarea lor ca fiind una probabilă.

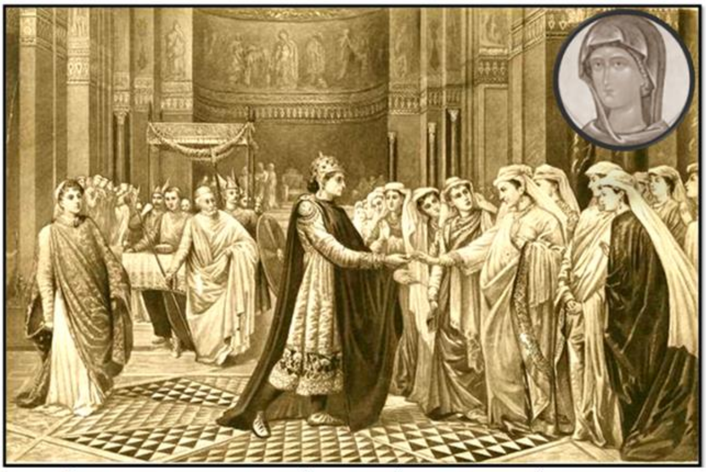

ÎMPĂRATUL THEOPHILOS ÎȘI ALEGE ÎMPĂRĂTEASA ÎN ANUL 829
(Tablou de Valentine Cameron Prinsep)
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Emperor_Theophilos_chooses_his_wife.jpg)
În medalion: KASSIA
(Istanbul Kadın Müzesi)
(http://www.istanbulkadinmuzesi.org/en/kassia)

https://biblioteca-digitala.ro

MOMENT COMEMORATIV: 500 DE ANI DE LA TRECEREA LA DOMNUL A SFÂNTULUI VOIEVOD NEAGOE BASARAB

Marina Violeta CONSTANTINESCU[1]

COMMEMORATIVE MOMENT: 500 YEARS FROM THE TRANSITION TO THE LORD OF THE HOLY VOIEVODE NEAGOE BASARAB

ABSTRACT

We commemorate 500 years since the voivode Neagoe Basarab's death, whose reign, between 1512-1521, opens a troubled century of battles across the continent. Europe is under the threat of the Crescent and the Romanian Countries are experiencing a period of political instability, of accentuating the Ottoman oppression, of increasing the obligations towards the Gate. Internally, the Romanian society is in a period of transition, of maturing the feudal regime and of increasing the oriental influence.

The Christian prince Neagoe Basarab was a founder and protector of the arts, a promoter of european values, remaining in the memory of his descendants by his contribution to the restoration of Curtea de Argeș Monastery, the first metropolis of Muntenia (1359), by printing a Bible in slavonic and by his political will „The teachings of Neagoe Basarab to his son Theodosius", a literary, civic-moral, deeply Christian work, but including advices from different fields such as: diplomacy, administration, military strategy, law etc.

Due to his balanced policy and generosity to all of Eastern Christianity, Neagoe Basarab was considered the last byzantine monarch on the North Danube.

Keywords: anniversary, Neagoe Basarab, Curtea de Argeş Monastery, „The teachings of Neagoe Basarab to his son Theodosius".

Neagoe Basarab – monarh bizantin. Se împlinesc în acest an 500 de ani de la moartea domnitorului Neagoe Basarab (1512-1521). A fost un domn drept, iubitor de cultură, ctitor de biserici și mănăstiri, mare diplomat, care ne-a lăsat moștenire „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie" – un adevărat program politic.

Domnia lui a fost „o eră de împăciuire și liniște în țară, de largă oblăduire a creștinătății din Răsăritul musulman, de princiară dărnicie până în cele mai îndepărtate unghiuri ale ortodoxiei"[2].

Neagoe Basarab are o descendență aleasă: tatăl său era din neamul Basarabilor, iar mama aparținea familiei boierilor Craiovești. A avut încă trei frați, crescuți la fel ca și el în respectul pentru tradiția ortodoxă.

Școala a făcut-o în mănăstirea Bistrița Vâlcii, sub tutela patriarhului Nifon al Constantinopolului, chemat în 1502 în țară, de voievodul Radu cel Mare, pentru a

---

[1] Profesor, doctorand în istorie, Liceul Teoretic „Ioan Petruș", Otopeni; e-mail: violeta.constantinescu@ploutos.ro.

[2] Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980, p. 144.

https://biblioteca-digitala.ro

reorganiza și întări viața bisericească de la noi. Între Radu cel Mare și Nifon au intervenit o seamă de neînțelegeri care au dus în final la exilul patriarhului.

Mai târziu, când a ajuns domn, Neagoe Basarab s-a ocupat de reabilitarea și canonizarea patriarhului Nifon, ale cărui moaște le-a adus la Biserica de la Curtea de Argeş, sediu al Mitropoliei din Țara Românească începând cu 1359, refăcut însă și restaurat, cu gust și osteneală, de domnitor, în 1517.

A încercat, după moartea atât a lui Radu cel Mare, cât și a lui Nifon, să împace abordările lor antagoniste, să stingă conflictul dintre ei într-o iertare creştinească, venită, e adevărat, prea târziu pentru protagoniști, dar utilă ca lecție pentru urmașii lor.

Tot în timpul domniei sale, a fost scrisă lucrarea „Viața Sfântului Nifon", de către Gavrilă Protul. Detaliile despre mulțimea binefacerilor și strălucirea domnitorului Neagoe Basarab îl fac pe istoricul literar Nicolae Cartojan să se întrebe dacă intenția a fost de a preamări viața lui Nifon sau de a face o prezentare a reușitelor domniei lui Neagoe Basarab.

„Prin structura ei, «Viața patriarhului Nifon» nu este numai o biografie cu caracter legendar a sfântului, ci este în acelaşi timp și o cronică internă a țării, scrisă la curte și menită să înfăţişeze într-o lumină de apoteoză domnia și personalitatea lui Neagoe Basarab, în înfățișarea de protector al întregii creştinătății ortodoxe"[3].

Secolul al XVI-lea: Europa sub amenințarea otomană. Pentru a înțelege importanța domniei lui Neagoe Basarab trebuie să facem o incursiune în frământatul secol al XVI-lea, să analizăm contextul geo-politic și istoric al Europei orientale, dar și schimbările interne din Țara Românească.

Pe plan intern, este secolul care debutează cu moartea lui Ștefan cel Mare și se încheie cu realizarea, pentru prima dată, sub conducerea lui Mihai Viteazul, a visului nostru de unire.

Anii 1500 sunt marcați de confruntări între domn și elita politică, între planurile de cruciadă și resemnarea românilor în fața dominației otomane. Secolul al XVI-lea este un secol de tranziție spre un feudalism dezvoltat. În aceeași măsură, observăm și o trecere de la influența occidentală la cea orientală în instituţii, în modă și în modul de viață. Avem și câțiva domnitori care au trecut la religia islamică. Sunt cazuri izolate, dar arată cât de mari erau presiunile și putem astfel să apreciem efortul domnitorului Neagoe Basarab.

Spațiul românesc se află în acest secol în „Casa Păcii", cum numea Imperiul Otoman teritoriile autonome aflate sub tutela sa (situaţie în care erau și Țările Române). „Casa Păcii" se afla între „Casa Războiului" și „Casa Islamului". Era o zonă intermediară care urma, conform politicii expansioniste a Imperiului Otoman, să intre, într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, în componența imperiului.

Agravarea dominației otomane în Moldova și Țara Românească, precum și intrarea Transilvaniei sub suzeranitate otomană, au fost determinate de următoarele evenimente:

- 1520-1566 – domnia lui Soleiman Magnificul, reprezentând apogeul puterii turcești; asupra Țărilor Române plutește pericolul transformării lor în pașalâcuri

[3] *Ibidem*, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro

(Tighina devine Bender în 1538, Brăila în 1542 și Banatul în 1552 – sunt primele pașalâcuri de pe pământul nostru).

- 1521 – cucerirea Belgradului. Balcaniul intră sub stăpânire otomană.

„În noul cadru geostrategic, profitând de minoratul lui Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab, begul de Vidin, Mehmed, încearcă și izbutește – pentru foarte puțin timp – luarea în stăpânire a Țării Românești și trecerea ei sub administrație otomană". Abia Radu de la Afumați va da replica turcilor, ceea ce îl va face pe N. Iorga să îl numească „Domnul răzbunării creștine și al mândriei românești"[4].

- 1526 – bătălia de la Mohacs și instituirea pașalâcului de la Buda;

- 1541 – aduce Transilvania ca principat autonom sub suzeranitate otomană. Aceeași suzeranitate se instituie și asupra Țării Românești, mai rapid și mai puternic, dar mai lent și mai atenuat în Moldova[5].

Autonomia Țărilor Române este similară celei din Dubrovnik (Ragusa) și din Hanatul Crimeii. Autonomia consfințea faptul că voievodul e pământean, creștin și aparține familiei domnitoare. Se păstrau instituțiile politice, administrative și militare, judecătorești și ecleziastice. Domnul era ales de boieri și confirmat de sultan (în Transilvania, principele era ales de Dietă).

Țările Române plătesc „haraciul" în schimbul păstrării autonomiei. Acesta cunoaște o curbă ascendentă în secolul al XVI-lea, determinată de înăsprirea obligațiilor materiale și de criza monetară din Imperiul Otoman[6].

Importanței strategice a spațiului românesc i se adaugă însemnătatea economică – furnizor de hrană, în special de cereale, pentru Poartă. Țările Române erau, alături de Egipt, cele care acopereau necesarul de grâne pentru Imperiul Otoman. Printre obligații intra și asigurarea de lemne pentru corăbiile turcești, oi, miere etc.

Pe plan extern, obligația domnilor era de a se supune politicii externe otomane, care fructifica la maxim poziția strategică a Țărilor Române, dar și statutul lor de zonă-tampon între imperiile vremii, ceea ce a făcut ca diplomația domnilor români să fie importantă în confruntarea de interese din sud-estul și centrul european.

Societatea românească în secolul al XVI-lea. Domeniul feudal sau senioral este elementul fundamental al economiei românești în această perioadă. Se observă un transfer de proprietate de la țărani către boieri și către biserică. Exproprierile și fiscalitatea apăsătoare duc la pauperizarea populației rurale.

Pe plan cultural, remarcăm desprinderea treptată de Europa occidentală și îndreptarea societății românești spre lumea osmano-orientală. Orientalizarea culturii noastre este ilustrată de schimbarea stilului de viață, a obiceiurilor gastronomice, modei, arhitecturii și a mentalităților în cadrul elitelor politice și economice. Marea masă a poporului continuă să păstreze nealterată zestrea culturală moștenită din străbuni.

Orientarea religioasă rămâne cea creștină de rit ortodox, dar au existat și convertiri la islamism – e adevărat, cazuri foarte rare. De exemplu, Iliaș Rareș (1551)

---

[4] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010, p. 116.

[5] *Ibidem*.

[6] Criza monetară este agravată de decalajul dintre anul cronologic și cel fiscal în spațiul otoman.

https://biblioteca-digitala.ro

devine pașa de Silistra, Mihnea al II-lea (1591) este promovat bei de Nicopole, iar ambii s-au numit după convertire Mehmed.

În concluzie, secolul al XVI-lea este o epocă de tranziție și de mare instabilitate politică[7], marcată de personalități de la „monarhul bizantin" Neagoe Basarab la „adevărați cavaleri renascentiști" ca Petru Rareş, Petru Cercel, Mihai Viteazul, dar și de aventurieri ca Despot Vodă sau de domni cruzi ca Mircea Ciobanu, a cărui politică era „tăierea boierilor"[8].

Începutul de veac stă sub semnul domniei lui Neagoe Basarab – ctitorul. Exemplul începutului de secol rămâne Neagoe Basarab, tipul monarhului bizantin. După tată din familia Basarabilor, iar după mamă aparţinând familiei boierilor Craiovești, a domnit între 1512 și 1521. A rămas în memoria urmașilor ca un voievod credincios, iubitor de artă și cultură, un adevărat mecena al spațiului creştin ortodox, ctitor și patron spiritual la Muntele Athos, în ţările din Orientul Apropiat unde existau comunități creştine, de la ţările balcanice aflate sub stăpânire otomană până la Ţările Române și Transilvania, care se bucurau de autonomie politică și religioasă.

Neagoe Basarab a fost, printre altele, ctitor al bisericii Curtea de Argeș, la a cărei sfințire a luat parte patriarhul ecumenic al Constantinopolului, Teolipt, la 17 august 1517. Cu acest prilej a fost canonizat[9] Nifon, mitropolit al Țării Românești (1503-1505) – prima canonizare de pe pământul românesc.

În pictura votivă, Neagoe Basarab, ctitorul, este înfățișat oferind lăcașul ridicat, de fapt restaurat. Biserica de la Curtea de Argeş era sediul mitropoliei mai vechi – 1359, și e cunoscută ca Biserica episcopală sau Mănăstirea Curtea de Argeș, „ctitorită de Neagoe Basarab pe locul unei biserici mai vechi zidită de Vlad Dracul"[10], consideră istoricul de artă Vasile Drăguț. Construită în întregime din piatră fățuită, cuprinde o bogată ornamentație cu motive orientale. Pictura originală, din timpul lui Neagoe Basarab, este realizată de zugravul[11] Dobromir. În pronaos sunt mormintele ctitorului şi soţiei sale, Doamna Despina.

Tablourile votive se află pe partea de apus a naosului, în partea stângă cum privești spre altar. Ctitorul e prezentat, aproape întotdeauna, însoțit de familie, alături de sfinți protectori, de Maica Domnului sau de Dumnezeu. În tradiția răsăritului creștin, portretul era „o invitație la aducere-aminte, dar nu la o amintire a trecutului, ci, paradoxal, la una a viitorului. Portretul votiv este, într-un fel, o rememorare a eternității. Un portret de tradiție bizantină se constituie în primul rând – datorită vecinătăților pe care le întreține, pe pereții unei biserici, cu personajele sfinte și sacre ale istoriei mântuirii – ca expresie a nădejdii în învierea trupului"[12].

---

7 În secolul al XVI-lea au fost domni care au stat pe tron câteva săptămâni; un număr mare de domnitori se perindă la conducerea Țării Românești în acest secol.

8 Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 120.

9 Trecut în rândul sfinților, după o atentă cercetare din partea Bisericii.

10 *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 119.

11 Pictor bisericesc. Din smerenie, ei se numeau zugravi și nu își semnau lucrările. Unii au trecut în rândul sfinților, ca Sfântul Pafnutie Pârvu Zugravul.

12 Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească*, Bucureşti, Editura Nemira, 2001, p. 196.

https://biblioteca-digitala.ro

Semnificația majoră a portretului este eshatologică și liturgică, urmărește rugăciunea comemorativă, dar și rugăciunea ritualică. Când creștinii îi vedeau pe voievozi alături de sfinți pe pereții bisericilor, treceau cu capetele descoperite, se închinau și îi pomeneau cu o rugăciune.

Tabloul votiv este și semnul justificativ al unei vocații istorice, conferite de actul de întemeiere. Cu macheta bisericii în mâini, ctitorul este îndreptățit să ia loc alături de sfinți. A construi o biserică sau o mănăstire însemna să participi la edificarea Bisericii – era un act de sorginte apostolică ale cărui merite se răsfrângeau asupra membrilor vii și morți ai familiei ctitorului.

Împlinirea acestei vocații specifice de ctitor conferea valoare funcției domnitoare. Între anii 1520-1522, domnul Neagoe Basarab și soția sa Despina refac din temelii biserica și ansamblul monahal de la Călimănești. Pisania săpată în piatră de deasupra ușii de la intrare spune că: „Această sfântă biserică făcut-o-am Io Neagoe Voevod și Doamna Despina, luna iulie 30, al V lea leat 7030(1522)".

Neagoe Basarab a înălțat biserici și a făcut danii la Muntele Athos, mai ales la mănăstirea Cutlumuș – lavră[13] a Țării Românești, ctitorie a lui Nicolae Alexandru (1352-1364) și Vladislav Vlaicu (1364-1377) –, a făcut danii[14] către Patriarhia din Constantinopol, donații la Muntele Sinai, Ierusalim, la Meteora în Thesalia, fiind un adevărat promotor al principiilor creștin-ortodoxe și ocrotitor al artei sacre.

Monarhia de drept divin la noi e copiată după modelul bizantin: domnii sunt într-Unul Hristos Domnul – singuri stăpânitori, binecredincioși și cu mila lui Dumnezeu –, cum este menționat pe pisania Mănăstirii Vodița, datând din secolul al XIV-lea, Vlaicu Vodă.

Dintre darurile bogate făcute de Neagoe Basarab, remarcabil este chivotul dăruit mănăstirii Dionisiu de la Sfântul Munte, pentru a se păstra în el moaștele patriarhului Nifon, reorganizatorul bisericii muntene: „Chivotul în formă de biserică este de argint aurit, lucrat în filigran și împodobit cu pietre scumpe și email. Două rânduri de iconițe îi dau ocol în partea superioară. Pe dosul capacului e pictat chipul patriarhului Nifon, în stânga lui, într-o atitudine de închinare, de implorare parcă, e Neagoe însuși"[15].

Relația domnilor cu biserica este una specială, ei au o relaţie personală și instituțională cu Dumnezeu și ocrotesc biserica creștin-ortodoxă. Domnul întărea alegerea mitropolitului, investit de patriarhia de la Constantinopol, prin „înmânarea cârjei", ca semn văzut al puterii conducătoare. Mitropolitul, la rândul său, îl legitima pe domn prin ceremonia „ungerii", realizată în catedrala mitropolitană. Domnii erau „unșii lui Dumnezeu" și erau dăruiți cu autoritate din „mila lui Dumnezeu".

*

Cărturar și dornic să răspândească în rândul poporului său credința ortodoxă, Neagoe Basarab a tipărit o Evanghelie în slavonă, în 1512.

---

[13] Mănăstire mare în unele țări ortodoxe, unde chiliile sunt construite în felul caselor unui sat, la distanță unele de altele, cf. https://www.crestinortodox.ro/dictionar-religios/lavra-85585.html.

[14] Daruri către Biserică.

[15] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, Editura All, 2007, p. 472.

https://biblioteca-digitala.ro

Printre contribuțiile sale literare se numără și „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie", lucrare considerată de Constantin Noica „întâia mare carte a culturii românești"[16].

Îndemnul lui, cuprins în „Învățături", către „domni și biruitori țării acesteia (…) întâi să cinstiți sfintele icoane"[17], reprezintă un adevărat testament politic către urmași, cărora le cere să respecte credința strămoșească. Ortodoxia se definește prin respectul pentru sfintele icoane.

Le cere viitorilor domni ca „în loc de pizmă și de pofte" să ofere supușilor dragoste și blândețe și oprire de la toate răutăţile și smerenie"[18]. O valoare ortodoxă și creștină, în general, este smerenia, întoarcerea cu un ochi critic spre lăuntrul nostru, înțelegere și iertare pentru cei din jur, recunoștință față de Dumnezeu.

Pe plan extern, recomandă o politică fără minciuni și viclenii. Să îi iubească pe vecini (conducătorii statelor vecine) ca pe ei înșiși, să nu plece urechea la bârfe, la vorbele ereticilor (necreștini). Să arate milă chiar și spre cei care au greșit – boieri trădători sau supuși neascultători: „Pe slugile tale, care-ți vor greși, nu le tăia pentru cuvintele oamenilor, nici îi băga în foc, ci iartă greșala (…) și îl învață, că doar s-ar întoarce" învățat bine, va deveni un supus credincios sau un boier aliat. Totuși, domnul recomandă și fermitate: „de nu se va întoarce, ești volnic să-l tai ca pe acel pom sterp"[19].

Când își alege sfătuitorii dintre boieri, să nu se îndrepte spre rude, le cere voievodul viitorilor conducători: „Cel ce vrea să fie Domn adevărat, nu se cade să aibă rudenii, ci numai slugi drepte"[20]. Găsim un principiu modern la Neagoe Basarab, și anume promovarea pe merit: „Dumnezeu te-a ales să fii tuturor cu dreptate, nu numai celor de neam boieresc". Ridicarea într-o funcție să se facă fără recomandări de la boieri, care poate au dat sau au primit mită, ci doar cercetând personal: „Să chemați omul acela înaintea voastră și să-l vedeți de va fi harnic și vrednic de acea cinste"[21].

Domnul este înaltul judecător al Țării, ca urmare judecata să fie dreaptă: culege informații, întreabă părțile, „niciodată să nu te grăbești să judeci". Mai presus de toate e judecata propriei conștiințe: „De vei fi măsurat cu măsură nedreaptă, vei fi și tu osândit de Dumnezeu la marea judecată, [a]colo unde sunt cumpenele cele drepte"[22]. De vei judeca cu dreptate, Domnul te va răsplăti și „te vei veseli în vecii vecilor".

În diplomație, regulile sunt la fel de clare și se bazează pe bun-simț și pe respect: „Solii să fie tratați cu respect chiar dacă vin cu cuvinte aspre și de vrajbă, pentru că asta a fost porunca lor de la stăpâni. Cinstiți-i și pe cei cu vești rele, că așa

---

[16] Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 120.
[17] *Învățăturile lui Neagoe Basarab voevod*, București, Fundația Culturală Regală Principele Carol, 1938, p. 9.
[18] *Ibidem*, p. 16.
[19] *Ibidem*, p. 58.
[20] *Ibidem*, p. 60.
[21] *Ibidem*, p. 62.
[22] *Ibidem*, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

se cade, să fie toți cinstiți de voi”[23]. Rezultatul va fi neașteptat. Cei veniți cu amenințări și insulte vor fi îmbunați de atitudinea nobilă a domnitorului: solii vor fi recunoscători pentru respectul arătat și vor lăuda numele vostru, zice Neagoe Basarab, iar „**în această lume nu este altă avuție decât numele cel bun. Dacă îți pierzi renumele, avuția nu îți mai este de niciun folos** (s.n.)”.

Numele de bine nu se va uita niciodată, ci se va pomeni și după moarte”[24].

Ospitalitatea românească este și ea menționată ca un instrument de negociere diplomatică: solii să fie întâmpinați cu bucate alese și cu „băutură din destul”, toată lumea să îi primească în haine de sărbătoare. Precauție: totuși solul să fie găzduit în afara curții și departe de grădinile unde se plimbă domnul și se sfătuiește cu boierii, iar găzduirea să fie scurtă, de maxim 2-3 zile.

La final, domnul să își ia rămas-bun de la sol îmbrăcat în haine frumoase, înconjurat de sfetnici, dar în primul rând îmbrăcat în „dragostea și puterea lui Dumnezeu”[25].

Răspunsul la mesajul solului să fie cumpănit: nici bucurie, dar nici mânie să nu reiasă din răspuns, ci decență şi rezervă: „cuvântul e ca vântul, dacă iese din gură nici într-un chip nu îl mai poți opri și, măcar de te vei căi și ziua și noaptea, nimic nu va folosi”[26].

Un alt sfat îndeamnă la autocontrol: fața conducătorului să fie veselă și dacă veștile sunt rele.

Înainte de redactarea răspunsului să ceară sfatul boierilor bătrâni: „vă întreb pe dumneavoastră, boierii mei cei bătrâni”[27], pentru că și Domnul Iisus Hristos spune „amar [a]celuia ce se sfătuiește singur și pe altul nu întreabă”[28].

Găsim în rândurile de mai sus un alt principiu modern bazat pe metoda brainstorming: toate sfaturile şi informațiile sunt bune – să nu spui în cuvintele tale „nu ne sunt de nicio treabă, că grăiși niște cuvinte în zadar” vreunui sfătuitor, ci toate cuvintele, ale tuturor, le primeşte a fi bune pentru cinstea voastră, pentru că toți sfetnicii și boierii fac sfaturile”[29]. Din noianul de informații, să selecteze esența și să obțină varianta cea mai corectă pentru politica lui externă sau internă.

Neagoe Basarab recomandă discernământ și responsabilitate în luarea deciziilor bazate pe respectarea dreptului la opinie în cadrul Sfatului Domnesc.

Un alt sfat, vizează componența Sfatului Domnesc: „Apoi, domnitorul să selecteze cu grijă componența sfatului domnesc; dacă acesta nu e destoinic, vina cade doar pe umerii Domnului”.

Purtare ireproşabilă: cumpătare și la masa dată în cinstea solului, „căci vinul amestecă inima omului”[30].

---

[23] *Ibidem*, p. 67.
[24] *Ibidem*, p. 68.
[25] *Ibidem*, p. 69.
[26] *Ibidem*, p. 71.
[27] *Ibidem*, p. 72.
[28] *Ibidem*, p. 73.
[29] *Ibidem*, p. 74.
[30] *Ibidem*, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro

Răspunsul va fi trimis cu un sol ales cu grijă, ca și darurile către conducătorul respectiv; acestea „să nu fie mai prejos de darurile primite de la acela, iar solul să fie înțelept".

Patriotismul este o cerință de bază, între celelalte, pentru a fi un domn bun: „Mai presus de toate, nu vă părăsiți țara, este trai şi hrană cu nevoie pribegia (…), nu fiți ca pasărea aceea ce se cheamă cuc, care își dă ouăle de le clocesc alte păsări și îi scot puii, ci fiţi ca șoimul și vă păziţi cuibul vostru"[31].

E o perioadă grea din istoria noastră, în care luptele politice îi duc pe mulți domni în pribegie, departe de țara lor, iar Neagoe Basarab le recomandă acestora rămânerea în patrie și înfruntarea dușmanilor cu curaj: „De vor fi ei mulți, nimic să nu te înfricoșeze (…), că omului viteaz toți oamenii îi sunt într-ajutor, iar omului fricos toți oamenii îi sunt dușmani"[32].

La război, să aibă grijă să nu cadă feciorii de boieri în robie, pentru că toți boierii și slugile lor vor merge după dânșii: „Pentru aceea, te învăț, fătul meu: feciorii și fetele și femeile boierilor și ale slugilor tale să fie mai îndărăt de oști"[33]. În continuare, lucrarea oferă sfaturi de tactică și strategie militară.

Domnul trebuie să fie un bun administrator, econom și priceput în sporirea averii, atât a țării, cât și a celei personale. Grijă mare la avere, să o sporească, să o gestioneze corect, pentru a-și putea plăti slujitorii, că omul este ca porumbul: „unde sunt grăunțe mai multe acolo fuge"[34]. Avuția ta să nu lipsească de lângă tine, pentru a-ți putea milui slugile, să le dai lefurile la timp – corectitudine.

Să se apere mereu de dușmani, având în preajmă „60 de voinici bărbați care să fie lângă domn să îi apere capul". În vreme de război, să conducă fiind „de lăturea oștilor"[35] – pentru a nu se expune inutil. Totuși, când simte că este cazul, să treacă în frunte, să încurajeze oastea.

De va birui, să nu se mândrească, să mulțumească lui Dumnezeu și să răsplătească pe cei care i-au fost alături, să despăgubească pe cei care și-au pierdut rudele în luptă. Aceștia „multă cinste să aibă la tine"[36], spunea Neagoe Basarab.

O selecţie asupra membrilor curţii şi alungarea celor „răi", pentru că, spune voievodul, „omul nebun și călcătorul de lege (…), unul ca acesta cetății val tocmește"[37].

În încheiere îl roagă pe fiul său Teodosie, de fapt pe toți urmașii săi domni, pentru că lucrarea este un manual de conducere politică: „Fiule, păzeşte legile părintelui tău și nu lepăda învățăturile maicii tale" – respectiv religia, tradiția și istoria neamului.

Lucrarea, cu o profundă încărcătură morală – un adevărat cod etic creștin –, a fost plagiată în timpul lui Ivan cel Groaznic (1530-1584), primul cneaz moscovit care s-a numit țar, adică urmaș al cezarilor, împăraților romani.

---

[31] *Ibidem*, p. 108.
[32] *Ibidem*, p. 115.
[33] *Ibidem*, p. 116.
[34] *Ibidem*, p. 121.
[35] *Ibidem*, p. 123.
[36] *Ibidem*, p. 124.
[37] *Ibidem*, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro

Falsul este realizat de către Teodor Mamalochos, ambasadorul țarului Ivan cel Groaznic la Constantinopol, cu scopul de a obține pentru acesta titlul de basileu creștin, demonstrându-i Patriarhului calitățile morale și capacitatea de bun conducător ale țarului. Pentru obținerea acestei recunoașteri, ambasadorul T. Mamalochos a plagiat lucrarea voievodului Neagoe Basarab, fără însă a șterge din text, din grabă sau neglijență, numele autorului Neagoe, al fiului lui, Teodosie, al mamei domnitorului, Neaga, și a fiicelor lui, Stana, Roxana și Anghelina.

În 1988, un cercetător italian, Santo Luca, descoperă documentele la Constantinopol, fără a le acorda prea mare importanță. Studiul atent al plagiatului a fost realizat mai târziu de Ion Dumitriu-Snagov[38], care redă domnitorului nostru meritul acestei magistrale lucrări.

„Prin activitatea sa de ctitor și patron al culturii și lumii ortodoxe, Neagoe Basarab se înfățișează ca un continuator al basileilor bizantini, preocupat să sprijine biserica ortodoxă, ajunsă sub stăpânire otomană”[39].

Acum 500 de ani, la 15 septembrie 1521, a încetat din viață domnitorul, canonizat și prăznuit la 26 septembrie, numit de B.P. Hașdeu „Marc Aureliu al Țării Românești, principe, artist și filosof”, iar de N. Iorga „domn cu apucături împărătești”[40].

---

[38] https://jurnaluldearges.ro/15-septembrie-1521-a--din-viata-neagoe-basarab-ctitorul-complexului-monahal-si-al-bisericii-monument-din-curtea-de-arges-1517-145034/ (accesat: 26.09.2021).

[39] Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 121.

[40] https://jurnaluldearges.ro/15-septembrie-1521-a-incetat-din-viata-neagoe-basarab-ctitorul-complexului-monahal-si-al-bisericii-monument-din-curtea-de-arges-1517-145034/ (accesat: 26.09.2021).

https://biblioteca-digitala.ro

O DIPLOMĂ DE ÎNNOBILARE ȘI BLAZON DIN ANUL 1578

Dragoș Lucian ȚIGĂU[1]

ENNOBLEMENT DIPLOMA AND COAT OF ARMS OF 1578

ABSTRACT

This paper presents a novel document regarding the ennoblement of Martin Toth of Fagaras, on February 10, 1578. The Diploma was written by Stefan Bathori, at the time a Polish king and prince of Transylvania. The document is written on parchment and is in good condition. The royal letter is written in Latin, and the handwriting is neat and legible, with few abbreviations. As a template, a chancery formulary was used.

The Diploma contains legal, honorary and fiscal advantages for the beneficiary and all his heirs of both genders. Martin Toth was taken out from among the ordinary people and raised among the „true nobles" with many privileges. His coat of arms is described in words and also represented in a painted form. Also, beneficiary's house in Fagaras was exempted from any dues, taxes and public duties.

Too little is known about the beneficiary of the Diploma. To date, this letter is the only testimony to the existence of Martin Toth. From the text of the privilege, it can be figured out that he was ennobled at the age of maturity, being noticed after many years in the service of Stefan Báthori. Most likely, Toth stood out during the confrontation between the sovereign and the pretender Gáspár Békés for ruling Transylvania (1572-1575). Sources of the time do not offer other credible details about the life and deeds of Martin Toth. Moreover, the identification of this character is hampered by the concomitant existence of another person bearing the same name and a similar rank.

The Ennoblement Diploma and the coat of arms of 1578 are an important historical testimony, which illustrates by color, symbol and text the personality of the beneficiary, the mechanism of social promotion and the close link between the deeds of arms and the rewards deserved.

Keywords: Fagaras, Middle Ages, Coat of Arms, Nobleman.

Activitatea de publicare a scrisorilor de înnobilare și blazon din Transilvania și Banat a început încă din Secolul Luminilor și s-a transformat într-o ipostază distinctă a cercetării istorice. Eforturile de depistare, repertoriere și editare a surselor heraldice au o tradiție de peste două secole, iar perspectivele acestor preocupări sunt la fel de ample ca și acumulările de până acum. Blazoanele au fost reproduse în repertorii genealogice și heraldice[2], în diplomatarii[3] sau în studii distincte cuprinse în

---

[1] Profesor, doctor în istorie, Școala Superioară Comercială „Nicolae Kretzulescu", București; e-mail: dragoslucian68@yahoo.com.

[2] Kővári László, *Erdély nevezetesebb családai. Czimerekkel és leszármazási táblákkal*, Kolozsvár, 1854; Nagy Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, Pest: Ráth Mór, 1857-1868 (12 volume și supliment); Constantin Reichenauer von Reichenau, Géza von Csergheő, Oscar von Bárczay, *Der Adel von Siebenbürgen*, Nürnberg, Verlag von Bauer und Rapse, 1898; Kempelen Béla, *Magyar nemes családok*, Budapest, Grill Károly, 1911-1932 (11 volume cu supliment și appendix).

[3] Áldásy Antal, Czobor Alfréd, *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei*, Budapest, Széchenyi, 1902-1942 (8 volume); Sándor Imre, *Czímerlevelek*, Kolozsvár, Genea-

https://biblioteca-digitala.ro

reviste de specialitate[4]. Multe diplome așteaptă însă să fie descoperite și valorificate, pentru a completa istoria familiilor și comunităților din perioadele în care aceste înscrisuri au fost redactate. Prelucrarea digitală și postarea pe platforme electronice de profil facilitează foarte mult cunoașterea, prelucrarea și publicarea diplomelor medievale[5]. Un portal important este „Arhiva medievală a României”, care grupează documente anterioare anului 1600. Această bază de date cuprinde numeroase mărturii inedite referitoare la Cetatea și Țara Făgărașului, una dintre acestea fiind diploma care va fi discutată aici.

La 10 februarie 1578, regele polonez Ștefan Báthori a acordat credinciosului său, Martin Toth din Făgăraș, o scrisoare de înnobilare cu blazon, care cuprinde și însemnate facilități de ordin fiscal (a se vedea Anexa). Diploma este scrisă pe pergament aflat într-o stare bună de conservare. Modalitatea de pliere a documentului nu afectează lectura textului. Diploma a fost scrisă cu cerneală neagră, pigmentul suferind o ușoară decolorare în timp. Primul rând a fost scris cu cerneală aurie, aceeași culoare fiind utilizată la chenarul blazonului policrom, amplasat în poziția obișnuită pentru asemenea documente, anume în colțul superior stâng. Transcrierea și înțelegerea textului sunt ușurate de câteva elemente importante. Astfel, scrisoarea este redactată în limba latină, iar grafia este îngrijită și lizibilă, cu puține abrevieri. De asemenea, pe măsura parcurgerii conținutului, se constată că a fost utilizat un formular de cancelarie (stilionar)[6]. În legătură cu folosirea limbii latine, se pot evidenția câteva aspecte importante. În primul rând, latina era socotită nu doar o limbă savantă și universală, ci și o modalitate de a sublinia caracterul solemn și festiv al actelor de înnobilare. Textul latin ilustra mai bine prestigiul social pe care-l obține beneficiarul și poate fi considerat un aspect de ceremonial care proiectează posesorul unui astfel de înscris într-o nouă condiție umană. Pe de altă parte, în cazul actelor privilegiale, utilizarea limbii latine exprimă un evident conservatorism, raportat la limbile germană și maghiară aflate în plină extindere la nivelul administrației ardelene. Așadar, latina a fost asumată ca un semn distinctiv al condiției nobiliare.

---

lógiai füzetek, 1910-1912 (2 volume); Costin Feneșan, *Diplome de înnobilare și blazon din Banat. Secolele XVI-XVII*, Timișoara, Editura de Vest, 2007; Szálkai Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás az erdélyi fejedelmek címeradományaiból*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Könyvkiadó Kft, 2009; Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, *Blazoane individualizând familii nobile de origine română din Transilvania (secolele XVI–XIX)*, București, Editura Moroșan, 2014; Szekeres Attila István, *Patrimoniul heraldic al judeţului Covasna*, Arcuş, Editura Tinta, 2015.

[4] *Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye*, Budapest, Turul. Este cea mai importantă publicație de genealogie și heraldică, editată din anul 1883 până în prezent, cu o întrerupere în perioada 1951-1992.

[5] Un bun exemplu este portalul monasterium.net întreținut de International Centre for Archival Research (ICARUS).

[6] Cancelarul transilvan Ioan Iacobinus a alcătuit, din rațiuni practice, o colecție de stilionare folosite în epoca sa. Acest repertoriu s-a transformat într-un instrument de lucru foarte util pentru istorici și paleografi. A se vedea *Jacobinus János Erdélyi Kancellár Formuláskönyve (1602)*, ed. Bónis György, Valentiny Antal, Kolozsvár, Minerva Irodalmi És Nyomdai Műintézet R.-T., 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

Folosindu-se ca model un formular de cancelarie, în text se pot remarca majoritatea elementelor care alcătuiesc discursul diplomatic medieval.

Introducerea („protocollum") cuprinde intitulația (numele emitentului, titlurile sale din care decurge dreptul de a emite acte, regiunile stăpânite în mod real sau nominal) și adresa (numele și calitatea beneficiarului).

Emitentul scrisorii privilegiale este Ștefan Báthori de Șimleu, care, în acel moment, era de aproape doi ani regele ales al Poloniei. La învestirea ca suveran polonez, Báthori a preluat și titlul de mare duce al unor teritorii aflate (din 1569) în uniunea statală polono-lituaniană: Lituania, (Bielo)Rusia, Prusia, Mazovia, Samogitia, Kiev, Volînia/Volhynia, Podlachia/Podlasia și Livonia, toate acestea fiind enumerate la începutul diplomei. De asemenea, între 1571 și 1576, Báthori a fost voievod ardelean, demnitate la care a renunțat odată cu suirea pe tronul Poloniei, transferând-o fratelui său, Cristofor. În schimb, Ștefan Báthori și-a arogat titlul superior de principe al Transilvaniei, păstrându-și controlul asupra provinciei prin intermediul unei cancelarii speciale la Cracovia. Aceste schimbări explică influența și puterea suveranului polonez în regiunea pe care o stăpânise odinioară ca voievod.

Despre beneficiarul diplomei, al cărui nume este ortografiat inconstant (Thot, Toth, Tott), se cunosc prea puține detalii. Practic, până în prezent, această scrisoare este unica mărturie despre existența lui Martin Toth. Din textul privilegiului se poate deduce că el a fost înnobilat la vârsta maturității, după ce se remarcase un număr apreciabil de ani în serviciul voievodului/regelui Ștefan Báthori, foarte probabil în timpul confruntării dintre suveran și pretendentul Gáspár Békés de Kornyát pentru stăpânirea Transilvaniei (1572-1575). Sursele epocii nu oferă și alte amănunte credibile despre viața și faptele lui Martin Toth de Făgăraș. Mai mult, identificarea acestui personaj este îngreunată de existența concomitentă a unei alte persoane care poartă același nume și un rang similar. Este vorba de pușcașul („pixidarius") Martin Toth, înnobilat de același suveran, tot pentru fapte de arme, la 10 septembrie 1581[7]. Și acest Martin Toth fusese de condiție umilă, un simplu iobag tranzacționat de stăpânii săi, care au contestat pe cale judiciară înnobilarea lui (1583-1584)[8]. El a reușit să-și păstreze titlul, figurând în actele anilor 1585-1598 drept „nobilis et agilis", proprietar de casă la Moacșa, în scaunul secuiesc Kezdi[9]. În aceste condiții, doar cercetările arhivistice mai ample vor putea lumina corespunzător destinul lui Martin Toth din Făgăraș.

În cuprinsul propriu-zis al actului se pot remarca preambulul („arrenga, exordium"), narația („expositio"), decizia („dispositio") și coroborația („corroboratio").

---

[7] Weress Sándor, *Torda őscsaládai*, ed. II, Kolozsvár, Közművelődés Irodalmi és Műnyomdai Részvénytársaság, 1891, p. 31, 132.

[8] *Székely Oklevéltár*, ed. Szádeczky Lajos, vol. IV (*1264-1707*), Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1895, p. 81-83, nr. 712-713; vol. V (*1296-1603*), 1896, p. 134-135, 137-138, nr. 988 și 992.

[9] Arhivele Naționale ale României, filiala Covasna, *Fond familial Domokos din Cernatul de Jos*, Nr. 2, f. 64 (29 mai 1585); *Colecția arhivelor familiale preluate de la Muzeul Județean Sfântu Gheorghe*, Nr. 3, f. 39-40 (27 septembrie 1590), f. 50-51 (9 februarie 1594) și 56 (17 martie 1598). *Báthory Zsigmond Királyi Könyvei 1582-1602*, ed. Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 2005, p. 437, nr. 1.638 (8 iulie 1591).

https://biblioteca-digitala.ro

Arenga este partea în care sunt exprimate motivele emiterii privilegiului. Din punctul de vedere al diplomaticii, fiecare scrisoare de blazon are propria specificitate, determinată mai întâi de diferitele exprimări ale opiniei și voinței emitentului, care nu pot fi standardizate. Argumentația începe cu idei generale care expun programul moral al suveranului. Sunt menționate datoria și obiceiul conducătorilor de a răsplăti faptele și serviciile deosebite ale supușilor („egregia praeclaraque facinora"). De asemenea, se evidențiază că bunăvoința suveranilor stimulează ardoarea și străduința celor care servesc patria („nulla enim re fortes viri magis ad virtutem et ardua quaeque intrepide subeunda excitantur, quam laudis et gloriae stimulis, quo quidem ardore inflammati cum summo capitis ac vitae discrimine de principibus viris deque eorum patria benemereri assidue student"). Un aspect frapant din acest pasaj este utilizarea termenului de „patria" în locul celui de „regnum", sub influența curentului umanist. Această revigorare a unui termen antic exprimă și o nouă percepție asupra corpului politic. Regatul maghiar se destrămase și se afla sub ocupație străină, pe când principatul transilvan și-a păstrat autonomia și libertatea, devenind cadrul propice de afirmare (patria) a „națiunilor" din cadrul său. Ca urmare, se observă o asumare a acestei transformări inclusiv la nivelul actelor solemne care sunt extrem de conservatoare din punct de vedere lingvistic, stilistic și structural.

Arenga și narația sunt esențiale pentru a se înțelege geneza actului, primul element diplomatic justificând necesitatea, iar al doilea element explicând împrejurările emiterii scrisorii regale. Ștefan Báthori arată că dorește să urmeze exemplul altor suverani, anume să recompenseze și să stimuleze calitățile oștenilor săi („hinc et nos caeterorum regum exempla imitantes nullis non praemiis militares aliisque virtutibus ornatos viros afficere et quosdam veluti stimulos ad maiora in dies audenda eis addere solemus"). În cazul concret al lui Martin Toth din Făgăraș, recompensa a fost acordată „din milostivirea deosebită și deplinătatea puterii regale" („de speciali nostra gratia et regiae potestatis plenitudine"), pentru a răsplăti calitățile beneficiarului. Regele îl indică pe Toth ca fiind „credinciosul nostru ... sincer nouă iubit" („fidelis nostri nobilis Martini Tott de Fogaras nobis syncere dilecti"). Dincolo de formula stereotipă a stilionarului, se poate admite că suveranul l-a cunoscut personal și apreciat pe supusul său. Ștefan Báthori i-a remarcat credința și faptele de arme meritorii, dovedite timp de mulți ani, în cadrul campaniilor militare și diverselor misiuni încredințate („Quare attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis atque aliis etiam multis dignis militari et forti viro facinoribus ... quae ipse ab annis iam compluribus in multis rerum bellicarum occasionibus et variis obsequiorum generibus summo semper studio labore, diligentia et animi sui promptitudine nobis exhibuit et impendit"). Suveranul recunoștea că toate aceste servicii au fost îndeplinite cu devotament, promptitudine și sârguință, însă totodată el exprima și o condiție admonitorie, în sensul că impunea ca zisele slujbe să fie îndeplinite tot astfel și în viitor („ac in futurum quoque eadem omnino ratione libentissime se exhibiturum et impensurum promittit").

Decizia este elementul cel mai important al documentului, care exprimă voința suveranului de a-și răsplăti supusul. Privilegiul regal cuprinde aspecte de ordin juridic, onorific și fiscal. Cel mai important avantaj este de natură juridică și constă în scoaterea beneficiarului din starea plebee și din condiția nenobilă în care s-a născut

https://biblioteca-digitala.ro

și a trăit („ex plebeio et ignobili statu conditioneque in qua natus est ... eximendum”), el fiind trecut în rândul adevăraților nobili ai Ungariei şi Transilvaniei („in coetum et numerum verorum nobilium regni Hungariae et Transsylvaniae annumerandum, aggregandum et ascribendum duximus”). De acest privilegiu s-ar fi bucurat nu doar beneficiarul indicat în mod expres în textul diplomei, ci și toți moștenitorii și coborâtorii săi de ambele sexe („eiusque haeredes et posteritates utriusque sexus universas”). Sintagma „veri nobiles” apare în legislația regatului maghiar începând cu „Decretum unicum” (art. XI) al regelui Ludovic I de Anjou, din 11 decembrie 1351[10]. La peste un secol distanță, decretul (art. I) regelui Mathia Corvin din 1 aprilie 1467 stabilește că „prin nobilii țării se înțeleg cei ce au nobilitatea întreagă de la regi sau privilegiul unei astfel de nobilități” („Nobiles autem regni intelligantur, qui habent meram nobilitatem a regibus seu privilegium nobilitatis huiusmodi”)[11]. Statutul de noblețe deplină a fost definit cu claritate și expus pe larg de juristul Ștefan Werbőczy în „Opus Tripartitum” (pars I, tit. I-IX). Astfel, nobilii „adevărați” („veri nobiles”) alcătuiau eșalonul superior al elitei sociale, o categorie care presupunea prerogativele nobilității depline: nu puteau fi arestați fără să fi fost citați sau condamnați prin judecată, nu erau supuși decât principelui legal încoronat, își puteau folosi liber toate drepturile și foloasele, fiind scutiți de servituți și taxe, aveau posibilitatea de a-l înfrunta pe regele care le încalcă libertățile, fără a cădea în vina infidelității[12]. Aceste prerogative au fost recunoscute și în legislația ulterioară a principatului transilvan („Approbatae Constitutiones” – partea III, tit. VI, art. I-VII – adoptate în anul 1653)[13]. Avantajele generale ale nobilității depline sunt expuse și în scrisoarea discutată aici. Diploma precizează că beneficiarul, „sub chipul neștirbitei și adevăratei nobilități”, („sub merae et syncerae nobilitatis”) ..., „să se poată folosi, împărtăși și bucura de toate și de fiecare dintre onorurile, milostivirile, privilegiile, îngăduințele, libertățile, scutirile, drepturile și înlesnirile de care se folosesc, se împărtășesc și se bucură în orice chip, de drept și potrivit obiceiului, ceilalți nobili adevărați și oameni de arme ai Ungariei și Transilvaniei” („quo eos ab universis et singulis illis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, praerogativis et immunitatibus quibus caeteri veri nobiles et militares homines praedicti regni Hungariae et Transsylvaniae armis utentes de more vel consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint et valeant”).

Al doilea avantaj cuprins în diploma de înnobilare este unul onorific și a constat în acordarea „cu inimă cumpănită și potrivit cu o anumită bună știință și dărnicie

---

[10] *Magyar Törvénytár/Codex Juris Hungarici*, ed. Dezső Márkus et alii, vol. 1, Budapest, Franklin-Társulat, 1899, p. 174.

[11] *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns*, vol. 2 (*1458-1490*), ed. Döry Ferenc, Bónis György, Érszegi Géza, Teke Zsuzsanna, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989, p. 165.

[12] *Opus Tripartitum* (1517), pars I, titulus IX: *De quatuor privilegiatis et precipuis nobilium libertatibus*, în „Magyar Törvénytár/Codex Juris Hungarici”, ed. Dezső M. et alii, vol. 6, Budapest, Franklin-Társulat, 1897, p. 64, 66; a se vedea și Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 114-117.

[13] *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, ed. Liviu Marcu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p. 107.

https://biblioteca-digitala.ro

regală" („animo deliberato, et ex certa nostra scientia regiaque liberalitate") a unui blazon care să dovedească adevărata noblețe a lui Martin Toth și a urmașilor săi. Blazonul este cunoscut atât din descrierea făcută în cuprinsul privilegiului, cât și din imaginea realizată cu iscusință de pictor în colțul superior stâng al diplomei („in capite seu principio praesentium literarum nostrarum arte et manu pictoris clarius depicta esse cernuntur") (Fig. 1). Blazonul se încadrează în modelele heraldice tipice regiunii central-europene. Acesta cuprinde un scut oval[14], cu emailul/fundalul de culoarea albastră a cerului („scutum videlicet triangulare coelestini coloris"). Azuriul are semnificații multiple: noblețe, credință, bune moravuri[15]. În câmpul scutului se află un urs brun cu aspect fioros, reprezentat întreg și ridicat pe labele posterioare (rampant), cu laba dreaptă superioară pe mânerul sabiei care tocmai i-a străpuns regiunea toracelui („integer ursus ferum et agreste animalis genus suo naturali colore depictus ense militari oblongo per medium transfixus esse"). În general, ursul este folosit ca mobilă heraldică în Elveția și în spațiul german, simbolizând curajul, forța dar și prevederea[16]. Cele mai cunoscute și sugestive exemple sunt blazoanele parlante (Bär=urs) ale capitalelor Berna și Berlin. Imaginea ursului străpuns în piept indică deopotrivă forța, îndrăzneala și priceperea militarilor. Peste scutul heraldic este reprezentat timbrul care reunește coiful, coroana, cimierul și lambrechinii. În cazul de față, scutul este surmontat de un coif militar închis cu vizeta coborâtă[17], peste care s-a așezat o coroană regală deschisă, cu trei fleuroane vizibile, împodobită cu pietre prețioase și perle („supra scutum galea militaris clausa est posita, cui corona regium decus, gemmis et unionibus redimita"). Cimierul sau creștetul heraldic este elementul cel mai de sus al unei steme și reproduce mobila principală a scutului. Aici, cimierul este reprezentat de jumătatea superioară a ursului care apucă sabia ce l-a străpuns („ex qua itidem dimidius ursus priori similis ense militari oblongo eodem uti antea modo transfixus"). Lambrechinii sunt ornamente exterioare scutului heraldic și au forma unor fâșii și panglici care pornesc din vârful coifului și cad pe flancurile scutului[18]. Cromatica lambrechinilor combină metalele heraldice (aur și argint) cu culorile fundalului și mobilei principale. Astfel, în dreapta compoziției se află lambrechini de argint și azur, iar în stânga lambrechini de aur și brun închis („latera tandem scuti laciniae sive lemnisci diversorum colorum ex utraque parte defluentes inire exornant").

Diploma evidențiază că aceste însemne nobiliare puteau fi etalate pretutindeni, după obiceiul celorlalți nobili adevărați care poartă blazon: în lupte, în jocurile cu lancea, în turniruri, în dueluri, în confruntări individuale și la toate celelalte îndeletniciri cu arme ale nobililor și oștenilor, precum și pe sigilii, steaguri, cortine,

---

[14] În textul diplomei scutul este descris ca fiind triunghiular (stereotip preluat din stilionar), dar pictorul a reprezentat un scut oval cu scobituri, foarte asemănător modelului renascentist polonez.

[15] Alphonse-Charles-Albert O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason: origine des emblèmes et des symboles héraldiques d'après les monuments, les sceaux, les monnaies, les médailles, les traditions, etc.*, vol. 1, Bergerac, Imprimerie Générale du Sud-Ouest, 1901, p. 66.

[16] *Ibidem*, p. 366-367.

[17] *Ibidem*, p. 110-111 (model rezervat celor înnobilați recent).

[18] *Ibidem*, p. 308-310.

https://biblioteca-digitala.ro

inele, covoare, case, morminte și îndeobște pe orice fel de lucruri și bunuri („in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, vexillis, cortinis, annulis, aulaeis, domibus, sepulchris et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus”). Așadar, Martin Toth poate fi integrat în rândul micilor nobili armaliști, categorie aflată în plină extindere, care își datorează ascensiunea socială nu pe temeiul stăpânirii unui însemnat patrimoniu funciar, ci pe acela al serviciilor preponderent militare.

Ultima parte a scrisorii de înnobilare cuprinde avantajele fiscale care le completează pe cele juridice și onorifice. Regele specifică faptul că pentru a-și arăta și mai mult milostivirea și dărnicia („pro ampliori gratia et munificentia”) față de Martin Toth, „am hotărât să eliberăm și să scutim pe vecie, așa după cum eliberăm și scutim prin puterea scrisorii de față, casa sa care se află și este în Transilvania, în târgul nostru Făgăraș și pe strada zisă Varga wcza, în vecinătatea caselor chibzuitului Ștefan Szabó, pe de o parte, și cinstitei văduve a răposat înțeleptului Petru Kádár, pe de altă parte, scutind-o de plata tuturor dărilor, taxelor și contribuțiilor noastre, atât cele obișnuite, cât și cele extraordinare, de plata subsidiilor și a veniturilor Cămării noastre, de îndeplinirea oricăror slujbe civile și datorate de poporul de rând” („totalem et integram domum suam in Transsilvania in oppido nostro Fogaras et platea eiusdem Varga wcza vocata vicinitatibusque domorum fidelis nostri circumspecti Stephani Zabo ab una parte vero ex altera honeste mulieris relictae circumspecti Petri condam Kadar existente habitam ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum, necnon subsidii et lucri Camerae nostrae solutione ac servitiorum quorumlibet civilium exhibitione clementer in perpetuum eximendum ac supportandum duximus prout eximimus et supportamus praesentium per vigorem”). Această mențiune evidențiază că beneficiarul era o persoană înstărită care deținea o casă orășenească, cel mai probabil prin cumpărare. De asemenea, supoziția că Martin Toth era destul de avut se confirmă și prin posibilitatea acestuia de a plăti un pictor care să-i ilustreze blazonul pe diploma privilegială. Astfel, scrisoarea regală confirmă, o dată în plus, că în perioada principatului autonom înnobilarea și scutirea de obligațiile fiscale erau legate ori condiționate îndeosebi de serviciile militare remarcabile și mai puțin de stăpânirea unor bunuri imobiliare, mai ales pământuri.

Cuprinsul propriu-zis se încheie cu coroborația care exprimă modalitatea de întărire a autenticității diplomei privilegiale. Aici s-a utilizat formularea obișnuită în epocă: „spre amintirea și tăria veșnică a acestui lucru am hotărât să dăm și să hărăzim cu milostivire scrisoarea noastră de față, a cărei tărie a fost sporită prin atârnarea sigiliului autentic, amintitului Martin Toth, urmașilor și coborâtorilor săi de ambele sexe” („In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memorato Martino Thot suisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dandas duximus et concedendas”).

Protocolul final („eschatocollum”) este foarte scurt, cuprinzând data și locul emiterii scrisorii. Diploma este validată prin semnăturile olografe („manu propria”) ale regelui Ștefan Báthori și cancelarului Wolfgang (Farkas) Kowachozi, precum și prin sigiliul regal, de tip atârnat, care, din nefericire, astăzi este pierdut.

https://biblioteca-digitala.ro

În lumina celor expuse mai sus, se poate afirma că diploma de înnobilare cu blazon din 1578 este o mărturie istorică importantă, care ilustrează prin culoare, simbol şi text un proces social tipic lumii medievale europene. Scrisoarea descrisă aici reconstituie prin culori vii și expresii elevate mentalitățile veacului al XVI-lea, evocă personalitatea beneficiarului, subliniază mecanismul promovării sociale și legătura strânsă dintre faptele meritorii și recompensele îndrituite. Nu în ultimul rând, diploma privilegială oferă un instantaneu din viața târgului Făgăraş și rămâne o invitație deschisă pentru a se investiga mai amplu existența militarului Martin Toth.

ANEXĂ

10 februarie 1578, Varșovia

Ștefan Báthori, rege al Poloniei și principe la Transilvaniei, îl înnobilează pe oșteanul Martin Toth din Făgăraş, îi acordă blazon nobiliar și scutește de orice dări, taxe și sarcini publice casa acestuia din târgul menționat.

Original păstrat la Serviciul județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României, fond *Capitlul evanghelic C.A. Sibiu*, seria 1: *Acte cu instrumente contemporane de evidență*, nr. 92.

„Nos, Stephanus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lytuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhiniae, Podlachiae, Livoniae etc. princeps Transsylvaniae etc., memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum principes atque reges inter alia eximiae singularisque praestantiae monimenta, quibus se suumque nomen perpetuae immortalitati commendarunt, illud inprimis in consuetudine habuerint, ut fidelium suorum egregia praeclaraque facinora atque merita condignis ac debitis praemiis ex liberalitate regia prosequerentur: nulla enim re fortes viri magis ad virtutem et ardua quaeque intrepide subeunda excitantur, quam laudis et gloriae stimulis, quo quidem ardore inflammati cum summo capitis ac vitae discrimine de principibus viris deque eorum patria benemereri assidue student. Hinc et nos caeterorum regum exempla imitantes nullis non praemiis militares aliisque virtutibus ornatos viros afficere et quosdam veluti stimulos ad maiora in dies audenda eis addere solemus. Quare attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis atque aliis etiam multis dignis militari et forti viro facinoribus fidelis nostri nobilis Martini Tott de Fogaras, nobis syncere dilecti, quae ipse ab annis iam compluribus in multis rerum bellicarum occasionibus et variis obsequiorum generibus summo semper studio, labore, diligentia et animi sui promptitudine nobis exhibuit et impendit, ac in futurum quoque eadem omnino ratione libentissime se exhibiturum et impensurum promittit, eundem Martinum Thot ex plebeio et ignobili statu conditioneque in qua natus est, eiusque haeredes et posteritates utriusque sexus universas, de speciali nostra gratia et regiae potestatis plenitudine eximendum ac in coetum et numerum verorum nobilium regni Hungariae et Transsylvaniae annumerandum, aggregandum et ascribendum duximus, prout eximimus annumeramusque, aggregamus et ascribimus. Decernentes expresse, ut a

https://biblioteca-digitala.ro

modo deinceps dictus Martinus Thot ipsiusque haeredes et posteritates utriusque sexus universae, pro veris nobilibus habeantur et reputentur, ut autem haec nostra gratia et benignitas regia in omne tempus pateat, haec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet triangulare coelestini coloris, in quo integer ursus ferum et agreste animalis genus suo naturali colore depictus ense militari oblongo per medium transfixus esse conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, cui corona regium decus, gemmis et unionibus redimita supereminet nostram erga illum gratiam et liberalitatem regiam denotans, ex qua itidem dimidius ursus priori similis ense militari oblongo eodem uti antea modo transfixus clarissime eminere videtur. Latera tandem scuti laciniae sive lemnisci diversorum colorum ex utraque parte defluentes inire exornant, prouti haec omnia in capite seu principio praesentium literarum nostrarum arte et manu pictoris clarius depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa nostra scientia regiaque liberalitate eidem Martino Thot ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, clementer dedimus et contulimus. Annuentes et concedentes ut ipse Martinus Thot haeredesque et posteritates eiusdem utriusque sexus universae, praescripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum regni Hungariae et Transsylvaniae nobilium armis utentium a modo in posterum ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, vexillis, cortinis, annulis, aulaeis, domibus, sepulchris et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae et syncerae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cuiuscunque status, conditionis, dignitatis et praeeminentiae homines existant insignitos dici, nominari, teneri et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis illis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri nobiles et militares homines praedicti regni Hungariae et Transsylvaniae armis utentes de more vel consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint et valeant. Pro ampliori autem erga ipsum Martinum Toth gratia et munificentia declarante totalem et integram domum suam in Transsilvania in oppido nostro Fogaras et platea eiusdem Varga wcza vocata vicinitatibusque domorum fidelis nostri circumspecti Stephani Zabo ab una, parte vero ex altera honestae mulieris relictae circumspecti Petri condam Kadar existente habitam, ab omni censuum, taxarum et contributionum nostrarum, tam ordinariarum, quam extraordinariarum, necnon subsidii et lucri Camerae nostrae solutione ac servitiorum quorumlibet civilium exhibitione clementer in perpetuum eximendas ac supportandas duximus, prout eximimus et supportamus praesentium per vigorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memorato Martino Thot suisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Varsoviensi, decima die mensis Februarii, anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, regni vero nostri anno secundo.

Stephanus rex
manu propria
Volffgang Kowachoczy
manu propria

https://biblioteca-digitala.ro

Pe verso:

Însemnare cu creionul roşu: „Stefan Bathori erhobt den Martin Tott de Fogarasch in den Adelstand den 10 Febr. 1578”.

Însemnare cu cerneală albastru-violet: „N(ume)ro 92”.

Ştampilă circulară, în tuş violet, cu textul: „B(a)r(on) Brukenthalisches Museum in Hermannstadt”.

Ştampilă ovală, în tuş negru, cu textul: „HCA (Hermannstädter Capitular-Archiv)”.

Parafă în tuş violet cu textul: „Cap(itular) Archiv Hermannstadt”.

Fig. 1 – Blazonul pictat pe diploma de înnobilare
a lui Martin Toth din Făgăraş (1578)

https://biblioteca-digitala.ro

ODĂILE PRINCIARE DIN CETATEA FĂGĂRAŞ

Claudia Elena SIMA[1]

THE PRINCELY CHAMBERS FROM FAGARAS FORTRESS

ABSTRACT

Făgăraş Fortress had a residential function in the 16th and 17th centuries. Its tenants being the owner (along with his family) and part of the staff, especially the dignitaries.

The most important information regarding the interior of the castle and the way of organizing its rooms can be found in the Land Register of Făgăraş Country, in the four inventtories from 1632, 1637, 1656 and 1676.

An analysis of this was made by Sebestyen, who encountered some difficulties in terms of word terminology. Thus he opted for the term „house" in the sense of room.

Regarding the interior of the rooms of Făgăraş Fortress, it was different from one house to another.

Keywords: prince, princess, Făgăraş Fortress, house-room.

Cetatea Făgăraşului a avut funcţiune de natură locativă în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, locatarii ei fiind proprietarul (împreună cu familia sa) şi o parte a personalului, în mod special demnitarii.

Cele mai multe informaţii referitoare la interiorul castelului şi modul de organizare al încăperilor acestuia le găsim în „Urbariile Ţării Făgăraşului" şi în cele patru inventare din anii 1632, 1637, 1656 şi 1676.

Cel care a încercat să facă o centralizare a acestora este Gheorghe Sebestyen, care susţinea că a întâmpinat anumite dificultăţi în ceea ce priveşte terminologia cuvintelor. Astfel, el a optat pentru „casă" în sens de cameră („ház") şi „sală", respectiv gârci („gátor"), turn („bastya", „torony"), vestibul („pritvar"), boltă în sens de încăpere boltită („bolt"), sălaş în sens de locuinţă („szállás")[2].

Interiorul încăperilor Cetăţii Făgăraşului era diferit de la o casă la alta, fiind puţine asemănări între ele.

În ceea ce priveşte pardoselile, acestea erau menţionate în toate încăperile, iar varietatea lor nu era mare: erau pardoseli de scânduri (duşumele) şi din cărămidă.

Acoperirea încăperilor se făcea cu bolţi de cărămidă sau cu tavane de lemn, fără ca inventarele să precizeze multe despre acestea. Au existat mai multe tipuri de bolţi care s-au păstrat, cu câteva excepţii. Primul tip de boltă, care era cel mai vechi, a fost cel de formă semicilindrică şi care avea pe alocuri penetraţii. Acestea erau aşezate în dreptul unor goluri de uşi sau ferestre. Uneori ele porneau de la nivelul pardoselii, alteori de mai sus.

Cel de-al doilea tip de boltă (puţin mai evoluat), era bolta semicilindrică cu penetraţii regulate. În ceea ce priveşte aşezarea acestor bolţi se pot distinge două

---

[1] Muzeograf, Muzeul Ţării Făgăraşului „Valer Literat", Făgăraş;
e-mail: simaclaudia85@yahoo.com.

[2] Gh. Sebestyen, *Cetatea Făgăraşului*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1992, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

cazuri: cel cu axul bolții paralel cu zidurile exterioare pe care se sprijină bolta și cel cu axul perpendicular pe acestea.

Al treilea tip era cel al bolții încrucișate, iar cel de-al patrulea se găsea peste încăperile dreptunghiulare și era derivat din bolta semicilindrică cu penetrații regulate, care însă nu se încheia la capătul semicilindrului, printr-un zid vertical, ci cu un sfert de cilindru tot cu penetrații. Astfel, întinderea bolții a fost realizată pe toate cele patru ziduri pe care ea se sprijinea, în mod proporțional cu lungimea lor[3].

În inventare este prezentată decorarea pereților interiori. Sunt întâlnite două grupuri mari: decorații cu caracter permanent (picturi, sculpturi), respectiv amovibile (tablouri, covoare, tapete).

Sculpturile erau reprezentate de regulă de blazoane. Unele dintre ele erau incluse în ancadramente de uși. Blazonul lui Balthazar Báthori și cel al lui Gabriel Bethlen mai sunt și astăzi vizibile.

Picturile în acea perioadă erau „pe partea de sus a pereților”[4].

Informații bogate sunt și despre carpete, tapete, covoare, dar ele sunt neclare. Existau carpete din piele, lucioase, înflorate, cu imagini țesute, prinse în cuie.

Ușile erau fără toc, balamalele fiind fixate în zid sau în ancadramentul de piatră cu plumb sau cositor. Partea mobilă a balamalei era uneori bogat lucrată din fier forjat. Foile de ușă unele erau vopsite, iar cele mai frecvente erau cele bătute în cuie cu floare mare în formă de calotă sferică, de rozetă sau altele. Dispozitivele de închidere erau adesea multiple, fără a le putea identifica pe toate după denumirile din inventar. Întâlnim denumirile de „broască bistrițeană”, doar în inventarul din 1632, și „broască vieneză” în restul inventarelor. Se presupune că denumirea ar putea indica proveniența lor. Închiderea broaștelor se făcea cu clanță de fier, dar erau și broaște a căror limbă era acționată cu arc. În afara broaștelor mai erau și cârlige, dar și lanțuri cu lacăt.

Ferestrele erau cu cercevele simple, pe toc, care de regulă erau cu patru-șase cercevele. Feroneria lor era compusă, în mai toate cazurile, din balamale, foraibăre, cârlige de vânt și inele pentru a le trage la închidere.

În ceea ce privește amenajarea interioară a camerelor, existau sobe și diferite piese de mobilier. Sobele menționate în inventare erau de două feluri: cu alimentare dinăuntru (din încăperea în care se afla soba), sau din afară (dintr-o încăpere vecină). Însă nu toate camerele aveau sobă. Culoarea cea mai frecventă a acestora era verdele.

În ceea ce privește mobilierul, de regulă nu se precizează lemnul din care este făcut. Totuși, la unele piese se precizează tipul de lemn folosit, acesta fiind brad. Mobila era zugrăvită uneori în verde, alteori era înflorată.

Făcând o analiză asupra celor patru inventare, putem identifica atât locuințele principilor, cât și ale principeselor.

Ștefan Mailat este cel care începe construcția primelor încăperi ale cetății, pe latura de sud, acestea fiind numite „casele lui Mailat”. Inventarul din 15-23 ianuarie 1632 ne prezintă încăperile din timpul lui Ștefan Mailat, care sunt la nivelul al doilea al aripii de sud. Aici încăperile apar sub următoarele denumiri: „casele lui Mailat”,

---

[3] *Ibidem*, p. 37.

[4] *Ibidem*, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro

„a doua boltă exterioară”, „bolta a treia”, „bolta a patra” și „bolta finală cu stâlp de piatră”[5].

Intrarea, în „casele lui Mailat” se făcea pe o ușă vopsită, cu pervaz, țâțâni și benzi de fier. Zăvorul era de Bistrița și avea mânere, cheie și trăgători. În interior se găsea o fereastră veche, un cuptor rotund smălțuit verde, care stătea pe două picioare de fier. Ca piese de mobilier se întâlneau două bănci uzate, un pat vopsit, trei cuiere țărănești, trei picioare albe de masă și șase scaune. Cinci dintre acestea aveau braț și erau vopsite, iar unul era țărănesc pentru o persoană. În această casă exista o despărțitură din scânduri, vopsită, care avea o ușă cu zăvor cu clapă, țâțâni și benzi de fier.

A doua boltă exterioară avea o ușă vopsită, cu țâțâni și benzi de fier, dar era fără zăvor. Lumina intra pe trei ferestre cu câte patru tăblii. Interiorul avea un cuptor bătrân, cu smalț verde, cu încălzire exterioară, iar din punct de vedere al mobilierului lângă perete erau o bancă, un pat țărănesc și trei bucăți de cuier.

A treia boltă avea o ușă vopsită cu pervaz, bătută în cuie cu cap de plumb, țâțâni și benzi. Zăvorul era de Bistrița și avea opritor și cheie. În interior erau două ferestre cu patru tăblii, un picior țărănesc de masă lung și un cuptor cu încălzire exterioară și smalț verde. Și aici se găsea o despărțitură făcută din scândură care avea o ușă mică, cu țâțâni și benzi de fier, care era vopsită verde.

Intrarea în a patra boltă se făcea pe o ușă vopsită, dotată cu țâțâni și benzi. Zăvorul era țărănesc și avea atât opritor, cât și trăgător. Interiorul cuprindea două ferestre compuse din câte zece tăblii, un cuptor verde smălțuit, care avea încălzire exterioară, două bănci țărănești cu pervaz și o masă lungă cu picior.

Bolta finală cu stâlp de piatră avea o ușă vopsită verde, cu țâțâni, benzi din fier, zăvor de Bistrița și opritor. În interior erau trei ferestre cu 12 tăblii. Comparativ cu interiorul celorlalte încăperi, interiorul acesteia era mai „bogat”: trei mese țărănești cu câte un picior, patru bănci, un scaun verde cu braț (care era dat cu rășină lucioasă de brad), un pat țărănesc, două bucăți de cuiere țărănești, o bancă lungă țărănească, un scaun țărănesc cu braț și un cuptor smălțuit verde cu încălzire exterioară. Această casă este despărțită cu scândură, iar pe ea se afla o ușă țărănească simplă, cu țâțâni, benzi de fier și cu zăvor[6].

Tot în inventarul din 1632, sunt menționate apartamentele Báthoreştilor, care se găseau la al doilea nivel al aripii de nord, unde încăperile sunt denumite: „sala Báthori”, „vechile săli Báthori”, „turnul Báthori”, „vestibulul” și „casa veche Báthori”. Aceste denumiri de săli se întâlnesc și în inventarul din 1656, prin menționarea unui blazon al familiei Báthori la intrarea într-una dintre sălile de la nivelul al II-lea[7].

Aici întâlnim palatele vechi Báthori. Prima casă a fost despărțită cu perete de piatră, iar ușa ei cu pervaz era vopsită în interior și în exterior și avea țâțâni, benzi de plumb vieneze. Aceasta era bătută în cuie cu capete de plumb și avea zăvor, trăgător și opritor. În interiorul ei se găseau un cuptor smălțuit cu încălzire exterioară, un

[5] *Ibidem*, p. 19.
[6] David Prodan, Liviu Ursuțiu, Maria Ursuțiu, *Urbarile Țării Făgărașului, vol. I, 1601-1650*, București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 157-158.
[7] Gh. Sebestyen, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

armoar vechi vopsit, o masă simplă țărănească, o bancă țărănească cu pervaz și două ferestre compuse din tăblii.

Din această casă se urca pe o scară cu patru trepte care avea o ușă uzată cu pervaz, vopsită în interior și în exterior. Ea era bătută în cuie de plumb cu cap bombat, cu țâțâni, benzi lungi și avea învârtitor și opritor. În interiorul acesteia se găseau două mese simple din care una era dată cu rășină lucioasă de brad, un pat țărănesc, trei bănci cu pervaz, din care două erau date cu rășină lucioasă de brad, cinci bucăți de cuiere, din care patru erau vopsite, și patru scaune, două scaune lungi cu braț și două scaune cu braț de o persoană. Pe perete erau puse tablouri făcute pe ramă. Încălzirea era făcută de un cuptor tărcat, smălțuit, care stătea pe două picioare de fier și care avea partea de jos făcută din piatră cioplită. Lumina pătrundea prin două ferestre cu patru tăblii. Aici se găsea o cămară despărțită cu scândură unde se afla o ușă simplă cu țâțâni și benzi de fier.

Bastionul Báthori avea o ușă cu pervaz vopsită în interior și în exterior, bătută cu cuie de plumb cu cap bombat, cu benzi lungi, țâțâni, mâner de fier, dar nu avea zăvor. În interior se găseau trei bucăți de cuiere țărănești și un pat vechi care era adânc și avea tăblii. Existau două ferestre cu câte patru tăblii şi un horn de cuptor făcut în stil italian, smălțuit, care avea un loc de făcut focul, iar partea de jos care era făcută din piatră.

Din această casă se deschidea spre latrină o ușă vopsită atât în interior, cât și în exterior, cu țâțâni și benzi din fier, iar zăvorul era cu culisă în partea interioară, iar în partea exterioară avea trăgător țărănesc. În pridvor se urca pe o scară din lemn care ducea spre palatele din rândul de sus.

Ieșirea din acel bastion ducea spre palatele vechi Báthori. Intrarea se făcea pe o ușă vopsită atât în interior, cât și în exterior, cu tăblie, țâțâni, benzi și zăvor de Bistrița. Lumina pătrundea pe trei ferestre, două dintre ele aveau 12 tăblii, iar una patru tăblii. În interior se găseau două bănci cu pervaz, vopsite, o masă țărănească cu picior și un cuptor smălțuit cu încălzire exterioară.

Din această casă se trecea în cea de-a doua pe o ușă vopsită și căptușită în interior, dar și în exterior, care avea țâțâni, benzi de Viena și opritor, dar care nu avea zăvor. În interiorul ei se găseau: un pat țărănesc, trei bucăți de bănci cu pervaz, un scaun lung țărănesc cu braț, un cuptor smălțuit cu încălzire exterioară, în perete un armoar din scândură fără tăblii și o masă țărănească cu picior. Lumina pătrundea pe o fereastră cu patru tăblii. Din această casă, spre latrină se deschidea o ușă mică cu pervaz, țâțâni, benzi și trăgător, care era vopsită verde.

Spre ultima casă, aflată lângă Bastionul Temniței, se deschidea o ușă cu pervaz, benzi, țâțâni și trăgător, care nu era vopsită. Înăuntrul ei se afla un cuptor smălțuit verde cu încălzire exterioară și o fereastră din patru tăblii[8].

După aceste încăperi, urmează rândul caselor aflate deasupra porții. Prima casă avea două uși identice, care erau vopsite în interior, dar și în exterior, bătute cu cuie bătrâne de plumb cu cap bombat, cu zăvor țărănesc, țâțâni și benzi de fier. În interior erau două ferestre cu tăblii, un cuptor smălțuit cu încălzire interioară, două paturi țărănești și o masă țărănească cu picior.

---

[8] D. Prodan, L. Ursuțiu, Maria Ursuțiu, *op. cit.*, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua casă era cu boltă și se afla deasupra porții. Intrarea se făcea pe o ușă cu țâțâni, benzi de fier. Interiorul era amenajat cu: două ferestre cu câte șase tăblii, o bancă țărănească cu pervaz, o masă țărănească cu picior, un cuptor verde smălțuit cu încălzire interioară, trei bucăți de bănci cu pervaz, trei scaune albe cu braț, un scaun țărănesc cu braț, o masă simplă țărănească, un pat țărănesc și un cuier.

Ușa ultimului „palat" era vopsită în interior și în exterior, era bătută în cuie de plumb și avea țâțâni, benzi din fier, zăvor țărănesc și trăgător. Lumina intra pe două ferestre, una dintre ele avea șase tăblii, iar cealaltă o tăblie. În interiorul său se găseau o masă țărănească și un cuptor verde smălțuit. În această încăpere se mai afla o ușă cu pervaz, care se deschidea spre pridvor și era vopsită în interior și în exterior. Aceasta era bătută cu cuie bombate și avea țâțâni, benzi de fier, zăvor de Bistrița, trăgător și opritor.

Din palatul Báthori se deschidea casa lungă cu boltă, care era de audiențe. Aceasta avea o ușă căptușită, cu zăvor smălțuit vienez, cu țâțâni, benzi și cheie. Aici se găseau trei ferestre bătrâne, fiecare cu câte patru tăblii în care era așezată sticlă transparentă. Interiorul avea un cuptor care încălzea în exterior, el era smălțuit pestriț și stătea pe picioare de piatră cioplită. Pe lângă acesta mai erau două mese țărănești, o bancă țărănească albă, iar pe perete, de jur împrejur, șapte carpete uzate de Flandra.

În casa interioară de dormit, care era numită bastionul rotund, intrarea se făcea pe o ușă cu pervaz, vopsită în interior și în exterior, bătută cu cuie cu cap, cu țâțâni, benzi de fier, zăvor vienez, trăgător, opritor și cheie. În interior erau trei ferestre cu câte patru tăblii, care erau umplute cu sticlă transparentă, două mese cu picior, două scaune cu braț vopsite și un cuptor pestriț smălțuit cu încălzire interioară care avea sub el două mâțe din fier ornamentale. Spre latrină se deschidea o ușă vopsită în verde, care era bătută cu cuie cu cap și avea zăvor țărănesc, bandă de fier și țâțâni.

Spre scara în spirală se deschidea o ușă vopsită atât în interior, cât și în exterior, care era bătută în cuie cu cap și avea zăvor vienez cu clapă în exterior, iar în interior zăvor cu culisă, trăgător și opritor[9].

Inventarul din 1632 prezintă și modul de locuit al principelui Gabriel Bethlen. Toată aripa apuseană (de vest) de la ultimul nivel era locuită de principe. Mergând de la nord la sud putem identifica: „casa din spate a Măriei Sale domnului răposat", „casa interioară de dormit a Măriei Sale domnului răposat", „casa lungă de audiențe", după care vine în turnul sud-vestic „casa de dormit interioară", urmată (în aripa sudică) de „casa de mese", „sala mare" și „vestibulul de dinaintea sălii mari".

După moartea principelui, soția sa, Ecaterina de Brandenburg, rămâne proprietara Făgărașului până în 1633. Astfel, la nivelul al treilea al turnului nord-vestic era „casa cu trepte în turn, în fața casei principesei", ceea ce ne duce cu gândul că celelalte încăperi sunt casele Ecaterinei de Brandenburg, cel puțin până la Turnul Pestriț inclusiv[10].

În casa interioară de dormit „a Măriei Sale domnului răposat" se intra pe o ușă căptușită, cu tăblie și zăvor cu smalț, țâțâni, benzi de plumb, întorcător, opritor și cheie. Pe perete erau șapte bucăți de carpete uzate de tip Flandra și trei ferestre cu

---

[9] *Ibidem*, p. 166.

[10] Gh. Sebestyen, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

câte șase tăblii. În interiorul casei se găseau un pat țărănesc, două mese țărănești cu picior și un cuptor smălțuit cu încălzire exterioară.

Ultima casă „a Măriei Sale domnului răposat” avea trei uși, două dintre acestea fiind căptușite și aveau țâțâni, benzi de plumb, zăvor smălțuit vienez, iar în interior era un zăvor cu culisă cu plumb, împreună cu trăgătorul, întorcătorul și cheia ei. În interior se găseau: două mese cu picior (una din tei și cealaltă din brad), o bucată de bancă cu pervaz, două scaune, unul lung cu braț și pervaz, iar celălalt fără braț de o persoană. În perete era un armoar făcut din scândură.

Ușa care se închidea spre latrină era vopsită și avea pervaz, țâțâni și benzi de fier. Tot aici erau două ferestre cu câte zece tăblii, un pat țărănesc, patru bucăți de carpete de piele aurite și un cuptor smălțuit cu încălzire interioară. Partea de jos era făcută cu cărămidă în șase colțuri.

În fața casei principesei era bolta cu scări din turn care avea o ușă cu pervaz, țâțâni, benzi vieneze și era bătută în cuie cu rozete. Interiorul acesteia avea un cuptor făcut din cahle tărcate, care avea partea de jos a hornului făcută din piatră cioplită, o masă țărănească cu picior, două paturi, două cuiere țărănești și bare pentru ținut haine care erau prinse cu patru inele de fier. Partea de sus a casei era cu boltă, iar partea de jos era făcută din cărămidă în șase colțuri. Lumina pătrundea prin trei ferestre în 12 tăblii.

Pridvorul din fața casei principesei avea în interior o scară spiralată din lemn pe care se cobora, partea de sus era din piatră cioplită, iar de jur împrejur erau gratii din fier. Acolo se găsea și o fereastră cu două tăblii.

Intrarea în prima casă se făcea pe o ușă cu pervaz, țâțâni, benzi, zăvor vienez, întorcător, cheie și era vopsită pestriț în interior și exterior. Interiorul era decorat cu o masă țărănească cu picior, patru paturi țărănești, trei bănci țărănești (două vopsite, iar una nevopsită), un cuptor cu smalț pestriț, care stătea pe picioare cioplite din piatră și avea încălzire exterioară. Pe perete de jur împrejur erau bucăți de rame vopsite pentru carpete.

În continuarea primei case erau „palatele lungi”. Aici se găsea o ușă care era bătută cu cuie cu cap și care avea un zăvor vienez smălțuit, țâțâni și benzi de plumb. În interior se găsea un cuptor cu smalț pestriț care avea partea de jos cioplită în piatră. Încălzirea acestuia era exterioară.

La intrarea în casa mică se afla o ușă cu țâțâni și benzi de fier, vopsită verde. În interior erau trei ferestre cu câte patru tăblii, un picior de masă, trei bănci cu pervaz date cu rășină lucioasă de brad, iar pe perete de jur împrejur rame pentru susținerea carpetelor.

Din acest palat se deschid două case în turnul bastion. Intrarea în prima casă se făcea pe o ușă cu țâțâni, rozete, zăvor țărănesc, trăgător și benzi de fier. Aceasta era vopsită în verde. Cea de-a doua ușă era vopsită în exterior și era cu pervaz, benzi de fier, dar nu avea zăvor. În interior se afla un cuptor cu smalț verde, cu încălzire interioară, o masă țărănească cu picior, două paturi țărănești, un scaun lung cu braț, vopsit, un alt scaun cu braț de o persoană, nevopsit, o bancă cu pervaz și trei ferestre cu patru tăblii.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua casă avea două ferestre cu câte patru tăblii, două paturi țărănești fără fund, o masă țărănească cu picior, o bancă țărănească cu pervaz și un cuptor smălțuit cu încălzire interioară.

A treia casă din interiorul marelui palat avea o ușă cu pervaz, țâțâni, benzi și încuietoare țărănească. Ea era bătută cu cuie cu rozete și era vopsită pestriț. Aceasta avea două ferestre, fiecare din câte patru tăblii, o masă țărănească cu picior, o bancă cu pervaz vopsită și un cuptor cu smalț verde, care avea încălzire exterioară.

Casa a patra avea o ușă identică cu cea de mai sus. În interiorul ei erau două ferestre de sticlă cu câte patru tăblii, un cuptor smălțuit verde cu încălzire exterioară, iar pe horn se afla o ușă smălțuită.

Ultima casă avea uși cu pervaz, țâțâni, benzi de fier, bătute cu cuie cu cap, cu zăvoare țărănești. Interiorul avea un cuptor rotund cu smalț verde care stătea pe două bare de fier și avea în fața sa fier și un scaun țărănesc.

În fața palatului rotund care se afla în bastionul temniței era un mic pridvor unde se deschidea o ușă cu pervaz, bătută în cuie cu cap, cu țâțâni, benzi de fier și zăvor țărănesc. Aceasta era vopsită.

Palatul rotund aflat pe bastionul temniței avea o ușă cu pervaz, țâțâni, benzi, trăgător din fier, dar nu avea zăvor. Aceasta era vopsită în culoarea verde. În interior erau trei ferestre cu câte patru tăblii, o masă cu picior, un pat țărănesc și un cuptor verde smălțuit, cu încălzire exterioară[11].

Inventarul din 1 aprilie 1637 este cel care dă cele mai puține explicații despre interioarele cetății. Aici, la nivelul trei (ultimul etaj) de pe aripa de sud, erau „sala întâia Báthori" și „sala mare Báthori" (cu aceeași denumire și în 1565), la ambele săli fiind menționate blazoanele Báthoreștilor.

În urma unei analize mai ample a inventarelor, putem identifica două locuințe ale familiei Báthori: una la al doilea nivel al aripii de nord (precizată în două rânduri drept „veche"), iar cealaltă la al treilea nivel al aripii sudice. Singura explicație plauzibilă a faptului că familia Báthori ar fi locuit mai întâi la nivelul al doilea, iar apoi la nivelul al treilea este aceea că ei au locuit la acest nivel până s-a terminat de construit cel de-al treilea nivel[12].

În acest inventar se face o prezentare a caselor din rândul de sus. Din pridvor se deschidea spre primul palat Báthori o ușă bătrână, cu țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc și mâner. Casa era făcută cu rânduială, tavanul era cu scris și imagini. În interior erau două bănci lungi, trei cuiere, un armoar mare care avea o ușă cu țâțâni, benzi de fier, iar în loc de mânere erau verigi de fier și postamentul unui horn din piatră.

Din acel loc în partea dreaptă se deschidea către bătrânul palat Báthori o ușă de nuc, vopsită în unele locuri și care avea un zăvor, țâțâni și benzi vieneze. În el pe partea dreaptă se afla un cuptor cu încălzire exterioară, care stătea pe picioare de piatră. De jur împrejur palatul era îmbrăcat cu nouă carpete din piele, netede, cu flori. Ca piese de mobilier se întâlnesc o masă lungă cu picioare, bănci cu pervaz, un armoar mare, care este împrejmuit cu despărțitor de scânduri și are pe el o ușiță cu țâțâni și

---

[11] D. Prodan, L. Ursuțiu, Maria Ursuțiu, *op. cit.*, p. 169.
[12] Gh. Sebestyen, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

benzi din fier. Tavanul era separat frumos în table cu scândură și era vopsit cu imagini.

De acolo se deschidea spre un alt palat boltit o ușă ornamentată cu lemn de nuc, cu țâțâni, benzi de fier, zăvor vienez și mâner. Interiorul său avea două bănci și două mese cu picior, un cuptor smălțuit cu încălzire exterioară care stătea pe picior de piatră. Lumina intra pe trei ferestre cu verigi de fier pe ele, iar de jur împrejur erau două carpete din păr, cu flori și imagini.

În continuare, spre partea stângă era o boltă unde se deschidea o ușă cu pervaz, cu țâțâni, benzi de fier, care nu avea zăvor. În ea era un cuptor smălțuit care stătea pe un picior de lemn și care avea în vatră două mâțe de fier și două mese cu picior. Din acest loc spre latrină se deschidea o ușă cu țâțâni, benzi și zăvor de fier. Dincolo de ea este o ușă identică spre scara în spirală care urca în turn. Această boltă avea trei ferestre de sticlă.

Spre partea stângă intrând pe acea ușă și urcând scările se găsea o altă ușă cu țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc. În interiorul camerei sunt trei mese cu picior, șapte scaune și patru ferestre de sticlă, iar tavanul era din scândură.

Spre podul casei în partea dreaptă era o ușă cu țâțâni, benzi de fier și urcând pe treptele spiralate se intra într-o altă casă care avea o ușă cu țâțâni, benzi de fier, dar nu avea zăvor. Aceasta avea în ea o masă rotundă cu picior, o bancă mică și opt ferestre de sticlă. În turn se afla orologiul care avea frânghii cu greutăți atârnate[13].

Coborând din palatul prezentat mai sus, în partea dreaptă era o ușă căptușită, împodobită cu lemn de nuc, cu țâțâni, benzi de fier vieneze și zăvor. Înăuntru era o masă cu picior, un scaun vopsit cu braț, două scăunele, un cuptor smălțuit cu picioare de piatră, iar de jur împrejur șapte carpete țesute din păr, vopsite cu imagini și flori. Tavanul era cu trandafiri din stucatură, iar lumina pătrundea prin trei ferestre de sticlă cu verigi de fier.

Din acel loc se intra în altă casă care avea o ușă la fel ornamentată cu lemn de nuc, cu țâțâni, benzi de fier, zăvor vienez și mâner. Interiorul avea două mese cu picior, două bănci, un pat, un scaun cu braț, două scăunele mici de pus sub picior, un cuptor smălțuit făcut pe picioare de piatră, două ferestre cu sticlă. Casa era învelită cu patru carpete de piele alunecoase cu flori. În partea stângă se deschidea spre latrină o ușiță cu țâțâni, benzi de fier și mâner. Tavanul acestei case era gravat cu flori de stucatură.

Din această casă urcând spre bastionul negru se deschidea spre o boltă o ușă dată cu rășină de brad, cu țâțâni, benzi, zăvor de fier. Înăuntrul acesteia era o masă cu picior, care se afla lângă un cuptor verde smălțuit, o bancă și o ladă cu un lacăt pus care nu s-a putut deschide în momentul realizării inventarului. În aceeași încăpere era și o despărțitură din scândură pe care se afla o ușă cu țâțâni și benzi. În interior, o masă cu picior, două cuiere.

De acolo, către partea dreaptă, se deschidea spre interior o ușă ornamentată cu lemn de nuc, cu țâțâni, benzi de fier și zăvor vienez. Spre exteriorul acesteia, deasupra scării spiralate se afla un pridvor mic. Tavanul era din tăblii, pictat în formă de suliță.

---

[13] D. Prodan, L. Ursuțiu, Maria Ursuțiu, *op. cit.*, p. 407.

https://biblioteca-digitala.ro

Din acel pridvor se deschidea o ușă cu țâțâni, benzi și zăvor vienez. În ea era o masă cu picior, trei bănci, un cuptor smălțuit construit pe picioare de piatră. Tavanul era gravat cu diferite flori făcute din stucatură, având două ferestre din sticlă, iar pe perete de jur împrejur rame pentru carpete.

Următoarea încăpere era un palat lung cu o ușă dată cu rășină lucioasă de brad, care avea țâțâni, benzi de fier, zăvor vienez, iar în interiorul ei se afla un cuptor frumos smălțuit pe picior de piatră. Lumina pătrundea pe trei ferestre de sticlă, iar tavanul era gravat din stucatură.

În bastionul Pestriț se intra pe o ușă dată cu rășină lucioasă de brad, cu țâțâni, benzi de fier, dar fără zăvor. Interiorul lui avea tavanul în formă de table și era făcut din scândură frumos pictată, iar înăuntrul lui erau două ferestre de sticlă, trei bănci și un cuptor smălțuit[14].

Următoarea casă avea o ușă cu țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc, trei ferestre de sticlă, un tavan făcut cu table vopsite. Interiorul cuprindea un cuptor smălțuit, două paturi, o bancă, un scaun cu mâner, o masă cu picior și două cuiere. Din această casă pleca în jos o scară, care avea o ușă cu țâțâni și benzi de fier.

Din palatul lung se deschidea o ușă cu țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc care dădea spre o casă cu tavanul din scândură vopsită. Înăuntrul ei erau două ferestre de sticlă, un armoar alb și un cuptor smălțuit care stătea pe picioare.

De aici se ajungea într-o altă casă pe o ușă cu toc, țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc, care avea tavanul identic cu cel al casei precedente. Aici era un cuptor smălțuit pe picioare de piatră, cu încălzire interioară, trei mese cu picior, patru scaune dintre care două cu braț, două paturi, un scăunel mic și o tablă de jucărie care stătea pe picioare.

În următoarea casă intrarea se făcea pe o ușă cu țâțâni, benzi din fier și zăvor țărănesc. Interiorul avea o fereastră, un cuptor smălțuit cu fața din fier, două bănci și o masă cu picior, un scaun cu braț. De aici, se deschidea o ușă cu țâțâni, benzi de fier și zăvor de fier care dădea spre o latrină.

În bastionul Temniței se putea intra pe o ușă cu țâțâni, benzi de fier, care avea pe ea un lacăt. În interiorul ei era un pridvor unde se deschidea o altă ușă cu țâțâni, benzi de fier, dar care nu avea zăvor. În ea erau trei ferestre de sticlă, tavanul era cu table din scândură albă, două mese cu picior. Lângă acestea mai erau în aceeaşi casă zascuri de lemn, pe care erau 26 scânduri, 108 bucăți de slănină, 103 bucăți de șunci, 2 bucăți osânze legate, 25 bucăți rât de porc.

Din acest bastion se putea ajunge într-un pridvor trecând de o ușă dată cu rășină de brad, care avea țâțâni de fie și zăvor țărănesc. Acest pridvor avea în partea de sus grinzi cioplite în formă de suliță și scânduri albe gheluite. Lumina pătrundea pe o singură fereastră, iar în interior era un singur pat.

Din pridvor se putea intra într-un palat pe o ușă de țâțâni, benzi de fier și zăvor țărănesc. Înăuntrul ei se găseau un cuptor smălțuit care stătea pe picior de piatră, două mese cu picior, patru scaune cu braț, trei bănci și trei ferestre de sticlă. Tavanul era asemănător cu cel al pridvorului.

[14] *Ibidem*, p. 408.

https://biblioteca-digitala.ro

De aici se intra într-o altă casă pe o ușă cu țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc. În interiorul ei erau trei ferestre din sticlă, cinci paturi, o masă cu picior, un scăunel mic de o persoană și un cuptor smălțuit pe picioare de piatră.

Intrarea în următoarea încăpere (a treia casă) se făcea pe o ușă dată cu rășină lucioasă de brad care avea țâțâni, benzi de fier, zăvor vienez și mâner. Înăuntrul său se aflau un cuptor smălțuit pe picioare de piatră, două mese cu picior, bănci și trei ferestre din sticlă.

În a patra casă se intra pe o ușă cu țâțâni, benzi de fier, zăvor țărănesc. Aceasta avea un cuptor smălțuit cu încălzire exterioară, un pat, o bancă, iar lumina pătrundea prin două ferestre din sticlă[15].

În ceea ce privește acoperișul palatelor Báthori, acesta era din șindrilă și era acoperit cu țiglă peste tot, iar scările erau din piatră.

Putem observa că, odată cu trecerea anilor, aspectul încăperilor a evoluat, acestea fiind modernizate progresiv.

[15] *Ibidem*, p. 410.

https://biblioteca-digitala.ro

„TRANSMISSIONALES IN CAUSA POSSESSIONIS RESINAR CONTRA LIBERAM REGIAMQUE CIVITATEM CIBINIENSEM 1784". DOCUMENTAR (II)[1]

Vasile RUS[2]

„TRANSMISSIONALES IN CAUSA POSSESSIONIS RESINAR CONTRA LIBERAM REGIAMQUE CIVITATEM CIBINIENSEM 1784". DOCUMENTARY (II)

ABSTRACT

The Bishop House Museum in Rășinari (Sibiu county) preserves a valuable exhibit: the leather bound thick volume of 1.318 manuscript pages entitled „Transmissionales in causa Possessionis Resinar contra Liberam Regiamque Civitatem Cibiniensem" (Transmissionales in the Case of Rășinari's Possession against the Free Royal City of Sibiu, 1784), comprising the lawsuits of the Romanian village of Rășinari conducted between 1735-1784 against the Saxon Magistrate of the Sibiu (Hermannstadt) city and seat, as well as large annexes of possessional documents (13th-18th centuries) and fiscal conscriptions (18th century) of this great, rich and old village of transhumant shepherds. Last year we published, the volume entitled „Patrimoniul istorico-juridico-românesc din Mărginimea Sibiului (Rășinari, Săliște)", coordinated by Ela Cosma, authors and editors Mircea-Gheorghe Abrudan, Marius Boromiz, Alexandru Bucur, Ela Cosma, Daniela Deteșan, Livia Magina, Tatiana Onilov, Vasile Rus, Victor V. Vizauer, Argonaut/Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2020, 870 p., where we inaugurated the documentary of the first 40 pages of "Transmissionales", in a critical edition (including transcription of the Latin text and translation into Romanian). Hereinafter we keep on publishing the Latin transcription of pages 40-178, 279-285 of this difficult baroque juridical text. Given the importance of „Transmissionales in causa Possessionis Resinar" and its genuine unedited character, in future we aim to process the whole manuscript of 1,318 pages and to see it published in a critical edition.

Keywords: Transmissionales, Rășinari, juridical documents, 18th century, Romanian historical-juridical heritage.

Muzeul Bisericesc din Casa Episcopală de la Rășinari (județul Sibiu) găzduiește un exponat de mare valoare: un volum gros legat în piele, conținând 1.318 pagini de manuscris, intitulat „Transmissionales in causa Possessionis Resinar contra Liberam Regiamque Civitatem Cibiniensem 1784" (Transmisionale în cazul posesiunii Rășinariului contra orașului liber regesc al Sibiului, 1784). Volumul cuprinde procesele purtate între 1735-1784 de Rășinari, acest vechi, mare și bogat sat românesc

---

1 Lucrare realizată în cadrul unui Grant de cercetare susținut cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor, aflat la dispoziţia Academiei Române şi gestionat prin Fundaţia „PATRIMONIU", GAR-UM-2019-II-2.5-13, Patrimoniul istorico-juridic românesc în documente și arhive inedite, director de grant: Ela Cosma.

2 Cercetător științific, doctor în filologie clasică (latină), Institutul de Istorie „George Barițiu" al Academiei Române din Cluj-Napoca; conferențiar universitar, Departamentul de Limbi Clasice al Facultății de Litere de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro

de ciobani transhumanți, împotriva Magistratului orașului și scaunului săsesc Sibiu, la care se adaugă amplele anexe conținând documente posesionale din secolele XIII-XVIII și conscripții fiscale din Mărginimea Sibiului în cea de-a doua jumătate a veacului al XVIII-lea.

În 2020 am publicat o lucrare monografică de studii, cu ediție critică (870 p.), „Patrimoniul istorico-juridico-românesc din Mărginimea Sibiului (Rășinari, Săliște)", lucrare coordonată de Ela Cosma, avându-i ca autori și editori pe Mircea-Gheorghe Abrudan, Marius Boromiz, Alexandru Bucur, Ela Cosma, Daniela Deteșan, Livia Magina, Tatiana Onilov, Vasile Rus, Victor V. Vizauer, tiparul acestei întreprinderi editoriale deosebite fiind asigurat de editurile Argonaut din Cluj-Napoca și Symphologic Publishing din Gatineau (Canada).

O parte din contribuțiile volumului sunt dedicate expres nu doar Rășinariului, în general, ci, în speță, unor varii aspecte cronologice, istorice, juridice, filologice generate de documentul-fluviu „Transmissionales", pe marginea cărora au glosat: Ela Cosma în „Istoricul unei controverse. Cartea ocolniță din Rășinari (1488) și extrasul actului de danie (1383), originale pierdute și copii târzii sau falsuri de secol XVIII?" (p. 249-268); Tatiana Onilov în studiul despre „Documente din Rășinari. Copiile româno-chirilice de secol XVIII ale Cărții ocolnița (1488) și extrasului actului de danie (1383)" (p. 269-284); Vasile Rus dezbătând și prezentând „Documente din Rășinari (sec. XIV-XVIII). Traducerea în latină (după 1761) a cărții ocolniță de la Rășinari din 1488 și a extrasului actului de danie din 1383. Ediție de documente" (p. 285-397), unde – în afară de documentele din 1383 și 1488, menționate în titlu –, am inclus și alte documente latinești transcrise și traduse în română, documente provenind din anii 1467, 1700, 1750, 1773, 1776, 1781, 1784, ce au fost extrase din „Transmissionales"; Ela Cosma tratând „Procesele în cauza posesiunilor satului Rășinari contra Magistratului orașului Sibiu (1735-1784)" (p. 397-408) și spicuind „Din practicile juridice de la Rășinari: «Jus Valachicum» în două ascultări de martori (1738 și 1776-1777)" (p. 473-523).

În același volum dedicat Patrimoniului istorico-juridico-românesc din Mărginimea Sibiului (Rășinari, Săliște) am inaugurat editarea critică a primelor 40 de pagini ale manuscrisului-fluviu de la Rășinari în „Transmissionales in causa Possessionis Resinar contra Liberam Regiamque Civitatem Cibiniensem 1784". Documentar (p. 423-472). Editorii Vasile Rus și Ela Cosma au oferit prelucrarea completă prin transcriere latină și traducere românească a acestui dificil text juridic baroc, dar și editarea sa critică prin dotarea textului cu un solid aparat de note de subsol.

În ediția de față continuăm prezentarea documentarului „Transmissionales", mărginindu-ne strict la transcrierea textului latin de la paginile 40-178, 279-285. Am exclus paginile 179-278 ce conțin conscripția fiscală a Rășinariului pe 30 de ani militari (1754/1755-1784/1785), întrucât tabelele extinse ale conscripției solicită o tehnoredactare aparte și un calapod editorial mai complicat. Ne-am rezumat deocamdată la textul propriu-zis din „Transmissionales", care e scris în limba latină, cu excepția câtorva fragmente în limba maghiară (chiar în paginile de mai jos) și a altora (sporadice) în limbile germană și română.

https://biblioteca-digitala.ro

Dată fiind, pe de o parte, importanța deosebită a documentului-fluviu „Transmissionales in causa Possessionis Resinar contra Liberam Regiamque Civitatem Cibiniensem 1784", iar pe de altă parte caracterul său original și încă inedit, intenția noastră de viitor este aceea de a continua prelucrarea materialului și de a aduce la lumina tiparului ediția critică completă a celor 1.318 pagini ale manuscrisului integral.

***„Transmissionales in causa Possessionis Resinar contra Liberam Regiamque Civitatem Cibiniensem 1784"*, în: Muzeul Biserica din Casa Episcopală de la Rășinari, transcriere latină a p. 40-178, 279-285.**

[**40**] Secundam. Non debent se se Querulantes Roschinarienses pro denominatione allegatorum modo praejudiciorum ad instantias aeque ipsorum de annis 1735, 1736, 1752, 1759, 1773 et 1777 provocare, sed producere communicatae enim Querulatis de praescriptis annis Roschinariensium querelae, nihil penitus aliud aliasque querelas in se continent speciales, nisi illas, quae sub 30ma Maii anni 1777 medio Excelsae Commissionis Investigatoriae et Iudiciariae per Excelsum Regium Gubernium in praesentia partium [**41**] determinatae habentur. Cui determinazioni Querulati nullis rationibus et documentis oppugnatae, sed in omnibus in salvo relictae, nunc quoque firmissimae inhaerent; nec obsta.

Ad 1^{mum}. Quod scribatur per Reschinarienses terminis generali bus, atque absque omni fondamentali proba appositis priorique allegationi sub Numero primarum ad punctum 3^{tium} contrariis Pagum Roschinar in Territorio Cibiniensi existere affermanti, quod Pagus Roschinar sit in Fundo Regio in Sede Cibiniensi et ad instar reliquorum Pagorum omnibus territoriali bus beneficiis et emolumentis, iuribus item et iurisdictionibus usque ad annum 1735 usa et gavisa fuisset viaque facti spoliati esset. Praeter hoc enim, quod hae ipsae generales accusationes in superiori bus etiam absque omni proba reiteratae habeantur, adeoque juxta gratiosam Excelsi Regii Gubernii determinationem, tanquam in generalibus expositae per se nullae censeri debent, producunt Incausamattracti Querulati in contrarium unilateralium illarum inquisitoriarum conscriptionem miseriae status Pagorum: Poplak, Resinár, Michelsberg, Heltán, Czód, Westen et Meichen sub Numero 2333, in qua quid [/// 2333 e anno 1700] de Reschinár scribatur legenti obvium erit: quod vide licet sit in Territorio Civitatis Cibiniensis nullasque habeat sylvas, nulla parata, nullas Alpes, [**42**] nulla molendina etc., unde evidens est, quod, si non habuerunt in anno 1700, certe in anno 1735 et sequentibus iisdem nec privari potuerunt. Eadem est etiam responsio:

Ad 2^{dum}. Ratione praetensae, sed non edoctae villanae jurisdictionis et, quia ad hanc praetensionem velut in superiori bus etiam attactam et sic reiteratam rantum, tam ex gratiosa resolutione anni 1735 sub 8va Martii quam vero determinazione anni 1777 Excelsi Regii Gubernii, ut et statim praeexhibita Conscriptione responsum satis est, ideo eidem responsioni nunc quoque Incausamattracti inhaerent,

Ad 3^{tium}. Constat ex praemissis Partis Querulatae documentis Querulantes nulla foeneta, nullas sylvas, sed in Territorio Cibiniensi condescensionem habere, sequaciter Querulatus Magistratus, quod antea etiam suum et Civitatis erat, id a nemine occupavit, si vero limitatam antea Taxam de prati set foenetis Civitatis solvere

https://biblioteca-digitala.ro

renuerant Roschinarienses per hoc Querulati nullam occupationem, nullum spolium fecerunt, si amplius resultationibus cedere noluerunt, sed jure ipsorum usi sunt, eum ex ipsis etiam Partis Querulamntis unilateralibus inquisitoriis signanter elogiis Testium 4, 14, 15 ad Utrum 11^{mum} aperte satis constat, quod ideo praetensum illud foenum oblatum fuisset, quia Que[**43**]rulantes consuetam Taxam sub decursu duorum anno rum denegarunt praestitaque antea servitia secundum fassiones Testium Querulantium ad Utrum 14^{tum} 2, 3, 4, 14, 15. Ad Utrum vero 11^{mum} 31, 32, 33 ad calcem, ita ad Utrum 4^{tum} Testis 34^{ti}; ad Utrum vero 5^{tum} 35 non praestiterunt; si ita, quotiamo sublatis conditionibus tolluntur pacta, nihil Querulatus Magistratus contra jura fecisse, errasse et Incausamattractos privare potuisse censeri debeat.

Ad 4^{tum}. Ratione Sylvarum etiam, velut hic ruesus reiteratae praetensionis ad intelligentiam satis responsum est, in superiori bus, cui Querulati nunc etiam inhaerent. Haud aliter:

Ad 5^{tum}. Velut superius ratione praettensae Robottae allegatum punctum habent Querulantes adaequatam responsionem. Quoad:

Tertiam autem inique ad:

§^{phum} 1^{mum}. Subtilis haec Naturaeque Rei, ut et Altissimo Mandato Regio sub 30^{a} Ianuarii anni correnti emanato contraria est distinctio, contraria Naturae Rei ideo, quia, si consta bit Jus Querulatae Partis, constare debebit etiam factum praetensum non fuisse violentum, sed legale absque praejudicio Reschinariensium et juxta Decreti Tripartiti Partis 2^{dae} Tituli 52^{di} §^{phum} 3 accessorium debet sequi Forum, atque Naturam sui Principalis contraria Altissimo Mandato [**44**] Regio espressi verbis jubenti: <u>ut Querulatus Magistratus ad Jus suum qualecunque contra Querulantem Communitatem Reschinariensem ejusque territoria et beneficia praetensum in via juris coram Excelsi Regii Gubernii Foro comprobandum pro speciali hoc casu inducitur</u> et, quia hic non de facto, sed de jure agi jubeatur; protestantur Querulati, ne simili bus subtilitatibus complementum Altissimi Mandati remorent, hinc enim liquet distinctionem istam Reschinariensium esse quaesitam, adeoque et Naturae Rei, et Altissimo Mandato contrariam, summe enim fata Majestas jubet doceri de radice, Reschinarienses autem agere volunt de ramo quando quidem facta semel determinazione de radice seu causa principali ratione accessorio rum etiam rite fluit consequentia.

Et haec Reschinariensium subtilitas eo directa esse videtur, ut causa haec cum enervazione vivi Suae Sacratissimae Majestatis Aerarii reddatur immortalis, si enim ad infundatam restitutionem ex infundato et simplici principio nunc Excelsum Regium Gubernium induci posset, tunc Magistratus absque omni causa jure suo antiquissimo in litteris privilegialibus constitutionibusque antiquis radicato excussus lon[**45**]giori Processu ad enervationem usque Partium et Contribuentium procedere deberet, quae Suae Sacratissimae Majestatis intentio non est, adeoque velut contra Mandatum Regium directus conatus, nec admitti debet.

Ad 2^{dum}. Gratis et hoc a parte Roschinariensium allegatur, quod Rescripto Regio anno 1752 die 26ta Octobris emanato satisfactum non fuisset, ubi enim Regia Majestas mandavit: <u>Quod, si Excelso Regio Gubernio minus vacaret, per Commissionem eum in finem ordinandam adjuncto Roschinariensibus Fiscali Directore, aut ejus advocato causam eandem agnoscat, ac Suae Majestati ulterius et benigne</u>

https://biblioteca-digitala.ro

superinde resoluturae cum demissa opinione submittat. Id quod Excelsum Regium Gubernium Inclytae Universitati, velut de lege etiam ordinatae Commissioni transposuit, Inclyta vero Universitas statim anno subsequenti 1753 adstante Roschinariensibus Fiscali Advocato Spectabili quondam Domino Ladislao Szombathfalvi causam assumpsit, atque juxta leges suas municipales terminavit. Rescinarienses causam appellarunt, Deliberatum et Documenta exceperunt Revisionemque et Determinationem causae institerunt recognoscendo Jus praetensum ob defectum litteralium instrumentorum edocere non potuisse in verbis: „És minthogy régi Határ járt Levelünkben deficialtunk, praetensionkban is succumbalnunk Kelletett”, ut docetur producto sub Numero 3^tio^ [Numero 3^tio^] expo[**46**]nunt praeterea causam hactenus tam ob molem laborum Excelsi Regii Gubernii quam vero absentiam Procuratoris ipsorum revideri curare non poyuisse, ex quibus liquet causam ad tenorem Benigni Mandati anni 1752 assumptam et terminatam fuisse, sed querelam illam totam anni 1752 Suae Sacratisismae Majestati submissam terminavit adhuc Excelsum Regium Gubernium in anno 1777 die 30ma Maii, prout ipsis etiam constat Reschinariensibus velut ad faciem praesentibus, nulla ergo est ratio cur Reschinarienses ratione non revisioni set non submissionis causae conquerantur. Quoad denique:

Quartum. Querulati non hoc allegarunt, in puncto hocce 4to in ipsorum Responsione, quod Repositionem in integrum nunquam sollicitassent, sed hoc scripserunt, quod esset contradictoria ista Roschinariensium accusatio 1mo: Quod Incausamattracti Querulati Cibinienses contra Querulantes Reschinarienses causam Repositionis in integrum non incaminassent: cum omni jure Querulanti incumbit causam contra querulatum incaminare, et 2do: Quod Reconventae Actioni hic locus esset nullus, prout etiam ibidem puncto Replicae 4to demonstratum est, quam objectionem Roschinarienses scribunt esse indignam accusationem et Altissimum Manda[**47**]tum remorantem, rationes tamen dictorum suorum assignant nullas, sed his, prout etiam in eodem Replicae puncto 4to annotatum est, ad rei meritum parum facientibus omissis. Jam:

Reflectitur a parte Querulatorum ad modernas allegationes observando: Bene hic Roschinarienses allegare et petere: „Ut vigore praelaudati Rescripti Regii Incausamattracta Communitas Cibiniensis Jus suum qualecunque contra Roschinár ejusque territoria et beneficia praetensa in via juris coram Excelso Regio Gubernio comprobet”, hoc enim subest modo ex Altissimo Mandato Regio, questioni scilicet Jus, non vero factum, uti in superiori bus puncto 3^tio^ per distinctionem allegabatur. Atque ideo:

Querulatus Magistratus, atque Communitas Cibiniensis cum omni submissione, homagiali oboedientia fideque intemerata obsequii gloriae ducens Mandatis Suae Sacratissimae Majestatis satsfacere praetermissis omnibus exceptionibus, quas de jure opponendas habuisset et, nonnisi contra fide dignitatem unilateralis illius inquisitionis per Roschinarienses sub F e copia descriptae oppositae exceptioni inhaeret, de reliquo ad mandatum Suae Sacratisismae Majestatis in comprobationem juris sui produxit:

1mo. Gratiosam et lege fondata Excelsi Regii Gubernii sub 30ma Maii anni 1777 Numeroque 5916 factam et publicatam determinationem omnesque modernas

https://biblioteca-digitala.ro

tam generales quam [**48**] speciales Reschinariensium querelas ex ipsa radice superantem in Archivo Excelsi Regii Gubernii reperibilem reproduxit.

2do. Litteras Mathiae Regis remissionales et collationales de anno 1467 emanatas, atque coram Excelso etiam Regio Guberrnio et Commis[Numero 2do]sione produca sub Numero 2do produxit.
3^{tio}. Gratiosam Excelsi Regii Gubernii Resolutionem sub 8va Martii 1735 datam in Archivo pariter Guberniali reperibilem produxit.

4to. Conscriptionem et Investigationem Status et Territorii Roschinariensium de anno 1700 emanatam sub Numeris 2333 produxit.

5to. Instantiam et Recognitionem Reschinariensium Excelso Regio Gubernio super eo factam, quod, cum nulla habeant litteralia instrumenta, praetensum illorum Territorium concernentia in pretensione etiam [Numero 3^{tio}] ipsorum succumbere debuerunt sub Numero 3^{tio}. Et:

6to. Si unilaterali bus istis Reschinariensium inquisitoriis ex sola copia descriptis, atque adeo parti bus copiae fides aliqua tribui debeat, exinde etiam numeroso rum Testium fassionibus constare videtur satis: pacificam illorum omnium praesertim Territorii Possessionem, quam ab antiquo habuerunt, nunc etiam Reschinarienses habere et possidere, prouti ad Utrum 5^{tum} et 10^{mum} fatentur Testes 12, 13, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 40 et alii plurimi penes, quae producta [**49**].

Personalem Reschinariensium Constitutionem, atque de expositione pro parte ipsorum facta exquisitionem et examen Testiumque sistendorum, si Excelso Regio Gubernio ita et de necesse visum fuerit, productionem et authenticationem humillime instando et, si haec peoducta non sufficerent, plura etiam producendo facultatem reservando: cupiunt de lege ab indebita hac Roschinariensium accusatione, velut bonae fidei Possessores cum omium expensarum et fatigiorum refusionibus, legitimatione item juris antiquissimi absolvi contrariamque Altissimo Mandato Roschinariensium petitionem simpliciter tamen obtrusam et priori suae de productione Juris petitioni contrariam rejici, ut Altissimo Mandato Regio ad amussim satis fiat. Responsum reddunt et protestantur:

Roschinarienses per praenominatum Assistentem Procuratorem ad tergiversatorium agendi modum, priusquam cum omni humanitate et regular iter in hoc Excelso Regio Guberniali Foro, altissime ita ordinato, ut Magistratus in via juris legittime sua facta per Rescinarienses spoliatos sufficienter ante hac exposita et probata directam Responsionem adornare querent, varia subterfugia ambiguosque et in Foro contradictorio inusitatos terminos praeventuri [**50**] petunt, ut Domini Magistratuales consueta formali tate non reflexiones ponant, sed vel directam litis contestationem adornent, vel formali eaque legali et non tergiversatoria exceptione, legi tamen et huic summario Processui accomodabili exceptione utantur, alioquin hunc inconsuetum agendi modum petunt vi Tabularis Instructionis § 44 expungi et Reschinariensibus juxta sua superiora justitiae complementum elargiri. Et protestantur responsum reddendo:

<u>Pro Incausamattractis reponitur</u>

Tota haec Reschinariensium allegatio, quia in generali bus terminis exposita, nihil aliud, nisi criminationem Querulatorum absque ulla specificazione in se

https://biblioteca-digitala.ro

contineret, ideo nisi objectata Querulatorum subterfugia, ambiguos terminos etc. specificaverunt, velut generalis accusatio vim et efficaciam habere potest nullam.

Praetendunt praeterea Roschinarienses litis contestationem, quae nonnisi Incausamattractis competit, ipsi vero Reschinarienses Incausamattractoratum Querulatis antea cedere nolebant, sed, quia Magistratus formalem etiam fecit litis constestationem negando querelam Reschinariensium in veritate et lege fondata sequaciter provata esse. [**51**]

Allegatus vero Benignae Instructionis Regio-Tabularis 44 §phus Reschinariensium actis potius quam Querulatorum factis et productis applicari posset. Querulati enim velut Incausamattracti nihil fecerunt aliud et faciunt, nisi ad peitionem Reschinariensium responderunt.

Mandatis Suae Sacratissimae Majestatis satisfacturi, tenor enim Altissimi Mandati is est: „Querulatus Magistratus Cibiniensis ad Jus suum qualecunque contra Querulantem Communitatem Reschinariensem ejusque Territoria et Beneficia praetensum in via juris coram Foro Excelsi Regii Gubernii comprobandum invietur”, atque adeo legitimationem Juris sui et comprobationem produxit:

1mo. Gratiosam Excelsi Regii Gubernii de omnibus Reschinariensium querelis sub 30ma Maii anni 1777 emanatam Decisionem.

2do. Litteras Mathiae Regis de Anno 1461 Jus suum erga Qureulantem Communitatem comprobantes.

3^{tio}. Resolutiones Excelsi Regii Gubernii sub 8va Martii 1735 emanatam.

4to. Coscriptionem et Investigationem anni 1700.

5to. Recognitionem Reschinariensium erga Terrenum per ipsos inhabitatum, quod pertineat ad Querulatos.

6to. Si collaterali et copiali Reschinariensium Inquisitioni fides dabitur, unde etiam [**52**] Reschinarieses, velut ex ipsorum Instrumento videre possiderunt, nunc etiam possideant.

Quo documento licet penes Responsionem Producentibus restitura non sint, iisdem tamen Querulati velut sincero et non tergiversatorio agendi modo nunc quoque inhaerendo, etsi necessarium videbitur amplius litteras etiam super Jure territoriali metales producere parati instant. Juris et Justitiae complementum iuxta sua superius petita et responsiones redditae protestando de indebita Reschinariensium vexa.

Triplica Roschinariensium ad declinatorias meritales replicas

Quia Magistratus Cibiniensis ad iteratas Excelsi Regii Gubernii Ordinationes Reschinariensiumque legitimas admonitiones in complementum Benignissimi Regii Rescripti die 30ma Ianuarii anni currenti emanati et die 19na Februarii cum eodem Magistratu eo cum Mandato per Excelsum Regium Gubernium comunicati, ut Altissimis Jussis satisfaciat. Jura sua erga occupata Territoria Beneficiaque territorialia iuxta Normam Regiam comprobare distulisset, spoliati Roschinarienses autem per modum Reconventionis praehabita sua usque ad annum 1735 Jura territorialia et Beneficia ad instar reliquorum [**53**] Fundi Regii Incolarum a saeculis pacifice tenta subsecutaque eorum in anno praefato 1735 factam violentam occupationem et insimul ipsis illatas Jurium praehabitorum privationes territorialiumque beneficiorum et proventuum ademptiones solidis suis documentis comprobantes restitutionemque in integrum ad dictamen legum patriarum supplicassent, praefatus autem Magistratus in actuali

https://biblioteca-digitala.ro

omium occupatorum Dominio constitutus altissime demandatam Jurium ejus erga occupata Reschinariensium Territoria eorumque beneficia, ut occupatis diutius frui possit, directam et solidam comprobationem declinasset et a praetacta 19na die Mensis Aprilis usque ad 11^{mum} Iunii coram ordinato Excelsi Regii Gubernii Foro declinatorias semper miserosque spoliatos Reschinarienses criminatorias instituisset Responsiones, postea demum ab 11^{a} Mensis Iunii praetensorum Jurium ejus comprobationem erga Roschinariensium Territoria eorumque emolumenta proposuisset: hinc iidem spoliati Reschinarienses prolixam illam Magistratus Cibiniensis Responsionem declinatoriam eique subnexam ad demandatam meritalem Jurium praetensorum comprobationem replicando dicunt: totam hactenus sat tortuose factam et prolixe adornatam Magistratus Cibiniensis Responsionem ad duas Classes reducibilem esse ita, ut: [**54**]

Prima contineat dilatorias declinatoriasque, ac miseros spoliatos Querulantes criminatorias praefati Magistratus Responsione set obiectiones.

Secunda autem contineat ea, quae ad meritalem, ac altissime demandatam praetensorum Jurium comprobationem pertinere putantur per Magistratum.

Utramque Classem resumendo respondent Reschinarienses, et quidem:

Quoad primam Classem. Exceptiones videlicet dilatorias declinatoriasque et imputationes indigne criminatorias – dicunt:

1mo. Magistratus Cibiniensis hujus litis consors scienter fingit se ignorare Querulantium querelarum objecta specificamque eorum denominationem quidditatemque et quantitatem, ac qualitatem, quia ab anno 1735 usque ad annum 1777 tam coram Augusta Aula quam coram altioribus Instantiis exhibitae eorum Instantiae medio Excelsi Regii Gubernii cum eodem Magistratu per extensum fuerunt communicatae et ad eas singulas Querulatus Magistratus praehabito in Senatu desupper mature consilio suas submisit meritales Responsiones, quae omnia hodiuerulantibus Reschinariensibus extradata sunt, e quibus tam Instantiarum quam su[**55**]perinde extraditarum Magistratualium Responsionum copias e Transumpto hic sub F product ibique a pagina 102 usque 182 inclusive … excerptas et hic pro daciliori intelligentia copialiter sub Numeris 1mo, 2do, 3^{tio}, 4to, 5to, 6to, 7mo, 8vo, 9no, 10mo reproductas subjungunt Querulantes et, quia idem Magistratus praehabitas suas responsiones nunquam comprobasset, nihilominus omnia potentiose occupata Territoria fere a medio saeculo cum omnibus emolumentis usurpasset et hactenus ad jurium erga eadem Territoria praetensorum sufficientem probam nunquam compulsus fuisset, hinc Sua Imperatoria Majestas praelaudato suo Benigno Rescripto priusquam ad altissimam de praemissis Resolutionem devenisset, demandare dignata fuit Jurium Magistratualium Cibiniensium erga Querulantium Territoria eorumque emolumenta comprobationem coram Excelso Regio Gubernio intra anniversarium fiendam.

2do. Quia toties fatus Magistratus scienter allegari faciat se ignorare, quae fuissent Jura et Jurisdictiones Reschinariensium ipsis ademptae, quae item damnificationes et aggravia in eos successive cumulata, ea omnia iidem Reschinarienses compendiosissime declarant in sequentibus praeter [**56**] ea, quae superius sub nomine occupatorum locorum et jurium educillarium declararunt.

Jura itaque eorum, ceu Communitatis Liberae Villae Regalis in Fundo Regio Sedeque Cibiniensi existentis et ejus Incolarum consistent in his e Concessione

https://biblioteca-digitala.ro

Regali Regiorumque Officialium has terras legales gubernantium penes onerosas obligations, rem pecuniariam et pecorariam pro emolumento in superficie ejusdem Fundi Regii tractandi ibidemque fixa domicilia habendi beneficiisque et juribus localibus, ac territorialibus industriosis aeque, ac naturalibus ad instar reliquorum diversae nationis Fundi Regii Coincolarum locorum situi congruenter et libere usuandi et penes decretaliter olim statuta Terragia in recognitionem Emminentis Dominii Regiae Majestati, qua sui peculii proprietario sub titulo Censuum et Dicarum, ac Quiquagesimarum solvanda libere utendi sunt et fuerunt sequentia:

Primo. Jus primae Instantiae, iuxta quod Reschinarienses quoque prout reliqui Terrarum Regalium Sedis Cibiniensis Incolae habebant localem Justitiarium Primario Sedis Cibiniensis Justitiario immediate subordinatum, coram quo jure poterant convenire omnes Coincolae Reschina[**57**]rienses suos Concives locali tate et facti tempore non exceptos.

Secundo. Jus utendi Bonis et appertinentiis Communitatis iuxta Limites Territorii communibus.

Tertio. Jus Honorum, cujus virtute Incolae quoque Reschinarienses intra ambitum habitationum loci erant capaces gerendorum localium Officiorum Honorumque et Muniorum tam Civilium quam Ecclesiasticorum.

Quarto. Jus Commerciorum, cujus virtute tam in loco, ut reliqui Concives, quam in aliis liberis emporio rum locis privilegium aliud exclusivum non habentibus habebant Jus Commerciorum.

Quinto. Jus Superiorem et Inferiorem Jurisdictionem Magistratum habendi.

Sexto. Jus Localem Parochialem Ecclesiam cum Scholis et Coemeterio habendi et penes ea Munia Ecclesiastica in Loco gerendi.

Septimo. Jus Libertatis, cujus virtute ab immediate Dominica potestate servitiisque Nativis seu Jobbagionibus et Inquilinis contradistinquentur et a Jurisdictione vicinarum Sedium Jurisdictionatarum liberi sunt, sic etiam ab obsequio sigillis parendi.

Octavo. Jus Civitatis, cujus vigore Judex Reschinariensis cum Juratis et 40-Viris ad instar aliarum Fundi Regalis Liberarum Villarum habet Jus ex iis, qui sub Regni Hungariae Sacrae Coronae Jurisdictione cum personali libertate habitant et pro fixa mansion exercendaque inter eos re pecuaria [**58**] et pecoraria fixe manere cupiunt, in suam concivilitatem more inter eos usitato recipient et omnium Localium Jurium, Libertatum Honorumque et Emolumentorum erga amplectendas locales onerosas obligations participem reddunt.

Nono. Jus Tribus, cujus vigore Communitas Reschinariensis in gremio suae Communitatis eorumque Territoriis ad procurandam promovendamque et conservandam singulorum Reschinariensium Coincolarum commoditatem et mutuam pacem, ac tranquilitatem habent Jus suos Coincolas in certas Classes distribuendi distributisque iuxta majorem vel minorem Coincolarum numericam quantitatem certos morum actionumque civilium oeconomicarum Moderatores constituendi cum connexo his omnibus invigilandi jure.

Decimo. Jus Tributorum, cujus vigore antea contributionalem summam per superiorem Magistratum toti Communitati inflictam habebant jus ad individual Communitatis habita facultatum ratione repartiendi, cuique Individuo infligendi, ac

https://biblioteca-digitala.ro

exigendi, exactam vero ad proximiorem Cassam administrandi: introduco vero novo Contributionis systemate ejusdem Juris Tributi vigore habent in quovis anno sese et suos Concives confrontatoribus sistendi et cognita facultatum mensura eosdem solvendae Regiae Contributioni con numerari facere. [**59**]

Undecimo. Jus Census, cujus vigore Incolarum inter eos fixuros erga levem Censum Communitati solvendum e communibus Pagi terrenis internis habebant Jus Fundum assignandi et eos in eorum coetum recipiendi.

Duodecimo. Jus Magistratus, cujus vigore habebant Jus in eorum gremio Judicem seu Villicum, ut et Juratos hominess et 40 Viratum eligendi constituendique et pro confirmation superiori Magistratui repraesentandi eorumque judicio et definition injuriationes damnificationesque et mutuas laesiones medendas et via juris tollendas submittendi, aliaque oeconomialia Communitatis negotia gubernanda, illis committendi.

Decimo Tertio. Jus Fororum, cujus vigore habebant libertatem hebdomadatim For a Annonaria celebrandi.

Decimo Quarto. Jus locales constitutiones metales et oeconomiales faciendi.

Decimo quinto. Jus Divisionis.

Decimo sexto. Jus Restitutionem petendi in integrum eorum jurium, quae iis propter onerosas in se assumptas conditions concessa fuerunt t lapsu temporis non per proprietarium, sed alios Fundi Regii Coincolas erepta sunt.

Decimo septimo. Jus privatum Fisci, cujus [**60**] vigore deficientium Bona immobilia non in Fiscum, sed in Communitatem devolvuntur.

Decimo octavo. Jus Connubiorum.

Decimo nono. Jus condendi Testamenta.

Vigesimo. Jus Patriae Potestatis.

Vigesimo Primo. Jus Ordinis et Praecedentiae.

Vigesimo Secundo. Jus legitimum Dominii.

Vigesimo Tertio. Jus Gladii, ut Libera Villa vi Decreti 2 Sigismundi iuxta annexum Extractum Decretorum anno 1404 emanatorum sub Numero 99.

Quibus omnibus penes gas onerosas conditiones ad instar reliquorum Terras Regales incolentium eorum praedecessores utebantur et fruebantur solvebantque Proprietario Terrae Ordinarium Censum seu Terragium pro suis habitationum Fundis et Domibus et Lucrum Camerae e Cruciferis 10 constans, postea in Ordinariam Regiam Contributionem commutata, quae hodie quoque ad instar reliquorum Fundi Regii Incolarum solvunt integraliter, et quidem nullo habito respectu sterilitatis petrositatisque et incommoditatis habitationis locorum conscripti sunt in Primae Classis Plagam primam et praeter Viduas 165 Vagosque 4 et Zingaros 6 Extraneosque 2 in anno 1754/5 numerati sunt in eadem Villa Valachali Reschinár [**61**] Contribuentes Patrum Familiae Numero 768 capitatim singuli quasi Inquilini essent a Rhenensibus Florenis 3 taxati, sed semper Rhenenses Florenos 4, tres, ut Inquilini, Regiae Majestati, unum vero, qua Dominis Terrestribus Cibiniensi Magistratui solventes, praeter adjectos singulis Rhenensibus Florenis 20 Crucigeros sub Numero 1234. [Numero 1234]

Praespecificatis autem omnibus Juribus et Libertatibus Querulantes Reschinarienses ab duo Joannis Szász usque ad annum 1701 viventis spoliare coepisse, in

https://biblioteca-digitala.ro

anno vero 1735 Agris quoque et Foenetis spoliasse et proprios eorum Agros Dominali Taxae pro singulis in Crucigeris $17^{1/2}$ solvendae subegisse et ab eo tempore semper ita taxasse et Alpibus, Montibus, Pascuorum locis, sylvis glandiferis, pinetis, molendinis successive iuxta specificationem hic pro breviori sub A.G. documentive annexam, ut supra privasse; aliisque noviter introductis aggraviis ad incitas redegisse, quae omnia praeter praeexhibitas Inquisitorias, nunc originaliter in eo statu, in quo Archivo Magistratuali, ubi ab anno 1735 a decisione metalis causae detinebantur et unde detruncate, ac vitiate rehabere poterunt, oculari inspectioni exhibent sub litteris B.G. pro[BG]bant porro iidem Querulantes inquisitoriis quoque ad expositionem Directoris Petri quondam Dobra in anno 1738 23[tia] Iulii solemniter emanati set per Discalem Assistentiam peo Querulantibus sub signis EHF hac vice exhibitis et aliis inquisitoriis anno 1776 [**62**] et 1777 confectis sub litteris B et F. [B et F]

3[tio]. Allegatur a Querulato Magistratu 1° se nescire, quae essent non dum decisa et 2[do] in complementum Altefati Benigni in anno 1752 emanati Rescripti, quae adhuc desiderarentur. Ad quod demisse respondetur, et quidem:

Ad primum. De facto spolii nulla huc usque facta fuerit Decisio, tanto minus de repositione in integrum, cum tamen seposita interea questione juris quamprimum Reschinarienses comprobarunt praehabitum jurium et territorialium privatum cumque pacificum possessorium et secutam occupationem. Ad tot eorum querelas lachrymosas pro elargendo Justitiae complemento hic in Principatum ab Augusta eaque dementissima Aula remissas per disinteressatos Justitiarios debebant, tam Querulantes quam Querulati adaequati exaudiri et comprobatis querelis spoliati ante omnia in integrum reponi; et violati occupatores postea ad comprobationem praetensorum Jurium inviari, quod hucusque factum non est.

Ad 2[dum]. Ad complementum Benigni in anno 1752 emanati Rescripti desideratur adhuc omnium Querelarum earumque singulorum objectorum, ut et Deliberati Universitatis de Territorii Reschinariensis proprietate in anno 1753 4[ta] Decembri emanati; appellati, [**63**] sed nec ad specialem Regii Gubernii in anno 1759 9[na] Martii ~~emanatam Commissionem innuente Comitis Nationis huc copialiter sub F.H.~~ annexa responsione non transmissi [F.H.] adaequata revisio et post revisionem cum omnibus actis et documentis Augustae Aulae de iis ulterius resoluturae submisiso, sicut et alia plurima recapitulationi prorsus indigna.

4[to]. Non possunt dissimulare miseri Roschinarienses se se cum Inclyto Magistratu Cibiniensi habere ad instar agni sitientis et in uno eodemque rivo cum superius stante lupo inferius bibenti et per lupum titulo turbationis aquae accusati, enim vero accusantur per eundem Magistratum mendacio rum, indigna rum queritationum et indebita rum vexationum reatu; seda b horum insulti bus innocentium defensam orant praestolanturque ab aequissimis hujus controversiae judicibus, si enim cives contenti fuissent in superficie hujus Fundi Regii Transylvanici illa parte, quae Civibus pro exercendis oppificio et quaestura in locis Fororum Annonariorum et Commercialium, ac in Agris Regalibus pro exercenda agricoltura intra certos limites excisa et limitata fuerunt, emphithentae item in Territoriis seu Provincia Cibiniensi pro Agricoli set Vinicolis privilegilaiter concessa fuerunt et assignatae; etsi non adspirassent [**64**] ad loca pascuorum eaque a saeculis per eosdem Valachos sub protectione Regia pacifice tenta, velut ad subsistentiam misero rum Valachorum

https://biblioteca-digitala.ro

pecuariorum et pecorariorum aeque ad vocationem et affidationem Regiarum Majestatum ad haec confinia vocatorum 2 Uladislai in anno 1495 emanati Decreti art. 45 et affidatorum ab iis non occupassent, ita illi quoque nullas querellas fecissent, sed quia in hac parte Fundi Regii costituti Regii Officiale set eorum Jurisdictioni subjecti Cives Cibinienses, suorum Territoriorum Limitibus non contenti, ipsorum Valachorum Territoria per multa saecula ab ipsis penes solutam de iis Quinquagesimam violenter accepissent eosdemque pecuarios et pecorarios Valachos ad continuationem rei pecuariae per hoc inhabiles reddidissent. Non potuerunt coram eorum Domino Terrestri et Speciali Protectore non querulari tempestivamque a Regia Majestate Legitimo vide licet eorum Divorum Regum, qui eorum praedecessores ad haec loca confinia sub assecuratione vocaverant illocaverantque et de quibus durante in hoc Principatu Sacrae Coronae Regni Hungariae Jurisdictione totaliter, illa vero ab anno 1571 usque 1691 dormiente in mensura ista aetate statuta, Proventus Regales annuatim persolverant, Regalem Protectionem oppresionemque [**65**] sublevantem cum plenaria protectione non exorare; et per hoc sibi ipsis tantum et publico consulare, non autem Inclytum Magistratum fraudulenter (ut exponunt) criminare et haec eadem ratio movit clementissimum quoque et aequissimum Imperatorem nostrum et Regem, ut statuerit jusseritque Magistratui et Civibus Cibiniensibus, ut intra anniversarium Jura sua erga Valachos ab initio pro exercenda re pecuaria concessa et usque ad annum 1761 vel propinquius 1735 pacifice usuata comprobent totiusque causae seriem cum Actis et Documentis ferendoque desuper Deliberato eidem Majestati ulterius de iis resoluturae submittant. Quo fine:

Quia post prolixa subterfugia nunc demum in fine suae dupplicae contra Instructionis Tabularis §^{phum} 43 id, quod in principio facere debuissent, in fine produxerunt et allegarunt, nunc iam iidem quoque miseri Querulantes et spoliati Reschinarienses

Quoad 2^{dam} Classem meritalem quippe praetensorum Jurium comprobationem replicando iidem Reschinarienses dicunt:

Praeter recognitionem Reschinariensium, quod Pagus Valachalis Reschinar sit in Territorio Cibiniensi, Magistratus sex ponit fondamenta ad comprobationem proprieta[**66**]rii Juris erga Territoria Reschinariensium eorumque emolumenta, utpote:

1mo. Gratiosam Excelsi Regii Gubernii die 30ma Maii 1777 factam Determinationem hic sub [Numero 26] Numero 26to producta.

2do. Anno 1467 emanatas et copialiter tantum produca Divi Mathiae Regis Remissionales [Numero 2do] Litteras sub Numero 2do.

3^{tio}. Aliam Excelsi Regii Gubernii die 8va [Numero 333] Martii anni 1735 Resolutionem sub Numero 333.

4to. Investigationem status Territorii [Numero 2333] Roschinariensis sub Numero 2333.

5to. Instantiam et Recognitionem Reschinariensium coram Excelso Regio Gubernio super eo factam, quod nulla habeant litteralia super Ter[Numero 3^{tio}]ritorio sub Numero 3^{tio}.

6to. Fassiones numerosorum Testium in Inquisitoriis anno 1738 emanatis ad Utrum 5^{tum} et 10^{mum} contentas, sed haec sive singillatim, sive simul sumpta non com-

https://biblioteca-digitala.ro

probant ea, quae Magistratus ad primam querelam et petitionem Reschinariensium in anno 1735 conclusum Magistratus die 28va Februarii et 1ma Mar[F.]tii protocollatum, ut sub F. Paginis 130, 132 Excelso Regio Gubernio in scriptis exhibuerat et, quae hodiedum in Archivo Guberniali exstant (huc copialiter annexum sub F. ad Paginas 130-132), nec hoc, quod idem Magistratus die 13^{tia} Martii 1736 Excelso Regio Gubernio in scriptis his formalibus [**67**] declaraverat Communitas seu peculium Cibiniense semet in solido totius Territorii et Alpium omniumque beneficiorum Dominio et Proprietate Donationalibus Regiis et antiquissimo imperturbato usu inexpugnabiliter se praesidiatam declaratam, (ut sub F. ad Paginas 109-115), sed nec hoc probant, quod die 28va Februarii 1760 Nationis Saxonicae Comes Titulatus Dominus quondam Waldhütter ab Adlershausen Excelso Regio Gubernio in praesenti differentia datae suae relationi annexa in deductione his formalibus inservit: Deductio territorialis Fundi Regii in Transylvania Saxonici eidem olim a Regibus Hungariae diplomatice dati, et quidem jure irrevocabili et perpetuo, adeoque si Fundus Regius Saxonicae Nationi sit collatus, sequitur Valachicam Plebem servilem in Fundo Regio praeter laboris mercedem nihil habere, multo minus jura propria Territorii, constat enim Saxones proprietatem Territorii ex collatione Regis Geiza Saxonibus Ultra-Sylvanis data accepisse. Non probant porro istis litteris id, quod idem Magistratus in causa metali contra Reschinarienses suis formalibus in anno 1753 allegaverat: Proventus territoriales, uti Taxa Glandinationis et Graminationis solos Cibinienses Pro[**68**]prietarios, Dominos Terrestres concernunt. Denique nec hoc probant, quod Jus Educilli soli Consuli Cibiniensi, qua Domino Terrestri competeretet, quod Incolae Reschinarienses essent Inquilini Civitatis Cibiniensis Dominali Jurisdictioni subjecti, non probarunt autem ideo, nec probaturi sunt usque ad finem saeculi ideo, quia:

1mo. Prout reliquorum Fundorum Regiorum superficiem pro diversitate Naturae, procreationis et situs eorundem diversae Nationis Hominibus impopulatae sunt ita, ut ad loca Fororum Annonariorum et Commercialium Opifices et Quaestores, ad loca salinaria Salicidae, ad loca vero minerosa Metallurgi illocati fuerunt, et in iisdem ad bene honesteque vivendum privilegiati, ita Sedis quoque Cibiniensis superficies e tribus Civitatibus et quatuor Liberis Oppidis constans diversis Populis diversarumque Nationum Hominibus fuit et est impopulata ita, ut in hac una eademque Sede simul inveniantur diversae Nationis Coincolae vigore Divorum Hungariae Regum sub eorum protectione eo modo coservandi, ut Opifices et Quaestores in locis Fororum, ut tales Agricolae et Vinicolae in Agris Promontoriisque [**69**] Regalibus, Limitanei Milites in Territoriis Castrorum finitimo rum, Pecuarii vero et Pecorarii in Sylvis Alpibusque et Montibus, ac aliis pascuorum locis non secus simul conserventur et protegantur quam in Haereditatibus Nobilium diversae Generationis Magnates et Nobiles intra definitos Limites suorum Territoriorum simultanee unus sine alterius praejudicio conservetur, ita tamen, ut, quamvis sub eadem Parochialis Comitis Jurisdictione commoretur, nihilominus non possit sibi coaequali praedominari Dominalemque Jurisdictionem super coincolatu sibi arrogare, ex principiis enim, quod tam Valachi rei pecuariae dediti ad vocationem et assecurationem Divorum Hungariae Regum eorumque Officialium ad impopulationem Fundi Regii ex diversis Ditionibus et Nationibus vocati sint, in has Terras Regales natura sua et claris Regum decretis inabalienabiles quam Saxones ad aliam partem Fundi Regii vocati quidem et

https://biblioteca-digitala.ro

privilegiati sint, ad aliam partem Fundi Regii nihilominus uni Nationi non est una pars Fundi Regii ita elocata, ut super alium suum Consortium Coincolam Dominalem Jurisdictionem [**70**] exercere possit. Quibus ita praemissis:

Iam per specifica demonstrant Reschinarienses praefatorum Magistratus et Communitatis Cibiniensis praetensi Juris in praespecificatis sex punctis complexi nullitatem. Enim vero:

Quoad 1^{mum}. Determinationem quippe Gubernialem praereproductam et in anno 1777 30ma Maii emanatam ex reverentia erga illam ducti, nihil aliud sustinent miseri Querulantes rispondere, nisi has demissas Reflexiones exprimunt:

1mo. Gratiosam istam Resolutionem pro fondamento Querulati Magistratus assumpsit Universitas Nationis Saxonicae in anno 1753, adeoque per ipsos Territoriorum occupatores latum et tunc statim appellatum, sed nec ad praeceptorias litteras, nec ad Guberniales Gratiosos Ordines transmissum, immo nec ad clementisismum anni 1752 emanatum Regium Rescriptum cum Actis et Documentis Augustae Aulae ulterius relaturae submissum et ob haec ad hodiernum usque diem ab ulteriori revisione suspensum, consequenter ad probandum jus proprietatis erga Querulantium Territoria prorsus invigorosum Deliberatum. [**71**]

2do. Idem Deliberatum, quoad proprietatem evincendam nulla habita reflexione ad id, quod totus Fundus Regius, adeoque etiam Territorium Reschinariense iuxta fundamentales leges sit Peculium Regium Bonumque Sacrae Hungariae Regni Coronae inabalienabile, consequenter privato Jure Dominali nec possessi bile, sed nec ad id, quod idem Territorium iuxta praeexhibitam Topographicam Tabellam sub M. in contigua vicinitate Orientalis Imperii et signanter Valachiae situm ex meris locis saxonis sylvosisique, Montibus item et Alpibus non pro Civibus et Opificibus Quaestoribusque et Mercatoribus pro Commerciali Foro aptis, sede t locis ad rem pecuariam exercendam naturaliter et legaliter accommodatis constaret, insignem istam partem Fundi Regii a corpore Bonorum Coronalium separandam et Civibus Cibiniensibus, alias etiam Bonorum Corporeorum possidendorum iuxta Decreti Ferdinandi Imperatoris anni 1552 emanati Articulum 33^{tium}, Pacificationis item Viennensis anno 1606 emanatae ad 5^{tum} conditum Articulum, ut et anno 1608 emanati Articuli 6^{ti} finem incapaci bus, sed vel maxime ad rem quoqu pecuariam ad instar Valachorum exercendam inhabilibus, consequenter illam insignem partem Fundi Regii pro situ [**72**] et natura illius territorii debite cultivandam prorsus incapacibus addixit.

3^{tio}. Licet in Decretis Divorum Hungariae Regum, signanter Sancti Stephani Regis Decretorum Libro 1 Capite 6to et Andreae Secundi Decreti Articulo 19no strictissime cautum fuisset, ut Hospites extranei tam Castrorum Regalium quam reliquorum Magnatum et Nobilium teneantur secundum Libertatem iis ab initio concessam et nemo ex eis in perrpetuam servitutem redigatur; his nihilominus non obstantibus arbitrariae Magistratuali Jurisdictioni eosdem subesse debere resolutum est.

4to. Utut inquisitoriis sub F. et CHT antea quoque productis et nunc iterum reproductis sufficienter probassent Reschinarienses omnium Beneficiorum et Immunitatum per Cibiniensem Magistratum ademptionem eorumque omnium realem et personalem subjugationem, nihilominus ad judiciis et nonnullorum ibidem praesentium, sed ob praesentium Cibiniensium Magistratualium et Civium illos

https://biblioteca-digitala.ro

spoliantium et insimul etiam Judicem agentium dixerunt et fecerunt ea, ad quae ejus anni Judex Pagi Réz Popa vocatus dicenda praevie conductus et instructus fuerat; nihilominus isto praetextu, ac si nullum spolii et aggressionum vexationumque specificum casum allegare [**73**] et probare quivissent, omnes querelas in futurum obire resolutum exstitit, Jus etiam Educilli ex litteris Mathiae Regis anno 1467 emanatis et nunc statim uberius attingendis ipsis Cibiniensibus addictum fuit.

5to. Metales litteras in anno 1488 22da Maii more Valachico confectas et ob hoc in anno 1474 17ma Ianuarii annum a condito mundo more Graecorum in annum 6791 computantes, in anno quoque 1777 productas et nunc cum versione sub Numero 516 ulteriori revisioni et discussioni cum Fide dignis Testimonibus sub Numero 773 reproductas eadem speciosa Resolutio pro putatitio Privilegio ab Attila Rege concesso nullam vim probantem habente declaravit, cum tamen, si in ulteriorem disquisitionem eaedem metales sumptae fuissent, levi negotio determinari potuissent sequentia:

1mo. In iisdem metalibus id solummodum contineri, quod signa metalia in anno 1488 adhuc visibilia et aevo Attilae Regis in anno 420 viventis constituta et elevata in anno 1488 quoque, utut vetustate detrita, sed visibilia jussu Divi Mathiae Regis fuissent renovata et reparata, quae earundem metalium continentia, nec Patriae Historiae, nec Legibus Patriis ante annum 1514 plerumque in solo usu fondati, nec denique Localitati repugnat: constat liquide ex Histo[**74**]riis Valachos sub Trajano in Valachiam et Moldaviam venisse; constat porro eosdem in istis Ditionibus per Orientalem quemdam Episcopum Nicetam ad Fidem Christianam Graeco ritu professam in iisdem locis conversos extitisse; constat adhuc e precitato Uladislai 2^{di} Decreti in anno 1495 emanati Articulo 45 Valachos in Transylvaniae Confinia per Divos Hungariae Reges et Romanam Coloniam et tunc iam Schismaticos sub assecuratione Regia vocatos ibidemque protectos fuisse; constat denique in iisdem Confiniis Valachos rem pecuariam et pecorariam tractasse et a Locis habitationum Mardsinán, idest Marginales nominatos fuisse nominarique hodiedum consuetum esse, sed et hoc innegabile est Saxones sub Geyza Secundo, adeoque saeculo duodecimo in Transylvaniam pro Opificibus Quaestoribusque et Emphithetis vocatos, consequenter non ad Confinia, ut Valachi Locaque Pascuorum, sed in Meditullio Provinciae ad Loca Fororum Annonariorum et Commercialium, Agros item Regales, qua Emphithetas vocatos et illatos extitisse per Divum Andream Secundum in anno 1224; eosdem Saxones penes onerosas conditiones in dicta Loca Fororum Agrosque Regales ita locatos fuisse, ut cum Valachis et [**75**] Bissenis seu Ruthenis comune aquarum et sylvarum usum habeant, quibus sic se habitis, quia Valachorum ad ista Confinia prius vocatorum Territoria dicti Saxones nec apprehendissent, nec exsoluissent, sed pro Valachis, ut pecorariis et pecuariis incolenda reliquissent, Territoria quoque sua Valachalia reambulari et superinde litteras metales Ritu Valachico lingua et litteris Valachicis expediri fuerunt easque in Sacristiam antiquissimae eorum Ecclesiae per unum ex antiquis Valachiae Principibus (Vajvodis) inter eos ad honorem Sanctae Parascevae dicatae ac stabili bus fundis usque ad violentam Magistratus occupationem penes eandem Ecclesiam permanentibus datatae collocari fecerunt et ibi ante novennium occasione demolitionis antiquissimae illius Ecclesiae funditusque factae reaedificationis in ipsis Originalibus reinvenerunt, quae tanto mi-

https://biblioteca-digitala.ro

nus suppositițiae dici possunt, quod ibidem declarati metales ductus industrialiaque signa metalia aevo Attilae Regis cumulata et Aevo Mathiae Regis renovata, iuxta praeexhibitam Topographicam Tabellam et in ea delineatos metales ductus hodie quoque visibiliter super existant et totum illud Valachicum Territorium usque ad annum 1735, dum violenta eorum occupatio facta fuit, iuxta eadem signa metalia possessa fuerunt et ob has praememoratas demissas reflexiones praetitulatus Magistratus Jus suum praetensum [**76**] fundare et stabilire neutiquam potest.

Quoad 2^{dum}, litteras utpote Divi Mathiae Regis, ut nominant remissionales in anno 1467 emanatas et in praetacta Guberniali Determinatione pro donationalibus reputatas, dicunt miseri spoliati Reschinarienses easdem in solis copiis esse producta et ideo nullius esse valoris, sed, etsi originaliter producerentur, nihil valerent ex his rationibus, quia:

1mo. Consueto stylo non sunt expeditae.

2do. Expositio earum est a veritate aliena, non enim potest concipi Civitatem Cibiniensem Jus aliquando habuisse vel, etsihabuisset. Totam illam villam Valachalem cum vastissimis Alpibus et Montibus fere duo milliaria longis pro 200 Florenis oppignoratam fuisse et ita ad Notarium, inde vero ad Divum Mathiam Regem revolutam extitisse.

3^{tio}. Etsi formales essent Donationales, tamen nihil valerent, tum ideo, quia cum praejudicio Juris Communis fuissent impetratae contra Tripartiti Partis 2 Tutulos 8 et 9, tum ideo, quia iuxta Jura Communia Civitates sunt incapaces possidendorum Bonorum, tum adhuc ideo, quia iuxta expositionem sit in Territorio Cibiniensi seu Provincia Cibiniensi, Territorium enim Cibiniense continet totam Sedem Cibiniensem et haec est ratio, quod Cibiniensis Magistratus Jurisdictioni pareant omnes Villae in Sede Cibiniensi existentes, consequenter, si sit in Territorio Cibiniensi, est Peculium Regium, quod Civitas [**77**] citra poenam praevaricationis tanquam tanquam Sacrum inabalienabile et inpenetrabile pro se impetrare non potuit, sed, etsi impetrasset, semet penes easdem donationales statui non fecit et sic donatio intra anniversarium espiravi iuxta Tripartiti Partis 2 Titulos 10, 11 et 12. Si autem semet statui facere attentasset, ita etiam Magistratus vi Andreani Privilegii contradicere debuisset, nisi per contrarium usum sui Privilegii totum suum Privilegium amittere evoluisse. Ob has itaque rationes nec his litteris Divi Mathiae Regis Jus proprietatis ad Reschinariensium Territoria valide probavit.

Ad 3^{tium}. Resolutionem quippe Excelsi Regii Gubernii die 8va Maii anno 1735 emanatam et per Reschinarienses quoque sub Numero 333 pro meliori sub vidimata copia exhibitam attinet, dicunt Reschinarienses eam:

1mo. Sonare tantum de Possessorio probabili in sola praesumptione fundato, non autem de <u>Bono Jure</u>, de quo nunc agitur.

2do. Possessorium quoque non fuit adjudicatum ex aliquibus Documentis solidis, sed ex mera relatione et informatione Magistratus cum iisdem Reschinariensibus non comunicata, si enim comunicata fuissent, in contrarium evicissent Reschinarienses iuxta binas in anno 1738 emanatas inquisitorias Magistratum Cibiniensem in [**78**] Alpium et Territoriorum usu usque ad annum 1735 non fuisse et sic nec hoc producto Jus praetensum solidare posse.

https://biblioteca-digitala.ro

Ad 4tum. Investigationem quippe anno 1700 confectam et sub Numero 2333 productam dicunt Querulantes Reschinarienses: eandem esse meram scortetam omni solenni tate destitutam per ipsosmet Magistratuales in propria causa confectam, adeoque omni fide destitutam, ob hoc petunt simpliciter rejici et his opponunt praeexhibitas binas in anno 1738 solemniter expeditas et omni exceptione majores inquisitorias, quibus irrefutabiliter probant eadem Territoria propria fuisse Reschinariensem, non autem Civitatis Cibiniensis et ad hoc probandum provocant ad conscriptionem solemniter et disinteressate per mixtos Regios in anno 1721 peractam et originaliter in Archivo Guberniali habitam et insuper opponunt Divi Andreae II Hyerosolimitani in anno 1223 emanatas fundationales et statutori[A.B.]as hic sub A.B. produca, in quibus meta territorialis Villae Hermanni (postea Civitatis Cibiniensis) Territorio Possessionis Roschel (Roschinar) ejusque Territoria non probari. [**79**]

Ad 5tum. Instantiam vide licet et recognitionem Roschinariensium sub Numero 3tio productam dicunt: Instantiae insertam recognitionem suo sensu esse intelligendam, quia tunc iam inquisitoriae eorum in anno 1738 emanatae fuerant in Archivo Magistratuali detruncatae, Directorales autem Inquisitoriae nunc demum insertae, aberratae fuerant, metales denique Valachales nunc demum in anno 1773 inter muros dirupo antiquissimi Templi Valachalis Reschinariensis extiterunt reinventae. Denique circum circa in Limitibus Territoriorum Reschinarensium, prout nunc adsunt, tunc quoque visibiliter adfuerunt omnia signa metalia, si Judicibus constans et perpetua infuisset voluta, meram, veram et virgineam Justitiam Reschinariensibus administrandi.

Ad 6tum et ultimum. Fassiones vide licet complurium Testium in inquisitoriis anno 1738 ad Utrum 5tum et 10mum collectarum reponitur pro Reschinariensibus se se non negare Consuli, qua Locali Judici, annuatim de singulis ovili bus solvisse et dedisse singulis in annis e Proventibus Quinquagesimalibus unum Caseum et unam Ovem, sed negant per hoc totum Terragium totamque Taxam Pascui Consuli solvisse, negant praeterea praeter Consulem, qua Primarium Loci Officialem Magistratualibus vel obolum solvisse aut dedisse; quod autem Consuli annuatim unum Vervecem et unum Caseum dederint, hoc fecerunt [**80**] ductu Articuli anni 1548 de solutione Quinquagesimarum, ceu Proventuum Regalium editi, in quo sancitum erat, ut ob nimiam paupertatem ejus aevi Incolarum Isabella Regina miserta sorti miserorum Incolarum multa e Quinquagesimis relaxasset, sed Kenensiis (Dominalibus Judicibus) de singulis Ovilibus obvenire consuetum unum Vervecem et Caseum non condonasset et sic ex hac quoque solutione Vervecis et Casei Jus Proprietatis Territoriorum pro Consule, tanto minus pro Magistratu evince nequit.

Quibus omibus ita expositis et remonstrates, quia constaret evidenter Consulem Magistratumque Cibiniensem et ipsam Civitatem Cibiniensem ad Territoria Reschinariensia nullum privatum privativumque et Reschinarienses exclusivum Jus comprobavisse aut comprobare potuisse; hinc petunt humillime eadem Territoria ipsis more usque ad annum 1735 usitato dehinc quoque erga solvendam pro iis Quinquagesimam pendendamque de iis Contributionum cum omnium cessantium emolumentorum et emersorum damnorum desumpturumque ab anno 1735 Pascui et Agrorum Taxarum, ac aliorum emolumentorum, ut et Proventuum educillarium

https://biblioteca-digitala.ro

refusione readjudicari reexequendorumque Executionem decerni et nisi quid novi adduxerint, submittunt. [**81**]

Pro Incausamattractis Magistratu quippe et Communitate Cibiniensi reponitur: Acta, allegations item et response praecedentia Processusque praesentis detention Testimonium de morositate et objectata criminatione perhibebunt; adeoque ad hanc Reschinariensium modernam allegationem inhaerent Incausamattracti suis superioribus cum Lippis, ac Tonsoribus notum sit; si accusare satis esset, nemo innocens maneret, multis verborum ambagibus expositionibus item nudisnomine Reschinariensium Incausamattracti accusantur, sed nihil contra eosdem solide et valide, atque fundamentaliter probatur; si enim Magistratus et Communitas Cibiniensis Jure ipsorum aliquando usi sunt, per hoc injurium et damnum Reschinariensibus non intulerunt: Qui enim utitur Jure suo non videtur alteri injuriam facere – Regula Juris.

Antequam tamen ad ea, quae responsionem merentur Incausamattracti responderent:

Observant et etiam humillime notari cupiunt Reschinarienses in praesenti Processu in Benigno Decreto Regio sub 30ma Mensis Ianuarii 1782 super eo emanato (ut praetensum in Reschinar Jus [**82**] Magistratus comprobet) fundato plures involvere velle causas ad praesentem quaestionem penitus non pertinente set neque applicabiles, volunt enim efficere:

1mo causam hanc spolii seu restitutionis, cujus in praelaudato Altissimo Rescripto Regio, super quo haec causa fundatur, nulla est mentio, alias etiam causa spolii iuxta Approbatarum Constitutionum Partis 3^{tiae} Tituli 8^{vi} Articulum 1^{mum} alium requirit Processum, aliam Provocationem, aliud Forum;

2do. Volunt efficere causam territorialem, cujus pariter in Benigno Rescripto Regio nec vola, nec vestigium aliumque a natura sua requirit Processum, denique:

3^{tio}. Respondent ad product Incausamattractorum id, quod etiam praelucente Mandato Regio nunc agendum erat, adeoque caeteris omnibus velut extra mentem Altissimi Mandati huc intermixtis, neque ad praesentem causam spectantibus ommississ et ad suum locum reservatis, ad ea solum, quae silentio praeteriri non possunt, observant sequential, et quidem:

Ad 1^{mum}. Quid praemissae Incausamattractorum responsiones et allegata in sese contineant Protocollum praesentis Processus loquatur; Magistratus enim, prout idem appingitur scienter fingere non consuevitid, quod contra eundem nec probari potest, sed cum vidisset omnes nomine Reschinariensium ab anno 1735 usque ad annum 1777 expositas difficultates judicio et determinazione Excelsi Regii Gubernii superatas esse, ideo postulavit a jure, ut, si illa refricare voluerint, exponant rationes, Magistratus enim nunc quoque inhaeret eidem [**83**] Gratiosae Guberniali Determinationi; quod si autem novas haberent aut Productionem ad mentem Altissimi Mandati postularent, id ipsum etiam expo nere deberent; quae explanatio Magistratus plane non fictio, uti pro Reschineriensibus exponitur, sed ipsissimum verum et legale postulatum erat.

Ad 2^{dum}. Ea plane Jura et Libertates, quae hic a parte Reschinariensium in 23^{bus} punctis enumerantur, quod ad Liberas Regiasque Civitates pertineant, ex ipso Juris Corpore omnibus obvium est: sed, quod Reschinarienses aliquando habuissent vel iisdem Juribus et Libertatibus usi fuissent et habere possent in Inclyto Magno

https://biblioteca-digitala.ro

Transylvaniae Principatu tres solum Inclytas et recepita Nationes alente, id neutiquam probarunt, neque unquam stantibus municipali bus hujus Patriae Legibus probare possunt.

Quod autem de Capitibus a 3 Rhenensibus Florenis, sicuti Inquilini taxati fuissent, hoc certum est, sed quod tandem 4 solvissent, 3 utpote Regiae Majestati velut Inquilini, unum vero Incausamattractis, id ex producta sub Numero 1234 Tabella Contributionali non constat.

Quod porro exhibitas sub D.G.C. 4T et B.F. attinet inquisitorias, illae pro parte Reschinariensium ita allegantur, ac si omnibus numeris a Lege requisitis absolutae, adeoque omni exceptione Majores essent, utut optime notum sit, collate[84]rales semplice et ad alterius solummodo partis unilateralem expositionem, et quidem ante contestatam Litem peractas et nunquam authenticatas inquisitorias in Jure et Foro Contradictorio ad plenam probam nulla Lege admittendas esseid, quod probatori a propinqui ori Benignae Instructionis Regio-Tabularis § 83 jubentis, ut in inquisitoriis Instructionem praecedentibus contenti Testes, qui in vivis adhuc essent, qui vero pro mortuis praetenduntur eos revera mortem abiisse evidenter probari debet, atqui hoc Reschinarienses cum suis inquisitoriis collaterali bus non fecerunt, cum quidem praesertim ratione recentiorum Testium de annis 1776, 1777 adjuratorum et sub B. et F. productorum, velut tempore emanationis Benignae Instructionis anno 1777 factae pro vivis merito suppositorum omni Jure facere debebant, sed non fecerunt, adeoque obstante precitato § 83, nec quidquam iisdem probare possunt.

Non possunt pari ratione dupplicis ordinis inquisitoriis sub B.G. et C4F productis, sed uno eodemque anno, tempore, die locoque et per eosdem Regios emanatis, tum ex ratione statim praescripta §^{o} vide licet 83 Benignae Instructionis quam vero ideo, ut semplice auditum eumque, ut plurimum ex rumore per Reschinarienses sparso contra antiqua Incausamattractorum Litteralia [**85**] Instrumenta fateri dignoscantur, quales Fassiones iuxta Decretum Partem 2 Titulum 27 in iure nec fidem, nec locum habent.

Hoc autem per expressum notari cupiunt Incausamattracti, quod exhibentur a parte Reschinariensium illae duae inquisitoriae sub diversis signis, utpote sub B.G. et C4F. et, velut inquisitoriis distinctis iisdem probare et easdem, velut distinctas obtrudere nituntur; cum quidem, si censeantur accuratius uno eodemque anno, eodem die, eodem loco per eosdem Regio set ad eadem Utri puncta emanarunt eosdemque continent in se se Testes, immo et Fassiones, adeoque nulla inter easdem observari potet differentia alia, nisi, quod illae sub B.G. ad expositionem Resinariensium, istae vero sub C4F. ad expositionem Magnifici Domini tunc Directoris Fiscalis Petri Dobra sint emanatae, lattame velut diversae diversasque Fassiones in sese continentes obtruduntur, quod factum revera, velut illicitum et ad deviationem Partis alterius, atque Judicum attentatum censuram promeretur judicialem, non vero assumptionem.

Ad 3^{tium}. Objicitur a parte Reschinariensium Altefato Mandato Regio de anno 1752 emanato, non dum satisfactum fuisse, ast respondetur: Judiciale Deliberatum Inclytae Universitatis de subsequenti anno 1753 et Gratiosa Excelsi Regii Gubernii sub 30ma Maii 1777 emanata Decisio contrarium testan[**86**]tur et, cum a parte Reschinariensium in utriusque Foris nullus repertus fuit habitus, nulla etiam privatio,

https://biblioteca-digitala.ro

sequaciter nec repositio fieri potuit haecque ipsa expositio Reschinariensium, velut infundata praespecificatis binis Decisionibus Judicialibus superata satis habetur.

Si autem praetendunt Reschinarienses Deliberatum Inclytae Universitatis anno 1753 4[ta] Decembris latum nondum revisum et Augustae Aulae submissum esse, ipsorum erat officii, ut, si ex dictamine Legis Municipalis Statuum Libri 1 Tituli 11 § 8[vo] causa simpliciter transmitti non potuit, iuxta Novellares Articulos modumque et ordinem alias in simili bus observari solitum penes recursum Mandatum Promotorium extrahere promovereque taliter causam debebant, sed, quia solitos istos gradus et praescriptos a Lege canales atudiose neglexerunt ipsosmet et non alios culpare debent, quibus ita ob brevitatem temporis perfunctorie tantum ad praemissas Reschinariensium accusationes notatis; iam

Ad producta Incausamattractorum Cibiniensium factam pro Reschinariensibus responsionem, quod attinet, ad ea a parte Cibiniensium respondetur, in quantum fieri potest, breviter in sequentibus, et quidem:

Ad 1[mum]. Reflexionem quippe Reschinariensium Decisioni Guberniali sub 30ma Maii anno 1777 factae oppositam, ubi dicunt, [**87**] <u>quod Gratiosam istam Resolutionem pro fundamento Querulati Magistratus assumpsit Universitas Nationis Saxonicae in anno 1753 latum</u>. Cum quidem Deliberatum Inclytae Universitatis latum est in anno 1753, prout a parte ipsorum etiam Reschinariensium allegatur, Decisio vero Gubernialis in anno 1777, die 30[ma] Maii facta est, adeoque Decisio 1777 pro fondamento in anno 1753 assumi neutiquam potuit.

Ad 2[dum]. Hic videtur Reschinarienses Deliberatum Inclytae Universitatis de anno 1753 latum taxare, et quidem cum injuriosis Communitatis Cibiniensis contra Privilegia Divorum Regum et Principum terminis, cum ex quibusdam Inclyti Regni Hungariae Articulis nullatenus eundem sensum habentibus ipsam Communitatem Bonorum Corporeorum possidendorum incapacem et Rei Pecoariae exrcendae inabile nominanti d, quod facere objiicere et de simili bus quaestionem movere, quia nullatenus ipsis Reschinariensibus competeret, ideo cupiunt Incausamattracti hos injuriosos termino set neque ad praesentem quaestionem pertinentes cum Censura Judiciali expungi.

Ad 3[tium]. Hic contravertunt Reschinarienses, cur Excelsum Regium Gubernium eosdem Magistratuali subesse debere Jurisdictioni resolverit et hoc et Sancti Stephani Regis Decretorum Libri 1 Caput 6 et Andreae Secundi Decreti Articulus 19, sed legantur citata illa Decreta, ubi nec vola, nec vestigium illorum, [**88**] quae hic allegantur, ut Reschinarienses ne subsint Jurisdictioni Magistratuali.

Ad 4[tum]. Iam in superiori bus ostensum satis est inquisitoriis collaterali bus praesertim his sub C4F. reproductis, velut suspicione haud carentibus in Judicio et Foro, signanter contra antique Litteralia Instrumenta nullam fidem dari posse; hoc autem, quod Judex Pagi anni ejusdem Réz Popa ad dicenda ea, quae una cum reliquis Reschinariensium Deputatis in anno 1777 coram Inclyta Commissione ab Excelso Regio Gubernio ordinate dixit; praevie condictus et instructus fuisset, ut et reliqua ibidem scripta, quia talia sunt, quae dolum et fraudem apertissime redolere videntur maximamque merentur considerationem, ideo cupiunt accusati taliter Incausamattracti hanc indebitam et infamiam in se complectentem, neque honesto homini et Civi convenientem criminationem cum statutione saltem eorundem Reschinarien-

https://biblioteca-digitala.ro

sium ad amussim doceri et Conductores, ac Instructores nominari, quinam fuerunt et sunt illi, in Causa enim ista in clementissimum Suae Sacratissimae Majestatis conspectum deducenda, ut omnes Actus illicit, dolus item et fraus interventi curiose exquirantur, excutiantur et investigentur necesse omnino est, nam, qui similes conductiones et instructions facit, ille dingus est, ut secundum [**89**] suum illicitum factum exemplariter puniatur, qui e contra alterum infundate similibus accusat et non probat, quod objicit, aeque, ut promeritam sinistrae suae accusationis et objectionis poenam feriat, justum omnino et aequm erit, cum hic velut coram Tribunali Justitiae omnia vera et comprobata scribe, atque dici debet.

Ad 5^{tum}. Dicunt hic Reschinarienses, quod illa in anno 1777 facta Excelsi Regii Gubernii intuitu producti Valachico Idiomate Metalis anni 1488 Decisio fuisset speciosa Resolutio in verbis: Eadem speciosa Resolutio pro putatitio Privilegio ab Attilla Rege concesso nullamque vim probantem habente declaravit. Sed dicant, quaeso, Resinarienses, quare scribunt et ex qua ratione speciosam fuisse illam Resolutionem de litteris illis ab Attila Rege praetensis factam; quas nunc etiam reproducendo et tenore earundem, ac si fidem aliquam merentur, ac omni exceptione majores essent, multis modis argumentantur inferendo etiam Uladislai 2 Decreti in anno 1495 emanati Articulum 45, ac si ille de Valachis Transilvaniensibus (qui iuxta Approbatarum Constitutionum Partis 1^{ae} Tituli 8^{vi} Articulum 1^{mum} inter Status velut tantum Tollerati et iuxta Titulum 9^{num} propter bonum publicum admissi non connumerantur) sonarent, nullibique Saxones in finibus Regni hujus, sed ubique in Meditullio habitarent; cum quidem ab ipsa constat experientia, inde a Szász Város usque ad Civitatem Brasso ejusque appertinentias ubique in finibus Regni Locisque sub-Alpestribus [**90**] plurimum et mixtim cum Valachis habitare, nec umquam Litteras Metalles Valachales aliquem aliquando vidisse, legisse probatori, adeoque totam hanc Rosinariensium Allegationem productamque Scartetam, velut per eosdem scriptam, fabricatam illegalem et supposititiam esse, neque attentionem mereri indubium est. Quabdo quidem:

Illas nec ad exstrinsecam, nec ad intrinsecam solemnitatem stare posse, etiamsi illi nihil in contrarium allegarent per se patet, enimvero:

1°. In anno eodem 1488 non Valachice et Valachicis Characteribus, verum Graecis utebantur.

2°. Nec sunt per Homines Vayvodales, Capitulares, aut vero Ordinarios Regni Judices scriptae, sed per eosdem Resinarienses eorumque Popas in Resinár, aut ubi fabricatae. Neque:

3°. Sit illi alicujus mentio aut appositio, vel vero vestigium habetur, neque:

4°. Papyrusilla illam indicare et redolere videtur faciem et aetatem, de qua scribitur, cum sit admodum nova, ut ut illinita, fumigata et maculata. Quod mirabilius:

5°. Quamvis illinitae, fumigatae et studiose maculatae, ac scallidae redditae sint litterae illae, si tamen lucente sole fenestris, vesperi autem candelis apponantur, apertisssime [**91**] dignoscitur partem superiorem habere Insigne Gentilitium Illustris Familiae Comitum de Bethlen, hoc est Serpentem, adeoque ex fabrica Bethleniana, quae est in Possessione Bogát, antea ad Possessionem Héviz, nunc vero Also-Rákos pertinente acquisitam, et quidem non ita pridem, quia fabricam illam primum (prout

https://biblioteca-digitala.ro

notorie constat) Illustrissima Domina quondam Comitissa Cataharina Bethlen prius Ladislao Halleriana, expost Josepho Telekiana circa annum 1742 erexit; ipsa vero demortua devenit ad manus Illustrisismi Domini Comitis Volfgangi Generalis, expost Emerici, demum Joannis de Bethlen et sic Papyrus ista longe et multo junior est re in eadem Papyro exposita, atque de anno 1488 praetensa; part svero inferior superior applicata, similiter aliam habet faciem, massam, immo insigne, ut unicuique curiose inspicienti obvium, in quorum omnium majorem fidem:

6°. Exhibetur a parte Cibiniensium Papyrus ex eadem fabrica praetitulata Bethleniana cum simili Serpentis insigne tam quoad circumferentiam circum circa insigne quam vero Locum, ut et quantitatem et qualitatem ejusdem Papyri optime quadrans, sigillo et subscriptione Clarissimi Domini Ladislai Málnási roborata sub [**92**] [Numero 7°] Numero 7° it, ut, si opponatur Papyro, cui praetensae metalles inscriptae habentur, peroptime quantitas, qualitas papyri Locusque, in quo insigne habetur, conveniunt; unde Incausamattracti, in quantum fieri potuit, ob illinitum, obscuratum et fumigatum ejusdem statum idem insigne depingi etiam [Numero 8°] curarunt et exhibent sub Numero 8°, ut tam cum praetensis Metalibus quam vero Papyro ejusque quanti tate et qualitate conferatur ipsaque productarum litterarum pro Metalibus praetensarum illegali set illicita aqusitio papesca; quod etiam, si in omnibus punctis assequi non potuisset, aut aliqua variatio interventa esse observaretur, mirum non debet videri, cum papyrus studiose comma culata, illinita, fumigata et corrupta esse comperiatur. Huc accedit:

7mo. Quod inter annotatos ad istas Litteras Valachicas Popas in Tabella Contributionali anni 1754/5 a parte Resinariensium sub Numero 1234 exhibita tres Popae, utpote Popa Jakab sub Numero 738, Popa Vaszilia sub Numero 741 et Popa Petru 744 reperiantur; hoc autem, si alios etiam ejusdem Nominis fuisse non edocebitur, concipi non potest, quod et anno 1488 et anno 1754/5 vivere potuissent. Quod majus adhuc:

8°. Curiosius inspicienti Nomen etiam Possessoris set Fundatricis ejusdem Molae Papyraceae, ex qua Papyrus ista prodiit, tribus litteris, utpote GBK significantibus [**93**] Groff Bethlen Kata appositum habetur et, postquam Possessorium ad manus Illustrisismi Domini Volfgangi de Bethlen devenit, ipse circumferentiam Serpentis aliquantulum mutari ipsumque Serpentem in majori forma exprimi curavit cum additione Nominis sui et officii in quatuor litteris G.B.F.G. significantibus <u>Groff Bethlen Farkas Generalis</u>, ut liquet ex producta sub Numero 7° Papyro; idem fecit etiam Illustrissimus Comes Dominus Emericus de Bethlen post mortem praelaudati Fratris sui Volffgangi [Numero 9°], ut patet ex producta hic sub Numero 9° papyro. Porro:

9°. Quoad intrinsecam solemnitatem, si ipse stylus considerabitur, confusus esse dignoscitur, quia nunc veteris, iam iam praesentis saeculi stylum imitare voluisse comperiuntur, quicunque boni illi scriptores. Praeterea:

10°. Immemores rerum et historiarum antiquarum perhibentium tempore Regis Attilae nullas litteras metales praeextitisse; lattame scribitur: „<u>Quemadmodum antiquissimis litteris metalibus bonae memoriae per vetusti Regis Attilae in anno 420 statutum extiterat</u> etc.”. Iam autem notissimum omnibus est tempore Attilae Regis metales reambulationes in Principatu Transylvaniae fuisse nullas. [**94**]

https://biblioteca-digitala.ro

11°. Scribitur in illis litteris in anno 1488 emanasse praetensis: „Altefacta Sua Majestas Rex Mathias etc.", cum quidem tempore Mathiae Regis stylus et terminus ille Altefacta Sua Majestas etc. in usu fuisse nuspiam legitur, sed Sua Regia Majestas. Porro:

12°. Scribitur ibidem, quod sua Majestas Rex Mathias ipsis Resinariensibus Territorium excindi et ampliari elevatis signis curasset, sed per quem, aut per quos Regios, vel Judices Ordinarios de hoc scribitur nihil, neque:

13°. Annotati termini et signa metalia ibidem apposita antiquis conveniunt litteris metalibus in ipsis originali bus iam iam producendis sunt et alia plurima indicia scartetae illius fidedignitatem diminuentia ipsis legentibus sponte sese afferentia, nec temporis dispendium pro merentia.

Quibus ita praemissis, quia constaret: 1°. Scriptum illud, quod pro basi seu fondamento praetensionum sua rum Resinarienses ponere videntur, velut informe et illegale metalium nomen haud mereri esseque scriptum absque omni prorsus authentia exaratum et requisitis omnibus a lege solemnitatibus destitutum per ipsos Resinarienses scriptum, adeoque ex omni parte tale, quod in judicio nec fidem, [**95**] nec attentionem meretur, nec vim aliquam probativam habet. Constaret 2°. Evidentissime easdem illegaliter et nequitiose esse confectas, atque procuratas, ideo petunt Incausamattracti a Jure idem scriptum in ductu §^{phi} 80 Benignae Instructionis Regiae-Tabularis cum indorsatione in Archivum Excelsi Regii Gubernii reponi iisdemque studiose et ad evidentiam scienter utentes publicae actionii iuxta Leges Patrias subjiciendos decerni, simili bus enim litteris utentes non Fiscalem assistentiam, sed ejus prosecutionem promerentur, iuxta instructionem etiam Magnifico Domino Directori datam, ad quam Incausamattracti se se humillime referunt.

Nec opitulatur quidquam ipsis productum sub Numero 773 simplex super eo Testimonium, quod in Ruderibus antiqui templi Liber quidam inventus fuisset, quia productum illud non Liber, sed Scarteta, seu Papyrus est, sed etiam si: 2°. per omne inconcessum non Liber, sed Scarteta ista fuisset, locus ille inventionis nullam eidem attribuire potest authentiam ubicunque inventa fuisset, cum aliunde etiam sati set ad evidentiam demonstratum habetur Papyrum illam e fabrica Bogatiensi post annum 1742 erecta procuratam esse, adeoque ex litteris istis, ac aliis argumentationibus [**96**] hypotheticis Jus Resinariensium stabiliri et Cibiniensium antiquum supprimi neutiquam poterit, cum mox inferius demonstrabitur, quaenam sint illa signa et cujus tempore an Attilae aut vero Uladislai Regis tempore et per quos erecta, quorum praeexistentiam in illa scarteta enumerare nituntur.

Ad 2^{dum}. Litteras quippe Divi Mathiae Regis Remissionales de anno 1467 emanatas antea invidimata copia, nunc vero in ipsis originali bus sub Numero 653 exhibitas Resinariensium Reflexiones dicunt: Qualicunque Stylo expeditae sint litterae illae, constat easdem justo et legitimo titulo emanatas, ac omnibus solemnitatibus a Lege requisitis adornatas ita esse, ut hypothetice et in dubietatibus absque omni proba et veritate fundatae Resinariensium argumentationes evertere non possunt, etiamsi allegetur a parte Resinariensium Civitatem incapacem esse possidendorum Bonorum. Hoc autem, quod tota Sedes Cibiniensis sit in Territorio Cibiniensi contra publicam notorietatem asseritur, cum constet et iam iam demonstrabitur Civitatem Cibiniensem distinctum Territorium a Territorio Convicinantium Pagorum et in Sede

https://biblioteca-digitala.ro

Cibiniensi existentium habere et pro metis Territorium cum vicinis Communitatibus litigasse. [**97**]

Statutio vero nunc per Resinarienses praetensa ante emanatam Legem Verbőtzianam, hoc est annum 1514 necessaria non fuit. Coeterum, ex iisdem remissionalibus Mathiae Regis hoc potissimum probant Incausamattracti, quod Possessio Resinár sit in Territorio Civitatis Cibiniensis proprio.

Ad 3^{tium}. Notatu dignum est, quod Resinarienses in hac ipsa causa nunc de Possessorio et Restitutione, iam iam de Jure Bono agree velle observentur, in superioribus enim dicebant agree de Restitutione, hic autem de Bono Jure.

Nob absimiliter si Actio et Responsiones eorundem in anno 1752 tempore videlicet agitati Processus Territorialis factae, cum moderna eorundem allegazione conferantur; patebit ibidem recognoscere eosdem Jus ad Terrenum non habere, sed iuxta Decreti Tripartiti Partis 1^{ae} Titulum 85 sufficiens sibi Terrenum dari debere allegasse, nunc autem Jus et Proprietatem praetendunt, ex quorum pariter collation nullitas acquisitionum et querelarum deserte satis patet:

Nudis vero solummodo verbis asseritur, quod Possessorium Excelsum Regium Gubernium in anno 1735 ex mera Relatione et Informatione Magistratus et non communicataa Cibiniensibus adjudicasset, quare haec assertion nuda, nuda etiam negation refellitur; nihil in contrarium operante collaterali et simplici eorum Inquisitione expost in anno 1738 peracta; exhibita enim et iam iam adhuc exhibenda antique Cibiniensium documenta eaque radicalia contrarium probant. [**98**]

Ad 4^{tum}. Conscriptionem anni 1700 velut talem, quae celebrate est in sublevamen Resinariensium, et quidem tunc, dum moderna Resinariensium praetensio, nec in minima mentis cogitatione fuit audita, ubique plus fidedignitatis habere debet quam simplices et collaterales Inquisitoriae sub duplici numero et titulo pro duplici proba exhibitae non authenticatae, adeoque in Jure naullae, quia illas et Mathiae Regis Remissionales et Excelsi Regii Gubernii sub octava Martii emanate Resolutio antiquae iam iam producendae confirmant metales.

Quod autem in Divi Andreae Regis Hyerosolimitani de anno 1223 emanatis Fundationalibus appositas metas attinet, ibi Territorii Resinariensium nulla habetur mentio, sed scribitur: „Versus Villam Reuchel”, non vero Territorium, sed neque hoc scribitur, quae sit illa Villa Ruchel, Resinarienses scribunt Resinár, sed sine proba, adeoque sine fide, quia quemadmodum nescitur, quae sit terra Boritnik in iisdem litteris mentionata, ita nec Reuchel scitur, sit Villa Resinár Rukor aut quaenam? Et sic ex illis Fundationalibus Divi Andreae Regis nihil ad Territorium Resinariensium conclude potest, consequenter sine fundamento huc immiscentur.

Ad 5^{tum}. Prout simpliciter a parte Resinariensium adseritur (Recognitionem eorundem ante hac Excelso Regio Gubernio porrectam ideo factam fuisse, quod Inquisitorias et Metales ad manus non habuissent), [**99**] ita etiam simpliciter negatur, siquidem ista exposition fuit, prout ex contextu patet, post Decisionem Causae eorundem Metalis et scire debuerunt, quid Inquisitoriae eorundem in sese continebant et, quia Judicibus constans et perpetua infuit voluntas meram, veram et virgineam Justitiam administrare, ideo injustam et quaesitam Resinariensium petitionem adjudicare non potuerunt: sicuti enim justa causa semper est tuenda, ita injusta nunquam est admittenda.

https://biblioteca-digitala.ro

Ad 6[tum]. Modo tantum est excogitata illa qualificatoria Ratio, quod quicquid ab initio in Caseo et Vervecibus (iuxta productum Resinariensium) Consuli exsolverunt, id non Titulo Terragii, sed ductu Articuli anni 1548 fecissent. Cum ipsi Resinarienses nec existentiam illius Articuli sciverunt, prout neque modo sciunt, sed ob concessum ipsis Terrenum et Pascuum in recognitionem Juris solverunt, prout superius citati in collaterali eorundem inquisizione Testes dare subinferunt et hujus assertionis veritatem probant.

1°. Antiquissimus ille ultra humanam memoriam vigens usus, quod in Domo ab antique ibidem exstructam Vervecem transportarunt, postquam videlicet in Locis nunc actionatis Foenum congestum fuit et Cordum sive Silicidium, ut et pascum Resinarienses precibus a Magistratu obtinuerunt ab antique [**100**] et hodie etiam ita exorare solent, id quod nec ipsi Resinarienses negare possunt. Probat 2°. factum Kis-Disznodiensium, qui pariter ab antiquissimis temporibus simile taxam persolvunt. Quoniam:

3°. Vineas quasdam in loco ad Territorium Cibiniense pertinent Tabellaeque Unilaterali per Ruhorienses exhibitae pro ipsorum Territorio incluso ipsi Incolae Kis-Disznodienses colunt et ab antique coluerunt, velut Promontorium in Territorio Cibiniensis existens, Decimas tamen velut ex Territorio Cibiniensi provenientes Clarisismo Domino Pastori Cibiniensi solvent, atque praestant. Mirari autem desuper nemo potest, quod in antiquis temporibus exiguam praestitissent taxam, quia 1°. Homines fuerunt pauci, Terrenum autem sufficiens, neque 2°. Ob turbolenta tempora tam curiose Terrena curari potuerunt; inde enim ab anno 1691-1697 Bellum cum Turca fuit continuatum, ab anno 1703-1711 Revolutio Rakotziana obstitit, in anno tandem 1715 usque 1718 rursus Bellum Turcicum impedivit, anno 1719, atque 35 Lues pestifera grassare coepit et sic, si Cibinienses strictum in Territorio Jus eorundem exercere non potuerunt, sed Resinarienses, prouti [**101**] potuerunt, usum et fructum interea perceperunt; et quidem penes esigua Terragii recognitionem, iam nunc id, quod tempus et occasio secum ita tulerant, in argumentum trahere et ad quinquagesimam detorquere, cujus in Sedibus Saxonicalibus nullus unquam fuit usus, cum Articulus ille expresse sonet de Locis Comitatensibus neutiquam possunt.

Quibus ita praehabitis, etiam si Incausamattracti Cibinienses nihil in contrarium produxissli meraiud, nisent et producerent, quia Actores Rosinarienses nihil aliud, nisi meras Scartetas per eosdem fabricatas et omni solemnitate destitutas, collaterales item et semplices Inquisitorias in obversum Legum et Ordinationum Regiarum produxissent, merito ab injuriosa eorundem criminatione cum exolvendorum exolutione absolvendi venirent: ut tamen nulliras in querelarum, accusationum et criminationum una cum productis eorum magis in appricum prodeat; producunt andreae Apostoli Domini JESU CHRISTI confirmatas et in Sententionalibus Joannis Secundi Electi Hungariae Regis Remissionalibus de anno 1570 contentas praecipientibus, ut Partes utraeque in Congregatione Universitatis pro festo Sancti Georgii Martyris tunc venturi [**102**] Cibini celebrando universas Propositiones exinde simpliciter et de plano proponant et Congregatio duodecim grave set praestantes Viros de medio sui eligant, qui metas et Territoria litigiosa inter Cibinienses et Heltenses controversas tam in Alpibus quam infra in planicie revideant, discutiant, [Numero 966] atque terminent, sub Numero 966.

https://biblioteca-digitala.ro

Secundo. Producunt antiquas Transmissionales Processum ad tenorem praescripti Mandati Joannis II Regis de anno 1570 emanati in se continentes verificantes, qualiter Partes Heltenses quippe et Cibinienses allegando recognoverunt ab utrinque loca inter Helta et Cibinium controversa tunc etiam in Possessione Cibiniensium fuisse Pagumque seu Villam eo aedificatam fuisse, quae absque omni dubitationis alea Resinár esse debuit et revera fuit; estque de praesenti, ex his 1°. Quia, si ad tenores Metalium Territoria illa reamnulentia patebit hanc et non aliam esse ibidem Villam; 2°. Quia haec Villa et non alia iuxta productum etiam Resinariensium imperfectum Instrumentum vocatur Staderdorff; 3°. Quia nullam aliam Cibinienses in Territorio eorundem habent Villam et has Trans[Numero 1016]missionales producunt sub Numero 1016.

Tertio. Producunt de et super compositione, decisione et reambulatione controversiae metallis inter Heltenses et Cibinienses, [**103**] tunc vigentis de anno 1573 die 22da Mensis Aprilis ad ductum praexhibitarum anni 1372 Metalium superius sub Numero 966 productarum emanatas Litteras Metales easque anno eodem 1573 die 30ma Maii Tordae per Serenissimum quondam Transilvaniae Principem Stephanum Báthori confirmatas in pendenti sigillo docentes metas Territorii Pagi Helta alias Nag-Disznod terminari, atque in cacumine Alpium et Montium cum Territorio etiam Incolarum Szent Mihály Hegyes seu Kis-Disznod et Nagy-Disznod concentrari et hic sub Numero 1036 [Numero 1036].

Quae omnia in ipsis originali bus sic producta, si cum praeexhibitis Incausamattractorum Cibiniensium et Actorum Resinariensium productis conferantur, absque omni dubio eveniet praeproducta Cibiniensium esse vera, indubitata exercitumque Cibiniensium Possessorium, velut ab antiquo in Territorio ipsorum optimo fondamento superaedificatum; Praetensionem vero Resinariensium et innumeras accusationes, atque querelas in productis tantum Valachalibus Scartetis et simplicibus, atque collaterali bus Inquisitoriis superstructas omni prorsus fondamento et veritate carere, sequaciter omnes Resinariensium querela set accusationes meras vexas et injuriosas infundatasque criminationes esse. Quocirca:

Praeviis ex rationibus, atque productis originali bus petunt humillime, sed a jure indebite vexati et accusati Cibinienses in antiquo ipsorum Territorii Possessorio, atque usu [**104**] de hac quoque lege, justitia et aequitate ita jubentibus gratiose manuteneri; ab indebita Resinariensium vexa, querela, atque criminatione cum omnium expensarum, ac fatigiorum refusioni bus poenaque indebitae vexae absolvi, Litteras illas Valachicas, velut supposititias et fulminandas cum indorsatione praelucente §pho Instructionis precitato in Archivum, ut supra reponi iisdemque scienter utente set exhibentes ad Censuram Legis pungendo ordinari; ita et de Inquisitoriis collaterali bus sub duplici titulo exhibitis reflecti et, nisi quid novi a parte Resinariensium, velut indebite Querulantium et Actorum Productum vel allegatum fuerit, gratioso et aequissimo Excelsi Regii Gubernii submittunt Judicio, de reliquo reservant et protestantur [?].

Pro Querelantibus Resinariensibus reponitur: Acta, Allegationes item, et Responsa praecedentia Processusque praesentis detention nullum absolute de praetensa morositate et objectata Criminatione Testimonium perhibent, enim vero reflectant Domini Querulati semet in sua duplica Pagina Processus 19[a] contra tran-

https://biblioteca-digitala.ro

sumptum ex Archivo Magistratuali erga consuetam taxam exceptum continens in se Inquisitorio-Relatorias de anno 1738 confectas superiusque sub F. allegatas fondamento eo, quod Par illud nihil aliud in se contineret, nisi copiam Inquisitorio-Relatoriarum [**105**] anno precitato 1738 emanatarum Exceptionem formasse et opposuisse consequenterque, nisi originales producerentur, Instrumentum illud in Jure et Foro Contradictorio vim robativam haberet nullam, ex quo, ut obmota exceptio, seu difficultas tota, quanta removeatur et Benignae Instructionis Regio-Tabularis § 82 ad amussim respondeatur, pernecessarium erat de ipsius originali bus et aliis Inquisitoriis ad Expositionem Ingerentis Causarum Publico-Fiscalium Directoris Petri quippe Dobra emanati set ad praesentis Processus querulosi consolidationem deservientibus providere, quae, utut per tot Processus et Commissiones modernos inter litigantes celebratas deviatae et aberratae fuissent; arduo admodum labore ex Archivis reinveniri, ac rehaberi poterant, consequenter etiam cursus Causae tantisperne ob defectum legalium et fidedignorum Documentorum indefense maneat, sisti debuit; ex quibus patet nullum Testimonium super praetensa morosi tate et objecta criminatione perhiberi, sed neque Querulantes morose et cri minatorie egerunt, uti in superiori bus diserte perhibetur, verum Jura sua et beneficia Libertatesque in praecedentibus specifice, ac punctuatim recensita set a saeculis usque ad Tempora Joannis Szász ad annum 1701 viventis pacifice et imperturbate possessas, ab aevo autem praefati Joannis Szász spoliari copta, ac [**106**] subsequenter anno 1735 et successivis oer Querulatorum potentiam, ac injuriam penitus, ac simpliciter ademptas, Processu hoc legali viaque ab Imperatoria Sua Majestate altissime praescripta revindicare intendunt, atque, u tea omnia, quibus praeter omnem justi Aequique rationem, ac viam spoliati sunt, uberius consolidare queant, antequam ad responsionem Querelatorum suas adornarent responsiones, praemissa tamen nunc pro semper solemni Protestatione ad disputationem Juris radicalis, velut ad Fiscum solum Regium spectantis condescendisse et naturam Processus querulosi de spolio tantum suscitati cum Processu Boni Juris confundere videantur, ac subsummi unquam possint.

Ad observationem reponunt in sequentibus: Resinarienses in praesenti Processu iuxta Benignum Decretum Regium de 30 Mensis Ianuarii anni 1782 emanatum plures causas involvere nolunt. Nam:

Ad 1^{mum}. Causam hanc spolii seu restitutionis penes Processum Reconventionis querulosum ex eo fundamento instituerunt, quod, licet Benignum Decretum supra citatum, querulatum, Magistratum eo inviasset, ut praetensum qualecunque erga Resinár Jus comprobet, praelaudatus tamen Magistratus in conformitate altissimi Decreti Regii morositate ductus, nihil movere voluit, [**107**] et consequenter praetensum Jus probare neglexit, et hinc miseri Resinarenses.

Ad 2^{dum}. Non Causam Territorialem, sed ad Ductum Legis Aprobatarum Partis 3^{ae} Tituli 8^{vi} Articuli 1^{mi} Processum Querulosum ad restitutionem sui integrum intuitu nempe Jurium suorum, Libertatum, Beneficiorum per querulatum Magistratum potentia mediante ademptarum instituit taliterque in integrum se restituendum postulavit, quemadmodum Actio contra Querulatos erecta ubertim re pandit. Et hinc:

Ad 3^{tium}. Quia Magistratus Jus suum erga Resinár praetensum iuxta mentem altefacti Decreti Regii suo consueto Processu comprobare detrectasset, ideo

https://biblioteca-digitala.ro

Resinarienses, ut Benigno Decreto Regio satisfiat hoc responderunt ad producta Incausamattractorum, quod erat respondendum et quod ad naturam hujus Processus Querulosi pertinebat, atque adeo Quaestione boni et radicalis Juris ad suum comptentem Processum reservata, ex quo ne toties ea, quae in superiori bus satis clare enucleata soliodeque comprovata habentur, recoquantur, quoad 1[mum] et 2[dum]. Suis superioribus firmissime inhaerendo petunt, ut supra sui in integrum restitutionem tanto a validi ori, quod Querulantes Resinarienses enumerato rum in 23 punctis Jurium et Libertatum ad sui [**108**] spoliationem usque pacifico et imperturbato Possessorio praefuisse edocuerint evincenti bus hoc ipsum praeallegatis Inquisitorio-Relatoriis. Quod autem a 4 Rhenensibus Florenis capitatim singuli adjectis singulis Rhenensibus Florenis 20 Cruciferis taxati sint, hoc tam ex producto sub Numero 1234, quam vero ex summario extractu sub A.G. superius allegato perspicue patet. Porro:

Quod exhibitas sub B.G.C. 4 F et B.F. concernit Inquisitorias certum est illas pro Resinariensibus ita allegari, ut omnibus numeris a Lege requisitis absolutas, adeoque omni exceptione majores, nec obstat objectio illa, quod ante contestatam Litem peractae et nunquam authenticatae sint consequenterque in Jure et Foro Contradictorio plenam vim probandi non haberent, quia 1° Lis et Controversia a tot annis inter Partes Collitigantes vigens secum ferebat, ut ante contestatam modernam etiam Litem iis demuterentur et, quia Controversia in praesentiarum usque sopita haud esset, hinc easdem reproducere nec Leges, nec Praxis Judiciaria vetant, quin immo res ipsa exigit; consequenterque objectio illa per se evanescit. Sed nec 2°. Quia Inquisitoriae praeallegatae Benignam Instructionem Regio-Tabularem, quae 6 Augusti 1777 pro Cynosura altissime praescripta Typpisque demandata est, praecesserunt et sequaciter, licet allegatus §[phus] 83 praecitatae Instructionis Regio-Tabularis praescriberet, ut in Inquisitoriis Instructionem praecedentibus contenti Testes, qui in vivis adhuc [**109**] essent, authenticandi venirent, qui vero pro mortuis praetenduntur, eos revera mortem obiisse probandum esset, nihilominus tamen, quia valida praesumptione Juris praesummeretur, grandaevos ejus temporis Testes iam nunc superstites haud esse, hinc nulla videtur ratio, cur illi authenticentur, liquide morte suas Fassiones revera authenticaverint. Quod denique recentiores de annis 1776 et 1777 emanatas attinet, nec illi videntur, qui ex illis quoque multi grandaevi, ut ut senes e vivis decesserunt et ii quoque Fassiones suas morte authenticarunt; si qui autem eorundem adhuc, dum superstites essent, illi pariter ob miserrimum statum Resinariensium, ut ut dispersim et dissite habitantes, nonnisi sumptuosis expensis authenticari possent, iam vero status Resinariensium ad incitas redactus vix, ac ne vix quidem suplere valet, sed nec videntur esse necessaria, liquide in praecitatis antiquioribus Inquisitoriis Testes numerosissimi de iisdem propositis objectis carissime et conformi tenore fateantur, quorum fassiones ad plenam fidem alioquin sufficiunt: Interim tamen in casum, quo ne fors superfluo rum quoque Testium, si qui in vivis esse indigitarentur, necessaria fore coram Jure videretur, alto Excelsi Regii Gubernii Judicio authenticatio eorum relinquitur. Petunt itaque praeexhibitas Inquisitorio-Relatorias, velut omnibus numeri set a Lege requisitis solemnitatibus absolutas et expeditas adeoque omni [**110**] exceptione majores (cassara otiosa Qurelatorum exceptione) acceptari, vel ex eo a fortiori argumento, quod Testes in citatis Inquisi-

https://biblioteca-digitala.ro

toriis Relatoriis contenti Fassiones suas morte authenticaverint, praeterea, quod non semplice auditum (ut objectatur) ex rumore per Resinarienses sparso verum evidentem ceritudinem ex praehabita scientia hausta fere omnes fateri dignoscantur, quod ex Inquisitoriis easdem legenti et pervestiganti ad plenissimam usque convictionem patescet. Ex hinc:

Nec expressa illa Notatio quidquam Incausamattractis patrocinatur, quod binae Inquisitoriae sub diversis signis, utpote B.G. et C.4 F. per Querulantes exhibeantur, quia illae, etsi de eodem anno, die per eosdem Regios confectae et emanatae perhibeantur, si tamen accurati ori indagine perlustrentur, evidenter comperietur in priori bus sub B.G. 93 duntaxat fatentes, in posteriori bus vero 134 circa Numerum Testium longa est differentia et consequenter, quod Testes sub B.G. fateri nequiverunt, hoc reliqui sub C. 4 T. supleverunt, nec obstat, quod priores ad Expositionem Magnifici quondam Domini Directoris Fiscalis Petri Dobra emanaverint, quia superflua cautela non nocet, ex quo nullum factum illicitum sequitur, neque ad [**111**] deviationem Partis alterius, atque Judicum productae sunt, sed ad uberiorem probationem et Judicum convictionem, consequenter non rejectionem, verum assumptionem et discussionem promerentur judicialem, prout petunt etiam judiciariae discussioni subjici et acceptari. Unde:

Ad 3^{tium}. Quod altefato Mandato Regio de anno 1752 emanato non dum satisfactum fuisset, hoc in superiori bus satis solide et perspicue comprobatum praeevictumque esse indubium est; inhaerent itaque Resinarienses iisdem nunc quoque et porro nec in ea parte culpari possunt, quod Deliberatum Inclytae Universitatis anno 1753 4ta Decembris latum et non dum revisum penes recursum et mandatum promotorium Augustae Aulae pro suprema Decisione non deduxissent, quia certum est illud nec ad Litteras Praeceptorias, nec ad Gratiosas Excelsi Regii Gubernii Ordines, neque ad Benignum de anno 1752 exaratum Rescriptum Regium Augustae Aulae desuper ulterius resoluturae cum Actis et Documentis substernatur, ex quo sequitur Recursui et Decreto Promotorio locum fuisse nullum et, cum Verba Regia sancta sint, [**112**] iisdem homagiali cum subjectione obtemperandum promptemque et zelose satisfaciendum venisset consequenterque tota, quanta controversia iam pridem ad optatam coronidem deducta plenumque sortita fuisset complementum, ex quibus perspicue deducitur in Resinarienses nullam culpam redundare posse non obstante etiam Municipali Lege Statutorum Libri 1^{mi} Tituli 11^{mi} § 8^{vi} tenore cujus Appellatio denegata est, vel ex eo etiam, quod testante Privilegio Andreano in verbis: „Ipsos nullus Judices, nisi Nos, vel Comes Cibiniensis, quem Nos eis loco et tempore constituemus” Regia Majestas Causarum in Fundo Regio semet exercentium judicandi potestatem sibi specialiter reservaverit, adeoque in derogamen Privilegii Regiaeque authoritatis et potestatis praelucente Decreti Tripartiti Partis 3 Tituli 2 Constitutionem Universitas Inclytae Nationis facere nequiverit factaque ipso Jure irrita reddita sit, tanto quidem magis, quod eadem per successores Reges Hungariae nec approbata, neque unquam in ea Parte tanquam praejudiciosa confirmata fuerit. 2°. Quod Sua Majestas Sacratissima non modo iteratas Benignis suis Rescriptis Regiis ad Inclytos Status et Ordines hujus Principatus ante emanationem novellaris articuli anni 1757 signanter 2^{di} exaratis clementer usseri, immo Divus quoque Leopoldus [113] Imperator tenore Diplomatis sui Regii anno 1693 24 Maii clementer

https://biblioteca-digitala.ro

statuerit, ut universae causae et Foris Judicialibus (demptis Criminalibus et Juramento Actoreae Partis terminatis) cum plenitudine Actorum transmittantur. Patet itaque tam ex praemissis quam etiam Benigno Rescripto Regio 26ta Octobris anno 1752 emanato Causam illam Metalem transmissibilem fuisse et debuisset. Ex quibus constat ultronee:

Ad 1mum et 2dum. Resinarienses in forma Juris ligati praeclusos fuisse et neque Determinationem seu Regio-Gubernialem, respectu cujus in superiori bus satis clare responsum est, seu Inclytae Universitatis equide (uti objicitur terminis injuriosis taxasse) verum Causae illius statum, prout se habuit in veritate declamasse et exposuisse, ex quo, quia termini non essent, neque perhiberentur esse injuriosi, adeoque nec judicialem expunctionem merentur. Unde:

Ad 3tium et 4tum. Quia in superioribus satis fundate responsum esset, nunc quoque eisdem inhaerent, consequenter:

Ad 5tum. Quia respect quoque Decisionis Gubernialis in anno 1777 factae in superioribus, ita etiam intuit Valachorum pecuariorum et pecorariorum aeque advocationem et affidationem Regiarum Majestatum ad [**114**] haec confinia vocatorum, ac implantatorum, quemadmodum Uladislai II Decreti in Anno 1495 emanati Articulus 45 clare impavideque perhibet, in superioribus satis solide responsum esset, ideo iisdem nunc quoque firmissime insistendo tanto etiam magis, quod citatus Articulus 45 Uladislai Decreti recte de Valachis Transilvanis Fundo Regio illocatis sonaret, petunt, ut supra; negant porro Rosinarienses, quod inde a Szász Város usque ad Civitatem Brasso ubique in finibus Regni locisque subalpestribus plurimum et mixtim cum Valachis Saxones habitarent, nam publica evincitur notorietate et ipsa Experientia Magistra docetur in Possessionibus Resinár, Popláka, Gurareul, Ledeg Szelystiensi (ubi tot numerantur Villae Regales) meros Valachos absque ulla intermixtione Saxonum habitare, ita etiam in aliis compluribus Possessionibus confiniariis, hic brevitatis causa haud enumeratis. Unde nec Approbatarum Articulus per Querulatos citatus quidquam iisdem opitulari potest, nam, etsi Valachi inter status non connumerentur, sed tantum pro tolleratis accipiantur, hoc ad praesentis causae objectum parum et respective nihil conducit, immo nec horsum pertinent, satis est eosdem per Regias Majestates ob Bonum Publicum ad loca confinia sub assecuratione erga praestandorum praestationem Regiae Majestati competentem vocatos et illocatos esse haberique, perinde etiam de praesenti pro Incolis et Inhabitatoribus Fundi Regii, de quibus etiam in Andreano Privilegio mentio habetur, ut cum novis Hospitibus commune Jus Incolatus et Beneficii habeant, ex quibus patet Dominos Querulatos nullum Jus Dominale nullamque [**115**] Jurisdictionem Dominalem seu Personalem, sive realem erga Resinarienses eorumque Territorium habere, tanto minus cum oppression eorundem exercere posse, de ejusmodi Jure Resinarienses inter et Querulatos, velut Fisci Regii Haereditatem incolentes nulla hic quaestio subversari potest, cum illa ad proprietarium pertineat naturaeque insuper Processus Querulosi adversetur. Quod porro Metales Litteras Valachales attinet, quamvis Querulati easdem nec ad extrinsecam, nec ad intrinsecam solemnitatem stare posse praetenderent, et hoc ex sequentibus objectionibus ostendere niterentur:

1o. Quod anno 1488 non Valachicis characteribus, verum Graecis usi fuissent.

https://biblioteca-digitala.ro

2°. Quod non essent per Homines Vajvodales, Capitulares, aut vero ordinarios Regni Judices scriptae, verum per Popas Resinarienses in Resinár aut alibi fabricatae. Perinde:

3tio. Quod sigilli alicujus mentio aut apposition, vel vero vestigium non appareat. Et:

4to. Quod Papyrus illa non illam indicare et redolere videtur faciem et aetatem, de qua scribitur, cum esset nova, ut ut illinita, fumigata et maculata.

5**to**. Quod, quamvis illinitae, fumigatae, studiose tamen maculatae et scallidae redditae essente t hoc inde inducere niterentur, quod Parts superior haberet insigne Gentilitium Illustris Familiae Comitum de [**116**] Bethlen, hoc est Serpentem, adeoque ex Fabrica Bethleniana in Bogat circa annum 1742 erecta prodiisset, porro, quod Papyrus illa longe et multo junior esset, re in eadem Papyro exposita, in quorum asserto rum probam:

6to. Exhibent Papyrum ex praeattacta fabrica sub Numero 7° et 8° productam, ex quo concludunt productarum Litterarum Metalium illegalem et illecita aquisitionem. Et quidem:

7°. Quod per Valachicos Popas iuxta productum sub Numero 1234 exhibitum Tabellis Tributariis anno 1754/5 illatos confectae essent.

8°. Quod papyrus nomen Fundatricis Molae tribus litteris GBK significantibus Groff Bethlen Kata repanderet: Porro, quod Possessorio ad manus Domini Comitis Volfgangi de Bethlen devoluto ipse circumferentiam Serpentis aliquantum mutaverit ipsumque Serpentem in majori forma exprimi curaverit cum nominis officiique sui additione in 4 litteris GBFG significantibus Groff Bethlen Farkas Generalis; iuxta productum sun Numero 7° hoc ipsum faciente Domino Comite Emerico de Bethlen fratre suo fatis cedente, ut pateret sub Numero 9°. Porro:

9°. Quod stylus iam veteris, iam praesentis saeculi intrinsecam solemnitatem invalidam redder.

Praeterea:

10°. Quod tempore Regis Attilae nullae Litterae Metales extiterint. [**117**]

11°. Quod tempore Mathiae Regis stylus „Altefacta Majestas Rex Mathias” in usu non fuerit, verum „Sua Regia Majestas”.

12°. Quod Mathias Rex Resinariensibus Territorium excindi ampliarique curasset, et quidem elevatis signis, sed per quos Regios aut Judices Ordinarios, hoc non constaret. Denique:

13°. Quod annotate termini et signa metalia ibidem apposite antiquis Litteris Metalibus in originalibus producendis convenirent et alia similia indicia fidedignitatem illius diminuentia. Ex quibus concludunt:

1°. Metalles illas informes, insolennes et illegales nomenque Metalium haud mereri, adeoque Instrumentum, ut ut requisitis de lege solemnitatibus destitutum, perque Resinarienses scriptum in Judicio nec fidem, nec attentionem mereri, neque vim probativam habere.

2°. Easdem illegaliter et nequitiose esse confectas, adeoque ductu Instructionis Regio Tabularis § 80 cum indorsatione in Archivum Regio Guberniale reponendas, iisdem scienter utentes publicae Actioni subjiciendos esse, cum similes non Fiscalem Assistentiam, sed ejus peosecutionem promereantur, Instructione etiam

https://biblioteca-digitala.ro

Domino Directori data hoc ipsum iubente, cui Incausamattracti semet referunt: Ad quas Querulatorum quaestiones in praeennumeratis punctis [**118**] complexas Resinarienses summariter reponunt, et quidem:

Ad 1mum. Historica fide certum esse Valachos a Romanis oriundos sub Trajano Imperatore in Valachiam et Moldaviam venisse; constare porro eosdem in istis Ditionibus per Orientalem quendam Episcopum Nicetam ad fidem Christianam Graeco Ritu professam in iisdem locis conversos extitisse, constare adhuc e precitato Uladislai II Decreti in anno 1495 emanati Articulo 45 Valachos in Transylvaniae confinia per Divos Hungariae Reges sub assecuratione Regia vocatos, ibidem protectos esse, ex quibus sequitur aevo illo non Graecis, verum Valachicis Characteribus uti debuisse. Unde asserum Querulatorum tanquam nudum et nulla proba suffultum simplici etiam negatione refellitur.

Ad 2dum. Licet per Homines Vajvodales, Capitulares, aut Ordinarios Regni Judices scriptae non habeantur, per hoc tamen pro simplici Scarteta reputari non posset, cum praesertim illo aevo inter Valachos, u tut rudes praescriptae solemnitates in usu non fuerint; hoc autem:

Ad 3tium. Quod sigilli appressione careant, nihil huc facit, quia Valachi illa tempestate sigillis non utebantur, immo moderna etiam aetate, ut experiential quotidiana experimur raro admodum Valachos inter praesertim Valachicis characteribus [**119**] expedita litteralia instrumenta sigillorum appressione roborata inveniuntur et leguntur, unde, quod sigillorum appositione et vestigio destituantur, ex eo Metales illae tanquam antiquae pro Instrumento invalid accipi nequeunt, sed neque:

Ad 4tum. Papyrus illa, cui inscriptae tam nova est, uti Querulati objiciunt, quia, si altiori indagine perlustrentur, patescet easdem redolere faciem et indicare aetatem antiquissimam. Unde:

Ad 5tum. Quod eaedem illinitae, fumigatae, ac studiose maculatae et squallidae redditae essent, hoc tantum nude asseritur, sed neutiquam probatori, nam, licet insigne Gentilitium Illustris Familiae Comitum de Bethlen, hoc est Serpens praetendatur, iisdem expressus esse et aliquantulum forma ejusdem non tamen adaequate et perspicue apparere videatur, ex hoc tamen plenisismam Judicum convictionem induci equità, quod Papyrus illa e fabrica circa annum 1742 in Bogát erecta prodiisset, enim vero non modo Historica fide, verum publica etiam notorie tate constat Illustrem Comitum Familiam Bethlen a multis iam retroactis saeculis florere et consequenter aliam etiam fabricam Papyraceam praeter Bogatiensem habere potuisse et consequenter Papyrum illam ex illa productam fuisse, aut vero exteris Regnis vel Provinciis (in quibus iam circa annum 1400 Papyrus conficiebatur) procuratam esse sequaciterque iisdem Valachales Metales illas superscriptas expeditasque fuisse, nec hoc obstat, quod Insigne Gentilitium Serpentem in se complectatur, adeoque recte plaudatae Illustris Comitum Familiae de Bethlen esset, quia Serpentem aliae etiam [**120**] Illustre set Inclytae Familiae in exteris Ditionibus pro Insigni suo habent, consequenter argumentum ex fabrica Bogatiensi desumptum Metales illas invalidare non potest. Et hinc:

Ad 6tum. Nec Papyrus sub Numeris 7o et 8o ex fabrica Bethleniana exhibita cum Metalibus illis conciliari potest, nam si exactius confrontentur, patescet Metales durioni et crassioris, Papyrum vero sub Numeris praespecificatis exhibitam subtili-

https://biblioteca-digitala.ro

oris Massae esse; ex quibus productarum Litterarum Metalium illegalis et illicita aquisitio neutiquam patescit; tanto magis, quod nulla evidential proba comprobetur Papyrum illam studiose commaculatam, illinitam, fumigatam et corruptam esse, siquidem antiquitas ipsa easdem squallidas et fumigates rediddisset.

Ad 7^{mum}. Nec hoc obstat, quod inter annotatos ad istas Litteras Valachicos Popas in citata Tabella Contributionali anni 1754/5 tres Popae, utpote Popa Jákob, Popa Vaszilia et Popa Petru nominanter cpntineantur, quia ejus nominis Popae illo etiam aevo, quo Metales emanatae fuerunt vixerunt, quemadmodum subscriptiones eorundem perhibent, accedit, quod praeter praementionatos Parochos alii etiam Parochi, utpote Popa Josziv, Petrinczi din szusz dgye Beszerike Popa Szaim, Popa Manaszie, Petrucza Junc et alii complures seniors, ut legenti patescit, subscripserunt, iam vero, quod anno 1488 praescripti Popae, utpote: Jákob, Vaszilie et Petru vixerint, hoc eorundem subscriptions satis [**121**] lucide testantur, adeoque uberiori probae locus videtur esse nullus. Hinc:

Ad 8^{vum}. Neque litterae illae GBK, hoc est Groff Bethlen Kata et GBFG, hoc est Groff Bethlen Farkas Generalis evincunt Metalles illas Valachales ad Papyrum ex fabrica Bethleniaana circa Annum 1742 in Bogat erecta productam inscriptas esse, enim vero litterae illae ex eadem Papyro lucide et adequate erui, ac dignosci non possint, sed mera conjectura est et praesumptio, quae in Jure opitulantur nihil. Immo nec productum sub Numero 9° contra allegatas Metales aliquam probam inducer potest, quia Papyrus haec non ex illa fabrica prodixit, ex qua Metales illae antiquae, uti in superioribus demonstratum est. Consequenter:

Ad 9^{num}. Qualitercunque stylus consideretur, ille confusus esse haud dignoscitur, ergo nec intrinseca solemnitas impugnar ipotest, tanto magis, quia Valachi tanquam rudes, impoliti et litteris parum admodum exculti Stylum veteris et praesentis saeculi non ita, uti aliae Nationes excultae observarunt, sed prout naturalis eorundem prudentia suggessit, ita etiam stylum imitati sunt.

Ad 10^{mum}. Non continetur in Metalibus eas sub Attila confectas esse, sed in solum iuxta traditionem vulgarem incidisse, quod eadem signa metallia, iuxta quae continuum usum Territoriorum habuerunt a temporibus Attilae superexstitissent continuoque usu roborata fuissent, quod utique praehabito pacifico Possessorio aliunde satis comprovato, nihil afficit. [**122**]

Ad 11^{mum}. Qualitercunque compelletur Mathias Rex in Litteris illis anno 1488 emanatis, hoc plane nihil illis litteris Valachicis officit, quia valachi stylo et termino, ut superiori bus etiam attactum est, non ea modalitate, prout apud eruditas et excultas Nationes usu venit usi sunt, neque nunc utuntur, sed prout ad Buccam venit, ita etiam stylos et terminos metiuntur.

Ad 12^{mum}. Quod Rex Mathias Resinariensibus Territorium excindi et ampliari elevatis signis curasset, hoc litterae allegatae perhibent et licet Regii vel Judices Ordinarii in illis non scribantur, per hoc litterae illae.

Ad 13^{tium}. Vel ex eo etiam, quod signa metalia iuxta praehabitum usum distinctim indigitarent, non possunt pro Scarteta reputari, quia illo aevo iis solemnitatibus et requisitis, quibus successu temporis uti coeperunt Metalesque expediverunt, non utebantur consequenterque, si ejus temporis circumstantiae considerent, Metalles illae non possunt pro informibus, insolemnibus et illegalibus censeri, sed ex omi parte

https://biblioteca-digitala.ro

acceptari vel ex eo etiam, quod debito modo et legaliter iuxta Valachorum morem et stylum expeditae sint. Caeterum:

Resinarienses notari petunt, quod in praesenti Processu solum de facto spolii, de quo nulla hucusque facta fuit decisio, tanto minus de repositione in integrum agatur, ergo, etiamsi Litterae illae Valachicae Metales questioni [**123**] legali suo loco et tempore obmovendae subesse possent, quia tamen hic pro Informatione solum Excelsi Regii Gubernii, non vero pro discussione exhibitae sint, discussis enim validitatis vel invaliditatis Documentorum de jure sonantium ad hunc Processum Querulosum neutiquam pertinet. Et alias etiam Resinariensium Possessorium, ex quo via facti deturbati sunt, intra terminos in his Valachicis Metalibus designatos praehabitum fuisse, ipsa publica notorie tate constat, consequenter, cum de jure radicali hic quaestio nulla esse possit; etiamsi hae Metales ad Possessorii extensionem comprobandam exhibitae non attenderentur, sufficit pro Resinariensibus illud authenticis Inquisitorio-Relatoriis satis superque edoctum et comprobatum esse, nec proinde Metalium disputationem ad objectum hujus Querulosi Processus pertinere. Petunt itaque de facto spolii seu de sui restituzione in integrum Gratiosum Judicium impendi sibique Juris Aequitatem et Justitiae Complementum elargiri. Interea tamen, ne Querulatorum Responsione set producta, quibus non ad facti, sed Boni Juris disquisitionem comprobandum uti intendunt; silentio preterire et iisdem consentire videantur, hinc ad ea cum reiterata Protestatione, ne contra naturam hujus Querulosi Processus ad Boni Juris disputationem condescendisse subsummi possint, ex superabundanti solum, et pro ulteriori [**124**] Informatione Resinarienses respondent, et quidem:

Ad 2^{dum}. Litterae Mathiae Regis de anno 1467 emanatae, etsi nunc in ipsis originalibus [Numero 653] sub Numero 653 exhibeantur, in illis tamen Querulati nullum absolute Praesidium praesertim hoc Processu locare possunt, quemadmodum in superiori bus paginis 45 et 46 solidissime demonstratum habetur et ideo, ne toties ea recapitulentur, hinc denuo iisdem fermissime inhaerent negando rotunde et de plano Possessionem Resinár in Territorio Civitatis Cibiniensis esse, quomodo in superioribus ad evidentiam edoctum comprobatumque sit Villam Regalem Resinár distinctum a Civitate Cibiniensi Territorium habere illudque inde a saeculis usque ad potentiosam per Querulatos factam occupationem pacifice et inperturbate possedesse et usuasse. Unde:

Ad 3^{tium}. Negatur et illud simpliciter, quod Resinarienses in praesenti Processu Queruloso de Bono Jure agant, nam si levata Actio et comitanter factae Allegationes perlustrabuntur, patescet evidenter Resinarienses de facto spolii (super quo nulla in praesentias decisio facta fuit) egisse, nec Actio et Responsiones in anno 1752, tempore videlicet agitati Processus Territorialis factae, huc detorqueri possunt, quia Processus hic longe distinctus est ab illo alterique innititur basi et fondamento. Nam in illo plane praeclusi fuerunt, quum iuxta Regium Rescriptum superius allegatum Processus ille Suae Majestati [**125**] Sacratissimae desuper ulterius resoluturae submissus haud extiterit. Adeoque ex illo Processu petitum argumentum nonnisi ad praesentis Causae Querulosae seu de facto subversantis confusionem et in Labyrinthum deductionem adducitur, petunt itaque illud, velut huc non pertinens, nec attendi. Porro:

https://biblioteca-digitala.ro

Negatur et illud, quod nudis verbis asseretur Possessorium Excelsum Regium Gubernium in anno 1735 ex mera Relatione et Informatione Magistratus cum Resinariensibus haud comunicata, Cibiniensibus adjudicasset, in hujus sequelam provocant semet Resinarienses ad praeexhibitas Inquisitorio-Relatorias omni solemnitate expeditas, ex quibus patet Possessorium non via legali, sed mera ex Informatione Magistratus cum Resinariensibus non comunicata Cibiniensibus adjudicatum esse. Nam si Relatio et Informatio Magistratus cum Resinariensibus comunicata extitisset, profecto Inquisitorio-Relatoriis immediate conficiendis Possessorium ad se pertinere comprobassent, quemadmodum etiam nunc in anno 1738 rite, ac legaliter confectis docent et probant. Et hinc:

Ad 4^{tum}, 5^{tum} et 6^{tum}. Quia in superioribus satis fundate et solide Resinarienses respondissent, hinc, ne ad tergiversantes subterfugas et studiose excogitates Querelatorum Allegationes longa serie factas scriptitationes cum taedio Judicum multiplicent, iisdem nunc quoque firmissime insistent, tanto etiam fortiori ex argumento, quod Fundationales Divi Andreae Regis in anno 1223 emanatae superiusque allegatae perhibeant diserte Metam Territorialem Villae Hermanni (postea Civitatis Cibiniensis) [**126**] Territorio Possessionis Ruschel (Reschinár) contradistingui et non Rukor, quae caeteroquin aliquot milliaribus Cibinio distat consequenterque Territorium ejusdem cum Cibiniensi conciliari nequit. Et quia producta Querulatorum sub Numeris 966, item 1016, denique 1036 sub Positionibus Primo, Secundo et Tertio in ipsis Originalibus exhibita, non de facto spolii (cujus fundamentum praesentis aquisitionis est et de quo hactenus nulla decisio subsecuta fuit) sonarent, verum de Bono Jure, de quo hic nulla subversatur quaestio loquerentur, cupiunt eadem nec assummi, sed Querulatos respectu hujus Quaestionis, alioquin in Bono Jure fundatae, (de quo hic non agitur) ad suum competens Forum et Processum ductu etiam Benignae Instructionis Regio-Tabularis § 43, Benigni item Decreti Regii de 30 Ianuarii anni currentis 1782 clementissime emanatae relegari, tanto a validiori, quod, cum in primordio Litis iuxta alte factum Benignum Decretum illud facere, quod debebant neglexissent, nunc citra praevaricationis poenam iuxta praecitatum altefati Decreti quoque Regii sensus sit, ut spoliati primum et ante omnia in integrum restituantur, ac tandem praelaudatus Magistratus Jus suum erga Rosinarienses consueto Processu extra Dominium quaerere debeat; diversae autem naturae duo Processus contra receptam Praxim et apertas Leges confundi nequeant; accredit, quod, quamvis Resinarienses fundamentales excipiendi et contendendi haberent rationes contra Transmissionales ad Rescriptum, ut allegatur, Joannis II anno 1572 emanatas, ex hoc, quia [**127**] piae memoriae Joannes II in anno 1572 nullum dare potuerit Mandatum seu Decretum eo, quod in anno 1571 iam non tantum fatis functus, sed et humi sepultus extitisset, nihilominus tamen de iis pro hic et nunc velut non ad Processum modernum pertinentibus praescindunt. Et porro:

Quia Resinarienses edocuissent, quod Querulati, velut alioquin ad Territoria Resinariensia nullum Privatum Privativumque et Querulantes Exclusivum Jus habentes suum praehabitum Possessorium non edocuerint, contra vero Resinarienses in pacifico et imperturbato Possessorio Territoriorum suorum a saeculis praeextitisse seque successive via solum facti adeoque potentiose Juribus et Beneficiis Libertatibusque per Querulatos spoliatos privatosque esse sufficienter conprobassent; ideo

https://biblioteca-digitala.ro

petunt perdemisse eadem Territoria ispis more ad annum 1735 usitato, modo quoque erga solvendam de iis quinquagesimam pendendamque Contributionem Regiam cum omnium cessantium emolumentorum et emersorum damnorum desumptarumque ab anno 1735 Pascui et Agrorum Taxarum et aliorum emolumentorum, ut et Proventuum Educillarium compensationibus restituenda judicari taliterque semet in integrum restitui, ac reponi exequendorumque Executionem decerni. Gratioso Excelsi Regii Gubernii Judicio Causam perdemisse substernentes; ea tamen cum demissa declaratione, quod, licet iuxta mentem Benignae Instructionis Regio-Tabularis ultra [**128**] Quadruplicam progredi integrum non esset, nihilominus tamen, si Domini Querulati contra dictamen toties allegatae Benignae Instructionis Regio-Tabularis signanter § 43 aliquid novi adhuc producerent, hinc in ea parte respondentes protestantur.

Pro Incausamattractis missis illis omnibus ob brevitatem temporis, quae ad Causae meritum non spectant, hinc et inde collectis nudis allegationibus iteratorie prolatis, observant solum illa, quae modo noviter proferuntur, et quidem:

1°. In moderna allegatione observare licet, quod ipsimet Resinarienses recognoscant Suam Maiestatem Sacratisismam Benigno suo Mandato, super quo haec Causa fundamentum coepit, hoc jusisse, ut Querulatius Magistratus praetensum qualecunque Jus erga Resinár comprobet, si ita ergo de Bono Jure producto respondeat, ne vero iuxta Confessionem suam inferius factam imaginariam absque omni fundamento restitutionem urgeat; et hoc quidem contra prius suum assertum folio 46 punncto 1° in verbis: „Non autem de Bono Jure, de quo nunc agitur”, quid satis volunt: quis procedendi modus; dum Querulatus Magistratus ad producendum compellitur, hic allegatur non agere de Bono Jure, ibi vero folio 46 nunc agere de Bono Jure. Unde nihil aliud, nisi id ipsum concludi potest, quod nescient Resinarienses, vel ipsi, ubi pedem figere possint.

2°. Gratis sese referent Resinarienses in criminatione illa, quod Magistratus 4 Rhenense Florenos desumpsisset ad productum sub Numero 1234, ibi [**129**] enim non 4, sed tres Floreni scribuntur, in citatis vero Inquisitoriis nulla hujus noviter adinventae imputationis mentio.

3°. Quod Testium Authentications et Collaterales Inquisitorias, si dicunt Resinarienses Testes anni 1738 mortem obiisse probent; sed non fuerunt mortui Testes anni 1776 et 1777, qui tempore Extraditionis et Publicationis Beatae Instructionis adjurati sunt eodem anno omnes, illos ergo intra anniversarium authenticari facere debebant: elapso enim Anniversario authenticationis etiam facultas iuxta eundem § 83 elapsa est; sed et Kiltonits Capite 7 Quaestione 7 de Collaterali Inquisitione scribit: „Quod sit, incertae alicujus rei, priusquam ad Judicium venire, pro Exponentis tantum informatione necessaria exploratio”, sed et alias, cum sint contra antique Querulatorum Incausamattractorum Litteralia Instrumenta, nulla est ratio, cur tam longa serie eorum tam intrinsecus quam extrinsecus inexcusabilis error et invaliditas contra tot tantasque Leges, Benignas Ordinationes, antique urem Litteralia Instrumenta, immo contra evidentiam urgeatur, praesertim in duplici exemplo, ex eo, quod in illarum altera plus Testes inveniantur quam in alia; nam hoc etiam ideo factum fuisse Querulati allegiant, ne identitas eorundem cognosci posit, sed per hoc pro diversis subsummatur Documentis, quod tamen admitti non potest.

https://biblioteca-digitala.ro

Quod autem a parte Resinariensium contra Statutorum Libri 1 Tituli 11 § 8 allegantur, non est hoc commissum Resinariensibus, ut [**130**] ipsi Legem receptae Nationis confirmatam, vel non confirmatam vellirent; coeterum gratis dicit statuta in eodem Articulo confirmata non esse, nam absque ulla Exceptione ab omnibus regnantibus Principibus ipsa statuta in omnibus punctis et clausulis confirmata esse, ipsa confirmatio legenti testatur. Coeterum haec tota allegatio nihil ad modernam facit quaestionem.

Quod autem citatum Articulum 45 Uladislai II 1495 attinet, allegant quidem ex illis multa Resinarienses, sed omnia in obversum Legum Municipalium Inclyti hujus Principatus; post separationem enim Transylvaniae a Regno Hungariae alii Situi et Naturae hujus Principatus accomodati sunt conditi Articuli, aliae Leges, Valachos nec inter receptas Nationes, nec inter receptas Religiones connumerantes pro incapacibus possidendorum Bonorum immobilium declarantes ad hodiernum usque diem vigentes et per Augustam etiam Domum confirmatae. Coeterum, etiam si essent ex receptis Nationibus, tamen, cum ad evidentiam docetur, ipsos in Territorio Cibiniensium esse, id, quod de jure competit, solvere tenentur illis, in quorum Territorio degunt.

Quod autem oppositas Incausamattractorum Exceptioni super Litteris Valachalibus Ratiunculas attinet, illae, cum merae hyppotheticae argumentationes sint, neque tales, ut Exceptiones oppositas et ad oculum demonstratas evertere possint; ideo Incausamattracti illis nunc etiam velut [**131**] nullatenus enervatis inhaerent; omnes enim illae rationes et oppositiones, quas Incausamattracti fecerunt, tales sunt, quae abnegari non possnt ipsaeque desuper Testimonium perhibent Litterae, signanter et Litteras GBK chartae et Papyro inesse plurimi viderunt nec obnegari potest illas significare <u>Groff Bethlen Kata</u>; adeoque, quia nunc etiam illis pro Resinariensibus inhaerere non desistitur; cupiunt Incausamattracti ruminari et iuxta superius petitur exhibentes et utentes Censurae Judiciali subjici, atque velut fulminata set malitiose fabricatas confiscari, nihil in contrarium hyppotheticis eoeundem argumentationibus juvantibus et facientibus.

Quod autem toties reperita, sed nunquam provata spolii mentionem attinet, quamquam satis superque in superioribus ex Decisione Excelsi Regii Gubernii anno 1777 et aliis Incausamattractorum productis evictum esset, quod, ubi nullus habitus reperitur, ibi nulla etiam privatio concipi potest, dum edocent Incausamattracti inde ab anno 1372 Territorium illud, ubi Resinarienses resident, cum tota ejusdem Peripheria esse in cinctura et Peripheria Cibiniensis ipsosque Cibinienses semper in Possessorio cum pensione ejuslibet census exigui iuxta circumstantias rerum et temporum praefuisse, qual iter ibi praetensa potentiosa [**132**] spoliatio concipi potest, nemo enim in suis potentiarius et in quo Territorio Resinarienses praecario tantum modo sunt et fuerunt, qualiter ibi restitutionem petere possunt: Iudicet aequus Judex.

Demonstrata enim iam Litterarum Valachalium seu Scartetae malitiosa aquisitione et per consequens nullitate, null alia habent Actores Querulantes probatoria instrumenta, nisi Collaterales illas anni 1738 Inquisitorias in duplici exemplari produca, illae autem tum ex eo, quod sint collaterale set iuxta Leges Patriae, Benignam Instructionem Regiam, ut et Kiltonits Capitis 7 Quaestio 7 nullam in Jure probandi vim habent; cum ad privatam solum Exponentium notizia, quoad exhibentes

https://biblioteca-digitala.ro

deserviant; tum ex eo, quod aperte contra antiqua per Incausamattractos producta Litteralia Instrumenta in tantum, in quantum Resinariensibus faverent fassiones sonarent, stare et pro proba Praetensionis Resinariensium assummi non possunt, in quantum autem pro Incausamattractis antiquum Cibiniensium confirmans Possessorium et per hoc priscis conveniunt Litteris omnino contra Producentes acceptandae sunt. Quales sunt ad Utrum 14^{tum} Testes 2, 3, 4, 5, 14, 15, 17, 18, 33. Ad Utrum vero 11^{mum}, 31, 32, 33 ad calcem, ita ad Utrum 4^{tum} Testis 34, ad Utrum 5^{tum} Testes 35, 62, 63, 64, 65 et 66, qui inde a memoria eorundem praestitam [**133**] confiteantur Taxam Terragialem, ita Testes 84^{tus} et 85^{tus} ad Utrum 2^{dum} fatentur, quod Possessio Resinár ab antiquo semper Staderdorff, hoc est Pagus Civitatis sit nominatus, in his inquam a parte Querulatorum aliquid operari videntur, sed a parte Exhibentium praemissis ex rationibus peorsus nihil, adeoque de jure cum omni proba deficiant gratis et sine omni fondamento Principi Clementissimo et Excelso Regio Gubernio molestias, Querulatis vero expensas et fatigia causarunt, cum querelam (antera etiam gratiose sopitam) nullis modo pariter prorsus evincere possunt Documentis; et sic sine omni proba has infinitas expensas et vexas, atque molestias suscitando, revera Judiciali etiam Censura digni essent.

Qualiter autem Resinarienses allegare contendunt, quod de praetenso eorundem spolio (quamvis hujus Litis objectum iuxta praenominatum altefactum Mandatum Regium non spolium, sed productio de esercitato jure sit) nullum adhuc fuisset latum Deliberatum, cum haec ipsa Praetensio et non alia anno 1777, et quidem per specificos casus coram Excelsa Commissione ab Excelso Regio Gubernio ordinata, recensita, decisa et sopita habetur, ut ex eadem Gratiosa Decisione videre est.

Quod autem Incausamattractis a parte Resinariensium objectatur, ad comprobationem Boni Juris intendant: est verum, neque negant. [**134**]

Et hoc facto tam Benigno Altissimo Regio Mandato jubenti: „Ut Magistratus Cibiniensis ad Jus suum qualecunque contra Resinarienses ejusque Territoria et Beneficia praetensa in via Juris invietur” opsorum videre satisfacere intendant et Resinariensium praetensiones fondamento carere ostendunt; id, quod in causa hac etiam faciendum esse arbitrantur, nam demonstrato eo, quod Possessio Resinár sit in Territorio Cibiniensi demonstratur etiam Querularum Resinariensium nullista et hoc ex consequentia naturali nihil in contrarium contra originalium Incausamattractorum exhibita operante simplici illa negatione: „Quod Resinár sit in Territorio Cibiniensi”, cum hoc ipsum et Litterae illae Mathiae Regis de anno 1467 et alia omnia originalia producta evincunt.

Quod autem in initio statim ingressus in litem omnia litteralia non produxerunt Incausamattracti, Domini Querulantes in Causa fuerunt, quia nec Actoratum assumere, neque lucidam Accionem exhibere voluerunt, sed extra Oleas vagando demandatam a Sua Majestate viam Juris declinare voluerunt, consequenter tunc Incausamattracti producere debuerunt, dum tempus et occasio secum tulit, ut Acta docent; adeoque hac etiam in parte (una cum reliquis rudis criminationibus, quibus Causa haec plena a parte Resinariensium esse conspicitur) sine fondamento Querulatus Magistratus accusatur et poena Praevaricationis appingitur. [**135**]

Contra evidentiam autem praeproductaque Incausamattractorum Documenta omni exceptione majora, immo contra propriam etiam Resinariensium recognitionem

https://biblioteca-digitala.ro

objectatur, quod Querulati nullum Jus erga Territorium illud, ubi Resinarienses degunt, docuissent, cum id ipsum omnia Incausamattracti Magistratus et Communitatis Documenta pleno ore clamant; e contra vero Querulantes, quibus omni jure proba incumbebat, nullis plane Documentis fidedignis fondata eorundem querelas evincere valerent, prout enim in superiori bus ad nauseam usque demonstratum est, Collaterales illae Inquisitoriae, ut ut in duplici exemplo exhibitae, praesertim contra antiqua Litteralia Instrumenta nullam vim habent in Foro Contradictorio probatoriam et, cum ex antiquis Litteralibus Instrumentis ad oculum evicitur, Territorium, ubi degunt Resinarienses pertinere ad Territorium Cibiniense; sequitur id, quod ipsi solverunt de Territorio ab antiquo semper et deinceps etiam solvere tenentur non quesitum spolium, sed justum Territorii Censum esse; quem omnis Inquilinus eidem, in cujus Territorio habitat, de jure solvere tenetur; nullum inde Resinarienses sibi ipsis praejudicium illatum esse conqueri possunt; iuxta universalem enim Juris Regulam: „Qui utitur Jure suo, non videtur alteri injuriam facere”. De reliquo:

Ut tanti set tam multis iam scriptitationibus taedium etiam Judicibus parientibus, ac iterationibus finis imponatur; neve ad infundatas, quasitas, ac tergiversantes immo [**136**] studiose excogitatas, nudas tamen et sine proba reiteratas Querulantium allegationes longa serie et cum mole verbo rum factas scriptitationes responsioni bus ulteriori bus curae Titulatorum Dominorum Judicum fatigentium Querulatus Magistratus negando fermissime ea omnia, quae contra evidentiam productaque Incausamattractorum omni exceptione majora allegantur et nudis verbis sine proba proferuntur, atque iterantur inhaerendo suis omnibus superiori bus aeque Gratioso Excelsi Regii Gubernii Juditio iuxta superiora sua petita sibi adjudicanda submittit. Hoc per expressum addito:

Quod sine fondamento accusat Pars Querulans Actorea Partem Querulatam Incausamattractam, quod contra § 43 Benignae Instructionis Regio-Tabularis exibendo tam prolixis et tantis allegationibus ansam praebuisset; videantur enim allegationes ipsi Querulantes in triplica illorum exhibuerunt multa Documenta, quae iuxta § per eosdem citatum 43 in exordio Litis, si voluerunt, producere debuissent, tanquam Actores. Sed, quia in triplica produxerunt, Incausamattracti etiam in re triplica ipsorum in contrarium producere debuerunt, adeoque nulla fuit ratio, cur Querulantes hac etiam in parte ad accusationem Querulatorum delabatur et in illos culpam tantarum allegationum sine causa injiciant, ipsi enim, ut Incausamattracti concludere debent id, quod nunc [**137**] etiam in casu, si adhuc a parte Actorea quintuplica adderetur, reservant. Caeterum, ut supra submittunt hoc per expressum addito, ut, si quid de Joanne II ad annum 1572 allegatum esset, errore calami accidisset, loco enim 1572 scribi debet 1570, ut praeexhibita originalia testantur.

Querulantes Resinarienses ex super abundanti regerunt subsumptionem ad verba: „Non autem de Bono Jure, de quo nunc agitur” detortam esse a vero sensu, quia hocv ipsum controvertunt et declinant Querulati, ne in Processu Queruloso contra naturam ejus ad Quaestionem Boni Juris, velut alioquin ad se se et Querulatos non pertinentem derivatur; respondebit enim Proprietarius Regius Fiscus, dum ad hanc Quaestionem respondendum erit:

Quod vero argumentum Querulatorum de situ Villae Regalis Resinár depromptum concernit, non est hic quaestio, an Villa Resinár in Territorio Cibiniensi

https://biblioteca-digitala.ro

situetur, nec ne?, quia vigore Privilegii Andreani tota terra a Város usque ad Darotz unus est Populus et sub uno Judice Cibiniensi censitus, signanter vero Villa Szent Ersébeth pariter in Territorio Cibiniensi situatur et tamen, nec totus Fundus Regius, nec signanter Villa Szent Ersébeth Dominali Cibiniensium Jurisdictioni subsit, sed Concivilitatis Jure gaudet. Verum hoc solum hic queritur: An Resinarienses ex praehabito pacifico usu per Querulatos via facti deturbati, adeoque in integrum restituendi sint? Hanc autem facti Quaestionem superabundanter in praemissis docuerunt. [**138**]

Petunt proinde in integrum restitui et Querulatos ad comprobandum ductu Altissimi Mandati qualecunque contra Resinarienses eorumque Territoria praetensum Jus ad viam Juris extra Dominium relegari submittendo Gratioso Judicio.

Pro Incausamattractis reponitur: Si triplica Resinariensium inspiciatur, patebit ibidem Resinarienses semper de Bono Jure egisse et ideo tam malitiosas illas litteras quam fundationales de anno 1223 una cum reliquis productis exibuerunt. Ergo verba illa „non autem de Bono Jure, de quo nunc agitur” non sunt a vero sensu detorta.

Hoc autem nota dignum est, quod in moderna iam quintuplica Resinarienses, velut iam convicti eo delabantur, quod dicant: „Quod hic non sit Quaestio, an Villa Resinár in Territorio Cibiniensi situetur, nec ne?”, quo facto, quia recognoscant, eosdem in Territorio Cibiniensi esse, omnis ista Quaestio: „Quo Jure Census soluti sunt?” cessabit.

Ex verbis autem Andreani Privilegii illis, ut „a Város usque ad Darotz unus sit Populus”, non hoc sequitur, ut Pagi distincta non habeant Territoria, sed potius hoc, quod, si unus sit Populus, ergo non duo Saxones nimirum et Valachi, sed tantum illi, quibus data est, nihil in contrarium faciente, quod simpliciter asseratur Villam Szent Ersébeth esse in Territorio Cibiniensi.

Quod denique conclusorium attinet petitum plane hoc est, quod Incausamattracti modo fecerunt, ut in ductu Altissimi Mandati Jus eorum contra Resinarienses eorumque Territoria ad amussim et irrefutabiliter comprobarunt, adeoque petunt in prisco eorundem Jure manuteneri et cum omnium expensarum et fatigiorum refusionibus absolvi et aeque submittunt. [**139**]

Producta autem per Querulantem Communitatem Roschinariensem, ut Actores Documenta erant sequentia, et quidem:

Serie Primarum sub Litera F. et Numero 1°. Signatarum Litterarum, Instantiae scilicet [Litera F. et Numero 1°.] Roschinariensium Excelsae Camerae Aulicae porrectae tenore t verbalis continentia sequitur hunc in modum:

PARIA

„Intrinsecus sane dolor ob peracerbas a Communitate Saxonicali Cibiniensi nobis, ut ut in Fundis Regiis residentibus citra Jus et Aequum infligi et absque metu attentari consuetas impositiones et ideo antiquorum laudabilium usuum et beneficio rum nostro rum per fas et nefas in propriam ejusdem Communitatis utilitatem factas intorsiones, nos merito movet, ac impellit, quatenus coram Excelsa Camera Caesareo Regia Aulica statum lesioni nostrae, ac una, in quem redacti sumus deploremus, et quidem:

1°. Nostri majores Incolae fuerunt Oppidi hujus Roschinár ultra memoriam aliquott saeculorum, quem nos posteri incolimus, locum vide licet Saxonum, sterilem, undique vicinorum Terris coarctatum et circumscriptum habuimus, nihilominus

https://biblioteca-digitala.ro

peculiaria quaedam Beneficia et Jurisdictiones scilicet in delinquentes intra nostrum Territorium depraehensos Judicium ferendi salva appellatione propterea adhucdum durat apud nos a [**140**] Majoribus nostris in nos derivatus 40-Viratus, cui tamen omnis judicandi Potestas per Saxones erepta est.

2do. Quemadmodum aliis Communitatibus onera publica aequalibus humeris bajulantibus Terrenorum Beneficia per hunc Principatum Transilvaniae sunt libera, ita nostri Majores et nosmet ipsi praestitis de jure praestandis iisdem gavisi sumus usque ad proxima tempora, sed – proh dolor! – et infelicem nostram Conditionem primi in hac Sede amisimus Pascuationem Alpestrem per Praedicatorum Potentiam, saltem ante duos annos, ita quidem, ut, ne vitulum audeamus in Alpibus tenere per aestatem, nisi noviter introductam 200 Florenorum arendam penderemus: perterriti hac novitate restitimus solutioni, ne subito Juribus nostri set antiquae Consuetudini pro Lege utique servandae renunciaremus, aut submitteremur Consilio nostras vires exhauriendi causa recens invento, at, quod callamitosissimis pessimis Juribusque de facto deprehensis accidere solet, id nobis vario contigit eventu, nam vix quidam nostrum ad contradicendum huic violentiate ora aperuerunt, illico authoritate Dominorum Cibiniensium in Carceres conjecti, neque antea dimissi sunt, nisi depositis ante cognitionem Causae 200 Florenis. [**141**]

3°. Communitas nostra ab immemorabili tempore Beneficium Liberi Educilli usque ad Consulatum Joannis Sachs possidebat, hic primo avaritia ductus illud ademit, nobis vero equide ad necessitatem funebrem, aut nuptialem vel gutta Vini introducendi permittitur, verum Saxonibus Jus Educilli exercentibus omnia vina praetio popinali solvere debemus, ubi tamen in Libro Civitatis, qui Ruber vocatur, ad scriptum est, nobis liberum exercitium cum aliis pronunc violatis immunitatibus esse.

4to. Sublatis reliquis supermanserat nobis aliquid ex foeno, seu gramine emolumentum, sed et illud avara cupido in una tertialitate a nobis falcatum et cumulatum sustulit.

5to. Partem Territorii magis Campestris memoratus Joannes Sacks occupavit, non scimus, quo praetio nobis obtruso.

6to. Possidebamus silvas glandiferas nostrae utilitati deservientes et liberas, verum etiam has intolerabilis Saxonum Dominatus contra essentiam Jurium Regalium Summi Principis in proprium peculium sibi vendicans sine quopiam metu ademit et, si quis nostrum hucusque voluisset, unum aut alterum Sabellicum saginationis causa [**142**] eo depellere, uno Floreno saltem de capite animalis soluto licebat facere, modo autem nullo modo, ubi tamen nostras esse sylvas superviventium memoria refert.

7°. Jugera venalia, ut ut paucissima, quae habemus non aliter colimus, nisi ut capacitatem cujuslibet cubicula 35 Ungaricalibus Florenis redimamus; in summa summarum nullum nobis liberum pro conquirendis Portionibus Caesaris relictum est Beneficium praeter Lignationem et aquam (exclusa ibidem et interdicta Piscatione). Interim his omnibus non consideratis a nobis amissis Beneficiis plus minus ad Aerarium Suae Majestatis annuatim concurrimus milia decem Florenos exceptis servitiis et oneribus, Decimis etc. etc. Civitati Cibiniensi praestari solitis, sed et servitia in tantum aucta sunt, ut vix different a Jobbagionatu, tamen nulla nostril habetur ratio. Haec omnia cum Clementisismo Majestatis Sacratissimo Decreto presentata sunt

https://biblioteca-digitala.ro

Excelso Gubernio Regio, ab hoc vero Parti adversae comunicata, ut respondeat et nobis vivissimo illorum responsa, ut contrarium probaremus nostramque defensionem stabiliremus, sed e contra Cancellistae nostra in Causa inquisitori ab Expeditione revocati sunt, non ob aliud quam Causae suae diffidentiam. [**duo folia excisa: i.e. paginae 143, 144, 145, 146**]

[**147**] Alpibus contermine nullum alicujus Pagi Territorii, vel Alpium Resinariensium, verum solius Territorii Cibiniensis eorundemque Alpium mentionem et memoriam innuunt.

2do. Manifestissimum elucet Inquilinatus Testimonium, quod Pagus Roschinár on, ut alii in Sede costituti Pagi, etiamsi Valachici ad Regium et Sedis Judicatum Cibiniensem et Juridicis pertineat, verum ad Consulatum Cibiniensem, qua supremam Civitatis et Territorii Oeconomiam ex principio praementionati Inquilinatus jurisdictionaliter adstructus sit, praeter quam, quod idem Consulatus Officium alia adhuc praedicto Pago Rosinár Jura et Beneficia, utpote Educillationem Vini et Decimationem Ovium et Porcorum ex Jure antiquo et per Constitutiones publicas concessionaliter loco Salarii olim semper habuerit et usque in hodiernum habent.

3^{tio}. Quod Plajosones sive Custodes Alpium ibidem necessarii, hinc ex Civitate simper constituantur et salarisentur hincque dependeant, Custodiam enim Limitum Provinciae Populo tam instabili et ad fugam, furta et alia scoelera prono committere tam [**148**] intuitu Dominii quam Publicae Provinciae securitati neque consultum, minime vero securum esse in propatulo est.

4to. Quod a vicinis illic Pagis, atque in universum Saxonico Idiomate <u>Städterdorff</u> seu Latine <u>Urbis Pagus</u> nuncupatur; idque in antiquissimis Constitutionibus Civitatis publicis, qua Bonum Civitatis Territoriale ista compellatione describatur.

5to. Gratiosa etiam Excelsi Regii Gubernii de 8va Martii anno 1735 emanata Resolutio pro publico Cibiniensi ejatenus militare videtur; agnovit enim Excelsum Regium Gubernium Communitatem hancce Cibiniensem respectu Arendae actu in Possessione promontorium esse, inde non immerito Roschinariensibus undecunque ad querelas inductis et praedictam Arendam pro usu fructu Alpium vel mox de facto exolvant, vel vero ad praefigendum Terminum Cautionem praestarent tandemque, si ipsis visum foret, de proprie tate Alpium docerent, quod vero ad hodiernum usque minime praestiterint, nec unquam satis munito hoc publico praestare valebunt.

[**149**] 6to. Ratione Juris Educillationis in saepefato Pago a memoria hominum simper exerceri soliti non est, quod Excelsum Regium Gubernium multis argumentis et demonstrationibus fatigemus, quo circa Excelsum Regium Gubernium ex annexis attestati et inhibitioni Copiis illud perspicacissime videre, ac dijudicare dignabitur.

Contra itaque tam Illustrissimum Episcopum quam Roschinarienses nudas easque nulli prorsus fondamento innixas querelas ad clementissimas Sacratissimae Suae Majestatis aures indebite detulisse, velut Excelsum Regium Gubernium ex praemissis uberius gratiose dignoscere dignabitur. Quocirca instamus Excelso Regio Gubernio humillime dignetur <u>Communitatem Cibiniensem in Juribus suis antiquis gratiose mantenere</u>, neve <u>permittat, ut ejusmodi temerarii Querulantes Roschinarienses Valachi absque causa et fondamento Publico huic Cibiniensi</u> <u>insultent</u> et cum praevisis ulteriori bus consequentiis praejudiciosis tam apud Majestatem Suam

https://biblioteca-digitala.ro

Sacratissimam [**150**] sinistre deferant quam etiam Excelsum Regium Gubernium frequenti bus iisque reperiti molestiis afficiant. Excelsi Regii Gubernii humillimi Servi Magistratus Cibiniensis.

Tertiarum. Sub Littera F. et Numero [F. Numero 3°.]3^{tio} signatarum tenor est sequens: Copia Benigni Rescripti Regii anno 1735 30 Septembris ad Excelsum Regium Gubernium emanati.

„Carolus VI. etc. etc. Illustres Reverendi etc. Quid a Majestate Nostra, quibusve ex motivis Reverendus Joannes Innocentius Liber Baro a Klein Valachorum Graeci Ritus Unitorum in Haereditario Nobis Transylvaniae Principatu Episcopus Fogarasiensis Consiliarius Noster fidelis nobis dilectus demisse supplicet ex adjacenti supplicis ejusdem Libelli Copia uberius vobis patebit; vobis itaque Gubernio Nostro Regio smemorata ejusdem Supplicantiumque ibidem Resinariensium Incolarum nostro rum in Sede Cibiniensi commorantium preces remittimus, adeoque mandamus, ut vos assumptis eorum precibus Partibusque, quarum interest, ejatenus debite auditis, si amicabiliter [**151**] controversia haec inter illas componi non posset, Majestatem Nostram cum totali differentia Casus hujus, nec non rationum ambabus a Partibus prolatarum serie et annexa demissa ejatenus opinione vestra informare noverati. Quibus in reliquo etc. etc.

Datum Viennae Austriae die 30ma Septembris anno 1735" Et subscritum erat: „Carolus manu propria".

Quartarum. Sub F.H. et Numero 4to Productarum Observationum quipped Magistratus Cibiniensis contra asserta Roschinariensium tenor sequitur hunc in modum:

„1°. Quod Roschinarieses fuerunt olim Oppidani et quod Jus delinquents puniendi habuissent, quodve adhuc, dum durat apud eosdem 40-Viratus et exinde Jurisdictionem distinctam habuisse fingunt.

Ad 1^{mum}.

Consideratio

Repugnat Privilegiis Nationis Saxonicae contrariatur Historiis, repugnant Statui Transylvaniae Roschinarienses olim Privilegia [**152**] habere potuisse, quia, uti Approbatarum Constitutionum Partis 1^{mae} Tituli 9^{ni} Articulus 1^{mus}: Plebs Valachorum tantummodo tolerate, propter Bonum publicum patiebatur et hoc quidem ad annum 1643 et abhinc quails Status fuerit Valachorum usque ad praesens omnis ferme Literator movit.

2do. Quod Territoria coarctata habeant et quod antea habuissent in Alpibus sine ulla prorsus solutione spatiosa.

Ad 2^{dum}. Pagus Roschinár cingitur vicinarum Possessionum Territoriis, ut Pago Saxonico Heltau et tandem Territorium Cibiniense usque ad Alpes exurgit, si illi Roschinarienses in Territoriis se coarctatos exponent, ita tamen, ut veritate aliquid probare possint; posito Territorium, ubi Roschinár Pagus situs est, est Territorium Cibiniense, eo non obstante, si quid Juris praetendunt, daturos ad mentem Statutorum Libri 1^{mi} Tituli 11 Articulum seu § 8^{vum}, procedere non vetantur experiri Jure id, quod per injuriosas querelas praetendunt, quia posito Alpes eorundem Praedecessores usufructuario graminassent, et quidem sine Taxa inde non sequitur, ut et de praesenti alterius Territorium sine usu et [**153**] fructu depascant, praecise cum se Inquilinos

https://biblioteca-digitala.ro

sciant et tolleratos per leges, tamen Jus Territorii et Jurisdictionum sibi vendicant contra publicas Privilegiorum sanctiones.

3^{tio}. De privation Educilli: quod ante tempora Joannis Sachs simper libera Educillatione usi fuissent, falso Roschinarienses exponunt.

Ad 3^{tium}. Si sit Pagus Villa vel Oppidum, lattame Jurisdictioni Dominali dubsit, si habet proprium Promontorium, tum Incolis loci competit Jus Educilli a Festo Sancti Michaëlis usque 1^{mum} Ianuarii. Pariae hujus communis Consuetudo et usus observat, quod patet e Compilatarum Constitutionum Partis 3 Tituli 6 Articulis 1° et 2°, item Approbatarum Constitutionum Partis 3 Tituli 29 Articuli 1^{mi} §^{pho} ultimo, si vero Pagus Promontorium non habeat, tun aliunde vina inducere, multo minus educillare poteste t hoc, si vinum non licet, certe nec Crematum, Cerevisium, Mulsum et quid quid vinum non est, ad quae praemissa Roschinarienses, dum Inquilini sunt, et quidem solum tolerati propter Bonum publicum Terrae Saxonum praejudicare non possunt.

4to. Quod careant emolumento graminationis. [**154**]

Ad 4^{tum}. Si alterius est, quod mihi ad usum concedit et jure non tenetur, beneficium bonitatis est et tenetur recompensari poculo gratitudinis. Sed, si eodem beneficio abutor et mihi accipitur, nulla injuria per hoc mihi infertur.

5to. Ratione Terreni vi erepti, quod pariter false exponunt.

Ad 5^{tum}. Valde horum est usitatissimum et proprium ad mortuorum acta provocare, si aliam probam non habeant, sed ad hanc expositionem superius Consideratio est apposita; procedant ad reambulationem Territorii, si Actoratum obtinere possunt, sed nec hoc, quia Locus et Territorium, ubi Resinár jacet, est Civitatis, adeoque contra Magistratus Jura, immo neque penes ea agere possunt, nisi accesorialiter, non vero principaliter.

6to. Quod per cujusdam Sylvae demptionem etiam flandinatio eisdem esset erepta.

Ad 6^{tum}. Quia res suo Domino fructificare debet, adeoque Terram, dum omnis cit esse Magistratus, certo graminationem, lignationem, glandinationem, venationem aucupium liberum exercere non posse, etiam cum exclusione aliorum nullus sanus negabit. [**155**]

7mo. Quod Jugera, seu pro satis Terras non habeant, vel si, quas habent, easdem redimere necessitentur, exponunt.

Ad 7^{mum}. Natura Situm coarctatum nullus extendere potest, proprium autem Magistratus Terrenum nemini gratuito cedere tenetur, praeterea, si eos locus capit, contententur loco, vel si displicet, quaerant ampliorem.

Observationes contra Causae motionem Incolarum ex Roschinár contra suos Dominos Terrestres vide licet Inclytum Magistratum et Civitatem Regiam Liberam Cibiniensem.

„Primum quidem ad Summum Principem Provinciae licitum et, si contra Jura Patriae quis peccet deferre, sed Roschinarienses sinistris querimoniis Augustisismam Aulam per suum Agentem, Caput nimirum Cleri Valachici, cum hic nihil circa Res Ecclesiasticas suscipiatur, aggressi sunt; tota enim Causa concernit proprietatem Fundi Civitatensis et in montibus et sub montibus, de quorum vel proprietate, vel metis nullum Testimonium habent, Civitas autem cum Magistratu et ex suis et

https://biblioteca-digitala.ro

Commetaneorum Documentis Litteralibus et vivis Testimoniis comprobare possunt et Alpium montes et Territorium in planitiae submontana esse Civitatis propria, praeterea Roschinarienses sunt Jobbagionales Inquilini Civitatis et secundum Jura Patriae cum suis Dominis Terrestribus litigare non possunt. [**156**]

3tio. Proximis Septimanis elapsis deputati illorum fassi sunt et agnoverunt proprietatem ex Alpium et Terrae submontana esse Civitatis Cibiniensis et, quod doleant ad imitationem Poparum quorundam recalcitrasse Magistratui, immo imploraverunt moderationem Taxae prioris, per eosdem cum Inclyto Magistratu initae et sic consequenter in Transmissionalibus".

Quintarum. Sub F. et Numero 5to signatarum [F. Numero 5to], Precum vide licet Roschinariensium Suae Majestati Sacratissimae anno 1752 porrectarum tenor est sequens:

„Serenissime Princeps, Domine Domine Benignissime!

Si aliquando Serenitas Vestra iustissimis et in veritate fondati Precibus benignas pro sua Gratia Principali praebere dignata fuit aures, nostras quoque lacrimi aspersas nudae veritati innixas supplices litteras apud Serenitatem Vestram locum obtenturas humillime speramus, sumus enim subditi Sacratissimae Suae Majestatis et Fundi Regii Fisco-Saxonicalis in Sede Cibiniensi Villam seu pagum Resinare ab aliquott saeculis incolimus, Communitatem plus minus septingentarum familiarum constituimus inferendis tum publicis Aerarii et Militiae [**157**] Caesareae quum privatis hujus Inclytae Civitatis oneri bus facile inter Colonias hujus Sedis primum locum obtinemus, enimvero, si omnes nostrae praestationes ad Calculum traherentur, decem mille Florenos annuatim excederent; quo vero his praestandis vires nostrae sufficerent, neque ita satisfacerent, ut tott, ac tantis oneri bus impares redderentur, habuimus ab antiquo usque ad moderna tepora ad instar aliorum Fundi Regii Colonorum Beneficia Terrae, Silvarum, Aquarum, Agrorum, Pratorum intra Limites antiquo set praeterea liberum Educillium hisque beneficiis provisi et nos vivere, et Regi, quae sua sunt, reddere poteramus, sed Inclyta Civitas Cibiniensis non poterat hanc nostram conditionem ferre, quin deteriorem redderet, vel ideo fortasse, quod et eidem prae caeteris essemus utiles, quae non attentis antiquis nostris consuetudini bus, ac metis territoriali bus unum beneficium post alterum avara authoritate et alienis fruendi cupidine diversis usa modis nobis violenter eripuit, uti anno precedenti exiguum foenum, quod intra nostros veteres Limites habuimus, per nos falcatum et in cumulos positum [**158**] vi et adhibitis Servitoribus Civicis auferri demandavit, id ipsumque hocetiam anno nobis minatur, sed neque his contenta novissime novam praestationem pecuniariam, nobis in particolari infligendam excogitavit, cujus praestationis neque nostri Majores, neque nos innuimus, de Pascuis Alpium, quae alias Regis esse solent, cupis et nos nos sumus subditi, non privato rum et nisi huic imponi per 400 Rhenenses Florenos satisfaciamus, ad Alpes comune, in quorum libero usu hactenus perstitimus, pecora nostra pellere per absolutum interdicimur et ultimo hoc Terrae Regiae beneficio privamur sola defluente aqua et lignatione nobis permanente, una voce nihil, quo enervaremur, vel talis tamque populosa Colonia dissolveretur, intentatum reliquit, haec Inclyta Civitas, quid faceremus, Serenissime Princeps!, in calamitoso hoc statu et sub Dominio rebus nostris nunquam satiabili et unde, a quali oeconomizandi modo et nos ipsis subsistentes Tributum Regium conquiremus, tam

https://biblioteca-digitala.ro

graviter oppressi et circumscripti? suggessit nobis miseria nostra excidio proxima, Consilium ad Excelsum Regium Gubernium [**159**] recurrendi, veluti ad supremum Tribunal et Communis Justitiae Dicasterium, recurrimus etiam ad Sacratisismam Suam Majestatem, Principem nostrum Haereditarium et Dominum Terrestrem clementisismum; ab Excelso Regio Gubernio saepius affidati sumus, ut hujus nostrae oppressioni set appropinquantis eversionis causa cognosceretur, Sacratisisma vero Sua Majestas id ipsum decretaliter benignisisme demandavit, verum tertius labitur annus, a quo seriem et consueta Juris remedia nobis admitti humillimis praecibus efflagitamus, ast ob negotiorum multitudinem nostrae justissiame querelae ab uno confluxu in alium rejectae sunt, Inclyta hac Civitate nihil interea temporis de damnis et injuriis nobis illegaliter inferendis remittente, quae, cum iam ad radicem pervenerint, necessitat nos, utauxiliatricem Serenitatis Vestrae dexteram de genu imploraremus, duo in praesentiarum a benigni tate Serenitatis Vestrae per DEI et omnis Justitiae autore Supplicantes:

Primo. Ut cognitionem causae nostrae Excelso Regio Gubernio gratiose commendare dignaretur.

Secundum. Ut Inclytae huic Civitati usque ad Decisonem Cau[**160**]sae silentium, atque a violentis recenterque excogitatis exactionibus, item nostro rum conincolarum incaptivatione desistat; enimvero, si judicialiter illa, quae nobis vi arepta sunt et adhuc praeterea abripienda praetenduntur, Inclyta haec Civitas assecuta fuerit, quod in contrarium dicamus, habebimus nihil reservatis porro ad Serenitatem Vestram fundendis praecibus pro loco habitationis, in quo degamus et ex quo Tributum Regium conquiramus, nam, ut cunctis, uti praemissimus, Terrae beneficiis privati in lapidosa hc valle subsistamus et onera publica, ac Civitatis prorsus et penitus conclamatum est, viderit expost Inclyta haec Civitas, in quorum humeros rejiciet tanta onera, quanta nos de praesenti ferimus et hucusque supportavimus; benignissimum Patrocinium et manutentionem Serenitatis Vestrae aliter demereri impares sumus, sed una cum Clero nostro pro incolumi tate Serenitatis Vestrae et felici bus sub bello et pace progressi bus Divinam bonitatem augite exorabimus. Serenitatis Vestrae humillimi subditi Incolae Pagi Roschinar". [**161**]

Sextarum. Sub F. et Numero 6to. Signatarum Rescripti scilicet Regii de anno 1758 die 26ta Octobris emanate Supplicis Copia tenor sequitur in haec verba: [F. Numero 6to]

„MARIA THERESIA etc. etc.

Illustres, Reverende etc. Binos Libellos Supplices Communitatis Incolarum loci Roschinár Majestati Nostrae successive de genu porrectos et annexum uni eorum alterum iam dudum Camerae Nostrae Aulicae exhibitum vobis accludimus et mandamus, quatenus vos ipsi aut, si minus vobis vacaret, per Commissionem a vobis eum in finem ordinandam adjuncto etiam Supplicantibus Causarum nostrarum ibidem Fiscalium Directore, aut ejus Advocato auditisque Partibus et Documentis earum receptis Causam eandem conoscere, Majestati Nostrae ulterius et benigne superinde resoluturae sufficienter instructam cum opinione vestra submittere non differatis. Quibus in reliquo etc.

Datum Viennae Austriae die 26ta Octobris 1752".

https://biblioteca-digitala.ro

Rt subscriptum erat: „Maria Theresia manu propria”. Paulo vero inferius ad sinistram: „Comes Ladislaus Gyulaffi Liber Baro de Rátott”. Tandem: „Ad Mandatum etc. Adamus Henter manu propria”.

Septimarum. Sub F. et Numero 7° [**162**] Signatarum Commissionalium scilicet Gubernialium ad Nationis Saxonicae Comitem anno 1759 verba sunt sequentia:

„In Sacrae Caesareo-Regiae Majestatis Archiducis Austriae, Principis Transylvaniae et Siculorum Comitis, Dominae Dominae Nostrae Clementissimae nomine!

Spectabilis, ac Generose Frater et Collega nobis observande! Salutem et Gratiae Caesareo-Regiae incrementum!

Még 1752^{dik} esztendőben Bőjt más Havának huszon catodi napján költ Kegyelmes Királlyi Rescriptumnak itten accludált mássából meg ertheti Comes Ur; a Resinariak és Szebeniek között határ dolgaból emergált differentianak revisiojáról mit méltostatott eő Felsége a Guberniumnak parancsolni, ki járta ugyan az Határt az Universitas, a mint a Resináriak memorialissanak, itten közlött Copiaja bizonyittya, de miben akadott meg a dolog és mitsodás determinatio létt iránta, Királlyi Rescriptum lévén ezen dologban, szükség az Guberniumnak meg tudni: Committaltatik annak okáért Comes Urnak, hogy ezen Metalis Reambulationak allapottya miben legyen? És mint hogya Resinariak succumbalván, a Gubernium eleibe appellaltaták ezen ezen Reambulationak bővébb Revisióját, micsoda okokra nézve nem engedtetett meg appellatiojok, minél hamarébb volta képpen a Guberniomot tudositsa. [**163**]

In reliquo Altefata Sua Majestas benigne propensa manet. E Regio Magni Principatus Transylvaniae Gubernio Cibinii. Die 19no Martii Anno 1759”. Et sub scriptum erat: „Ladislaus Comes Kemény manu propria Gubernator” A sinistris autem: „Baro Davis Henter Camerarius manu propria – Alexius Cserei manu propria”.

Octavarum. Sub F. et Numero 8° Signa[F; 8°]tarum. Memorialium scilicet Resinariensium a Sua majestate Fiscalem Assistentiam orantium Copiarum tenor est sequens:

„Sacratissima Regia Majestas, Domina Domina Nostra Clementissima!

Adhuc circa annum 1735 et 1736 coram Sacratisisma defuncta Majestate Caesareo-Regia Genitore quippe Majestatis Vestrae Sacratisismae Regiae desideratissimo, uti et ejusdem Camerae Aulicae, quemadmodum haecce annexa laesionum et gravaminum Puncta uberius exhibent, nos in Fundo Regio residentes ultimum desolationis nostrae statum contra et ad versus Magistratum Cibiniensem deploravimus, ad quod etiam Sua Altefata Majestas Caesareo-Regia benigne ordinavit, quatenus laesionibus, ac grava minibus nostris coram Gubernio, ac Satibus auditis eadem Sua Majestas desuper informetur, verum non obstante, quod Litteralibus Documentis suffulti sufficienter essemus, metu perpessarum nihilominus a praefato Consulatu vexarum, verberum et incaptivationum [**164**] conatus nostros promovere reformidavimus, immo, et si Causam prosecuti essemus, nos ad Actoratum minime admissi fuissemus, nisi ipsi Fiscus Regius, cui Colonos Fundi Regii contra ejusmodi privatas injurias et extorsiones defendere incumberet, adstitisset, hoc quoque nonnisi positive Suae Majestatis Serenissimae Decreto eousque saltem ad stipulante, quousque nimirum Actoratum stabilissivemus aut stabilire possemus; hocce etenim oppressa et antiquis metis et limiti bus exuta Communitas tantum in publicum sola contribuit, quantum integra Sedes Mercuriensis timendumque est, ne tantae utilitatis

https://biblioteca-digitala.ro

Communitas per novas recens, qua excogitatas, ex qua excogitari copta privatas Consulatus Cibiniensis exactiones pessumdetur et penitus absorbeatur, consequenter cum injuria alirum misero rum Contribuentium Publico inutiles reddentur.

Eatenus Majestati Vestare Sacratisismae e genibus supplicamus humillime dignetur Majestas Vestra Sacratisisma in conformitate prioris Benigni Decreti Caesareo-Regii aliud novum emanari facere Decretum, ut nimirum: 1°. Gubernium Regium cum Statibus medio certae ad id e gremio sui ordinandae Commissionis lesiones [**165**] et aggravia nostra audiat; 2do. Fiscalium Director per se aut per Procuratorem suum nobis assistat, denique 3^{tio}. Causae totius gestae seriem cum opinione pro altisisma revisione Majestati Vestare idem Gubernium Regium et Status submittere teneantur, in quo Majestati Vesrae Serenisismae perpetuam fidelitatem et incolumitatem felixque Regnum precati emorimur.

Sacratissimae Majestatis Vestrae humillimi perpetuoque fideles subditi tora Communitas Oppidi Roschinár in Transylvania".

Nonarum. Sub F. Numero 9°. Signa[F. 9°.]tarum, Precum utpote Roschinariensi assumptionem Causae coram Gubernio orantium Copiae hunc habent sensum.

PARIA

„Kevés Hatarunkban felettébb meg szorittatván, a Szebeni Uraktól, akartuk exmittalando Commissarius Urak által határunkot, ki játatni, a mint hogy nem csak bizonyos Commissarius Urak, hanem az egész Inclyta Universitas ki jővén oculálták a Határt, és mint hogy régi határ járt levelünkben deficialtunk, praetensionkbanis succumbalnunk kellett, mellyett az eő Felsége kegyelmes poroncsolattya mellett (mellyben parancsoltatik, hogy ezen Commissariusokot [**166**] a Méltoságos Királlyi Gubernium determinállya) appelláltuk vala, a Méltoságos Királlyi Guberniumba, de nem transmittaltatván de Recursu protestaltunk, és kiis vettük mint a Documentumkot, mint pedig az Inlyta Universitastól emanalt Deliberatumot, de mind eddig modunk nem lehetett benne, hogy Excellentiatoknak, méltostassék Excellentiatok nékünk senést adni, hogy assummaltothassuk Causankot, külömben a szűk Határ mián lehetetlen meg maradnunk, el kell bujdosnunk, és lako hellynket pusztaba hadnunk, mint a Királlyi Guberniumnak egész remességgel lévén, magunk alazatos rekommendationk mellett maradunk a Méltoságos Királlyi Guberniumnak alazatos szolgai Roschinari lanoso Közönségesen".

[F. Numero 10°.] **Decimarum**. Sub F. Numero 10°. Signatarum aeque Praecum Roschinariensium et Querelarum Suae Majestati porrectam Copialium tenor sequitur in haec verba:

„Sacratissima Caesareo-Regiaeque Majestas, Domine Domine nobis naturaliter Clementissimae Benignissime! [**167**]

Quam moestis et intollerabili bus afflictionibus, ac miseriis impulse ad innatam Majestatis Vestrae Sacratissimae clementiam confugere eandemque humillime de genu implorare necessitate sumus ex demisso hoc precum nostrarum compendio clementissime animadvertere dignabitur.

Augustissime Imperator! Superioribus non ita pridem evolutis annis, tempore vide licet Amplissimi quondam Domini Joannis Szász Consulis Cibiniensis Inclytus ejusdem Civitatis Cibiniensis Magistratus videns, quod in montanis nostris locis miseri Incolae a potiori ex libero cuilibet educillandi exercitio publica supportarent

https://biblioteca-digitala.ro

onera, ullud a nobis alienare sibi appropriare machinatus est; incepit itaque placidis imprimis nos alliciendo, quod nempe conveniret Consuli tanquam multis occurentibus Casibus patrocinari petenti, ut unum alterumve vasi bi educillari curaret, quod, cum per Tutulatum Dominum Joannem Sachs non tam nostra annuentia quam sua potestate fecisset, per ejus successorem severioribus incepit totamque nostram Popinam occupavit, nec in praesens usque nobis resignavit, quin immo ad majora eaque deplorabili ora nobis infligenda idem Inclytus Magistratus anumum adhibuit. Nam [**168**] anno praesenti 1735 verno tempore adveniente a monti bus nostris, quos a saeculis Majores nostri et nos pacifice usque nunc possidemus deinceps quolibet anno pro Pascuatione 200 Florenorum Arendam solvendam petiit, nos vero tam iusitatae et tam gravi, immo intollerabili imposizioni hactenus inpraetisatae colla submittere nolentes misit saepefatus Magistratus Cibiniensis et 20 Senes nostros, neque citatos, neque Jure convictos in carceres detrudi curavit, institimus itaque apud Excelsum Regium Gubernium Transilvanicum mandavitque Excellentissimus Dominus Gubernator et libertati restituti sunt, verum post duas aut tres septimanas dictis iterum miseris Senibus in priorem deplorandum carceris locum, denuo Excelsum Gubernium Supplices accessimus statuitque nobis litigandi diem, ad eandem a principio Excelsi Gubernii usque ad finem expectantes obtinere non potuimus, duras porro Senibus nostris existens carcer 200 Florenos Hungaricales solvere necessitati sumus, hos itaque pro anno preterito esse dictus Magistratus asserit alios 200 pro anno praesenti a nobis extorsurus. [**169**]

Piissime Imperator! Quam violentus pauperibusque lacrimi plenus hic Inclyti Magistratus processus sit, Altissimo Majestatis Vestrae Judicio considerandum humillime submittimus; quo stante nihil aliud quam ultima nostram ruinam a Principatu Majestatis Vestrae Sacratissimae exterminationem nobis sperandum venit; auditur Contractum aliquem allegare, cujus nos notitia latet, quibuscum, quomodo et quando initum, eo emanatum sit, qui (si datur) et si legitimus in publicum hactenus prodire debuisset, si vero adeo vetus viribusque destitutus est aut de facto allegandus non erat, aut prius juridico processu legitimandus ejusque veritas compro banda erat et sic etiam miseranda nostra conditio in considerationem venire debuisset, incolimus enim saxa, nihil aliud, nisi innatam sterilitatem in se a potiori habentia, multis sudori bus ad victum necessaria comparantes, onera vero ad instar aliorum bonam terram possidentium supportare necessitamur; quo circa solitam in simili bus Majestatis Vestrae Sacratisismae benignitatem per eum, quo in fidem Catholicam et dideles subditos zelum [**170**] demississime supplicamus, quatenus tales violentas impetitiones divinitus concessa potestate refroenari nosque tam quoad Popinum quam acceptos 200 Florenos Jungaricales in integrum restitui facere benignisisme dignetur, ut nos etiam humillimi Majestatis Vestrae Sacratisismae fideles sub Ejusdem alis quiescere Deumque pro omnigena Majestatis Vestrae et Augustae Domus felicitate exorare valeamus, Majestatis Vestrae Sacratisismae humillimi subditi Incolae Roschinarienses ex Sede Cibiniensi”.

<u>Undecimarum</u>. Sub F.H. Signatarum, Deductiones vide licet Territorialis Fundi Regii esr seguenti tenoris:

„Deductio Territorialis Fundi Regii in Transylvania Saxonici, eidem olim a Regibus Hungariae diplomatice dati, et quidem jure irrevocabili et perpetuo, adeoque

https://biblioteca-digitala.ro

si Fundus Regius in Transylvania existens Nationi Saxonicae est collatus, sequitur, quod Valachica Plebs servilis plus vaga quam stabilis in Regio Fundo, praeter mercedem laboris nihil habeat, multo minus Jura propria Territorii, nam:

1°. Constat universae Nationi Saxonicae ex suis Privilegiis, quod Fundus Regius a Szászváros, id est: Szászváros usque Terram Saebus et Barolth, hoc est Sepsi [**171**] Szék Nationi Saxonicae est collatus, quod ipsum etiam reliquarum duarum Nationum Chronologia et Historici palam et impavide testantur, etquidem non tantum ad solum incolatum datus, quin ita Saxonibus jure perpetio donatus.

2do. Si quis Transylvanorum praeter Saxones in Regio Fundo aliquam villam a Rege impetrare tentaret, tum hujusmodi impetrationi contradicere Saxonibus licitum est, uti sonant ipsa verba: volumus et Regia authoritate praecipimus, ut nullus de Jobbagionibus nostris Villam, seu Praesidium aliquod a Regia Majestate audeat postulare, si vero aliquis postulaverit, indulta eis potestate a nobis contradicant; et hinc est, quod Fundus Saxonicus audiat Provincialis, quod ejusdem Fundi Officiales in Privilegiis eorum Provinciales dicti fuerunt, in aliis autem Historicorum scriptis, atque monumentis Fundus Saxonicus nomen accepit. Unde:

3°. Certum etiam est, quod in Terra Fundi Regii supremus est Judex Territoriorum Nationis Comes fuitque ab antiquo, hoc est: ab impopulatione Fundi Regii, ipsa verba Privilegii veritatem exhibent, uti legitur, quod universus Populus sub [**172**] uno Judice censeatur, non igitur competit alicui objicere, quod Statutoria Lex Libro 1, Titulo 11, §^{pho} ultimo fondamento carpisse, dum fuisset a Principe Stephano Bathori confirmata in verbis: „Privilegiis Saxonum in Transylvania cavetur, ne unquam Lites, quae finium territorialium seu Territoriorum causa inter Saxones emergunt, ultra Universitatis eorum Forum judiciale provocentur; neve per Homines Vajvodales, sive Prothonotarios reambulentur et decidantur sub poena Provinciali, qui contrarium tentaverint”. Quoniam constat Legem confirmatam iam prius in usu fuisse, immo fundamentum in Privilegiis habere, sed Pars Actorea somniando olim habuisse Territorium a Cibiniensi distinctum, quod, si forte demonstrare nequiret, quia constat Pagum Roschinár ab antiquo tempore exstare, adeoque excisionem Territorii Saxonici pro Valachis cedendi petunt, ita quidem, ut idem Territorium in posterum non Cibiniense, sed Valachorum censeatur.

Sed, quotiamo in Inclyto Principatu Transylvaniae tres Nationes propria Territoria habere constat, nempe: Siculi distinctum habent Sedium Ductum a Comitatibus, ita et Saxones distinctum ab aliis [**173**] duabus Nationibus Territorium Proprietatem possident, tam quoad generalem extensionem Fundi Regii quam quoad Limites Sedium, Civitatum, Oppidorum, ac tandem Pagorum Saxonicalium ab invicem separato set hoc quidem deducit:

1°. Proprietatem Territorii accepisse ex Collatione Regis Geyza Saxonibus Ultrasylvanis data.

2do. Accepisse sequaciter per Divisionem Territoriorum cum metali distinctione factam, quemadmodum etiam reliquae duae Nationes ad sensum Decreti Tripartiti Partis 1^{mae} Titulus 84 observant”.

Duodecimarum. Sub Numero 99no praedic[Numero 99no]tarum Decreti 2^{di}, scilicet Sigismundi Imperatoris Articuli 5^{ti} anni 1404 emanati, Copiarum tenor sequitur hunc in sensum:

https://biblioteca-digitala.ro

„Quemadmodum ex antiqua Regni nostri consuetudine per Divos Reges Praedecessores nostro set nos hactenus observata Palatinus, Comites Parochiales aliique Honorem et Dignitatem Baronatus tenentes in Congregationibus, ac Generalibus Judiciis quoslibet Fures, Latrones, ac alios malefactores inibi praescriptos et extradatos judicare, condemnare, punire seu praescribere consueverunt et insiper Nobiles ex speciali Gratia [**174**] ipsis concedi consueta in eorum Consuetudinibus etiam Malefactores, quos in maleficiis et culpis depraehenderint, condemnare poenaliter et punire facultatem liberam habuerant, ita et nos in praesenti sanctione duximus statuendum, quod de caetero pro conservanda pace proque Civitatum et Villarum uberiori tranquillitate, pro viarum securitate, pro itinerantium commodo, ut Malefactoribus deliquendi materia subtrahatur, omnes et singulae Civitates, ac Liberae Villae seu Judices et Jurati earundem hujusmodi Malefactores, qui in eorum tenutis maleficia perpetrassent, quemadmodum et Nobiles ex Gratia et Donatione Regia facere possent, condemnandi et debitis puniendi suppliciis plenam et liberam habeant facultatem; salvo si ipsi Rei, vel supliciis digni a Regia Majestate veniae gratiam obtinuissent, superinde. Sin autem Palatinus, Comites et alii, qui Honorem Baronatus tenentes, nec non Civitatum Rectores hujusmodi malefactores extradare comprehendere et punire non possent, sed nihilominus eos culpabiles judicando proscriberent, eo casu teneantur illi, qui proscriptionem fecerint, tales Malefactores proscriptos cunctis Judicibus et Justi[**175**]tiariis Regni nostri et etiam omnibus Civibus denunciare et per eorum litteras maleficii eorundem seriem continentes manifestare; Qui Judices et Justitiarii, ac etiam Civitatum Rectores, postquam hujusmodi litterae ad manus eorum perveniunt, ipsos Malefactores, si in ipsorum Tenutis et Districtibus invenerint, possint et valeant, immo teneantur, ac debeant arestare, captivare, punire et iuxta eorum demerita dignis affligere suppliciis et tormentis salvo semper, si a Regia Majestate veniae gratiam impetrassent, quod si quis Judicum, Justitiariorum vel Rectorum praetactorum ipsos Malefactores, cum in manus ipsorum inciderint, punire contempseit, sciat se indignationem Majestatis Nostrae gravissimam incursurum et a Nostra Serenitate iuxta qualitatem excessus exinde dependentis procul dubio irremissibiliter puniendum, nullus etiam omnino presuma eosdem malefactores fovere, protegere vel aliqualiter defensare sub poena superius annotata". Erantque omnes hae litterae praeinsertae in simplici copia una manu descriptae, confectae et productae.

Duodecimarum. Sub Numero 1234 Signatarum et Productarum, Tabellae utpote Contributionalis pro anno militari 1754 et 1755 pro parte Roschinariensium [**176**] confectae tenor et legalis continentia sequitur hunc in modum: [**177**]

TABELLA INDIVIDULIS PRAESTANDAE
CONTIBUTIONIS pro ANNO MILITARI 1754/5
PAGI RESINÁR in SEDE SAXONICALI CIBINIENSIS EXISTENTIS ET
AD EMPORIUM PRIMAE CLASSIS CIBINIENSE EJUSQUE PLAGAM
PRIMAM SPECTANTIS [**178**]

DECLARATIO GRADATIONIS ET CLASSIFICATIONIS

https://biblioteca-digitala.ro

In Territorio hujus Pagi Resinár Cubulus Seminaturae Tritici Autumnalis profert Gelimas, , et qualibet harub largitur, , Metretas; Siliginis Gelimas 16 et Gelima 12/16 Metretas, Vernalis vero Tritici Cubulus profert Gelimas 16 et Gelima 12/16 Metretas; Avenae Gelimas 16 et Gelima 1 $^{4/16}$ Metretas; Hordei Gelimas 10 et quaelibet Gelima 1 Metretam, reliquarum vero Seminaturae Vernalis specierum except Milio et Kukurucz, utpote Lentium, Pisorum, Fabarum, Canabis et Lini, quaelibet Metreta una profert Cubulum semine non deduct, Milii denique Metreta 4 Cubulus et Kukurutz Metreta producit 6 Cubulos in Granis, 2 Foeni Currus faciunt 1 Cubulum et 4 Urnae Vini etiam Cubulum, 3 vaccae classificantur pro duobus bobus, duo Juvenci pro uno Bove, 10 Porci, 10 Oves, 10 Apum Alvearia etiam pro 1 Bove; Pecora dein sic classificata reducuntur ad Cubulos ita: Ut quilibet Bos promiscue a 10 Cubulis computetur, tandem Rhenensis Florenus Proventuum privatorum pro Cubulo assumatur, pro taxa Opificii, ac Mercaturae medietas de quanto Taxae Capitis accipitur et sic a 4 Crucigeris calculator.

Caeterum, cu singulae facultates sint in Cubulos redactae omissis tamen fractionibus, sic quilibet Cubulus passim a 4 Crucigeris aestimatur. [**179-277**]

TABELLA INDIVIDUALIS PRAESTANDAE
CONTRIBUTIONIS PRO ANNO MILITARI 1754/5
PAGI RESINÁR IN SEDE SAXONICALI CIBINIENSI ET
AD EMPORIUM PRIMAE CLASSIS CIBINIENSE EJUSQUE
PLAGAM PRIMAM SPECTANTIS»

[**280**] **Decimarum Tertiarum: A.G.**

Sub Litteris A.G. signatarum, Summarii scilicet Extractus eorum, quibus Roschinarienses spoliati exstiterunt, tenor sequitur in haec verba:

Summarius Extractus eorum, quibus Roschinarienses per Magistratum Cibiniensem spoliati, damnificati injuriatique et ad incitas redacti sunt et quae Inclytus Magistratus ignorare allegavit in moderno Processu

1° Juris Educilli et beneficio rum ademptio: Testes e certa scientia: 1. 2. 3. 5. 8. 10. 12. 15. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 113. Hic provocat ad Constitutionem Civitatis super hac Libertate. Item in aliis Inquisitoriis sub F. 2. 3. 9. 10. 11. 12. 13. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 32. 33. 35. 36. 37. 39. 40. 44. 45. 71. 72. 78. 88. 89. 90. 91.

2do. Totius Teritorii Roschinariensis inique existentium Pascuorum antea penes solam 50^{mae} solutionem libere usitato rum ademptio et in anno 1735 per verbera incaptivationumque vexas Taxa Pascui annuatim in florenis 200 Magistratui Cibiniensi solvendae subjectio et in usum Cibiniensium conversio.

Testes e certa scientia 1. 2. 3. 5. 6. 7. 8. 12. 15. 16. 17. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. Item in [**281**] aliis Inquisitoriis 1. 2. 3. 4. 5. 6. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 41. 44. 45. 46. 47. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 84. 85. et alii fere omnes.

3^{tio}. Quia norite imposito oneri Taxae solvendae Pascuorum sese sponte non submisissent, ob hoc per Magistratum ipsorum 20 Senioribus in Civitatem Cibinien-

https://biblioteca-digitala.ro

sem vocatis in publico Civitatis Carcere illatae variae vexae, verbera et incaptivationes.

Testes: 4. 9. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 39. 40. 44. 45. 46. 47. et 71.

4to. Consequenter post factam fuisse Regii Gubernii primam incaptivationem post aliquot menses novae Seniorum Pagi Roschinár incarcerations, ac dolorum squallorumque Carcerum ex pertaesu violenter ab iis desummendae Pascuorum Raxa obligatoriae.

In Transumpto Archivi Cibiniensis Processum continente sub F. a Pagina 102. usque 105., item a Pagina 117. usque 120.

5to. Taliter in anno 1735. Penes violenter extortum Contractum incoeptae Pascuorum Taxa desumptionis in anno 1736. quoque violenta continuatio. [**282**]

Testes in praeallegatis Inquisitoriis fere omnes.

6[to]. In imposizione Contributionis Regiae illis loca alpestria et sterilia incolentibus cum reliquis Sedis Cibiniensis Incolis aequalis Capiti set reliquorum onerum impositio.

Testes in Inquisitoriis sub B. F. 1. 2. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 18. 24. 25.

7[mo]. Mandati Caesareo-Regii 30[a] Septembris anni 1735. fine adhibendarum medelarum in futuram Incolarum Roschinariensium consolationem ad Excelsum Regium Gubernium expediti et inde cum Magistratu Cibiniensi communicati elusio. In Transumpto Processum continente sub F. a Pagina 102. usque 182. Inclusive, item copialiter advolutis sub numeris 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. et 10.

8[vo]. Pratorum et agrorum violenta ademptio et in usum Magistratus conversio, agris pro vernali seminatione aptis 1. Cubuli capaci bus singulis seorsive Taxae in Cruciferis 17 ½ impositio et creatio. [**283**]

Testes in citatis Inquisitoriis 4. 9. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 39. 40. 44. 45. et 71.

9[no]. Consuli et Civitati Cibiniensi hebdomadatim infligi et exigi solita gratuito rum laborum praestatio.

Testes in allegatis Inquisitoriis 3. 4. 6. 9. 11. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 102. 103. 104. 105. 106. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 128. 129. 130. 131. et 132.

10[mo]. Cancellistarum ad praehabitorum Jurium Libertatumque et Territorialium Beneficiorum comprobationem legitime exmistorum Inquisitionemque peragere incipientium revocatio et recompensandorum fatigiorum eorundem causa collectatae pecuniae violenta ademptio publica constat notorie tate.

11[mo]. Molendinalium Beneficiorum privatio, Silvarum Glandiferarum in solius Civitatis usum conversio ex iisque Roschinariensium exclusio.

Testes in Inquisitoriis sub B. et F. 2. 5. et 8., in aliis vero: 21. 22. 46. 72. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. [**284**] 102. 103. 104. 105. 106. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. et 128.

12[mo]. In anno 1774. et 1755. inchoatae recentiores Territoriorum Roschinariensium coarctationes Pascuorumque et Sylvarum occupationes, ac Terrarum pro Montibus et Pascuis norite institutae elevationes.

https://biblioteca-digitala.ro

Testes sub B. et F. 1. 2. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 24. et 25., in aliis vero 2. 3. 4. 5. 10. 11. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 31. 32. 33. 34. 36. 39. 40. 41. 46. 47. 71. 88. 89. 90. 91.

13tio. Stipendi seu Taxae Pascui Montium et Pascuorum elevation et extraneis dari coepta elocatio et per hoc Roschinariensium ad incitas, ac ultimam desolationem redactio.

Testes sub C. 4. F. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132.

Specificatio Alpium Roschinariensium infrascriptis ab anno 1762. usque ad 1744. exarendatarum et usque ad 1776. pro iis effective solutarum. [**285**]

Nomina Alpium	Nomina Arendatorum	Rhenenses Floreni	Cruciferi	Capacitas Pascendarum Ovium	Pecora Cornuta Boves Vaccae
O 1. Paltsina alias Genfora	Totus Pagus Poplaka	27	30	500	-
O 2. Bobeschel	Sztan Tudura Roschinariensis	7	-	150	-
O 3. Tomnaticul	Vaszilia Duka	12	30	500	-
O 4. Majlaczéj	Dregoj Minye Reschinariensis	10	10	-	100
O 5. Donksa	Bukur Boilla Detto	19	10	600	-
+ 6. Manul	Juon Kincsi Detto	14	100	600	-
O 7. Puckulen	Juon Kincsi Detto	13	20	100	-
+ 8. Grossi	Kinde Dsűrkuletz Detto	22	-	600	-
+ 9. Muntselul	Nyagoj Bukurrel Detto	12	-	300	-
+ 10. Batrina Superior	Bukur Muntsel Detto	13	20	600	-
+ 11. Batrina Mediocris	Mány Bora Detto				
O + 12. Batrina Inferior	Stán Bachnia Detto	26	40	500	-
+ 13. Picsorul Buschi	Nyagoj Heschin Detto	15	-	500	-

https://biblioteca-digitala.ro

+ 14. Rosdesti	Opre Pinci Detto	10	-	600	-
O + 15. Serbenesztyi	Bukur Heschin Detto	27	30	700	-
O 16. Belend	Radul Albul Detto	8	-	300	-
O + 17. Kinaja	Pagus Resinár	91	10	2000	-
18. Czindrellu	Tiliskaienses	70	-	1000	-
19. Nyikulesti Superior	Roschinarienses	70	-	1000	-
20. Detto Inferior	Roschinarienses	70	-	1000	-
21. Rosztasze					
22. Besenyeu	Bukur Szirb Resinariensis	50	-	12000	-
23. Ontsesti	Roschinarienses	15	-	300	-

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIA HERGHELIEI DE LA SÂMBĂTA DE JOS, JUDEȚUL BRAȘOV, OGLINDITĂ ÎN DOCUMENTELE VREMII ÎN PERIOADA 1872-1913. PARTEA II (1886-1895)

Judit GRAPĂ[1]

Cai lipițani[2]

THE HISTORY OF THE STUD FARM FROM SÂMBĂTA DE JOS, BRASOV COUNTY, REFLECTED IN THE DOCUMENTS OF THE TIME DURING 1872-1913. PART II (1886-1895)

ABSTRACT

Even if the purpose of establishing the Făgăraș Stud Farm in 1873 was to „improve the Transylvanian mountain horse (Szekler) through Lipizzaner and Arabian stallions", practically from the beginning, this project turned into a horse breed Lipizzaner. Here they developed, lived and trained, specimens that honorably represented their race. The beauty of the horses and the fame of the stud farm determined important personalities of the time to step on its doorstep. Its history is reflected below, as described in the newspaper „Vadász-és Verseny-Lap" the official sports publication of the time in Budapest.

Keywords: Lipizzaner horse breed, horse competitions, official visits.

Dacă în prima parte a acestei lucrări am prezentat date legate de înființarea hergheliei, vizite oficiale de înalt nivel, situația cailor, licitații și diferite concursuri pentru testarea rezistenței acestei rase, din perioada 1872-1885, în această parte a lucrării vom încerca, în continuare, să răsfoim alte file din trecut, legate de istoria ei. O parte dintre aceste evenimente au marcat viața locuitorilor din Țara Făgărașului. Prin continuarea cercetării dorim o prezentare cât mai amplă și fidelă a evenimentelor petrecute, așa cum au fost ele redate în documentele vremii.

---

[1] Documentarist, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat", Făgăraș; e-mail: iuditgra@yahoo.com.

[2] Fotografie realizată de Judit Grapă, în data de 23 iunie 2020, la Herghelia Sâmbăta de Jos.

https://biblioteca-digitala.ro

Menționăm că materialul cercetării de bază l-au constituit datele publicate în ziarul „Vadász és Verseny-lap” („Foaie de Vânătoare și Concurs”), apărut la Budapesta. Perioada studiată este 1872-1913. La aceasta se adaugă și unele documente ale Parlamentului de la Budapesta, din perioada respectivă.

Știrile din anul 1886 legate de Herghelia de la Făgăraş încep din data de 28 ianuarie 1886, când în numărul 4 al ziarului este prezentată „Situația numărului de cai din hergheliile și fermele de cai regale de stat, la data de 1 ianuarie 1886”. De aici reiese faptul că în total era un număr de 5.244 cai, iar la Făgăraş 416. Numărul este destul de mic în comparație cu cel de 1.570 care era la Mezőhegyes, dar herghelia nu se situa pe ultimul loc, acesta fiind ocupat de cea din Sfântu Gheorghe, cu 313 cai[3].

În 13 mai, Ministerul Agriculturii, Industriei și Comerțului publica un comunicat sub titlul „Clasificări în hergheliile regale de stat maghiare”, prin care anunța data și locul când vor avea loc aceste clasificări. Pentru Făgăraş erau stabilite zilele de 27, 28, 29, 30 iunie 1886. Prin acest anunț sunt invitați crescătorii, partenerii de afaceri, membrii și președinții crescătoriilor de cai care sunt interesați să participe la aceste clasificări, să își anunțe prezența în prealabil la comandanții hergheliilor respective[4].

În numărul 35 din 12 august 1886, la „Diverse” apare o știre legată de licitația cailor de la herghelie. Aceasta urma să aibă loc la Cluj, pe 30 august, pe terenul unde se organizau expozițiile și erau invitați toți cei interesați[5]. Din păcate, această licitație este anulată în numărul 37/26 august 1886, motivul fiind îmbolnăvirea unor cai. Această știre este reluată și pe pagina 337, precum și pe pagina 342. Anunțul anulării acestei licitații se repetă și în numerele 38/2 septembrie 1886, p. 348, și nr. 39/9 septembrie 1886, p. 357.

Totuși, un articol tipărit tot la rubrica „Diverse”, din 14 octombrie 1886, ne înștiințează despre o licitație „a iepelor și a cailor utilitari aflați în exces din hergheliile de stat”, care s-a desfășurat la Budapesta pe 8 și 9 octombrie, și a avut „succes mai mare ca de obicei”. Acest lucru se explică prin: „cu cât există mai mult material de vânzare într-un singur loc, cu atât mai mulți cumpărători se adună acolo, mai ales din clasa comercială, pentru că se economisește mult timp și cheltuială”. Este subliniat faptul că cel mai bine s-au vândut caii pe jumătate pur sânge englezesc de la Herghelia din Kisbér și lipițan de la Făgăraş, pentru care s-au obținut prețuri „mai mari ca de obicei”. Pentru 14 iepe făgărășene de 4 ani s-a obținut suma de 1.013 forinți[6].

Acest lucru este reconfirmat în numărul 48 al ziarului din 11 noiembrie 1886, p. 446, unde se consemnează: „Proporțional, cea mai bună vânzare a fost a cailor de la Făgăraş. Sunt cai buni! Dar ce am văzut aici nu se ridică la nivelul cailor de la alte herghelii”. Tot în acest număr este anunțată taxa de montă pentru anul 1887, care pentru Făgăraş stabilește suma de 20 forinți/armăsar, pentru cei 6 cai (Favory VII, Favory VIII, Plutó Fantasca, Conversano Mima, Neapolitano, Maestoso IV)[7].

[3] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 4/28 ianuarie 1886, p. 32.
[4] *Idem*, nr. 22/13 mai 1886, p. 203.
[5] *Idem*, nr. 35/12 august 1886, p. 322.
[6] *Idem*, nr. 44/14 octombrie 1886, p. 418.
[7] *Idem*, nr. 48/11 noiembrie 1886, p. 448.

https://biblioteca-digitala.ro

La rubrica „Diverse” de la pagina 454 este publicată o listă cu „Prețul mediu obținut pentru iepele tinere aflate în exces”, la licitația menționată mai sus. Pentru Făgăraș se consemnează:

- „pentru 7 buc[ăți] iepe tinere, rasa lipițan de 4 ani, s-a obținut un preț mediu de 610 forinți și un preț total de 4.270 forinți;

- pentru 4 iepe mamă de diferite vârste, s-a obținut un preț mediu de 292½ forinți și un preț total de 1.170 forinți. Iar per total la această categorie de cai s-a încasat suma de 5.440 forinți”.

Anunțul pentru taxa de montă se repetă și în numerele 49/18 noiembrie 1886 și 50/25 noiembrie 1886.

În numărul 51/2 decembrie 1886 este dată publicității o altă listă cu iepele mamă vândute din hergheliile de stat. De la Făgăraș s-au vândut 4 bucăți (de 6, 11, 18, 21 de ani), în valoare de 1.179 forinți[8].

Evenimentele relatate despre Herghelia de la Făgăraș pentru anul 1886 în paginile ziarului se termină în numărul 54 din 23 decembrie, cu „Tabelul calificativelor primite de iepele cedate Școlii Militare de Călărie de la Viena din hergheliile regale de stat, în vederea evaluării”. Printre acestea s-au aflat și două iepe de la Făgăraș, care au fost catalogate astfel:

„Favory I – a fost folosită pentru multă călărie de vânătoare, câteva vânători de tracțiune și de patru ori pentru gonirea cerbilor: galopează și sare bine, este foarte dârză, suficient de rapidă; este un cal bun de vânătoare.

Pluto I – a fost folosită pentru multă călărie de vânătoare, câteva vânători de tracțiune și de trei ori pentru gonirea cerbilor: este o bună săritoare, medie în galop, suficient de rapidă și dârză; are un temperament foarte plăcut, a putut fi folosită bine pentru cal de vânătoare”[9].

Din aceast tabel de calificative reiese că în acest an a fost trimis la Viena, din hergheliile de stat, un număr de 12 cai, dintre care șase de la Mezőhegyes, doi de la Kisbér, doi de la Făgăraș și doi de la Bábolna. Se pare că acest lucru a devenit în timp o tradiție.

Conform „Raportului detailat pe anul 1886”, întocmit de către Gajzágó Salamon, președintele Curții de Conturi a Ungariei, și înaintat Parlamentului de la Budapesta în 15 septembrie 1887, numele hergheliei apare la mai multe capitole.

La „titlul 9 – Sume alocate în afara celor prevăzute”, la pct. 1, pentru repararea podului de pe domeniul Hergheliei de la Sâmbăta s-a alocat suma de 6.782 forinți și 61 creițari. Iar la explicații este menționat: „(...) luând în considerare împrejurările politice de atunci și importanța militară deosebită a acestui drum (Făgăraș-Sighișoara), respectiv pod, domnul ministru a fost nevoit ca în afara cheltuielilor prevăzute să dispună executarea lucrărilor necesare în speranța unei aprobări ulterioare”[10].

---

[8] *Idem*, nr. 51/2 decembrie 1886, p. 484.

[9] *Idem*, nr. 54/23 decembrie 1886, p. 509.

[10] Gajzágó Salamon, *Részletes jelentés az 1886. évre, az állami háztartás, az állami vagyon kezelése körül szerzett számviteli tapasztalatokról és az állami adósságok ellenőrzéséről*. A Magyar Államnyomdából, Budapest, 1887, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro

În partea numită „Calcule finale de stat pentru țările aflate sub Coroana maghiară pentru anul 1886”, în anexa 64, dedicată Ministerului Agriculturii, Industriei și Comerțului, la capitolul XVIII, titlul 10, „Cheltuieli normale în herghelii și gospodării”, pentru Făgăraș este însumată o cheltuială de 184.483,28 forinți, din suma totală pe cele 4 herghelii de 1.188.541,54 forinți. Iar la „Venituri normale încasate în herghelii și gospodării”, suma la sfârșitul anului este de 1.068.628,51½ forinți, dintr-un total de 6.035.481,67½[11]. La ambele capitole sumele sunt cele mai mici dintre toate hergheliile de stat.

Anul 1887 nu este atât de bogat în evenimente legate de istoria hergheliei făgărășene. Sunt doar câteva relatări despre acest loc. Pentru prima oară, la începutul anului 1887 este publicată lista cu personalul de la hergheliile de stat la data de 1 ianuarie. Lista comandamentului pentru Făgăraș este următoarea:

- comandant – colonelul Grof Pállfy Géza;
- locotenent major – Schlosser Frigyes;
- locotenent major – Bene Rezső;
- aprod de război – sergentul Horváth Károly;
- căpitan sameș – Vinzi József;
- medic veterinar principal (militar) – Pistelka Péter;
- medic de stat – dr. Balassa Péter;
- patru fierari medicali[12].

Pentru că pe vremea respectivă se acorda o importanță deosebită înmulțirii raselor de cai în hergheliile de stat, evidența iepelor gestante era ținută cu strictețe și publicată și în paginile acestui ziar. Așa aflăm din numărul 7/17 februarie 1887 că în Herghelia de la Făgăraș s-au împerecheat 94 de iepe, din care 70 au rămas gestante, deci un procent de 8,0½ %. Iar în cele patru herghelii s-au împerecheat 818 iepe, din care au rămas gestante 537. Deci procentul pe nivel de țară era de 74%[13].

Pentru anul 1887 Parlamentul votează un buget de 3.500.000 forinți pentru cheltuieli privind întreținerea hergheliilor de stat, pentru stimularea și dezvoltarea creșterii cailor. Totodată prevede un venit de 2.500.000 forinți. De aici reiese că, practic, statul contribuie cu suma de 1.000.000 de forinți din bugetul propriu[14].

Herghelia a jucat un rol important în refacerea sănătății cailor de rasă. În mai multe numere din ziar este subliniat acest lucru. Aerul curat şi iarba grasă din pajiștile Munților Făgăraș ofereau un mediu prielnic pentru vindecarea lor. Acest lucru este subliniat încă o dată atunci când este adus un omagiu celui mai valoros cal al vremii, Kincsem, câștigător a 54 de premii. În articolul respectiv se menționează că „În 1883 Kincsem s-a îmbolnăvit de o boală respiratorie, din acest motiv nici nu s-a împerecheat, toată vara a fost pe pajiștile Munților Făgăraș și s-a vindecat în totalitate”[15].

Numărul 34/4 august 1887 anunță deja „marea licitație de toamnă”, care urma să aibă loc la Budapesta pe data de 8-9 octombrie. Succesul licitației din toamna

[11] *Ibidem*, Anexa 64, p. 30-33.
[12] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 4/27 ianuarie 1887, p. 31.
[13] *Idem*, nr. 7/17 februarie 1887, p. 63.
[14] *Idem*, nr. 11/17 martie 1887, p. 1.
[15] *Idem*, nr. 12/24 martie 1887, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro

anului 1886 a determinat organizatorii să ducă tradiția mai departe. Articolul intitulat „Creșterea națională a cailor” publică numărul exemplarelor care vor fi scoase la vânzare din toate hergheliile de stat. De la Făgăraș urmau să fie vânduți „26 cai”, dintre care „9 iepe tinere și 7 iepe mamă”[16].

Lista celor 6 armăsari desemnați pentru montă pe anul 1888 de la Făgăraș se modifică doar la ultima poziție, unde în loc de Maestoso IV apare Maestoso-Roxana. Suma rămâne tot 20 de forinți/armăsar[17].

La cererea Asociației Economice din Transilvania, la data de 17 octombrie 1887 s-a ținut la Dej licitația cailor excedentari de la Herghelia Făgăraș și vânzarea unor armăsari și cai castrați din câteva herghelii transilvănene. În total au fost vânduți „29 de cai”, pentru care s-a încasat suma de 6.050 forinți, deci un preț mediu de 208 forinți/cal[18]. Se pare că licitația nu a avut rezultatul scontat de către organizatori.

Știrile anului se încheie cu calificativele primite de cei doi cai: Neapolitano și Pluto II, dintre care primul s-a dovedit a fi „un excelent cal de vânătoare”, iar celălalt „obosește repede, nu este bun pentru vânătoare”[19].

Anul 1888 are și mai puține relatări în paginile ziarului despre Herghelia de la Făgăraș. Primul articol apare abia în numărul 42/28 iunie 1888, sub titlul „Clasificarea hergheliilor regale maghiare de stat”, și este semnat de către Oltvölgyi (cel pe care îl găsim în prima parte a lucrării cu relatări ample despre Herghelia de la Făgăraș și evenimente legate de caii din Țara Făgărașului), în care se subliniază importanța clasificării anuale pentru fiecare cal aflat în hergheliile de stat, prilej cu care „fiecare cal și mânz este supus unui control sever și câștigă clasa pe care o merită”. Tot în acest articol găsim o descriere interesantă a meseriei de evaluator cabalin: „Abia dacă putem găsi o meserie mai interesantă și mai obositoare: dis-de-dimineață până seara, să vezi cal după cal, să-i examinezi aspectul, să-i asculți spectacolul talentului produs, să judeci și să hotărăști asupra speranțelor legate de el, este o așa satisfacție, care nu se poate descrie, doar se poate imagina”[20]. Este comunicată lista participanților la evaluarea făcută în Bábolna, care a început în data de 3 iunie. În acest an, numărul celor care au participat era mult mai mare ca în anii precedenți. Este amintit și numele lui Bottler József, directorul domeniului Hergheliei de la Făgăraș.

În numerele 70/27 octombrie 1888, 71/3 noiembrie 1888 și 72/9 noiembrie 1888, este publicat „Anunțul” ministerului cu privire la taxa de montă pe anul 1889. Pentru Făgăraș suma este tot 20 de forinți/armăsar, pentru cei 6 cai (Favory VII, Favory X, Pluto-Fantasca, Conversano-Mima, Neapolitano, Maestoso-Roxana).

Tot în numărul 72, apare „Lista de licitație” și valoarea de pornire „pentru iepele tinere, caii castrați și iepele mamă selectate” ce urmează a fi vânduți din hergheliile de stat. Prețul celor 20 de cai de la Făgăraș, din care 10 iepe tinere și mânji castrați, varia între 260-600 de forinți, iar al celor 10 iepe mamă, între 180-650 forinți.

[16] *Idem*, nr. 24/4 august 1887, p. 310.
[17] *Idem*, nr. 52/10 noiembrie 1887, p. 476-477, 53/17 noiembrie 1887 și 54/24 noiembrie 1887.
[18] *Idem*, nr. 53/17 noiembrie 1887, p. 488.
[19] *Idem*, nr. 58/29 decembrie 1887, p. 529.
[20] *Idem*, nr. 42/18 iunie 1888, p. 333.

https://biblioteca-digitala.ro

Bugetul stabilit de Parlamentul din Budapesta pe anul 1888 pentru hergheliile de stat era de 3.339.876 forinți. Suma era mai mică față de 1887, când s-au cheltuit 4.497.897 de forinți. La venituri a fost prevăzută suma de 2.600.232 forinți. La acest capitol în anul precedent s-a încasat suma de 2.550.986 forinți[21].

Nici anul 1889 nu se poate lăuda cu prea multe evenimente zugrăvite în paginile ziarului. Totuși, în numărul 1 este atribuit un articol pe o pagină și un sfert Hergheliei de la Făgăraș. Sub titlul „Herghelia noastră de lipițan de la Făgăraș la sfârșitul anului 1888", autorul, care nu este altcineva decât Oltvölgyi, trimite o scrisoare, datată 20 noiembrie 1888, care este publicată în întregime și în care scrie: „(...) Am călătorit în fosta țară și fostul sediu al vechilor principi ai Transilvaniei (Bethlen, Apafi etc.), la Făgăraș, ca să văd din nou creșterea cailor din zonă, herghelia maghiară regală de lipițan ridicată personal sub numele meu (Oltvölgyi).Ce am căutat am găsit: o orientare, conducere corectă, luarea în calcul a circumstanțelor, care pot arăta un rezultat deosebit de bun și sigur"[22].

Acesta face precizarea că el nu a mai fost aici de trei ani, dar, în dezvoltarea hergheliei, această perioadă „arată mai mult decât se putea aștepta". Este dezamăgit că nu este vizitată de către crescătorii de cai din Transilvania. Subliniază că ar fi „necesar și cu învățăminte", și „ar fi bine să se acorde o atenție mai mare pentru creșterea rasei de munte lipițan" și că toate evenimentele legate de viitoarele activități care urmează a se desfășura aici sunt publicate permanent în paginile ziarului.

Dezamăgirea lui este și mai mare atunci când afirmă că „accidental a nimerit" ca în perioada vizitei sale, adică în „26 a lunii precedente", aici să se facă „împărțirea cailor tineri și să se hotărască monta iepelor mamă", iar la acest eveniment, în afară de consilierul ministerial Kozma – reprezentantul Guvernului, însoțit de medicul Szily Zsigmond, a participat doar generalul locotenent Kovács și comitele comitatului Trei Scaune, baronul Apor Gábor. Acest motiv îl determină să adreseze întrebarea: „Nu are Transilvania un Comitet de Creștere a Cailor?"[23].

Cu această ocazie face o scurtă prezentare a efectivelor cabaline, după datele puse la dispoziția lui de comandantul de clasă Schlosser Frigyes. În herghelie erau: „6 armăsari de linie (pepinieri), 4 cai de probă, 19 cai de trei ani, 27 cai de doi ani, 38 cai de un an, 28 de mânji aleși și 20 cai de patru ani selectați pentru creștere națională". Mai erau: „102 iepe mamă, 26 buc[ăți] de trei ani, 30 buc[ăți] de doi ani, 30 buc[ăți] de un an, 32 de mânji de iepe selectați și 62 de cai utilitari"[24].

Face mențiunea că dacă cineva a observat cu atenție această herghelie începând din 1874, iar astăzi o analizează din nou, trebuie să recunoască că „locul ei este doar sub munții Transilvaniei și s-a dezvoltat acolo unde trebuia"[25].

În continuare, în articol se relatează că, anticipat clasificării cailor, comandantul hergheliei, groful Pálffy Géza, a organizat un concurs de vânătoare, dimineața începând cu ora 9, care este relatat astfel: „Ce priveliște frumoasă, munții sunt albi,

---

[21] *Állami költségvetés a Magyar Korona országai részére az 1888. Évre*, A Magyar Királyi államnyomdából, Budapest, 1887, p. 81-82.
[22] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 1/1 ianuarie 1889, p. 8.
[23] *Ibidem*.
[24] *Ibidem*, p. 9.
[25] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

zona de concurs este verde, personalul prezent al hergheliei împreună cu soțiile, în frunte cu amabila gazdă d-na Pálffy, ofițerii hergheliei conduși de directorul Rottler József, din partea comitatului Kerszényi Kálmán, judele principal cu familia (...)”[26].

S-au organizat două curse de 4.000 m, cu 3 obstacole și 3 sărituri la distanță pe hipodromul hergheliei. Prima grupă a fost formată din următorii cai: Conversano-Mima, Favory VII-2, Favory VIII-8, Majestoso IV-4, Neapolitano II-5, Pluto 1-2 și a fost câștigată în 6 minute și 40 de secunde de Neapolitano II-5.

La a doua cursă au participat șapte cai: Favory VII-10, Neapolitano II-8, Favory VIII-9, Conversano-Mima 11, Pluto 1-9, Pluto 1-8, Conversano-Mima 1-7. Câștigătorul grupei a fost Favory VII-10, cu 6 minute și 30 secunde. Calitățile cailor participanți la curse au fost recunoscute cu mulțumiri adresate conducerii hergheliei de consilierul guvernamental Kozma.

Autorul articolului își exprimă fascinația față de acești cai, precizând că: „nu am mai văzut de mult un cal dârz, care calcă cu siguranță pe suprafață, ca acești 14 cai lipițan (...)”.

O altă surpriză a vizitei a fost organizarea unei prezentări de cai în manejul deschis al hergheliei, după care, într-un „manej mai modest”, comandantul hergheliei a prezentat „exerciții de mișcare”. A fost vizitată și Școala de Călărie a hergheliei, despre care autorul articolului afirmă cu mândrie: „În Herghelia de la Făgăraș am văzut o așa școală îndrăzneață, care și-a câștigat cea mai mare recunoaștere”. El afirmă că „nivelul acestei școli se ridică la cea a *Școlii Campagne* de la Viena”[27]. Vizita s-a încheiat cu contemplarea secțiilor hergheliei de la Veneția și Comăna, unde se aflau iepe (Veneția) și armăsarii de 2-3 ani (Comăna). Practic această scrisoare face o prezentare amplă a hergheliei și a cailor aflați acolo la data respectivă.

Tot în acest număr al ziarului este publicat un articol intitulat „Împerecherea în hergheliile de stat”, în care se arată că la Făgăraș „o să fie 6 armăsari de linie (pepinieri), din care 5 au fost crescuți în herghelia proprie, iar unul, Pluto Fantasca, a ajuns aici în anul 1885, fiind cumpărat de la Jankovics Elemér”[28]. De asemenea, este menționat numărul de iepe cu care urmează să se împerecheze fiecare din cei 6 armăsari.

În numărul 2/4 ianuarie 1889, sub titlul „Repartizarea cailor”, se arată că din cei 152 de cai tineri cumpărați din hergheliile particulare, „în scopul completării efectivelor hergheliilor regale maghiare de stat, la Făgăraș au fost repartizați 19 cai”[29].

Până în luna septembrie 1889 nu mai apare nici o știre legată de Făgăraș. Abia în numărul 55 din 29 septembrie găsim o scurtă informare care ne comunică faptul că în data de 7 și 8 octombrie va fi organizată la Budapesta o expoziție și un târg de cai. Pe 4-5 octombrie, tot aici, „vor fi vânduți armăsarii castrați de la Făgăraș și Kisbér”[30]. Rezultatul licitației a fost anunțat în numărul 63 din 20 octombrie 1889. În total au fost vânduți 15 cai la un preț între 310 şi 750 de forinți.

---

[26] *Ibidem.*

[27] *Ibidem.*

[28] *Idem*, nr. 1/1 ianuarie 1889, prima pagină.

[29] *Idem*, nr. 2/4 ianuarie 1889, p. 26.

[30] *Idem*, nr. 55/29 septembrie 1889, p. 423.

https://biblioteca-digitala.ro

În numerele 64/24 octombrie și 65/27 octombrie 1889 este tipărită lista pentru taxa de montă pe anul 1890. Pentru Făgăraş suma și numele armăsarilor rămân aceleași ca pentru anul precedent.

Interesant este că doar o știre, din 30 august 1886, face referire la boala care apăruse de ceva vreme aici: „Boala a evoluat foarte mult, mai ales în 1889. În acest an s-au îmbolnăvit de aceeași boală 13 cai cu vârste diferite. Zece cai au avut probleme numai cu un ochi, 3 cai au avut probleme la ambii ochi și, după revenirea bolii de mai multe ori, cei mai mulți au orbit, ceea ce înseamnă că această boală a avut caracter reumatic”[31].

Se pare că nici anul 1890 nu ne dezvăluie prea multe din activitatea hergheliei din Țara Făgărașului. În numărul 1/1 ianuarie 1890 este dată publicității o statistică, sub titlul „Rezultatele împerecherilor pe anul 1889”. De aici aflăm că pe tot teritoriul statului de atunci existau 826 de „stații de împerechere”, dintre care trei în cadrul Hergheliei de la Făgăraş, unde existau patru cai de prăsilă, care s-au împerecheat cu 137 de iepe, cu o medie de 34 de iepe pe un armăsar[32].

În 2 aprilie 1890 este dată publicității „Ordinea de zi” din 5 mai a Conferinței privind creșterea cailor din cadrul Comp[artimentului] de Creștere a Cailor a Ministerului Agriculturii, unde la punctul „l” se menționează prezentarea despre „Scopurile Hergheliei de la Făgăraş, despre mișcările legate de înființarea ei și despre evenimentele petrecute până în prezent”[33].

La „Concursul iepelor tinere de la Bábolna” este semnalată prezența comandantului de la Făgăraş, groful Pállfy Géza[34].

În numărul 39/5 iulie 1890 este redată o copie a documentului transmis de Ministerul Agriculturii cu nr. 32.897/11 iunie 1890 adresată Comandamentului de la Herghelia Făgăraş, care este datată 24 iunie 1890 la Budapesta și este semnată de consilierul ministerial Kozma, din împuternicirea ministrului.

Adresa face referire la solicitarea prezentată la conferința din 5 mai și comunică următoarele: la această conferință s-a cerut punerea accentului „pe dezvoltarea capacității de galop a cailor”. Drept urmare s-a luat hotărârea ca în hergheliile unde capacitatea de galop a calului este în rasa respectivă, acolo „să se exerseze în mod regulat dresajul de galop”. Având în vedere că la Făgăraş caii au această capacitate, prin hotărâre se solicită începerea din următorul an a dresării iepelor tinere. Acest dresaj era propus pentru „început pe o perioadă de 10-12 săptămâni în șa”, perioadă în care comandamentul, „având ocazia și fiind necesar”, trebuia să „încerce și să probeze” exemplarele respective.

După terminarea acestei perioade, „exemplarele care arată calități excelente” vor fi înhămate la cărute pentru dresaj în galop, ocazie cu care se va constata „ce familii de cai din cei care compun Herghelia de la Făgăraş” vor putea „moșteni tendința

---

[31] Graf C.G. Wrangel, *Ungarns Pferdezucht in Wort und Bild, Zweiter Band. Die Königl. Ungarischen Staatsgestüte Mezöhegyes und Fogaras und die Staatshengsten-Depots*, Verlag von Schickhardt & Ebner (Konrad Wittwer), Stuttgart, 1893, p. 200.

[32] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 1/1 ianuarie 1890, p. 7.

[33] *Idem*, nr. 14/2 aprilie 1890, p. 118.

[34] *Idem*, nr. 32/28 mai 1890, p. 214.

https://biblioteca-digitala.ro

de galop”. Acestea vor fi dresate în galop până în luna iunie 1891. După terminarea dresajului se solicită înaintarea, până în luna august, a unor propuneri.

Același dresaj este propus și pentru armăsarii tineri care prezintă capacități remarcabile de galop, iar comandamentului i se propune „selectarea acelor exemplare care au capacitatea de galop”. Dar, spre deosebire de iepe, armăsarii urmau a fi împărțiți în crescătorii, doar după un an de dresaj[35].

În luna octombrie, apare „Lista iepelor excedentare și a castraților din Herghelia de la Făgăraș”, care urmează să fie vânduți. Aceasta cuprinde 16 cai, cu cel mai mic preț de 260 forinți și cel mai mare de 750 forinți. Prețul mediu este calculat la 528 de forinți, iar valoarea totală la 6.860 de forinți[36].

Anunțul privind taxa de montă stabilită pentru anul 1891 cuprinde două modificări față de ultimii doi ani. Suma rămâne tot 20 de forinți/armăsar, iar cei șase cai sunt: Favory XI, Favory X, Pluto-Fantasca, Conversano-Adria, Neapolitano, Maestoso-Roxana[37].

În „Bugetul pe anul 1890 pentru țările Coroanei maghiare”, în capitolul dedicat instituțiilor de stat pentru creșterea cailor este prevăzută suma de 3.813.638 forinți pentru cheltuieli şi 3.123.440 de forinți pentru venituri. Din aceasta, pentru Făgăraş, la cheltuieli este prevăzută suma de 257.644 forinți, iar la venituri suma de 183.715 forinți. La „motivația” acestui capitol, la aprovizionare, pct. 2, „Instituții de creștere a cailor”, pentru anul 1890 a fost prevăzută suma de 138.014 forinți, din care pentru „grajdul și locuința personalului care urmează a fi construite în gospodăria numită *Fântâna principesei*” suma de 8.000 forinți[38].

Istoria anului 1891 din paginile ziarului începe abia în 15 octombrie, când este publicată adresa nr. 56875/II.6-891, semnată de ministrul regal maghiar al agriculturii, prin care este comunicată data de începere a montei în hergheliile de stat. Pentru Făgăraș a fost stabilită ziua de 28 octombrie[39]. Acest comunicat se repetă și în numerele 65/18 octombrie 1891 și 66/22 octombrie 1891. În primul, „Lista iepelor excedentare și a castraților din Herghelia de la Făgăraș” cuprinde 15 nume, iar suma de vânzare era între 320 şi 980 de forinți[40].

Taxa de montă pe anul 1892 rămâne tot 20 de forinți/armăsar, dar se schimbă numele cailor. Tot șase sunt la număr: Favory X, Favory XI, Pluto-Fantasca, Conversano-Virtuosa, Neapolitano, Maestoso-Roxana. Anunțul privind stabilirea taxei de montă este adus la cunoștința publicului în numărul 68/31 octombrie 1891, p. 488, și se repetă în numerele 69/8 noiembrie 1891 şi 70/15 noiembrie 1891.

„Rezultatele împerecherii pe anul 1891” sunt publicate în luna decembrie. Datele arată că la Făgăraș erau „4 armăsari, care s-au împerecheat cu 207 iepe, media

---

[35] *Idem*, nr. 39/5 iulie 1890, p. 293.
[36] *Idem,* nr. 64/19 octombrie 1890, p. 481.
[37] *Idem*, nr. 65/23 octombrie 1890, p. 489, nr. 66/26 octombrie 1891, nr. 69/16 noiembrie 1890, nr. 70/30 noiembrie 1890.
[38] *Állami költségvetés a Magyar Korona országai részére az 1890. Évre*, A Magyar Királyi államnyomdából, Budapest, 1889, p. 665-670, 861-862 (90-91).
[39] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 64/15 octombrie 1891, p. 460.
[40] *Ibidem*, p. 467.

https://biblioteca-digitala.ro

fiind de 51”[41]. Tot în cadrul acestui articol se face o caracterizare a cailor din fiecare herghelie. Pentru Făgăraş s-a notat: „Zona montană cu populația care trăieşte în clima aspră a țării noastre, în condiții vitrege de gospodărire, pentru corectarea creşterii este deosebit de potrivit materialul Hergheliei de la Făgăraş, ai cărui urmaşi în general au o statură scundă, dar robustă, sunt deosebit de sănătoşi şi antrenați, fără pretenții şi se hrănesc bine. Mişcările lor sunt sigure şi vioaie, dar pe lângă prestaţiile lor de înalt nivel, în medie ocupă suprafețe mici. Tendoanele şi copitele lor corespund în totalitate necesităților grele ale drumurilor de munte şi drumurilor pietruite”[42].

În 20 decembrie, în articolul semnat de Szily Zsigmond, intitulat „Rezultatele împerecherilor pe anul 1891 (...)”, se face o prezentare a evoluției raselor din hergheliile de stat pentru anii 1883-1891. Din datele prezentate reiese că „în 1883 era în hergheliile statului un număr de 165 de armăsari lipițan. Numărul lor a crescut până în anul 1891 la 210. La Făgăraş în 1883 erau 65 de armăsari lipițan, iar numărul lor a ajuns în 1891 la 146. Creşterea efectivului s-a făcut astfel: în 1884 cu 17 exemplare, în 1885 cu 8, în 1886 cu 15, în 1887 cu 9, în 1888 cu 6, în 1889 cu 8, în 1890 cu 1 şi în 1891 cu 15 exemplare”[43]. Conform tabelului publicat, numărul cailor de rasă din hergheliile de stat era în anul 1883 de 2.020, iar până în anul 1891 acest număr s-a ridicat la 2.626. În cei nouă ani a crescut cu 606 exemplare[44].

Evenimentele relatate pentru anul 1892 încep în luna iulie, când, în numărul 38 din 10 iulie, sunt dedicate aproape trei pagini decesului consilierului ministerial Leveldi Kozma Ferenc, „membru de onoare al Asociației Ecvestre din Ungaria, director general al hergheliilor de stat din Ungaria, Viteazul Ordinului Sf. Ştefan şi al mai multor ordine din străinătate”[45].

Articolul menționează participarea la înmormântarea acestuia a comandantului Hergheliei de la Făgăraş, groful Pállfy Géza, împreună cu Rittler József, directorul gospodăriei hergheliei, care „s-a grăbit să vină de la marginea hotarului, ca să îl mai poată vedea încă o dată pe bunul lui prieten”[46].

Pe parcursul cercetării s-a constatat că Kozma era un participant nelipsit de la evenimentele din Făgăraş. Prezența lui în Țara Făgăraşului a fost semnalată de nenumărate ori în paginile ziarului.

În numărul 62/11 octombrie 1892 este publicată „Lista de licitație a iepelor din hergheliile de stat”. De la Făgăraş sunt propuse 18 „iepe tinere şi castrate, excedentare”, valoarea lor fiind stabilită între 310 şi 920 de forinți[47].

Lista cailor vânduți în acest an continuă cu cea a „iepelor mamă”. De la Făgăraş sunt propuse 16 exemplare, cu prețul între 160 şi 560 de forinți[48].

Ministerul Agriculturii anunță în numerele 70/27 noiembrie 1892, 71/4 decembrie 1892 şi 72/11 decembrie 1892 taxa de montă pentru anul 1893. La Făgăraş

---

[41] *Idem*, nr. 74/13 decembrie 1891, p. 538.
[42] *Ibidem*, p. 539.
[43] *Idem*, nr. 75/20 decembrie 1891, p. 548.
[44] *Ibidem*, p. 548.
[45] *Idem*, nr. 38/10 iulie 1892, p. 317.
[46] *Ibidem*, p. 319.
[47] *Idem*, nr. 62/11 octombrie 1892, p. 547.
[48] *Idem*, nr. 65/23 octombrie 1892, p. 565.

https://biblioteca-digitala.ro

suma rămâne de 20 forinți/armăsar, iar pe listă apar șapte cai. Față de anul precedent este adăugat Favory XII.

Ultima știre despre herghelie pe acest an apare în articolul „Orientarea națională a creșterii cailor”, publicat în 18 decembrie, în care este prezentat discursul noului consilier ministerial și președintele Compartimentului de Creștere Națională a Cailor – Schmidt József –, rostit cu ocazia ultimei ședințe a Compartimentului de Creștere a Cailor, din cadrul „Asociației Economice Naționale”, în care și-a prezentat „scopurile sale privind conducerea și dezvoltarea pe viitor a creșterii cailor pe plan național”[49].

„La Herghelia de la Făgăraș ar putea fi menținut numărul de 80 de iepe aflate aici în prezent, după ce caii crescuți aici s-au adaptat cu un frumos succes în zonele montane, având în vedere că sunt foarte mici și pe viitor abia pot fi folosiți într-o măsură mai mare în creșterea națională. Având în vedere că, pentru un efectiv așa de mic, cheltuielile sunt semnificative și că dotările actuale nu pot fi exploatate suficient, ar trebui să se aibă grijă de ignorarea celor două dezavantaje, care s-ar putea întâmpla eventual în așa fel, ca pe lângă herghelia actuală să se înființeze o herghelie de cai din rasa jumătate sânge englez, care corespund necesităților din Transilvania. Așa ceva, în prezent, deocamdată nu este în stadiul de proiect, este doar o idee, de care trebuie să ne ocupăm”[50].

Se pare că acest an nu a fost prea prielnic în istoria hergheliei. Problema desființării sale a fost ridicată și în ședința Camerei Deputaților din 18 februarie 1892 de către deputatul Tisza István[51]. În discursul său, el afirmă: „În ce privește al doilea punct, referitor la soarta Hergheliei de la Făgăraș, la aceasta și punctul meu de vedere se bazează pe acea dublă ipoteză, în primul rând, că acolo în acel scop, pentru care s-a dorit să fie folosit – rasa lipițan s-a evidențiat în așa fel, cum în Făgăraș nu ar avea nimeni curajul să afirme: nu s-a dezvoltat, ci a degenerat –, nu este deloc potrivit; în al doilea rând, în partea maghiară a Transilvaniei în tot cazul ar fi necesară fondarea unei herghelii, dacă dorim să o desființăm pe cea de la Făgăraș, pentru continuarea obținerii rezultatului dorit într-o herghelie de stat (...)”[52].

Anul 1893 este mai bogat în evenimente. Deja în nr. 1 din 1 ianuarie apare un amplu articol, sub titlul „Date privind istoria, dezvoltarea și stadiul prezent al creșterii cailor din Ungaria”, semnat de Zs. Szily. Din cele aproape opt pagini, în prima parte sunt prezentate cele patru herghelii de stat, ca apoi, în articolul din a doua parte, să fie creionată o imagine a fermelor de cai deținute de stat.

Prezentarea despre Făgăraș menționează: „(...) în 1873 guvernul a hotărât înființarea la Făgăraș a unei herghelii din rasa de cai de la Karst, deci organizarea sa

---

[49] *Idem*, nr. 73/18 decembrie 1892, p. 631.
[50] *Ibidem*, p. 632.
[51] Politician din aristocrația maghiară, născut în 1861, decedat în 1918, ocupă treptat funcții importante în timpul Monarhiei Austro-Ungare. Între 1903-1905 și 1913-1917 este prim-ministru, între 1912-1913 președintele Camerei deputaților, membru al Academiei de Științe a Ungariei.
[52] *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett ORSZÁGGYÜLÉS KÁPVISELÖHÁZÁNAK NAPLÓJA. Harminckettedik kötet. Hiteles kiadás*, Pesti könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1896, p. 107.

https://biblioteca-digitala.ro

într-o zonă (...) în care condițiile trebuie să fie de așa natură, în care locuitorii din zonele montane sunt obligați să-și crească caii”[53]. Aici a fost adus un număr de „58 de iepe în anul 1874”. Deja prima generație a dovedit „o dezvoltare favorabilă. (...) și astăzi când aceasta a intrat în anul 22 de la înființarea sa, lăsând în urmă toate obstacolele”, caii crescuți aici dovedesc o formă prin care „ar putea fi așezați în fruntea cailor de la Karst”[54]. Ca „principiu strict” în organizarea acestei herghelii a fost creșterea celor cinci linii lipițane: Favory, Maestoso, Conversano, Neapolitano, Pluto, fără să se amestece cu alte rase[55]. La data conceperii articolului, aici erau „324 de cai”, iar suprafața era de 3.600 hectare[56].

Pentru sprijinirea crescătorilor particulari, Ministrul Agriculturii emite adresa cu numărul 32.377, sub titlul „Apel către crescătorii de cai din Ungaria”, prin care face cunoscut planul privind necesitatea înființării unei instituții care să se ocupe de vânzarea cailor. Aici se înțeleg atât caii de la hergheliile de stat, cât și cei de la crescătorii particulari. Pentru „licitațiile planificate” se propun următoarele criterii de organizare: data desfășurării să fie „ultima zi din septembrie și prima zi din octombrie”, ca loc să fie pe strada Tattersall din Budapesta, caii care urmează a fi vânduți „să fie înscriși pe liste până în 15 august” și să fie „verificați de o comisie” care să constate starea lor[57]. Acest apel este repetat și în numărul 38/9 iulie 1893.

În numărul 52 din 3 septembrie 1893, pe prima pagină, cititorii sunt înștiințați cu privire la decesul lui Pulay Kornel, redactorul responsabil al ziarului, care „a decedat la vârsta de 59 de ani”. De asemenea, este dată publicității nota cu privire la „Condițiile pentru licitație” din august 1893, întocmită de Ministerul Agriculturii, privind licitația de toamnă. Aceasta era programată să se desfășoare în perioada 29-30 septembrie, 1 și 6-7 octombrie. Printre condiții se numărau următoarele: „fiecare licitație începe dimineața la ora 9, se întrerupe la prânz și va fi reluată după-amiază. Niciun cal nu poate fi vândut sub prețul stabilit. Propunerile se fac din 10 în 10 forinți. Caii pot fi ridicați numai pe baza chitanței de achitare a sumei, până în data de 2, respectiv 8 octombrie”[58]. De la Herghelia din Făgăraș au fost scoase la licitație „10 iepe tinere, dintre care 5 din linia Favory”[59] și „11 iepe mamă”, dintre care patru din linia Favory[60].

În 5 octombrie, sub titlul „Licitație de cai în Tattersall”, se precizează: „Din Herghelia de la Făgăraș cele 11 iepe excedentare s-au vândut pentru suma de 4.810 forinți. Cel mai mare preț a fost de 630 forinți, iar cel mai mic de 330 forinți. Prețul de pornire a fost de 300 forinți. Cumpărători: Foglár Lajos – 2 bucăți, Majestatea Sa, arhiducele Joseph August de Austria (1872-1962-n.n.) – 6 bucăți, Megyeri Krausz Lajos și Gulcher Jakab – câte un cal[61].

---

[53] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 1/1 ianuarie 1893, p. 16.
[54] *Ibidem*.
[55] *Ibidem*.
[56] *Ibidem*.
[57] *Idem*, nr. 36/25 iunie 1893, p. 348.
[58] *Idem*, nr. 52/3 septembrie 1893, p. 492/1, 492/2.
[59] *Ibidem*, p. 492/9.
[60] *Ibidem*, p. 492/126.
[61] *Idem*, nr. 62/5 octombrie 1893, p. 579.

https://biblioteca-digitala.ro

Evenimentele anului sunt încheiate cu „Anunțul” privind taxa de montă pentru anul 1893, în care la Făgăraș apar din nou șase cai (Favory X, Pluto-Fantasca, Conversano-Sardinia, Neapolitano, Maestoso-Roxana, Favory XII), toți cu suma de 20 forinți/armăsar[62].

Istoria anului 1894 începe cu publicarea „Listei pentru caii vânduți la licitație în toamna anului 1893 din hergheliile de stat”. De aici reiese că la Făgăraș s-a vândut un număr de 18 bucăți, cu un preț mediu de 359 forinți și o sumă totală de 6.470 forinți[63].

Sub titlul „Cuvinte însoțitoare privind împărțirea armăsarilor de montă din hergheliile de stat pe anul 1984”, Zs. Szily face o prezentare a cabalinelor existente. Articolul arată faptul că perioada de împerechere începe pe 1 martie și că „la ultimul recensământ pe teritoriul țării erau 661.393 de iepe mature și 14.704 de armăsari maturi”. Pentru anul 1894 statul folosea 2.801 armăsari pentru împerechere, din care 172 de la Făgăraș[64].

Tot în acest număr, în articolul în care se prezintă situația testării cailor la școala vieneză „Reitlehrer-Insitut”, se face mențiunea că „pentru testările pe anul 1893 (...) de la Făgăraș au fost trimiși 2 cai”[65].

Interesul prezentat pentru împerecherea cailor continuă și în următorul număr al ziarului, unde este întocmită o statistică sub titlul „Rezultatele împerecherii în hergheliile de stat pe anul 1893 care a trecut”. La Făgăraș sunt consemnate următoarele rezultate:

„Conversano-Sardinia s-a împerecheat cu 6 iepe, dintre care 4 sunt gestante,
Favory X s-a împerecheat cu 11 iepe, dintre care 8 sunt gestante,
Favory XI s-a împerecheat cu 7 iepe, dintre care 6 sunt gestante,
Favory s-a împerecheat cu 3 iepe, dintre care 3 sunt gestante,
Maestoso V s-a împerecheat cu 17 iepe, dintre care 13 sunt gestante,
Neapolitano IV s-a împerecheat cu 7 iepe, dintre care 3 sunt gestante,
Pluto Fantasca s-a împerecheat cu 18 iepe, dintre care 10 sunt gestante,
Pluto 1-2 s-a împerecheat cu 3 iepe, dintre care 2 sunt gestante[66].

În numărul 35 din 10 iunie 1894, la „Cronica sportivă” se anunța că în „perioada 6-12 iunie are loc la Herghelia de la Făgăraș clasificarea cailor și a cailor folosiți în gospodării”[67]. La începutul lunii iulie se revine cu o „Atenționare” din partea ministrului Agriculturii în care se specifică amânarea acestei clasificări pentru „data de 17-24 august, ocazie cu care va avea loc și împerecherea iepelor din herghelie”[68].

Se pare că guvernul se ține de cuvânt, pentru că sunt transferate de la Mezőhegyes „10 iepe mamă și 19 iepe tinere”. Dintre acestea, majoritatea „provin din rasa Nonius, adică jumătate pursânge englez”. Operațiunea este un prim pas „în încercarea guvernului de a înființa și la Făgăraș o herghelie cu rasa Nonius, adică jumătate pur-

[62] *Idem*, nr. 69/26 octombrie 1893, p. 626 și 70/29 octombrie 1893, p. 631.
[63] *Idem*, nr. 6/4 februarie 1894, p. 53.
[64] *Idem*, nr. 10/4 martie 1894, p. 90.
[65] *Ibidem*, p. 91.
[66] *Idem*, nr. 31/11 martie 1894, p. 101.
[67] *Idem*, nr. 35/10 iunie 1894, prima pagină.
[68] *Idem*, nr. 39/1 iulie 1894, p. 327.

https://biblioteca-digitala.ro

sânge englez, în scopul de a ridica numărul efectivelor de la Făgăraş la cel iniţial, iar ca acest lucru să se poată realiza, s-a arătat mult mai potrivit ca efectivul să nu fie completat prin procurarea rasei lipiţan, ci prin micuţul Nonius, care să corespundă cerinţelor actuale şi condiţiilor din Transilvania"[69].

Este prima oară în istoria hergheliei faptul că în lista armăsarilor pentru montă pe anul 1895 apare un cal pursânge englez, pe nume Illo, „care a fost crescut în ţară", pentru care este stabilită suma de 30 forinţi. La armăsarii lipiţan numărul creşte la 7, faţă de 6 din anul precedent, însă suma de 20 de forinţi/armăsar rămâne ca şi în 1894 (Furioso, Favory X, Favory XII, Pluto-Fantasca, Conversano-Mima, Neapolitano, Maestoso-Roxana)[70].

Oltvölgyi, care semnează articolul „Concursul cailor lipiţan de la Sâmbăta de Jos", datat Făgăraş, 30 octombrie 1894, publicat în numărul 72/25 noiembrie 1894, este cel care încheie şi ştirile pentru anul 1894. Aici, el face o prezentare a evenimentelor desfăşurate în data de 20 octombrie la Herghelia de la Sâmbăta, unde s-a deplasat la invitaţia „colonelului şi trezorierului regal", groful Pálffy Géza – comandantul acestei unităţi: „Locul unde s-a ţinut concursul este deosebit de frumos; la poalele munţilor de hotar care se înalţă dinspre sud, ale căror piscuri acoperite cu zăpadă se oglindeau într-o culoare argintie în razele soarelui, au arătat un splendid spectacol". Pe lângă acest spectacol al naturii, participanţii „au beneficiat de o altă surpriză, în momentul când au văzut cei 19 cai pregătiţi pentru concurs", care „s-au prezentat cu muşchii lor de oţel, având o înălţime între 150-160 cm". Aceştia s-au pregătit pentru acest concurs „doar 20 de zile, din cauza vremii ploioase". Spectatorii prezenţi la acest eveniment „au venit în număr mare din zona Făgăraşului, dar şi din alte locuri". Printre somităţile prezente se numărau: comandantul brigăzii de ulani – colonelul Polkó, baronul Baumgarten Pál – colonel de husari, care „au fost şi arbitri", soţia comandantului, împreună cu soţia baronului Apor. De asemenea „erau prezenţi corpul de ofiţeri ai militarilor care staţionau în Făgăraş, funcţionarii hergheliei".

Caii au fost împărţiţi în trei grupuri. Primul grup a fost format din şapte cai, greutatea călăreţului varia între 62-70 kg. A fost o cursă cu obstacole de 3.000 de metri, iar cel care a câştigat a fost „Pluto Fantasca, un cal de 156 cm, care a parcurs distanţa în 5 minute şi 34 secunde". Al doilea grup a fost format din şase cai, „care au fost călăriţi de subofiţerii hergheliei" şi au parcurs distanţa în cinci minute şi 19 secunde. Al treilea grup a fost format tot din şase cai şi au parcurs distanţa în 5 minute şi 42 de secunde. Cursa a fost câştigată de Conversano-Mima.

După cele constatate din cele trei curse în legătură cu pregătirea cailor, rezistenţa lor, capacităţile lor fizice, autorul face următoarea menţiune: „Văzând materialul, nu ne vine să credem acea ştire publicată în unele ziare, că guvernul ar dori să desfiinţeze această herghelie, mai ales că, mai nou, pentru creşterea rasei jumătate pursânge au fost repartizaţi aici pursângele englezesc Illo şi Furioso". Articolul se termină cu „recunoştinţa pentru comandantul Hergheliei de la Sâmbăta, cel care a

[69] *Idem*, nr. 46/15 august 1894, p. 389.
[70] *Idem*, nr. 66/21 octombrie 1894, p. 558, nr. 68/28 octombrie 1894, nr. 69/4 noiembrie 1894.

https://biblioteca-digitala.ro

fost inițiatorul unui călărit mai rapid al cailor și a dezvoltat rasa lipițan din 1874 la forma constantă de astăzi”[71].

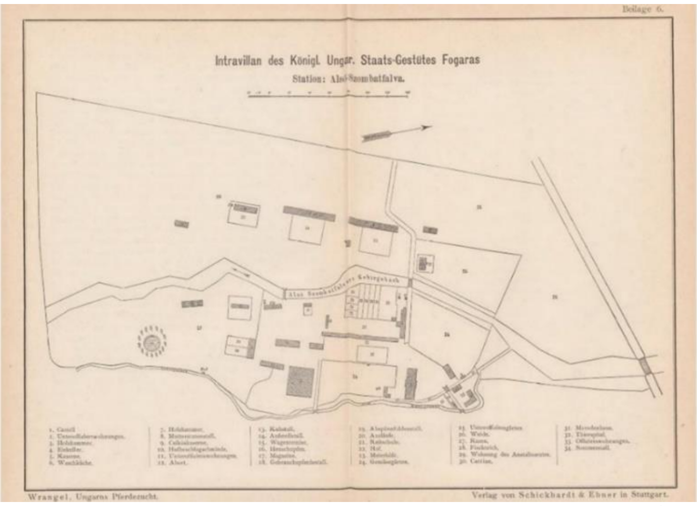

Planul hergheliei, la sfârșitul secolului al XIX-lea[72]

Această parte a incursiunii noastre din paginile ziarului „Vadász -és verseny Lap” în trecutul hergheliei, se încheie cu evenimentele anului 1895. Prima știre mai importantă legată de Făgăraș apare în numărul 45 din 28 iulie 1895, sub titlul „Clasificarea din acest an a hergheliilor de la Mezőhegyes și Făgăraș”, în care se specifică faptul că „S-au produs următoarele modificări în timpul clasificării: au fost desemnați dintre caii fondatori de linie (pepinieri) pentru monta pe nivel național Conversano-Mima, Favory X, mai departe jumătate pursânge Furioso XXI și pursângele englezesc Illo. În afară de aceștia, dintre armăsarii tineri 8 au fost clasificați pentru monta națională, iar tânărul Pluto-Ancona ca fondator de linie; 1 armăsar a fost desemnat pentru cal utilitar. Dintre iepele mamă, 24 ajung la licitația de la Budapesta, iar 4 bucăţi vor fi vândute pe plan local. Dintre iepele tinere, 10 au fost clasificate în categoria iepelor mamă. La licitația de toamnă de la Budapesta vor fi scoase la vânzare 19 iepe tinere excedentare și 6 bucăţi de patru ani castrate”[73].

Problema desființării hergheliei devine tot mai discutată și în acest an. Pentru analiza acestui subiect, pe 31 august 1895, la Cluj, se întrunește Comunitatea Gospodarilor din partea transilvăneană, care, sub conducerea grofului Bánffy György stabilește în unanimitate: „consideră nocivă desființarea Hergheliei de la Făgăraș, având în vedere importanța sa economică din Transilvania, dacă guvernul nu ar înființa în partea Transilvaniei o altă herghelie” și solicită „ca guvernul să nu facă niciun pas în problema hergheliei, până nu convoacă o anchetă din partea specialiștilor gospodari transilvăneni”[74].

[71] *Idem*, nr. 72/25 noiembrie 1894, p. 612-613.
[72] Graf C.G. Wrangel, *op. cit.*, f.n. între p. 228 și 229.
[73] *Vadász -és verseny-Lap*, nr. 45/28 iulie 1895, p. 368.
[74] *Idem*, nr. 58/1 septembrie 1895, p. 465.

https://biblioteca-digitala.ro

Numărul cailor vânduți la licitația de toamnă de la Budapesta este publicat în numărul 63/17 septembrie 1895. De la Făgăraș vor fi licitate 20 de bucăți în data de 4-5 octombrie[75].

Modificările făcute în cadrul corpului de ofițeri din hergheliile regale de stat sunt anunțate în luna septembrie, în numărul 64. De aici aflăm că la Făgăraș a fost repartizat căpitanul Rónay Lajos[76].

În 26 septembrie 1895, sub titlul „Creșterea națională a cailor", este ridicată din nou problema desființării hergheliei, motivată prin faptul că „nu am fost așa de norocoși cu producția de la Făgăraș, ca la celelalte trei herghelii. Am vrut să creștem acolo o rasă pentru părțile transilvănene, dar nu s-a reușit și din acest motiv este posibil să fie în fața unei desființări lente. (...) Poate solul nu este favorabil! Ce câștigă Transilvania în locul Făgărașului în corectarea creșterii sale cabaline, încă nu știm"[77].

În articolul care relatează despre „Concursurile de toamnă ale cailor de la Budapesta" se face mențiunea că marți, în 1 octombrie, a participat și groful Pálffy – comandantul Hergheliei de la Făgăraș[78]. La rubrica „Diverse", în numărul 70/3 octombrie 1895 se face următorul anunț: „Materialul adus de Herghelia de la Făgăraș în vederea vânzării (mai ales unul de 4 ani și o pereche de cai pentru trăsură) va fi prezentat domnilor cărora le plac caii, joi, pe terenul Tattersall (probabil dimineața la orele 10.00)"[79].

Știrea cu privire la împărțirea armăsarilor tineri crescuți la herghelie, precum și stabilirea iepelor mamă care se vor împerechea este tipărită într-o „Atenționare" din cadrul articolului „Creșterea națională a cailor" și ne informează că aceasta va avea loc „în data de 25 noiembrie la Sâmbăta de Jos"[80].

În anunțul publicat cu privire la taxa de montă pentru anul 1896, se face mențiunea că „taxa de montă pentru armăsarii de stat de la Făgăraș o să fie dată publicității mai târziu"[81].

În numărul 85 din 1 decembrie 1895 ne atrage atenția o scurtă știre. Se pare că guvernul s-a gândit și la desființarea hergheliei de la Bábolna, și mutarea acesteia la Györ. Articolul comentează că acest lucru nu este realizabil, deoarece „în vremea ministeriatului grofului Festetics, atunci când necesitatea mutării Hergheliei de la Făgăraș era poate mai urgentă ca acum, s-a luat în plan ca iepele mamă potrivite pentru reproducere să fie mutate la Herghelia de la Bábolna. Pentru că spațiile de aici, pentru acest scop, s-au dovedit insuficiente (...), așa o să rămână herghelia de aici"[82].

Anul 1895 se încheia cu o știre îmbucurătoare privind soarta hergheliei. În numărul 86 din 2 decembrie 1895, în cadrul rubricii „Creșterea națională a cailor", în a doua parte, la „Răspunsuri", se menționează: „La a treia întrebare. În ce privește soarta Hergheliei de la Făgăraș, în aceste zile s-a ținut o conferință la prim-ministru,

---

[75] *Idem*, nr. 63/17 septembrie 1895, p. 496.
[76] *Idem*, nr. 64/19 septembrie 1895, p. 500.
[77] *Idem*, nr. 67/26 septembrie 1895, p. 515.
[78] *Idem*, nr. 70/3 octombrie 1895, p. 536.
[79] *Ibidem*, p. 538.
[80] *Idem*, nr. 82/10 noiembrie 1895, p. 629.
[81] *Idem*, nr. 83/17 noiembrie 1895, p. 639.
[82] *Idem*, nr. 85/1 decembrie 1895, p. 659.

https://biblioteca-digitala.ro

baronul Bánffy, unde a luat parte și o delegație transilvăneană și așa am auzit că s-a produs o nouă schimbare. Se planifică să nu se mai reducă sau să se desființeze herghelia, ci să fie continuate experimentele pentru încă o vreme. Efectivul de iepe mamă al hergheliei s-a redus la un număr de 50 exemplare lipițan. Acesta constituie, în mare parte, baza materialului de reproducere de până acum. Se dorește a se ajuta prin repararea profundă a pajiștilor și pășunilor care aparțineau până în prezent pajiștilor și depozitelor de furaje ale hergheliei și prin crearea unor pășuni artificiale (Oare cauza problemei nu ar trebui căutată mai adânc, în vegetația pajiștilor și a pășunilor, în sol, care se poate corecta, dar nu se poate schimba?)".

Cal lipițan – grafică[83]

[83] Graf C.G. Wrangel, *op. cit.*, f.n. între p. 240 și 241.

https://biblioteca-digitala.ro

URME GRĂNICEREȘTI ÎN ȚARA OLTULUI (I)

Alexandru BUCUR[1]

BORDER TRACKS IN THE COUNTRY OF OLT (I)

ABSTRACT

Following our research, carried out over several years, in order to clarify some issues related to the 16th Border Guard Regiment, from Orlat, but also to the education in the Border Reunion Schools, we discovered that in Olt Country (also called Făgăraș Country), some traces have been preserved (churches, tombs, monuments etc.) that recall the period when some of the localities in the area were (partially or totally) militarized. At the same time, some of the school buildings in which several teachers from the area bordered the important activity of educating the children of the former border guards were preserved. I also discovered the tomb of some of them. In this first material we will present the traces from Lisa, Pojorta, Scoreiu, Racovița and Recea localities.

Keywords: Lisa, Pojorta, Scoreiu, Racovița, Recea, border guard, church, school, tomb.

În urma cercetărilor noastre, realizate în decursul mai multor ani, pentru a clarifica unele probleme legate de „Regimentul 16 Grăniceri", de la Orlat, dar și de învățământul din „Școlile de Reuniune Grănicerească", am descoperit că în Țara Oltului (numită și Țara Făgărașului) s-au mai păstrat unele urme (biserici, morminte, monumente etc.) care amintesc de perioada în care o parte dintre localitățile zonei au fost (parțial sau total) militarizate. Totodată, s-au păstrat și o parte din edificiile școlare în care și-au desfășurat importanta activitate de educare a copiilor foștilor grăniceri mai mulți învățători din zonă. La câțiva dintre aceștia le-am descoperit și mormintele. În acest studiu vom prezenta urmele grănicerești din localitățile Lisa, Pojorta, Scoreiu, Racovița și Recea.

Perioada „Regimentului 16 Grăniceri" (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înfiinţarea graniţei militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliţia grănicerească" urma să fie compusă din două regimente româneşti de infanterie, două regimente secuieşti de infanterie, un regiment românesc de dragoni şi unul secuiesc de husari, dispusă din Bucovina până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniţă român", cu sediul la Năsăud, s-a trecut la înfiinţarea „Regimentului 1 grăniceresc român". Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoşi din starea de iobăgie şi scutiţi de toate dările. Pentru constituirea regimentului au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăştie, scaunul Sibiu, Ţara Oltului şi Ţara Bârsei. În anul 1773 se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniţă 84 de localităţi, pentru ca în anul 1777 să rămână

[1] Col. (r.), doctor în istorie, Sibiu; e-mail: albucur61@gmail.com.

https://biblioteca-digitala.ro

82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, organizate în șase companii. De aceea, regimentul era cunoscut şi ca „al oltenilor”[2].

La data desfiinţării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851 – pus în aplicare în 1 aprilie acelaşi an –, sediile (garnizoanele) companiilor şi compunerea celor situate în Ţara Oltului era următoarea: *Compania a VII-a*, la Racoviţa, cu localităţile: Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus şi Scoreiu, toate din actualul judeţ Sibiu; *Compania a VIII-a*, la Viştea de Jos, din actualul judeţ Braşov, cu localităţile: Arpaşu de Jos şi Arpaşu de Sus (ambele din actualul judeţ Sibiu), Drăguş, Olteţ (fost Beşimbac), Ucea de Jos, Ucea de Sus şi Viştea de Sus, din actualul judeţ Braşov; *Compania a IX-a*, la Lisa, cu localităţile: Breaza, Dejani, Dridif, Gura Văii (fost Netotu), Ludişor, Luţa, Pojorta, Recea (fost Vaida-Recea şi Teleki-Recea), Voila, Voivodeni (fost Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici), toate din actualul judeţ Braşov; *Compania a X-a*, la Mărgineni, cu localităţile: Berivoi (fost Berivoii Mari şi Berivoii Mici), Copăcel, Hârseni, Hurez, Iaşi, Ileni, Râuşor, Săsciori, Săvăstreni şi Sebeş, toate din actualul judeţ Braşov; *Compania a XI-a*, la Ohaba, cu localităţile: Bucium, Şinca Veche şi Vad, toate din actualul judeţ Braşov; *Compania a XII-a*, la Dumbrăviţa (fost Ţânţari), împreună cu localitatea Tohanu Vechi, ambele din actualul judeţ Braşov[3].

Perioada „Şcolilor de Reuniune Grănicerească” (1871-1921). După desfiinţarea regimentului român, învățământul din fostele școli de grăniceri a devenit confesional, dar de slabă calitate. Un grup de foști ofițeri din regiment, acum pensionari, a demarat acțiunea de transformare a „Fondului de montură” în „Fond şcolar”, destinat susţinerii şi înfiinţării de noi şcoli pe teritoriul fostului regiment orlăţean. Prin decretul împărătesc din 27 august 1861, Fondul de montură al fostului Regiment 1 grăniceresc a fost transformat în Fond şcolar. Apoi s-a solicitat Guvernului aprobarea organizării unei conferinţe generale la care să participe câte doi reprezentanţi din partea fiecărei foste companii, dar şi din partea fostei aripi a husarilor din Dejani. Conferinţa s-a desfăşurat în cancelaria ASTREI, în perioada 22-24 aprilie 1863. Până la cea de a III-a conferinţă a reprezentanţei generale, care s-a desfăşurat în perioada 26 februarie-1 martie 1870, la Sibiu, sub preşedinţia lui David Urs, s-au reglementat mai multe probleme referitoare la învățământul din fostele localități ale regimentului. Pe lângă aprobarea modificărilor efectuate în Statute, în concordanţă cu cererile Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, s-a hotărât ca David Urs şi Constantin Stejar să înainteze autorităţilor o nouă cerere privitoare la obţinerea în administrare proprie a Fondului şcolar. Rezultatul demersurilor celor doi foşti ofiţeri a fost adus la cunoştinţa delegaţilor participanţi la a IV-a conferinţă a reprezentanţei generale, desfăşurată între 8-11 mai 1871. S-a anunţat faptul că Statutele, cu mici modificări, au fost aprobate de împăratul Franz Iosef prin rescriptul împărătesc din 10 martie

---

[2] Carol Gölner, *Regimentele grănicereşti din Transilvania, 1764-1851*, București, Editura Militară, 1973, p. 56; Ernst Wagner, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*, Wien, Böhlau Verlag, 1977, p. 412-413.

[3] Arhiva Alexandru Bucur, *Muster=Liste*, 1777 (copie), filele 24-25; Joseph Heinrich Benigni, *Statistische Skizze der Siebenbürgische Militargrenze*, Hermannstadt, 1816, p. 20, 157-181; Al. Bucur, Cornel Lupea, *Ofiţerii români din Regimentul 1 grăniceresc român de la Orlat*, Sibiu, Editura Etape, 2002, p. 14-15.

https://biblioteca-digitala.ro

1871. Acest document a fost trimis Comitetului cu scrisoarea nr. 5.530 din 16 martie 1871[4]. Astfel, s-au înființat 21 de școli. În Țara Oltului au fost următoarele 11 localități care dispuneau de școli în care copiii foștilor grăniceri aveau învățământ gratuit: Copăcel, Dumbrăvița, Lisa, Mărgineni, Ohaba, Racovița, Recea, Scoreiu, Tohanu Vechi, Viștea de Jos și Voila[5].

În continuare, vom prezenta urmele grănicerești pe localități, în ordine alfabetică.

Dumbrăvița (fostă Țânțari). În cimitirul situat lângă biserica cu hramurile „Sfântul Nicolae" și „Sfânta Cuvioasă Paraschiva" (construită în anul 1865, de ortodocși), există mormântul preotului și învățătorului Ioan Gavrilescu (1862-1921) (Fig. 1-2). Acesta a predat la Școala de Reuniune Grănicerească din localitate în perioada 1884-1891. A fost căsătorit cu Ana (1873-1942)[6]. A păstorit în localitate începând cu anul 1891 până la sfârșitul vieții[7].

Lisa. Pe peretele estic al bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" (construită în anul 1890, de greco-catolici), a fost încastrat un fragment al unei lespezi de mormânt (Fig. 3), pe care este dăltuită o cruce flancată cu lauri, sub ea fiind următorul text fragmentar: „KINDER/DES/HAUPTMAN IOHAN/UND/AMALIA RADIVOIEVICS GEBORNE VON/ITTUL/MICHAEL DEN XI$^{\underline{ten}}$ FEBRUAR 1821 GEBOHREN UND GESTOR[BEN]/TEOFILA DEN VI$^{\underline{ten}}$ MAY 1822 GEBOHREN UND DEN XXX" („Copiii/căpitanului Ioan/și/Amalia Radivoievics născută/Ittul./Michael s-a născut și a murit pe 11 februarie 1821./Teofila s-a născut pe 4 mai 1822 și [a murit pe] 30")[8].

---

[4] Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare, SJSbAN), Fondul *Școli grănicerești* (în continuare, *FSG*), document (în continuare, D.) 95/1 martie 1873; *Raport la adunarea generală din 1921*.

[5] Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, Editura Salgo, 2010, pass.

[6] Inscripții de pe monumentul funerar. Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)* (în continuare, *Școlile*), Colecția *Teze de doctorat*, Brăila, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, 2014, p. 43, 138, 228.

[7] *Șematismul bisericei ortodocse-orientale române din Ungaria și Transilvania* (în continuare, *Șematism ort.*) *pe anul 1891*, Sibiiu, Tipariul tipografiei archidiecesane, p. 20; *Șematism ort.* 1892-1897, p. 20; *Șematism ort.* 1904, p. 25; *Șematism ort.* 1919, p. 24; *Șematismul bisericei ortodoxe române din Transilvania, Bănat și părțile anexate din Ungaria* (în continuare, *Șematism ort.*) *pe anul 1920*, Sibiiu, Tipariul tipografiei arhidiecezane, 1920, p. 19; *Șematism ort.* 1921, p. 13.

[8] Radivojevich Johann a activat în Regimentul 16 Grăniceri (1 Grăniceresc Român de la Orlat), în perioada 1817-1831. Soția sa era fiica maiorului Ittu Mihai (Ittul Edler von Szalaspataka Michael=Ittul nobil de Sălașu de Sus, jud. Hunedoara). Ittu Mihai a activat în ambele regimente grănicerești românești, la Orlat între 1817-4 martie 1825. Vezi: Gustav Amon von Treuenfest, *Geschichte des k.u.k. Infanterie-Regimentes NR. 46 Feldzeugmeister Géza Fhr. Fejérvary de Komlós-Kerestess. 1762 bis 1850 erstes Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 16* (în continuare, *Geschichte 16*), Verlag des Regiments. – Wien, Druk von Rudolf Brzezowsky & Söhne, 1890, p. 292, 344, 383, 393, 435, *Anhang*, p. XVI-XXI; Al. Bucur, C. Lupea, *op. cit.*, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

În localitate s-a păstrat vechiul local al Școlii de Reuniune Grănicerească, construit în anul 1839 și modificat între anii 1898-1902 (Fig. 4). Modernizarea școlii a fost realizată de întreprinzătorul I. Wonner, din Cârţa, jud. Sibiu, darea în folosinţă efectuându-se abia în 13 decembrie 1903. Costul modernizării școlii s-a ridicat la suma de 7.348 coroane[9].

În cimitirul bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" este mormântul preotului și învățătorului Iosif B. Cațaveiu, care a predat la școala din localitate în perioada 1878-1900 (Fig. 5-6). A fost căsătorit cu Varvara (d. 1919). Iosif a „răposat ca martir în temnița maghiară din Cluj la 14 ianuarie 1918"[10].

În cimitirul celei de-a doua biserici (construită de ortodocși între 1889-1890), cu hramul „Sfântul Gheorghe", există mormântul învățătoarei Ludovica Micu (1879-1947), care a predat la școala locală între anii 1899-1914 (Fig. 7-8). A fost căsătorită cu Alexandru Cismașiu (1875-1943)[11].

Pojorta. În cimitirul situat lângă biserica (fostă greco-catolică, construită în anul 1904), cu hramul „Sfântul Nicolae", se păstrează încă mormântul căpitanului Mihai Poparadu (1827-30 octombrie 1898), căsătorit cu veștemeanca Ana Dordea (Fig. 9-10). A activat în Regimentul de la Orlat în perioada 1847-1851. Apoi în continuatorul acestuia, Regimentul 46 Infanterie, între 1851 și 1 august 1860. S-a evidenţiat, ca plutonier, în luptele din Transilvania în 1849 (mai ales la atacul de la Alma Vii, condus de locotenentul-major Chicoş Ştefan), motiv pentru care a fost decorat cu „Medalia pentru vitejie", de argint, clasa I, la data de 28 august 1849. După pensionare, ca şi alţi foşti ofiţeri ai regimentului, a participat la Conferinţele de la Sibiu din 1861 şi 1863, ca delegat al Companiei a IX-a, activând mai apoi pe tărâmul Şcolilor de Reuniune Grănicerească[12].

Tot în acel cimitir, există două morminte ale unor învățători din Școlile de Reuniune Grănicerească. Primul este mormântul învățătorului Dionisie Trâmbițaș (1857-1881), pedagog de Blaj (Fig. 11), care a profesat la Școlile de Reuniune Grănicerească din: Lisa, în perioada 1875-1876; Vaida-Recea, Pojorta (1878-1880). A predat și la școala din Săvăstreni în perioada 1889-1890. A fost căsătorit cu Genoveva (1858-1912)[13].

Al doilea este mormântul învățătorului Matei Grecu (1859-1921), care a predat la Școala de Reuniune Grănicerească din localitate, fiind menționat ca și

---

[9] SJSbAN, *FSG*: D. 78 și 79/1902; D. 60/7 noiembrie 1903.

[10] Constantin Stan, *Școala poporană din Făgăraș și depe Târnave*, vol. I, *Făgărașul*, Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiană", 1928, p. 295; Inscripții de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 120, 230.

[11] *Șematismul veneratului cleru al archidiecesei metropolitane greco-catolice romane de Alba-Iulia si Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200* (în continuare, *Șematism* 1900), Blaș, Tipografia Seminarului Archidiecesan, p. 629; C. Stan, *op. cit.*, p. 295; Inscripții de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 120, 227.

[12] G.A. von Treuenfest, *op. cit.*, p. 344, 383, 393, 435, *Anhang*, p. XXIX-XXXVI; SJSbAN, *FSG*, *Protocoalele şedinţelor naţionale*; Al. Bucur, C. Lupea, *op. cit.*, p. 59; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 18.

[13] C. Stan, *op. cit.*, p. 348, 388; Inscripții de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 120, 140, 234.

https://biblioteca-digitala.ro

„cantor-docente” (Fig. 12-13): 1876-1878; 1881-1909. A fost căsătorit cu Maria (1886-1917). Era absolvent al Școlii Normale din Blaj. În anul 1909, autoritățile maghiare l-au pensionat forțat, din cauza necunoașterii limbii maghiare[14].

Racovița. Școala de Reuniune Grănicerească a fost edificată în anul 1904, cu 36.200 coroane. În impozantul local se desfășoară educarea și formarea tinerelor vlăstare racovicene și azi (Fig. 14)[15].

În micul cimitir din curtea bisericii (construită de greco-catolici, între 1887-1890), cu hramul „Sfânta Treime”, se păstrează trei morminte ale familiei Florianu. Primul este al preotului, protopopului onorar și învățătorului Petru Florianu (1828-1895), ctitor al școlii confesionale și director (1851-1871), ctitor al bisericii din Racovița (Fig. 15-16). S-a născut la Biertan și a fost hirotonit în anul 1855. A urmat studii teologice la Blaj și a fost căsătorit cu Ana Mihălțan. A deținut și funcția de președinte al Eforiei locale[16]. Al doilea mormânt este al preotului și protopopului Valeriu Florianu (1864-1946), cel care s-a implicat în lupta pentru „Munții Revendicați” ai grănicerilor și a catehizat elevii școlii (Fig. 17-18). A fost învățător între anii 1891-1897, fiind absolvent al Academiei Teologice din Blaj[17]. Al treilea mormânt aparține profesorului Liviu Florianu (1893-1973) (Fig. 19-20). A fost ultimul secretar al Comitetului Administrativ al Fondului Școlar Grăniceresc (1928-1948) și a păstrat arhiva acestuia. Între anii 1923-1938 a fost directorul Școlii Inferioare de Arte și Meserii din Racovița, iar începând din anul 1931 și până în 1935 a funcționat ca profesor de desen și caligrafie la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, perioadă în care a activat și în calitate de conferențiar sătesc al ASTREI[18].

În cimitirul localității, situat la extremitatea de vest a acesteia, există mormântul învățătorilor Nicolae Doican (1869-1942) și Mihail Ogrean (1885-1934) (Fig. 21-23). Primul a predat la Școlile de Reuniune Grănicerească din Veștem și Racovița (1891-1910). A fost căsătorit cu Ana Săbăduș (1878-1954)[19]. Mihail Ogrean a predat la Școala de Reuniune Grănicerească din Racovița în perioada 1906-1921, unde a fost și director, apoi în continuatoarea acesteia, până în anul 1929. În perioada 1929-1931 a fost numit revizor școlar în județul Trei Scaune. A fost căsătorit cu Ana Doican (1894-1933), fiica lui Nicolae[20].

Recea (fostă Vaida-Recea). Biserica cu hramul „Buna Vestire” a fost construită de greco-catolici între anii 1848-1858 (Fig. 24)[21]. În partea de est a cimitirului încă se mai păstrează două monumente funerare, afectate de trecerea timpului, ale

---

[14] *Șematism* 1880, p. 259; *Șematism* 1900, p. 633; *Șematism* 1906, p. 301; C. Stan, *op. cit.*, p. 348, 349; Inscripții de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 125, 229.

[15] C. Lupea, *Racovița. Monografia unei străvechi așezări sibiene* (în continuare, *Racovița*), vol. II, mss. dactilografiat, Victoria, 1980, p. 406-407; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 127.

[16] *Șematism* 1871, p. 258, 288; Al. Bucur, *Intelectualii familiei Florianu, din localitatea Racovița (jud. Sibiu)*, în „Misiunea”, VIII, nr. 1 (8), 2021, p. 118.

[17] *Șematism* 1900, p. 557; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 119.

[18] Al. Bucur, *op. cit.*, p. 120-121.

[19] *Șematism* 1900, p. 567; Al. Bucur, *Școlile*, p. 128, 143, 228.

[20] C. Lupea, *Racovița*, vol. II, p. 530-533; Al. Bucur, op. cit., p. 29, 128, 129, 231.

[21] *Șematism* 1900, p. 623.

https://biblioteca-digitala.ro

unor grăniceri. Primul este al lui David Ionașcu Receanu (1771-1868). Al doilea este al lui George Boeriu (1830-1934), „sergent la vênători și notariu cercual” (Fig. 25-26)[22].

În localitate se păstrează casa în care s-a născut și a locuit, spre sfârșitul vieții, cel mai valoros fiu al satului, generalul de Corp de Armată Ioan Boeriu (Fig. 27-28).

În cimitirul bisericii există încă două morminte ale unor componenți ai Comitetului Administrativ al Fondului Școlar Grăniceresc. Primul este al generalului de Corp de Armată Ioan Boeriu (1859-1849), președinte al Comitetului în perioadele 1921-1922 și 1939-1940 (Fig. 29-30)[23]. Al doilea îi aparține locotenentului major („locotenent sup[erior]”) Ioan Florea (d. la 67 ani), membru în Eforia școlară din Recea (Fig. 31). A activat în Regimentul 11 Husari și Regimentul 6 Infanterie. Era decorat cu Crucea „Meritul Militar”[24].

Tot în acel cimitir se află încă trei morminte ale unor învățători. Primul este mormântul învățătorului Navin Lungociu (Fig. 32), care a predat la Școlile de Reuniune Grănicerească din Lisa, între 1893-1900, și Recea, în perioada 1900-1904[25]. Al doilea este mormântul preotului, protopopului și învățătorului Maximilian Recean (1850-1913), care a catehizat elevii școlii locale și a fost membru al Comitetului Administrativ (Fig. 33-34). S-a numărat printre cei care în anul 1900 au protestat împotriva statificării Școlilor de Reuniune Grănicerească. A fost căsătorit cu Eugenia (1862-1903)[26]. Al treilea este al învățătorului Valeriu Receanu (1878-1924), care a predat la Școlile de Reuniune Grănicerească din Cugir, între 1889-1903, și Recea, între 1903-1921 (Fig. 35-36). A continuat să predea la Recea până în anul 1924, o perioadă fiind și director al școlii. A fost căsătorit cu Valeria Crișan (1880-1965)[27].

În cimitirul bisericii cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, construită de ortodocși în perioada 1914-1918, se găsește mormântul preotului și învățătorului Dumitru Martin (1897-1977), care a păstorit localitatea și a demarat lucrările de edificare a lăcașului de cult (Fig. 37-38). A predat la Școala de Reuniune Grănicerească din Recea între 1917-1918. A fost căsătorit cu Victoria Fulicea (1897-?)[28].

---

[22] Inscripții de pe monumentele funerare.

[23] Al. Bucur, *Activitatea generalului Ioan Boeriu în perioada noiembrie 1918-februarie 1921*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VIII, Făgăraş, Editura Negru Vodă, 2019, p. 252-267; Idem, *Școlile*, p. 13, 41, 156, 226.

[24] *Militär-schematismus des österreichischen Kaiserthumes* (în continuare, *MS*) *für 1858*, Wien, Aus der k.k. hof- und Staatsdruckerei. März-April 1850, p. 412; *MS 1851*, p. 165; *MS 1852*, p. 184; *MS 1853*, p. 179; *MS 1854-1855*, p. 181; *MS 1856*, p. 177; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 18, 95, 138, 228.

[25] *Șematism* 1900, p. 623; *Șematism* 1911, p. 244; Inscripție de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 120, 140, 229.

[26] *Șematism 1900*, p. 623; Inscripții de pe monumentul funerar; C. Lupea, *Contribuții la istoria învățământului elementar din Transilvania. Școlile grănicerești (1871-1921)*, mss. dactilografiat, Victoria, 1983, p. 81, 82.

[27] *Șematism* 1906, p. 295; *Șematism* 1911, p. 245; SJSbAN, *FSG,* D. 10 din 1917; C. Stan, *op. cit.*, p. 472; Inscripții de pe monumentul funerar; C. Lupea, *Racovița*, vol. II, p. 530-533; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 112, 140, 232.

[28] *Șematism ort.*: 1896-1902, p. 60; 1903-1912, p. 68; 1913, p. 69; 1914-1916, p. 73; Inscripții de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 140, 229.

https://biblioteca-digitala.ro

Scoreiu. În localitate încă se mai păstrează clădirea Școlii de Reuniune Grănicerească, construită în anul 1875 (Fig. 39), în cinci luni (prin efortul locuitorilor), de veștemeanul Gheorghe Ogrean, Comitetul contribuind cu doar 2.328 florini[29].

În cimitirul localității există mormântul învățătorului Candit Vulcu (1880-1957), localnic, care a predat la Școala de Reuniune Grănicerească din sat în perioada 1910-1921, apoi la continuatoarea ei, până după anul 1928, devenind director al acesteia (Fig. 40-41). A absolvit, la Blaj, Școala Normală și liceul. A fost căsătorit cu Maria David (1889-?)[30].

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1-2 – Monumentul funerar al preotului și învățătorului Ioan Gavrilescu, Dumbrăvița. Foto autor (în continuare, FA), 20 iunie 2021.

Fig. 3 – Fragment din lespedea monumentului funerar al copiilor căpitanului Johann Radivojevich, Lisa (FA, 21 martie 2021).

Fig. 4 – Clădirea vechii Școli de Reuniune Grănicerească din Lisa (FA, 21 august 2013).

Fig. 5 – Monumentul funerar al învățătorului și preotului Iosif B. Cațaveiu, Lisa (FA, 21 martie 2021).

Fig. 6 – Semnătura învățătorului și preotului Iosif B. Cațaveiu (SJSbAN, *FSG*, D. 82 din 1902).

Fig. 7 – Monumentul funerar al învățătoarei Ludovica Micu-Cismașiu, Lisa (FA, 21 martie 2021).

Fig. 8 – Portretul învățătoarei Ludovica Micu-Cismașiu (Al. Bucur, *Școlile*, p. 210).

Fig. 9 – Monumentul funerar al căpitanului Mihai Poparadu, Pojorta (FA, 21 martie 2021).

Fig. 10 – Semnătura căpitanului Mihai Poparadu (SJSbAN, *FSG*, *Protocol* din 1863).

Fig. 11 – Monumentul funerar al învățătorului Dionisie Trâmbițaș, Pojorta (FA, 21 martie 2021).

Fig. 12-13 – Monumentul funerar al învățătorului Matei Grecu, Pojorta (FA, 21 martie 2021).

Fig. 14 – Clădirea Școlii de Reuniune Grănicerească din Racovița (FA, 5 decembrie 2013).

Fig. 15 – Monumentul funerar al preotului, învățătorului și directorului Petru Florianu, Racovița (FA, 8 mai 2021).

Fig. 16 – Portretul preotului Petru Florianu (Al. Bucur, *op. cit.*, p. 213).

Fig. 17-18 – Monumentul funerar al preotului și protopopului Valeriu Florianu, Racovița (FA, 8 mai 2021).

---

[29] SJSbAN, *FSG*: D. 615/5 august 1875; *Protocolul ședinței comitetului din 6 august 1875*; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 130-131.

[30] SJSbAN, *FSG*, D. 8 din 1917; C. Stan, *op. cit.*, p. 430; Inscripții de pe monumentul funerar; Al. Bucur, *op. cit.*, p. 132, 234.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 19 – Monumentul funerar al profesorului Liviu Florianu, Racovița (FA, 8 mai 2021).

Fig. 20 – Portretul profesorului Liviu Florianu (Al. Bucur, *op. cit.*, p. 220).

Fig. 21-23 – Monumentul funerar al învățătorilor Nicolae Doican și Mihail Ogrean, Racovița (FA, 8 mai 2021).

Fig. 24 – Biserica „Buna Vestire”, Recea (FA, 21 martie 2021).

Fig. 25 – Monumentul funerar al grănicerului David Ionașcu Receanu, Recea (FA, 25 martie 2019).

Fig. 26 – Monumentul funerar al sergentului și notarului George Boeriu, Recea (FA, 25 martie 2019).

Fig. 27-28 – Casa în care s-a născut și a locuit în ultima parte a vieții generalul Ioan Boeriu, Recea (FA, 20 septembrie 2019).

Fig. 29 – Monumentul funerar al generalului de Corp de Armată Ioan Boieriu, Recea (FA, 20 septembrie 2019).

Fig. 30 – Portretul generalului Ioan Boeriu din perioada în care a fost președinte al Comitetului Administrativ al Fondului Școlar Grăniceresc (Al. Bucur, *op. cit.*, p. 217).

Fig. 31 – Monumentul funerar al locotenentului major Ioan Florea, Recea (FA, 20 septembrie 2019).

Fig. 32 – Monumentul funerar al învățătorului Navin Lungociu, Recea (FA, 21 martie 2021).

Fig. 33 – Monumentul funerar al preotului Maximilian Receanu, Recea (FA, 20 septembrie 2019).

Fig. 34 – Portretul preotului Maximilian Receanu (Al. Bucur, *op. cit.*, p. 221).

Fig. 35 – Monumentul funerar al învățătorului Valeriu Receanu, Recea (FA, 21 martie 2021).

Fig. 36 – Portretul învățătorului Valeriu Receanu, participant la Primul Război Mondial (Al. Bucur, *op. cit.*, p. 209).

Fig. 37-38 – Monumentul funerar al învățătorului Dumitru Martin, Recea (FA, 21 martie 2021).

Fig. 39 – Vechea Școală de Reuniune Grănicerească din Scoreiu (FA, 1 noiembrie 2019).

Fig. 40 – Monumentul funerar al învățătorului Candit Vulcu, Scoreiu (FA, 1 noiembrie 2019).

Fig. 41 – Portretul învățătorului Candit Vulcu (Al. Bucur, *op. cit.*, p. 214).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

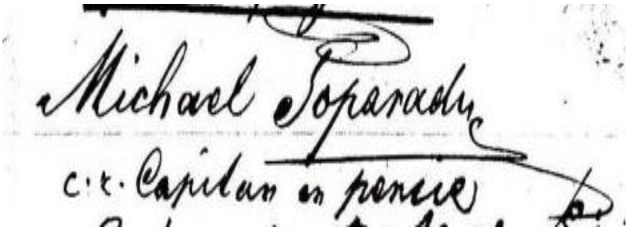

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

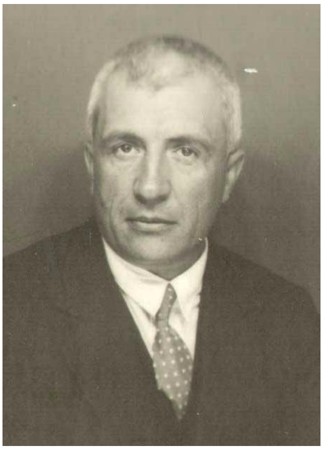

Fig. 20

Fig. 21

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

Fig. 32

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

https://biblioteca-digitala.ro

CONGRESUL STUDENŢILOR UNIVERSITARI, CONSTANȚA, 1894. DIN PRESA ROMÂNILOR

Lavinia DUMITRAȘCU[1]

THE CONGRESS OF UNIVERSITY STUDENTS, CONSTANȚA, 1894. FROM THE ROMANIAN PRESS

ABSTRACT

The fifteenth Congress of Romanian University Students was held in September 1894 at Constanța. And it was here that 600 participants gathered from across the various vast lands inhabited by Romanians, namely 40 from Bucovina and 30 from Transylvania and Banat. The Romanian press everywhere presented the development of the congress in great detail, the event having taken place as a response to the policy of denationalization of Romanians in the aforementioned occupied territories, even throughout the Memorandum process.

Keywords: The 15th Congress of Romanian University Students, Constanța, Bucovina, Banat, Transylvania, the Memorandum process.

Al XV-lea Congres al Studenților universitari români s-a ținut, în 1894, la Constanța. Așa cum afirmă corespondentul special al „Gazetei Transilvaniei", „Florin", acesta a fost „foarte impozant, (…) nici unul dintre congresele din trecut n-a fost de așa mare însemnătate ca acesta". De ce a fost mai important decât celelalte congrese? Pentru că, la Constanța, s-au adunat 600 de participanți din toate ținuturile locuite de români, dintre care 40 din Bucovina, 30 transilvăneni și bănățeni[2], într-o horă a frățietății[3]. Pentru că a avut loc în anul 1894, anul Memorandumului transilvan, în chiar timpul procesului memorandist.

Principalul periodic la care m-am oprit este „Gazeta Transilvaniei", pentru că dincolo de Carpați aveau loc evenimente de care ținea însăși ființa neamului românesc. Tot din teritoriul ocupat, am apelat și la periodicul „Familia" din Oradea, dar și la ziare din Moldova – „Ecoul Moldovei", Iaşi – și din Constanța – „Aurora", „Sentinela Dobrogei".

În cazul „Gazetei Transilvaniei", știrile sunt numeroase. De altfel, românii transilvăneni mizau pe sprijinul românesc în lupta lor împotriva deznaționalizării. Periodicul primește informații de la persoane particulare și de la corespondenți trimiși

---

[1] Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: laviniagh@yahoo.com.

[2] *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei", LVII, nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3.

[3] De altfel, legăturile dintre românii din Dobrogea și cei din teritoriile ocupate nu s-au între-rupt niciodată. În acest sens, vezi și: Gheorghe Dumitraşcu, *Românii din Dobrogea şi mani-festări ale conştiinţei lor naţionale la începutul epocii moderne*, în „Revista de istorie", 29, nr. 6, 1976, p. 865-887; Lavinia Dumitrașcu, *Românii din Banat şi din Dobrogea în epoca modernă - spicuiri*, în „Studia Universitatis «Vasile Goldiş»", Arad, 2002, p. 7-23.

https://biblioteca-digitala.ro

special la Constanța – semnează „Florin”. Întâmplător sau nu, pe aceleași pagini ale „Gazetei” sunt articole despre Procesul lui Lucaciu.

„Gazeta Transilvaniei” din a doua parte a lunii august 1894 anunța că, din cauza alegerilor comunale, Congresul Studenţilor Români, ce urma să se țină între 5-8 septembrie[4], se amâna pentru 9-12 septembrie[5]. O altă perioadă este comunicată de gazeta „Aurora”, Constanța: 10-13 septembrie, așa cum transmisese Comitetul Secretariatului general al Studenților Universitari[6].

Conform unei știri din Cernăuți, „Gazeta Transilvaniei” își informează cititorii că 40 de studenți români bucovineni, care au fost însărcinați de colegii lor să participe la Congres, au plecat spre Constanța. Pe drum, s-au reunit cu conaționali de-ai lor, astfel încât, cu trenul de Galați, au plecat spre orașul în care urma să se țină Congresul 250 de studenți. Aceștia s-au oprit la Brăila, unde au participat la un banchet dat în onoarea lor. Studenții din Ardeal s-au adunat la Ploiești, de unde au plecat spre Constanța împreună cu colegii lor din România[7].

Studenții universitari din Bucovina, anunță „Ecoul Moldovei”, au sosit la Iași joi, 8 septembrie, cu trenul de 11,30, și urma ca, împreună cu cei din Universitatea din oraș, să plece seara la congresul de la Constanța. „Toți studenții, cu drapelul roș[u] în frunte, oferit de femeile române din Sibiu și cu muzica militară în frunte”[8].

„Gazeta Transilvaniei” își informează cititorii că pe 10/22 septembrie s-a deschis, cu mare solemnitate, Congresul Studenților Români, considerat cel mai important dintre cele de până acum, deoarece dacă numărul studenților din Transilvania, până acum, fusese de 3-4, la Constanța a sosit o delegație de 30 studenți transilvăneni și bănățeni. Acest fapt este foarte îmbucurător și de ajutor, în același timp, în acele împrejurări, pentru că, aceștia venind „în mijlocul fraților liberi, se însuflețesc mai mult de idealul libertății și prind putere pentru timpul când vor fi chiamați să continue cu bărbăție lupta pentru ajungerea acestui ideal”[9].

Deschiderea Congresului. Periodicul constănțean „Aurora” anunța sosirea celor 600 de studenți – din Muntenia, Moldova, Transilvania și Bucovina –, participanți la Congresul Studenților Români.

Aceștia au fost primiți în gară exemplar de primarul Constanței, de membri ai Consiliului popular, de comitetul de primire și de o mulțime de cetățeni, care i-au întâmpinat cu „numeroase ura” și cu muzica militară cântând „Deșteaptă-te, române!”.

Primarul Constanței le-a urat bun venit și a ținut o cuvântare plină de căldură. De la gară până în Piața Independenței au mers și societățile locale, cu drapele și torțe. De la ferestrele caselor, constănțenii și cei care i-au întâmpinat îi salutau pe studenți. În fața statuii lui Ovidiu, care a primit pe frunte o cunună de lauri din partea oaspeţilor, primarul a rostit un nou discurs, în care a subliniat că orășenii „sunt fericiți și

---

[4] *Sentinela Dobrogei*, I, nr. 7/29 mai 1894, p. 6.

[5] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 174/10(22) august 1894, p. 2; nr. 176/12(24) august 1894, p. 2.

[6] *Aurora*, I, nr. 1/9 septembrie 1894, p. 3.

[7] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 175/11(23) august 1894, p. 2; nr. 199/11(23) septembrie 1894, p. 2.

[8] *Studenții bucovineni la Iași*, în „Ecoul Moldovei”, X, nr. 10/1894, p.1- 2.

[9] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 202/16(28) septembrie 1894, p. 1-2.

https://biblioteca-digitala.ro

plini de entuziasm pentru onoarea ce li se face de a avea în sânul lor inteligența României" și, adaugă „Gazeta Transilvaniei", a făcut o urare specială pentru studenții ardeleni și bucovineni. Răspunsul, măgulitor, a venit din partea „domnului Paulian".

Până la plecarea lor, orașul a fost împodobit cu steaguri tricolore, iar cetățenii au purtat haine de sărbătoare. „Bucuria și mulțumirea era zugrăvită pe fețele locuitorilor și se credeau fericiți de acest eveniment măreț și rar, care tinde la înfrățirea și cimentarea eternă a Românilor din diferite unghiuri". Și trimisul special al „Gazetei Transilvaniei" transmite că studenții universitari au fost foarte călduros primiți de constănțeni, că orașul era împodobit și toată lumea sărbătorea pe toată durata congresului. Studenții „sunt obiectul celor mai vii manifestațiuni de simpatie".

Oaspeții au fost mulțumiți și încântați de primirea și ospitalitatea de care au avut parte, sentimente exprimate și prin proclamația lansată de președintele Congresului.

Ziarul „Aurora" urează românilor participanți la Congres: „Cale bună tinerime, fala țărei; Dumnezeu să vă protige (protejeze-n.n.) și să vă inspire la fapte nobile și mărețe, pentru binele, mărirea și înălțarea Patriei comune, a iubitei noastre Românii.

Să nu uitați Constanța noastră, care e a voastră!

Să nu uitați Dobrogea noastră, care e a voastră!

Urăm unire, frăție și iubire, pentru ca Patria noastră să fie fericită"[10].

Prima ședință a Congresului a fost deschisă de delegatul studenților din Iași, Titu Popovici, care a subliniat importanța acestui eveniment, grație prezenței unui număr atât de mare de studenți din Transilvania, Banat și Bucovina. Acesta afirma că „acum valurile Mării-negre vor duce în țări îndepărtate protestările noastre în contra barbariei, căreia sunt expuși o parte din frați". De asemenea, s-au citit telegramele care salutau Congresul, de la dr. Mendonidi, Cârloavă din București etc.

În continuare, a fost ales președintele Congresului, candidați fiind G. Ștefănescu-Goangă și G. Paulianu, primul dintre ei având, după a doua alegere, cele mai multe voturi. Președintele ales i-a rugat pe participanți să-l proclame ca președinte onorific al Congresului pe principele Gr.M. Sturdza, care avea o reședință de casă și o frumoasă vie în Constanța.

De asemenea, s-au trimis din partea Congresului „depeși" regelui, lui V.A. Urechia, dr. Lucaciu etc. Periodicul „Aurora" publică depeșa pentru rege:

„Tinerimea universitară întrunită din toate unghiurile țărei în al XV-lea Congres la Constanța, felicită pentru protecțiunea ce M. Voastră a arătat întotdeauna studențimei, exprimă cea mai vie recunoștință și profundele ei sentimente de credință și devotament pentru Tron și Dinastie.

Trăiască M.S. Regele și Regina!

Trăiască A.A.L.L. prințul și principesa României!".

---

[10] *Aurora*, nr. 2/11 septembrie 1894, p. 3; *Congresul al XV-lea al Studenților universitari români, la Constanța*, în „Aurora", nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3; *Studenții bucovineni la Iași*, în „Ecoul Moldovei", nr. 10/1894, p. 1-2; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 200/13(25) septembrie 1894, p. 3; *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3; *Sentinela Dobrogei*, I, nr. 22/18 septembrie 1894, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Ședința s-a terminat la ora 5 seara[11].

A doua zi a Congresului. A doua zi, la ora 9 dimineața, invitații au fost îmbarcați într-un tren special, pus la dispoziția lor de Direcția Căilor Ferate, care i-a dus la Băile de la vii, unde unii studenți au făcut băi de soare și alții s-au preumblat, după care au vizitat viile prințului Sturza de pe malul mării.

Întorși în oraș, a avut loc o „ședință foto", realizată de un fotograf venit special de la București, Ignace Spirescu. Studenții transilvăneni, bănățeni și bucovineni au fost fotografiați și separat. Președintele Congresului a rostit un discurs referitor la bărbații mari ai neamului, „cari au suferit pentru o idee umanitară", și a fost depusă o coroană de flori în fața statuii poetului latin Ovidiu. În jurul acesteia au încins o mare Horă a Unirii. O altă „sesiune foto" a fost făcută în spatele Hotelului Carol I.

La ora 3 după amiaza, s-a deschis o nouă ședință. „Gazeta Transilvaniei" scria despre telegramele care salutau Congresul. Între acestea, cea de la „Românii și Româncele de dincolo de Carpați, cari asistau tocmai la procesul părintelui Lucaciu": „Românii și Româncele, adunați la pertractarea procesului părintelui Dr. Lucaciu din Sătmar, salută cu entuziasm pe tinerii români, campioni ai libertății neamului românesc, adunați în congres. Totul pentru națiune. Vouă, luceferi isbânda deplină, vouă vă urăm. Primiți urări și de la robitul Lucaciu. Salutări de la frați și bunele augurii pentru cauza națională". De asemenea, au fost citite telegramele de felicitare ale „Domnișoarelor române" din Sibiu – au semnat domnișoarele Lucreția Popescu, Maria Roman, Lucia Cosma, Minerva Cosma, Eleonora Borcia, Agnes Cristea, Eugenia Greavu, Alesandrina Cunțan, Zina Moga, Geni Moga, Elena Cunțan, Letiția Roșca, Emilia Grecu, Eugenia Grecu, Aurelia Henzel, Macria Cristea, Iustina Bârzu, Olimpia Neagoe[12] –, și ale „Domnișoarelor române" din Brașov, care adaugă și urări de succes lucrărilor, „menite a ridica virtutea neamului românesc" – au semnat: Victoria Branisce, Elena Stănescu, Mariana T. Stănescu, Maria Bogdan, Margareta Ilasievici, Agapia Nicolau[13].

„Lume multă și aleasă venise să asiste la conferința dlui Ilie Ighel, tratând Psi-fisiologia onoarei". Corespondentul „Gazetei" oferă mai multe amănunte.

Cei prezenți au discutat și despre modificarea statutelor pentru congresele studențești, în care sens s-a ales și o comisie.

Seara s-a dat un bal în onoarea studenților, sub președenția principelui Sturdza, și urma să se țină și o întrunire a studenților transilvăneni, bănățeni și bucovineni la o „convenire confidențială", la Hotel Central[14].

A treia zi a Congresului. A treia zi de ședință, 14 septembrie, este prezentată de periodicul „Aurora" și, mult mai detaliat, de „Gazeta Transilvaniei". Darea de seamă a „raportorului special" al periodicului ardelan scrie despre dezbateri care

---

[11] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 202/16(28) septembrie 1894, p. 1-2; *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora", nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3.

[12] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 198/10(22) septembrie 1894, p. 3.

[13] *Domnișoarele române din Brașov*, în „Familia", nr. 38/18(30) septembrie 1894, p. 11.

[14] *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 202/16(28) septembrie 1894, p. 1-2; nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3; *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora", nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

privesc mai mult afacerile interne ale congresului, orașul Câmpulung fiind ales ca loc de desfășurare a următorului congres[15].

Studentul Universității din Iași, Stamate Dragomir, a conferențiat despre „Datoria noastră”. Conferința este prezentată pe larg și se referă la cauza națională, la situația românilor din Transilvania, Bucovina, Basarabia și la atitudinea românilor din Țară față de situația fraților ocupați[16].

Participanții au vizitat Monumentul ridicat în amintirea eroilor francezi căzuți în Războiul Crimeii și studenții au depus o coroană de frunze și laur. În prezența consulului francez, G. Ștefănescu-Goangă a rostit o cuvântare de recunoștință. Consulul a mulțumit pentru aprecieri și studențimii prezente pentru această manifestare a iubirii pentru poporul francez[17].

La ora 1 p.m., studenții au făcut o excursie pe mare cu crucișătorul „Elisabeta”, pus la dispoziție de ministrul de Război. Au fost însoțiți în tot timpul călătoriei de muzica militară[18].

Seara s-a dat un mare concert în onoarea oaspeților, iar venitul a fost destinat copiilor săraci. Concertul a fost susținut și de corul studenților transilvăneni, care „a întrecut toate așteptările”. Lui i s-au alăturat viori și flaute. Toți au fost mișcați când s-a cântat „Doina” lui Lucaciu. Studenta la Medicină în Iași, Maria Trancu, a recitat „Doina” lui Eminescu, o studentă la Filozofie de la aceeași universitate „Balcanu și Carpatul”, a lui Vasile Alecsandri, și colegul lor de la Facultatea de Drept, Dragomir, „Noi vrem pământ” (Coșbuc) și „Satira III” (Eminescu). „Toate poeziile recitate – scrie „Sentinela Dobrogei” –, erau o persiflare a patrioților de contrabandă, a acelor patrioți cari vând interesele neamului pentru satisfacerea intereselor lor proprii și a servi de piedestal amicilor lui Karaveloff”.

Delegația studenților bucovineni a oferit un frumos buchet cu inscripția „De la frații Bucovineni”[19].

A patra zi a Congresului. Pentru „Gazeta Transilvaniei”, ziua a patra a Congresului pare a fi cea mai importantă, deoarece este dedicată problemei naționale: „În această zi am auzit durerile fraților noștri prin gura culților lor reprezentanți, în această zi am cunoscut mai bine starea amărâților noștri frați care gem sub jugul tiraniei”, scria „Santinela Dobrogei”. Pentru conducerea ședinței a fost ales licențiatul în Drept Axinte, care, în deschiderea lucrărilor, a afirmat că „stadiul în care a ajuns c[h]estiunea națională a fraților de dincolo (…), studenții nu pot sta cu nepăsare în fața persecuțiilor ce trebuie să îndure Românii de peste Carpați”.

Delegatul studenților ardeleni, Hristea, într-un discurs mișcător, a descris bătăliile pentru națiune și limbă ale românilor, asigurându-i pe frații lor de dincoace

---

[15] *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora”, nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3.

[16] *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3.

[17] *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora”, nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3; *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3.

[18] *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora”, nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3.

[19] *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3; *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora”, nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

de Carpați că vor continua lupta. De asemenea, a mulţumit colegilor săi din Iaşi şi Bucureşti pentru primirea făcută.

A urmat cuvântul reprezentantului studenților bucovineni, Grigorcea, „fiul baronului Grigorcea", care aduce mulțumiri pentru entuziasta primire ce li s-a făcut[20].

În numele Ligii Culturale de la Paris, a luat cuvântul studentul Ghica, care a salutat delegațiile studenților transilvăneni și bucovineni, ce s-au dovedit mișcați de atenția care li se acorda.

A urmat Nicolae Brânzeu, care a prezentat raportul asupra activității Comitetului Național Studențesc în decursul anului; acesta a expus însemnătatea întrunirilor studențești, interesul acestora vis-a-vis de cauza națională și insistența lor ca problema să se discute și în Parlamentul României. A citit, apoi, scrisori ale unor societăți ale studenților străini din Germania, Franța, Italia, Belgia, Bulgaria, Grecia, Serbia etc., care susțineau cauza studenților români din teritoriile ocupate. Acest raport a fost apreciat de un deputat drept o operă monumentală în istoria mișcărilor studențești. Brânzeu a terminat subliniind că „Presa streină informată, e pe partea noastră, ne trimite încuragiările ei în lupta națională. Ungurii sunt huiduiți de pretutindeni, le putem spune azi verde românește: v-ați bătut joc de noi și de aspirațiunile noastre; ați nesocotit dreptele plângeri ale fraților noștri; v-ați făcut că nu auziți glasul sincer al păcei și umanității; v-ați îngâmfat peste măsură, și nu voiați să știți nici de noi, nici de pressa Europei; Europa vă cunoasce, verdictul ei teribil este pronunțat, puțin încă și veți cânta pe ruinile ideei de stat maghiar ca și Jeremia pe ruinele [I]Erusalimului!

Garanția despre aceasta ne este mai întâi falnica tinerime de peste munți, iubiții noștri frați și colegi, care vor da totul pentru națiune și nu vor suferi odată cu capul să li se răpească dreptul de esistență națională.

Garanția e poporul martir din Transilvania și Ungaria, care în lupta pentru limba și legea românească, scie să biruiască, ori să moară.

Garanția suntem și noi, junimea română universitară de pretutindeni.

Garanția e, că cu noi împreună e întregu[l] neam românesc. Cu toți, bătrâni, bărbați, juni, tineri din munți și din câmpii, viață în libertate, ori moarte strigăm toți!".

S-a hotărât, apoi, trimiterea unei telegrame către toți „bărbații însemnați, cari au luat în apărare causa română": „Congresul studenților români salută respectuos și plin de recunoștință pe iluștri apărători ai dreptății și causei naționale". Între destinatari: Gubernatis, Ascoli, Morollen, Fava, Marchis Pandolfi, Del´homme, Parva și Imbriani.

O telegramă specială este trimisă „bătrânului și ilustrului bărbat de stat Gladstone": „Tinerimea română universitară, întrunită în congres, exprimă adâncă recunoștință prea luminatului și generosului bărbat de stat pentru înaltul sentiment de dreptate și umanitate, arătat cu atâtea ocazii față de popoarele mici și oprimate. Rugăm cu profund respect și încredere deplină pe acela, căruia Bulgaria îi datorează esistența (...), să-și aducă aminte și de frații noștri din Transilvania și Ungaria, cari în dispretul umanității și progresului, gem sub despotismul Maghiarilor. Trecutul glorios, ce cu drept vă mândriți, e garanția, că vocea noastră va avea răsunetul dorit".

[20] *Sentinela Dobrogei*, nr. 22/18 septembrie 1894, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

O altă adresă este trimisă condamnaților români din Seghedin și Vaț: „La voi sboară gândul nostru. Cu voi sunt azi și întotdeauna sufletele noastre, căci pentru ale noastre idealuri ați luptat, pentru ale noastre aspirații suferiți. Jertfele mari, ce le dați pe altarul libertății, umplu lumea de admirare și în inimile tuturor v-ați ridicat nep[i]e-ritoare simpatii.

Europa vă privește cu drag și vă înscrie între cei mai aprigi apostoli ai păcei și progresului.

Poporul român din Transilvania și Ungaria, despoiat și împilat mai mult ca oricine, Vă aduce imnuri de laudă și recunoștință, căci voi sunteți neîntrecuții apără-tori ai drepturilor naturale, voi apărătorii limbei și naționalităței voastre.

Iubiți conducători! Simțim și noi durerile și suferințele voastre; de acum și inima noastră pătimește împreună cu voi; dar să ne aducem aminte cu toții, că temnița și lanțurile sunt cele din urmă mijloace ale unor despoți lași, cari tremurând, zăresc deja aurora libertăței naționale.

Mângâiați-vă voi, fala și podoaba neamului român. Căci nu mai poate fi departe ziua, când patriotismul fals și exageratul șovinism al dușmanilor, va trebui în fine să facă loc dreptăței și adevăratei libertăți; garanția sunt legile de f[i]er ale naturei, pe cari vă întemeiați; garanția, umanitatea și legile inevitabile ale progresului, cari în veacul de acum nu vor permite astfel de crime monstruoase.

Dar cea mai mare și mai sigură garanție e poporul român din Transilvania și Ungaria, a cărei devisă este: «vieață în libertate, ori moarte cerem toți». Garanția suntem și noi, tinerimea română universitară de pretutindeni, care vă va urma până la ultima răsuflare.

Înrolați sub stindardul național, ridicat de voi, vom salva onoarea și demni-tatea națională, ori murind, ori biruind.

Primiți scumpi martiri ai libertății salutul nostru, esprimarea devotamentului, a alipirei și iubirei noastre nesfârșite.

Studenții universitari români din România, Transilvania, Ungaria și Buco-vina, întruniți în congresul al cinci-spre-zecelea, în Constanța”.

Acest memoriu, însoțit de un album semnat de toți studenții prezenți – din România, Transilvania, Bucovina, Basarabia și Macedonia –, a fost predat unei „deputății” formate din 5 membri, care urma să meargă, personal, la Seghedin, pentru a-l înmâna președintelui Rațiu.

O telegramă de mulțumire a fost trimisă și deputaților români care au luat atitudine în favoarea cauzei naționale.

Studentele de la Universitatea din Iași au trimis o telegramă „domnișoarelor române de la Sibiu”: „Doamnei Lucia Cosma pentru domnișoarele române, Sibiu.

Din inimă ne pare rău, că nu v-am putut îmbrățișa cu ocasia congresului. În această zi destinată c[h]estiei naționale, vă declarăm, că noi studente în Iași, suntem însuflețite de aceleași sentimente, ca și voi. Marta Frâncu, Elena Carp, Maria Maxim, Ortensia Paladi”.

Fostul deputat în Parlamentul României, Mărgăritescu, a rugat studențimea română să susțină construirea unei statui a lui Mircea Basarab la Constanța. Răspun-sul a fost unul pozitiv, ca și angajamentul de a susține propunerea colegului lor

https://biblioteca-digitala.ro

decedat Dobrescu de a ridica o statuie a lui Mircea cel Bătrân, care să fie dezvelită în 1896, la 400 de ani de la lupta de la Călugăreni.

O propunere primită în unanimitate a venit de la Nicolae Brânzeu, care a susținut ideea ca, peste 2 ani, când ungurii vor sărbători un mileniu de la venirea lor în Europa, studenții români să organizeze, la București, un congres internațional, la care să fie invitate toate societățile studențești din Europa. Pentru acest congres, studenții străini să se documenteze despre soarta colegilor lor de dincolo de Carpați, pentru a vedea că, deși ungurii „se fălesc cu liberalismul lor, deși se fălesc cu instituții culturale, totuși acestea sunt numai pentru ei. «Să-i ducem – zice d-l Brânzeu – în temnițele de la Vaț și Seghedin, și acolo să vadă și să judece ei liberalismul unguresc»". În acest sens, s-a constituit o comisie de organizare[21].

La ora 11, congresiștii au pornit „in corpore" la statuia lui Ovidiu, unde delegația studenților din Transilvania a depus o coroană de flori, ca semn de admirație față de poetul exilat la Tomis, și un tânăr ardelean a ținut o cuvântare în care a militat pentru lupta împreună pentru „a scăpa de influența panslavismului, care caută să ne înghită", amintind și de „idealul lui Ovidiu, acela de a răspândi cultura latinismului pe malurile Pontului Euxin". Mai mult, a spus că românii din Țară trebuie să fie conștienți de misiunea lor de a face o Românie Mare, liberă și independentă[22].

La ora 16, a început banchetul dat de Primăria Constanța în onoarea celor 600 de studenți, pe terasa cu vedere la mare a Hotelului Carol I. Cu această ocazie, preşedintele Congresului a oferit primarului Constanței un album cu iscăliturile tuturor studenților prezenți[23].

Plecarea participanților la Congresul studenților români de la Constanța. Miercuri, la ora 7, studenții au plecat cu trenul spre București, fiind conduși de un imens public, de Comitetul de recepție, Consiliul Comunal și de primarul Constanței.

Președintele Congresului, Ștefănescu-Goangă, și-a luat rămas bun și a mulțumit din partea studenților pentru ospitalitate, iar primarul orașului a răspuns că vizita studenților din toată România va rămâne veșnic în mințile constănțenilor. De asemenea, s-a intonat „Deșteaptă-te, române!".

Periodicul „Aurora" publica versurile unui apărător al cauzei românilor, Ioan N. Polychroniade, precum și toastul său ținut la banchetul din 13 septembrie, care, adăugat manifestului președintelui Congresului, au fost împrăștiate prin oraș:

„Cele patru zile petrecute în mijlocul vostru, căldura cu care ne-ați primit, pe noi fiii și frații voștri, ne-au mișcat adânc.

Veniți cu un avânt patriotic în această frumoasă parte a României, oraș poetic scăldat de o mare vecinătate în agitație, am găsit ceea-ce, în iluzia noastră, ne-am zugrăvit: inimi calde calde care bat cu entuziasm pentru frații lor de peste Dunăre.

Vă mulțumim iubiți frați dobrogeni pentru toate sacrificiile ce ați făcut în a ne ferici cât mai mult șederea în mijlocul vostru, vă mulțumim la toți de o potrivă, fără deosebire de naționalitate, de credință.

---

[21] *Congresul studenților români*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 204/18(30) septembrie 1894, p. 2-3.

[22] *Sentinela Dobrogei*, nr. 22/18 septembrie 1894, p. 2.

[23] *Ibidem*; *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora", nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

În fața unei mișcări așa de nobilă ca a voastră, cu o țintă așa de măreață, toți într-o suflare, cu un elan de nedescris, ați dat măsura și ați zis bine ați venit, voi tinerimea universitară, reuniți aici la al XV[-lea] congres.

Cetățeni ai Constanței!

Mâine nu vom mai fi în mijlocul vostru. Cu deosebită părere de rău vom părăsi această cetate a ospitalității și bunăvoinței, cu mare regret că vă vom strânge mâna de departe.

Fiți, însă siguri că tinerimea universitară va avea pururea în minte icoana vie și nepieritoare a amabilității voastre. Nu vom uita nici-odată iubirea ce ne-ați arătat-o și ... (indescifrabil) în sentimente cu voi. Vom căuta fiecare și noi a lucra pentru înflorirea pe ori ce teren a acestei cetăți, așa de prețioasă românimii și deci nouă.

Să trăiți cetățeni ai Constanței!”[24].

La întoarcerea în București a participanților de la Congresul Studenților Români de la Constanța, a avut loc un incident regretabil. Acesta este relatat de „Gazeta Transilvaniei”[25] și de „Timpul”[26].

Preluăm informația din ultimul periodic: „După încheierea congresului, a urmat o perioadă de aparentă linişte, timp în care prin intermediul afişelor şi foilor volante s-a anunţat sosirea studenţilor în Bucureşti unde aceştia urmau să se unească cu tineretul studios din Bucureşti, în vederea unei ample manifestaţii. Deşi Prefectura Capitalei afişase după întrunirea Consiliului de miniştri din seara zilei [de]13 septembrie, o ordonanţă poliţienească prin care informa populaţia că era interzisă alăturarea cetăţenilor bucureşteni la manifestaţia studenţească, un număr semnificativ de simpatizanţi ai cauzei naţionale s-au întrunit în Piaţa Sf. Gheorghe de unde au plecat spre Gara de Nord pentru a-i întâmpina pe studenţi. După spusele ziarului liberal «Voinţa Naţională», în piaţă s-au întrunit studenţii bucureşteni rămaşi acasă, lor adăugându-li-se numeroşi simpatizanţi ai cauzei românilor din Transilvania şi Bucovina, reprezentanţi ai tinerimii române din Sibiu, societatea macedoneană Dacia, dar şi diverse societăţi comerciale cum era cea a coaforilor. După spusele aceluiaşi ziar, la gară ar fi venit în întâmpinarea studenţilor circa 15 000 de oameni. Deşi trenul urma să ajungă în gară la orele 20:30 acesta a avut o întârziere de două ore cauzată de opriri nejustificate în gările Feteşti şi Fundulea, întârzieri de care, din câte se pare, autorităţile erau direct responsabile, dorind prin aceste opriri să împiedice manifestaţia. În acest timp autorităţile au luat şi alte măsuri, cum ar fi postarea în jurul statuii lui Mihai Viteazul a unui cordon de poliţie care să împiedice o eventuală manifestaţie naţionalistă presărată cu discursuri în stradă sau în piaţa publică înainte şi după sosirea studenţilor. De la gară studenţii împreună cu simpatizanţii lor s-au îndreptat spre statuia lui Mihai Viteazul, parcurgând Calea Griviţei, Calea Victoriei şi bulevardul de până la statuie pe întuneric ca urmare a dispoziţiei primarului Nicolae Filipescu

---

[24] *Recepțiunea studenților în Constanța*, în „Aurora”, nr. 3/18 septembrie 1894, p. 3; nr. 4/25 septembrie 1894, p. 3-4.

[25] *În cestiunea congresiștilor de la Constanța*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 209/24 septembrie (6 octombrie) 1894, p. 3.

[26] *Congresul studenţilor la Constanţa*, în „Timpul”, anul XVI, nr. 203/16(28) septembrie 1894.

https://biblioteca-digitala.ro

care dăduse directive să se stingă luminile de pe stradă şi să se evacueze, prin mijloace paşnice, bulevardele din apropierea statuii, încercând să evite o manifestaţie ce ar fi putut avea conotaţii nefericite pe plan extern pentru România. Trebuie spus că între timp avuseseră loc violenţe la Gara de Nord între jandarmi şi manifestanţi, cei din urmă rupând cordonul ce străjuia peronul. «Timpul» consemnează faptul că printre studenţi se infiltraseră agitatori care proveneau din rândul membrilor şi simpatizanţilor Partidului Naţional Liberal, care nu se sfiau să exploateze în felul acesta chestiunea naţională în scopuri de partid. Odată cortegiul ajuns la statuie, cei doi reprezentanţi ai studenţilor, C. Ionescu respectiv Mircea Petrescu, au depus mai multe coroane de flori, după care, auzind că mai mulţi studenţi bucureşteni au fost arestaţi, grosul manifestanţilor s-a îndreptat spre prefectură, provocând alte dispute cu forţele de ordine, dispute ce s-au soldat cu victime din ambele tabere, dar şi cu arestări din rândul manifestanţilor, ordinea fiind restabilită aproape de zorii zilei, atunci când ultimii manifestanţi s-au retras”.

Congresul Studenților Români organizat la Constanța, în 1894, a fost un succes. Un succes pentru constănțeni, pentru studențimea din România și, mai ales, pentru studenții și românimea din teritoriile ocupate. Vom încheia articolul, fără alte comentarii, cu două dintre impresiile privitoare la congres și la Constanța anului 1894 a doi studenți ardeleni participanți la Congres, care au fost împărtășite și cititorilor periodicelor din zonele din care au venit: una dintre ele îl are ca autor pe amintitul Ilie Ighe, publicată în „Familia” din Oradea, iar a doua, mai poetică, a lui „Ilie din Urseni”, de lângă Timișoara.

„Anul acesta s-a ținut la Constanța, în Dobrogia, cel de-al XV[-lea] congres al studenților universitari. Constanța e un orășel de toată frumusețea: așezat pe o insulă, încongiurat de o mare vecinic în agitare, cu o populație eterogenă; aci vezi un turc cu turbanul său alb ce-i încongiură fesul, colo un armean cu nasul coroiat, dincolo un englez cu flegma întipărită în figură. Deși o stagnare accentuată este actualmente în afacerile comerciale ale portului, totuș[i] cu ocazia sosirii studenților, Constanța luase o înfățișare veselă, tumultoasă.

Au fost la acest congres peste 350 studenți, dintre cari vreo 70 transilvăneni și bucovineni. Președinte onorific a fost ales măria Sa principele Grigore M. Sturdza, un mare român și ca inimă și ca inteligență, autorul «Legilor fundamentale ale universului», operă ce a cules laudele și admirațiunea tuturor savanților.

Președinte studențesc a fost ales dl. Ștefănescu-Goangă, un tiner cu calități distinse. Afară de alte lucrări mărunte s-au ținut și două conferințe: una a subsemnatului despre Psycho-fisiologia onoarei și cea de-a doua a dlui Dragomir din Iași.

În special onorurile și partea cea mai grasă a mielului s-au dat studenților transilvăneni și bucovineni. Ei au fost obiectul atențiunei generale și simpatiei tuturora. Miercuri, 14 septembrie, congresul s-a terminat cu un banchet dat pe terasa Hotelului Carol din localitate (…)”.

Ilie Ighe amintește și despre scandalul de la Bucureşti: „(...) din causa unor mâini streine, manifestațiunea ce urma să aibă loc în fața statuei lui Mihai Viteazul, se schimbă în agresiune”. La aceasta au participat 300 de studenți[27].

---

[27] Ilie Ighe, *Din București*, în „Familia”, nr. 39/25 septembrie (7 octombrie) 1894, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

*

„Ilie din Urseni” publica, în „Rândunica”, impresiile sale despre congres, atmosferă și oraș:

„Constanţa era ţinta călătoriei no[a]stre. Aici aveam de-a lua parte la congresul studenţilor, a[l] căror membri sunt universitarii români din to[a]te ţările.

Împrejurarea aceasta dă acestei instituţiuni o deosebită însemnătate, cu atât mai vârtos, că afară de Academie nu esistă altă instituţiune, care să susţie în neamul românesc în chipul acesta vie consciinţă de unitatea etnică şi culturală. Convenirea tinerilor români de pretutindenea, schimbarea ideilor, cunoscinţele făcute, raporturile intime legate între toţi etc. aduc foloase nepreţuibile, pe care nici cei ce să uită cu ochi răi la acest congres, nu le pot nega. Mai ales tinerii români din ţările subjugate trag foloase îndoite, căci prin participarea la congres li să dă ocasiune de-a cerceta şi cuno[a]sce ţara, în care să desvoltă liber toţi factorii vieţii românesci. To[a]te cele văzute le servesc apoi spre îndemn şi le insuflă curaj de-a lucra zi şi noapte pentru ajungerea idealului, ce-i preocupă. Curajul cresce, forţele li se întăresc, lupta devine mai intensivă, er (iar-n.n.) ţinta se apropie.

Cele 5 zile petrecute în Constanţa au dat acestui oraş o faţă sărbătore[a]scă, er vieţii de acolo o deosăbită mişcare şi farmec, mai ales, că timpul a favorisat între[a]ga no[a]stră călătorie în mod neaşteptat. Constanţa este un orăşel, situat în imediată apropiere de Mare. E capitala Dobrogei, anexată la România după resbelul de independenţă de la 1878. Locuitorii sunt în cea mai mare parte Turci şi Tătari, nisce o[a]meni conservatori şi patriarchali, cari fug ca dracul de tămâie de radele (razele-n.n.) civilisaţiunei, ce le vin din partea elementului român. Decât să se civiliseze, mai bine părăsesc cu sutele Dobrogea, spre a să aşeza în Turcia, unde pot continua viaţale patriarchală şi primitivă.

Altcum statul le face tot hatârul. Îi primesce în oficii. Le susţine școli, unde se propune limba şi religiunea lor mohamedană, la care ţin cu un fanatism fără margini. În Constanţa posed mai multe case de rugăciune numite «geamii». Am cercetat două.

Giamia constă din un edificiu de petră (piatră-n.n.) rotund. În nemijlocita lui apropiere să ridică un turnuleţ de tot rotund şi îngust, făcut din petră cioplită. În interiorul turnului să află nesce trepte, cari duc în tâmaţul din jurul turnului, de unde de mai multe ori pe zi strigă un Turc, preamărind pe «Allah» D-zeul lor şi dând totodată signal pentru începerea serviciului divin.

Interiorul templului este spaţios, fo[a]rte curat şi afară de unele inscripţii turcesci şi de covo[a]rele de pe jos, lipsit de ori ce ornament. Vis a vis de intrare să află în fruntea templului nesce trepte de lemn, cari duc la un fel de amvon, de unde Hodja – preotul – conduce serviciul. De-asupra tindei să află un cor, care însă nu servesce de alta, decât de locuinţă şi de culcuş servitorului, căci în ambele geamii am văzut câte-un aşternut şi mai multe ghete. La intrare toţi să desculţă şi lăsându-şi încălţămintele în tindă, întră în geamie, să aşadă jos în mod turcesc, apoi din când în când er să sco[a]lă, fac cu multă evlavie mătănii, gesticulaţiuni şi alte mişcări neînţălese, de sigur la adresa lui Mahomed.

https://biblioteca-digitala.ro

Conservatismul esagerat al acestui neam împedecă în mare măsură mersul progresului. Aci zace justificarea amărăciunei faţă de Muscali (ruşi-n.n.). Aceştia au răpit României Basarabia cu o estensiune de 8,400 km şi 136.600 locuitori, dar care erau cei mai bogaţi şi mai inteligenţi Români, şi i-au dat Dobrogea, ce-i drept cu 13,210 km dar cu 110.000 locuitori în mare parte străini de noi şi în o stare atât de primitivă, pe care trebuie s-o vezi, ca să ţi-o poţi închipui. Afară de aceea pământul Dobrogei e în mare parte mocirlos şi necultivat.

Umblând prin Constanţa îţi atrage la primul moment atenţiunea un contrast teribil. Aci observi o vilă, un edificiu modern, care ar face onoare ori cărui oraş european, iar imediat lângă el o casă orientală, turcească, joasă, scundă, negrijită şi acoperită cu cirepuri – în formă de scoc –, cari la noi să aşadă numai pe dungile [a]coperişului.

Ultima-ţi pare cu atât mai urâtă cu cât prima e mai frumoasă şi mai măre[a]ţă. «Contraria juxta se posita eo magis ellucescunt». Aceste rânduri ne oferă un tablou despre lupta, în care să află primitivismul cu spiritul de progres, representat prin elementul român civilisatoric.

Dintre lucrurile mai remarcabile merită amintire «statu[i]a lui Ovidiu», mort în esil (exil-n.n.) din mânia împăratului său în acest loc, numit în timpurile vechi Tomis; «monumentul soldaţilor Francesi», muriţi pentru patrie în resbelul crimeic din 1853-54; «Hotelul Carol I", cu posiţia-i romantică, cu întocmirile cele mai moderne şi admirabile, dar şi cu preţuri piperate. O chilie costă preste 14 lei la zi. Apoi «Villa prinţului Grigore Brătianu (sic)», preşedintele de onoare al congresului, despre care am auzit, că în marele proces cu Gorceacoff a câştigat la 60 milioane franci.

Acest bărbat în vârstă şi onorabila-i soţie au luat parte cu o esemplară paciinţă (răbdare-n.n.) la toate lucrările tinerimei, în mijlocul căreia de repeţite ori s-a fotografiat. De o deosebită frumuseţă este «Cheiul Mărei-negre» prevăzut dinspre mare cu întâritură de piatră, iar sus cu bance de şezut, cu o şosea curată şi cu arbori încă tinerei, cu chioşcuri şi cu un salon de cură mai mare, în care s-au ţinut şedinţele, balurile şi concertul.

Nimic mai admirabil decât a vedea de pe acest chei răsăritul soarelui. Nainteţi stă un imens nemărginit de apă, care produce un vu[i]et, un murmur misterios. Împrejurimea-ţi devine cu atât mai tainică, cu cât te simţesci transportat într-un templu vast, unde un cor nevăzut intonează cântări neînţelese. Lumina candelabrelor ceresci devine tot mai puţin intensivă, cu cât semicercul de raze roşii din punctul cel mai estrem al orisontului se măresce. Acesta e soarele, care [i]eşind din mare la început numai ne surâde şi ochiesce, iar mai târziu apare în toată sfinţenia şi splendoarea sa, luminând calea nedefinită a vapoarelor ce încrucişară marea.

Ceriul albastru şi senin, aureola de diferite colori a soarelui, centrul plin de foc şi verdele întunecat al mărei, împistriţat de stropii albi aruncaţi de valurile spumegânde, pe care plutesc nai (nave-n.n.) cu pânză întinse, dau un tablou feeric. Acest tablou te înşală se te încredinţezi pe câteva momente întinsei şi capriţio[a]sei mări.

Un turc din apropiere profită de amăgirea no[a]stră şi ne primesce în luntrița sa. Abia aşezaţi în barcă şi marea începe a se juca cu noi, cum să joacă vântul cu o frunză uşoară, aruncându-ne din val în val. Ne cuprinde frica ca pe apostolul Petru, căci credeam, că acum, acum ne cufundăm în vârtejul ce ne încunjoară. Toţi escla-

https://biblioteca-digitala.ro

măm ca cu o gură : «[Î]Napoi turcule, că ne prăpădim», dar asigurările lui, că e esclus pericolul pe cât timp e el în mijlocul nostru, ne-a înseninat disposiţia.

Aurică intone[a]ză :

«Barca pe valuri saltă uşor
Inima-mi bate plină de dor ...»,

iar altu-i răspunde cu poesia poporală:

«Duce-m-aş şi m-aş tot duce
Dor se nu me mai apuce ...».

Astfel ne-am primblat pe întinsul mărei, dar în curând ne-a [i]eşit tot dorul din piept şi a început a ne bate inima, nu de dor ci de frică, căci am observat, cum în o[a]re-care depărtare îşi scoteau delfinii din apă trupul monstruos. [I]Ese unul, [i]es doi etc. Frica cresce, mai ales că ne-a venit în minte toată zoologia mărilor, cu toţi jivinii mari şi mici.

P[i]erzând încrederea în turc prindem înşine lopeţile şi mână băiete spre ţărm. Ajunşi la liman am respirat mai uşor asigurându-ne reciproc că nu va mai fi mâ[i]ne, când ne vom primbla cu luntriţa pe mare. De să ridica vr-un delfin cu noi în spate ne aflam perirea (pieirea-n.n.) în mijlocul valurilor ori în pântecele vr-unui pesce, care sigur n-ar fi fost aşa mărinimos ca şi chitul lui Iona să ne depuie la mal, fie şi a treia zi”[28].

---

[28] https://www.techirghiol.com/constanta-impresii-de-calatorie-1894Constanta, impresii de călătorie, 1894.

https://biblioteca-digitala.ro

COMITATUL FĂGĂRAȘ ÎN ANUL 1911, SUB LUPA ZIARELOR „GAZETA TRANSILVANIEI" ȘI „OLTEANUL"

Constantin BĂJENARU[1]

FĂGĂRAȘ COUNTY IN 1911. UNDER THE MAGNIFYING GLASS OF „TRANSYLVANIAN GAZETTE" AND „OLTEANUL"

ABSTRACT

The year 1911, in few regards and especially the national and political aspects, proved to be the echo of the events that happened in the previous year, especially of the elections for the Budapest Parliament. We mainly refer to the continuation of the juridical processes filed with the Romanian electorate and element from Făgăraș County, as well as the inevitable revenge, under many shapes, of the administration, targeting the Romanian population.

On the other hand, it is clearly presented in the columns of the „Transylvanian Gazette", through the correspondences received from Făgăraș, and „Olteanul", that the unity in action of the political leaders from Făgăraș manifested with the occasion of the Parliamentary elections which took place in the previous year, quickly became a memory, being mentioned the appearance of frequent conflicts between them and the divergent interests.

In the second part of the study, we considered as necessary to present some of the most important information which appeared during the year in the newspapers from relative to aspects regarding the school, confessional, cultural, and economic issues of the county.

Keywords: 1911, Făgăraș County, „Transylvanian Gazette", „Olteanul", political-national, church, school, culture, economy.

Procese post-electorale. În mai-iunie 1910 avuseseră loc ultimele alegeri parlamentare pentru Dieta de la Budapesta din perioada dualismului austro-ungar, deoarece în 1914 nu s-au mai organizat datorită declanșării Primului Război Mondial. Au fost ultimele, dar pentru românii din comitatul Făgăraș au constituit un moment de efervescență, entuziasm și mândrie națională, aceștia, inclusiv prin sacrificiul suprem, reușind să obțină o victorie absolută și surprinzătoare – trimiterea în Parlament a doi deputați români. Rezultatul acesta i-a înfuriat la culme pe cei din administrația comitatului și din cea centrală, de la Budapesta, care au intentat o serie întreagă de procese penale în justiție, au trecut la represalii și răzbunări asupra populației românești, au încercat invalidarea mandatului de deputat al avocatului Nicolae Șerban ș.a., toate acestea aflându-și finalizarea abia în prima parte a anului următor, 1911, și chiar mai târziu, după cum demonstrează relativ numeroasele informații apărute în „Gazeta Transilvaniei" (Brașov) și „Olteanul" (Făgăraș). Asupra lor ne vom apleca în cele ce urmează, cât se poate de succint, dar elocvent.

Cel mai cunoscut moment, de un tragism aparte, l-a constituit așa-numitul „Măcel de la Mărgineni", întâmplat în timpul campaniei electorale din mai 1910 în

---

[1] Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat", Făgăraș; e-mail: bjnrcosti@yahoo.com.

https://biblioteca-digitala.ro

această localitate, soldat cu patru morți și un rănit grav, incident provocat de jandarmii maghiari. După desfășurarea unei anchete a autorităților, care în final i-a absolvit pe jandarmi (!?), s-a ajuns la proces penal, intentat de administrație, culmea, împotriva victimelor și a câtorva români din satul Mărgineni. Procesul, tergiversat și nefinalizat până în decembrie 1910, a continuat și la începutul anului următor, când a fost anunțată sentința definitivă. Vom reda în continuare câteva dintre relatările din „Gazetă" referitoare la acest proces, dar și în privința răzbunărilor și acțiunilor antiromânești din acest început de an, fără a le comenta pe larg, căci vorbesc de la sine, fiind extrem de relevante.

De pildă, chiar la debutul anului 1911, într-unul dintre primele numere ale ziarului brașovean, într-o corespondență primită din Făgăraș, purtând titlul îngroșat „**Sângele de la Mărgineni**", se spunea: „Pe când jandarmii, care au vărsat sângele românesc, al martirilor de la Mărgineni, au mai avut timp și libertate să facă victime și în comuna Galați (în toamna anului-n.n.), pe atunci, bieții români din Mărgineni, rămași neîmpușcați (...), sunt târâți pe la tribunale, tot ei ca răzvrătitori. Pe mâ[i]ne, în Ajunul Bobotezei, când tot românul așteaptă la casa sa «Crucea Domnului», sunt citați la tribunalul din Brașov 5 români din Mărgineni. Apărarea o va provedea (susține-n.n.) dr. N. Șerban, deputatul Făgărașului (...)"[2].

Apoi, în următorul număr, se anunța publicului cititor, lapidar, sentința dată de Tribunalul din Brașov în urma îndelungatului proces: „Precum am anunțat (...), azi s-a ținut la tribunalul de aici pertractarea în cauza celor 5 români de la Mărgineni. Din cei 5 acuzați, George Vlad, care și acum zace în spitalul Brâncovenesc din București, a absentat. Din cei patru prezenți, tribunalul (...) a condamnat pentru opunere față de autorități, în calificația de «delict», pe Ilie Tempea la 3 luni, George Pandrea a lui David și pe Teodosiu Conțoș la câte 2 luni temniță. Iar Ioan Judele a fost absolvit (...). Acuzații au făcut apel. Procurorul s-a mulțumit cu sentința"[3].

Un alt proces derulat, tot ca efect al alegerilor dietale din 1910 și care a trenat până în mai 1911, la același Tribunal din Brașov, sub acuza de „opunere contra autorităților", i-a avut ca învinuiți de această dată pe șase țărani fruntași din satele Râușor și Ileni (câte trei din fiecare). Delictul declarat consta în aceea că cei șase au „agitat masele" din cele două comunități ca să zădărnicească turneul electoral al fostului candidat guvernamental Werner Gyula, „să-l huiduie pe acesta și pe suita lui și să-i bată cu pietre"[4].

Cu doar câteva zile înainte de a se comemora un an de la „măcelul" din Mărgineni, la Tribunalul din Brașov avea loc judecata finală a celor șase acuzați. După ce cei doi avocați români apărători ai acestora au avut pledoarii fără cusur și după consultări timp de o oră ale membrilor forului juridic brașovean, s-a pronunțat achitarea acuzaților, judecătorul de caz, maghiar, „desfășurând o măiastră și temeinică rețea de motive", fiindu-i remarcate și de această dată „tactul, corectitatea (corectitudinea-n.n.), imparțialitatea". Corespondentul mai adăuga cu bucurie că

---

[2] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 3/5 (18) ianuarie 1911, p. 1.
[3] *Idem*, nr. 4/6 (19) ianuarie 1911, p. 3. Vezi pe larg în nr. 9/14 (27) ianuarie 1911, p. 1-2.
[4] *Idem*, nr. 98/5 (18) mai 1911, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

acest verdict „va fi un balsam de alinare pe inimile Oltenilor, copleșite de sumedenia de șicane administrative, ce se țin lanț după ei de un an de zile trecut”[5].

Un al treilea proces, de răsunet printre toți românii ardeleni, a fost cel intentat pentru intonarea imnului național „Deșteaptă-te Române”. După mai mult de un an de la producerea evenimentului, procesul intentat câtorva dintre membrii români din congregația[6] comitatului pentru intonarea imnului în sala de ședințe a Prefecturii, în 20 mai 1910, încă se afla în derulare la Tribunalul din Brașov. Deși avocatul apărării, Virgil Pagubă, într-o „pledoarie splendidă” a cerut achitarea acuzaților, o parte dintre aceștia au rămas totuși sub „acuză”: deputatul dietal N. Șerban, avocatul Teodor Popescu din Făgăraș, protopopul Nicolae Borzea, precum și preoții Alexandru Șerban, Moise Brumboiu (Tohanu-Vechi), George Vasu (Voila), Trandafir Dragomir (Arpașu de Jos)[7] și Ioan Fulicea (Șinca Veche).

Un nou episod al procesului s-a derulat în dimineața zilei de 3/16 noiembrie 1911, când în fața completului de judecată al Tribunalului trei dintre acuzați – N. Șerban, Al. Șerban și G. Vasu – au recunoscut că au cântat „Deșteaptă-te Române”, iar ceilalți au negat, cu excepția protopopului N. Borzea, care absenta din motive medicale. Au fost audiați 14 martori, toți funcționari ai comitatului, aceștia declarând în corpore că au cântat imnul românesc toți acuzații și doar protopopul nu a aderat la acțiune[8]. Seara târziu a fost pronunțată și sentința, prin care era condamnată majoritatea acuzaților, vinovați fiind de „agitație în contra naționalității maghiare”. Principalul acuzat, avocatul N. Șerban, considerat „organizator” al acțiunii, a fost condamnat la două luni și zece zile într-o închisoare de stat, dar care pedeapsă se putea preschimba într-o amendă de 200 coroane. Avocatul T. Popescu și preoții Al. Șerban, M. Brumboiu, G. Vasu și I. Fulicea au fost condamnați, la rândul lor, la câte o lună și cinci zile închisoare sau amendă de 100 coroane. În schimb, protopopul N. Borzea și preotul T. Dragomir au fost achitați, din lipsă de „dovezi suficiente”. Cei condamnați au făcut cu toții recurs la sentința Tribunalului[9].

Cu aceeași ocazie, s-a judecat și o altă speță, împotriva deputatului N. Șerban, din nou pentru agitație antimaghiară. Acesta a fost acuzat că în timpul campaniei electorale din mai 1910, aflându-se în Porumbacu de Jos, a dat ordin unui taraf să cânte „Deșteaptă-te Române”, însă din lipsă de probe solide procurorul a fost nevoit să renunțe la susținerea acestei cauze[10].

Pe marginea acestui nou proces antiromânesc s-a dezvoltat, într-un editorial al „Gazetei Transilvaniei”, și o analiză aspră asupra lipsei de unitate a elitei făgărășene și a intereselor mărunte, chiar meschine uneori, personale. Redăm doar câteva fragmente din lungul rechizitoriu al editorialistului, nesemnat, care începea prin a afirma cu durere că „povestea Țării Făgărașului, în anii din urmă, e din ce în ce mai tristă și decadența în cele naționale a cărturărimii noastre ne oferă cel mai sinistru spectacol”. Din acest motiv, a fost necesară intervenția liderilor de la vârful Partidului

---

[5] *Idem*, nr. 99/6 (19) mai 1911, p. 3.
[6] Corespondentă Consiliului Județean de astăzi.
[7] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 202/16 (29) septembrie 1911, p. 2.
[8] *Idem*, nr. 242/4 (17) noiembrie 1911, p. 2.
[9] *Idem*, nr. 243/5 (18) noiembrie 1911, p. 2.
[10] *Ibidem*, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Național Român – în speță Al. Vaida-Voevod și Iuliu Maniu –, pentru a domoli „valurile patimilor clocotinde”, însă cei doi s-au întors „nemângâiați din țara zavistiei și fără să fi putut face vr[e]o ispravă de împăciuire”[11].

În această situație tulbure, știrea că membrii români ai congregației au cântat în ședință imnul național „Deșteaptă-te Române” „venea plutind înspre noi ca un duh de reînviere și cugetul nostru sceptic era amuțit de simțirea asta înviorătoare. (...) Înduioșați de acest gest frumos, am zis: Bravo!”. Astfel, „ne-am lăsat alintați de credința că treb[ur]ile făgărășene iau o întorsătură favorabilă și că duhul intelectualilor noștri se scutură de apatie, inaugurându-se o eră nouă și sănătoasă”[12].

Însă, dezamăgirea a fost surprinzător de mare, căci s-a observat clara lipsă de solidaritate a românilor făgărășeni, inclusiv a celor brașoveni, cu cauza celor acuzați, chiar dacă rezultatul procesului ar fi fost același, „Căci, pentru Dumnezeu, a fost doar vorba despre imnul nostru național, despre cântecul sfințit al neamului nostru întreg”[13].

Revenind la firul nostru, punem pe tapet în cele ce urmează acțiunea/acțiunile administrației maghiare de la nivel înalt pentru invalidarea mandatului de deputat al amintitului N. Șerban. Astfel, încă imediat după alegerile parlamentare din 1 iunie 1910 de la Făgăraș, mandatul câștigat de avocatul român în cercul electoral omonim a fost contestat de 17 alegători maghiari, adepți ai fostului său contracandidat, Werner Gyula. Cercetarea făcută în această speță de către comisia specială a Dietei din Budapesta a fost repetat amânată pentru lunile iulie, octombrie și decembrie 1910, până în martie 1911, când publicul era informat că din cauza „terorismului” exercitat de partizanii săi urma să fie cercetat la fața locului, pentru a se demonstra că „laptele e negru”[14]. De fapt, în contestație erau aduse două acuzații „grave”: prima se referea la aceea că alegătorii acestuia au fost „terorizați” de către avocat și apropiații săi, iar a doua că în timpul campaniei electorale el și suita sa au făcut agitație „contra poporului maghiar”[15].

La începutul lunii mai, comisia pentru imunități a Dietei a ținut o ședință pentru ridicarea imunității mai multor deputați, printre care și a românilor Ștefan Cicio Pop și N. Șerban. Acestuia din urmă i-a fost ridicată pentru cinci delicte de presă – anume, în foaia săptămânală din Făgăraș al cărei proprietar era, „Țara Oltului”, publicase în timpul campaniei electorale și a alegerilor din anul anterior 15 articole cu conținut politic, fără să fi achitat cauțiunea prescrisă de lege[16]. Ulterior, după alte acțiuni pro și contra, mandatul i-a fost validat, având calitatea de deputat până către finele anului 1918.

În final, mai amintim alte două procese penale antiromânești: 1. procesul intentat împotriva notarului din localitatea Scoreiu, Alexandru Comșa, învinuit că în timpul alegerilor ar fi amenințat cu moartea pe crâșmarul evreu din sat dacă nu-l

---

[11] *Idem*, nr. 251/16 (29) noiembrie 1911, p. 1.
[12] *Ibidem*.
[13] *Idem*, nr. 251/16 (29) noiembrie 1911, p. 1.
[14] *Idem*, nr. 44/25 februarie (10 martie) 1911, p. 3.
[15] *Idem*, nr. 50/4 (17) martie 1911, p. 2; *Olteanul*, nr. 10/3 (16) martie 1911, p. 4.
[16] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 99/6 (19) mai 1911, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

votează pe Al. Vaida-Voevod[17]; 2. tot ca urmare a „măcelului" de la Mărgineni se derula la Tribunalul din Brașov și procesul contra capelanului din Făgăraș, Octavian Popa, ajuns între timp preot într-o altă localitate din afara comitatului, fiind acuzat că în timpul slujbei de înmormântare a uneia dintre victimele jandarmilor unguri „ar fi agitat contra maghiarilor". Din lipsă de martori, ședința a fost amânată pentru luna aprilie[18], dar procesul s-a prelungit până în august 1911. Tribunalul brașovean l-a achitat pe inculpat, dar procurorul de caz a făcut apel și procesul a fost transferat la Tabla Regală din Târgu-Mureș (Tribunalul Suprem din Transilvania); procurorul de aici a retras însă apelul, menținând sentința primă[19], cea de achitare.

Răzbunări. Din paginile gazetelor amintite reiese că acestea au fost relativ numeroase și în anul 1911, deși majoritatea se consumaseră anul anterior, dintre care vom aminti aici numai câteva. Spre exemplu, în luna aprilie învățătorul Ioan Manițiu Popa din localitatea Comăna de Jos a fost trimis în cercetare disciplinară pentru participarea sa la campania electorală a lui N. Șerban din mai 1910 și pedepsit de către comisia administrativă a comitatului Făgăraș cu pierderea calității de dascăl, acesta primind totuși dreptul de a face contestație[20]; nu cunoaștem finalul acestui caz.

Pe parcursul anului anterior zeci de români din comitat fuseseră amendați și pedepsiți cu zile diferite de închisoare pentru purtarea culorilor tricolorului românesc, însă la începutul lunii mai 1911 se petrecea o schimbare de optică a guvernanților de la Budapesta, primindu-se vestea că ministrul de interne maghiar ar fi înștiințat toate posturile de jandarmi, printr-un ordin confidențial, să nu se mai atingă de brâiele și betele tricolore ale româncelor, „fiindcă aceste culori fac parte din portul național românesc"[21]. Totuși, mai târziu s-a făcut precizarea că deși „tricolorul românesc nu trebuie calificat în orice caz ca manifestație" antimaghiară, chiar dacă cele trei culori reprezintă Regatul român, jandarmii pot stabili caracterul ostentativ al purtării lor. „Cu alte cuvinte zis – precizează „Gazeta" –, deși se recunoaște îndreptățirea purtării acestor culori înrădăcinate în conștiința poporului, totuși se dă împănaților (jandarmilor-n.n.) mână liberă ca să confiște culorile (...) când le vine cheful. În modul acesta ușuratic nu se va putea pune capăt șicanelor scârboase"[22].

În fine, în ianuarie 1911, sub titlul „**Răzbunări electorale la Făgăraș**", un corespondent din Sibiu, probabil un funcționar din interiorul Mitropoliei ortodoxe, informa redacția ziarului brașovean că preoților ortodocși făgărășeni li s-a retras de către autorități dotația congruală[23].

Divergențe între elitele românilor. După aproximativ o primă jumătate de an 1910, când întreaga elită politică românească din comitat s-a situat pe aceeași lungime de undă, slujind cu trup și suflet interesul național, în ideea câștigării ambelor mandate de deputat în Dieta de la Budapesta, ușor, ușor s-a reinstaurat egoismul

---

[17] *Idem*, nr. 9/14 (27) ianuarie 1911, p. 2.
[18] *Idem*, nr. 27/5 (18) februarie 1911, p. 3.
[19] *Idem*, nr. 173/9 (22) august 1911, p. 3.
[20] *Idem*, nr. 80/10 (23) aprilie 1911, p. 3.
[21] *Idem*, nr. 93/29 aprilie (12 mai) 1911, p. 1.
[22] *Idem*, nr. 99/6 (19) mai 1911, p. 1.
[23] *Idem*, nr. 9/14 (27) ianuarie 1911, p. 2; dotație congruală: venitul minim pe care trebuia să-l aibă de la stat orice preot.

https://biblioteca-digitala.ro

unora dintre lideri, apărând dese fricțiuni între aceștia, în detrimentul cauzei naționale. Situația respectivă o aflăm perpetuată și pe parcursul anului următor, 1911, primele semnale fiind trase în presă în luna februarie. Mobilul divergențelor de acum dintre fruntașii români l-a constituit onorarea sau refuzul participării acestora la un bal organizat de societatea „Crucea Roșie” din Făgăraș, aflată sub patronajul comitelui suprem Széll József și condusă de soția acestuia, scopul acțiunii fiind etichetat cel puțin ca dubios. În acest sens, conducerea Clubului comitatens (județean) al PNR a convocat o consfătuire la renumitul hotel „Paris”, locul de întâlnire dintotdeauna al românilor de aici, în cadrul căreia avocatul Octavian Vasu a propus neparticiparea niciunui „român adevărat și independent”, recomandarea primind acceptul majorității covârșitoare. Împotriva deciziei, „ca la toate ocaziunile de asemenea natură”, s-au poziționat doar avocatul Ioan Șenchea, liderul clubului făgărășean, și protopopul ortodox N. Borzea, amândoi declarând că vor merge la acțiunea respectivă „și vor mai duce și pe alții”[24].

Într-adevăr, cel din urmă a recurs la presiuni asupra clerului ortodox din subordinea sa, însă nu a reușit să racoleze decât nouă preoți, toți apropiați ai protopopului, care au format „garda” din spatele său – preoții ortodocși din Streza-Cârțișoara, Lisa, Sâmbăta de Sus, Ucea de Jos, Luța, Beclean, Telechi-Recea, Părău și Ucea de Sus –, la care s-a mai adăugat preotul greco-catolic din Colun. Alături de ei, au mai fost prezenți dintre români I. Șenchea, un meseriaș și doi-trei funcționari ai comitatului, obligați să participe prin natura funcțiilor deținute în aparatul administrativ. Corespondentul încheia cu o concluzie amară: „Atunci când sașii gravi au demonstrat cu absența lor, românii noștri, vai de ei, au adus smirnă și tămâie celui mai mare dușman al nostru. Rușine să le fie acestor slăbănogi”[25].

Către sfârșitul aceleiași luni, înaintea desfășurării adunării generale comitatense din 28 februarie, membrii români s-au întrunit din nou la hotelul „Paris”, decizând cu unanimitate neparticiparea la adunare, excepție făcând și de această dată protopopul N. Borzea și I. Șenchea[26].

Mai târziu, protopopul justifica decizia sa astfel: „Dacă nici eu nu mergeam la ședința comit[atensă], la școala gr[eco] or[todoxă] din Mândra nu se vota ajutorul de 1.200 cor[oane], la școala din Toderița 1.000 cor[oane] și la Breaza 920 cor[oane]. Să mă ierte cei cu politică de activitate pasivistă, că mai mult prețu[i]esc o școală bună, decât o persoană, care astăzi este și mâ[i]ne nu, la locul său”[27].

În aceeași zi (28 februarie), N. Șerban, în urma unor afirmații calomnioase apărute la adresa sa în foaia maghiară „Fogaras és Vidéke”, s-a deplasat la redactorul evreu al acesteia, librarul David Thierfeld, spre a cere lămuriri. Neprimindu-le în mod satisfăcător, fruntașul român l-a pus la punct „cu biciușca, în propria-i prăvălie”. Mai târziu, trecând prin fața aceleiași prăvălii a fost întâmpinat de cinci angajați înarmați

[24] *Idem*, nr. 21/28 ianuarie (10 februarie) 1911, p. 3-4.
[25] *Ibidem*.
[26] *Idem*, nr. 36/16 februarie (1 martie) 1911, p. 3.
[27] *Idem*, nr. 44/25 februarie (10 martie) 1911, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

cu ciomage, dar Șerban a reușit să smulgă un cârlig din mâinile unuia dintre ei, cu care s-a apărat și i-a alungat pe „voinicoși”[28].

Câteva săptămâni mai târziu, comitatul și orașul Făgăraș trimiteau o delegație la ministrul de honvezi și la primul ministru, formată din comitele suprem Széll, vicecomitele Alexandru Belle (român) și „nu vă dă în gând cine?”, protopopul N. Borzea. Scopul acesteia era obținerea aprobării ca garnizoana militară ce fusese mutată anterior de aici să fie readusă în Făgăraș, încheind ironic „Gazeta”: „... Nu de alta, dar ne închipuim noi că România stă gata să dea năvală în Țara Oltului și părintele Borzea numai cu crucea în mână n-o poate împiedica. Ori pentru întărirea simțurilor patriotice?” ale acestuia[29].

Pentru 11 mai 1911 era convocată Adunarea generală ordinară comitatensă de primăvară, iar conducerea Clubului român apela la toți membrii săi să se prezinte în corpore, deoarece urmau să fie dezbătute probleme de mare interes pentru toți românii din comitat[30]. Peste 50 de membri au decis să se retragă din comisiile congregației/adunării, cu excepția protopopului N. Borzea, care a declarat că nu se supune și cu această ocazie își dă și demisia din Clubul comitatens al PNR[31], motivând ulterior gestul cu afirmația: „Considerând acest decis (decizie-n.n.) păgubitor peste tot intereselor noastre, am declarat că în momentul când se dă abzicerea (demisia-n.n.) din toate comisiunile, eu nu mai pot fi membru al partidului, pentru că nu este decretată pasivitatea, și singur ca protopop voi rămânea să apăr interesele școlii și bisericii”[32].

Aceste „stări bolnăvicioase din sânul clubului român comitatens” au atras atenția Comitetului central al PNR, care a delegat la Făgăraș pe Alexandru Vaida-Voevod, deputat de Arpaș, și pe Liviu Lemenyi, aceștia, prin autoritatea și reputația lor, trebuind să „saneze (vindece-n.n.) animozitățile ucigașe” dintre liderii locali. În conferința Clubului român s-a pus mai întâi problema solidarității românești și schimbarea tacticii în acțiunile și luptele duse cu toate mijloacele constituționale avute la dispoziție, printre care în special în privința retragerii membrilor români din toate comisiile comitatense și în supunerea necondiționată a minorității în fața majorității în situația deciziilor luate prin vot. După un vot de 36 contra opt, s-au adoptat următoarele hotărâri: 1. Tratativele de împăcare cu administrația maghiară să fie abandonate total, însă lupta împotriva racilelor administrative din comitat să se continue „cu toată înverșunarea”; 2. În adunarea comitatensă de a doua zi toți membrii români să-și dea demisia din comisii. Bineînțeles, excepția a constituit-o protopopul ortodox[33].

Biserica. Viața confesională românească din comitat și-a urmat oarecum cursul firesc, doar mai vechea problemă a salariilor minime ale preoților de ambele confesiuni, acordate de către stat, persistând, precum și atitudinea, de multe ori obedientă față de autorități, a unora dintre preoți, fie ei ortodocși sau greco-catolici. O singură informație de presă ne pune în vedere, însă, și unele dintre neajunsurile

---

[28] *Idem*, nr. 36/16 februarie (1 martie) 1911, p. 3.
[29] *Idem*, nr. 47/1 (14) martie 1911, p. 3.
[30] *Idem*, nr. 90/26 aprilie (9 mai) 1911, p. 1.
[31] *Idem*, nr. 93/29 aprilie (12 mai) 1911, p. 3.
[32] *Idem*, nr. 96/3 (16) mai 1911, p. 3.
[33] *Idem*, nr. 94/30 aprilie (13 mai) 1911, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

interne depistate în câteva parohii ortodoxe, care credem că existau și în cazul celor greco-catolice, precum am observat în informații din anii anteriori relative la această confesiune. Astfel, într-o circulară din 4 ianuarie 1911 emisă de protopopul ortodox N. Borzea către oficiile parohiale avute în păstorire, acesta descria o stare de lucruri greu de acceptat pentru epoca respectivă și pentru prestigiul Bisericii ortodoxe: „Cu ocaziunea vizitației canonice[34], am observat că la unele parohii și acuma lipsesc: 1. Castenul (opisul?) parohiei pentru protocoale și arhiva parohială. 2. Copia cărții funduare a bisericii. 3. Jurnalul de casă de control; iar în biserici icoane catolice fără rost, aruncate pe ziduri, chiar peste zugrăvituri frumo[a]se vechi. Biblioteca parohială în unele locuri nu s-a înființat, în altele nu s-a lucrat și în locul cărților bune să cetesc cărțile mucărilor (sectanților-n.n.) în unele locuri pe sate. Mai departe, s-a observat la unele parohii [că] clopotul bisericii stă mut și nu să dă signalul de rugă în revărsatul zorilor și amurgul serii, ca la creștini; care fapt denotă un indiferentism religios din partea respectivului paroh. Acestea toate trebuie îndreptate până la 1 martie 1911, când din nou se va cerceta”[35].

Școala. Și în decursul acestui an școlile românești, cele confesionale, continuă să sufere din cauza politicii antiromânești a guvernanților de la Budapesta, care încercau prin toate mijloacele fie să le închidă, invocând de multe ori motive ieșite din comun, bizare și fără acoperire legală, fie să le transforme în școli comunale și mai ales de stat, punând presiune pe comunitățile românești prin stabilirea unui salariu minim ridicat pentru învățători, care în cele mai multe cazuri nu putea fi susținut de către acestea.

Iar politica aceasta s-a încercat a fi implementată prin numirea unor inspectori școlari extrem de șoviniști, precum avusese parte și comitatul Făgăraș până la sfârșitul anului 1910. În acel moment, după multele nemulțumiri semnalate inclusiv către ministerul de resort de către românii făgărășeni și brăneni, „urgisitorul” școlilor românești din comitat, inspectorul școlar Szabó Elemér, era transferat într-un comitat din Ungaria și înlocuit. Evenimentul a adus în rândurile românilor o ușurare și o bucurie de nedescris, compunând pe seama momentului și o „Odă populară”, pentru a-i incrimina și pe românii care au participat la banchetul final organizat pentru „despărțirea” de acest adevărat șovinist: „În oraș la Făgăraș/Dascălii s-au adunat,/Să mănânce la papricaș,/Căci pe dânșii i-a lăsat/Inspectorul Irimie/Ducându-se în sărăcie.// Că oare de bucurie/Au mâncat ei papricaș/Sau de veșnică urgie?/Asta nu-i scrisă în răvaș.// Una însă o știm cu toții,/Că se bucură și morții,/Din ținutul Oltului,/Că el s-a dus dracului!”[36].

Evident, în permanență presa românească îl desemna drept principalul vinovat pentru decăderea învățământului confesional din comitat: „Încă în veci neuitatul și neiertatul prigonitor al culturii române, de tristă aducere aminte Szabó Elemér, arhișovinistul inspector școlastic, ș[i]-a dat toată silința ca celor mai multe școli confesionale să le pună ghilțul (lațul-n.n.) în grumaz ori dacă nu să pregătească drumul spre ducerea în îndeplinire a unei idei atât de scâlciate. Astfel încă atunci multe din

[34] Vizitație=inspecție administrativă.
[35] *Olteanul*, nr. 2/6 (19) ianuarie 1911, p. 6-7.
[36] *Idem*, nr. 5/27 ianuarie (9 febr.) 1911, p. 5-6.

https://biblioteca-digitala.ro

fortărețele culturii române au închinat steagul, iar celelalte și-au pierdut curajul, așa că numai puține mai sunt care stau mândre față-n față cu dușmanul și-și duc traiul plin de tot felul de nevoi”[37].

Totuși, evident cu dezamăgire, presa mai consemna încă o cauză importantă – disputele confesionale din Țara Făgărașului, unde „și-a aruncat diavolul sămânța certei și răzbunării”. „De aceea au și devenit proverbiali Oltenii în privința aceasta. Astfel în cele mai multe sate cele două biserici stau față-n față ca doi dușmani de moarte. Ș-apoi dacă ele stau oarecum să se m[ăn]ânce, ce să zici de conducătorii lor (...). Nu în puține locuri reprezentanții celor două biserici se înțeleg așa de bine încât le merge veste și poveste despre traiul lor plin de ură și de sminteală în ochii poporului. De multe ori pentru lucruri mici numai izbucnesc în vorbe slabe, în certuri mari, apoi ce mai zici când e vorbă de o înțelegere pentru niște lucruri însemnate, cum ar fi școlile confesionale”[38].

Culturale. În privința acestei componente a societății românești din comitat, realitățile au fost cu totul diferite. În pofida dificultăților întâmpinate – fie din partea autorităților, fie din motive de ordin financiar –, viața culturală a fost una ferventă și amplă, acțiunile de acest gen fiind inițiate de mai toate asociațiile și societățile românești din comitat: Despărțământul ASTRA Făgăraș, Societatea culturală „Progresul”, cele două reuniuni de femei (ortodoxă și greco-catolică), societățile tinerilor și ale plugarilor ș.a. Din noianul activităților culturale semnalate în presă pe parcursul întregului an 1911, vom releva, pentru exemplificare, numai câteva, pe care le considerăm reprezentative.

De pildă, la începutul lunii februarie, Reuniunea femeilor greco-catolice din Făgăraș îl invita pe bine cunoscutul om de cultură din epocă Aurel P. Bănuț, președintele Fondului de Teatru Român, să conducă repetițiile teatrale pentru o reprezentație ce urma a fi pusă în scenă în data de 12 februarie, în sala mare a hotelului „Paris”, de către diletanții/amatorii din oraș. Cu două zile înainte, în 10 februarie, același A.P. Bănuț fusese solicitat să susțină și o conferință literară, în aceeași sală[39].

Despre acțiunea culturală inițiată de Reuniunea amintită, în presă se consemnau următoarele: „Duminecă în 12 faur nou, a fost de mult așteptata s[e]ară care ne-a unit pe toți cei de un cuget cu noi, ca să privim frumoasa piesă teatrală «Două soacre», predată de diletanții noștri, sub imediata dirijare a d-lui Aurel Bănuțiu, directorul fondului nostru de teatru. Piesa a reușit peste așteptare (...).

Predarea acestei piese este cea mai bună dovadă că teatru se poate preda foarte bine din partea diletanților dacă au pe cineva să-i instruiască.

Deci mulțămită pentru reușita petrecerii «Reuniunii fem[eilor] rom[âne] gr[eco] cat[olice]» în primul rând se datorește d-lui Aurel Bănuțiu (...).

Din partea publicului de asemenea s-a arătat un interes deosebit a se prezenta la această petrecere a reuniunii (...), cu excepțiunea câtorva domni, care făcând chestie de partid și confesionalism nu s-au prezentat.

---

[37] *Idem*, nr. 32/4 (17) august 1911, p. 2-3.
[38] *Idem*, nr. 32/4 (17) august 1911, p. 3.
[39] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 17/23 ianuarie (5 februarie) 1911, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

S-au prezentat cele mai de frunte persoane ale vieții noastre românești din Făgăraș și jur, dar afară de aceasta s-au mai prezentat și străinii în număr însemnat, încât sala de la hotel «Paris» de astă dată iarăși s-a părut prea mică, abia putând cuprinde publicul numeros, doritor de a vedea ceva frumos la noi în Făgăraș.

(...) Succesul material de asemenea a fost strălucit, incurgând (intrând-n.n.) o sumă de peste 500 cor[oane] la casă (casierie-n.n.)"[40].

Tot în această zonă culturală, un element de noutate totală pentru 1911 l-a constituit apariția cinematografului în Făgăraș: „Unul dintre cele mai bune și cel mai perfecționat este Chinematograful «*Olympia*», care de prezent ne ține de urât făgărășenilor în hotelul «Transilvania» din loc. Să nu întrelase (neglijeze-n.n.) nime[ni] a cerceta acest Chinematograf al cărui program se schimbă tot a doua zi, arătând chipuri foarte instructive, hazlii și nu strică de fel ochii"[41]. De altfel, într-un anunț publicitar se arăta că acest tip indicat mai sus era cel mai perfecționat și cunoscut din Ungaria, derulându-se în sala hotelului amintit câte două reprezentații în fiecare seară, iar „a doua zi program nou", spectatorii beneficiind în sală de „lumină electrică, încălzit și muzică", soldații și copiii beneficiind de reduceri de preț la bilete[42].

O altă premieră în peisajul cultural al Făgărașului din acest an a constituit-o deschiderea la mijlocul lunii aprilie a primei librării românești din oraș – „Ieronim Preda" –, până atunci funcționând, de mai multe decenii, un singur astfel de așezământ, librăria evreului David Thierfeld. În anunțul publicitar, publicul făgărășean era informat că librăria era „asortată cu cărți de tot felul românești, ornate bisericești (veșminte de ceremonie-n.n.), potire, icoane etc.", iar evenimentul constituia o mândrie românească, librăria trebuind sprijinită de conaționali deoarece „mult bine poate să împrăștie în toate straturile neamului nostru din aceste părți"[43]. Apariția acesteia a adus cu sine și reacții necontrolate ale șoviniștilor din oraș, una dintre ele petrecându-se la doar două săptămâni, când niște „oameni cu sufletul în[n]egrit de ură față de tot ce e românesc" au distrus firma librăriei[44].

Economice. Ca și în perioada anterioară, comitatul Făgăraș rămânea, din punct de vedere economic, unul predominant agricol, industria mare și mijlocie lipsind aproape cu desăvârșire, excepția constituind-o fabricile de celuloză și hârtie de la Zărnești. Doar industria mică și comerțul, eminamente familiale, fiind prezente în peisajul economiei locale. În acest context, în care românii de aici se simțeau îngrădiți și chiar excluși și de la aceste mici activități economice, în anul 1911 au ridicat problema asocierii lor pentru a putea avea un cuvânt de spus.

Prin urmare, în paginile hebdomadarului local „Olteanul" s-a pus cu acuitate chestiunea înființării unei reuniuni a meseriașilor și industriașilor români făgărășeni, prin intermediul căreia să fie sprijinit progresul economic și cultural, deziderat marginalizat mai mereu de liderii locali și de intelectualitate, indicându-se ca exemple demne de urmat orașele Sibiu, Cluj, Blaj ș.a. Nemulțumirea accentuată a făgărășe-

[40] *Olteanul*, nr. 6/1911, p. 3.
[41] *Idem*, nr. 8/17 februarie (2 martie) 1911, p. 5.
[42] *Ibidem*, p. 7.
[43] *Idem*, nr. 15-16/7 (20) aprilie 1911, p. 9.
[44] *Idem*, nr. 17/21 aprilie (4 mai) 1911, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

nilor provenea din faptul că „toată truda țăranului român din Țara Oltului ajunge în mâ[i]ni străine și mai ales în punga geșeftarilor (speculanților-n.n.) jidani din Făgăraș, care își bat joc și își râd de prostia noastră, căci în Făgăraș masa mare a românilor din jur nu pot susține nici câțiva comercianți români, deoarece sprijinim mai mult pe străini”[45], stare care a condus la inexistența unei clase puternice de meseriași și negustori români.

Se continua cu un adevărat strigăt de luptă: „Trebu[i]e să ștergem ticăloșia, pata mare ce s-a pus pe obrazul nostru și să arătăm lumii că Românul nu este o haină de aruncat în toate părțile, ci unde vrea el totul face cu ajutorul lui D-zeu. Trebu[i]e să schimbăm fața pestriță a acestui orășel, să-l facem ca nu numai în mijlocul pieții să aibă loc hainele rom[ânești] și să răsune dulcea limbă rom[ână], ci-n toate unghiurile s-audă glasul dulce melodios al țăranului Oltean. A sosit vremea să nu mai dăm străinului banul câștigat cu atâta osteneală, cu atâta greutate, ci să-l dăm fratelui nostru, românului nostru ce asudă zi și noapte în casele de pe la oraș, ca să aibă și el cu ce-și încurca necazurile”. „Singura scăpare” ar fi fost tocmai înființarea reuniunii amintite, pentru a fi ajutați „părinții și neamul”, iar singurii care puteau călăuzi împlinirea acestui deziderat erau intelectualii[46].

Un prim impuls în această privință l-a constituit convocarea la o întâlnire „prealabilă” la începutul lunii aprilie, în sala hotelului „Paris”, a tuturor meseriașilor și comercianților români din Făgăraș și jur[47]. La adunare, pe lângă cei din domeniu, au mai luat parte funcționari de bancă și preoți, numărul tuturor celor prezenți fiind considerabil, toți căzând de acord cu necesitatea unei astfel de reuniuni, rezultatul inițial fiind alegerea unei comisii care urma să elaboreze un proiect de statute[48].

Abia în luna iulie era publicat în presă „Proiectul statutelor”, dintre ale cărui articole vom enumera câteva dintre cele esențiale. Astfel, societatea urma a se numi „Reuniunea meseriașilor și comercianților români din Făgăraș și jur”, având ca scop principal „înaintarea intelectuală, morală și materială a meseriașilor și comercianților români din Făgăraș și jur, precum și promovarea intereselor industriale și comerciale locale”. Pentru a-și atinge scopul, erau enumerate și mijloacele: dobândirea unui local propriu; înființarea unei biblioteci de profil; „Întemeierea unui cor vocal și instrumental”; organizarea de serate literare și teatrale; amenajarea de expoziții din domeniul industrial; procurarea de articole diverse pe seama membrilor și valorizarea produselor acestora; promovarea activității membrilor prin asociere; înființarea de fonduri pentru sprijinirea ucenicilor, calfelor, meseriașilor și comercianților săraci sau invalizi; „Înzestrarea fetelor sărace și ajutorarea văduvelor meseriașilor și comercianților lipsite de mijloace”[49].

Încheiem recursul la memoria anului 1911 cu o știre economică ce confirma informații mai vechi, însă care devine interesantă pentru noi cei de astăzi. În ianuarie 1911 publicul era informat că trei cetățeni din Brașov au obținut de la Căpitănatul

---

[45] *Idem*, nr. 10/3 (16) martie 1911, p. 1.
[46] *Ibidem*, p. 1-2.
[47] *Idem*, nr. 12/17 (30) martie 1911, p. 4.
[48] *Idem*, nr. 14/31 martie (13 aprilie) 1911, p. 1.
[49] *Idem*, nr. 29/14 (27) iulie 1911, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

minelor din Zlatna dreptul exclusiv de a sonda liber o întindere de 6.000 de jugăre în munții Branului (aflați atunci în cuprinsul comitatului Făgăraș), pentru descoperirea unor vechi mine de aur, care pe vremuri fuseseră în proprietatea Brașovului. Documentele de arhivă le-ar fi indicat celor trei că acestea erau exploatate încă de prin anul 1505 de către străini. În 1567 erau proprietatea unui anume Nüsbacher, care atunci donase Bisericii Negre un pahar făcut din argintul minelor din Bran. În secolul al XVIII-lea, brașovenii au tăinuit existența minelor și cu timpul „s-a uitat de tot de ele”, dar și acum se știa că ele conțin și vine de aur[50].

Bineînțeles, prin cele expuse mai sus nu avem pretenția de a fi epuizat în vreun fel problematica societății românești a anului 1911 din comitatul Făgăraș. Dimpotrivă, nu ne-am propus decât să punctăm câteva dintre momentele care au marcat viața românilor de aici, fără a le dezvolta foarte mult, aceasta și prin prisma spațiului restrâns în care a trebuit să ne desfășurăm.

Puteam, prin multitudinea de informații descoperite în cele două surse de presă și în special în paginile „Gazetei Transilvaniei”, să ne limităm la una sau două componente ale societății românești de aici, însă, pentru viitoare cercetări, am dorit îndeosebi să desțelenim un drum care să ne dezvăluie evoluția ori sincopele sesizate pentru acest an, 1911, în fiecare zonă a societății din comitatul Făgăraș.

---

[50] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 11/16 (29) ianuarie 1911, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

SACRIFICIUL ROMÂNILOR DIN COMUNA COPALNIC-MĂNĂŞTUR (JUDEȚUL MARAMUREȘ) ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914-1918)

Marius CÂMPEANU[1]
Alexandru BUCUR[2]

THE SACRIFICE OF THE ROMANIANS PARTICIPANTS IN THE FIRST WORLD WAR (1914-1918) FROM THE COPALNIC-MĂNĂȘTUR DISTRICT (MARAMURES COUNTY)

ABSTRACT

The First World War also marked the lives of the Romanian inhabitans and the communities in which they lived that were part of the former-county Solnoc Dăbâca. The documents regarding the participation of Romanians from the former Solnoc Dăbâca county and, implicitly, those regarding the contribution of the inhabitants of Copalnic-Mănăștur to the First World War, drawn up between 1922-1923, are kept in the ASTRA Fund, located at the Sibiu County Service of National Archives. In this study, for each village of the district, we present the information on the number of participants, who survived the war, who died at the front, who disappeared and those who died from wounds or diseases.

Keywords: The First World War, Solnoc Dăbâca, Romanians, soldiers, farmers.

În Primul Război Mondial, românii din comitatul Solnoc-Dăbâca au fost mobilizați în unități de luptă ale armatei austro-ungare, luptând pe diferite fronturi (în Galiția, Serbia, Franţa şi Italia) şi plătind un însemnat tribut de sânge. În arealul transilvănean, decretarea mobilizării s-a făcut în data de 22 iulie 1914[3]. La începutul conflagraţiei au fost mobilizaţi bărbaţii cu vârsta cuprinsă între 18 şi 42 de ani. Apoi, din 1915, şi cei de până la 50 de ani[4]. Numărul românilor transilvăneni participanți la prima conflagrație mondială în cadrul armatei austro-ungare rămâne necunoscut cu exactitate. Diferitele cercetări, mai vechi[5] sau mai recente[6], au condus la rezultate di-

[1] Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare; e-mail: mariuscampeanu2005@gmail.com.

[2] Colonel (r.), doctor în istorie, Sibiu; e-mail: albucur61@gmail.com.

[3] Bogdan Andriescu, Adrian Georgescu, Cosmin Roman, *Românii în Primul Război Mondial. Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, Sibiu&Cluj-Napoca, Editura Armanis&Mega, 2018, p. 25, 26.

[4] Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată*, Reșița, Editura Imprimeria de Vest S.A., 1995, p. 15.

[5] Teodor V. Păcăţian, *Jertfele Românilor din Ardeal, Bănat, Crişana, Sătmar şi Maramurăş, aduse în răsboiul mondial din anii 1914-1918*, în „Transilvania", LIV, nr. 1-2, 1923 (în continuare, Păcăţian 1923a), p. 49-50; Idem, *Jertfele Românilor din Ardeal, Bănat, Crişana, Sătmar şi Maramurăş, aduse în răsboiul mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, 1923 (în continuare, Păcăţian 1923b), p. 20-21.

[6] Liviu Maior, *Soldați români în armata austro-ungară*, în „Civilizație medievală și modernă românească", volum îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-

https://biblioteca-digitala.ro

ferite. Asupra acestor date statistice nu vom reveni, având în vedere faptul că au fost prezentate în cadrul unor studii științifice publicate în ultima perioadă[7].

Comuna Copalnic-Mănăştur a fost plasă administrativă în comitatul Solnoc-Dăbâca, care după Marea Unire de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 a fost transformat în județ. În anul 1920, plasa Copalnic-Mănăştur avea în componența sa 19 localități (Berinţa, Bloaja, Brebeni, Cărbunari, Cărpiniş, Cerneşti, Ciocotiş, Copalnic, Copalnic-Mănăştur, Curtuiuşu Mic, Făureşti, Fânaţe, Lăschia, Măgureni, Plopiş, Preluca, Ruşor, Trestia şi Vad) şi 5 secretariate cercuale (Berinţa, Cerneşti, Copalnic-Mănăştur, Făureşti şi Măgureni). Populația plasei era de 12.142 locuitori, dintre care 11.406 erau români[8]. Documentele referitoare la participarea românilor din fostul judeţ Solnoc-Dăbâca și, implicit, cele privitoare la contribuția locuitorilor din plasa Copalnic-Mănăştur la Primul Război Mondial, au fost întocmite între anii 1922-1923 și se păstrează în Fondul *ASTRA*, aflat la Serviciul Judeţean Sibiu al Arhivelor Naționale. Acestea au fost fructificate astfel: în 1923 de Teodor V. Păcăţian, care a realizat „Centralizatorul" judeţului şi a publicat rezultatele[9]; Al. Bucur şi Vasile Mărculeţ în 2019[10]; Ioan Popa, tot în acelaşi an[11].

Documentele din Fondul *ASTRA* care consemnează participarea locuitorilor de naționalitate română din plasa Copalnic-Mănăştur sunt incluse în pachetul intitulat „Listele participanților la Primul Război Mondial", pachet nr. 11, act nr. 11a şi 11b şi are titlul „XIX. Judeţul Solnoc-Dobâca"[12]. Setul a fost realizat în urma demersurilor ASTREI pe lângă autoritățile locale. Inițiativa a aparținut istoricului și ziaristului T.V. Păcățian, care a depus o muncă asiduă, demnă de laudă, a verificat „Tablourile nominale", a realizat calculele centralizatoare şi a publicat rezultatele demersului său[13]. Din pachetul menţionat aici, 10 „Tablouri nominale" aduc în prim-plan aportul

---

Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 357, 358; Idem, *Habsburgi şi români. De la loialitatea dinastică la identitatea naţională*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006, p. 127; Ioan I. Şerban, *Românii în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica", nr. 2-3, 1998-1999, p. 207, 208.

[7] Al. Bucur, V. Mărculeț, *Participarea românilor din fostul județ Sătmar la Primul Război Mondial (1914-1918)*, în Marius Câmpeanu (coord.), „Centenarul Unirii 1918-2018. Maramureșul înainte și după Marea Unire a Românilor", Baia Mare, Editura Eurotip, p. 34-68; Idem, *Participarea românilor din fostul județ Maramureș la Primul Război Mondial (1914-1918)*, în M. Câmpeanu (coord.), „Studii și comunicări științifice", I, Baia Mare, 2020, p. 151-166.

[8] Constantin Martinovici, Nicolae Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, Institut de Arte Grafice „Ardealul", 1921, p. 43.

[9] Păcăţian 1923a, p. 32-50; Păcăţian 1923b, p. 3-21.

[10] Al. Bucur, V. Mărculeţ, *Participarea românilor din fostul județ Solnoc-Dobâca la Primul Război Mondial (1914-1918)*, în „Dunărea şi Marea Neagră în spaţiul euro-asiatic. Istorie, relații politice și diplomație", VII, Constanța, Editura MNMR, Constanța, 2019, p. 93-111.

[11] Ioan Popa, *Românii din Transilvania, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş în Primul Război Mondial. Ancheta ASTREI. „Tablourile nominale", Partea I. Transilvania*, Sibiu, Editura Armanis, 2019.

[12] Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, *Fond ASTRA* (în continuare, SJSbAN, *FA*), XIX, 293 file.

[13] Păcăţian 1923a, pass.; Păcăţian 1923b, pass.

https://biblioteca-digitala.ro

la Marele Război al populației românești din localităţile actualei comune Copalnic-Mănăştur: Berinţa, Cărpiniş, Curtuiuşu Mic, Copalnic (fostă Surduc-Copalnic), Copalnic-Mănăştur, Făureşti, Lăschia, Preluca Veche (fostă Preluca), Ruşor (fost Riușor) şi Vad.

„Tablourile nominale” cuprind 10 rubrici principale, trei dintre acestea fiind împărțite în alte 12 rubrici secundare. Dintre rubricile secundare, două sunt compuse din câte alte trei subrubrici. În total, documentul cuprinde 19 rubrici principale, rubrici secundare și subrubrici. În completarea informațiilor furnizate de documentele identificate în Fondul *ASTRA*, vin datele furnizate de „Fondul personal dr. Gavril Oșianu”, Colecția „Matricole Confesionale” și Colecția „Registre de stare civilă”, aflate la Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, dar și de două contribuții istoriografice: „Corpul Voluntarilor Români din Siberia (1918-1920)”, autori Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Gabriel Rustoiu (lucrare tipărită la Editura Marist din Baia Mare, în 2010), respectiv studiul științific „Voluntari români maramureşeni în Primul Război Mondial (1918-1920)”, autor Robert C. Tökölyi[14]. În același context, de real folos pentru completarea informațiilor referitoare – în special la cei morți și dispăruți –, sunt datele trecute pe plăcile de marmură ale monumentelor eroilor aflate la Berința, Cărpiniș, Copalnic-Mănăștur, Curtuiușu Mic, Făurești, Lăschia, Rușor și Vad.

*

În paginile următoare, pentru fiecare localitate componentă a comunei Copalnic-Mănăștur, prezentăm date statistice referitoare la numărul de participanți, a celor care au supraviețuit războiului, a celor care au murit pe front, a celor dați dispăruți și a celor care au murit în urma rănilor sau a bolilor.

Datele referitoare la participanţii localităţii *Berința* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal” care conţine patru file (opt pagini) nenumerotate, completat la două mâini[15]. Totalul general din „Tabloul nominal” arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 197 locuitori. Datele de pe Monumentul Eroilor din localitate[16] și alte surse[17] oferă numele a încă 13 participanți, care nu au fost nominalizați în „Tablou”. Astfel, numărul participanților la război, descoperit până în momentul de față, este de 210. La sfârșitul războiului, din cei 210 participanți, au supraviețuit 157 (74,76%), iar 53 dintre ei nu s-au mai întors (25,24%). Din totalul celor 53 de persoane care nu s-au mai întors, 12, însemnând 5,71% din totalul celor mobilizați, şi-au pierdut viaţa pe câmpul de

---

[14] Studiul a fost publicat în „Revista Arhivei Maramureşene”, nr. 9, 2016, p. 165-213.

[15] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Berinţa*, p. I-VIII; prima mână, nr. crt. 1-16, 56-170, 174-197 şi „Adunarea paginilor”; a doua mână, nr. crt. 17-55, 171-173.

[16] Monumentul Eroilor a fost ridicat în curtea Bisericii Ortodoxe „Pogorârea Sfântului Duh”, în anul 1933. Pe latura de est a obeliscului sunt trecute numele a 50 de eroi din Primul Război Modial, iar pe latura de vest numele a 19 eroi din cel de-Al Doilea Război Mondial (parte completată în anul 1984). *Monumente din județul Maramureș închinate eroilor din Primul Război Mondial*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2020, p. 78-79.

[17] Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, G. Rustoiu, *op. cit.*, p. 140, nr. crt. 82; R.C. Tökölyi, *Voluntari români maramureşeni în Primul Război Mondial (1918-1920)*, în „Revista Arhivei Maramureşene”, nr. 9, 2016, p. 206, nr. crt. 533.

https://biblioteca-digitala.ro

luptă, 35, reprezentând 16,67% din total, au fost daţi dispăruţi, iar șase, adică 11,32%, au decedat în urma rănilor sau de boală.

Datele referitoare la participanţii satului *Cărpiniș* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal” care conţine două file (trei pagini), nenumerotate[18]. Totalul general arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 71 locuitori. Datele de pe Monumentul Eroilor[19] și alte surse[20] oferă numele a încă doi participanți, care nu au fost nominalizați în „Tabloul nominal”. În concluzie, numărul participanților la război, descoperit până la această dată, este de 73. La sfârșitul conflagrației, din cei 73 români concentrați la începutul războiului au supraviețuit acestuia un număr de 61, adică 83,56%, iar 12 persoane, respectiv 16,44%, nu s-au mai întors. Din totalul celor 12 persoane care nu s-au mai întors, șapte, însemnând 9,58% din totalul celor mobilizați, şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă, trei, reprezentând 4,10% din total, au fost daţi dispăruţi, iar doi, adică 2,74%, au decedat în urma rănilor, bolilor sau temniţei.

Datele referitoare la participanţii localităţii *Copalnic* (fostă Surduc-Copalnic) în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal” care conţine cinci file (nouă pagini) nenumerotate[21]. Totalul general arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 223 locuitori. O sursă bibliografică[22] oferă numele unui alt participant, care nu a fost nominalizat în ancheta ASTREI. Prin urmare, numărul participanților devine 224. La sfârșitul războiului, din rândul celor 224 români concentrați, a supraviețuit acestuia un număr de 177, adică 79,01%, iar 47 de persoane, respectiv 20,99%, nu s-au mai întors. Din totalul celor 47 de persoane care nu s-au mai întors, 18, însemnând 8,03% din totalul celor mobilizați, şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă, 27, reprezentând 12,05% din total, au fost daţi dispăruţi, iar doi, adică 0,89%, au decedat în urma rănilor sau de boală.

Datele referitoare la participanţii localităţii *Copalnic-Mănăștur* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal” care conţine patru file (opt pagini), nenumerotate[23]. Totalul general din „Tablou” arată că la acţiunile impuse de Primul Război Mondial a participat un număr de 194 locuitori. Datele de pe Monumentul Eroilor din cele două războaie mondiale[24] și o altă sursă bibliografică[25] oferă numele a încă 12 participanți, care nu au fost nominalizați în „Tabloul nominal”. Prin urmare, numărul participanților la război, descoperit până la această dată, devine 206. La finalul conflagrației mondiale, din cei 206 participanți au supraviețuit 157, adică 76,21%, iar 49 de persoane, respectiv 23,79%, nu s-au mai întors. Din cele 49

---

[18] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Cărpiniș*, p. I-III.

[19] Monumentul Eroilor a fost construit în anul 2019, în fața Bisericii Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”.

[20] SJMmAN, *Fond personal dr. Gavril Oșianu*, dos. 29/1934-1937, f. 101v-102r, nr. crt. 298; R.C. Tökölyi, *op. cit.*, p. 192, nr. crt. 196.

[21] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Copalnic*, p. 1-8.

[22] Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, G. Rustoiu, *op. cit.*, p. 161, nr. crt. 95.

[23] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Copalnic-Mănăștur*, p. 1-8.

[24] Monumentul Eroilor din cele două războaie mondiale a fost ridicat în anul 2006 în curtea Bisericii Ortodoxe „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” din Copalnic-Mănăștur.

[25] R.C. Tökölyi, *op. cit.*, p. 192, nr. crt. 199.

https://biblioteca-digitala.ro

de persoane care nu s-au întors, 16, reprezentând 7,77% din totalul celor mobilizați în război, au murit pe câmpul de luptă, 27, adică 13,11%, au fost dați dispăruți, iar șase, adică 2,91%, au decedat în urma rănilor sau de boală.

Datele referitoare la participanţii localităţii *Curtuiușu Mic* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal" care conţine două file (trei pagini), nenumerotate[26]. Totalul general arată că au participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 69 de locuitori. La sfârşitul războiului, din rândul celor 69 de români concentrați la începutul conflagrației supraviețuise acesteia un număr de 59, adică 85,51%, iar zece persoane, respectiv 14,49%, nu s-au mai întors. Din totalul celor zece persoane care nu s-au mai întors, șase, însemnând 8,70% din totalul celor mobilizați, şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă, iar patru, reprezentând 5,79% din total, au fost daţi dispăruţi.

Datele referitoare la participanţii localităţii *Făurești* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal" care conține două file (trei pagini), nenumerotate[27]. Totalul general din „Tablou" arată că a participat la acțiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 81 de locuitori. Datele de pe două monumente istorice din Făurești[28] și o sursă bibliografică[29] oferă numele a încă șapte participanți, care nu au fost nominalizați în „Tablou". În concluzie, numărul participanților la război este de 88. La sfârșitul războiului, din cei 88 de români concentrați la începutul conflagrației a supraviețuit acesteia un număr de 66, adică 75,00%, iar 22 persoane, respectiv 25%, nu s-au mai întors[30]. În privința celor 22 persoane care nu s-au mai întors, situația se prezintă în felul următor: trei, însemnând 3,40% din total, au murit pe câmpul de luptă, iar 19, însemnând 21,60% din total, au fost dați dispăruți.

Datele referitoare la participanţii satului *Lăschia* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal" care conţine două file (patru pagini), nenumerotate[31]. Totalul general al „Tabloului" arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 96 locuitori. Date extrem de valoroase despre tinerii mobilizați în Marele Război aflăm din „Condica Parohiei Ortodoxe Lăschia"[32]. Pe cinci file nenumerotate, Grigore Roman, învățător în Lăschia între anii 1897 și 1922, a întocmit o situație cu 157 locuitori „chemați sub arme" în intervalul de timp cuprins între 2 august 1914, când „au fost mobilizarea generală", și anul 1918.

---

[26] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Curtuiuşu Mic*, p. I-III.

[27] *Ibidem*, *Tablou nominal Făureşti*, p. 1-3.

[28] În Făurești există două monumente ale eroilor: Capela Eroilor, ridicată în 1935 pe „Dealul Fânațelor", între satele Făurești, Trestia și Fânațe, restaurată în anul 1982 prin grija preotului-paroh Alexandru Câmpeanu, respectiv un monument al eroilor ridicat în anul 2018, dedicat în special lui Pașca Pante, delegat la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 (amplasat în proximitatea Bisericii Ortodoxe „Sfinții Apostoli Petru și Pavel").

[29] Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, G. Rustoiu, *op. cit.*, p. 143, nr. crt. 87.

[30] I. Popa, *op. cit.*, p. 355, nr. crt. 10.

[31] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Lăschia*, p. 1-4.

[32] *Condica Parohiei Ortodoxe Lăschia* prezintă evenimente desfășurate în cadrul comunității între anii 1896 și 1938. Pe 44 pagini (din care doar 17 numerotate) se găsesc diferite texte redactate de trei preoți-parohi (Aurel Greblea, Liviu Greblea și Vasile Hereș), și de trei învățători (Vartolomeu Pașca, Gregoriu Roman și Alexandru Bălănescu).

https://biblioteca-digitala.ro

Excluzându-i pe trei evrei (Braun Moriț, Braun Lázar și Viman Oliver), nominalizați în lista mai sus menționată, rămân 154 de români participanți la Primul Război Mondial. Compararea numelor din listă cu cele din „Tabloul nominal" ne determină să majorăm semnificativ numărul participanților, cu 64 de persoane, rezultând un total de 160. La sfârșitul războiului, conform „Tabloului nominal", din rândul celor 96 de români concentrați la începutul conflagrației, supraviețuise acesteia un număr de 79, adică 82,29%, iar 17 persoane, respectiv 17,71%, nu s-au mai întors. Din „Condica Parohiei Ortodoxe Lăschia" reiese că din cei 154 de români mobilizați, 146 au supraviețuit, iar opt nu s-au mai întors. Din datele furnizate de cele două documente, dar și de Monumentul Eroilor[33] din localitate, rezultă următoarele: din cei 160 de mobilizați, 124 au supraviețuit (77,50%), iar 36 nu s-au mai întors (22,50%). Dintre cei care nu au mai revenit de pe front, opt au decedat (22,22% dintre ei), iar 28 au fost declarați dispăruți (77,78%).

Datele referitoare la participanţii localităţii *Preluca Veche* (fostă Preluca) în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal" care conţine cinci file (nouă pagini), nenumerotate[34]. Totalul general arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 236 locuitori. În urma cercetărilor, am mai descoperit un participant, nenominalizat în „Tablou" – fruntaşul Nechita Petru (34 de ani, de ocupație plugar) –, care a fost prizonier la ruşi şi a făcut parte din Corpul Voluntarilor Români din Siberia, Batalionul II operativ „Mărăşeşti", compania 1-a[35]. În concluzie, numărul participanților la Primul Război Mondial este de 237. La sfârșitul războiului, din rândul celor 237 de români concentrați, a supraviețuit un număr de 191, adică 80,59%, iar 46 de persoane, respectiv 19,41%, nu s-au mai întors. Din totalul celor 46 de persoane care nu s-au mai întors, 10, însemnând 4,22% din totalul celor mobilizați, şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă, 32, reprezentând 13,50% din total, au fost daţi dispăruţi, iar patru, adică 1,69% din total, au decedat în urma rănilor sau de boală.

Datele referitoare la participanţii satului *Ruşor* (fostă Riușor) în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal" care conţine două file (trei pagini), nenumerotate[36]. Totalul general arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 80 de locuitori. Cumulând datele din „Tablou" cu cele de pe Crucea-monument pentru eroii celor două războaie mondiale[37], rezultă faptul că numărul participanților la război devine 83. La sfârșitul războiului, din rândul celor 83 de români concentrați la începutul conflagrației, a supraviețuit acesteia

---

[33] Monumentul Eroilor din Lăschia este amplasat în curtea casei parohiale și la aproximativ 100 de metri de biserica de lemn-monument istoric, cu hramul „Naşterea Maicii Domnului". Monumentul a fost edificat de meşterul Hohl F. din Baia Mare în anul 1933, în timpul preotului Liviu Greblea, a notarului Emil Greblea și a primarului Iosif Paşca. Vezi *Monumente din județul Maramureș închinate eroilor din Primul Război Mondial*, p. 86-87.

[34] SJSbAN, *FA*, XIX, *Tablou nominal Preluca*, p. 1-9.

[35] Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, G. Rustoiu, *op. cit.*, p. 153, nr. crt. 106. R.C. Tökölyi, *op. cit.*, p. 206, nr. crt. 541.

[36] SJSbAN, FA, XIX, *Tablou nominal Ruşor*, p. 1-3.

[37] Crucea monument pentru eroii celor două războaie mondiale a fost ridicată în anul 1980, în curtea Bisericii Ortodoxe „Sfântul Dumitru".

https://biblioteca-digitala.ro

un număr de 71 (85,54%), iar 12 dintre ei nu s-au mai întors (14,46%). Din cele 12 persoane care nu s-au mai întors, patru, reprezentând 4,82% din total, au căzut pe câmpul de luptă, iar opt, reprezentând 13,25% din total, au fost daţi dispăruți.

Datele referitoare la participanţii localităţii *Vad* în Primul Război Mondial au fost consemnate într-un „Tablou nominal" care conţine două file (trei pagini), nenumerotate[38]. Totalul general din „Tabloul nominal" arată că a participat la acţiunile impuse de Primul Război Mondial un număr de 76 locuitori. Potrivit documentului, la sfârșitul războiului, din rândul celor 76 de români concentrați la începutul conflagrației, supraviețuise acesteia un număr de 60, adică 78,95%, iar 16 persoane, respectiv 21,05%, nu s-au mai întors. Din totalul celor 16 persoane care nu s-au mai întors, patru, însemnând 5,26% din totalul celor mobilizați, şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă, iar 12, reprezentând 15,79% din total, au fost daţi dispăruţi.

Cumulând toate informațiile furnizate de cele 10 „Tablouri nominale" păstrate în Fondul *ASTRA*, de inscripțiile aflate pe monumentele închinate eroilor, ridicate la Berința, Cărpiniş, Copalnic-Mănăştur, Curtuiuşu Mic, Făurești, Lăschia, Rușor şi Vad, dar şi de sursele bibliografice amintite, putem să realizăm o situație la zi a participanților români, născuți sau domiciliați în satele comunei Copalnic-Mănăștur în Primul Război Mondial. În acest sens, la acțiunile impuse de prima conflagrație mondială a participat un număr de 1.426 de români, din care la sfârșitul războiului au supraviețuit 1.120 (78,54%), iar 306 (21,46%) nu s-au mai întors. Dintre cei 306 care nu s-au mai întors, 88 (28,43% dintre ei) şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă, 198 (65,03%) au fost daţi dispăruţi, iar 20 (6,54%) au decedat în urma rănilor sau de boală.

[38] SJSbAN, FA, XIX, *Tablou nominal Vad*, p. 1-3.

https://biblioteca-digitala.ro

ATITUDINI ȘI REPREZENTĂRI ÎN CONDIȚIA DE PRIZONIER A MAIORULUI GHEORGHE CARACAȘ

Petre DIN[1]

ATITUDES AND ASPECTS OF MAJOR GHEORGHE CARACAS' LIFE AS WAR PRISONER

ABSTRACT

Major Gheorghe Caracas is an epitome of the Romanian officer serving in the army during the First World War and fighting for the independence of Transilvania, who, during combat, was made prisoner by the German-Austrian-Hungarian forces.

His book, „Din zbuciumul captivității. De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918”, is a brilliant plea for patriotism, for the soldiers' courage and their military honor. The book material creates the portrait of the Romanian officer who was both strict and careful with fulfilling his military duties, as well as defined by a strong sense of personal dignity. His numerous attempts to break free from the prisoner camp are proof to that.

It was on January 27, 1917, when the German were celebrating Wilhelm II's birthday, major Gheorghe Caracas decided it was the right moment to evade. Taking advantage of the guardians' lack of vigilance, he cuts the wire enclosure, sneaks out and runs away from the camp. His attempt failed as he was identified at the Wurzburg railway station and sent back the Marienburg prisoners' camp.

Keywords: Gheorghe Caracas, prisoner, First World War, Transilvania, the German-Austrian-Hungarian.

După 1990, anul de debut al efervescenței în viața intelectuală a României[2], cerința primordială a publicului de a se informa asupra realităților secolului al XX-lea a determinat publicarea unor însemnări, memorii sau jurnale elaborate atât de personalități, dar și de oameni obișnuiți care au traversat experiențe dureroase pentru condiția umană. Prin specificul lor de istorie trăită, memoriile vin să completeze informațiile istoriei oficiale, iar farmecul exprimării lor literare le conferă un interes documentar special celor dornici de a detecta istoria prin prisma acestor surse de informare.

Referindu-se la memoriile diverselor personalități, Ion Bulei susține că „Însemnările” lui Titu Maiorescu sunt seci și mai mult notări zilnice, circumscrise întâmplărilor pe care le traversează autorul. „Notele politice” ale lui Alexandru Marghiloman sunt doar mărturii documentare, „Amintirile” lui Constantin Argetoianu reflectă verva și talentul său literar, dar ele aparțin unei personalități deficitare la aspectul integrității morale. „Notițele zilnice” ale generalului Alexandru Averescu sunt în fond un jurnal de campanie, în timp ce „Memoriile” lui Sextil Pușcariu aparțin unui om de mare cultură și sunt superioare celorlalte printr-o intensă trăire a unor

[1] Profesor, doctor în istorie, Liceul Teoretic „Gheorghe Lazăr”, Avrig;
e-mail: petre_din@yahoo.com.

[2] Keith Hitchins, *Scurtă istorie a României*, traducere Lucia Popovici, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 335.

https://biblioteca-digitala.ro

evenimente tulburătoare pentru devenirea românilor în prima jumătate a secolului al XX-lea[3].

Încadrat aceluiași gen literar, „Amintiri și icoane din trecut" reliefează demersul de a recupera istoria vieții de familie, a elitei culturale și sociale din Oltenia, de la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Georgeta Filitti menționează că orașul Craiova este prezentat de autoare ca având case spațioase, dotate cu mobile prețioase, piane, tablouri, statui, covoare cumpărate din Orient, în care socializează o societate cu vestimentație pariziană sau vieneză. Cu o franchețe deosebită afirmă că nu este o retrospectivă idealizată, pentru că sunt și ulițe desfundate, unde există riscul să-ți distrugi tocurile Louis XV, sau interiorul unei case mai puțin îngrijite al unei boieroaice. În ciuda schimbărilor care au loc până în 1908, Olga Gigurtu consideră că viața este mai sigură, mai igienică, dar și mai monotonă. Nu se mai utilizează lumânările din seu sau de ceară, nici călătoria cu poşta sau înnoptarea în hanuri pline de neprevăzut. Dispariția acestei lumi este tocmai motivul care o determină pe autoare să înfăţişeze panorama cât mai veridică a acestei societăţi care se destramă lăsând locul alteia, fapt care o relevă ca fiind contemplativă, visătoare, dar și stăpânită și critică[4].

Demersul nostru își propune să restituie condiția de prizonier a unui ofițer român privat de libertate și de posibilitatea de a acționa în virtutea conştiinței sale, în care sunt amalgamate momentele deprimante, dar și cele de captivitate conformă convențiilor și normelor internaționale aflate în vigoare.

Maiorul Gheorghe Caracaş reprezintă paradigma ofițerului român implicat în Primul Război Mondial pentru eliberarea Transilvaniei și care, în confruntarea cu trupele germano-austro-ungare, a ajuns în ipostaza de prizonier în închisorile germane. Volumul său, „Din zbuciumul captivității. De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918", este în fond o pledoarie în favoarea patriotismului, vitejiei soldaților și a sentimentului onoarei militare. Însemnările sale transmit posterității imaginea unui ofițer cu educație militară antebelică, riguros în îndeplinirea obligațiilor de război și dotat cu un curaj extraordinar. Aceste caracteristici derivă cu certitudine din comportamentul său pe câmpul de luptă cu adversarul, dar și din condiția de prizonier, când a efectuat mai multe tentative de evadare. Militantismul ardent în slujba cauzei naționale, cultivarea demnității românești, asumarea angoaselor și frustrărilor ce incumbă implicarea în orice conflict militar, problema desăvârșirii identității naționale sunt valori care îl motivează în acest demers eroic.

Începutul promițător al campaniei din Transilvania a fost urmat de ofensiva forțelor germano-austro-ungare conduse de generalul Erich von Falkenhayn, șef al Statului Major General german, care a determinat retragerea trupelor române și rezistența eroică la trecători[5]. Bătălia de pe Valea Prahovei și de la Clăbucetul Taurului sunt câteva exemple în acest sens și unde soldații români, urmași ai vânătorilor de

---

[3] Ion Bulei, *Cuvânt înainte*, în Sextil Pușcariu, „Memorii", ediție de Magdalena Vulpe, prefață de Ion Bulei, note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978, p. V.
[4] Georgeta Filitti, *Prefață*, în Olga Gigurtu, „Amintiri și icoane din trecut," București, Editura Corint Books, 2015, p. 5-7.
[5] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 261.

https://biblioteca-digitala.ro

la Grivița, s-au opus cu dârzenie superiorității numerice și tehnice a inamicului. După cumplite ciocniri, rezistența românilor a cedat și la 3 noiembrie 1916 maiorul Gh. Caracaș și locotenentul Horia Lazăr au căzut prizonieri trupelor adverse[6].

Conform lui Ion Bulei, autorul prefeței volumului, cartea lui Gh. Caracaș nu are virtuți literare, iar eroii nu sunt dominați de frământările sufletești specifice persoanei aflate în captivitate[7]. Preluați de pe câmpul de luptă, cei doi sunt transportați la Predeal, unde autorul surprinde imaginea sumbră a localității. Locuințele fuseseră transformate în grajduri, curțile erau ocupate de trăsuri și de bucătării, iar pe străzi erau omniprezente coifurile trupelor germane și austro-ungare. De la Predeal sunt escortați într-un vagon de vite la Brașov și ulterior la Sibiu. Atent la detalii, minuțios în descrieri, maiorul Gheorghe Caracaș susține că traseul Brașov-Sibiu, care era parcurs în mod normal în cinci ore, de această dată a fost străbătut în trei zile. În acest context autorul descrie imaginea sumbră a condiției de prizonier, caracterizată prin suferința generată de frig și foame, încât santinela, sergentul german Schreiber, i-a dăruit o parte din rația sa de pâine[8].

În ciuda traumelor provocate de pierderea libertății, prizonierul român este informat despre operațiunile militare de pe frontul românesc. „Aici aflai pentru prima dată vestea dezastrului nostru și fui adânc zguduit când auzii că dușmanul izbutise să intre în țară”[9]. Termenii uzitați de citat semnifică impactul negativ al dezastrului armatei române și al pătrunderii armatelor Puterilor Centrale în România la nivelul sensibilității sale. Textul face referire, însă, și la limbajul patriotismului modern, care în concepția istoricului Simona Nicoară este legat de eroism, spirit de sacrificiu și apărarea patriei. Perceput în această manieră, patriotismul exprimă atașamentul față de familie, comunitatea locală și pământul nașterii[10]. Afirmațiile istoricului clujean sunt valori împărtășite de autor și ele derivă din lectura memoriilor sale.

Din această perspectivă, condiția de prizonier implică privarea de libertate și asumarea unor condiții dificile de detenție. Cazarma honvezilor din Sibiu era arhetipul mizeriei, al malnutriției și al umilințelor personale. Mizeria a fost desăvârșită prin existența păduchilor, paraziți care au fost percepuți ca o adevărată plagă ce amplifica insecuritatea colectivă. Reacția sa vehementă, care discreditează condițiile de igienă, indiferența autorităților pentru starea lor de spirit denotă, în fond, spiritul său combativ și o critică acerbă a realităților din cazarma sibiană: „Timpul petrecut la Sibiu îmi va rămâne pe veci neuitat, ca una din cele mai negre pagini din viața de prizonier. Eram tratați ca animalele. O bucățică de pâine și un blid de lături ne erau hrana de toate zilele. Niciodată nu voi uita amara priveliște pe care o înfățișau bieții ofițeri înfometați, fiecare cu câte un ciob de oală sau cu o cutie goală de conserve în mână, trecând rând pe rând să-și primească «hrana» din cazan”[11].

---

[6] Maior Gh. Caracaș, *Din zbuciumul captivității. De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918*, ed. a III-a revizuită, prefață I. Bulei, București, Editura Corint Books, 2016, p. 13-15.

[7] I. Bulei, *Prefață*, în Maior Gh. Caracaș, *op. cit.*, p. 7.

[8] Maior Gh. Caracaș, *op. cit.*, p. 17.

[9] *Ibidem*, p. 18.

[10] Simona Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002, p. 146-147.

[11] Maior Gh. Caracaș, *op. cit.*, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

Textul de față este un excelent argument în sprijinul ideii formulate de Claude Lévi-Strauss în virtutea căreia limbajul poate fi analizat ca un produs al culturii; o limbă utilizată într-o societate semnifică cultura generală a societății și, într-un alt sens, este o parte a culturii[12]. Subsumat acestui enunț teoretic este și faptul că limbajul folosit de maiorul român reflectă cultura unei generații instruite în perioada antebelică, care se hrănește din idealul unității naționale și pentru realizarea acesteia își asumă riscul propriei vieți, implicându-se în Marele Război și suportă cu demnitate privațiunile condiției de prizonier. El deconspiră abuzurile la care sunt supuși prizonierii, depersonalizarea constantă, dar invocă și imperativul unei afectivități față de camarazii aflați în suferință.

Dar ceea ce niciun univers de detenție nu reușește, este evident că nici regimul închisorii din Sibiu nu a diminuat: sentimentul trăirii în comun a privațiunilor și al cultivării relațiilor afective între prizonieri. Concludente în acest sens sunt însemnările autorului care evidențiază spiritul pregnant de într-ajutorare ca un factor de coeziune în mica comunitate din cazarma de honvezi în orașul de pe malurile Cibinului: „Împreună cu camarazii Horia Lazăr, Orășanu, Popovici și Bastaki, strânși cu toții într-un colț, ne găseam în cea mai desăvârșită dragoste frățească, mângâierea vremurilor amare prin care treceam și noi, și țara. Frățește am trăit tot timpul, iar cei 90 de lei, singurii bani ce-i aveam asupra mea în clipa când am fost făcut prizonier, au fost unica noastră avere, care cu multă chibzuială fu administrată de Bastaki. În această stare de neagră mizerie și de apăsare sufletească am stat mai bine de două săptămâni”[13].

În pofida acestor asperități cotidiene se profilează la orizont imaginea plecării în Germania. În accepția prizonierilor, deplasarea în necunoscut reprezenta o alternativă mai optimistă prin comparație cu realitățile oferite de cazarma honvezilor din Sibiu. În curând dezamăgirile au fost intense, speranțele într-un regim mai blând de detenție spulberate și calvarul captivității a continuat. La începutul lunii decembrie 1916, trei sute de ofițeri români escortați de gardieni germani au fost îmbarcați în vagoane în direcția Germania. Timp de nouă zile au străbătut teritoriul inamicului, înfometați și însetați, mâncând o singură dată pe zi ciorbă de orez, gulii sau păsat. În schimb, Gheorghe Caracaș remarcă curățenia și igiena impusă de gardienii germani, desigur, și pentru securitatea propriilor persoane[14].

Deplasarea prin Austria i-a oferit posibilitatea să admire spiritul de ordine și organizare al germanilor. A fost impresionat de modul practic al funcționării băilor, care, deși construite în simple barăci de lemn, erau destul de confortabile. Avantajul deloc neglijabil consta în faptul că băile din orașul Oppeln puteau fi frecventate de 5.000 de persoane, care simultan se îmbăiau și se dezinfectau. Ajunși în Germania, autorul constată mai multă rigurozitate în circulația trenurilor, dar și lipsa de alimente, fapt care a alimentat sentimentul insecurității prizonierilor[15].

---

[12] Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, prefață de Ion Aluaș, traducere din limba franceză de I. Pecher, București, Editura Politică, 1978, p. 84.
[13] Maior Gh. Caracaș, *op. cit.*, p. 18-19.
[14] *Ibidem*, p. 19-20.
[15] *Ibidem*, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

Realizând o introspecție asupra celor nouă zile petrecute pe itinerarul Sibiu-Stralsund, autorul subliniază condiția mizerabilă a prizonierului român în captivitatea germană: „Nouă zile de-a rândul am fost supuși la torturi supraomenești. Eram ținuți în loc ceasuri întregi pe la fiecare stație, pentru a lăsa liberă trecerea trenurilor încărcate de trupe, muniții și materiale care se îndreptau spre ai noștri. Trupele erau numai din contingente tinere, copii în vârstă încă fragedă, dar plini de avânt și de entuziasm, pe care și-l manifestau mai cu înflăcărare când treceau pe lângă trenul nostru, pe lângă noi, cei umiliți, care abia mai puteau suporta zgomotele asurzitoare și expansiunea lor brutală, necum să ne mai ridicăm ochii spre a-i privi în față”[16].

Interesante informații sunt oferite de autor în ceea ce privește imaginea germanilor la nivelul sensibilității austriece și ungare. În viziunea lui Klaus Heitmann, oricât de discutabilă ar fi alcătuirea de stereotipuri ce provin din reprezentările pe care o comunitate etnică le focalizează asupra alteia, ele se bazează totuși pe experiențe istorice obținute fie prin relații pașnice, fie prin acțiuni militare[17]. Conform enunțului, alianța politică și militară dintre Germania și Austro-Ungaria le-au facilitat contacte mai strânse, iar rezultatul se reflectă prin crearea de imagini între cele două popoare.

Deplasarea prin Ungaria i-a oferit posibilitatea maiorului Gheorghe Caracaș să remarce sentimentul de antipatie pe care îl nutresc ungurii și austriecii împotriva germanilor, alimentat de rigoarea disciplinei, în ciuda faptului că alcătuiau aceeași alianță. Contactul cu spațiul germanic i-a amplificat convingerea că germanii, prin hotărârea, organizarea și disciplina lor, sunt un popor de neînvins[18].

Ajunși la Stralsurd, o insulă din Marea Baltică, prizonierii au trebuit să se confrunte cu șocul informației ocupării Bucureștiului de germani, sărbătorită cu mult fast pe străzile orașului. Sugestive pentru starea de spirit existentă la nivelul sensibilității prizonierilor români sunt însemnările autorului care relevă entuziasmul populației civile la succesul armatelor Puterilor Centrale: „Prin orașul împodobit de sărbătoare, furăm purtați ca trofee de război, în expansiunile de bucurie ale copiilor și ale întregii populații, care strigau cât îi ținea gura:«Bukarest germammen»”[19].

Itinerarul concentraționar nu este unul de natură contemplativă, ci dimpotrivă, maiorul Gh. Caracaș ne informează asupra peisajului geografic, a infrastructurii lagărului Dänholm și a condiției de prizonier. Era unul din lagărele cele mai bine amenajate din Germania, având paturi cu învelitori curate și confort satisfăcător, șase cantine, o sală de muzică și o biserică rusească. Astfel dotat, ar fi putut deveni un ideal de lagăr, dacă și alimentația ar fi fost suficientă. Meniul prizonierilor era alcătuit din supe de capustă, gulii și păsat, fapt care le genera prizonierilor un acut sentiment de foame. În schimb, regimul de detenție era atât de lejer, încât mulți dintre ofițeri se ocupau în timpul zilei cu pescuitul pe luciul apei din lagăr[20].

[16] *Ibidem*.
[17] Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775-1918. Un studiu imagologic*, ediția a II-a, traducere și adaptare de Dumitru Hâncu, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 45.
[18] Maiorul Gh. Caracaș, *op. cit.*, p. 22.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*, p. 23-24.

https://biblioteca-digitala.ro

Minuțiozitatea descrierilor, preocuparea sporită pentru detalii se reflectă în fiecare pagină a volumului său. Ele devin repere esențiale în prezentarea programului unei zile în lagăr, fapt ce poate să satisfacă nevoia de cunoaștere a omului de cultură care va lectura însemnările sale. Camaradul de cameră, Papa Darian, face focul în cameră și în jurul orei 8.00 prizonierii coborau la cafea și la apel. După apel treceau în revistă cantinele, citeau jurnale și răsfoiau câte o revistă. La ora 12.00 serveau meniul alcătuit din capusta (varză) și morcovi, și un pahar de surogat de bere. Seara urma din nou ciorba de zarzavat și linte, apelul de la ora 20, după care nu mai era permisă părăsirea camerei, iar la ora 22 se stingea lumina. Cu toate acestea, activitățile prizonierilor români degajau o melancolie, alimentată de amintirile vieții de odinioară și de dorul după cei dragi rămași acasă. Astfel se derulau zilele monotone, unde caracteristică era rutina vieții obișnuite, până în ajunul Sărbătorii Crăciunului anului 1916[21].

Sărbătoarea Nașterii Domnului s-a desfășurat în aceeași atmosferă deprimantă ca și cea a zilelor precedente, în care indispoziția și regretele după cei dragi amplificau starea de melancolie. În acest context, sensibilitatea prizonierilor era dominată de incertitudinea asupra existenței propriilor familii, despre care nu mai aveau nicio informație, idee reliefată cu tristețe de autor: „Cine știe ce-or deveni ai mei, nevasta mea, copilul meu! O, dacă aș ști cel puțin că trăiesc, aș mai avea o rază de nădejde, o dulce mângâiere. Dar, vai, niciunul nu mai știm de celălalt”[22]. Cu toate acestea, autoritățile lagărului s-au străduit să imprime zilei un decor de sărbătoare, așezând un pom împodobit în sala de mese. Spiritul Crăciunului a fost resimțit intens de cei privați de libertate la Dänholm și s-a manifestat prin rugăciuni către Bunul Dumnezeu pentru sprijinul și fericirea celor dragi. Îngenuncheați în fața altarului, cuprinși de evlavie și pietate, prizonierii și-au regăsit mângâierea sufletelor confruntate cu un acut sentiment de tristețe și dezolare: „Așa trecu Crăciunul nostru, în lacrimi nesfârșite de dorul celor lăsați fără mângâiere, îndurerați de soarta țării și cu inima strânsă de ziua noastră de mâine”[23].

Analizând din perspectivă hermeneutică ultima informație, avem indicii să considerăm că atitudinile și comportamentul maiorului Gh. Caracaș se inserează fenomenului de credință descris de Neagu Djuvara. În concepția sa, confruntat cu nesiguranța și nedreptatea, românul își percepe salvarea în biserică. Îngenuncheat în fața iconostasului din biserică, el se consideră ocrotit, izbăvit, poate și iubit. Caracteristicile esențiale ale religiei sale sunt umilința și acceptarea cu seninătate a voinței lui Dumnezeu. Mătăniile, semnul crucii, sărutarea icoanelor pe picioarele însângerate ale lui Christos nu sunt gesturi ostentative, ci exprimă smerenie, pocăință și rugăciuni către nesfârșita milă a lui Dumnezeu[24]. Conform acestei viziuni, constatăm că reprezentările și atitudinile maiorului român se integrează în formele tradiționale ale credinței creștine care cultivă smerenia, pocăința și încrederea în Dumnezeu: „Numai

---

[21] *Ibidem*, p. 24-25.
[22] *Ibidem*, p. 25.
[23] *Ibidem*, p. 25-26.
[24] Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începuturile epocii moderne (1800-1848)*, traducere din franceză de Maria Carpov, București, Editura Humanitas, 2007, p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro

în Dumnezeu își găsește fiecare tăria sufletului și în nădejdea clipelor de mai bine, cari nu pot să întârzie prea mult ...”[25].

Însemnările din lagărul de la Dänholm sunt fragmente autentice de istorie, trecute prin filtrul sensibilității sale și trăite la intensitate maximă de autor. Descrierile sale argumentează ideea că în principiu ofițerii prizonieri au fost tratați corespunzător, având spații de cazare dotate cu infrastructură adecvată corpului ofițeresc, nu au fost jigniți în sentimentele lor naționale, având un program lejer de-a lungul zilei, nu s-au confruntat cu niciun comportament dezumanizant din partea autorităților lagărului, dar având totuși un regim alimentar deficitar.

Revelionul anului 1916 îl găsește printre prizonierii lagărului Ostenholzen Moor-Schwarnstadt, eveniment care îi conferă șansa unei introspecții în timp asupra semnificației zilei de 1 ianuarie. Involuntar, Gh. Caracaș reactualizează petrecerile din familie specifice anilor trecuți și le compară cu realitățile nefaste din prezent, ce decurg din condiția de prizonier într-un lagăr german, departe de cei dragi și de patria sa ocupată de inamic. Regretele sunt cu atât mai intense, cu cât lagărul este construit în mijlocul unui câmp mlăștinos și izolat, în care sunt adăpostiți într-o baracă din lemn 250 de ofițeri. Lenjeria murdară, saltelele umplute cu așchii din lemn, pături subțiri care degajă praf și mizerie reprezintă tot confortul prizonierilor. Ca un semn distinctiv purtau bandă la mână și erau păziți de santinele înarmate cu mitraliere. Cu franchețe, recunoaște că trebuia să fii înzestrat cu energii supraomenești pentru a rezista dificilelor condiții din lagăr, jignirilor aduse în mod constant și profundei deprimări care se instalează treptat în sensibilitatea prizonierilor[26].

Confruntat cu dificila condiție existențială a noului lagăr și nevoia primordială de libertate, maiorul român consimte că unica soluție de salvare este evadarea. Fuga din acest spațiu punitiv i-a consumat zile și nopți, alcătuind zeci de planuri pentru a se focaliza pe cel mai sigur mijloc de a evada din lagăr. Instinctul de conservare i-a consolidat și mai mult decizia de a părăsi lagărul care îl obseda și îl motiva în vederea îndeplinirii acesteia. În acest sens, s-a mobilizat consultând harta Germaniei pentru a localiza cu precizie depărtarea lagărului de frontieră și adoptarea unei strategii care să-i asigure succesul evadării. Fuga din Germania se putea realiza fie prin Olanda, traseul cel mai scurt, dar și prin Elveția, deplasare care era mai anevoioasă, însă prezenta mai multe șanse de succes datorită faptului că făcea dificilă urmărirea de către poliția inamicului[27].

Din acest considerent a optat în favoarea celei de-a doua direcții. Mai mult, a decis să-i deruteze pe germani urmând direcția Berlinului, deoarece care adversar ar fi gândit că un prizonier militar român s-ar putea deplasa chiar spre Berlin. Strategia odată stabilită, îi mai rămâneau mijloacele de îndeplinire. În primul rând, deplasarea pe calea ferată îi era indispensabilă, deoarece mersul pe jos în condițiile gerurilor și viscolelor germane devenea o imposibilitate. Pe de altă parte, avea grabnică nevoie de bani de cheltuială pe drum, realizând astfel o colectă financiară de la camarazii săi, care însuma aproximativ 90 de mărci și două lire de aur englezești. O-

[25] Maiorul Gh. Caracaș, *op. cit.*, p. 28.
[26] *Ibidem*, p. 27-28.
[27] *Ibidem*, p. 28-29.

https://biblioteca-digitala.ro

dată rezolvată chestiunea banilor, mai trebuiau rezolvate problema hranei de rezervă, cleștele pentru tăiat sârma gardului care înconjura lagărul și problema hainelor civile[28].

În privința asigurării hranei a început să facă economii din rația de pâine zilnică, fapt ce demonstra capacitatea sa de mobilizare pentru realizarea evadării: „Trebuia să fi suferit de foame așa cum am suferit noi în lagăr, ca să-și dea cineva seama de câtă putere de voință aveam nevoie, pentru a realiza acest lucru”[29]. O cutie de conserve de carne, cumpărată cu trei mărci și două cutii de compot cu zaharină completau rația de rezervă de care dispunea maiorul Gheorghe Caracaș. Pe acest fundal sporeau exponențial cu dificultățile vieții din lagăr revolta solitară a conștiinței sale de prizonier și dorința de libertate. În scurt timp și-a procurat cleștele atât de necesar în tăierea sârmei gardului, dar și un veston civil, finalizând, astfel, procurarea celor necesare evadării, rămânând doar alegerea datei în care va realiza părăsirea lagărului[30].

În data de 27 ianuarie 1917, germanii celebrează cu mare fast ziua nașterii împăratului Wilhelm al II-lea. Specific sărbătorii este faptul că trupei i se oferă mâncare și băutură din abundență, iar bucuria și veselia de a sărbători erau notele dominante ale mentalității tuturor santinelelor. Șase butoaie au fost aduse numai pentru a entuziasma pe soldații care asigurau paza prizonierilor. Calculându-și cu minuțiozitate șansele de evadare, maiorul decide că acesta este contextul adecvat pentru a-și transpune în aplicare planul evadării. Profitând de lipsa de atenție a santinelelor, taie sârma care împrejmuia lagărul în așa măsură încât să se strecoare și părăsește lagărul.

Evadarea îi oferă trăirea unor experiențe unice pentru condiția unui prizonier. În aceste condiții, recuperarea libertății, valoarea esențială a naturii umane, devine obiectivul major al lui Gheorghe Caracaș, demers care se reflectă și în însemnările sale: „Pornisem. Pășeam spre libertate! Astăzi nu mai pot să-mi dau seama dacă umblam sau dacă zburam. Știu atât, că nu mă mai țineau picioarele, mânate de atâta dor de ducă. Dezlegasem cătușele grele ale robiei, mă simțeam așa de ușor și de sprinten ... Când m-am văzut în dreptul furnicularului, trecusem mult de raza lagărului. Eram scăpat! Am respirat din fundul plămânilor, cu ochii către cer! Pătruns de o preacurată evlavie, am mulțumit lui Dumnezeu. Apoi o luai la drum de-a lungul șinelor de fier, pe cărăruia bătută de curând”[31].

Primele momente ale libertății s-au derulat într-un climat geros, când germanii încă mai sărbătoreau până dimineața târziu ziua de naștere a împăratului. Oboseala traseului până la gară, stresul datorat pregătirilor pentru evadare l-au epuizat fizic, dar nu și mental. Ajuns în gară, solicită un bilet în direcția Hanovra și își examinează gesturile pentru a evita orice suspiciune asupra persoanei sale. Vestimentația sa, alcătuită dintr-un veston nou, pantaloni englezești, bocanci americani cu jambiere galbene, îi conferea imaginea unui arendaș sau logofăt de moșie. Vagoanele trenului

[28] *Ibidem*, p. 29-30.
[29] *Ibidem*, p. 30.
[30] *Ibidem*, p. 30-31.
[31] *Ibidem*, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

erau aglomerate, deoarece populația care sosise să sărbătorească în ziua anterioară aniversarea Kaizerului se întorcea acum spre casă. În general, dominau soldații și ofițerii în ținută de sărbătoare. Atent la detalii, surprinde contrastul evident între înfățișarea sa deplorabilă, exprimată prin haina mototolită, pantalonii murdari, ghetele și jambierele ude și hainele curate și de sărbătoare ale persoanelor cu care interferează[32].

Strategia asumată inițial de maiorul român era să rămână până seara în Hanovra și să se deplaseze cu trenul de seară la Berlin, dar oboseala primei zile de libertate și a foamei l-au determinat să pornească spre gară și să plece cât mai curând. A remarcat dificultățile aprovizionării cu alimente ale populației germane și introducerea cartelelor la pâine și la carne. De asemenea, a văzut pentru prima dată un zepelin care a traversat văzduhul, un cilindru enorm, alb și strălucitor, producând un zgomot asurzitor[33]. Confruntarea în câmpul său vizual cu zepelinul i-a reactualizat impactul devastator al acestuia asupra populației Bucureștiului: „Așa avui și eu parte, pentru întâia oară, să văd acele înfricoșătoare și infernale mașini, care îngroziseră pe bucureștenii noștri, prin isprăvile lor criminale, prin omorârea atâtor nenorocite victime, femei și copii nevinovați”[34].

Îmbarcat în trenul spre Berlin, Gheorghe Caracaș remarcă vagoanele vechi, compartimentele mici și faptul că a ajuns la destinație după aproximativ 6 ore de călătorie. Contactul cu realitățile gării Friedrich-Bahnhof din Berlin erau deprimante, căci nu avea o sală de așteptare pentru a se adăposti în acea noapte. Clima rece l-a indispus și mai mult, și prima impresie a Berlinului l-a dezamăgit. În acest context decide să se deplaseze din nou cu trenul în direcția Charlottenburg, fapt care îi oferă o nouă panoramă asupra Berlinului, mult diferită de cea a orașului de odinioară. Fără a avea o vervă literară în descrieri, totuși, însemnările sale pot reprezenta o imagine elocventă asupra Berlinului confruntat cu dificultățile Primului Război Mondial. Imaginea de ansamblu este aceea că orașul nu părea a fi Berlinul de altădată pe care umanitatea îl glorifică și despre care se discută atât de mult: „Berlinul nu ieșea din cadrul unui oraș mare obișnuit. Luminile nu mai inundau străzile de odinioară, iar circulația de pe străzi, atât cât o puteam distinge, era din ce în ce mai rară. Din fuga trenului aveam impresia tăcerii și a liniștii, care păreau că domnesc în Berlinul de atunci”[35].

Sosit la locuința soților Beldiman, este ascultat cu mult interes de gazde și maiorul povestește despre suferințele compatrioților din lagărul german, peripețiile evadării și interzicerea corespondenței cu țara prin „Crucea Roșie”. Dovedind o prietenească bunăvoință, domnul Beldiman îi prezentă o hartă cu rețeaua de căi ferate din Germania, traseul pe care va trebui să se deplaseze de la Berlin până la frontiera cu Elveția și cel mai avantajos punct de trecere a frontierei. I s-a sugerat că se impune să continue deplasarea spre Leipzig în aceeași noapte cu trenul de ora 00.25, fiind însoțit la plecare de către gazde[36].

---

[32] *Ibidem*, p. 41-55.

[33] *Ibidem*, p. 60.

[34] *Ibidem*, p. 59.

[35] *Ibidem*, p. 67-68.

[36] *Ibidem*, p. 72-75.

https://biblioteca-digitala.ro

La gara din Würzburg planurile sale de evadare au eșuat lamentabil, identitatea i-a fost depistată de către poliția germană și a fost condus la corpul de gardă al închisorii din oraș. A fost chestionat de către un general german, care și-a exprimat admirația față de faptele sale, că într-un interval scurt de timp a parcurs o distanță așa de mare. I-a mărturisit că îl compătimește, că îi aprobă gestul, dar, totuși, sentimentul datoriei nu îi poate flexibiliza comportamentul față de maiorul Gheorghe Caracaș. Ca urmare a fost transportat cu ajutorul a două santinele în lagărul de la Marienburg, în care ofițerii erau tratați corespunzător, locuiau în camere confortabile și erau dotați cu sală de lectură și de muzică[37].

Ajuns la finalul actualului studiu, am considerat că se impune formularea următoarelor concluzii:

Maiorul Gheorghe Caracaș reprezintă paradigma ofițerului român implicat în Primul Război Mondial pentru eliberarea Transilvaniei și care în confruntările cu trupele germano-austro-ungare a ajuns prizonier în închisorile germane. Cartea sa, „Din zbuciumul captivității. De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918", reprezintă o pledoarie strălucită în favoarea patriotismului, vitejiei soldaților și a sentimentului onoarei militare. Informațiile sale transmit posterității imaginea unui ofițer cu pregătire militară antebelică, riguros și precis în îndeplinirea sarcinilor de război, dar și dotat cu sentimentul demnității, așa cum rezultă din condiția de prizonier, de unde a efectuat mai multe tentative de evadare.

În ziua de 27 ianuarie 1917, când germanii celebrează cu mare fast data nașterii împăratului Wilhelm al II-lea, maiorul Gheorghe Caracaș decide că este momentul de a-și transpune în aplicare planul evadării. Profitând de lipsa de atenție a sentinelelor, taie sârma ghimpată care împrejmuia gardul încât să aibă posibilitatea să se strecoare și părăsește lagărul. Strategia a eșuat pe peronul gării din Würzburg, când i-a fost depistată identitatea și revine la condiția de prizonier în lagărul de la Marienburg.

---

[37] *Ibidem*, p. 88-94.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTARUL OCTAVIAN POP (1891-1961)

Emil STOIAN[1]

LE NOTAIRE OCTAVIAN POP (1891-1961)

RÉSUMÉ

Le comitat de Făgăraş a été le vrait berceau du romanism transylvain. Un grand nombre d'intellectuels de prestige s'y sont distingués, parmi eux aussi le notaire Octavian Pop de Copăcel – Făgăraș.

Mots-clés: dr. Octavian Pop, notaire, Dâmboiu, Sebeş, le comitat Făgăraș.

Deschiderea ideologică ce a urmat anului 1989 a făcut posibilă dezvoltarea cercetărilor genealogice și bibliografice, atât de importante pentru a scoate la lumină oameni și familii reprezentative pentru patrimoniul nostru istoric și cultural.

Țara Făgărașului, adevărat leagăn al românismului și obârșie a multor familii care au dat țării oameni de aleasă valoare[2], conservă încă un corpus impresionant de documente de interes genealogic și istoric. Căutând acte referitoare la una din ramurile făgărășene ale primarului Ioan Stoian din Bran (1836-1922), am descoperit o serie de documente privind familia Dâmboiu din localitatea Șebeș, fostul comitat Făgăraș.

Începuturile acestui neam românesc sunt anterioare începutului veacului al XVII-lea[3], fiind făcute mențiuni în lucrările lui Ioan cavaler de Pușcariu: „Dimboi de Sebeș și Roman Szavu din Siebesiu, în distr[ictul] Fogaraș au litere de la G. Bethlen de [la] a[nul] 1628, de la G. Rákoczi de [la] a[nul] 1635 și genealogia de [la] a[nul] 1793 în Sebeş – 10 p[ater] fam[ilii] (ramuri-n.n.)”[4]; „Roman et Dimboi în comuna Sebeșiu. Bethlen Gábor, 1628 – 10 patrifamilie. Dimboi de Sebeș boeronale de la G. Bethlen, din anul 1628, și o genealogie din anul 1793”. De asemenea, același autor publică un document înregistrat de „Comisiunea mixtă, civilă și militară”, emis „la 8 iulie 1843 pentru cercetarea nobilității a 98 de familii boeronale din districtul Făgărașului încorporate la granița militară a Regimentului I român din Orlat”, înscris care atestă că „Iuon Dâmboi din Sebeș, în numele familiei, înaintează un extras urbarial din anul 1699, eliberat de scaunul de judecată din Făgăraș în anul 1792, prin care se

---

[1] Notar public, doctor în istorie, Bran; e-mail: stoiancoriolan.emil@gmail.com.

[2] Ioan Grecu, Ioan Funariu, Lucia Baki Nicoară, *Personalități din Țara Făgărașului (1800-prezent)*, Ediția a 2-a, Făgăraș, Editura Mesagerul de Făgăraș, 2015, 506 p.

[3] I. Dâmboianu, *Arborele genealogic al Familiei Dîmboi din comuna Sebeș, districtul și județul Făgăraș*, mss., București, iulie 1959, Arhiva Emil Stoian, Bran. Aduc sincere mulțumiri rudelor mele de filiație paternă, dr. Ileana Pop (n. 7 iunie 1923) și dr. Dan-George Bretin (n. 18 octombrie 1952) pentru informațiile și documentele puse la dispoziție.

[4] Ioan cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Partea a II-a; *Familiile nobile române în ordinea alfabetică*, vol. I-II, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 2003, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

adeverește că scrisoarea de înboierire dată de Gabriel Bethlen în anul 1628, pe numele Roman Savu și Onea Dâmboaia, a fost probată cu martori în fața acelui scaun”[5].

Cunoaștem că din căsătoria lui Daniel Dâmboi (1808-1868), agricultor din satul Sebeş, cu Catalina Rinea (1812-1839) din comuna Hârseni, au rezultat șase copii: Roman (1832-1914), Neculae, Ioan, Iosif, Ana, Rafira.

Urmărind ramura lui Roman Dâmboi/u, vedem că acesta a fost preot greco-catolic în localitatea Sebeş, comitatul Făgăraş, iar în urma căsătoriei sale cu Șiarica Ursu (1833-1913) din comuna Mărgineni, au rezultat patru copii: Valeriu, Isidor, Margareta și Silvia.

Margareta Dâmboiu s-a căsătorit cu Mateiu Bârsan și a avut pe Maria-Virginia Bârsan (Genica), născută în anul 1890 la Beclean. Virginia, după divorțul cu Eugen Munteanu, se recăsătorește cu dr. Octavian Pop, funcționar administrativ. În urma căsătoriei s-a născut Ileana Cornelia Pop.

Octavian Pop s-a născut la 28 iunie 1891 în comuna Copăcel, județul Făgăraş, având ca părinți pe Dumitru Pop (1857-1912), învățător, de religie greco-catolică, și mama Cornelia Stoian (1869-1956) din Bran, ei fiind căsătoriți în 1885. A avut încă trei frați: Valeria (n. 3 noiembrie 1886); Ioan (n. 3 noiembrie 1890-d. 1918); Emilian (n. 19 decembrie 1896-d. 26 decembrie 1896).

Octavian Pop își ia bacalaureatul în 1910, la prestigiosul Liceu „Andrei Șaguna” din Brașov și licența la Facultatea Teologică Greco-Catolică.

Tot în 1910, se înscrie la Universitatea de științe Francisc Iosif din Cluj[6].

Este diplomat al Școlii administrative, profilul notari. Din 14 aprilie 1927 este doctor în Drept al Facultății din Cluj.

Asemenea altor români, în timpul Războiului de Întregire a Neamului (1916-1919), se retrage cu Armata Română, făcând întreaga campanie 1916-1919. După demobilizare își continuă studiile.

Din cei trei membri ai familiei care s-au înrolat în Armata Română pentru făurirea României Mari, cumnatul V. Dâmboiu, soțul Valeriei, sergent în Regimentul 46, fost contabil la Fabrica Bragadiru, cade la datorie în 1917 pe frontul de la Oituz, iar fratele, sublocotenent Ioan Pop, din Regimentul „Avram Iancu”, moare în timpul înaintării spre Budapesta[7].

În timpul războiului a funcționat la Spitalul Diviziei din Sascut și ca reprezentant al Armatei Române la Crucea Roșie Americană.

Încă din anul 1920, intră în administrația publică, având cel mai mic grad – practicant administrativ. Cu tenacitate și competență ocupă funcții importante în ierarhia administrativă: pretor, secretarul Prefecturii, notar județean la Prefectura Făgăraș până în 1924, prim notar la primăria urbană Baia Mare, șef serviciu și subdirector până în 1930, secretar general al județului Satu-Mare, cu grad de subdirector cl. I, până în 1938, director de serviciu la Rezidența Regală Cluj, cu grad de director cl. II.

---

[5] I. cavaler de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 2006, p. 587, 597-598, 660.

[6] Index (carte de student) 12 septembrie 1910, traducere din maghiară. Arhiva Emil Stoian.

[7] Dr. Octavian Pop, *Memoriu, 19 iunie 1945*, mss., Brașov, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Între 1922-1924 a funcționat ca profesor titular la Școala de notari din Făgăraș.

Potrivit memoriului amintit mai sus, a elaborat mai multe lucrări cu caracter administrativ: „Regulament de organizare al servici[i]lor și al exploatării bunurilor orașului Baia Mare", 420 p.; „Regulamentul stațiunei climatice Baia Mare"; „Regulamentul de ședințe al Consiliului județean"; „Regulamentul tip pentru organizarea serviciilor de la notariate"; „Regulament pentru organizarea serviciilor județului Satu Mare"; „Regulamentul tip de hornărit"; „Regulamentul tip de edilitare pentru comunele rurale"; „Studiu asupra drepturilor românilor din județul Satu Mare trimis Ministerului Internelor Nr. 1931/1932"; „Rapoarte generale despre situația județului Satu Mare scoase din broșuri"; colaborator la „Monografia județului Satu Mare și realizările sub dominația românească"; „Regulamentul de funcționare a serviciului M.O.N.T. de la ținut", „Colecția de jurisprudență administrativă"; „Regulament de organizare a Serviciilor Prefecturei județului Brașov"; „Regulament pentru organizarea și funcționarea atelierului mecanic al Prefecturei Brașov"; „Regulament pentru organizarea pompierilor rurali" ș.a.[8].

Pentru meritele sale profesionale și serviciul credincios țării, Pop Octavian, secretar la Prefectura Făgăraș, primește la 9 noiembrie 1922, prin decretul semnat de Regele Ferdinand I, **Ordinul Coroana României în grad de Cavaler**, iar la 16 aprilie 1930, fiind prim notar al comunei urbane Baia Mare, județul Satu Mare, este numit membru al **Ordinului Coroana României în grad de Ofițer**[9]**.**

În tot timpul vieții a păstrat legături strânse cu ramura de rude dinspre mamă, care provenea dintr-o veche și numeroasă familie ce locuia în vecinătatea Castelului Bran. Emilian Stoian, unul dintre verii săi, își amintește că „într-o frumoasă seară de vară, noaptea după orele zece, Octavian Pop, care avea o voce frumoasă și deosebit de puternică, în parcul din fața castelului a cântat aproape un ceas cântece vechi românești. În liniștea sacră a acelei nopți cu lună, cântece ca «Pe Mureș și pe Târnave», «De-ar fi mândra-n deal la cruce» au ajuns până în iatacul Reginei Maria, care, impresionată, a ieșit în balconul dinspre lac pentru a auzi melodiile acestei romantice și nemaiîntâlnite balade.

A doua zi a trimis pe aghiotant să se intereseze cine era acel tânăr trubadur, căruia a ținut să-i trimită regalele sale felicitări"[10].

În anul 1947, prefectul județului Brașov dispune îndepărtarea sa din administrație, pe motiv de „reducere de cadre". Obține o pensie de boală și apoi de vârstă, iar în septembrie 1961 se stinge din viață.

Fiica, Ileana Cornelia Pop, s-a născut în 7 iunie 1923, a absolvit liceul Principesa Ileana din Brașov, promoția 1942, și a urmat Facultatea de Medicină Cluj-Sibiu, între 1942-1948. A fost medic pediatru la Spitalul de Copii Brașov (1949-1956) și la Spitalul de Boli Infecțioase Brașov (1956-1983).

---

[8] *Ibidem*, p. 2-3.

[9] Actele originale se găsesc în Arhiva Emil Stoian.

[10] E. Stoian, *Regina Maria în amintirile Branului*, Baia Mare, Editura MARIST, 2015, p. 64; Idem, *Genealogia Familiei Stoian din Bran*, mss.

https://biblioteca-digitala.ro

Din căsătoria (1949) cu dr. Gheorghe Bretin a rezultat un copil – dr. Dan Gheorghe Bretin (n. 1952), medic stomatolog, în prezent cu domiciliul în Germania, căsătorit și având doi copii: Georg (n. 1983) și Alexander (n. 1988).

Complexitatea istorică deosebită, precum și importanța genealogică a familiei Dâmboiu din Țara Făgărașului sunt argumente care vor conduce la realizarea unui studiu istorico-genealogic amănunțit.

Ipostaze

https://biblioteca-digitala.ro

DOUĂ VIZITE REGALE LA CRAIOVA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ[1]

Cristian SCĂICEANU[2]

TWO ROYAL VISITS TO CRAIOVA IN THE INTERWAR PERIOD

ABSTRACT

The article deals with two royal visits to Craiova in the interwar period. Queen Maria visited the city on May 31st 1928, and King Mihai I, accompanied by Queen mother Elena, were guests of Craiova on May 31st 1930. The article capitalizes on a batch of 39 unique photographs, in the author's collection illustrating the two royal visits. The volume of memories of Queen Maria, „Însemnări zilnice (1 ianuarie-31 decembrie1925", vol. VII, București, Editura Historia, offers the necessary explanations for understanding the photographs.

Keywords: royalty, Craiova, Queen Maria, King Mihai I, Queen Elena.

Precizăm că textul care urmează a fost publicat inițial sub forma unui capitol intitulat „Vizite regale", în volumul „Craiova de altădată", București, Editura Oscar Print, 2020.

Ne-am oprit asupra a două vizite regale din perioada interbelică. Una efectuată de regina Maria și a doua de regele Mihai și regina mamă Elena. Alegerea lor a avut în vedere valorificarea documentară a unui lot de fotografii inedite, făcute cu aceste ocazii. Amintirile reginei Maria despre vizita de la Craiova, consemnate în volumul „Însemnări zilnice (1 ianuarie-31 decembrie 1925)", vol. VII, București, Editura Historia, sunt ilustrate foarte bine de aceste fotografii.

La 31 mai 1925, regina Maria a făcut o vizită la Craiova. Nu mai fusese aici de 10 ani și a fost impresionată de entuziasmul și dragostea cu care a fost primită: „Primirea la Craiova a fost frenetică, cu bucurie și satisfacție, iar cerul era inundat de razele soarelui, semănând cu un surâs larg. Ei bine, craiovenii mi-au arătat cu toată puterea lor că erau bucuroși de reîntoarcerea mea și de faptul că ei toți mă socotesc «o mare regină încoronată de succes». Am avut parte de multe primiri, dar aceasta a fost desigur una din cele mai călduroase și la fiecare fereastră erau atârnate covoare și o mulțime de flori"[3].

Regina a ajuns la Craiova cu trenul, după o scurtă oprire la Slatina, în cursul dimineții de 31 mai. Gara, frumos împodobită, era întesată de autorități și de domnișoare și doamne îmbrăcate în costume populare românești, acea ținută care datorită reginei Maria a ajuns să fie purtată cu eleganță și demnitate de doamnele din înalta

[1] Textul și ilustrațiile au fost publicate inițial în Cristian Scăiceanu, *Craiova de altădată*, București, Editura Oscar Print, 2020.

[2] Doctor în istorie, Banca Națională a României, București; e-mail: cristianscaiceanu@gmail.com.

[3] Maria, regina României, *Însemnări zilnice (1 ianuarie-31 decembrie 1925)*, vol. VII, București, Editura Historia, 2008, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

societate (Fig. 1-6). De la gară regina a mers la Prefectură, unde i s-a făcut primirea oficială, cu garda militară de onoare (Fig. 7-8).

Masa dată în cinstea reginei a avut loc, foarte probabil, în sala Maură a restaurantului „Minerva": „Masa s-a luat totuşi la hotel. Aceasta este întotdeauna partea la care fac faţă mai puţin bine şi cu mai puţină răbdare. De data aceasta însă ei n-au făcut-o *prea* (subliniere în textul original-n.n.) copioasă. A fost invitată întreaga Ligă (Liga Femeilor Ortodoxe din România-n.n), aşa că eram mai multe femei decât bărbaţi. Acesta a fost momentul în care am suferit cel mai mult din cauza căldurii. Eram prea mulţi oameni şi nu ereau ferestre, ci doar «Oberlicht». N-a durat însă o veşnicie, deşi a fost lungă ..."[4] (Fig. 9).

După masă, Reginei i-a fost prezentată o expoziţie de artă populară (probabil la sediul Ligii Femeilor Ortodoxe), care i-a plăcut foarte mult: „(...) am fost duşi să vedem o expoziţie cu adevărat deosebit de frumoasă. A artei vechi olteneşti, mai ales nepreţuitele covoare şi, de asemenea, icoane vechi, olărie şi încrustaţii în lemn. Am fost profund entuziasmată şi n-a fost niciun efort pentru mine ca să admir din tot sufletul, aşa că fireşte că au fost încântaţi. Ei mi-au dăruit două icoane vechi, un minunat vas de pământ, trei foarte frumoase piese de chihlimbar şi, de asemenea, o minunată hotă din lemn, o foarte veche vatră ţărănească. Am fost foarte bucuroasă. Am regretat doar că maiestatea Sa n-a putut vedea toate acestea. El ar fi fost atât de interesat de covoare"[5] (Fig. 10-19).

După vizita expoziţiei a urmat o serbare la hipodromul din Parcul care se numea încă Bibescu: „La hipodrom, dansuri naţionale de toate felurile, în diferite formaţii. Foarte frumos, şi pentru că era o seară minunată, cu o lumină caldă, dar nu era prea cald, a fost satisfăcător în toate privinţele"[6] (Fig. 20-36).

Tot în ultima zi a lunii mai, pe 31, dar în anul 1930, regele Mihai şi regina mamă Elena vizitează Craiova. Vizita a avut loc cu puţine zile înainte de restauraţia de la 8 iunie 1930, când principele Carol a devenit regele Carol al II-lea. Printre obiectivele vizitate cu acest prilej de maiestăţile lor s-a numărat iarăşi Parcul Romanescu, pe al cărui hipodrom avea loc „Concursul naţional al calului de arme", importantă competiţie hipică ce începuse să aibă tradiţie în perioada 1925-1939 (Fig. 37-39).

Chiar dacă calitatea fotografiilor nu este una foarte bună, fapt oarecum scuzabil fiind fotografii de amator, ele se remarcă prin valoarea documentară, ilustrând două vizite regale care astăzi nu sunt foarte des evocate. În literatura de specialitate nu se găsesc multe referinţe la cele două vizite. În rândul craiovenilor vizitele au fost evenimente majore şi chiar dacă contemporanii lor nu mai sunt astăzi în viaţă, impresiile produse de vizitele regale au fost transmise oral, din generaţie în generaţie. Doar că şi aceste transmiteri încep să se stingă. De aceea fondul de fotografii prezentat are o valoare documentară în ceea ce priveşte istoria Craiovei, dar şi referitor la Casa Regală.

---

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*, p. 144.

[6] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Pe peronul gării din Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 2 – În gara Craiovei. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 3 – În gara Craiovei. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 4 – În gara Craiovei. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 5 – În gara Craiovei. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 6 – În gara Craiovei. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 7 – În fața Prefecturii din Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 8 – În fața Prefecturii din Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 9 – Regina Maria la restaurantul Minerva. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 10 – Regina Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 11 – Regina Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 12 – Regina Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 13 – Regina Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 14 – Regina Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 15 – Expoziția de artă populară organizată cu ocazia vizitei reginei Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 16 – Expoziția de artă populară organizată cu ocazia vizitei reginei Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 17 – Expoziția de artă populară organizată cu ocazia vizitei reginei Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 18 – Expoziția de artă populară organizată cu ocazia vizitei reginei Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 19 – Expoziția de artă populară organizată cu ocazia vizitei reginei Maria la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 20 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 21 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 22 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 23 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 24 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 25 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 26 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 27 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 28 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 29 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 30 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 31 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 32 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 33 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 34 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 35 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 36 – Vizita reginei Maria la Craiova. Serbarea de la Hipodrom. Fotografie, fără atelier, 1928.

Fig. 37 – Vizita regelui Mihai și a reginei Elena la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1930.

Fig. 38 – Vizita regelui Mihai și a reginei Elena la Craiova. Fotografie, fără atelier, 1930.

Fig. 39 – Concurs hipic desfășurat pe Hipodromul din Craiova. Fotografie, fără atelier, 1930.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

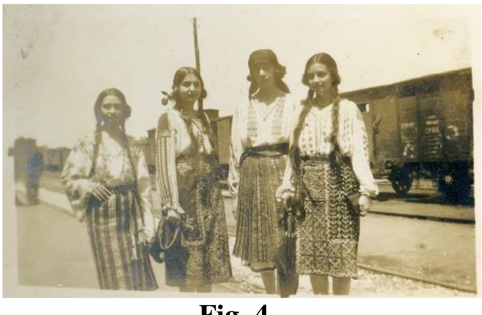

Fig. 4

Fig. 5

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

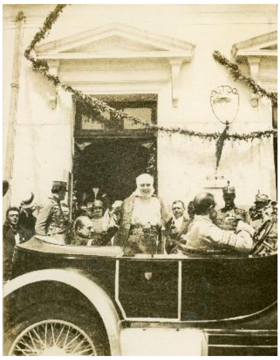
Fig. 12

Fig. 13

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

https://biblioteca-digitala.ro

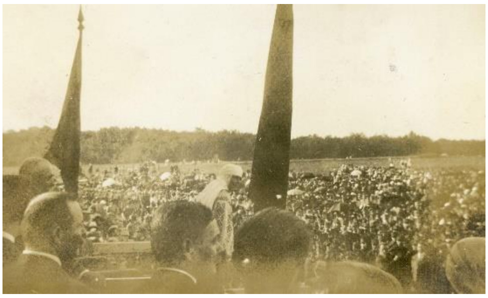

Fig. 25

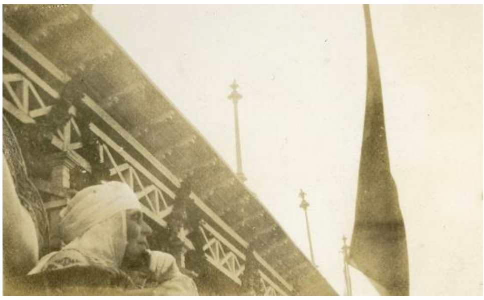

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

Fig. 32

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

https://biblioteca-digitala.ro

VALENȚELE MEMORIALISTICE ȘI IDENTITARE ÎN COMUNITĂȚILE DE PE VALEA PRUTULUI: CAZUL LUI VICTOR CRUDU – PICTOR, CARICATURIST ȘI RESTAURATOR DE COVOARE LA MUZEUL DE ISTORIE ȘI ETNOGRAFIE DIN ORAȘUL UNGHENI

Valentin ARAPU[1]

MEMORIAL AND IDENTITY VALUES IN THE COMMUNITIES OF THE PRUT VALLEY: THE CASE OF VICTOR CRUDU – PAINTER, CARICATURIST AND RESTORER OF CARPETS AT THE MUSEUM OF HISTORY AND ETHNOGRAPHY FROM THE CITY OF UNGHENI

ABSTRACT

The present article aims at revaluation the oral testimonies in the communities from the Prut Valley on the memorialistic and identity dimensions. The investigation includes the case study, the interview with Victor Crudu and the annexes. The interviewed subject reveals the most memorable episodes of his life, nuanced the stages of childhood, youth and maturity. Relevant is the metamorphosis that the city of Ungheni underwent during the Soviet period, the town being subjected to extensive processes of urbanization, industrialization and militarisation. Despite Soviet policies to block contacts between Romanians on both sides of the Prut, Bessarabians contacted relatives in Romania and were connected to Romanian television, which delighted them with entertainment programs, movies and sports shows. The opening came after the fall of communism, the Romanians on both sides of the Prut, having the opportunity to visit each other. Currently, in the city of Ungheni are organized various cultural events in which Romanian traditions and spirituality are capitalized and propagated. A special contribution in this sense is brought by Victor Crudu – painter, caricaturist, carpet restorer, philosopher and „man of the stronghold”.

Keywords: Victor Crudu, painter, caricaturist, Ungheni, deportations, urbanization, industrialization, militarization, identity, Romanians, Union, Prut, Iași, „Urzica”, memorialistic, Stone Sculpture Camp.

I. STUDIU DE CAZ. În perioada iulie-noiembrie 2018, Asociația „Est-Democrația” a implementat proiectul „Memorie, identitate și comunitate. Studii de istorie orală pe Valea Prutului în România și Republica Moldova”[2]. Proiectul a fost derulat în parteneriat cu Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, Muzeul Univer-

---

[1] Cercetător științific coordonator, doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Secția Etnologie românească, Institutul Patrimoniului Cultural, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Chișinău, Republica Moldova; e-mail: valarapu@gmail.com.

[2] Proiectul a fost finanțat de Ministerul pentru Românii de Pretutindeni (*Est-Democrația lansează proiectul „Memorie, identitate și comunitate. Studii de istorie orală pe Valea Prutului în România și Republica Moldova”*, în http://estdemocratia.com/est-democratia-lanseaza-proiectul-memorie-identitate-si-comunitate-studii-de-istorie-orala-pe-valea-prutului-in-romania-si-republica-moldova/ (accesat: 25.06.2021).

https://biblioteca-digitala.ro

sității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Au fost realizate campanii de cercetare, prin metoda istoriei orale și a micromonografiilor locale pe valea Prutului, în România și Republica Moldova. Materialele culese permit o mai bună înțelegere a transformărilor identitare, a specificului și memoriei colective a comunităților de pe malurile Prutului[3].

Finalitatea acestor investigații, axate pe istoria orală a perioadei postbelice și postcomuniste, întreprinse pe valea Prutului, constă în identificarea elementelor de apropiere/separare care au existat și mai există între comunitățile din Valea Prutului, cel puțin în timpul ultimelor generații, care au cunoscut direct sau încă mai păstrează vie amintirea unor episoade istorice dramatice[4].

În chestionarul-cadru propus au fost invocate următoarele aspecte ale vieții subiecților intervievați: copilăria; familia; memoria istorică; contextul social; educația/formarea profesională; imagologia/viața pe frontieră; identitatea; comunitatea/relaționarea; prezentul.

Interviul cu pictorul caricaturist Victor Crudu (Fig. 1) a fost realizat la data de 8 august 2018, ziua respectivă încadrându-se în perioada desfășurării Taberei Internaționale de sculptură în piatră „Istorie, cultură și civilizație românească". Ediția a 7-a s-a desfășurat în perioada 6-26 august 2018, fiind dedicată Centenarului Marii Uniri. În cadrul taberei au participat 17 sculptori din Republica Moldova, România, Bulgaria, Ucraina și Rusia[5] (Fig. 2).

Inițiativa organizării unei astfel de manifestații culturale aparține Consiliului Artistic din localitate, care în anul 1992 a propus „organizarea unei tabere de sculptură"[6]. Grație stăruințelor lui Vasile Iucal, director al Muzeului de Istorie și Etnografie din orașul Ungheni (Fig. 3), ideea organizării unei tabere de sculptură a fost transpusă în viață cu câțiva ani mai târziu, prima ediție desfășurându-se între 20 august-12 septembrie 2000. Remarcăm contribuția pictorului V. Crudu, „care a realizat emblema taberei, aceasta reprezentând în formă grafică două litere suprapuse, T și U, însemnând prescurtat „Tabăra Ungheni"[7]. La prima ediție a taberei de sculptură au participat opt plasticieni titrați din Republica Moldova, iar sculpturile realizate au fost instalate în diferite spații publice ale urbei, „înscriindu-se cu succes în ambianța urbanistică a orașului"[8]. Tabăra de sculptură și-a amplificat ponderea în viața cultu-

---

[3] Paul Nistor, Alexandru Aioanei, *Proiectul Memorie, identitate și comunitate. Studii de istorie orală pe Valea Prutului, în România și Republica Moldova*, în „East European Journal of Diplomatic History", No 4-5, 2017-2018, p. 281-293.

[4] Andreea Ciobanu, *Concluziile unei cercetări de istorie orală pe Valea Prutului, prezentate la Muzeul Universității*, în: http://www.cuzanet.ro/academic/stiintific/concluziile-unei-cercetari-de-istorie-orala-pe-valea-prutului-prezentate-la-muzeul-universitatii.html (accesat: 25.06.2021).

[5] Dina Roșca, *La Ungheni a început Tabăra Internațională de Sculptură în Piatră „Istorie, cultură și civilizație românească"*, 9 august 2018, în: http://provincial.md/proaspat/la-ungheni-a-inceput-tabara-internationala-de-sculptura-in-piatra-istorie-cultura-si-civilizatie-romaneasca (accesat: 29.06.2021).

[6] V. Iucal, *Ungheni-oraș al sculpturii*, Chișinău, S.n. (Tipografia „Bons Offices"), 2017, p. 6.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

rală locală și internațională, astfel că la ediția a VI-a, „consacrată împlinirii, pe 20 august 2017, a jubileului de 555 de ani de la prima mențiune documentară a localității”, au participat 13 artiști autohtoni și străini[9]. Lucrările sculptate și amplasate în diferite spații publice ale orașului au fost elaborate de plasticieni din: Republica Moldova – Tudor Cataraga, Mihai Damian, Parascovia Donoi, Ioan Grecu, Victor Macovei, Iurie Platon, Gheorghe Postovanu, Mircea Pușcașu, Octavian Romanescu, Gheorghe Sultan, Valentin Vârtosu, Ion Zderciuc, Tudor Braga; România – Adam Barothi, Ilie Bostan, Simion Cristea, Mihai Hlihor, Simion Moldovan, Nicolae-Ovidiu Popa; Portugalia – Jaime Guilherme Branco de Carvalho; Polonia – Mariusz Markiewicz; Austria – Dumitru Verdianu[10] (Fig. 4).

O altă realizare grafică a pictorului Victor Crudu, în colaborare cu istoricul și heraldistul Silviu Andrieș-Tabac, este elaborarea însemnelor heraldice ale municipiului Ungheni: Stema mare (Fig. 5), Stema mică și Drapelul[11].

În municipiul Ungheni sunt desfășurate multiple acțiuni culturale, organizate în mare parte grație stăruințelor depuse de către un grup de intelectuali ai cetății, care au inspirat și au participat la primele acțiuni de emancipare națională a românilor basarabeni. Pe dimensiunea cercetării este relevantă publicarea revistei „Pyretus. Buletinul Muzeului de Istorie și Etnografie Ungheni”. Publicația respectivă întrunește în sine articole și studii dedicate istoriei locale și naționale, materialele fiind structurate cronologic și tematic în următoarele compartimente: Istorie; Arheologie; Patrimoniu; Muzeografie; Numismatică; Heraldică; Etnografie; Sociologie; Documentar și Observator. Autorii publicațiilor – Vasile Iucal, Dragoș Ilie, Vadim Pâslaru, Tiberiu Vlădescu, Vera Buzovoi, Anatol Povestca, Sergiu Bodean, Angela Iucal, Alexandru Furtună, Iurie Cujbă, Mihai Moraru, Corneliu Prepeliță, Dan Florea –, prin realizările lor științifice, contribuie la investigarea și valorificarea patrimoniului istoric, cultural și spiritual al Ungheniului[12].

Amintirile lui Victor Crudu reflectă perioada sovietică a vieții sale și cea de după căderea comunismului pentru care punctul de pornire îl reprezintă Podul de Flori (6 mai 1990).

Informațiile memorialistice ale lui V. Crudu demonstrează aspectul militarizat al orașului Ungheni, tatăl său fiind angajat la o unitate militară sovietică. În localitatea Ungheni autoritățile sovietice au promovat o politică de expansiune urbană edilitară în rezultatul căreia la 29 iunie 1972 a devenit oraș de subordonare republicană[13]. Concomitent cu politica de industrializare, orașul Ungheni a fost și militarizat,

---

[9] *Ibidem*, p. 6-7.

[10] *Ibidem*, p. 9-51.

[11] Silviu Andrieș-Tabac, *Promovarea identității municipiului Chișinău*, în „Identitățile Chișinăului. Materialele conferinței, 12-13 septembrie 2011, Chișinău”, Chișinău, Editura Pontos, 2012, p. 12-17; Idem, *Cronica elaborării noilor simboluri heraldice și vexilologice ale municipiului Chișinău și ale sectoarelor lui*, în „Dialogica”, nr. 3, 2020, p. 26, 29.

[12] *Pyretus. Anuarul Muzeului de Istorie și Etnografie Ungheni*, I, nr. 1, 2001, Ungheni, 2002, 144 p.; vol. II, Ungheni, 2006, 183 p.; vol. III-IV, Ungheni, 2017, 300 p.

[13] V. Iucal, *Cum s-a construit orașul Ungheni: planuri, urbanism, iluzii (1875-2005)*, în „Pyretus. Buletinul Muzeului de Istorie și Etnografie Ungheni”, vol. III-IV, Ungheni, 2017, p. 205-233.

https://biblioteca-digitala.ro

pe măsura aspirațiilor imperiale ale Moscovei. Această politică militaristă a fost o continuare a politicii expansioniste imperiale din perioada țaristă. Amplasarea strategică a localității Ungheni este menționată de gubernatorul Basarabiei, S.D. Urusov, care la sfârșitul lunii septembrie 1904 a mers într-o călătorie la Iași pentru a se întâlni cu regele Carol I[14]. Pornind din Chișinău cu trenul, gubernatorul S.D. Urusov relevă că la „treizeci septembrie, pe la orele trei ziua, am traversat frontiera pe la ultima stație rusească, *Ungheni*”[15]. În 1940, imediat după anexarea Basarabiei, autoritățile sovietice de ocupație i-au atribuit localității Ungheni statut de oraș. În perioada postbelică, în orașul Ungheni funcționa o întreprindere militară care producea stâlpii de beton de demarcare a frontierei – „podpitki”[16] –, cu simbolurile sovietice imprimate pe ei. Anume, acești stâlpi și gardul de sârmă ghimpată îi atribuiau URSS-ului imaginea unui imens lagăr de concentrare[17].

La sfârșitul anilor ’80 ai secolului trecut, în Ungheni erau dislocate următoarele unități militare: Regimentul 4 de artilerie (40242); Regimentul 803 de artilerie reactivă (02103); Regimentul 952 de artilerie antitanc (12990); Regimentul 2335 de cercetași artileriști (60385)[18] (Fig. 6). Regimentele enumerate făceau parte din Armata a 14-a „de gardă” Sovietică, fiind actualmente o armată de ocupație, staționată ilegal în regiunea transnistreană a Republicii Moldova.

Regimentul 4 de artilerie a trecut în subordonarea Republicii Moldova abia în urma adoptării legii „Cu privire la Forțele Armate” (17 martie 1992). La începutul lunii aprilie 1992, un grup de ofițeri din cadrul unei unități militare ruse din Ungheni a expediat o scrisoare la Moscova, solicitând să rămână în subordinea comandamentului militar al Federației Ruse. În condițiile create, autoritățile de la Chișinău leau asigurat ofițerilor de la Ungheni păstrarea funcțiilor „militare cu condiția ca ei să depună jurământul Republicii Moldova”. Ca rezultat, doar 9 ofițeri și 49 de plutonieri din acest regiment de artilerie au decis să se subordoneze Chișinăului, restul militarilor, după ce au sustras mecanismele de tragere ale tunurilor, au ales să se retragă în Rusia. Oricum, în scurt timp starea funcțională a tunurilor a fost readusă la normalitate, datorită eforturilor depuse de colonelul V. Grosu, sprijinul fiind acordat prin

[14] V. Arapu, *Observații eclesiastice și etno-confesionale în „Însemnările gubernatorului” Basarabiei, Serghei Dmitrievici Urusov (1903-1904)*, în „Buletinul Informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Moldovei”, vol. V, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2019, p. 115-116.
[15] С.Д. Урусовъ, *Записки губернатора. Кишинёвъ 1903-1904 г. Изданiе В.М. Саблина*, Chișinău, „Litera AVN” (Combinatul Poligrafic), 2011, p. 220.
[16] Interviu realizat de Valentin Arapu cu generalul de brigadă Alexei Roibu pe data de 15 august 2018 în municipiul Chișinău.
[17] V. Arapu, Radu Dan, *Frontiera de la Prut în perioada postbelică (aspecte istorico-etnologice)*, în „Acta Terrae Fogarasiensis. Anuarul Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”, VIII, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2019, p. 350.
[18] Un regiment de artilerie era compus din 1.292 de soldați și ofițeri (В.И. Феськов, В.И. Голиков, К.А. Калашников, С.А. Слугин, *Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской*, Часть 1, Сухопутные войска, Томск, Издательство НТЛ, 2013, с. 494).

https://biblioteca-digitala.ro

intermediul asistenței militare a Țărilor Baltice, mediator în această acțiune fiind plutonierul Ochiciuc[19].

Pentru V. Crudu, omniprezența militarilor și a unităților militare sovietice în localitatea sa natală nu reprezintă un prilej de mândrie, ba chiar și organizarea festivității de primire în rândul pionierilor în cadrul unei unități militare îi displace. Aceeași atitudine străină față de tot ce este militar o manifestă și în timpul îndeplinirii serviciului în cadrul armatei sovietice, o armată bântuită de muștruluială și de multiple practici nocive. Unicul refugiu pentru tânărul basarabean devine pictura, prin pictură a și fost absolvit de multiple obligațiuni militare din timpul serviciului în armata sovietică.

Personalitatea lui Victor Crudu este caracterizată de viața sa într-un orășel de la graniță. În mare parte a locuit în permanență în aceeași localitate de pe malul basarabean al Prutului, având posibilitatea să fie martor ocular la grandioasele proiecte sovietice de industrializare și urbanizare. Deși relevă despre noile edificii supraetajate, undeva acolo, în adâncul sufletului, protagonistul principal are o nostalgie enormă după acel Ungheni în care casele erau particulare și localitatea avea o imagine pitorească.

Formarea sa profesională denotă faptul că V. Crudu este un autodidact, pasionat de lectură și pictură, genul preferat fiind caricatura (Fig. 7-12). Pe lângă toate mai are și o preocupare aparte pentru filosofie, înclinația respectivă spre meditații existențialiste moștenind-o, în opinia sa, de la bunica Vera. Fiind o fire mai retrasă, în singurătatea sa, singurătate care-i oferă și multă inspirație, V. Crudu reușește cu brio să participe la concursurile internaționale de caricatură, să pună umărul la organizarea și desfășurarea Taberei Internaționale de sculptură în piatră „Istorie, cultură și civilizație românească”, punând în valoare cultura și spiritualitatea românească de pe ambele maluri ale Prutului.

II. INTERVIUL[20]. **Ecoul deportărilor staliniste**. „Mă numesc Victor Crudu, sunt originar din orașul Ungheni, născut pe 25 august 1958, adică acum, pe 25 august împlinesc 60 [de ani]. Părinții mei, încep de la taică-meu, taică-meu Gheorghe o fost din satul Cetireni, raionul Ungheni, acum e decedat, nu mai este în viață. Maică-mea, Maria Vasile Constantin, o fost din satul Dănuțeni, situat *taman-că* pe malul Prutului și [numele de] familie de fată mare era Iurii, în ̕41 [1941] au fost deportați în regiunea Tomsk, maică-mea avea pe atunci 12 ani, bunica mea Maria avea de tot 7 copii, din care șase au fost cu dânsa deportați: Dumitru, Alexei, Maria, Ana, Vera, Nicolae. Bunelul Vasile Constantin o fost dus în Ivdelag, separat de familie, adică aparte. Bunelul nu o mai revenit, probabil o murit acolo. Nu știm cum a fost, c-o murit de boală, c-o fost împușcat, asta nu cunosc. Nimeni nu cunoaște, nici copiii, nici mama mea nu cunoaște, ea era în altă localitate. Iată bunica cu șase copii ai ei, de ce șase? Pentru că cel mai mare frate al mamei, Ion, era căsătorit și trăia aparte. Și în noaptea aceea când au venit să-i ridice, el pur și simplu nu era, de altfel

[19] Victor Gaiciuc, Vitalie Ciobanu, *Declanșarea conflictului de la Nistru și crearea unităților militare*, în „Revista Militară. Studii de Securitate și Apărare”, nr. 2 (14), 2015, p. 112.
[20] Interviu realizat de către Valentin Arapu la 8 august 2018 în orașul Ungheni de pe malul basarabean al Prutului.

https://biblioteca-digitala.ro

ar fi [fost] dus și el. Și iată, au stat până în ’56, în ’56 [1956] au revenit înapoi. După revenire maică-mea s-a căsătorit cu taică-meu, taică-meu era deja al doilea soț, cu primul soț era căsătorită acolo în Tomsk, în regiunea Tomsk, el era rus de la care a apărut sora-mea mai mare cu șase ani.

Buneii, din păcate nu i-am cunoscut, nici [pe] unul, nici [pe] altul, bunelul din partea tatălui, Timofei, tot o decedat de tânăr, lăsând patru copii, bunica cu patru copii, care, iarăși, că a fost, nu știu ... Buneii [deportați] probabil că erau înstăriți [chiaburi], plus la asta bunelul lui maică-mea a fost membru al Partidului Țărănist și o scurtă perioadă a fost și primar al satului Dănuțeni, nu știu cât timp și cred că de asta l-au turnat. I-au luat pe neașteptate, mama îmi povestea, la vreo trei de noapte, știți cum veneau ei, băteau în poartă și repede, repede, zicea că ce am dovedit să luăm pe noi aceea am luat. În rest tot o lăsat, o lăsat și gospodărie, o lăsat și casă, și multe, multe o lăsat. Iată deci, cam asta”.

Amintiri din copilărie. „Și acum casa în care am trăit o țin minte, ea nu mai este, că a fost demolată. Noi am trăit în centrul orașului Ungheni, da, orașul Ungheni. Mi-aduc aminte doar locul unde am copilărit, iazul orașului Ungheni a fost *tăt* al nostru, vara numai *ieșem* din iaz, din apă, scăldându-mă, mai multe au fost ..., adică mai sunt amintiri, nu-mi permitea mama să mă duc la iaz, uite că erau cazuri că se înecau copii. Eu nu eram prea ascultător, totuși mă duceam până când am învățat a înota și am spus: – *Mamă, eu de acum pot înota, nu mai ai frică!* Dar veneam pe ascuns flămând de la iaz, ca [mama] să nu vadă că am fost la iaz mă urcam într-un perj[21] și mâncam perje[22], fugeam iarăși la iaz.

Țin minte că mă duceam des în sat la taică-meu, în satul Cetireni. Bunica mea avea o soră care trăia deja [în România], era refugiată în Iași și iată pe atunci nici nu știam că ..., eram un copil de 5-6 ani. Venise sora bunicii mele din Iași, atunci am văzut-o, mi-adusese niște dulciuri de pe acolo. Păi, da nu știam că există partea cealaltă a Prutului, că-i Românie, adică nu știam motivele de ce a plecat ea. Și acuma am rude prin Iași, dar iarăși, nu i-am cunoscut, trebuie să fie ...

Când venise sora bunicii mele, aista o fost unicul caz, după aceea ei nu s-au mai văzut. Ea probabil c-o venit la chemarea rudelor, nu știu cum o făcut de au invitat-o și ea a venit, da asta o fost unica și ultima dată. Ei după aceea nu s-au mai văzut. Nu știu care dintre ele prima o murit, la înmormântarea ei [a bunicii], sora ei din Iași n-o fost. Poate că era și ea de acum decedată, nu știu. Poate țineau legătura prin scrisori, iată asta nu cunosc.

Maică-mea era la grădinița de copii, era bucătăreasă. Taică-meu avea mai multe servicii, ultimul serviciu era la unitatea militară, aici în Ungheni, unitatea de artilerie care era în Ungheni, acuma nu mai este. El [tatăl] era militar, dar nu era militar de profesie, în sensul că era după armată, angajat în unitate.

Mi-amintesc că ne-au primit în pionieri în unitatea militară care era peste drum de școala noastră. Nu știu de ce, așa era gândit cred că de ... Nu-mi plăcea, că dacă uitam cravata [pionierească] acasă, profesoara mă trimitea: – *Du-te, adă și leagă-ți cravata!* Asta nu-mi prea plăcea și, în genere, eu eram, știți așa mai indivi-

---

[21] Prun.

[22] Prune.

https://biblioteca-digitala.ro

dualist, nu-mi plăceau muştruluiala asta, jocurile astea „Zarnița”[23] care erau pe atunci. Mai mult îmi plăcea singurătatea totuşi, de fapt ca și acuma.

În familie [eram doi copii], eu și sora-mea. [Părinții] erau foarte blânzi, nu țin minte să mă fi bătut cineva dintre ei, nici taică-meu, nici maică-mea nu m-au bătut niciodată, da, uneori îmi spunea: – *Uite, azi ai de făcut ceea, ceea, mături ograda*. Sau mai știu eu, așa niște lucruri, să efectuezi lucruri nu prea grele, nu prea complicate. Știu eu, să mai culegi niște vișine, niște cireșe, ca în copilărie. [Peripeții] nu prea țin minte, am căzut odată din pom, da nu mi-am fracturat nimic, adică am rămas teafăr.

[În copilărie] nu aș spune că am muncit mult, eram orășean. Da nici nu aveam unde să muncesc, că nu aveam lot mare, aveam o grădină acolo de 5 ari. [La țară, la bunica] acolo mă odihneam, nu, stați puțin, că am lucrat, am lucrat la tutun cu verișorii mei. Mătușa mea avea, că nu era cotă, cum se numea pe atunci, avea un lot de tutun pe care trebuia să-l lucreze. Și de acuma mă luau pe mine ca ajutor, mă duceam cu verișorii, rupeam frunze de tutun. De acum cu mătușile înșiram la tutun, pe urmă îl ..., adică tot procesul acesta cu tutun l-am urmărit”.

Bunică-mea. „În copilărie mama permanent mă ducea în oraș, în Ungheni biserica era închisă, dar biserica din Dănuțeni era deschisă și lucra. Țin minte că de Paști mergeam împreună la împărtășanie, eram mic, lume multă, cald în biserică, agitație, până ajungea rândul să iau nafură și după aia veneam pe jos de la biserică, erau vreo 4 km până în Dănuțeni. Mai intram pe la rude, pe la surorile maică-mii. Vara, copil fiind, taică-meu mă ducea des la bunica mea în Cetireni, stăteam pe la ea chiar câte o lună de zile, cu verișorii mei, mai făceam pozne. Bunică-mea nu s-a mai căsătorit după moartea bunelului și a murit la vârsta de 82 de ani. Bunică-mea Vera din Cetireni era, știți, un fel de filosof din popor, avea, cum să zic, avea o gândire foarte profundă. Nu știu de unde, cred că venea prin ereditate, cred că mi s-a transmis și mie. Cred că această calitate de a analiza unele lucruri mai profund, mai adânc, și calmul, calmul cred că tot de la ea vine, de la bunică-mea. Cam asta. În familie am avut vreo 50 de verișori în total. Doi frați ai mamei aveau câte zece copii și o soră a lui taică-meu tot zece copii, de acum în rest aveau câte cinci, câte patru, trei, șapte [copii]. Acum au apărut cântăreți, artiști plastici, dar până atunci nu erau.

Bunica nu prea mi-a povestit mult, atâta cât eu mai întrebam. Zic: – *Bunica, cum era, când era mai bine?* Îmi spunea: – *Ei, era bine și cu regele Carol, da, era bine și cu rușii*. Adică, cam așa îmi aduc eu aminte. Ei, cu astalaltă bunică, Maria, nu

---

[23] „Zarnița” („зарница”) era un joc militar-sportiv în cadrul căruia copiii imitau operațiile și aplicațiile militare. Scopul acestui joc era educația militară și patriotică a tineretului sovietic. Pionierii erau împărțiți în echipe, participând astfel la competiții sportive cu elemente de joacă. Jocul „Zarnița” a fost lansat oficial la 10 ianuarie 1967, făcând parte din pregătirea militară primară a tinerilor din URSS (А.Г. Ахтарова, В.С. Третьякова, *Игра как важная часть патриотического воспитания*, în „Психолого-педагогическое наследие прошлого в современной социально-педагогической деятельности, Материалы 15-х Международных Макаренковских студенческих педагогических чтений”, Екатеринбург, Издательство: Российский государственный профессионально-педагогический университет, 2019, с. 152-153, în https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/29882/1/978-5-8295-0645-2_031.pdf (accesat: 26.06.2021).

https://biblioteca-digitala.ro

am reușit să discut, că ea a murit când eu eram încă copil. Și chestii de astea mai serioase n-am discutat, da maică-mea de acum îmi povestea cu ea, era elevă, că ea a învățat în școală românească. Păi, unele momente, da, îmi povestea, elevii care erau mai buni îi scoteau în față, cum acolo, îi puneau coronițe pe cap, amintiri de ale ei din copilărie".

Lectura și pictura. „[În copilărie] îmi plăcea să citesc, chiar din copilărie m-am dus, m-am abonat la bibliotecă, bine, că în bibliotecă era mai mult literatură rusă, literatură moldovenească nu prea era în biblioteci. De atâta citeam mai mult în rusă, acuma iată mi-am pus în scop să citesc mai mult românește. Îmi plăcea foarte mult să merg pe ploaie la bibliotecă. Și apoi, în timpul când ploua afară stăteam în pat și citeam. Pe urmă, făceam sport, atletică ușoară, alergam, [jucam] baschet, și tot îl rugam pe taică-meu să mă dea la școala de pictură. Ei, pe atunci era școală de pictură cu plată, 20 de ruble pe an, păreau bani mari. Și uite că într-o zi, venind de la antrenament de la atletică, taică-meu îmi zice: – *Băi, te-am dat la școala de pictură*. Și eu am rămas, chiar m-am bucurat enorm, mult. Primii pedagogi au fost Petru Furculiță, acuma nu știu pe unde-i el, și Nicolae Costriba, ăștia [doi] au fost de fapt pedagogii care au și înființat școala de pictură de aici. Făceau pictură, aveam și ore de sculptură, dar asta, pe lângă școala generală, după ore mergeam la școala de pictură de trei ori pe săptămână.

Îmblam când eram elevi, îmblam prin sate, desenam, așa era, se numea la practică, cu cutia și creionul. Mai târziu mi-am cumpărat *molbert*, de aista cu trei picioare, șevalet de fapt, da, fiind elev nu puteam să-mi cumpăr, era scump.

[La școală] de fapt, eu eram un elev mediu, nici tu bine, nici tu rău. Îmi plăcea literatura, geografia, ei, de acum, de limba rusă nu mai vorbesc, că aveam o profesoară foarte dură, Eva Grigorievna, era evreică, da, o evreică preda limba rusă. Acuma ea-i în Statele Unite. Păi, eu eram la ea cel mai bun, și la limbă și la literatură rusă. Plus la asta, știți că atunci s-a trecut pe metodele astea de cabinet și fiecare profesor avea nevoie să-și amenajeze cabinetul lui și apelau la mine. Ba un portret trebuia făcut, ba ceea, ba ceea. Și eu practic nu aveam timp să învăț. Cam asta s-o întâmplat și în armată. De atâta, cred că să [fi] fost mai concentrat la unele obiecte, mai știu eu, să [fi] fost timp mai mult, poate că ..., da, oricum am terminat așa mediu".

Televiziunea română. „Fiind copil, sincer nu cunoșteam multe despre Al Doilea Război Mondial, adică ceea ce ni se dădea la școală, în presă, în ziare, *radiou*, că noi mult timp nici televizor nu aveam, televizorul o apărut la noi prin anii '70, pare-mi-se, chiar în 1970-1972. Când o apărut televizorul, mai mult mă uitam la televiziunea română, că era mai interesantă decât acea sovietică, era mai diversă. Erau filme, arătau aici la Ungheni, prindeam[24] televiziunea română, nu știu cum în centrul Moldovei, da aici prindeam. Era mai interesant prin ceea că puteam vedea western-uri americane, chiar vinerea pare-mi-se că erau *detective*, western-uri, desene animate, americane de fapt. Și prin asta era mai divers, mai interesant, că televiziunea rusă, adică rusă, sovietică pe atunci era, avea doar un *canal*[25] și atâta. Radioul ascultam iarăși, ascultam „Metronomul românesc", „Phoenix" ascultam, „Savoy", adică mai

[24] Recepționam.
[25] Post TV.

https://biblioteca-digitala.ro

multă muzică ascultam românească decât ..., de fapt sovieticii nici nu prea aveau, să zic așa, trupe de astea rock.

Știți, era un caz, când chiar profesorul de istorie, țin minte Bereghici Fiodor Gherasimovici, la o lecție de istorie un copil s-a exprimat: – *Da, uite că la români am văzut ceea*, adică la televiziunea română. Și el așa zice: – *Păi, la voi toate antenele de televiziune sunt îndreptate spre România*, în sensul că nu-i bine, nu-i bine asta. Noi trebuia să urmărim ceea ce se petrece la noi, da nu peste hotar. Bine, atunci nu am dat însemnătate, da acuma mi-aduc aminte, era așa un profesor sovietic, sovietic, probabil că era și membru de partid, nu știu.

Eu am prins perioada lui Ceaușescu, mi-amintesc *congresurile istea* a lor, care durau două ore la televiziune transmise, dacă nu câte două, poate că și câte trei ore durau, asta deja mai târziu, spre apusul lui [Ceaușescu], când cultul devenise prea mare, cultul personalității lui. Dar înainte de asta, știți, adică în ultimul timp era mai multă propagandă la dânșii. În copilărie nu prea era, mă uitam la televiziune, erau emisiuni bune, ca „Teleenciclopedia”, emisiuni muzicale, chiar și același sport, fotbalul transmiteau, ei transmiteau fotbalul, țin minte «Ajax» Amsterdam cu antrenorul român Covaci[26] o luat o cupă internațională, țin minte. «Steaua» mai târziu. Johan Cryff, olandezul, el nu mai este în viață. Păi, «Ajax»-ul de atunci era antrenat de către Covaci, dacă nu mă înșel Ștefan Covaci, român. Ei, de acuma, echipa asta de aur a lui Hagi, și asta o cunosc, aș zice că toată echipa era bună, era la un pas să devină campioană mondială. Dacă nu erau unele ..., [Gheorghe] Hagi, [Ilie] Dumitrescu, și Dan Petrescu, și [Miodrag] Belodedici, Răducioiu atacantul, Florin Răducioiu, [Marius] Lăcătuș”.

Tinerețea. „În ’75 [1975] am absolvit școala în Ungheni, era școală moldovenească, dar pe lângă asta mai erau două școli ruse: una era a căii feroviare și una era … nu știu cui aparținea, adică era tot de la [direcția de] învățământ.

După școală, eu sunt de fapt autodidact, în trei rânduri am fost să dau [examene de admitere] la aista, pe atunci era «Repin»[27], acum îi «Plămădeală»[28], dar nu treceam concursul. Și a patra tentație, am fost, pe atunci foarte mulți tineri se duceau în școlile *istea* militare, era popular. Am dat documentele la Lvov, în școala asta «Vâsșaia voenno-politiceskaia»[29]. Acolo eram deja cu un picior în ..., da când m-am gândit că, zic: – *Băi, eu trebuie să fac 25 de ani, cine știe pe unde m-or trimite ei?* Și am lepădat și am revenit înapoi. După aceea m-am căsătorit și n-am mai făcut școală. Mi-a ajuns școala de pictură pentru copii.

---

[26] Ștefan Covaci (02.10.1920-12.05.1995) în calitate de antrenor al clubului „Ajax” a câștigat Cupa campionilor europeni UEFA în anii 1972 și 1973. În 1972 echipa sa a obținut Cupa intercontinentală, iar în 1973 Supercupa UEFA.

[27] În anii 1940-1941 și 1944-1990 instituția s-a numit Școala de Arte Plastice „I.E. Repin”.

[28] Colegiul Republican de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală”. În perioada anilor 1990-1991 denumirea instituției era Școala Republicană de Arte Plastice și Pedagogie „Alexandru Plămădeală” .

[29] Școala superioară militar-politică a ordinului Steaua Roșie din Lvov – „Львовское высшее военно-политическое ордена Красной Звезды училище”. Instituția pregătea ofițeri la specialitățile: „activitate cultural-instructivă”; „jurnalism militar”.

https://biblioteca-digitala.ro

Am plecat prima dată de acasă în ’73 [1973]. Stați puțin, că eu am făcut și armata sovietică, din ’76 [1976] până în ’78 [1978]. Jumate de an am făcut în Azerbaidjan, și un an jumate în Carelia, Petrozavodsk, capitala Careliei. În «PVO»[30] – antirachetă. Noi eram în aviație, «PVO»-ul ista avea și aviație, și rachete, și mai multe. Pe atunci, cele mai performante la noi erau [avioanele] Su-15TM[31], așa țin minte. MIG-urile încă nu apăruseră. În armată [pictura], asta m-a salvat, da de fapt nu mi-a plăcut deloc armata sovietică. Eu cred că ăștia erau doi ani pierduți din viață, asta mă mai salva că eram pictor și nu mă mai luau, adică eram liber și nu mă luau în ..., cum se numea, «naread»[32], asta mă scăpa. Și apoi mai era și fenomenul ăsta, între soldați erau ăștia [mai în vârstă] «dedovșina»[33], era fenomenul. Mă salva pentru că eu făceam [picturi]. În unitatea mea, din Moldova eram doar eu, unu, și mai era un găgăuz, dar el era așa, știți, era închis [în sine], nu prea vorbea, da probabil nici româna nu prea o cunoștea.

... În ’83 [1983] am plecat în Siberia, în regiunea Tiumen, pentru a-mi face niște bani de apartament, deja eram căsătorit și în ’91 [1991], taman când venise Gorbaciov cu perestroika, eu mi-am zis: – *Băi, e timpul s-o plec de acolo!* Și am revenit acasă înapoi. De acuma vedeam că, adică nu că vedeam, da intuiam, trebuie de venit înapoi, acasă. Și m-am reîntors acasă, de acuma, taman venise și momentul să-mi primesc apartamentul, și cam pe atuncea s-o terminat cu comunismul”.

Revista „Urzica”. „[În Ungheni aveam] senzația că suntem între lumi diferite, da, anume senzația asta. Știți, de acuma când eram mai ..., fiind acolo în regiunea Tiumen, aici la noi eu urmăream caricatură, făceam și caricatură, urmăream revistele *istea* de caricatură, la unele chiar mă abonam. Păi, uite că aici, la noi în Ungheni, eu la revista «Urzica» de caricatură românească, eu nu mă puteam abona, m-am abonat doar atunci când am ajuns în Tiumen. Acolo venea, acolo liber m-am abonat. Aici nu știu de ce nu venea. Aici era «Chipărușul»[34]. Da eu *vroiam* să văd ce se face, nu numai în România, da în lumea caricaturii. Revista «Urzica» era revistă bună, deși era albnegru, nu era color. Paradox, uite că în Rusia m-am abonat, aici nu”.

„Sântem un popor”. „Mult timp ne-a despărțit sârma ghimpată care era aproape aici, aproape de casă, uitați-vă, aici era sârma [arată spre marginea parcului vechi din Ungheni], cimitirul orășenesc și alăturea era sârma ghimpată. Adică, dădeai peste ea oriunde.

Eu credeam, eu percep că *suntem* un popor, chiar ascultând radioul românesc, cântecele românești, este aceeași limbă. Atâta doar că nouă ni se spunea că aceea-s

---

[30] Forțele de apărare antiaeriană ale URSS – „Войска противовоздушной обороны СССР”.
[31] Avion de vânătoare „Су-15ТМ” (în catalogarea NATO avion de tip „Flagon”).
[32] Obligațiune militară zilnică (patrulare, pază, amenajarea teritoriului, lucru la cantină etc.).
[33] „Дедовщина” (provine de la cuvântul rus „дед”/„ded” – bătrân, moș) – fenomen nociv în armata sovietică, care prevedea existența unei ierarhii neoficiale în cadrul militarilor de rang inferior: soldați, sergenți, caporali. Statutul militarului în termen era determinat de durata sa de aflare în serviciu, existând în acest sens multiple forme de discriminare, exploatare, aplicare a violenței, acțiuni care contraveneau statutului și regulamentelor militare oficiale.
[34] Revista „Chipăruș” a apărut în anul 1958 în RSSM în calitate de „jurnal de satiră și umor în limba moldovenească” și „publicație a editurii de partid a Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei”. Din 1991 revista era editată drept publicație independentă.

https://biblioteca-digitala.ro

români, da noi nu *suntem* români, că noi *suntem* moldoveni. De acuma, în perioada post-ceaușistă am fost și pe la ..., am făcut cunoștință cu mulți caricaturiști români, am fost pe la concursuri prin România. Ei, cu apariția internetului, de acuma ținem legătură cu dânșii, îi cunosc, pe foarte mulți îi cunosc, caricaturiști. Iată, chiar acuma, în octombrie, Ștefan Popa Popas m-o invitat la Timișoara, el face o expoziție mare, dar eu în perioada asta o să fiu, adică exact de pe 4 pe 9 [octombrie] o să fiu în Cipru că acolo am luat un premiu special în domeniul caricaturii, și îmi plătesc drumul, cazarea pe 5 zile în Cipru. De atâta nu merg în Timișoara, da merg în Cipru, în Timișoara am mai fost. Și Popas, vestitul Popas, marele Popas, el m-o invitat, dar i-am trimis doar lucrările prin poșta electronică și el acolo o să le expună. Bine, că nu numai eu o să particip, o să participe și alții. Și, adică acuma [comunicăm] mai liber.

Acuma de abia încep [să studiez mai aprofundat istoria], totuși istoria, vă spun sincer, nu prea o cunosc așa bine, dar încep, eu mi-am pus în scop acuma să citesc clasicii români. Până acuma nu aveam unde să-i citesc, chiar în limba română, nu că în *chiriliță*. Și uite că iau de la bibliotecă permanent cărți și citesc clasicii români. Am citit pe Marin Preda, mulți am citit".

Podul de Flori. „După Podul de Flori, după '92 [am trecut Prutul]. Primele impresii, mi-a plăcut foarte mult Iașul, a fost primul oraș din România, a fost Iașul, el fiind aici la doi pași de Ungheni. Mi-a plăcut foarte mult Iașul, chiar mergeam pe jos prin Iași să văd frumusețile Iașului. Mi-a plăcut Parcul Copou, Palatul [Culturii]. Când am fost prima dată în România, la Iași, am fost impresionat de scara blocului în care am intrat, pereții erau pictați cu diferite imagini.

A, știți cum, iaca mi-am adus aminte, știți că pe atunci se făcea și un fel de bișniță așa. Noi plecam încolo, duceam niște lucruri de vânzare, ei mai veneau *încoa*. Și iată că trecând podul peste Prut, exact aici la Ungheni, partea cealaltă a Prutului, tot îi Ungheni, păi ne-am urcat în tren să mergem, ba nu, urcase în tren la noi în compartiment un tânăr din Iași, dar el, pe urmă în discuții am aflat că el îi de aici, din satul Bosia, părinții lui stăteau în satul Bosia care-i peste Prut, la noi îi Berești și la dânșii îi Bosia. Și iată așa în convorbiri am zis: – *Iaca noi plecăm cu vânzarea, da nu avem unde ne caza.* Și el, așa deschis zice: – *Păi, da veniți la mine*. Eram eu, soția și o colegă, o prietenă de-a soției mele. Și uite că ne-am dus la dânsul, ne-a cazat, soția ne-a primit foarte bine. O perioadă am mai ținut legătura cu dânșii, dar pe urmă s-a rupt legătura. Uite că asta m-a uimit, că a luat niște oameni străini la dânsul, necunoscuți. Nu țin minte cum îi chema. Comunicam [pe] teme generale. Am stat la dânșii 2 sau 3 zile, ne-au dus la cinematograf. Politică [discutam] mai puțin, mai mult așa, problemele vieții".

Dilemele Unirii. „După părerea mea ce ar trebui acuma de făcut, păi asta trebuie de făcut: Unirea. Asta ne-ar uni și mai mult. Mai ales în starea asta în care ne aflăm noi acuma și politică și economică. Eu, părerea mea, că unica ieșire asta-i: Unirea. Ceea ce se petrece la noi, de acuma știți. Eu cred că s-ar rezolva în primul rând [problemele] cele economice. Eu mi-aș dori lucrul ista, dar nu știu pe cât îi el de real, realist. Politicienii noștri văd că nu prea se avântă, ei doar fac declarații, dar în rest nimic. Lor li-i bine așa cum stau ei. Dacă s-ar petrece lucrul ista, ei, unii și-ar pierde din funcții și din bunuri și din ceea ce mai au ei acolo. Bine, că și la dânșii nu-i situația, să zic, strălucitoare, cu PSD-ul ista la putere, Dragnea și Tăriceanu. Dar,

https://biblioteca-digitala.ro

totuși ei deja sunt în Uniunea Europeană, cred că ei or trece perioada asta de criză, pe când la noi nu văd [soluția]”.

Tabăra de Sculptură în Piatră. „Aici [în parcul vechi din Ungheni], astăzi [08.08.2018] se deschide a șaptea ediție a Taberei de Sculptură Ungheni[35]. Eu am contribuit la tabăra asta cu ceea că am făcut logotipul taberei. Logotipul reprezintă așa o literă „T” în piatră, dar de fapt este nu numai litera, este și un personaj, are cap și mâini, ca și cum el desface piatra în două. Adică așa mi-o venit, că am făcut-o atunci foarte repede, repede, am făcut-o la prima ediție, n-aveam timp să mă gândesc mult și am făcut-o așa, am improvizat-o. Și ea văd că a prins și stă și acuma. Este și în catalog, este și pe panoul cela. Participanți la prima ediție au fost doar din Moldova, acuma au venit din România, din Rusia, din Bulgaria. La ediția trecută au fost *poloneji*, adică ea deja devine una internațională. Sculptorii, aș spune că ei toți sunt consacrați, toți *îs* profesioniști. Popa-i din România, mai este un tânăr, de fapt îi basarabean, da stă la Iași. La Ungheni noi avem doi sculptori consacrați: Dumitru Verdianu și Ion Zderciuc. Adică ne-am împrietenit la prima tabără, de fapt eu pe Verdianu îl țin minte de la Școala de pictură, chiar de la școala generală, el e cu patru ani mai mare decât mine, îl țin minte din școală. În Școala de pictură el a fost prima promoție, eu am fost a treia promoție. Cu [Dumitru] Verdianu ne știm demult și cu [Ion] Zderciuc tot, îl cunosc demult. Eu nu fac parte din asociații profesionale, nu văd sensul să fiu membru al Uniunii Artiștilor, asta nici nu-mi dă nimic, nici nu-mi ia nimic.

Avem anual, Secția Cultură [Ungheni] raională organizează la Rezervația din Rădeni „Plaiul Fagului” – o tabără de sculptură în lemn, acolo participă și amatori, și profesioniști. Încă nu o luat o anvergură să fie internațională, până când e națională. Sculptorii care sunt acum aici la Ungheni, ei participă permanent și în România, în toată lumea unde-i invită, ei se duc, se mai întâlnesc, mai discută. Asta de fapt, tabăra îi benefică prin ceea că rămân în oraș niște sculpturi și plus la asta ei se mai întrunesc pe o perioadă de două săptămâni, mai vorbesc, se creează o prietenie așa mai legată, mai strânsă”.

Colaborare transfrontalieră. „Eu nu am fost implicat în [proiecte transfrontaliere], asta trebuie de întrebat la aiștia de la Consiliul raional sau de la Primărie, ei mai bine cunosc, eu nu cunosc. Este un fel de asociație a *unghenenilor* de pretutindeni, da iarăși la concret nu știu cu ce se ocupă. Știu că ei se întâlnesc uneori pe aici, pe la Ungheni. Adică, ăști *unghenenii* plecați pe undeva și revin, uneori mai revin pe aici și se întâlnesc.

Nu cred [că satele de pe malul Prutului folosesc la maximum posibilitatea de a colabora]. Nu știu de ce, că eu nu sunt în funcție publică, dar eu cred că s-ar putea mai strânsă, asta de acum ține de primarii localităților, ei ar putea cumva diversifica, deși acuma știți că mulți primari au iscălit Declarația simbolică de Unire”.

Centenarul Unirii. „[La Iași] știți, nu am când [să merg mai des], da, de fapt aș merge. Prin sate nu am fost, nu am avut ocazia, da m-aș duce, de ce nu, mai mult la Iași. Prima deschidere a fost Podul de Flori, și apoi [relațiile] s-au cam răcit, acuma

[35] Tabăra Internațională de Sculptură în Piatră „Istorie, Cultură și Civilizație Românească”, Ungheni, 2018.

https://biblioteca-digitala.ro

ele iarăși revin, văd că se mai mișcă în domeniul ăsta, se fac legături. Iarăși Centenarul cred că este un moment, sau motiv. Am mai citit în presă, cred că era o dezinformare, că uite în iarnă lupii din România au trecut Prutul și, mă rog, au mâncat oile din Moldova. Da nu le cred eu. Lupi sunt și aici sunt lupi, și acolo sunt lupi. Păi aistea sunt lucruri, să le zic așa, tâmpite.

Am fost la Iași, Bistrița, București evident, Timișoara, Vaslui, Urziceni, prin Cluj am trecut când veneam de la Timișoara, am trecut prin Arad, cam asta. M-a impresionat, este tot aceeași ce-i și la noi, m-au impresionat de fapt bisericile, da bisericile românești, deși nu am avut ocazia să merg peste tot, dar pe acolo pe unde am fost. Bine, mi-o plăcut foarte mult peisajul din Gura Humorului, Bistrița mi-o plăcut, orașul Bistrița, au ei un castel în centrul orașului, pare-mi-se că e catolic, da-i enorm, așa în stil gotic. Atâta cât am putut eu să îmblu prin Bistrița, n-am avut mult timp, mă duceam pe 2-3 zile, pe cât timp eram invitat.

Eu nu am pașaport românesc. Vedeți, totuși eu consider că, să revenim la ..., părinții mei doar n-au renunțat la cetățenia română, cetățenia română lor li s-a furat, sau li s-a luat cu de-a sila. Și în cazul dat eu cred că sunt [român], măcar urmașilor ăstora trebuie să le *deie* cumva, să le mai simplifice, poate chiar gratis cumva, eu sunt român, pașaportul este doar un document oarecare și atâta ...".

La Gabrovo. „Eu visam tare mult să ajung la Gabrovo la Casa de Satiră și Umor, vestita casă, ea-i și unica din lume. Ei, atunci era încă perioada sovietică, și eu am primit o invitație, da eu visam să plec încolo. De fapt, prima mea participare la un concurs internațional o fost Gabrovo. În '85 am trimis doar desenul încolo și am primit catalogul expoziției și când am început a-l răsfoi, mă uit: – *Băi, este și desenul meu!* Ce bucurie! Ei, și în '95 de acuma am mai trimis iarăși încolo la concurs și am primit invitație chiar de la dânșii să vin și n-am pierdut ocazia. Mi-am făcut repede pașaport internațional, bine că bani nu prea aveam, am mai împrumutat, mă duc, oricum mă duc încolo, vreau să văd Gabrovo. Și iată că am nimerit, am plecat, am fost în Gabrovo, am stat în '95. M-a impresionat imensa Casă de Satiră și Umor, are vreo trei etaje, biblioteca lor m-a impresionat, ei au o colecție foarte mare de cataloage, concursuri internaționale se petrec în multe țări, pe atunci noi, în lagărul socialist, știam doar de Gabrovo, de fapt ele se petreceau în lume, în Turcia, în multe țări. Și iată acolo, fiind în Gabrovo, intrând în biblioteca lor unde ei au cataloagele tuturor expozițiilor care se petrec în lume și-am dat de o revistă, și când mă uit, sunt chiar adresele altor concursuri. Și am scris repede, mi-am notat adresele și am început a trimite de acuma și în alte țări. Și iată de atunci, de prin '85, a început cariera mea de caricaturist mai în ascensiune".

Pasiunea caricaturii. „Am participat, am fost invitat și pe la concursuri, chiar și în juriu am fost, am fost în juriu la Gura Humorului. Și apoi la Urziceni, am participat la expoziții, festivaluri care se petrec la dânșii: Bistrița – «Mărul de Aur»; Vaslui – «Constantin Tănase»; de acum Urziceniu, la mai multe am fost. [Caricatura] acum este domeniul meu preferat. Eu și acuma colaborez cu dânșii [cu colegii de breaslă], ei mă sună, mă invită, adică avem relații foarte bune.

[Tematica caricaturilor] o fac așa socio-umană, așa mai filosofică, nu ating [politicul], bine poate puțin. De fapt, eu nu lucrez la temă, sunt unele concursuri care au temă concretă, îi mai greu, la temă concretă-i greu. Îi mai ușor atunci când pur și

https://biblioteca-digitala.ro

simplu îți vine ceva în cap, o idee, și atunci o lucrezi. Catalog personal nu am, nici nu am scopul ista. Nu am avut tangențe cu [arta eclesiastică], cum să vă spun, nu m-am apucat niciodată să fac icoane, eu cred că este un domeniu mai specific, greu de spus. Acuma sunt restaurator la Muzeu[36], restaurez covoare, covoare tradiționale moldovenești. Păi, eu am făcut și tapiserie, așa din dragoste".

PS. „Astăzi, Ungheniul nu mai este Ungheniul cel din copilărie, mic, pitoresc, cu case particulare, când nu erau case de astea poli-etajate. În copilăria mea Ungheniul era mai pitoresc decât acuma. Acuma el s-a mărit, s-a reconstruit, s-a modificat, s-a modernizat. Bine, poate că-i ..., de fapt aista-i un proces firesc, nu putea să rămână Ungheniul cum o fost în copilăria mea ...".

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Victor Crudu, pictor, caricaturist, restaurator de covoare, orașul Ungheni, 8 august 2018. Fotografie realizată de Valentin Arapu.

Fig. 2 – Tabăra Internațională de Sculptură în Piatră „Istorie, Cultură și Civilizație Românească", Ediția a VII-a, orașul Ungheni, 8 august 2018. Fotografie realizată de Valentin Arapu.

Fig. 3 – Vasile Iucal, directorul Muzeului de Istorie și Etnografie din orașul Ungheni, 8 august 2018. Fotografie realizată de Valentin Arapu.

Fig. 4 – Dumitru Verdianu, sculptor, originar din orașul Ungheni, stabilit în Austria. Sculptura sa semnifică atributul imagologic al comunismului – sârma ghimpată – devenită simbol odios al despărțirii românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Muzeul de Istorie și Etnografie din orașul Ungheni, 8 august 2018. Fotografie realizată de Valentin Arapu.

Fig. 5 – *Stema mare a municipiului Ungheni*. Stema reprezintă: „un câmp vărgat în două vergi, roșu și negru alternând, un căprior de argint, însoțit în cantonul scutului de o cheie de aur răsturnată. Scutul este timbrat de o coloană murală de aur cu cinci turnuri. Suporți doi cai de argint. Deviza pe o eșarfă de aur cu litere negre: „VIRTUS ET AETERNITAS" (Virtute și eternitate)" (Sursa: *Simbolurile orașului*, în https://ungheni.md/simbolurile-orasului/ (accesat: 04.07.2021).

Fig. 6 – Unități și echipamente de tehnică militară sovietică. Centrul de Excelență în Securitatea Frontierei, orașul Ungheni, 5 noiembrie 2019. Fotografie realizată de Valentin Arapu.

Fig. 7 – Caricatură. Autor: Victor Crudu.

Fig. 8 – Caricatură. Autor: Victor Crudu.

Fig. 9 – Caricatură. Autor: Victor Crudu.

Fig. 10 – Caricatură. Autor: Victor Crudu.

Fig. 11 – Caricatură: *Toți la subotnic!*. Autor: Victor Crudu.

Fig. 12 – Caricatură. Autor: Victor Crudu.

[36] Muzeul de Istorie și Etnografie din orașul Ungheni.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7 **Fig. 8**

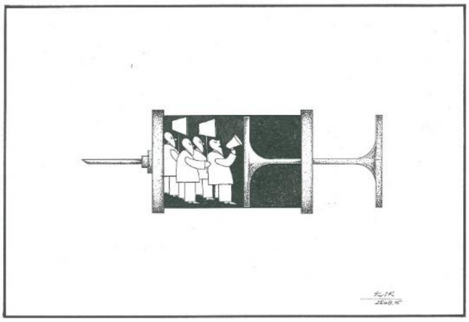

Fig. 9 **Fig. 10**

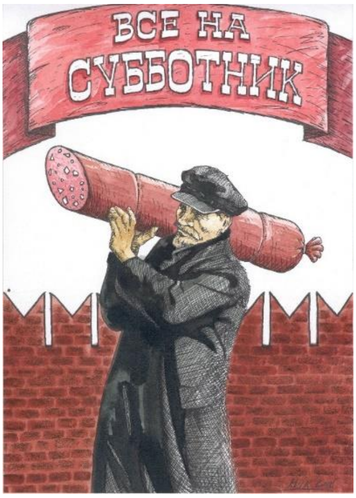

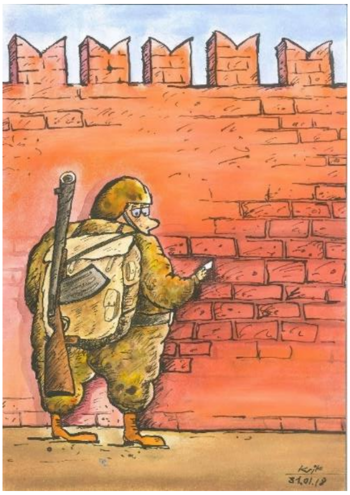

Fig. 11 **Fig. 12**

https://biblioteca-digitala.ro

PRINCIPESA ILEANA A ROMÂNIEI, „DUPĂ 42 DE ANI, O BINECUVÂNTATĂ REVEDERE”

Nicoleta PETCU[1], Sebastian MĂLUȘELU[2]

PRINCESS ILEANA OF ROMANIA, „AFTER 42 YEARS, A BLESSED GOODBYE

ABSTRACT

In September 2021, it was 31 years since Mother Alexandra (Princess Ileana of Romania, Archduchess of Austria) visited Romania, after 42 years of exile. The work „Princess Ileana of Romania, After 42 years, a blessed goodbye" presents unique information about the event from September 1990, including impressions and memories of some people who knew Princess Ileana of Romania, when she lived in Bran (Mother Sebastiana, teacher Ioan Boș, Anica Tudose), as well as photos from the 1990 event.

Keywords: Princess Ileana of Romania, september 1990, after 42 years, visit, exile, memories, București, Bran.

În 1990, după 42 de ani de exil, obținând permisiunea regelui Mihai I al României și a guvernului român postdecembrist, maica Alexandra revede România. Deși în septembrie 1990, cu câteva zile înaintea plecării în România, maica Alexandra a avut probleme de sănătate, fiind internată în spital spre a i se administra analgezice pentru durerile de coloană, și ulterior fiind tratată de stop cardio-respirator, vizita mult așteptată nu a fost amânată și datorită fiicei sale, arhiducesa Alexandra (Sandi), care și-a schimbat toate planurile pentru a o însoți pe mama sa în România[3]. Vizita a cuprins în primul rând capitala țării, București, unde la invitația Patriarhiei Române și a Asociației Filantropice Medical-Creștine „Christiana”[4] a participat la lansarea societății de binefacere pentru a fi membră fondatoare[5]. Au urmat vizite la Mănăstirea Pasărea, la Mănăstirea Țigănești, la Bran, unde frumosul castel construit pe stâncă a fost o perioadă, din 1938 până la abdicarea din 30 decembrie 1947, al regelui Mihai I al României, în proprietatea sa, un popas la Mănăstirea Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus și o reculegere la Mănăstirea Curtea de Argeș, locul mormintelor înaintașilor săi.

Branul ocupa un loc deosebit în inima principesei Ileana a României, viitoarea maică Alexandra, după cum mărturisește în interviul acordat cu prilejul vizitei din

---

[1] Muzeograf, șef Secția de istorie „Regina Maria”, Muzeul Național Bran; e-mail: nicoleta_petcu_dana@yahoo.com.
[2] Col. (r.), referent de specialitate, Muzeul Național Bran.
[3] Bev. Cooke, *Principesă și monahie. Domnița Ileana-Maica Alexandra*, traducere din limba engleză Luminița Irina Niculescu, București, Editura Sophia, 2011, p. 237.
[4] Diana Mandache, *Castelul Bran, romantism și regalitate*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2017, p. 178.
[5] Apud https://anomismi.wordpress.com/2011/11/26/vizita-principesei-ileana-maica-alexandra-in-romania-in-1990/, informații preluate de pe site-ul http://www.cbrom.de/de/ node/148.

https://biblioteca-digitala.ro

1990[6]: „Branul pentru mine a fost, de fapt, acasă, în ultimii ani în România, în timpul războiului. Atunci noi am locuit cu totul la Bran. Așa că eram foarte apropiați de toată lumea de acolo, mai ales că am clădit un spital, în amintirea mamei, care se numea Spitalul Inima Reginei”[7].

La Bran, maica Alexandra a ajuns târziu, pe la șapte seara, dar a fost așteptată cu multă dragoste de foarte multă lume, în jur de 2.000 de persoane, care „au venit din celelalte sate, pentru că de la Bran se întind multe sate, care merg pe văi în sus, în munte”[8].

Mulțime adunată în fața Castelului Bran cu prilejul vizitei maicii Alexandra, septembrie 1990 (fotografii din colecția Ioan Funaru)

Cu prilejul venirii la Bran a maicii Alexandra, Aurel Albu și Marian Dobrescu, localnici din Predeluț, au confecționat acasă la Aurel Albu un banner din pânză albă, pe care au cumpărat-o special pentru venirea Domniței, și cu cerneală au scris: „BINE AȚI VENIT! TRĂIASCĂ FAMILIA REGALĂ”[9]. Pe acest banner, maica Alexandra a semnat descifrabil „Maica Alexandra. Ileana”, la fel, mai târziu, în 1996, și regina Ana a semnat cu prilejul vizitei făcute pe aceste plaiuri.

Dar cel mai emoționant moment al întâlnirii cu oamenii din Bran a fost cel al rememorării întâmplării din timpul plecării în exil, de la începutul anului 1948, cu privire la coșul de mere dăruit de un țăran din Bran, după cum mărturisea maica Alexandra: „Şi vroiam să spun un lucru mişcător: acolo era un bătrân care a venit cu un coş cu mere. Când am plecat din Bran, acum patruzeci de ani şi mai bine, un ţăran mi-a adus un coş de mere şi mi-a spus că merele sunt pentru drum, dar coşul trebuie să îl aduc înapoi. (...) Ei, şi eu am încercat să aduc un coş înapoi. După ce m-au primit cu pâine şi sare, m-au primit şi cu un coş de mere, însă nu bătrânul, care bineînţeles

---

[6] Interviu realizat telefonic, la 23 septembrie 1990, de Nicolae Stroescu Stînişoară cu maica Alexandra (principesa Ileana, fiica cea mică a reginei Maria a României), transmis apoi la microfonul postului de radio Europa Liberă de bine-cunoscutul eseist.
[7] Apud https://anomismi.wordpress.com/2011/11/26/vizita-principesei-ileana-maica-alexandra-in-romania-in-1990/, informații preluate de pe site-ul http://www.cbrom.de/de/ node /148.
[8] *Ibidem*.
[9] Informație preluată de col. (r.) S. Mălușelu de la Aurel Albu, în 13 august 2020.

https://biblioteca-digitala.ro

nu mai este, ci un urmaş al lui şi a spus: «Vă dăm iarăşi un coş cu mere şi ştim sigur că de data asta îl aduceţi înapoi». Absolut mişcător, trebuie să spun, absolut mişcător”[10].

Bannerul cu semnăturile maicii Alexandra (1990) și reginei Ana (1996)
(colecția Constantin Arsu)

Din mărturiile preotului Nicolae Gheorghe Puchianu-Moșoiu, în momentul în care bărbatul i-a cerut coșul înapoi, aflăm că maica Alexandra a râs[11]. Bărbatul care i-a dăruit coșul cu mere în 1948 era Sigefre Șerbănucă[12], născut în Tohanul Nou și stabilit ulterior în Bran, iar în 1990 coșul cu mere a fost dăruit de Moise Dobrogeanu din Bran.

Moise Dobrogeanu dăruind coșul cu mere maicii Alexandra, septembrie 1990
(fotografii din colecția I. Funaru)

Despre vizita la Bran, maica Alexandra menționa în continuare: „Erau mai mulţi preoţi acolo, era primarul, erau oameni de la Braşov, diferite persoane au ţinut cuvântări extrem de mişcătoare, una mai mişcătoare decât cealaltă. Eu ajunsesem să nu mai pot să zic un cuvânt, eram aşa de mişcată. Şi eram absolut înconjurată de flori. Ne-a adus fiecare de peste tot flori, flori, flori. Era absolut minunat, nu pot, nici nu

[10] Apud https://anomismi.wordpress.com/2011/11/26/vizita-principesei-ileana-maica-alexandra-in-romania-in-1990/, informații preluate de pe site-ul http://www.cbrom.de/de/node/148.
[11] Informație preluată de Nicoleta Petcu de la Daniela Zdârcu din Râșnov, care a primit datele de la preotul Nicolae Gheorghe Puchianu-Moșoiu în anul 2009.
[12] Informație preluată de col. (r.) S. Mălușelu de la dr. Emil Stoian în august 2020. Vezi și Emil Stoian, *Regina Maria în amintirile Branului*, Baia Mare, Editura Marist, 2012, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro

pot să încep să spun ce mult m-a mişcat. Trist era însă să mă uit în sus spre castel, care avea aerul, de unde stăteam noi, de ruină. Pe urmă ne-am dus şi am stat noaptea într-o casă, pe care o începusem eu cu ideea ca să fie un loc de petrecut iarna, pentru că noi stăteam în castel în timpul verii, însă era imposibil iarna să stai în castel şi atunci locuiam în vechea Vamă care era în partea ailaltă a castelului. Însă devenise prea mică pentru şase copii şi atuncea începusem construcţia acestei case, pe care eu bineînţeles că n-am terminat-o, şi a fost terminată acuma şi este întrebuinţată, îi zice «Casa de Creaţie» şi este pentru scriitori ş.a.m.d. Acolo am petrecut noaptea. Am văzut foarte multă lume. Emoţionant. Toţi îşi-aminteau de copiii mei, chiar după nume, «ce face cutare, ce face cutare?». M-au întrebat mai ales de fiica mea Magdalena: «Ce face Maghi, ce face Maghi?». Le-am spus: «Maghi e bunică». «Vai, nu se poate. Maghi e bunică?», mi-au zis. Erau, cum să spun, toţi erau prieteni”[13].

Mulțime adunată în Casa de Creație. Domnița, însoțită de fiica sa, arhiducesa Alexandra, a fost întâmpinată de localnici, îmbrăcați în costume populare, cu pâine și sare (fotografii din colecția I. Funaru)

Anica Todor (1927-2006), din Sohodol-Bran, căsătorită Tudose, care a lucrat ca fată în casă pentru familia principesei Ileana a României în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, cu prilejul unui interviu realizat în iulie 2005 de unii specialiști ai muzeului din Bran, spunea despre principesa Ileana următoarele: „Domnița era foarte populară, drăguță cu toată lumea (...). Era de partea omului necăjit”. A întâmpinat-o pe principesă în septembrie 1990, iar maica Alexandra a întrebat-o pe Anica de mama ei, Maria, căreia i se spunea Mița, care lucra la spălătorie și făcea curățenie generală în casa din Bran a principesei. Și pe Anica, și pe Mița le iubea Domnița Ileana. Maica Alexandra „era bolnavă, palidă, se vedea că suferă”, mărturisea Anica, iar unele vorbe ale principesei Ileana când s-au revăzut au fost: „Așa v-am lăsat, așa v-am găsit, cu Sfatul Popular!”[14].

O altă întâlnire mult așteptată a fost cea dintre maica Alexandra și maica Sebastiana. Maria sau Mariana Ciolan, rămasă orfană în timpul Primului Război Mondial, devenind apoi soră medicală, viitoarea maică Sebastiana, a lucrat la Spitalul

[13] Apud https://anomismi.wordpress.com/2011/11/26/vizita-principesei-ileana-maica-alexandra-in-romania-in-1990/, informații preluate de pe site-ul http://www.cbrom.de/de/node/148.
[14] Informații culese de la Anica Tudose, de către Nicoleta Petcu și Claudia Urzică, muzeograf la Muzeul Bran, în iulie 2005.

https://biblioteca-digitala.ro

„Inima Reginei”[15], spital înființat în Bran de principesa Ileana a României, arhiducesă de Austria, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. La Bran, Maria Ciolan „l-a cunoscut pe Părintele Arsenie, care venea de la Sâmbăta și ținea slujbe la castel, la spital, la bolnavi, (...) și a fost și apropiată de Domniță”[16]. Maria Ciolan este cea care îi duce scrisoarea de mulțumire a Domniței, redactată la începutul lunii ianuarie 1948, părintelui Arsenie Boca, prin care principesa Ileana îl apreciază pe părintele ca pe o lumină în viața sa[17]. Mărturie a întâlnirii dintre maica Alexandra și maica Sebastiana în septembrie 1990 stă scrisoarea adresată de către prima celeilalte, document al cărui cuprins îl redăm în continuare[18]:

„Ellwood - 5 Nov. 1990

Dragă Mariana,

Îmi pare foarte rău dacă te-am jignit, ce[e]a ce era departe de gândul meu. În bucuria revederei ai vrut să acaparezi prea mult din timpul meu când erau atâția alți care se simțeau îndreptățiți să aibe timp personal cu mine. Ori știi că aceasta nu a fost cu putință. Ai insistat să mergi la Sâmbăta unde nu erai poftită și asta m'a stingherit față de cei care au organizat vizita. Așa că vezi poate amândouă trebuie să zicem «Iartă-mă» și să ne iertăm reciproc, căci nici una n'am vrut să fim nedrepte cu cealaltă.

M'am întors acasă foarte obosită dar fericită de drumul pe care l-am făcut, mulțumind Domnului că mi-a dat zile să'mi revăd iubita țară.

Cu dragoste întru Christos

Maica Alexandra”.

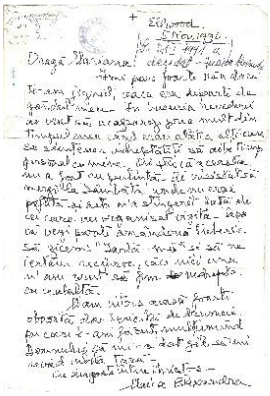

Plicul și scrisoarea trimise maicii Sebastiana
de către maica Alexandra, 5 noiembrie 1990
(arhiva personală col. (r.) S. Mălușelu)

[15] Romeo Petrașciuc (coord.), *Părintele Arsenie Boca. Lăsați-vă în grija lui Dumnezeu*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Sibiu, Editura Agnos, 2015, p. 153 și 155.
[16] *Ibidem*, p. 155.
[17] Informație culeasă de la Preasfinția Sa Daniil Stoenescu (cu titulatura Partoşanu), Episcop de Vârşeţ (Serbia), de către Nicoleta Petcu în 11 iulie 2009. Vezi și Nicoleta Petcu, *Principesa Ileana și părintele Arsenie Boca*, în „Muzeul Național”, XXVI, București, 2014, p. 262.
[18] Scrisoarea se află în arhiva personală col. (r.) S. Mălușelu.

https://biblioteca-digitala.ro

Din jurnalul maicii Sebastiana[19] aflăm mai multe lucruri în legătură cu vizita maicii Alexandra în România:

„17 februarie 1990

Am primit răspuns scrisoare cu o iconiță cu chipul Maicii Domnului dela domnița.

adresa: Mother Alexandra
R.D.I. BOX 148 X
PA. 16117 Ellwood City

(...)

1 sept[embrie] 1990 (început de an bisericesc).

După masa acestei zile m-am trezit cu un musafir strein la ușa mea – un domn cu ochelari și îmi zice:

- Vin din partea Maicii Alexandra. O știți cine este Maica Alexandra?

«Da! Stăpâna mea».

- Maica Alexandra va veni în țară săptămâna viitoare. Și va veni să vă vadă. Să stați acasă săptămâna viitoare".

«Cum de m-ați găsit?».

- Cam greu, dar până la urmă v-am găsit. Măicuța Mariana Predeluț 48.

L'am condus la mașină, eu i-am spus că așteptam un pachet din Germania, care n-a mai sosit; am cerut un televizor portativ.

- Eu sunt cu pachetul. Televizor era mai complicat de trimis, dar alimente, medicamente".

„Eu am dat din mână că refuz.

Apoi domnul a zis: ași dori să vă dau ceva - primiți? și mi-a întins niște bani - 200 lei. I-am mulțumit și ne-am despărțit".

„3 sept[embrie] seara la ora 9 ½ îmi bate cineva în geam. Era Mimi Busuioc, care-mi zice:

A sosit domnița în țară - a arătat-o la televizor la sosire".

„4 sept[embrie] - aflu că miercuri la ora 5 d. m. va sosi la Bran.

Eu eram tot în așteptare îmbrăcată maică".

„miercuri - 5 sept[embrie] 1990. Am plecat la Bran pentru întâmpinare, dar după 2 ore de așteptare am venit acasă, căci mă supărau rinichii.

Dar seara pe la 9 m-am dus cu copilul Ionuț de vis-a-vis la Creație unde era găzduită M. Alexandra, ca să vorbesc cu dânsa.

Era obosită, fără chef de vorbă".

„6 sept[embrie] 1990

Suita pleca la Mînăstirea Sâmbăta și m-am agățat și eu de mașina pr[eotului] Bășa și am sosit la Sâmbăta.

---

[19] Jurnalul se află în arhiva personală col. (r.) S. Mălușelu.

https://biblioteca-digitala.ro

Desigur că persoana mea a cam incomodat-o pe domnița, dar nu avea încotro. Trebuia să mă înghită, că și eu am înghițit cam multe p[en]t[ru] dânsa acum 42 de ani în urmă și urmările le am și acum în corp ...

Pentru cât am suferit mi-am luat răsplata. Am avut onoarea să iau masa cu mitropolitul Ardealului, cu domnița, prințesa Sanda (fiica dânșii), eu etc.

Dar m'am și mâhnit, auzind că părintele Sebastian[20] a murit și că în ziua de 1 sept[embrie] l'a înmormântat. Iată că duhovnicul Arsenie și-a luat pe ucenicul cel iubit ...

După masă la 4-5 am fost la Bran, înapoi joi 6 sept[embrie]”.

„Vineri 7 sept[embrie] 1990

Ne-am despărțit la bisericuța de la inima reginei - foarte reci față de mine.

I-am lăsat să plece fără suită de preoți ... spre Curtea de Argeș.

Asta a fost totul.

Dumnezeu cu noi.

Amin.

Eu aici și ea în societatea ei de contese maici.

Fiecare cu soarta lui”.

„7 sept[embrie] Vineri seara

stația de radioficare Bran a transmis discursul Maicii Alexandra cu promisiunea că dacă îi va ajuta Dumnezeu speră să mai vină în România, după Paști 1991 (...)”.

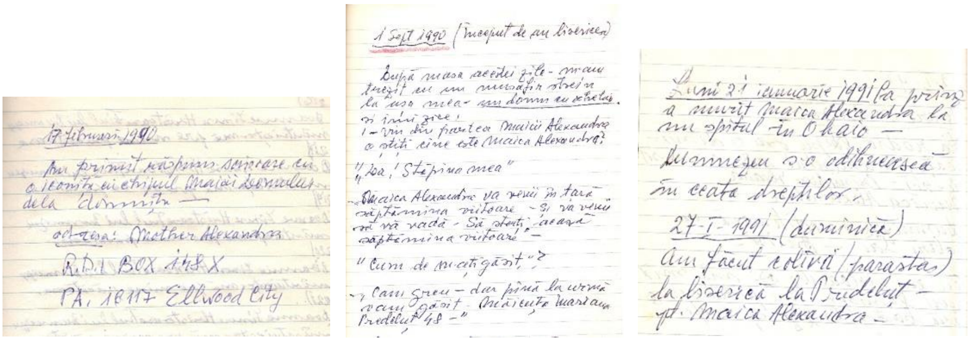
17 februarie 1990
Am primit răspuns scrisoare cu o iconiță cu chipul Maicii Domnului dela domnița
adresa: Mother Alexandra
R.D. 1 BOX 148 X
PA. 16117 Ellwood City

1 Sept 1990 (început de an bisericesc)
După masa acestei zile - m'au trezit cu un musafir strein la ușa mea - un domn cu ochelari
...
„Da, Stăpâna mea”
...
„Cum de m'ați găsit?”
...

Luni 21 ianuarie 1991 la prânz a murit Maica Alexandra la un spital în Ohaio -
Dumnezeu s-o odihnească în ceata drepților.
27-I-1991 (duminică)
Am făcut colivă (parastas) la biserică la Predeluț - pt. Maica Alexandra -

Însemnări din jurnalul maicii Sebastiana, 1990-1991
(arhiva personală col. (r.) S. Mălușelu).

„22.I.1991

Mare surpriză.

La radio, după ora 6 dimineața, a anunțat că a murit [i]eri -21.I- Principesa Ileana, Maica Alexandra.

Dumnezeu s-o odihnească cu aleșii Săi. Amin (...)”.

[20] A fost monah la Mănăstirea Sâmbăta, fiind născut în anul 1922.

https://biblioteca-digitala.ro

„Luni 21 ianuarie 1991 la prânz a murit Maica Alexandra la un spital în Ohaio. Dumnezeu s-o odihnească în ceata drepților”.

„27-I-1991 (duminică)

Am făcut colivă (parastas) la biserică la Predeluț p[en]t[ru] Maica Alexandra”.

Încă din 1987, Castelul Bran intrase într-un amplu proces de restaurare și consolidare, datorită stării avansate de degradare prilejuite de atacul masiv al ciupercii „Merulius Lacrymans”. Pentru a ajunge în Castelul Bran, o fortăreață construită pe stâncă, maica Alexandra a fost dusă pe drumul ce urcă de la „vamă” spre castel cu o mașină, un Aro 244 albastru, cu nr. de înmatriculare 5.BV.886[21].

Mașina Aro 244 folosită pentru transportul maicii Alexandra în castel, pe drumul care urcă dinspre clădirile Vămii Medievale Bran
(fotografie din colecția I. Funaru)

La data vizitei maicii Alexandra, Muzeul Bran era condus de directorul Ioan Praoveanu. Din delegația care a întâmpinat-o pe maica Alexandra, a mai făcut parte Teodor Ogrean, diriginte de șantier al lucrărilor de restaurare a Castelului Bran, care se desfășurau în perioada respectivă, precum și Ioan Funaru, șeful de unitate al Casei de Creație din Bran.

Maica Alexandra însoțită de fiica sa, arhiducesa Alexandra, cu prilejul vizitei în curtea interioară a Castelului Bran, Teodor Ogrean și Ioan Praoveanu, septembrie 1990 (fotografie din colecția I. Funaru)

[21] Informație preluată de col. (r.) S. Mălușelu de la I. Funaru, martie 2020.

https://biblioteca-digitala.ro

Maica Alexandra la ieșirea din capela Castelului Bran, septembrie 1990
(fotografie din colecția col. (r.) S. Mălușelu)

Vizita a cuprins doar curtea interioară a castelului, culminând cu capela unde era înmormântat principele Mircea, fratele cel mic al principesei Ileana a României. Acest lucru s-a datorat, în primul rând, stării de slăbiciune în care se afla maica Alexandra, fiind necesar un efort suplimentar pentru a urca și coborî numeroasele scări ale edificiului, dar și faptului că spațiile castelului erau supuse operațiilor de restaurare. În interviul acordat în 23 septembrie 1990, maica Alexandra punctează și vizita în castel, după cum urmează: „A doua zi ne-am dus sus să vedem castelul, care este în reparaţie, nu este chiar aşa o ruină cum am avut eu impresia prima seară. Ei reconstruiesc toată clădirea. Şi acolo, într-o mică capelă era mormântul fratelui meu Mircea. Şi iarăşi un lucru care m-a mişcat foarte mult, eu le-am spus desigur că vreau să văd mormântul lui. Şi când mă urcam sus o femeie, o doamnă, nu ştiu, nici nu pot să spun cine era, a venit şi mi-a dat o lumânare şi mi-a spus: «Ai o lumânare?» şi eu i-am răspuns «nu, n-am». Atunci ea zice: «vai de mine, trebuie să iei o lumânare. Gândeşte-te că patruzeci şi doi de ani a fost singur acolo şi nimeni nu i-a aprins o lumânare!». Şi aşa că ne-am dus sus şi s-a făcut un mic parastas în această foarte mică capelă, care n-a fost deschisă patruzeci şi doi de ani şi au deschis-o prima dată pentru mine. Aşa că a fost un moment de foarte multă tristeţe. Mircea, ştiţi, a murit la începutul primului război. Şi stă scris pe lespedea de deasupra lui că a rămas singur străjer al casei părinteşti când steagurile României nu mai fluturau aicea. E a doua oară că a rămas singur”[22].

În Bran, maica Alexandra a vizitat și capela construită după modelul celei de la Balcic, Stella Maris, bisericuță a cărei piatră de temelie a fost sfințită în 27 iunie 1947 și de părintele Arsenie Boca de la Mănăstirea Sâmbăta, prieten „minunat”[23] al principesei Ileana a României. În 28 iunie 1947, principesa Ileana nota în „Jurnalul”

[22] Apud https://anomismi.wordpress.com/2011/11/26/vizita-principesei-ileana-maica-alexandra-in-romania-in-1990/, informații preluate de pe site-ul http://www.cbrom.de/de/node/148.
[23] Ileana, principesă a României, arhiducesă de Habsburg, *Documente*, vol. I, colecție îngrijită de Gabriel Badea-Păun, Muzeul Bran, 1995; Idem, *Jurnal 1944-1947*, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro

său: „Ieri seară, în ciuda ploii, am binecuvântat fundațiile Stellei Maris, pe care o construim în curtea spitalului. Este o minune pentru care trebuie să mulțumesc bătrânului Nae Păiș și Domnului Ștefan Toculescu. Părintele Arsenie a fost vreme de două săptămâni aici și a plecat în dimineața aceasta, cu un camion plin de daruri și cu jumătate din personalul spitalului”[24]. La capela din Bran, din apropierea clădirilor Vămii Medievale Bran, maica Alexandra a fost întâmpinată de preotul Nicolae Gheorhe Puchianu-Moșoiu și preotul Nicolae Bășa, delegați aleși din partea Bisericii Ortodoxe. Părintele Puchianu s-a implicat în activitatea de curățare și pregătire a capelei pentru vizita maicii Alexandra la Bran, prilej cu care a fost făcută curățenie în interiorul capelei, au fost îndepărtați pomișorii crescuți pe acoperișul construcției, iar partea din cruce găsită într-un colț al capelei a fost sudată la loc, cu mare greutate, pe vârful acoperișului[25].

Maica Alexandra punând o lumânare aprinsă pe piatra de mormânt a micului principe Mircea, septembrie 1990
(fotografii din colecția I. Funaru)

Preotul Puchianu a ținut o cuvântare care a încântat-o pe maica Alexandra, acesta fiind coleg de școală cu două dintre fetele principesei Ileana la Școala provizorie din Bran „Horea, Cloșca și Crișan”, într-o perioadă când era greu ca familiile brănene să-și dea copiii la școală[26]. Potrivit fotografiilor din septembrie 1990 și în capela amenajată în Castelul Bran maica Alexandra a fost însoțită de preoții Puchianu și Bășa, unde la mormântul principelui Mircea, fiul cel mai mic al regelui Ferdinand I al României și al reginei Maria a României, aceștia au oficiat o slujbă de pomenire.

[24] *Ibidem*.
[25] Informație preluată de Nicoleta Petcu de la Daniela Zdârcu din Râșnov, care a primit datele de la preotul Nicolae Gheorghe Puchianu-Moșoiu în anul 2009.
[26] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Maica Alexandra așezată pe strana din capela Castelului Bran, preotul Nicolae Bășa (cu spatele) și preotul Nicolae Gheorghe Puchianu-Moșoiu în timpul oficierii slujbei de pomenire, septembrie 1990
(fotografie din colecția I. Funaru)

Maica Alexandra coborând scările Castelului Bran, septembrie 1990
(fotografie din colecția I. Funaru)

De la Bran, drumul a continuat spre Curtea de Argeș, la mormintele înaintașilor regali, unde preotul Puchianu nu a mai putut merge, spre dezamăgirea maicii Alexandra[27].

Potrivit interviului acordat în 1990, cu prilejul vizitei în România, maica Alexandra a transmis și un mesaj pentru români și pentru creștini: „Întâi de toate, aş vrea să spun un foarte, foarte călduros mulţumesc pentru toată lumea cu care am avut a face cât am fost acolo şi au fost foarte mulţi. Au fost oameni, să spunem oficiali şi au fost şi cei mici. Şi poate lumea nu le dădea nici o importanţă, dar toţi au fost de o bunătate şi m-au primit cu atâta dragoste că m-am simţit absolut iarăşi acasă în mijlocul lor şi n-am cuvinte suficiente să pot să mulţumesc la fiecare şi nici nu vreau să-i numesc pe nume pentru că nu aş vrea să greşesc şi să uit pe cineva, pentru că

[27] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

atâtea feţe îmi vin înaintea ochilor, când vorbesc de ei, de la mânăstire până la Bran, până la Curtea de Argeş, peste tot, în Bucureşti. Sunt aşa de recunoscătoare pentru tot ce mi s-a dat. Ca un mesaj pentru viitor cred că sunt unele lucruri pe care trebuie să le recâştigăm, adică trebuie să recâştigăm încrederea unul într-altul. Lumea încă se îndoieşte unul de celălalt. Ăsta este un lucru de care e absolut necesar să ne desbărăm. Altfel nu putem merge mai departe. Oamenii trebuie să înveţe să ierte. Trebuie să clădim pe încredere şi dragoste, altfel nu se poate clădi. Asta este ceea ce ar trebui să facem şi cred că se poate face, pentru că am văzut atâta lumină în ochii acelor tineri. Şi eu sunt sigură că este ceva de bază adâncă creştinească ortodoxă în poporul nostru, care întotdeauna ne-a scos din greutăţi şi are să ne scoată şi astăzi”[28].

Învățătorul Ioan Boş din Predeluț-Bran menționează în memoriile sale despre vizita maicii Alexandra din 1990: „Revenirea Domniței, călugăriță, Maica Alexandra, împreună cu fiica Alexandra, a fost pentru noi toți un eveniment deosebit. La intrarea în castel s-au adunat sute de oameni de toate vârstele. S-au ținut cuvântări, s-au prezentat cunoștințe vechi ale Domniței întreținându-se cu fiecare cât îi permitea timpul. Cei prezenți s-au manifestat în fel şi chip. Văzând cât e de aglomerată eu mi-am amânat întâlnirea cu Dânsa pentru a doua zi. A fost cazată în casa Dânsei pe care a lăsat-o neterminată la plecare.

Maica Alexandra, învățătorul Ioan Boş și șeful de unitate al Casei de Creație, Ioan Funaru, în fața Casei de Creație din Bran, septembrie 1990, a cărei construcție a fost începută în perioada când principesa Ileana a României locuia la Bran (fotografie din colecția I. Funaru)

[28] Apud https://anomismi.wordpress.com/2011/11/26/vizita-principesei-ileana-maica-alexandra-in-romania-in-1990/, informații preluate de pe site-ul http://www.cbrom.de/de/node/148.

https://biblioteca-digitala.ro

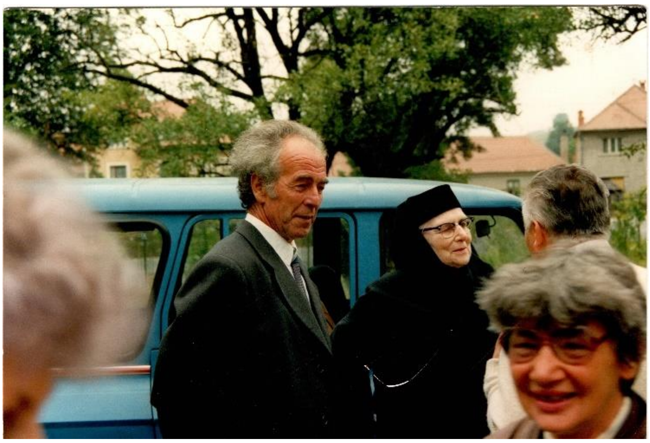

Maica Alexandra și învățătorul Ioan Boș
pe drumul din fața Casei de Creație, septembrie 1990
(fotografie din colecția col.(r.) S. Mălușelu)

A doua zi când m-am dus a stat puțin de vorbă cu mine, timp în care a apărut și fina sa care-și abandonase mirele și m-a rugat să vin după masă să stăm mai mult de vorbă pentru că acum se grăbea să meargă la Mănăstirea Sâmbăta. După masă avea alți oaspeți în holul clădirii unde mai era fiica sa Alexandra și șoferul de la Patriarhie care a condus-o unde a dorit. În camera Dânsei era un tânăr, Laurențiu Olteanu, care se ocupa cu activitățile culturale și care îi lua un interviu. După ce a ieșit acesta a intrat o cetățeancă pe nume Chițu din Sohodol care avea lângă ea o fetiță și în mână o căntiță[29]. Eu o cunoșteam și cam știam «ce-i poate pielea». A intrat femeia să stea de vorbă cu Domnița. Au trecut 5 minute, au trecut 10, când a ajuns să se facă un sfert de oră i-am spus Sandei[30] că asta o chinuiește pe Domniță și să se ducă să o scoată afară. Sanda a intrat în cameră, în chip de secretară, și i-a spus s-o scuze pe Domniță că are o treabă urgentă. Cetățeanca n-a avut încotro și a plecat.

În hol mai aștepta d[oam]na Stela Reit – soția viitorului primar. A intrat tot cu fetița și după cca. 5 minute a ieșit, dar a fost martoră la toată această întâmplare.

În fine, Domnița, văzându-se liberă, a ieșit în hol la noi. I-am oferit o cafea. Mi-a spus că nu bea din cauză că inima îi joacă feste. Am băut noi ceilalți.

În acest timp Domnița mi-a zis:

- Dle Boș, acum de unde să fac rost de două becuri?

M-am oferit să-i aduc eu, cu toate că în acea perioadă în zona noastră nu se găseau becuri la magazine. Deci era o problemă. Am întrebat-o:

- Dar de ce vă trebuiesc?

- Păi să vezi, femeia care a fost prima la mine mi-a zis că nu-și poate mulge, seara, vacile că n-are becuri la grajd și că nu găsește să cumpere și m-a rugat să-i fac eu rost.

---

[29] Ulcică.

[30] Arhiducesa Alexandra, fiica principesei Ileana a României, arhiducesă de Austria, și a arhiducelui Anton de Habsburg.

https://biblioteca-digitala.ro

I-am explicat cine e și ce-i poate capul și să nu-și facă probleme cu ea. Am convins-o. De fapt a intervenit și Sanda că eu dinainte am prevăzut așa ceva.

Mi-a mai spus apoi că a rugat-o să intervină la tribunal pentru că fiica ei divorțează și să-i dea fetița rezultată din căsătorie, ei.

- I-am răspuns că eu mâine plec pe la Curtea de Argeș pe la mormântul părinților și că nu mai am drum pe la Brașov, dar când voi ajunge în America mă rog în chilia mea pentru ca Dumnezeu să-i ajute.

Auzise femeia de actele de caritate făcute de Domniță înainte de 30 dec[embrie] 1947 și acum a venit să-i rezolve aceste probleme. Totuși Domnița nu era supărată și n-a făcut nici un fel de comentariu. Eu m-am arătat foarte intrigat dar m-a potolit.

Am stat apoi mult de vorbă și am depănat multe, foarte multe amintiri. Avea o duioșie deosebită în glas. O nostalgie care o răscolea. Și-a amintit de zilele de 1 Ianuarie a[le] anilor 1944-45-46-47 când noi tinerii din Bran organizam Plugușorul și mergeam în costume naționale, cu plug cu 4 boi, și uram pe la casele celor mai bogați din comună. Cine nu era bogat în Bran în acea perioadă? Când ajungeam la locuința Dânsei, de la Vamă, ieșea cu toată familia, asculta plugușorul tradițional și apoi dedicația pe care Liviu Popovici, care avea mult talent, i-o recita. Ne servea cu șampanie și cozonac și ne îndemna să păstrăm aceste obiceiuri. I-am spus că am fost pregătiți și pentru 1 ianuarie 1948, dar a venit nefasta zi de 31 decembrie 1947 și toate planurile noastre au fost abandonate. Această zi în loc să fie festivă a devenit zi de doliu în Bran. O atmosferă sumbră, mută și grea plana asupra Branului și în sufletele noastre. Și-a amintit apoi de balurile noastre, de meciurile de volei ale echipei «Victoria» Bran la care asista, de epidemia de febră tifoidă și multe altele, dar a insistat mai mult asupra întâmplărilor ocazionate de plecarea sa din Bran. Și le-a amintit în cele mai mici amănunte. Mi-a mulțumit mie și prin mine tuturor celor care mai erau în viață pentru toate cele ce am făcut. Mi-a spus că în cărțile pe care le-a scris, n-a amintit nimic de numele nostru ca nu cumva să avem necazuri cu Securitatea. Când s-a referit la caseta cu pământ mi-a spus că după ce i-am dus noi s-a dus și Dânsa la nișa unde este inima Reginei și-a luat și ea de acolo un pumn de țărână ca amintire și că lasă scris în testament ca această casetă să-i fie pusă în coșciug la cap. A fost o seară pe care n-am s-o uit toată viața și de care foarte des îmi amintesc cu multă plăcere și nostalgie. Era foarte încântată că are un martor al tuturor acestor întâmplări.

(...) Mulți colegi, dar mai ales sora mea Lia care i-a fost învățătoare Magdalenei[31], au întrebat-o de ce n-a venit și ea. A promis tuturor că anul viitor când va reveni o va aduce. N-a fost să fie așa pentru că inima Dânsei pe cât a fost de mărinimoasă cu alții pe atât a fost de neînduplecătoare cu Dânsa și n-a mai ascultat-o, trădând-o. Când la radio a fost anunțată vestea morții sale toți cei care am cunoscut-o am fost cuprinși de o adâncă tristețe iar eu am fost năpădit de noianul de amintiri frumoase. Mi-a părut rău însă că în acel comunicat s-a spus că: Conform dorinței sale stipulate în testament i-a fost pusă în coșciug caseta cu pământ din țară. Ar fi trebuit să se specifice că era de la Bran. Cred că asta ar fi dorit-o și Dânsa. Și dacă ați ști cât

[31] Maria-Magdalena, fiica principesei Ileana a României, arhiducesă de Austria, și a arhiducelui Anton de Habsburg.

https://biblioteca-digitala.ro

își dorea să mai revină la Bran. De altfel la despărțire mi-a spus că dorește mult de tot să ne revedem”[32].

În cartea de onoare a muzeului din Bran, maica Alexandra aprecia vizita făcută la Bran în 5-7 septembrie 1990, ca „o binecuvântată revedere”, după cei 42 de ani de exil.

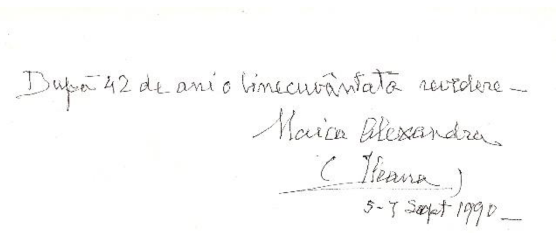

Însemnare din cartea de onoare a Muzeului Bran, septembrie 1990

[32] Conform manuscrisului din arhiva personală col. (r.) S. Mălușelu.

https://biblioteca-digitala.ro

PATRIMONIU
HERITAGE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COLECȚII ȘI COLECȚIONARI. COLECȚIA SZÖCS

Elena BĂJENARU[1]

COLLECTIONS AND COLLECTORS. THE SZÖCS COLLECTION

ABSTRACT

In 2018 and 2019, in the patrimony of the Făgăraș County Museum „Valer Literat" was introduced through donation a part of a private collection – the Szöcs Collection. In the world of the collectors and the museums' community in Romania, the Szöcs Collection was considered one of the most valuable, not only from Transylvania but from Romania as well.

The collaboration between the museum and the collector started in 2013 when in the form of a loan were exhibited glassware items, glass icons, fabrics, and traditional costumes.

After his death in 2018, the museum bought or received through donations a number of 1673 items, most of them belonging to the Saxon culture and civilization in Southern Transylvania.

Starting with 2020, a small part of the cultural goods which formed the Szöcs Collection was exhibited, being included in the permanent exhibition.

Keywords: collection, museum, exhibition, cultural patrimony, Fagaras.

În anii 2018 și 2019, în patrimoniul Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat" a intrat, prin achiziție și donație, o parte a unei colecții particulare – *Colecția Szöcs*.

În mediul colecționarilor particulari și în comunitatea muzeelor, *Colecția Szöcs* era considerată una din cele mai importante și valoroase colecții, nu doar din Transilvania, ci și din țară. Colecția s-a constituit ca urmare a eforturilor de decenii ale unei familii – tată, mamă și fiu, dar cu rol major avut de tatăl, Carol Fülöp Szöcs.

Născut în 1934 în Făgăraș, Carol Fülöp Szöcs a urmat, câţiva ani, cursurile şcolii primare din Făgăraș, iar mai apoi părinții săi l-au trimis, la sfatul episcopului romano-catolic de atunci al Făgărașului, la Braşov, pentru a-şi continua studiile alături de călugării franciscani de aici, unde a stat trei ani. Venirea comunismului a însemnat desfiinţarea ordinului călugărilor franciscani din Brașov şi întoarcerea în Făgăraş. Se angajează de la 18 ani, desfăşurând, în special, activităţi în comerţ.

Cu o solidă cultură formată în timpul petrecut alături de călugării franciscani (învăţase germana, latina, avea noțiuni generale despre artă, picta chiar), la începutul anilor '60, Szöcs-tatăl începe să colecţioneze bunuri culturale, o icoană pe sticlă spartă fiind cea care i-a trezit interesul şi pasiunea pentru colecţionism. Apoi, treptat, pe măsură ce a conștientizat importanța deținerii unui patrimoniu cultural, și-a îndreptat atenția spre alte categorii de bunuri culturale, în special cele ce aparţineau culturii și civilizației săsești.

Demersul său de colecționism s-a întins pe câteva decenii, cu deosebire în anii '60 și '70, când oferta era încă generoasă și când, datorită schimbărilor petrecute

[1] Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat", Făgăraș;
e-mail: ebajenaru@yahoo.com.

https://biblioteca-digitala.ro

în societate (industrializare, colectivizare forțată), se înregistrează și o schimbare a gustului estetic, o renunțare la ceea ce a fost definitoriu și esențial pentru lumea satului – credința, munca, portul. Pe acest teren, al profundelor schimbări – economice, sociale, culturale –, a început colecționarul demersul său.

Colecţionismul practicat de acesta s-a adecvat realităţilor, orizontul său s-a lărgit treptat, printr-o cercetare sistematică, gustul i s-a cizelat prin instruire personală făcută cu efort consistent, devenind nu doar un cunoscător reputat al unei anumite categorii obiectuale, ci şi un evaluator rafinat al valorii[2].

Fără calităţi native – interes, intuiţie şi observaţie remarcabile, o mare iubire a frumosului –, la care trebuie să adăugăm mijloace financiare şi o mare disponibilitate la sacrificiul personal, întregul său efort de colecționare a unui valoros patrimoniu cultural nu ar fi fost posibil.

Colecționarul Szöcs a fost un autodidact, a întreprins numeroase cercetări de teren, în special în zonele unde au funcționat hute (sticlării) sau în satele unde au existat centre de olari (în special din sudul Transilvaniei), a cercetat în biblioteci, a vizitat muzee.

Colecția sa a atras atenția muzeelor din țară, colecționarul fiind invitat, de către acestea, să participe la diferite expoziții organizate de muzeele din Târgu Mureş, Cluj-Napoca, Brașov, Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciuc, Sibiu, București, Făgăraş. Iar cunoștințele sale, căpătate în urma cercetărilor de teren, coroborate cu studiul atent al pieselor, l-au propulsat consultant al unor muzee din țară (Sibiu) și din străinătate (Ungaria, Austria, Germania). Unele piese (icoane pe sticlă, țesături populare săsești, ceramică decorativă, cahle sau sticlărie) au apărut în lucrări de specialitate sau cataloage de colecție[3]. La rândul lui, colecționarul Szöcs-tatăl a fost autor sau colaborator la diferite lucrări, articole sau cataloage de colecție[4].

Soției sale i se datorează colecția de port și țesături săsești (aproape 200 de piese). Fiul colecționarului, un bun restaurator[5], și-a avut partea sa de contribuție la formarea colecției (în special colecția de ceasuri, sticlărie, mobilier urban etc.). Ca și tatăl său, fiul – Carol Fülöp Szöcs – și-a format o solidă cultură, care i-a permis să

---

[2] Despre calităţile şi profilul colecţionarului, vezi Ioan Opriş, *Colecţionism, muzeologizare, patrimonializare*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2013.

[3] Ligia Fulga, *Sticla transilvană în sec. XVII-XVIII. Soluții tehnice și tendințe artistice*, București, Editura Eco., 2000; István Csupor, *Volkstümliche Töpferkunst in Siebenbürgen*, Band I, Novella, Kieselbach; Elena Băjenaru, *Icoane şi iconari din Ţara Făgăraşului. Centre şi curente de pictură pe sticlă*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2012.

[4] *Mărturii ale civilizației transilvănene. Colecția de cahle a Muzeului „ASTRA”*, coord. prof. dr. Corneliu Bucur, cu contribuții de Szöcs Fülöp, Karla Roșca, Sibiu, Editura „ASTRA MUSEUM”, 2006; Ioana Rustoiu, Elena Băjenaru, Ana Dumitran, Károly Fülöp Szöcs, „... *Prin mine, Ioan Pop Zugravul*”, Alba Iulia, Editura ALTIP, 2008; Ana Dumitran, Károly Fülőp Szöcs, Elena Băjenaru, *Icoane pe sticlă – Colecția Szöcs*, Alba Iulia, Editura ALTIP, 2012.

[5] Născut în 1959, și el cu vaste cunoștințe despre patrimoniul cultural transilvănean, a lucrat, începând cu anul 1997, ca restaurator la Muzeul Țării Făgărașului, până în 2008; iar din acest an până în 2018, la Mănăstirea Brâncoveanu Sâmbata de Sus. Din 2018, a revenit la muzeu, iar în toamna anului 2020 și-a înaintat demisia.

https://biblioteca-digitala.ro

devină, la rândul lui, un colecționar rafinat, cu experiență și intuiție, cerințe ce compun un profil ideal de colecționar[6].

În anul 2013, după îndelungi eforturi, a fost expusă în muzeul nostru, în regim de comodat, o mică parte din colecția acestei familii – icoane pe sticlă, glăjărie-sticlărie –, iar în 2015 țesături săsești, port popular și urban săsesc, în total 166 de piese.

În februarie 2018, în urma decesului colecționarului, fiul acestuia, Carol Fülöp Szöcs a luat hotărârea ca o parte a acestei colecții să-și găsească locul și rostul în patrimoniul muzeului nostru. Piesele expuse în 2013 și aflate în custodie au fost donate imediat după deces, conform dorinței tatălui, iar în acea perioadă – 2018 –, prin achiziție și donație, numărul pieselor intrate în patrimoniul muzeului din colecția Szöcs a ajuns la 855 – întreaga colecție de icoane pe sticlă (124 de piese), toată colecția de țesături populare săsești și port popular săsesc (253 de piese), sticlărie-glăjărie, mobilier urban și popular, podoabe săsești, ceramică decorativă transilvăneană și europeană, artă plastică, argintărie. Donația de piese a fost relativ mare – 532 de bunuri culturale –, iar numărul pieselor achiziționate a fost de 323.

În anul 2019, numărul bunurilor culturale intrate în patrimoniul muzeului din colecția Szöcs a fost de 758 – cahle, mobilier țărănesc și urban (în special mobilier Biedermeier), ceramică populară, două tezaure monetare din argint. Achiziția de piese s-a ridicat la un număr de 592, iar piesele donate au fost de 226.

Numărul total al bunurilor culturale intrate în patrimoniul muzeului din colecția Szöcs este de 1.673. Toate piesele achiziționate sau donate au constituit o nouă colecție în patrimoniul muzeului nostru – *Colecția Szöcs*.

Valorificarea patrimoniului are o componentă cultural-științifică, dar și una de conservare și prezervare a acestuia și doar printr-o valorificare corespunzătoare, de calitate, patrimoniul cultural își poate îndeplini misiunea sa culturală și educativă. Plecând de la aceste considerente, muzeul a alocat *Colecției Szöcs* în expoziția de bază cinci încăperi.

Toate activitățile întreprinse pentru *Colecția Szöcs* – cercetare, evidență, valorificare, conservare –, sunt legate de valoarea pe care această colecție o are în patrimoniul muzeului. Trebuie subliniat un fapt, și anume că importanța acestei colecții constă – dincolo de numărul relativ mare al pieselor –, în aceea că ea vine să completeze, în mod fericit, patrimoniul muzeului nostru, mai precis, să completeze „golurile” din patrimoniu. La multe tipuri categoriale, muzeul nostru era deficitar: artă decorativă, patrimoniul săsesc din sudul Transilvaniei (ceramică populară, țesături, port popular săsesc, cahle etc.), sticlărie europeană[7], ceramică posthabană central-europeană.

Criteriile de selecție a bunurilor culturale avute în vedere de muzeu în achiziționarea de piese din colecția Szöcs au fost în primul rând cele care țin de principiul

[6] I. Opriș, *op. cit.*, p. 30.

[7] Dăm doar un singur exemplu – muzeul deține acum, prin achiziție din Colecția Szöcs, piese realizate de artiști sticlari europeni importanți: Emil Gallé, frații Daum din Nancy, frații Müller din Luneville, Emerico Montesi din Azuga.

https://biblioteca-digitala.ro

calităţii[8] – cu cele două aspecte ale sale –, starea de conservare (la unele piese unicat, însă, acest aspect nu a fost relevant – mă refer la o lădiţă de biserică din secolul al XVI-lea, starea de conservare fiind deteriorată) şi reprezentativitatea.

În ceea ce priveşte provenienţa pieselor, la icoanele pe sticlă, ţesături şi port popular, colecţionarul a dat informaţii preţioase referitoare la locul sau anul achiziţiei. Însă, pentru cea mai mare parte a pieselor nu cunoaştem provenienţa sau data achiziţiei, deoarece colecţia particulară Szöcs, nefiind organizată ştiinţific, n-a dispus de registre de inventar.

Referitor la „evidenţa colecţiei" (evidenţa patrimoniului fiind una din activităţile componente ale funcţiei de constituire a acestuia), s-a constituit registrul de colecţie, unde pe măsura intrării în patrimoniu a bunurilor culturale, acestea au fost înregistrate. Registrul General de Inventar, Registrul Informatic de Inventar – principalele documente de evidenţă gestionară –, au fost şi ele completate cu bunurile culturale din colecţia Szöcs. Din 2020 a început activitatea de completare, în programul DOCPAT, a fişelor de evidenţă (până la acest moment au fost completate peste 500 de fişe), în principal piesele ce au fost donate la începutul anului 2018: sticlărie-glăjărie, icoane pe sticlă şi ţesături populare.

Acest demers – de înregistrare şi ulterior şi de cercetare –, considerăm că este o condiţie pentru o bună administrare şi valorificare a colecţiei. Prin aceste activităţi de cercetare, înregistrare, muzeul a căpătat o perspectivă asupra structurii şi calităţii pieselor din colecţie.

Totodată, s-a încheiat activitatea de fotografiere la câteva tipuri categoriale – Icoane pe sticlă, Ţesături şi Port popular, şi o bună parte din Sticlărie-glăjărie, fotografiere necesară atât activităţii de completare a fişelor de evidenţă. Dată fiind valoarea deosebită a pieselor din colecţie (colecţie care a suscitat interes, în special din partea colecţionarilor), s-a luat în calcul posibilitatea digitizării acesteia. De altfel, în ultimii ani s-a discutat despre digitizare şi accesibilitatea online, şi conservarea digitală[9], această digitizare fiind considerată singurul instrument de politică la nivelul Uniunii Europene, care se adresează întregului sistem digital al elementelor de patrimoniu cultural pornind de la planificarea, monitorizarea şi finanţarea digitizării, până la facilitarea accesului şi reutilizării online şi conservarea digitală. Întregul demers se justifică, deoarece accesul este destul de facil, iar perioada de pandemie a evidenţiat necesitatea unui patrimoniu cultural oarecum accesibil, precum şi avantajele unor astfel de instrumente digitale.

Vom prezenta succint tipurile categoriale, cu prezentarea câtorva din cele mai valoroase piese, începând cu icoanele pe sticlă, deoarece au fost primele piese care au atras atenţia colecţionarului. Acesta a realizat, de-a lungul timpului, o colecţie valoroasă, ce se poate constitui într-o sinteză a picturii pe sticlă din Transilvania, dată fiind valoarea deosebită a pieselor, valoare exprimată în unicitate, vechime, realizare artistică, stare de conservare.

---

[8] Radu Florescu, *Bazele muzeologiei*, Bucureşti, 1994, p. 85.

[9] Recomandarea nr. 711 din 2011 a Uniunii Europene este unul dintre principalele instrumente politice ale Uniunii privind digitalizarea, accesul online şi conservarea digitală a materialelor de patrimoniu cultural.

https://biblioteca-digitala.ro

Icoanele pe sticlă au fost realizate începând cu ultimul sfert al secolului al XVIII-lea şi până în debutul veacului al XX-lea, în aproape toate centrele de pictură cunoscute din Transilvania. Colecţia de icoane pe sticlă achiziționată, ce a făcut obiectul unei expoziții la muzeul nostru și a unui catalog în anul 2012, cuprinde piese valoroase, unele dintre ele capodopere ale acestei tehnici de înnobilare a sticlei prin pictură. O notă aparte pentru „Răstignirea lui Iisus", atribuită lui Ioniță zugravul[10], unde zugravul a obţinut, printr-o esenţializare a desenului şi o cromatică minimă, o maximă expresivitate.

Realizare excepţională, din punct de vedere al grafiei şi al cromaticii, dar mai ales al mesajului, este piesa „Iisus în Grădina Ghetsimani", pictată în prima jumătate a secolului al XIX-lea de zugravul ce semna cu atâta mândrie „prin mine Ioan Pop zugrav de la Făgăraş", poate cel mai talentat zugrav pe care l-a dat meșteșugul picturii pe sticlă și care a lăsat în urmă o operă impresionantă[11]. Savu Moga, talentatul iconar a cărei pictură se apropie mai curând de arta cultă bizantină decât de arta populară, este prezent cu o icoană „Sfântul Nicolae" (1884), importantă nu numai ca operă în sine, dar mai ales informaţiilor pe care le conţine textul care însoţeşte icoana: „Această sfântă icoană sau zugrăvit de Savu Moga din Arpaşu de Sus prin cheltuiala domnului Gheorghe Monea din Beşimbac 1887". Lui Matei Ţâmforea îi aparțin piese valoroase, cu o menţiune pentru cele două icoane ce au ca temă iconografică „Sfânta Treime", realizate în stilul deja cunoscut al acestui zugrav de icoane ce semna, asemenea zugravilor din secolele trecute, „Matei Zugravul". Familia de zugravi de biserici Grecu, cu o activitate de aproape un secol (circa 1780-1870) în zona de sud a Transilvaniei, este prezentă în colecție cu icoane pe sticlă „Sfinții Mihail și Gavril", „Plângerea lui Iisus", „Învierea lui Iisus", ce impresionează prin cromatică și desen îngrijit, în special cele realizate până la mijlocul secolului al XIX-lea.

Nordul Transilvaniei îşi găseşte un loc aparte în colecţie, cu câteva creaţii deosebite atât din punct de vedere al grafiei, cât şi al cromaticii: „Maica Domnului cu Pruncul", „Sfântul Nicolae" sau „Sfânta Paraschiva". Zona Sibiului este prezentă, printre altele, cu două icoane pe sticlă, pictate de aceeaşi mână în anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea: „Maica Domnului cu Pruncul" şi „Sfânta Treime" sau „Încoronarea Maicii Domnului"[12], piese excepţionale prin desen, dar mai ales prin cromatică, care indică un experimentat zugrav de pictură murală, fin cunoscător al cromaticii. Din Şcheii Braşovului sunt puţine icoane pe sticlă, dar se cuvin a fi menționate cele două „Judecăți de Apoi" și „Botezul lui Iisus".

Lui Ioan Costea Verman, zugravul de icoane din zona Sebeş, îi datorăm icoana „Sfânta Treime" sau „Cina de la Maamvri", pictată la începutul secolului al XIX-

---

[10] Nu se cunosc foarte multe informații despre acest pictor, se știe doar că a fost un zugrav ce s-a format la sud de Carpați și care a fost activ în sudul Transilvaniei la finele veacului al XVIII-lea.

[11] În lumina ultimelor descoperiri, Pop nu numai că a mers în Apuseni, unde a pictat icoane pe sticlă, pe lemn sau uși pentru iconostase, dar a trecut și la sud de Carpați, dovadă fiind pașaportul lui din 1861, descoperit într-o icoană pictată de el la 1867 și intrată în patrimoniul muzeului nostru printr-o donație.

[12] Această icoană are atașat un lacăt din secolul al XVII-lea, semn că aceasta era prinsă de tetrapod, probabil datorită valorii deosebite atribuite de credincioși.

https://biblioteca-digitala.ro

lea; Nicula este reprezentată în colecție cu câteva icoane – „Sfântul Gheorghe”, „Sfântul Arhidiacon Ștefan”, „Plângerea lui Iisus” – de o frumusețe aparte.

Curiozitatea şi dorinţa colecţionarului de a cunoaşte cât mai multe despre suportul pe care a fost pictată icoana pe sticlă a dus la descoperirea unei arte aparte în ansamblul meşteşugurilor practicate în Transilvania – arta sticlei. Însă, de aici până la a constitui colecţia de glăjărie-sticlărie a fost o cale lungă – un studiu aprofundat din partea colecţionarului al puţinelor lucrări de specialitate apărute, dar în special o cercetare de teren asiduă, corelată cu studiu asupra fiecărei piese achiziţionate. Rezultatul a fost una dintre cele mai valoroase colecţii de sticlărie-glăjărie transilvăneană care se păstrează.

Descifrarea tainelor acestui meșteșug milenar a fost și este un demers științific amplu, ce a presupus și presupune o cercetare multi și interdisciplinară – arheologie, cercetare de arhivă –, corelate cu studiul pieselor care s-au mai păstrat în colecții publice sau particulare. Este cunoscut faptul că în Transilvania primele consemnări referitoare la sticlari sunt din doua jumătate a secolului al XIV-lea[13], dar impulsionarea meşteşugului fabricării sticlei din Transilvania s-a datorat principelui Gabriel Bethlen, care în 1619 a adus la Porumbacu de Sus meşteri sticlari din Veneţia, de la Murano. Fiind cea care aproviziona curtea princiară de la Făgăraş cu produse de sticlărie, glăjăria s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea principilor transilvăneni.

Glăjăria de la Porumbacu, cea mai importantă glăjărie din Transilvania, a avut o activitate neîntreruptă până la 1892, inventarele domeniului Porumbacu de Sus cuprinzând categoriile de produse realizate aici, ca şi varietatea extrem de bogată a sortimentelor în cadrul fiecărei categorii, fiecare sortiment având dimensiuni şi forme diferite: flacoane, căni, pahare, cupe, pahare cu talpă, cu sau fără capac, farfurii etc. Se realiza aici şi sticlă opalină[14] (forma vaselor de opal imitau vasele de ceramică habane), dar şi sticlă colorată, extrem de agreate în epocă.

Piese de glăjărie realizate în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea la Porumbacu de Sus, în colecția Szöcs sunt puține, dar câteva au intrat și în patrimoniul muzeului; cea mai mare parte a pieselor sunt căni de diferite forme și mărimi, farfurii, pahare, căni opaline realizate în secolele XVIII-XIX. Cele mai spectaculoase piese sunt două sticle, realizate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: una dintre ele are în interior un diavol care stă pe globul pământesc, iar cealaltă are formă de diavol, semn că fantezia sticlarilor nu cunoștea limite.

Un loc aparte în cadrul *Colecției Szöcs* îl reprezintă produsele atelierului de la Bixad. Puțin cercetată, această glăjărie, înființată la mijlocul secolului al XVIII-lea, a funcționat până în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial, un rol esențial în activitatea acestei hute avându-l Sovánka István (1858-1944), sticlarul care a ridicat această meserie la rang de artă. Specifice acestui centru sunt vasele din cobalt, vasele pictate sau gravate, varietatea formelor fiind cea care a permis acest lucru,

---

13 A.A. Rusu, *Sticlăria medievală din Transilvania. Repere generale şi documente arheologice*, în A.A. Rusu, „Investigări ale culturii materiale medievale din Transilvania”, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, p. 135.

14 Sticla opal, numită în documentele vremii sticlă de os, se realiza prin introducerea în pasta de sticlă fluidă, fierbinte, a cenuşii din coarne de cerb.

https://biblioteca-digitala.ro

decoraţia lor fiind influenţată în special de Art Nouveau. Numărul pieselor ce au intrat în patrimoniul muzeului nostru, realizate la huta de la Bixad, din colecția Szöcs este relativ ridicat – vase din cobalt, vaze sau farfurii realizate în stil Art Nouveau, de o eleganță și rafinament aparte.

Dintre produsele sticlăriei din Azuga[15], din colecția particulară a fost achiziționată o vază semnată Montesy – cu talpă de culoare rubinie –, iar ca donații o vază de culoare portocalie[16], o sticlă și două păhărele de culoare verde.

Din ateliere europene, colecționarul a achiziționat piese realizate de sticlari renumiți ai începutului de secol XX: Emil Gallé, Frații Daum din Nancy, frații Müller din Luneville.

Emil Gallé este prezent, în colecție, cu două piese, ambele semnate – o vază și un pahar ce are gravat cocoșul galic, însoțit de un text în limba franceză, frații Daum cu o superbă vază din sticlă stratificată, semnată și ea, cu o decorație fină, iar din atelierul de la Luneville al fraților Müller două vase cu montură de metal, ce poartă și ele marca sticlarilor. Multe alte piese de sticlărie achiziționate sau primite ca donație din colecția Szöcs sunt din diferite ateliere europene – austriace, germane sau din Boemia –, în principal pahare cu talpa șlefuite, de o eleganță și rafinament aparte.

De altfel, considerăm că cea mai importantă parte a colecției Szöcs este tocmai această colecție de sticlărie extrem de variată – de la produsele hutelor transilvănene la rafinata sticlă produsă în Franța sau în atelierele din spațiul german. Dar, la fel de importantă s-a dovedit a fi descifrarea tainelor acestui meșteșug de către colecționar. Din păcate toată această știință despre sticlăria transilvăneană și cea europeană nu s-a concretizat, din partea colecționarului, într-o lucrare științifică.

Colecția de țesături populare săsești s-a constituit ca urmare a eforturilor soției colecționarului, piesele fiind încadrate cronologic între secolele XVIII-XX, colecție donată muzeului de către fiul colecționarului. Ţesăturile săsești sunt de o mare varietate – fețe de masă (există o piesă datată 1800), fețe de pernă (cea mai veche piesă datată este din 1773), ștergare etc. –, lucrate la războiul de țesut și decorate cu frumoase motive florale de inspirație renascentistă (cerbi, păsări), dispuse în frize, fie într-o tonalitate monocromatică – albastru (culoare utilizată la începutul secolului al XVIII-lea), roșu sau negru –, cele mai vechi piese (secolele XVIII-XIX), fie într-o policromie armonioasă (în special cele realizate în secolul al XX-lea).

Portul popular săsesc cuprinde piese variate – predominante sunt fundele din catifea neagră, maro, vișiniu, brodate, bortenurile ce se purtau de fetele confirmate, pieptare cu broderii fine, elegantele brâuri de ie albe, laibăre de catifea cu decorații din fir metalic, șorțurile din dantelă albă etc. O notă aparte o constituie prezența în cadrul colecției a portului popular din Beia: piese din bumbac, dar cu motive decorative realizate tot din bumbac alb, de un mare rafinament artistic, datate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Legat de port, un loc important îl ocupă în colecție podoabele săsești – ace de prins velitoarea, cordoane, paftale –,

---

[15]Pentru activitatea acestei sticlării, a se vedea *Seriviciu pentru băut*, în https://peles.ro/patrimoniul/sticlarie/serviciu-pentru-baut/.

[16] După informațiile furnizate de colecționar, piesa a fost achiziționată, în anii '60 ai secolului trecut, de la un fost sticlar din Azuga care lucrase în atelierul lui Montesy.

https://biblioteca-digitala.ro

majoritatea realizate din argint aurit de breslele din Sibiu, în secolele XVIII-XIX, prin prelucrare la cald în tehnica repoussé, prin gravare şi incizare, cu o decoraţie florală de tip renascentist şi apoi după linia morfologică şi stilistică de influenţă barocă.

Din portul urban, a intrat, prin donație, în patrimoniul muzeului nostru un costum de patrician din Sibiul secolului al XVIII-lea, complet și în stare de conservare relativ bună.

Ceramica transilvăneană achiziționată din colecția Szöcs este, în mare parte, săsească – provenind din centrele Sibiu, Nemșa, Sachiz[17], Chirpăr (specialiștii apreciază că această ceramică unică în Europa s-a produs între anii 1740-1776[18]), Marpod, Drăușeni, Brașov. Ceramica maghiară provine din Cluj, Turda (cu piese datate la începutul secolului al XIX-lea – 1807, 1816) sau Odorhei. Ceramica românească este reprezentată de piese din Noul Român și Făgăraş. Adăugăm și un număr relativ mare de cahle din Transilvania – habane, săsești, unguresti sau românești, de o calitate artistică remarcabilă.

Din ceramica fină europeană, muzeul a achiziționat 17 cancee de influență habană produse în secolul al XVIII-lea în ateliere din Austria Inferioară și Austria Superioară[19]. Piesele achiziționate, unele cu capac de cositor, sunt decorate cu motive florale de influență renascentistă, combinată cu scene care satirizează unele moravuri din societate, iar câteva sunt decorate cu albastru monocrom, decorație influențată de ceramica fină de Delft. O parte din piese au pe fundul vasului o literă, considerăm monograma olarului. Prezența habanilor și în Transilvania este semnalată documentar la sfârșitul secolului al XVI-lea[20], pentru ca principele Gabriel Bethlen să îi colonizeze în Vințu de Jos, unde au creat un puternic centru de olărit, ce a produs piese pentru curtea princiară transilvăneană. Inventarele cetății Făgăraș menționează prezența habanilor la curtea princiară de aici pentru înzestrarea reședinței princiare cu sobe de cahle, cu decor într-o policromie armonioasă[21].

Muzeul nostru s-a îmbogățit cu piese de mobilier săsesc – masă (sfârșitul secolului al XVIII-lea), lăzi de zestre datate 1763, 1773 și 1783, armuroi sau blidar, furci de tors (secolele XIX-XX). O interesantă colecție o formează piesele destinate țesutului – fuse (cel mai vechi dintre acestea este datat 1727, cel mai nou 1907),

---

[17] Piesele sunt decorate în tehnica batic, ornamentele fiind desenate cu ceară de albine fluidă și acoperită cu smalț albastru; pe părțile desenate cu ceară smalțul nu se prinde, rămânând în culoarea bazei (cf. Karla Roșca, Horst Klusch, *Ceramica din Transilvania*, Sibiu, Editura Honterus, 2010, p. 92).

[18] Karla Roșca, H. Klusch, *op. cit.*, p. 80.

[19] Această ceramică a fost importată în veacul al XVIII-lea în Transilvania de către nobilime și familiile bogate.

[20] Ligia Fulga, Lia Maria Voicu, *Ceramica de tradiție habană. Istorie, mentalități și relații comerciale în secolul al XVIII-lea*, Brașov, Editura TIPOTEX SA, 2013, p. 22.

[21] David Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol.II, București, Editura Academiei RSR, 1976, p. 697.

https://biblioteca-digitala.ro

prâsnele[22], zimți pentru războiul de țesut (cu cele mai vechi piese datate la sfârşitul secolului al XVIII-lea), unități de măsură (cot) – unul dintre ele datat 1797.

Mobilierul urban achiziționat cuprinde, cu precădere, piese ce aparţin stilului Biedermeier, un stil de decoraţie interioară şi de mobilier caracterizat prin forme simple, suprafeţe netede, cu aspect general greoi, exprimând gustul pentru confort şi pentru viaţa intimă de familie; s-a dezvoltat în ţările Europei Centrale, cu extinderi până în Italia şi Rusia, între anii 1815 şi 1860. Mobilierul Biedermeier reprezintă o sinteză între elementele Empire, Restauraţie şi influenţe engleze, în care predilecţia pentru linia curbă se asociază cu jocurile decorative obţinute prin folosirea marilor suprafeţe furniruite de nuc, mahon, cireş, paltin şi măr.

Din arta plastică, trebuiesc amintite două tablouri: unul, pictat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de un pictor anonim și înfățișând o femeie săsoaică, iar celălalt, intitulat „Contesa", a fost realizat de Ivan Tišov în 1908, unul dintre cei mai importanți pictori croați, el fiind cel care a introdus stilul Seccesion în Croația.

Două tezaure de monede (unul este donat, iar celălalt a fost achiziționat) conțin monede de argint, în marea majoritate. Primul (cu 167 piese) cuprinde câteva emisiuni monetare – florini, coroane și creițari (1762-1916), iar al doilea, donat, are un număr de 235 de monede – cea mai veche fiind din anul 1691, cea mai recentă 1946 –, de emisiuni variate, de la forinți la copeici și de la lei la coroane.

Din informațiile primite de la colecționar, muzeul nostru nu este singurul muzeu care deține piese ce au făcut parte din *Colecția Szöcs*. De-a lungul anilor, muzee din Brașov (Muzeul de Etnografie, Muzeul de Artă), Complexul Muzeal ASTRA din Sibiu, Muzeul din Sfântu Gheorghe sau Miercurea Ciuc au achiziționat bunuri culturale din această colecție. De altfel și instituția noastră, în anii din urmă (anii '70-80, dar și mai recent), a cumpărat, de la același colecționar, icoane pe sticlă, sticlărie-glăjărie, ceramică populară, piese de artă decorativă etc.

Decizia colecționarului Szöcs, dar și a urmașului acestuia, ca o parte a acestei colecții emblematice pentru patrimoniul cultural din sudul Transilvaniei să își găsească locul în patrimoniul muzeului, îl considerăm a fi darul colecționarului pentru comunitate.

Restituind pagini de istorie și artă, salvator la propriu al mărturiilor concrete şi directe ale unor vremuri apuse, colecționarul Szöcs a constituit o colecție ce reflectă multiculturalitatea sudului Transilvaniei.

Prin muzeologizarea unei părți a colecţiei Szöcs, Făgăraşul îşi consolidează potenţialul său cultural în arealul multicultural al Transilvaniei.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Colecționarul Szöcs (2013).

[22] Aceste piese, numite prâsnele de pețire, sunt din satul Viscri, ele fiind oferite de feciorii care doreau să se însoare viitoarei mirese. Dar și alți tineri ofereau tinerelor fete prâsnele ca semn al dragostei, în săptămâna de dinaintea Postului Mare, când se organiza balul Fosnicht. Ulterior erau folosite la fuse (cf. Ligia Fulga-coord., *Sașii despre ei înșiși*, vol. I, Brașov, Editura Transilvania Expres, 2008, p. 91).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2 – Vase cu montură de metal, Frații Müller (încep. sec. XX).
Fig. 3 – *Răstignirea*, Ioniță zugravul-atribuire (sf. sec. XVIII).
Fig. 4 – *Contesa*, Ivan Tišov (1908).

https://biblioteca-digitala.ro

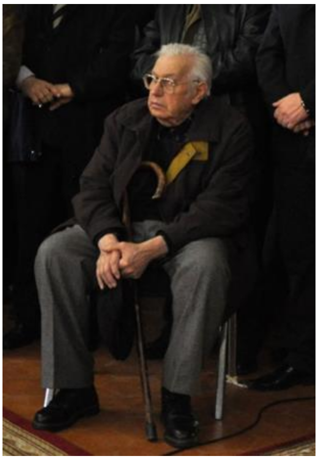

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

https://biblioteca-digitala.ro

TRICENTENAR SAMUEL VON BRUKENTHAL. QUINTUS CURTIUS RUFUS, „DE REBUS GESTIS ALEXANDRI MAGNI”, VENEȚIA, 1496 – UN INCUNABUL DIN BIBLIOTECA BARONIALĂ

Constantin ITTU[1]

SAMUEL BARON VON BRUKENTHAL TRICENTENARY. QUINTUS CURTIUS RUFUS, „DE REBUS GESTIS ALEXANDRI MAGNI”, VENICE, 1496 – AN INCUNABULUM FROM THE BARONIAL LIBRARY

ABSTRACT

The author of this paper is dealing with an incunabulum from Brukenthal Library – a library which had been founded by Samuel Baron von Brukenthal, Governor of Transsylvania (1777-1787)*, and who was born three century ago, in 1721 –, to be more precise, with „De rebus gestis Alexandri magni”, written by the Roman historian Quintus Curtius Rufus,in the I^st^ century AD. The book enjoyed a great succes during the Medieval times, being a sourse of information either for a lot of versions of the „Roman of Alexander”, or of different „Legends of Alexander”. The incunablulum had been published in Venice, by Johannes de Tridino alias Tacuinus, in 1496, this copy being the a second edition. The book preserved in the Brukenthal Library offers us the chance to find, at least, two of its previous owners, one from 1511, and another one from 1603.*

Keywords: Samuel von Brukenthal, incunabul, Quintus Curtius Rufus, Alexander the Great, Tacuinus.

În colecția de incunabule a Bibliotecii Brukenthal se găsește un exemplar care are următoarea descriere de catalog: Curtius (Quintus), „De rebus gestis Alexandri Magni”, Venetia, Johannes de Tridino alias Tacuinus, 1496 (4.XII.). Ediție cu tipar negru, cu text în linie dreaptă, inițiale gravate și cu adnotări marginale tipărite. Volumul, cu legătura din scoarțe de pergament, a ajuns în colecțiile baroniale de la Biblioteca Capelei, menționată documentar în Sibiu din secolul al XIV-lea[2]. Pe foaia 1 se găsește următorul însemn de proprietate manuscris: „johannis Lebelij presbyteri de Bistricis est codex iste compaginatus Cassouie tempore rectoratus scholarium magistri Venceslai hyrsbergensis anno domini 1511 quando idem lebelius prefatus collaboratoris maioris Baccalaurij officio ibidem fungebatur”. Tot pe respectiva foaie, dar mai jos, găsim: „Ex Testamento Reverendissimi domini magistri Lucae Vungleri superattendentis Ecclesiarum Saxonicarum 1603”[3].

Primul nume este cel al lui Johannes Lebel (1490-1566), „presbyteri de Bistricis”, erudit sas, preot, poet și istoric, născut probabil la Bistrița. A fost preot în

---

[1] Profesor asociat, doctor în istorie, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu; email: constantinittu@yahoo.co.uk; constantin.ittu@ulbsibiu.ro.

[2] Veturia Jugăreanu, *Catalogul colecției de incunabule*, Sibiu [Biblioteca Muzeului Brukenthal], MCMLXIX [1969], nr. 125, p. 68.

[3] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Sibiu în 1527, în Dumitrița, din actualul județ Bistrița-Năsăud, aproximativ în sud-estul acestuia, în Tălmaciu, „cu siguranță era preot acolo în 1545 (...) probabil până la moartea sa din 1566”. Este autorul mai multor lucrări, inclusiv „Memorabilia Transylvaniae” și „Volumen scriptorum in emolumentum capituli Bistricensis”, ambele pierdute[4].

Următorul nume din însemnarea de carte este cel al lui Lucas Unglerus, din Biertan, de felul său. În 1572, preotul Lucas Unglerus este ales superintendent – titlu echivalent demnității de episcop – al Bisericii Evanghelice din Transilvania, iar alegerea sa – dublată de alți factori de natură istorică și politică asupra cărora nu insistăm în acest moment –, a transformat Biertanul în sediu episcopal între 1572 și 1867[5].

În lumea secolului al XV-lea – cu alte cuvinte, în universul incunabulelor –, opera lui Quintus Curtius Rufus a cunoscut mai multe ediții tipărite: una dintre ele la început de secol, apoi cea apărută la Mediolanum (Milano) în 1481, la Verona în 1491, 1494 la Veneția, 1496 tot la Veneția. În secolul următor, interesul pentru Alexandru cel Mare, cel zugrăvit de autorul antic, nu a scăzut, dovadă fiind edițiile de la Lugdunum (Lyon) din 1547, 1548, 1551, respectiv 1556[6].

Concentrându-ne asupra romanului biografic al lui Alexandru cel Mare, se cuvine precizat că tradiția acestuia își are rădăcinile în chiar contemporaneitatea regelui macedonean, mai precis în vremea campaniilor sale militare, Clitarh, membru al suitei regale, fiind creditat cu statutul de prim biograf al său[7], alături de Callisthene(s). Opera istorică a lui Clitarh din Alexandria – fiu al istoricului Dinon din Colophon, autor al unei „Istorii a Persiei” și elev al lui Aristotel –, s-a păstrat doar parțial, menționată fiind, printre alții, de Diodor din Sicilia (80-21 î.Chr.).

La rându-i, Callisthenes a fost nepot și, de asemenea, discipol al lui Aristotel, fiind educat împreună cu viitorul Alexandru cel Mare. Un complex de împrejurări nefericite i-au adus pieirea – fiind trimis la moarte de Alexandru –, chiar dacă el nu a făcut parte din grupul tinerilor nobili complotiști din anturajul Curții, care simțindu-se umiliți prin bătaia cu vergile plănuiseră asasinarea regelui macedonean[8]. Callisthenes a scris nu numai „Istoria lui Alexandru”, ci și alte lucrări, dar toate s-au pierdut pe parcursul secolelor. În tot cazul, amintirea scrierii sale despre Alexandru s-a păstrat îndeajuns de mult în Antichitate încât să-l determine pe Polybius (cca. 208-120 î.Chr.) să-l critice pentru palida descriere a războaielor alexandrine. Legendele ulterioare, dezvoltate în plin Ev Mediu, vor avea la bază o lucrare târzie, din vremea Ptolemeilor, al cărui autor necunoscut este numit, convențional, Pseudo-Callisthenes.

---

[4] Octavian Tătar, *„Sașii își trag originea din Saxonia”. Problematica originii și numelui sașilor ardeleni în scrieri din secolul al XVI-lea*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, nr. III, 2011, p. 353-369, la p. 361.

[5] Roxana Nubert, *Der Einfluss der Reformation auf den siebenbürgischsächsischen Humanismus*, în „Kronstädter Beiträge zur germanistischen Forschung”, nr. 18, 2018, p. 123-135, la p. 123.

[6] https://www.worldcat.org/title/q-curtii-de-rebus-gestis-alexandrimagni/oclc/643863706/editions?referer=di&editionsView=true.

[7] Quintus Curtius Rufus, *Istoria lui Alexandru cel Mare Macedoneanul*, în „Proză narativă latină”, București, Editura Univers, 1972, p. 82-103, la p. 82.

[8] *Ibidem*, p. 98.

https://biblioteca-digitala.ro

Din moment ce toate operele lui Callisthenes, contemporanul regelui macedonean, s-au pierdut, varianta pseudo-Callisthenes va deveni sursa atât a unei traduceri latine de la începutul secolului al IV-lea, cea a lui Julius Valerius Alexander Polemius, cât și a celei din secolul al X-lea, cea a lui Leo „arhipreotul" din Neapole, intitulată „Historia de preliis" („Istoria războaielor [lui Alexandru]"). În plus, în majoritatea cazurilor, pseudo-Callisthenes este sursa legendelor – nu istoriilor, chiar dacă unele sunt chiar așa numite –, despre Macedonean, apărute în limba siriacă (sau siriană veche), în limba coptă egipteană, precum și în limba ge´ez, cea a cărților și a cultului creştin din Etiopia.

Revenind la titlul acestei comunicări, istoricii consideră că informațiile, încă existente în Antichitatea clasică romană, l-au influențat pe istoricul roman Quintus Curtius Rufus, cel care a scris, în secolul I d.Chr., „Istoria lui Alexandru cel Mare Macedoneanul". Primele două cărți s-au pierdut, astfel că, din opera rufiană, posteritatea a avut/are acces la materialul cuprins între cărțile a III-a și a IX-a. Firul roșu al istoriei scrise are trei componente, privite de specialiştii în domeniu ca fiind trei „novele":

a) Războinicul cutezător care generează aventuri epice, de un dramatism aparte, „mai degrabă pentru renumele de cutezanță decât pentru glorie" (cartea a IX-a, 5);

b) Suveranul clement, care își arată generozitatea față de supuși prin atitudini exemplare;

c) Tiranul, ale cărui accese de mânie izbucnesc în coordonate dramatice, când suspiciunile, trădările și comploturile se ivesc la tot pasul[9].

În coordonate generale, însă, „Istoria" rufiană se poate împărți în următoarele subcapitole:

1) „Alexandru și medicul său Filip": o scurtă istorisire a raporturilor dintre fidelul său medic și Alexandru, în situația în care intrigile de Curte îl prezentau pe acest fidel al regelui ca pe un vândut puterii persane;

2) „Captivele persane din familia regală. Mărinimia lui Alexandru": fragmentul își propune să se focuseze pe o serie de calități, existente ori imaginare, ale macedoneanului, captivele persane de sânge regal – mama și soția lui Darius, dar și nobilele care le însoţeau –, având rolul de a accentua aceste calități. Spre exemplu, elitele feminine, crezându-l de Darius mort, au început să plângă cu „urlete şi ţipete barbare", iar Alexandru a fost atât de impresionat de scenă încât, la rându-i, „a plâns destinul lui Darius"[10]. Nobilele i-au cerut apoi Macedoneanului să le îngăduie să înmormânteze trupul regelui persan, pe care-l credeau mort, ori această informaţie a istoricului roman trădează europocentrismul acestuia, deoarece persanii, zoroastrieni fiind, nu-şi înmormântau morţii – din respect faţă de cele patru elemente sacre pentru ei: pământ, aer, apă şi foc –, lăsându-i pradă elementelor naturii, aici se includ şi

[9] *Ibidem*, p. 82.
[10] *Ibidem*, p. 84.

https://biblioteca-digitala.ro

vulturii, după un ritual funerar care se încheia cu aşezarea cadavrului pe o platformă înaltă în formă de turn[11].

3) „Abdalonymus aşezat pe tronul Sidonului": o istorisire hipermoralizatoare, în care Alexandru, ținând morțiș să pună un nou rege în Sidon, află de o unică rudă regală din zonă, una foarte îndepărtată de casa domnitoare – dar, totuși, rudă regală –, de fapt un țăran care din sudoarea frunții și truda câmpului își câștiga existența cotidiană. Acesta ajunge astfel în situaţia de a fi complimentat de Alexandru pentru stoicismul dovedit în îndurarea sărăciei, iar replica sună astfel: „O, de-aş putea să port sarcina regalităţii cu aceiaşi mulţumire sufletească!".

4) „Moartea lui Parmenion": asupra căreia nu ne propunem să insistăm, doar să-l cităm pe Quintus Curtius Rufus despre cel ucis din porunca regală: „Acesta fu sfârșitul lui Parmeion, bărbat ilustru în vreme de pace, ca și în vreme de război. El obținuse multe succese fără rege, în timp ce regele fără el nu făcuse încă nimic mare"[12];

5) „Uciderea lui Clitus": despre acest personaj aflăm din chiar relatarea rufiană că fusese „acela care, la fluviul Granicus, apărase cu scutul său pe rege [pe Alexandru] când lupta cu capul gol şi care cu o lovitură de sabie tăiase mâna lui Rhosaces în clipa când o ridicase asupra capului regelui. Vechi soldat al lui Filip – al regelui Filip al II-lea, tatăl lui Alexandru –, Clitus, era celebru pentru numeroasele sale fapte de arme". Şi, de asemenea, lucru deloc de neglijat, Clitus „era frate cu Hellenice, doica lui Alexandru"[13]. Pe scurt, în timpul unui banchet regal, Clitus este deranjat nu doar de lăudăroşenia lui Alexandru, ci, în special, de intenţia acestuia de a minimaliza faptele de arme ale tatălui şi predecesorului său. Din schimburi de replici dintre cei doi, care au creat o atmosferă incandescentă, reţinem, deliberat, doar o replică a lui Clitus adresată lui Alexandru: „[în lupte] el întâlnise bărbaţi şi tu femei". Tensiunea, dublată de aburii alcoolului, a(u) dus la asasinarea lui Clitus de către chiar Alexandru, prietenul şi camaradul său de lupte, într-un teribil acces de furie al acestui tânăr – poate prea tânăr – rege.

6) „Armata surprinsă de furtună": ieşită din tabăra de iarnă, „unde petrecuse două luni", armata se îndrepta spre un obiectiv propus de Alexandru, numai că, după trei zile, este surprinsă de o teribilă furtună care pune în pericol nu numai obiectivul suveranului, ci şi viaţa ostaşilor. Din textul encomiastic la adresa lui Alexandru aflăm că atunci când acesta se găseşte, în sfârşit, la adăpost, şi se poate aşeza în jilţul regal, renunţă în favoarea unui soldat macedonean oarecare, „care mergea greu şi abia-şi purta armele".

Din motive asupra cărora nu insistăm, ne rezumăm doar a menţiona următoarele două capitole, fără a le dezvolta:

7) „Complotul tinerilor din suita regelui";

8) „Atletul Dioxippus";

[11] Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, *Dicţionar al religiilor*, traducere de Cezar Baltag, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 269-272.

[12] Rufus, *op. cit.*, p. 90.

[13] *Ibidem*, p. 90-91.

https://biblioteca-digitala.ro

9) „Călătoria spre Ocean”: aflat pe fluviul Indus, Alexandru își dorește cu ardoare să ajungă la Ocean. După o serie de peripeții, flota macedoneanului ajunge în acele locuri, numai că este împrăștiată, iar vajnicii războinici sunt cuprinși de panică atunci când întâlnesc un fenomen necunoscut lor – fluxul, desigur urmat de reflux.

*

Figura legendară a lui Alexandru cel Mare a declanșat „dorința frenetică a fiecărei culturi (fie că e vorba de Europa Centrală, Occidentală sau de Orient) de a apropia și «exploata» figura aceasta mitică”, de a o transforma și include în patrimoniul propriu, ca o *translatio studii*, exprimare înțeleasă drept „transfer cultural”[14]. Se pare că niciuna dintre legendele Antichității clasice, pe care Evul Mediu le va valorifica și răspândi, nu a sensibilizat deopotrivă mințile și sufletele oamenilor ca legendele – nu legenda – lui Alexandru cel Mare, fie ele autentice ori cu un ridicat dozaj de fantezie. Însă, așa cum mecanica cuantică nu poate prezice locația exactă a unei particule în spațiu[15], ci doar posibilitatea de a fi găsită în diferite locații, tot așa și biografia fantezistă a lui Alexandru cel Mare nu s-a constituit într-un unic text-canon, ci a cunoscut, până în secolul al XVII-lea, peste optzeci de versiuni în nu mai puțin de douăzeci și patru de limbi[16]. De altfel, tema acestor legende ar putea fi abordată inclusiv în coordonatele unei *Human geography without time-space*, pe care, deliberat, nu ne propunem să o traducem, ci să o interpretăm în lumina geografiei istorice, ca fiind una fără noțiunile stricte de cronologie (timp) și geografie (spațiu)[17].

Prima ediție tipărită în limba română a „Istoriei lui Alexandru” a apărut la Sibiu, în 1794, sponsor fiind Simion Pantea din „Sălceaua de Sus” (azi satul Sălciua de Sus, comuna Sălciua din județul Alba), în timp ce Petrus Barth – descendent al unei adevărate dinastii de tipografi sibieni –, a tipărit-o în propria tipografie. Varianta de titlu din 1794 a fost „Istoria a Alexandrului celui Mare din Macedonia şi a lui Darie din Persia împăraţilor”, și avea, pe frontispiciul cărții, următoarea menţiune: „s-a tipărit acum întâia oară prin îndemnarea şi cheltuiala dumnealui Chir Simion Pantea din Sălciua de Sus”. Despre cel pe care istoria îl cunoaşte ca Simion Pantea-Sălcuianul nu se ştiu prea multe lucruri. Este cunoscut ca luptător în oastea lui Horea, precum şi editor de cărţi populare şi de cărţi de slujbă bisericească. A fost cunoscut de contemporanii săi sub diferite apelative, cum ar fi: „jude al satului” sau „ţăran mai răsărit”, precum şi „cantor de biserică” ori „copist de manuscrise”[18].

---

[14] Veronica Loredana Grecu, *Prezențe, ambiguități, controverse*: *Mitul lui Alexandru cel Mare în literatura europeană*, în „Valorificarea identităților culturale în procesele globale” (https://cultura-postdoc.acad.ro/cursanti/veronica_loredana_grecu.pdf).

[15] Nicolae Sfetcu, *Mecanica cuantică fenomenologică*, Drobeta Turnu-Severin, Editura MultiMedia Publishing, 2019, *passim.*

[16] Albert Mugrdich Wolohojian (trad.), *The Romance of Alexander the Great by Pseudo-Callisthenes*, translated from Armenian version, New York, London, Columbia University Press, 1969, p. 1.

[17] Peter Merriman, *Human geography without time-space*, în „Transactions of the Institute of British Geographers”, 2011, p. 13-27, la p. 14.

[18] I.C. Chiţimia, *Probleme de bază a literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1972, p. 397.

https://biblioteca-digitala.ro

În colecția de carte veche românească a Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal se păstrează două exemplare din „Istoria lui Alexandru”, ediția a doua, apărută la Sibiu în 1810, ambele intrate prin achiziție, una în 1954, iar a doua în 1967[19]. Titlul și informația la titlu ale ediției a doua, cu 2.018 pagini, este următorul: „Istoria[a] lui Alexand[ru] acum adoau oară tipărită. La anul 1810”. Primele foi cuprind titlul și „Scară de cele ce se aflâ întru aciastă Alexandrie”, după care urmează: „Istoriia despre marele Alexandru Împăratul, întra ceia vreme când era cursul lumii cinci mii doao sute și cincizeci de ani”[20].

*

„Scivias”, opera cu care Hildegard von Bingen (1098-1179), celebra mistică renană, îşi începe cariera de scriitoare, are o parte introductivă intitulată „Protestificatio”, pe care exegeţii români au tradus-o prin „Mărturie”[21]. Ei bine, autorul acestor rânduri îşi propune o *mărturisire*, una de final: lucrarea a fost gândită nu ca o *poartă* care să „închidă” strict informaţia despre un incunabul existent într-o bibliotecă, moştenire baronială transilvană din secolul al XVIII-lea, Biblioteca Muzeului Naţional Brukenthal din Sibiu, ci ca să „deschidă” o *cale* spre bogata moştenire culturală având ca temă viaţa, istoria, dar şi isprăvile – da, isprăvile, unde realul şi imaginarul se împletesc – lui Alexandru cel Mare, personajul care, în universul romanului popular românesc, (ne-)a dat „Alexăndria”.

[19] Constantin Pascu, *Cartea românească veche în Biblioteca Brukenthal*, Sibiu, 1976, nr. 177, p. 111.
[20] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche, Tomul III, 1809-1830*, București, Edițiunea Academiei Române, 1912-1936, nr. 777, p. 22; cf. Nicolae Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910.
[21] Hildegard din Bingen, *Scivias*, părţile I-II, ediție bilingvă, traducere din limba latină de Marinela Diana Marinescu, îngrijire critică şi introducere de Lavinia Grijac, Iaşi, Editura Polirom, 2021, p. 10-11.

https://biblioteca-digitala.ro

BRESLELE SIGHIŞORENE REFLECTATE ÎN COLECŢIILE MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIŞOARA. RECIPIENT METALIC PENTRU OBȚINEREA CLEIULUI FOLOSIT DE TÂMPLARI (1727)

Nicolae TEŞCULĂ[1]

DIE SCHÄßBURGER ZÜNFTE IN DEN SAMMLUNGEN DES SCHÄßBURGER GESCHICHTEMUSEUMS. METALLBEHÄLTER FÜR DIE HERSTELLUNG VON TISCHLERLEIM (1727)

ZUSAMMENFASSUNG

Im Mittelalter konnte das Verbinden von Dielen mittels einer Kantenverbindung oder durch partielles Überlappen erfolgen. Es gab auch eine Verbindungsart mit falschen, versteckten Zinken, wobei in die Kanten eines jeden Brettes U-förmige Hohlräume eingeschnitten wurden, wo dünne Stangen eingeführt wurden, welche sich den jeweiligen Hohlräumen anpassten. Für einen besseren Halt wurde Leim verwendet, ein Kaseinleim, welcher aus Käse und Kalk hergestellt wurde oder ein Leim tierischer Herkunft.

*Sie verwendeten eine Reihe von Metallbehältern, um den Leim vorzubereiten. Die Substanzen wurden in sie eingeführt und durch Abbrennen wurde dann der Klebstoff erhalten. In den Sammlungen des Schäßburger Geshichtemuseums befindet sich ein Gefäß mit der Inv. Nr. 827. Es ist aus Bronze gegossen, zylindrisch, mit drei Standbeinen, von denen eines fehlt, und einer Stange für das Einsetzen eines Holzgriffes. Der Behälter hat einen Durchmesser von 10 cm, eine Höhe von 12,5 cm und eine Länge von 21 cm. An der Außenseite befindet sich eine vertiefte Inschrift: SI * HO * TI * 17 * 27, was SI (MON) HO (MIUS) TI (SCHLER) 1727 bedeuten würde. Er wäre der Besitzer des Containers, also der Tischlermeister Simon Homius, welcher dieses Gefäß im Jahre 1727 bekam.*

Schlüsselwörter: Sighişoara, Handwerker, Zünfte, Tischler, Leim.

La 1517, în primele statute orăşeneşti de la Sighişoara se arată că doar patru bresle au dreptul de a locui în cetatea Sighişoarei, şi anume: curelarii, aurarii, lăcătuşii şi croitorii. După cum arăta Richard Schuller, tâmplarii reprezentau o breaslă importantă, dovadă fiind numele unei străzi din cetate[2]. Sighişoara dispunea de o tradiţie în domeniul creării şi realizării stranelor din biserici, dacă ne referim la Johannes Reychmuth, precum şi în acela al confecţionării altarelor poliptice[3].

Aici îl amintim pe creatorul altarelor poliptice Johannes Stoß, fiul renumitului meșter Veit Stoß, originar din Nürnberg, care între 1510 și 1530 a fost membru al breslei tâmplarilor din Sighișoara. El este cunoscut pentru realizarea altarului dedicat Sf. Martin existent în Biserica din Deal din urbea de pe Târnava Mare. De asemenea, a realizat altarele pentru bisericile din Beia și Fișer (ambele în jud. Brașov).

---

[1] Doctor în istorie, director Muzeul de Istorie Sighișoara; e-mail: nicolaetescula@yahoo.com.

[2] Richard Schuller, *Alt Schässburg*, Schässburg, 1906, p. 20.

[3] A se vedea aici studiul lui Ernst Johann Graef, *Das ehebare Handwerk in Schäßburg. Die Tischlerzunft*, în „Schäßburger Nachrichten”, nr. 18, Heilbronn, den 1 Dezember 2002, 9. Jahrgang, p. 24-26.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al XVIII-lea aduce pe renumitul meşter sighişorean Georgius Philippi (1711-1777), care la 1735 devine meşter al breslei tâmplarilor. El este cel care realizează altarele baroce ale bisericilor evanghelice din Archita (jud. Mureş), din Richiş (jud. Sibiu), Vulcan (jud. Mureş), Viişoara (jud. Mureş) şi Seleuşul Mic (jud. Sibiu), şi baldachinul amvonului de la biserica evanghelică din Apold (jud. Mureş)[4].

În secolul al XIX-lea, în urbea de pe Târnava Mare mai funcţionează pe actuala stradă a Tâmplarilor din cetate meşterul Michael Graef (1734-1830), care devine un „tâmplar de artă”, specializat în realizarea de mobilier interior[5].

După cum vedem, avem de-a face cu meşteşugari specializaţi, care îşi depăşesc condiţia de meşter, devenind prin lucrările lor artişti consacraţi în epocă. Pentru realizarea lucrărilor lor, una dintre primele operaţiuni erau aceea de a îmbina scândurile.

În Evul Mediu, îmbinarea scândurilor se putea face printr-o îmbinare a canturilor sau printr-o suprapunere parţială. Mai exista o îmbinare prin cep fals, ascuns, când se recurgea la scobirea în canturile fiecărei scânduri a unor cavităţi de forma literei U, în care se introduceau stinghii subţiri pe măsura respectivei cavităţi. Pentru o mai bună prindere se făcea apel la clei, un clei de caselină obţinut din brânză şi var sau clei animal[6].

Revenind la clei, acesta era cunoscut din vremuri foarte străvechi, în oraşele stat din Mesopotamia, Sumer, Akkad, Assur şi Babilon, fiind obţinut de la animale sau din folosirea bitumului. De asemenea, în Egiptul antic era folosit la realizarea furnirurilor. Şi aici ei au preferat colagenii de origine animală, alături de care foloseau glutina, caselina şi albumina din sânge. De aici, se ajunge în lumea greco-romană, unde pe lângă substanţele sus menţionate se folosea şi cleiul de peşte. Abia în secolul al XVII-lea se va produce industrial cleiul, prin apariţia unei manufacturi de clei în Olanda, la 1690, şi în secol următor în Anglia, la 1754[7].

Pentru prepararea cleiului foloseau o serie de recipiente metalice. În ele erau introduse substanţele şi prin ardere la foc se obţinea cleiul. Astfel, în colecţiile Muzeului de Istorie Sighişoara avem un recipient cu nr. inv. 827. Acesta este turnat în bronz, de formă cilindrică, cu trei picioruşe, din care unul înlocuit, şi o tijă pentru prinderea unui mâner din lemn. Recipientul are un diametru de 10 cm, o înălţime de 12,5 cm şi o lungime de 21 cm. Pe exterior are o inscripţie adâncită SI*HO*TI*17*27, ceea ce ar însemna SI(MON) HO(MIUS) TI(SCHLER) 1727. Ar fi vorba despre propietarul recipientului, deci meşterul tâmplar Simon Homius care a primit acest vas în anul 1727[8].

Avem de-a face cu un obiect realizat la comandă pentru un meşter tâmplar, fiind o operă a meşterilor arămari sau turnători de clopote. Arămarii sunt indirect

---

[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*.
[6] Adrian Păunescu, *Structura materialelor. Panoul din lemn suport pentru pictură*, Universitatea Bucureşti, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justin Patriarhul”, disertaţie masterat, 2015, p. 9.
[7] Roland Ulmer, Philipp H. Westebbe, *Modifizierte Glutinkleibstoffe. Seminararbeit*, Technische Universität München, 2002, p. 3-5.
[8] Informaţie din fişa de evidenţă redactată de Julius Misselbacher la 20 septembrie 1958.

https://biblioteca-digitala.ro

menţionaţi prin cererea de angajare a calfei de turnător Noa din Sighişoara pentru a putea fi angajat la Bistriţa şi apoi prin interdicţia de import a produselor din cupru în 1580[9]. Din rândul acestora se va desprinde ulterior breasla turnătorilor de clopote. Importanţa tot mai crescândă a armelor de foc va determina perfecţionarea procedeelor de turnare a aramei, cositorului, a bronzului, astfel că această tehnică se va aplica şi la turnatul clopotelor, primii meşteri turnători de clopote fiind atestaţi la 1430[10].

Ca și în cazul altor obiecte aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie din Sighișoara, avem de-a face cu un obiect confecționat de breasla turnătorilor de clopote, o comandă specială realizată cel mai probabil cu ocazia unui eveniment, pentru un meșter respectabil al breslei tâmplarilor din Sighișoara.

Deși nu este realizat cu o măiestrie artistică deosebită, este un obiect util pentru realizarea cleiului atât de necesar muncii tâmplarilor, ale căror tehnici devin, din păcate, în ultima vreme tot mai mult uitate.

Nu în ultimul rând, obiectul are meritul de a duce la descoperirea unui meșter tâmplar sighișorean, a cărui activitate a fost uitată de-a lungul timpului, cercetările viitoare putând să aducă la lumină operele realizate de acest meșter sighișorean, până acum necunoscut.

Recipient metalic pentru obținerea cleiului (1727)

[9] Gernot Nussbächer, *Documente privind meşteşugurile din Sighişoara. Catalog de documente*, Brașov, Editura Aldus, 1998, p. 5.

[10] Idem, *Din cronici şi hrisoave: contribuţii la istoria Transilvaniei*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1987, p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE PRIVIND ARTA COSITORULUI
ÎN SPAȚIUL TRANSILVĂNEAN

Irina FARAON[1]

ASPECTS REGARDING THE ART OF TIN IN THE TRANSYLVANIAN SPACE

ABSTRACT

The tin vessels, of which the most numerous were the mugs, were considered valuable not only due to the production delimitation in a specific period of time between the 16th and 18th centuries but also due to their artistic peculiarities, which places them alongside gold, silver or gilded silver. Due to the affordable production price, the wide functionality, and also special artistic and decorative values, tin vessels represented a significant part of the wealth of the inhabitants from the villages and cities of those times.

The craft of tin processing developed in Europe between the 14th and 15th centuries from where it spread rapidly, including in Transylvania, where in the year 1393 was mentioned for the first time the artisan Andreas Toppengiesser from Sighișoara, proof that this trade was also practiced in this area.

Other important centers in Transylvania were Sibiu, Brașov, Cluj and Mediaș. The object made in these centers were characterized by specific features, which the artisans imposed based on their personality and the specifics of the area in which they were made, but in agreement with the European styles and influences.

Keywords: tin vessels, tin vessels art, tin, casting, engraving, the mark and the silver of the poor.

O categorie mai puțin cunoscută până nu de mult a ariei meșteșugărești, care producea cele mai răspândite și numeroase categorii de piese din cultura materială premodernă a Transilvaniei, este reprezentată de vasele din cositor, dintre care cele mai numeroase erau cănile. Cu toate că n-au fost executate dintr-un material nobil, aceste vase sunt considerate valoroase din punct de vedere al delimitării producției lor într-o anumită perioadă de timp, între secolele XVI-XVIII, dar și pentru particularitățile artistice ce le situează alături de vasele din aur, argint sau argint aurit.

Vasele din cositor, produse timp de două secole în număr mare și la un preț accesibil, au reprezentat o parte semnificativă a obiectelor din gospodăriile populației și din inventarele curților nobiliare, ale parohiilor și ale breslelor. Aceste vase aveau o largă funcționalitate, dar și deosebite valențe artistice și de decor[2], reprezentând mare parte din averea locuitorilor înstăriți din satele și orașele acelor timpuri. Ele erau utilizate în mai multe domenii sociale, având mai multe funcții, astfel în biserici, unde aveau funcție liturgică, iar cănile și farfuriile de breaslă, ce au depășit cu mult atribu-

---

[1] Istoric de artă, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Făgăraș;
e-mail: irinafaraon@yahoo.com.

[2] Ecaterina Telcean, *Căni de cositor din patrimoniul județului Bistrița-Năsăud*, www.cimec.ro, (accesat: 09.03.2021, ora 10,30).

https://biblioteca-digitala.ro

țiile lor de uz comun, erau folosite ca veselă la ocaziile mai speciale, cum ar fi de exemplu la adunările organizate cu prilejul alegerii unui nou conducător.

Meșteșugul prelucrării cositorului a devenit o artă în Europa secolelor XIV și XV, de unde s-a răspândit rapid. La originea acestei evoluții spectaculoase s-au aflat breslele, primele astfel de organizații profesionale luând naștere în marile centre Nürnberg (1285), Londra (1348), Lübeck (1360) și Praga (1371)[3]. În ceea ce privește Transilvania, începuturile acestui meșteșug au fost menționate pentru prima dată în anul 1393 și se referă la meșterul Andreas Toppengiesser din Sighișoara, numit turnător de oale[4], ceea ce indică faptul că în zonă se practica această ocupație. Meseria se pare că a fost adusă la începutul secolului al XII-lea de către grupuri de coloniști saxoni din zona Rhinului, care au fost așezați pe Valea Târnavei, în zona Sighișoarei.

În Brașov, prima mențiune documentară a meșteșugului datează din 15 mai 1488 – „Der Czyngysser" (turnător de cositor) –, urmată imediat de cea din 1489, când este menționat meșterul „Jorg Kannegyesser" (turnător de căni)[5].

Alte centre importante în care s-a dezvoltat acest meșteșug în Transilvania au fost Sibiu, Mediaș, Bistrița, Cluj, Baia Mare. În aceste centre, meseria de turnător în cositor a devenit cu timpul independentă, desprinzându-se din cea a turnătorilor de metale, dovadă fiind organizarea acestora în bresle. Astfel, un exemplu în acest sens este data de 5 decembrie 1568, când reprezentanții orașelor Sibiu, Sighișoara, Brașov, Mediaș, Bistrița și din alte scaune ale Universității săsești din Transilvania[6] s-au întrunit la Sibiu și au adoptat un statut unic al breslelor de turnători în cositor, ce reglementa întreaga activitate profesională, proporțiile aliajului, sistemul marcării, specializarea membrilor, precum și norme de etică profesională și de moralitate în viața privată. Până la această perioadă de independență, însă, pe parcursul secolelor al XIII-lea și al XIV-lea, când meseria se practica în cadrul breslelor turnătorilor de metale, alături de turnarea clopotelor, meșterii au fost menționați sub denumiri diferite, precum: „Toppengiesser", „Czyngysser", „Kannegiesser", „Faber stannarius", „Caldarista"[7].

Aceste centre de producție au lăsat drept moștenire numeroase obiecte realizate de-a lungul timpului, ce se remarcă prin calitatea realizării lor tehnice și artistice. Însă numărul acestora nu este atât de mare pe cât ar trebui, mai ales că acest meșteșug a cunoscut o perioadă de maximă dezvoltare pe tot parcursul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Acest lucru se datorează faptului că majoritatea acestor piese, ce erau deteriorate, erau topite[8], iar materia primă era refolosită.

---

[3] Gheorghe Mitran, *Cositorul transilvănean (Gotic-Renaștere-Baroc)*, Brașov, Editura C2 Design, 2002, p. 17.

[4] Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei RPR, 1954, p. 71.

[5] Gh. Mitran, Raluca Moscaliuc, *Arta cositorului transilvănean de la Renaștere la Baroc. Secolul al XVI-XVIII-lea. Catalog de expoziție*, Brașov, 2012, p. 13.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*, p. 17.

[8] Mária-Márta Kovács, *Obiecte de cositor din colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 2011, p. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a survenit declinul acestui meșteșug, care se datorează și marilor schimbări petrecute în cultura materială a secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea precum răspândirea faianței, descoperirea pe plan european a porțelanului și răspândirea lui pe plan mondial. Toate acestea au dus la înlocuirea pieselor de cositor cu obiecte realizate din ceramică și faianță în rândurile aristocrației și nobilimii, respectiv, începând cu secolul al XIX-lea, în mediul burghez și în bresle. După această scurtă perioadă de secundariat, arta cositorului a renăscut și a cunoscut noi stadii de dezvoltare către finele secolului al XIX-lea, odată cu redescoperirea stilului gotic, a clasicismului greco-roman, cu creșterea productivității și a organizării producției pe ateliere.

De atunci și până în prezent, puține ateliere au continuat tradiția și producția în registrul quasi-manufacturier; dintre acestea, cele mai cunoscute din Europa sunt Artina SKS și WMF, creatoare de mărci proprii de calitate a execuției și de puritate, precum „Zinn 95%" sau „Rein 95% Zinn"[9], care reflectă proporția cositorului în aliaj. Colecțiile recente și contemporane conțin piese decorate cu splendide motive clasice, basoreliefate, împrumutate de obicei din pictura secolelor al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea, respectiv din opera unor Mari Maeștri precum Albrect Dürer, Rembrandt ori Carl Spitzweg. Toate obiectele realizate de-a lungul timpului de meșterii artei cositorului au fost confecționate din aliaje ale acestui material cu nichelul, cuprul, plumbul, zincul și argintul, turnate, bătute, cizelate, basoreliefate și gravate. Obiectele metalice rezultate au fost utilizate ca atare sau constituiau părți ale unor ansambluri în combinație cu lemnul, cu pielea, cu piatra, ceramica ori cu sticla.

Piesele deosebite ale acestei arte au decorat în trecut, dar și în prezent, casele princiare și regale ale Europei, marile muzee ale lumii, precum și o serie de hoteluri, case particulare, crame sau cabane vânătorești. Un exemplu al longevității utilizării acestor piese de cositor, care s-a datorat dublei sale funcțiuni (utilitară și decorativă), este folosirea lor și în prezent în cadrul unor hoteluri sau localuri, precum hotelul „Hofbrauhaus am Platzl"[10] (Palatul Berii) din München, care își întâmpină oaspeții cu veselă, tacâmuri și piese de decor din cositor. Toate acestea demonstrează că cositoarele au fost foarte iubite și sunt încă apreciate datorită valorii lor artistice, documentare, memoriale, dar și vechimii[11].

Staniul și cositorul. Staniul sau cositorul este un element chimic din grupa a IV-a a tabelului periodic al elementelor[12]. Prima menționare a acestui metal care, după cum credeau unii oameni avea unele proprietăți magice, apare încă din textele biblice. Staniul a jucat un rol decisiv în îmbunătățirea vieții în timpul epocii bronzului, când cel mai durabil aliaj de metal pe care îl avea omul, bronzul, era obținut prin adăugarea staniului în cupru. Timp de câteva secole, obiectele se făceau în totalitate, de la unelte la bijuterii, din acest material. De-a lungul timpului, acesta a fost utilizat pentru protejarea altor metale (fier, cupru, aliaje) contra coroziunii, prin

[9] https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=716828331726196&id=716509055091457&__tn__=K-R (accesat: 19.10.2021, ora 9).
[10] *Ibidem.*
[11] Gh. Mitran, Raluca Moscaliuc, *Protejarea patrimoniului cultural mobil. Măsuri de conservare a bunurilor culturale din colecții particulare*, Brașov, Editura Tipotex, 2001, p. 55.
[12] http://ro.wikipedia.org/staniu (accesat: 20. 09. 2021, ora 13).

https://biblioteca-digitala.ro

acoperirea lor cu staniu, prin cositorire[13]. Staniul este moale, maleabil, se topește și se toarnă fără dificultăți, putând lua orice formă. Poate fi laminat în foi subțiri până la folii de staniol sau folii de sârme folosite pentru placare sau intarsii și filigran. Se aliază cu ușurință cu alte metale precum: plumbul, bismutul, antimoniul, cuprul, kad-miul, argintul. La o temperatură de + 12,4 grade C începe procesul de descompunere, la o temperatură de – 20 grade C devine pulberi, iar la – 48 grade C apare un proces rapid de dezintegrare. Astfel, la temperaturi de – 20 grade C o bucată de cositor își pierde înfățișarea obișnuită – aspectul solid și culoarea gri-argintie, cu luciu metalic caracteristic –, transformându-se într-o pulbere cenușie. Se spune că fenomenul ar fi fost constatat în Rusia, în 1867, în timpul unei ierni geroase: la Sankt Petersburg se găsea, într-un depozit subteran, păzit de încuietori zdravene, un bloc mare de cositor, ce făcea parte din tezaurul statului. Spre marea surpriză a paznicilor tezaurului, în primăvara următoare în locul bucăților de cositor n-a mai fost găsită decât o grămă-joară de pulbere cenușie[14].

Toate aceste proprietăți, cu avantajele și dezavantajele lor, trebuiau să fie bine cunoscute de meșteri. Întregul proces de prelucrare a cositorului depindea atât de această cunoaștere, dar și de experiența și îndemânarea meșterului.

Extracția și utilizarea staniului pot fi datate la începutul epocii bronzului, în jurul anului 3000 î.Chr. El a avut un rol important pe parcursul epocilor preistorice. Bronzul, care a avut avantajul de a fi mai dur și mai aspectuos, a fost folosit în Orientul Mijlociu, în Tailanda, China sau India. Migrația popoarelor în antichitate a determinat apariția unor piedici în aprovizionarea cu cositor și a redus posibilitățile aliajului de bronz, fenomen care a determinat apariția fierului.

Odată cu răspândirea staniului în China, el a ajuns apoi și în Europa. Marile mutații care s-au produs în lumea veche, drumurile lungi și nesigure din Orient au determinat apariția unor puternice centre de exploatare și în Europa. Au fost astfel descoperite și exploatate rezerve locale de staniu, care au garantat o aprovizionare constantă și sigură de materie primă. Prin urmare, țări precum Spania, Anglia sau Portugalia au devenit importante zone de exploatare. Minele englezești, de exemplu, erau foarte bogate și acopereau necesitățile Europei cu materie primă de calitate.

O primă etapă de înflorire a turnării cositorului în Europa Centrală a avut loc când acest meșteșug a început să se desprindă de prelucrarea altor metale și să se distingă printr-o activitate profesională independentă, în secolul al XII-lea, datorită deschiderii minelor din Munții Metaliferi, mai întâi în Boemia, apoi în Saxonia[15]. În aceste zone, în secolele al XV-lea și al XVI-lea s-au deschis noi mine, iar cele vechi și-au mărit puterea de exploatare. Drept urmare, înflorirea mineritului din aceste zone a determinat răspândirea lingourilor de cositor spre atelierele din vestul Europei. Această răspândire, precum și apariția unor rețele specializate care mijloceau circula-ția materialelor, au determinat o dezvoltare fără precedent a meșteșugului prelucrării cositorului în aproape toate orașele europene.

---

[13] Gh. Mitran, Raluca Moscaliuc, *Arta cositorului* ..., p. 54.
[14] www.descoperă.ro./strigătul cositorului și alte șapte lucruri fascinante despre metale (accesat: 24.09.2021, ora 11,20).
[15] Gh. Mitran, *op. cit.*, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

În țara noastră, orașele din Transilvania reprezentau importante centre meșteșugărești, legate de importantele ateliere comerciale orientale și apusene. Astfel, atelierele transilvănene se aprovizionau cu materie primă, care venea în calupuri sau lingouri, din Boemia, Slovacia, Viena sau Cracovia. Acestea erau topite și aliate cu plumbul pentru a le conferi rezistență, în proporțiile stabilite de statute, pentru a nu deveni nociv. Aceste proporții au fost impuse de reglementări ale Dietelor și astfel pe parcursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea proporțiile de staniu și plumb în aliaj au fost modificate în repetate rânduri: la Dieta din 1571 au adoptat mostra nürnbergheză, care a permis folosirea plumbului doar în cantitate redusă, în raport de 10 părți de staniu la o singură parte de plumb. Dietele de mai târziu, și anume din 1609 și 1625 au acceptat folosirea unui conținut mai ridicat de plumb, în proporție de 6 la 1[16]. Acesta a fost cositorul de cea mai slabă calitate din Europa, permisă în confecționarea vaselor pentru mâncare și depozitarea mâncărurilor.

În comparație cu prima parte a secolului al XVI-lea, când turnătorii transilvăneni în cositor au utilizat aliajul de staniu și plumb de cea mai bună calitate, cu un conținut ridicat de cupru, la fel ca în atelierele din Nürenberg, spre sfârșitul secolului s-a redus semnificativ și proporția de cupru din aliaj – de la o valoare de peste 1% aceasta a scăzut sub 0,4 %. Acest aliaj devenit uzual în ultima parte a secolului al XVI-lea a fost utilizat pe tot parcursul secolului al XVII-lea. Calitatea aliajului a scăzut treptat începând cu secolul al XVIII-lea, paralel cu decăderea obiectelor de cositor; o explicație posibilă pentru acest proces ar fi dorința meșterilor de a rămâne pe piață prin confecționarea unor produse mai ieftine. Astfel, obiectele realizate în prima parte a secolului prezintă un proces mai ridicat de plumb, mai exact un sfert din aliaj.

În funcție de aceste proporții variate ale aliajului, se pot stabili trei perioade de evoluție ale cositorului: prima perioadă, caracterizată prin folosirea aliajelor de bună calitate, durează până în a doua treime a secolului al XVI-lea; în a doua perioadă, între ultima treime a secolului al XVI-lea și pragul dintre secolele al XVI-lea și al XVII-lea, a fost utilizat un aliaj mai slab decât proporția de 6 la 1; ultima perioadă, secolul al XVIII-lea, este caracterizată de utilizarea unui procent foarte ridicat de plumb, aliajul obținut nefiind acceptat în mod oficial pentru confecționarea veselei.

Atelierele existente în Transilvania se aprovizionau cu cositor atât din import, așa cum am specificat mai înainte, dar și cu materie primă ce provenea din exploatări miniere din Transilvania, ce avea însă o calitate mai slabă, fiind cunoscut sub denumirea de cositor negru. Cantitatea de cositor necesară, ce era din ce în ce mai mare, era procurată și prin achiziționarea de cositor vechi, de pe piața internă și externă, obținut prin topirea și returnarea pieselor vechi. Toate aceste modalități de procurare a materialului necesar demonstrează că atelierele transilvănene dispuneau de organizarea necesară pentru o aprovizionare continuă, dar și amploarea pe care o avea acest meșteșug. Beneficiarii acestor produse de cositor erau negustorii, gospodăriile orășenești, ale burghezilor și nobililor, curțile princiare și nobiliare, administrația orașelor, târgurilor, bisericile și mănăstirile, castelele, cetățile. Diversitatea utilizării, larga

[16] Mária-Márta Kovács, *op. cit.*, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro

accesibilitate a tuturor categoriilor sociale, difuzarea producției în majoritatea mediilor sociale au conferit acestei arte un caracter democratic[17].

Meșteșugul turnării cositorului a cunoscut deci, din secolul al XVI-lea, o amplă dezvoltare, dovedită de numărul mare de mențiuni documentare, dar și de produsele lucrate în această perioadă[18]. Supranumit „argintul săracului"[19], cositorul a suplinit bogăția de forme și ornamente ale argintăriei din clasele nobiliare. Epoca de apogeu a producției de cositor se întinde pe tot parcursul secolului al XVII-lea și până la sfârșitul celui de al XVIII-lea.

Toate aceste cositoare, prin formă, decor și ornamentație, ilustrează o mare varietate de stiluri și tendințe artistice, manifestate pe parcursul celor două secole, ce a parcurs stilistic drumul de la Renaștere la Baroc și Rococo, până în secolul al XIX-lea când abundă producția de obiecte lucrate în maniera vechilor stiluri.

Prelucrarea și ornarea obiectelor de cositor

Procedeele prin care erau prelucrate obiectele de cositor erau destul de simple. Metalul era topit, apoi amestecat cu un procent de plumb pentru a i se conferi mai multă rezistență. Acest procedeu, de preparare a aliajului, era în schimb una din cele mai importante operațiuni tehnologice. Aceste proporții, așa cum am arătat mai înainte, au variat de la o epocă la alta sau de la o zonă la alta. Astfel, conform punctului 7 din statutul breslei turnătorilor în cositor, din 5 decembrie 1568, aprobat de Universitatea Săsească, proporțiile necesare pentru obținerea unui bun aliaj, care trebuiau respectate cu strictețe, erau de 10 funți staniu, la care se adăuga un funt de plumb[20]. Statutul nu făcea altceva decât să întărească din punct de vedere juridic un principiu respectat și aplicat din vechime. Pentru verificarea purității staniului se făcea o probă numită „Zinnfeder", ce consta în aplicarea pe o mostră din staniu fluid a unor ștanțe, calitatea materialului apreciindu-se astfel după claritatea apariției mărcilor. În Franța, de exemplu, piesele marcate cu litera „F" sub coroană desemnau cositorul fin cu 5% plumb, iar cele inscripționate cu litera „C" indicau un cositor comun cu 10% plumb[21]. În Austria, Ungaria, Slovacia, Transilvania, aliajul de cositor care conținea plumb în proporție de 1 la 10 era marcat cu ștampila „P.Z." (Probzinn), în timp ce cositorul în care procentul de plumb era sub limitele standard purta marca „F.Z." (Feinzinn). Obligația de a marca toate aceste piese era a meșterilor ce le produceau și aveau scopul de a garanta calitatea aliajului folosit.

A doua operațiune după obținerea aliajului era turnarea și alegerea formelor necesare, și anume tipare de ghips, nisip sau metal, formate dintr-o manta (înveliș) și un nucleu (miez)[22]. Din nisip, ghips sau lut au fost confecționate primele forme de turnare, însă datorită faptului că ele puteau fi folosite numai de câteva ori, au fost înlocuite de cele de metal, precum fierul, bronzul sau alama. Pentru a fi turnat, staniul

---

[17] Gh. Mitran, Raluca Moscaliuc, *op. cit.*, p. 15.

[18] https://cetatea făgărașului.com/obiecte de cositor din colecția Muzeului Brukenthal (accesat: 11.08.2021, ora 14.30).

[19] https://www.historia.ro/arta cositorului în colecția MNAR (accesat: 26.08.2021, ora 11).

[20] Gh. Mitran, *Cositorul transilvănean sub semnul Renașterii*, în „Cumidava", XIII/2, Brașov, 1983, p. 124.

[21] Idem, *Cositorul transilvănean ...*, p. 33.

[22] Ana Maria Haldner, *Colecția de cositoare. Catalog*, Sibiu, 1972, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

fluid trebuia să aibă o anumită temperatură care asigura calitatea obiectului finit. Un rol important îl avea deci experiența meșterului, căci o temperatură mai mare sau mai mică determinau consecințe atât asupra aspectului, cât și rezistenței piesei. Aliajul topit era turnat cu un polonic de fier până ce spațiul dintre miez și înveliș se umplea complet. Urma apoi răcirea, ce trebuia să se realizeze în mod egal pe toată suprafața obiectului, apoi acesta era dat la strung pentru a fi netezit, fiind supus astfel unei operații de eliminare a zgurii de turnare și de lustruire cu ajutorul unor unelte speciale precum piele, piatră abrazivă sau pietre poroase. Toate aceste operațiuni tehnologice confereau cositorului un aspect asemănător cu al argintului.

În cazul în care obiectele erau formate din mai multe părți componente, cum este cazul cănilor, aceste părți erau prelucrate separat și apoi îmbinate și lipite între ele cu liant de cositor la cald. Astfel toartele, piciorușele, ciocul sau alte elemente funcționale ori decorative erau turnate în forme cu decor excizat și lustruite până a fi lipite pieselor mari.

Ornamentarea obiectelor de cositor se realiza prin procedee variate, adesea combinate pe același obiect, dar aflate în legătură cu specificul și cu complexitatea modelului și a suprafețelor afectate. Cositorul era un material potrivit pentru executarea unor ornamente cu reliefuri fine, care produc efecte de lumini și umbre ce amplifică valoarea artistică a piesei. Tipul de ornamente în relief s-a răspândit sub denumirea de cositor nobil (Edelzinn) și era specific Transilvaniei numai decorului toartelor, piciorușelor sau plachetelor. Această ornare în relief se realiza prin turnare directă în negativ, cele mai bune și mai scumpe fiind cele de alamă, ele însele considerate adevărate opere de artă. O altă specie de ornamente în relief erau motivele turnate în ronde-bosse[23], care se prelucrau separat și se alipeau pieselor. Relieful plat se obținea prin gravare cu acizi, procedeu scump și mai rar aplicat. Numeroase piese lucrate în tehnica turnării în relief la Nürnberg în secolele XVI-XVII au fost executate în replică și de meșterii transilvăneni. Aceștia s-au remarcat în folosirea acestei tehnici mai ales în realizarea decorului toartelor cănilor, plachetelor și a unor modele după talerele nürnbergheze.

Ornamentele turnate nu au fost executate întotdeauna de același meșter căruia i se datorează corpul obiectului. Cererile mari pentru aceste componente turnate au determinat apariția unor specializări în rândul maiștrilor turnători în cositor[24], alături de confecționarea vaselor, unii s-au perfecționat în turnarea acestor componente, iar alții au procurat cantitatea necesară de la ei. Un astfel de meșter a fost Lukas Meldt (1701-1735), din cadrul breslei brașovene, a cărui activitate se caracterizează, pe lângă confecționarea de obiecte, și prin multiplicarea toartelor decorate în relief. În secolul al XVII-lea, în cadrul centrului existent în Sighișoara erau turnate de meșterul identificat cu inițialele „G.B.”, iar la Brașov, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, de către meșterul Christian Teutsch[25].

Deci, această tehnică de ornamentare în relief, prin turnarea toartelor sau altor părți componente, era specifică atelierelor transilvănene, în timp ce atelierele centrale

[23] https://ro. Wkipedia.org./rondbod sau ronde-boss (accesat: 04.10. 2021, ora 15,30).
[24] Gh. Mitran, *Cositorul transilvănean sub semnul* ..., p. 124.
[25] https://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php. Vida 2013 (accesat: 17.09.2021, ora 9.45).

https://biblioteca-digitala.ro

și vest-europene lucrau aproape întreg repertoriul ornamental în această tehnică. Tehnica decorării prin turnare, folosită astfel în atelierele franceze și germane, avea dezavantajul unei rigidități în ceea ce privește repertoriul ornamental, un astfel de decor turnat în volume limitând atât varietatea ornamentelor, cât și fantezia și îndemânarea meșterului ce le realiza. Buna lor realizare depindea atât de perfecționarea și specializarea tehnicii de turnare, cât și de gravarea în negativ a formei respective.

Gravarea a fost tehnica predominantă pentru întreg materialul transilvănean, în condițiile în care celelalte procedee se limitau în general la anumite suprafețe sau componente.

Elementele decorative executate prin gravare au fost pe toată perioada de prelucrare a cositorului în special motive decorative vegetale și zoomorfe, în timp ce scenele figurative și figurile omenești au fost foarte puțin reprezentate. În privința ornamentelor vegetale, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea s-a remarcat tendința de stilizare a anumitor flori, mai ales a trandafirului și lalelei, dar și a frunzelor acestora, reprezentate ca un oval alungit având tija realizată printr-o simplă linie frântă. Acestea au evoluat de-a lungul timpului, de la această realizare stilizată spre un naturalism din ce în ce mai pronunțat, pentru ca mai apoi, din a doua parte a secolului al XVIII-lea, spre manierism. Această evoluție a motivelor ornamentale de pe lucrările din cositor executate prin gravare marchează trecerea de la prezentarea statică spre un dinamism tot mai accentuat și ponderea tot mai mare pe care o capătă elementul local ca sursă de inspirație. Toate acestea pot fi considerate elemente de datare deosebit de importante alături de diversele știri cu privire la centrele de influență și deplasarea acestora în timp pe care le conțin[26].

Pentru obținerea unor piese spectaculoase din punct de vedere ornamental, a fost folosită și ștanțarea, considerată o tehnică suplimentară de decorare. Cu ajutorul unor ștampile pe care erau executate anumite motive mici, bătute sau imprimate, pe vas se obținea în negativ decorul, care se deosebea de linia gravată prin adâncimea și lungimea mai accentuată dar și prin faptul că marginile lui prezentau întotdeauna asperități și inegalități. Astfel, prin aplicarea repetată a ștanțelor una după alta au fost obținute brâiele ornamentale de la baza cănilor, din imediata apropiere a buzei sau de pe marginea capacului. Aceste brâie reprezentau în perioada mai veche singurul decor al cănilor, însă în secolul al XVIII-lea ele erau însoțite în paralel și de ornamente realizate prin gravare.

Mărcile cositoarelor

Sistemul de marcare al obiectelor de cositor a constituit de-a lungul timpului o temă mult studiată și tratată în literatura de specialitate. Mărcile au fost studiate astfel din mai multe puncte de vedere, precum tehnica poansonării, tipologia mărfurilor, evoluția lor din punct de vedere stilistic și cronologic, calitatea aliajului, precum și identificarea meșterilor și a centrelor de producție.

Sistemul de marcare și tipurile de mărci au apărut ca expresie juridică a sistemului de organizare a meșteșugului în bresle[27]. Sistemul de poansonare a apărut imediat după adoptarea primelor statute ale breslelor stănarilor, care prevedeau obli-

[26] Ana Maria Haldner, *op. cit.*, p. 10

[27] Gh. Mitran, Raluca Moscaliuc, *op. cit.*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

gativitatea meșterilor de a-și marca produsele. În urma cercetării numeroaselor cositoare existente, s-a constatat că în secolele XIII-XV sistemul de marcare nu se încetățenise, produsele din acea perioadă fiind recunoscute după elemente decorative sau inscripțiile cu datări ori cu numele meșterului. Abia în secolul al XVI-lea, în urma dezvoltării meșteșugului, a fost necesar un sistem bine organizat de marcare. De exemplu în Franța, poansoanele de meșteri au fost obligatorii din 1382, însă controale asupra lor s-au făcut doar mult mai târziu, între anii 1674-1676 și definitiv în 1691.

În Transilvania sistemul de poansonare a pieselor s-a răspândit la sfârșitul secolului al XVI-lea. Marcajele garantau calitatea execuției produselor, respectarea procedeelor tehnice, certificau dreptul de monopol al breslei, precum și proporțiile aliajului pentru a nu avea efecte toxice la utilizare. Acestea erau aplicate pe lucrări prin ștanțare, rareori fiind incluse în tiparul de alamă gravat în care erau turnate anumite componente.

În ansamblu, aceste mărci pot fi împărțite în trei categorii[28]: 1. insignele de atelier, conținând inițialele meșterului sau în cazuri mai rare, numele său întreg și uneori un semn heraldic al atelierului; 2. stema orașului sau numele acestuia; 3. marca de calitate, reprezentată prin denumirea acesteia (Feinzinn, F.Z., Probzinn, P.Z.) sau printr-o insignă de calitate – trandafir repetat o dată, de două sau de trei ori, ori prin specificarea locului de extracție a metalului.

Cele trei categorii au fost de-a lungul timpului îmbinate între ele sau combinate pe aceeași lucrare. Locul aplicării varia de la oraș la oraș. Astfel, atelierele brașovene aplicau mărcile pentru căni pe capac, la interior, în timp ce cele sibiene și sighișorene le aplicau pe umărul toartei[29]. Pe acestea din urmă, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea apăreau două mărci alăturate, una cu inițialele meșterului și eventual cu însemnul atelierului, iar cea de a doua fiind reprezentată de stema orașului. În aceeași perioadă, pe lucrările atelierelor din Brașov apare o marcă unică, ce îmbină inițialele meșterului și stema orașului. Mai târziu, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, Sibiul a preluat tradiția brașoveană, pe farfurii apărând câte două mărci identice cu inițialele de meșter și stema orașului, orientate invers una față de cealaltă. Specializarea unor meșteri în confecționarea doar de toarte a condus, în secolul al XVIII-lea, la o circulație intensă a acestora în mai multe ateliere transilvănene. Astfel, mărcile erau turnate cu decorul, fiind plasate tot pe umărul toartei. Au apărut în acest fel mai multe piese considerate curiozități[30] de către experți și anume căni brașovene cu toarte sighișorene sau căni sibiene și sighișorene cu toarte marcate cu poansoane brașovene. Pe lângă acestea, au mai apărut și unele căni brașovene marcate cu cele două tipuri de poansoane, unul pe capac la interior, care reprezenta apartenența meșterului artizan al piesei propriu-zise, și unul pe umărul toartei, care semnifica apartenența meșterului care a turnat-o.

Locul unde se plasează mărcile, indiferent de categorie, este în general: pentru căni, partea de sus a toartei sau interiorul capacului; pentru platouri sau farfurii,

---

[28] Ana Maria Haldner, *op. cit.*, p. 15.
[29] Gh. Mitran, Raluca Moscaliuc, *op. cit.*, p. 15.
[30] Gh. Mitran, *Cositorul transilvănean ...*, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro

până la începutul secolului al XVIII-lea, aversul marginii, iar după aceea reversul centrului. La alte lucrări se alegea de asemenea un loc mai puțin expus vederii.

În Transilvania, modelul de marcare a pieselor poate fi clasificat în patru tipuri: ștampile numai cu stema orașului – secolul al XVI-lea; ștampile duble cu stema orașului și separat cu inițialele meșterului – între secolele XVI-XVIII; ștampile combinate cu stema orașului și inițialele meșterului – secolele XVII-XVIII; ștampile de calitate, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

În această regiune, cele mai frumoase mărci le-au produs meșterii sighișoreni (dubă marcă, cu stema orașului și inițialele meșterilor), M.G., O.K., G.E., G.B. – secolul al XVII-lea, meșterii brașoveni G.K. (secolul al XVI-lea), M.M.K. (1693-1712), L.M. (1701-1735), M.M. III (1740-1793), S.M. (1759-1805), dar și sibienii, precum G.W., A.E., Georgius Beer – gravor de excepție. Pe lângă aceștia, au fost și numeroși meseriași care, în urma realizării unor probe de meșter extraordinare, au devenit meșteri pe parcursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea.

Cele mai importante legături pe care le-au avut de-a lungul timpului meșterii transilvăneni au fost cu mediile meșteșugărești germane, slovace și bohemiene. Aceste influențe se pot identifica atât în producție, cât și în concepție. Circulația caietelor de modele ale calfelor și meșterilor, a articolelor de cositor în aceste zone a asigurat înscrierea producției transilvănene în ansamblul valorilor europene. Mărcile transilvănene certifică identificarea unui meșter artistic, apartenența la matricea geografică și culturală a cărei personalitate s-a remarcat în concurența artistică europeană[31].

În concluzie, se poate afirma că obiectele din cositor realizate în Transilvania sunt specifice pentru nivelul de cultură și civilizație din acest spațiu, meșterii care le-au realizat impunându-și personalitatea și specificul zonei în care le realizau, totodată fiind însă în concordanță cu stilurile și influențele europene. Cositorul transilvănean s-a caracterizat prin individualitate, evoluând prin tradiționalism și printr-o dezvoltare mai lentă a formelor și ornamentelor, deși a traversat și a exprimat în totalitate principalele curente artistice și stilistice europene. Specificitatea acestuia constă în concordanța concepțiilor și stilurilor de exprimare artistică în raport cu normele și formele stilurilor europene. Întregul repertoriu ornamental se caracterizează printr-o compoziție exactă, respect pentru proporții, preferință pentru detalii, spre reprezentările cât mai fidele ale obiectelor din natură, transpuse într-o lume statică sau în mișcare, cu o semantică și stilistică inconfundabile.

Colecția de cositoare a Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”

Colecția de obiecte din cositor a Muzeului, ce conține un număr de 25 de piese, s-a constituit mai ales prin achiziții de la diverși colecționari sau persoane fizice, dar și printr-o serie de donații. Ultimele achiziții înregistrate în patrimoniul muzeului nostru au fost făcute în anul 2018, marea lor majoritate provenind din colecția particulară a colecționarului făgărășean Carol Fülöp Szöcs.

Dintre acestea, cea mai mare parte este reprezentată de farfurii din cositor – 8 piese –, toate fiind încadrate cronologic în secolul al XVIII-lea, din această categorie fiind datate următoarele piese: A 264 (anul 1754), A 283 (1767), A 286 (1779), A 601 (1773); linguri de cositor – 2 piese –, acestea fiind încadrate în secolul al XIX-

[31] *Ibidem*, p. 48.

https://biblioteca-digitala.ro

lea; un castron de cositor cu toarte, o tavă și o cană, ce sunt încadrate în secolul al XVIII-lea – dintre acestea cana Csz 1.392 (1707), fiind singura cu o datare certă. Restul pieselor este reprezentat de obiecte care conțin în componența lor și piese de cositor, o cană de sticlă cu capac de cositor, A 56 (1879), precum și un număr de 11 cancee cu capac de cositor, toate fiind încadrate cronologic secolului al XVIII-lea.

Centrele de producție reprezentate în colecție sunt în special cele transilvănene, precum Sibiu, Brașov sau Sighișoara. Piesele străine provin toate din ateliere austriece, ajungând în zonă prin importuri. Cu toate că numărul pieselor din această categorie nu este mare, ele ocupă un loc important în patrimoniul nostru, fiind considerate reprezentative pentru arta cositorului, piesele făcându-se remarcate prin frumusețea și varietatea elementelor ornamentale și decorative. Numărul mare de piese datate din secolul al XVIII-lea se datorează epocii de apogeu a producției obiectelor de cositor, care s-a manifestat până spre sfârșitul acestui veac. Pe parcursul secolului următor se prelucrează din ce în ce mai puțin cositorul, iar calitatea obiectelor scade. O urmare directă va fi desființarea breslelor din majoritatea orașelor la începutul deceniului opt al secolului al XIX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

O GENEALOGIE A CASEI PRINCIARE CANTACUZINO, ATRIBUITĂ LUI CONSTANTIN CANTACUZINO, CAIMACAM AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI, PĂSTRATĂ ÎN PATRIMONIUL MNIR

Ginel LAZĂR[1]

A GENEALOGY OF THE PRINCELY HOUSE OF CANTACUZINO, ATTRIBUTED TO CONSTANTIN CANTACUZINO, KAYMAKAM OF WALLACHIA – PART OF MNIR PATRIMONY

ABSTRACT

In the Bucharest museology there are two genealogical manuscripts related to the Cantacuzino family, both part of the national patrimony. We believe that the two genealogies have a common link and they were created by the same author. One of them, the older one, assigned for the first time after thorough research to the kaymakam Constantin Cantacuzino, has a history chapter named „Maison des Princes Cantacuzène"(estimated to be dated 1849-1850 based on the context) and it is preserved in The National Museum of Romanian History (NMRH). The other manuscript, dated 1874, authenticated as original by the Ilfov Tribunal, was written, signed and sealed by the former kaymakam Constantin Cantacuzino and now it is being preserved in the National Museum of Romanian Literature (NMRL).

The NMRH manuscript contains 24 sheets of paper, calligraphed with black ink in the French language. The manuscript, held together by a solid leather binding, has been recently restored by Cristina Petcu, expert in the field. Prior to that it was the subject of laboratory investigation, performed by Cristina Carșote PHd. After the restoration work it was part of the micro-exhibition – „Exhibit of the month" – in May 2021. Although there is no known proof regarding the creator of the manuscript we can demonstrate, by the historical context and similiarities with the NMRL Genealogy, that the author was the former kaymakam Constantin Cantacuzino (1848-1849).

The Genealogy is structured in three disproportioned size chapters, the first one being the basis of the manuscript and the most consistent part. The following chapters are brief presentations that complete the work in a useful way. The first part of the Genealogy is named „Maison des Princes Cantacuzène" and presents the importance of the Cantacuzino family one of the most prestigious in Europe, a family that served the Byzantium Empire through emperors, generals, high dignitaries, marking the European history since 11th century. The second chapter, named „Charges remplies par la famille Cantacuzène" mentions the dignities occupied by the Cantacuzino family over the centuries, starting with Byzantine emperors, princes from Balkan Peninsula, including Danubian Romanian Principalities, until generals and high dignities from the Orient, Russia and Austria. After this, there is a subchapter about „Dignities". The last part, named „Armes de la Maison des Princes Cantacuzène", describes the coat of the arms of Cantacuzino family and all its forms during the history. The shield, consisting of nice pieces, has the Latin motto: „Quae nocent, docent" which translates as „What harms, teaches you".

Keywords: The Genealogy, the Cantacuzino family, *Constantin Cantacuzino, kaymakam of Wallachia*, 1849-1850, The National Museum of Romanian History.

[1] Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Național de Istorie a României, București; e-mail: eugeniulazar@yahoo.fr.

https://biblioteca-digitala.ro

„Genealogiile” de factură Cantacuzină au menirea de a demonstra încă o dată dacă mai era nevoie, preocuparea permanentă a boierimii noastre princiare pentru istoria familiei. Această grijă pentru consemnarea „curgerii neamului“, indiferent de scopul pentru care a fost alcătuită, interesează nu numai familiile, ci şi istoria naţională. Cu atât mai mult cu cât familia în cauză numără printre strămoşii săi împăraţi şi despoţi bizantini, principi şi demnitari ai Principatelor Române, cu înrudiri în toată Europa de Sud-Est şi de Apus, ei înşişi făuritori ai istoriei[2].

În muzeografia bucureșteană există două manuscrise de factură genealogică Cantacuzină, care se păstrează în patrimoniul național mobil. Cele două „Genealogii” au o legătură „paternă“ comună. Primul manuscris, edit[3], atribuit în premieră, după o cercetare temeinică, caimacamului Constantin Cantacuzino, conținând o primă parte istorică consistentă intitulată „Maison des Princes Cantacuzène“, datat contextual (1849-1850), se conservă în cadrul Muzeului Național de Istorie a României (MNIR), fiind și cel mai vechi, dintre cele două manuscrise redactate în secolul al XIX-lea[4], iar al doilea manuscris, până de curând inedit, datat în anul 1874, redactat, semnat și sigilat de fostul caimacam Constantin Cantacuzino, precum și autentificat de Tribunalul Ilfov, se conservă în cadrul Muzeului Național al Literaturii Române (MNLR)[5]. Semnătura olografă a lui Constantin Cantacuzino, din cadrul „Genealogiei” MNLR, este de factură tradițională, în redacția română de tranziție, întâlnită la pagina 23, la sfârșitul textului genealogic, sub titulatura fostului caimacam, în vecinătatea sigiliului inelar aplicat în ceară roșie. Utilizarea albafetului de tranziție în conținutul semnăturii din anul 1874, denotă reîntoarcerea la tradiție și apelul la funcția de caimacam al Țării Românești din perioada 1848-1849, măsură necesară impusă de nevoia de legitimitate dinastică și autoritate princiară. În partea opusă a semnăturii olografe se găsește

---

[2] Ginel Lazăr, *O genealogie inedită a Casei Princiare Cantacuzino, ramura Măgureanu*, în „Collegium Mediense, XI, Comunicări științifice”, XX, Mediaş, 2021, p. 46.

[3] Cătălina Opaschi, *O Genealogie inedită a familiei Cantacuzino și herburi Cantacuzine*, în „Cercetări numismatice“, XII-XIII (2006-2007), București, 2007, p. 535-536.

[4] **Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino**;
Nr. inv. MNIR: 204.754.
Material: Piele, carton, hârtie, cerneală neagră ferogalică.
Tehnică: Caligrafiere în limba franceză, legare.
Dimensiuni: L=36 cm; LA=23 cm; 24 de file.
Datare: 1849-1850.
Locul realizării: [București].
Autor: Caimacamul Constantin Cantacuzino
Beneficiar: Familia Cantacuzino, ramura Măgureanu.
Cercetare: Dr. Ginel Lazăr.
Investigații nedistructive ale materialelor: Dr. Cristina Carșote.
Restaurare: Expert restaurator Cristina Petcu.
Foto: Mark Perpits, dr. Mihai Florea.

[5] *Prescurtare a genealogiei familiei Cantacuzino din Valahia 1874 – Prescurtare a genealogiei familiei Cantacuzino din Valahia, ramura zisă Cantacuzino-Măgureanu, redactat de Constantin Cantacuzino, București, 1874. Manuscris genealogic inedit achiziționat de Muzeul Național al Literaturii Române în anul 2018, inv. 36497*; G. Lazăr, *op. cit.*, p. 46-52.

https://biblioteca-digitala.ro

sigiliul inelar aplicat în ceară roșie al autorului „Genealogiei”[6]. Amprenta sigilară în ceară roșie este relativ estompată. Se poate observa cu greu stema Cantacuzino, care are în centrul unui scut ornamentat (probabil mantou de purpură și hermină), surmontat de o coroană princiară, acvila bicefală bizantină. Manuscrisul MNLR, intitulat „Prescurtare a genealogiei familiei Cantacuzino din Valahia, ramura zisă Cantacuzino-Măgureanu, a fost redactat în limba română pe un suport format din planșe de carton executate artistic și numerotate recto-verso, având următoarea configurație. Legătură bibliofilă roșie, forzațuri din mătase albă, o filă de gardă din hârtie, pagina de titlu (nenumerotată), apoi urmează textul propriu-zis, care se desfășoară pe 23 de pagini numerotate în colțurile din dreapta și stânga sus. Începând cu pagina 24 și până la pagina 34 paginile sunt veline. Urmează o pagină din hârtie care corespunde cu fila de gardă, apoi forzațurile posterioare din mătase. De la pagina de titlu până la pagina 23 blocul albumului este legat cu un șnur din mătase tricolor prins la sfârșit (pagina 24) cu un plic sigilat cu ceară roșie al „Tribunalului Ilfov, secția III, Principatele Unite”. Planșele au tranșa aurită. Albumul este păstrat într-o anvelopă din carton, acoperită în piele maro, cu chenar auriu pe ambele fețe și cu titlu pe coperta anterioară[7].

Manuscrisul de la MNIR, care face obiectul studiului prezent, a fost publicat de doamna Cătălina Opaschi în anul 2007, dar fără a se preciza autorul, datarea exactă și alte informații complementare, cu caracter analogic[8]. Cuprinde 24 de file din hârtie, caligrafiate cu cerneală neagră, în limba franceză. A fost restaurat recent, integral, în cadrul MNIR, de către doamna Cristina Petcu, expert restaurator, având o legătură durabilă din piele. După restaurare a fost etalat în cadrul expoziției „Exponatul lunii mai 2021 la MNIR”. Deși nu există informații certe cu privire la autorul textului, putem demonstra, în baza contextului istoric și în comparație directă cu „Genealogia” MNLR (vezi următorul subcapitol), că autorul „Genealogiei” MNIR este fostul caimacam al Țării Românești, Constantin Cantacuzino (1848-1849). Datarea se poate deduce din context, respectiv menționarea mezinului Adolphe, născut în anul 1829, având calitatea de student în Drept la Paris[9], în momentul redactării manuscrisului. Socotim că acesta a fost scris în perioada 1849-1850, când Adolphe avea circa 20-21 de ani, dar în special în timpul caimăcămiei deținută de Constantin Cantacuzino sau în perioada imediat următoare[10]. Am utilizat „Genealogia” MNLR ca o necesitate metodologică, extrem de folositoare în stabilirea autorului „Genealogiei” MNIR[11].

[6] Constantin Cantacuzino s-a născut în anul 1793 la București și a murit în luna decembrie a anului 1877, la vârsta de 84 de ani. Așadar, în anul 1874, anul redactării „Genealogiei”, Constantin avea 81 de ani. Pentru detalii, vezi *Ibidem*, p. 47, n. 8.
[7] *Ibidem*, p. 46-47.
[8] Vezi, *supra*, n. 2.
[9] *Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754*, f. 21 recto.
[10] *Ibidem*, f. 20 verso.
[11] Vezi, *infra*, n. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

Un al treilea manuscris genealogic al Cantacuzinilor, din muzeografia românească locală, se găsește la Muzeul Județean din Călărași. Manuscrisul cu nr. de inv. 2.133 a aparținut lui George Grigore Cantacuzino („Nababul“)[12].

Ediţiile „Genealogice” (MNIR și MNLR) ale familiei fostului caimacam al Valahiei, Constantin Cantacuzino, sunt realizate și după manuscrisul genealogic scris pe pergament al generalului Mihai Cantacuzino, păstrat în cadrul familiei, în special „Genealogia” MNLR, care acoperă perioada cea mai veche până la anul 1787. Opera de căpătâi a banului Mihai Cantacuzino nu se mai găsește în prezent în România, ci în spațiul rusesc. „Genealogia Cantacuzinilor” (a lui Mihai Cantacuzino) se mai păstrează în două copii din a doua parte a secolului al XIX-lea, aflate, în prezent, la Biblioteca Academiei Române (mss. nr. 6.083) și Biblioteca Națională a României (mss. nr. 3.617). Ambele provin din fondul documentar al fostului caimacam și fac parte din varianta tipologică de „Genealogie Prescurtată“, alcătuite la comanda acestuia sau chiar de el însuși[13].

Scurtă prezentare a „Genealogiei” Cantacuzine a MNIR.

Lucrarea este structurată în trei părți de dimensiuni disproporționate, prima constituind baza lucrării și cea mai consistentă parte. Ultimele două sunt scurte prezentări, completând lucrarea în mod util. Prima parte a „Genealogiei” istorice este intitulată „Maison des Princes Cantacuzène”[14], unde se prezintă însemnătatea acestei familii, printre cele mai de vază din Europa, care a slujit Bizanțul prin intermediul împăraților, generalilor, înalților demnitari, marcând istoria Europei încă din secolul al XI-lea. Istoria familiei din vremea civilizației romane se bazează pe legende, ceea ce demonstrează lipsa de acuratețe științifică a autorului. Tot pe firul legendei, mai putem constata din cursul prezentării o relație foarte apropiată cu Casa regală a Franței. Înrudirea dintre familiile Valois și Cantacuzino însumează 20 de generații până la împăratul Ioan Cantacuzino. O fantezie genealogică, prezentă în manuscrisul nostru se referă la ascendenții care se trag din ramura lui Ștefan vodă Cantacuzino. Contesa O'Donnel, fiica lui Rudolf-Radu Cantacuzino, la rândul lui beizadeaua lui Ștefan vodă, îl glorifică pe tatăl său, un aventurier refugiat la curtea de la Viena, fabricând o întreagă pleiadă de ascendenți imaginari, începând din anul 800 până la sfârșitul secolului al XVII-lea[15]. O altă sursă preluată de autorul „Genealogiei” MNIR este doctorul ieșean Gheorghe Saul zis „Chirsaul“, adică Kir Saul, o formă tradițională de protocol, însemnând domnul Saul, care fusese consultat și de Mihai Cantacuzino pentru lucrarea sa genealogică. Doctorul ieșean o plagiază pe contesa Leopoldina O'Donnell (măritată cu contele irlandez Henry O'Donnell), adăugând și alte nume fanteziste. Așadar, în prima parte a lucrării deținute de MNIR s-au folosit informații din „Genealogiile Cantacuzine” ale lui Gheorghe Saul, contesa O'Donnel, completându-l pe tatăl său, și a banului Mihai Cantacuzino, ultimul utilizând cele două surse menționate („Genealogiile” lui Gheorghe Saul și Leopoldina O'Donnell,

[12] Rodica Rădulescu, *Un exemplar necunoscut al „Genealogiei Cantacuzinilor” descoperit la Călărași*, în „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos“, Călărași, 1985, p. 243-249.

[13] G. Lazăr, *op. cit.*, p. 47; Rodica Rădulescu, *op. cit.*, p. 243.

[14] *Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754*, f. 2 recto-f. 21 recto.

[15] *Ibidem*, f. 4 verso și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

vara sa). Primul ascendent al dinastiei este Nicolas Valois, născut în anul 800, dinastia de sorginte franceză continuând până la generația a XVII-a, iar de la generația a XVIII-a este prezentat Mihai Valois Cantacuzino, născut în anul 1304, căsătorit cu Petronela, fiica lui Vladislav al Poloniei[16]. Linia Cantacuzină începe de la împăratul Ioan al VI-lea Cantacuzino. Până la Ioan al VI-lea Cantacuzino, inclusiv, „Genealogia" prezentă enumeră XXI de generații[17]. Între generațiile XXII și XXXV sunt înșirate de-a valma 14 generații de Cantacuzini, personaje reale și inventate, cu legături complexe de rudenie și alianțe, cu scopul de a se alcătui o succesiune credibilă, folosindu-se lucrările enumerate deja. Începând de la generația XXXV, cea a lui Andronic Cantacuzino, fiul lui Mihail Cantacuzino, zis „Șeitanoglu" (fiul Satanei), și la urmașii din generațiile ulterioare, informațiile se simplifică, devenind din ce în ce mai clare, urmându-se linia metodologică trasată de „Genealogia" banului Mihai[18]. Referitor la Mihai Cantacuzino Măgureanu, vel vistier și vel ban, general-maior în cadrul Imperiului țarist și sfetnic al împărătesei Ecaterina a II-a, trebuie amintit că s-a căsătorit în anul 1747 cu Elena, fiica lui Constantin Văcărescu. El este și ctitorul schitului Măgureanu din București, acolo unde se află și portretul său votiv[19]. A murit în anul 1793, în pribegie, în Rusia, lăsând în urmă două lucrări importante: „Genealogia Cantacuzinilor" și „Istoria Țării Românești", ultima fiind publicată postum, la Viena, în 1806 (ediție princeps)[20].

Voievozii Șerban și Ștefan Cantacuzino sunt apreciați pentru politica lor de apărare a creștinătății și de sprijinire a culturii românești[21]. „Genealogia" se oprește la generația XXXIX. Cu enumerarea celor patru copii ai caimacamului Constantin Cantacuzino, trei fii și o fiică, se încheie „Genealogia" noastră. Înainte de menționarea lui Ioan, Grigore, Adolphe și Alexandrina, se evidențiază contextul istoric al preluării căimăcămiei Valahiei de către Constantin Cantacuzino, între 1848 și 1849, schițându-se rolul locțiitorului domnesc. Despre autorul lucrării putem afirma următoarele. Acesta face parte din rândul Cantacuzinilor din Țara Românească, fapt de care suntem siguri, deoarece Cantacuzinii ramurii din Moldova sunt amintiți doar contextual. Întreruperea „Genealogiei" la ultimele două generații și evidențierea acestora, în mod special pe a familiei caimacamului Constantin Cantacuzino, ne face să credem că autorul este din această familie. Chiar dacă autorul din secolul al XIX-lea nu-și menționează descendenții, sărind practic peste trei generații, nu este neapărat un fapt bizar, ci demonstrează limitele lucrării noastre. Manuscrisul MNIR este asemănător tematic celui existent în patrimoniul MNLR, achiziție din 2018, cu mențiunea că ultimul este mult mai complet, fără greșeli structurale, reprezentând o capodoperă a genului. Ambele „Genealogii" se termină cu menționarea familiei

---

[16] *Ibidem*, f. 6 recto.
[17] *Ibidem*, f. 6 verso.
[18] Cătălina Opaschi, *op. cit.*, p. 537.
[19] G. Lazăr, *op. cit.*, p. 47.
[20] Pentru o mai bună cunoaștere a istoriei familiei Cantacuzino, vezi și Mihai Dimitrie Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedia istorică, genealogică și biografică, volumul III: Familia Cantacuzino*, București, 2014.
[21] *Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754*, f. 14 recto-f. 16 verso; Cătălina Opaschi, *op. cit.*, p. 537.

https://biblioteca-digitala.ro

fostului caimacam, un element analogic foarte important[22]. Aceste elemente, puse în relație directă și deplină cu manuscrisul MNLR, unde se specifică în mod clar autorul (caimacamul Constantin Cantacuzino), ne determină să-i atribuim „Genealogia” MNIR-ului caimacamului Constantin Cantacuzino.

A doua parte se intitulează „Charges remplies par la famille Cantacuzène”[23], în care se enumeră demnitățile ocupate de Cantacuzini de-a lungul secolelor, începând de la împărații bizantini la principi din Peninsula Balcanică, inclusiv Țările Române dunărene, până la generali și înalți demnitari imperiali din Orient, Rusia și Austria. Paragrafului anterior îi urmează un subcapitol privitor la „Dignites“ („Demnități”). Se face apel la dreptul ereditar, consfințit de biserică și imperiu, asupra înaltului „Ordin Sfântul Gheorghe”, cu mai multe clase, care aparține familiei Cantacuzino, enumerându-se pentru credibilitate Marii Maeștri ai Ordinului (de la împărații Cantacuzini ai Bizanțului până la Rudolf-Radu Cantacuzino, fiul lui Ștefan Cantacuzino). Al doilea subcapitol al părții a doua este denumit „Aliances“ („Alianțe“), unde sunt enumerate alianțele încheiate în scop matrimonial, rezultând alianțe de înrudire între Cantacuzini și mari familii dinastice din Europa de Sud-Est, Bizanț, Balcani și Țările Române.

Ultima parte se intitulează „Armes de la Maison des Princes Cantacuzène” („Însemnele Casei Prinților Cantacuzino”)[24]. Este descris blazonul familiei princiare, fiind specificate toate formele specifice de dezvoltare multiseculară. Scutul, format din nouă piese, conține deviza latină: „Quae nocent, docent”[25], care se traduce prin „ceea ce dăunează, te învață”. Lozinca a fost adoptată de Cantacuzini când au fost nevoiți să părăsească Bizanțul, în urma persecuțiilor prin care au trecut. Cu această lozincă se încheie „Genealogia” noastră.

Păstrarea „Genealogiilor Cantacuzine” în muzee și biblioteci de importanță națională și județeană, unde pot fi conservate, cercetate și valorificate este un semn de normalitate culturală și o condiție obligatorie din perspectiva salvării acestor lucrări pentru posteritate, fiecare fiind unică în felul ei. Astfel, am considerat necesară restaurarea manuscrisului MNIR și transformarea acestuia în exponatul lunii mai, anul curent, la MNIR.

În al doilea an de la declanșarea pandemiei de coronavirus am prezentat lumii științifice românești existența celor două manuscrise înrudite, redactate în secolul al XIX-lea de către Constantin Cantacuzino, fostul caimacam al Țării Românești, respectiv „Genealogia” MNIR (1849-1850/„exponatul lunii mai la MNIR”), comunicare științifică la Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, 2 septembrie 2021, și „Genealogia” MNLR (1874/comunicare științifică la Collegium Mediense din Mediaș, 8 mai 2021).

---

[22] *Prescurtare a genealogiei familiei Cantacuzino din Valahia, ramura zisă Cantacuzino-Măgureanu, redactat de Constantin Cantacuzino, București, 1874. Manuscris genealogic inedit achiziționat de Muzeul Național al Literaturii Române în anul 2018, nr. inv. 36497*, p. 21-22; *Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino*, *nr. inv. MNIR: 204754*, p. f. 20 verso-f. 21 recto.

[23] *Ibidem*, f. 21 recto-f. 22 verso.

[24] *Ibidem*, f. 22 verso-f. 23 recto.

[25] *Ibidem*, f. 23 recto; Cătălina Opaschi, *op. cit.*, p. 540.

https://biblioteca-digitala.ro

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – „Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754”. Legătura restaurată.

Fig. 2 – „Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754”, f. 2 recto. Prima parte.

Fig. 3 – „Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754”, f. 21 recto. A doua parte.

Fig. 4 – „Manuscris genealogic al familiei Cantacuzino, nr. inv. MNIR: 204754”, f. 22 verso și 23 recto. A treia parte.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

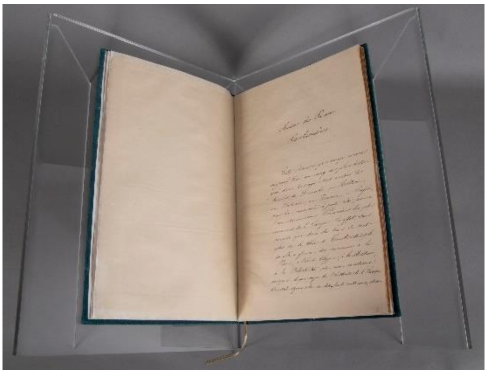

Fig. 2

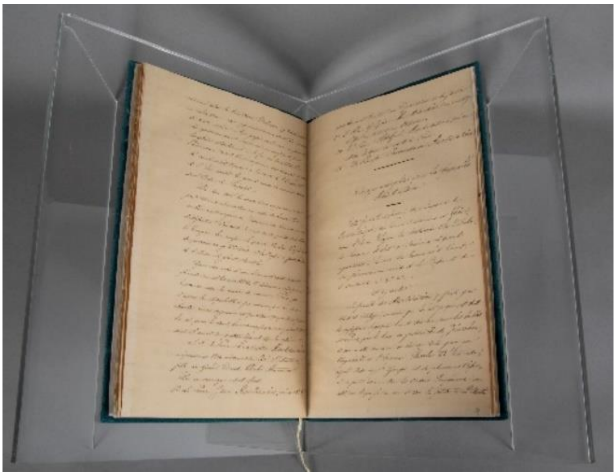

Fig. 3

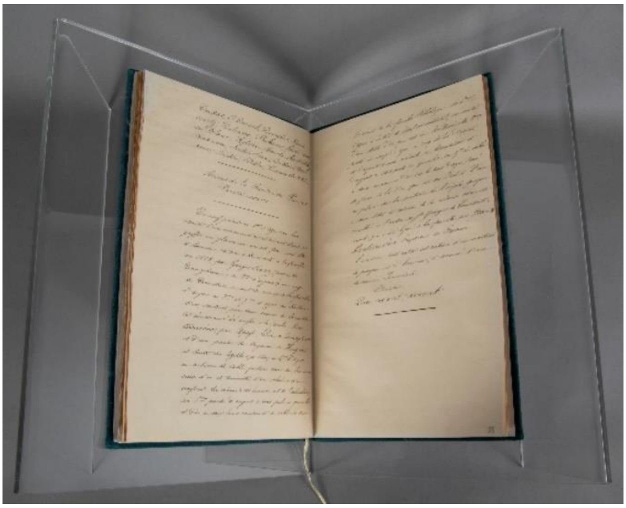

Fig. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

PORTRETE ARTISTICE: MARILE DOAMNE ALE SCENEI DIN SECOLUL AL XIX-LEA[1]

Claudia M. BONȚA[2]
Melinda MITU[3]

ARTISTIC PORTRAITS: THE GREAT LADIES OF THE SCENE OF NINETEENTH CENTURY

ABSTRACT

Among the multitude of portraits, prevalently male, from the graphic art collections housed by the National Museum of Transylvanian History, there is a small number of nineteenth-century female portraits, most of which belong to the artistic world of those times. Artists were appreciated not only because they brought beauty and fantasy to everyday life, but especially because through their play-acting they spread culture, music and literature of great aesthetic value.

Keywords: portrait, graphic art, nineteenth century, romantic style, theatre.

La începutul secolului al XIX-lea, în spațiul transilvănean tinerii erau supravegheați îndeaproape de către profesorii lor, în ceea ce privește frecventarea spectacolelor de teatru. Istoricul János Herepei arată, spre exemplu, că atât Colegiul Unitarian, cât și cel Reformat din Cluj, aveau din anii 1806, respectiv 1814, reglementări interne care interziceau tineretului studios să meargă la baluri sau la spectacole fără acceptul rectorului. Le erau permise doar acele spectacole care „perfectau cunoștințele, înnobilau inima și nu conțineau nici o apariție sau expresie scandaloasă"[4]. Nerespectarea acestor prevederi atrăgea pedepse consistente din partea conducerilor colegiilor, amenzi sau privarea de libertate pentru câteva zile, ba chiar și lovituri cu nuiaua[5]. Dincolo de temerile unor membri respectabili ai societății față de lumea frivolă a teatrului, datorate și nonconformismului actrițelor, atitudinea dominantă a iubitorilor de teatru față de eroinele scenei era una de admirație și de recunoaștere a valorii lor, iar pictori de marcă precum Carol Popp de Szathmári[6] sau

---

[1] O formă extinsă a acestei lucrări urmează să apară în limba engleză în „Acta Mvsei Napocensis. Historica", 58/II/2021.

[2] Muzeograf, doctor în istoria artelor, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca; e-mail: bonta.claudia@mnit.ro.

[3] Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca; e-mail: mitu.melinda@mnit.ro.

[4] János Herepei, *Diákok színházba járása*, în vol. „A kolozsvári színház és színészet történetéből (1941?)", publicare și prefață Péter Sas, Kolozsvár, 2005, p. 77, 80-81.

[5] *Ibidem*, 81.

[6] Carol Popp de Szathmári, 1812-1887, pictor, grafician, fotograf, documentarist, născut la Cluj, cu studii la Viena, activ la București. Despre viața și activitatea lui Szathmári, vezi: Gheorghe Oprescu, *Szathmary*, București, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1954, *passim*; Vasile Florea, *Arta românească*, vol. II. *Modernă și contemporană*, București, Editura Meridiane, 1982, p. 73-74; Jenő Murádin, *Szathmári Pap Károly*, Kolozsvár, Editura

https://biblioteca-digitala.ro

Miklós Barabás[7] au imortalizat artistele maghiare care au evoluat pe scenele din Transilvania. Adevărate documente de epocă, asemenea portrete se află astăzi în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj Napoca, alături de portrete ale unor artiste europene care au colindat în turnee spațiul transilvănean și maghiar.

Prima planșă dedicată actrițelor vremii o înfățișează pe **DÉRINÉ**, doamna Déri (Fig. 1)[8]. Róza Széppataki (1793-1872), amintită adesea sub numele ei de căsătorie (Dériné, adică doamna Déry), una dintre cele mai cunoscute și îndrăgite actrițe și cântărețe ale epocii în care a trăit. Ea a constituit un adevărat simbol al teatrului ambulant maghiar din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Și-a început cariera artistică la Pesta, în anul 1810. Între anii 1815-1847 a jucat pe toate scenele importante din Ungaria și Transilvania, în orașe ca Miskolc (1815-1819), Cluj (1823-1827), Kassa (1828-1837) și Pesta (la Teatrul German, în 1822, la Teatrul Maghiar, între 1837-1838, iar între 1846-1847 la Teatrul Național). Róza Széppataki „a fost o primadonă complexă, cu roluri de ingenue în spectacolele dramatice și de soprane în cele de operă. Repertoriul ei a cuprins peste o sută de roluri. Succesele obținute i-au permis să promoveze arta dramatică maghiară și să organizeze acțiuni de sprijinire a acesteia de către societate”[9]. Doamna Déry s-a remarcat și ca traducătoare de opere dramatice, iar „Memoriile” sale (scrise între anii 1869-1872 și editate în anii 1879, 1900 și 1955) reprezintă creații valoroase ale prozei maghiare de factură Biedermeier[10].

Actrița maghiară a avut numeroase spectacole la Cluj. Timp de patru ani (în perioada anilor 1823-1827) a jucat ca membră a trupei de teatru clujene, iar apoi, până în anul 1845 – cu ocazia unor turnee aproape anuale –, pe scena Teatrului de Piatră de pe strada Farkas (Ulița Lupilor, azi str. Mihail Kogălniceanu). Acesta a fost primul edificiu de pe teritoriul Transilvaniei și al fostei Ungarii istorice destinat vieții

---

Kriterion, 2003, *passim*; *Carol Popp de Szathmári (1812-1887). Martor al Epocii*, Catalog de expoziţie, Bucureşti, 2002-2003; Eduard Andrei, *Szathmári (Szathmáry) Carol Popp de*, în „Dicționarul pictorilor din România. Secolul al XIX-lea”, coordonare și prefață Adrian-Silvan Ionescu, București, Editura Oscar Print, 2021, p. 231-236.

[7] Miklós Barabás, 1810-1898, pictor și grafician maghiar, născut la Mărcușa, Transilvania, cu studii la Viena, activ la Budapesta, București. Despre viața și activitatea lui Barabás vezi: V. Florea, *op. cit.*, p. 46, 49, 51; *Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza*, cu prefața lui Béla Biró (1944) şi Jenő Murádin (1998), Sepsiszentgyörgy, 1998, *passim*; Jenő Murádin, *Barabás Miklós. În memoria locurilor natale*, studiu introductiv la catalogul expoziției „Barabás Miklós”, editat de Muzeul Național de Artă a României, 1998, p. 6-12; Catalogul expoziției *Barabás Miklós*, editat de MNAR, București, 1998, *passim*; Ioana Apostol, *Barabás Miklós (Nikolaus)*, în „Dicționarul pictorilor din România ...”, p. 48-50; https://www.britannica.com/biography/Miklos-Barabas/ (accesat: 08.06.2021).

[8] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.393, dimensiuni: 46,7x33 cm.

[9] *Magyar színházművészeti lexikon*, redactor principal Székely György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, sub voce *Déryné Széppataki Róza*; *Schenbach-Schekenbach*, https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz05/130.html/ (accesat: 25.05.2021).

[10] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

teatrale, o instituție care și-a deschis porțile în data de 12 martie 1821[11]. La Cluj, doamna Déry a jucat într-o serie întreagă de roluri memorabile, fie de operă, fie în piese de teatru scrise de Castelli, Grillparzer, Kotzebue, Scribe, Victor Hugo, precum și în creațiile unor dramaturgi maghiari: Károly Kisfaludy, József Katona, Ede Szigligeti. A fost „Rosina" în „Bărbierul din Sevilla" de Rossini, „Donna Anna" în „Don Giovanni" de Mozart sau „Agathe" în „Freischütz" de Karl Maria von Weber[12]. Cu ocazia turneelor din anii 1840, doamna Déry a închiriat o locuință în vecinătatea fostului teatru, în Casa „Pataki-Tollas" de pe strada Farkas (azi M. Kogălniceanu, nr. 5). Actrița a fost extrem de îndrăgită de publicul clujean, fiind răsfățată de acesta cu adevărate „ploi de flori", cu poezii elogioase care îi erau destinate și care se răspândeau pe foi volante tipărite, cu obiecte decorative pentru locuință sau cu bijuterii din argint[13].

Popularitatea deosebită a doamnei Déry în rândul publicului clujean s-a materializat și prin portretul realizat în anul 1834 de către Carol Popp de Szathmáry, faimosul pictor și grafician clujean maghiar, aflat atunci la începuturile carierei sale, cu puțin timp înainte de călătoriile sale de studii la Academia de Arte din Viena și apoi în Italia. Litografia a fost multiplicată în 76 de exemplare, la Tipografia Colegiului Reformat, condusă la acel moment de Gábor Barra[14]. Un exemplar al acestei litografii multiplicate tipografic se păstrează azi și în colecțiile MNIT (Fig. 1)[15]. Ea redă imaginea celebrei actrițe într-o atitudine patetică, cu mâinile încrucișate pe piept, cu o privire melancolică, în postura cerută de rolul „Lisli", „Roza Alpilor". Are ochii mari, sprâncenele arcuite, nasul fin conturat, un chip încadrat frumos de coafura îngrijită, cu părul drept aranjat în bucle elaborate ce se desfășoară de la tâmple spre linia gâtului. Se remarcă o mare atenție în redarea fizionomiei, o focusare pe chip în detrimentul corpului, cu o disproporție vădită între cap și corp, fapt care crează un disconfort vizual dat de nerespectarea proporţiilor. Rochia dramatică, cu umerii goi și mâneci supradimensionate, vălurile diafane ce înconjoară artista contribuie la creionarea atmosferei romantice imaginate de artist și prin o vagă conturare a naturii

---

[11] Despre Teatrul de Piatră din Cluj vezi J. Herepei, *Lengyel Dániel önéletrajzának színészettörténeti vonatkozásai*, în *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 50-68; Zoltán Vincze, *Farkas utca 3. szám – Collegium Academicum – Az első kőszínház*, în Zoltán Vincze, „A kolozsvári Farkas utca. Művelődéstörténeti barangolás", Kolozsvár, Stúdium Kiadó, 2013, p. 44-52. Despre prezența actriței Déryné Széppataki Róza în Transilvania și la Cluj vezi J. Herepei, studiile *Déryné arcképe* și *Adatok Déryné naplóinak kolozsvári vonatkozásaihoz*, în *op. cit.*, *loc.cit.*, p. 94-97 și 98-105; Sándor Enyedi, *Déryné erdélyi színpadokon*, Bukarest, Kriterion Könyv-kiadó, 1975, *passim*; Emese Egyed, *A színpad idealizált hősnői, képeken – a Bethlen-bástyában*, în „Szabadság", nr. 44/23.02.2021, p. 6.

[12] Pentru lista rolurilor interpretate de actrița Déryné Széppataki Róza pe scenele de teatru din Ardeal, vezi: S. Enyedi, *op. cit.*, p. 121-150.

[13] Despre toate acestea, vezi: J. Herepei, *Déryné arcképe* și *Adatok Déryné naplóinak kolozsvári vonatkozásaihoz*, în *op. cit.*, *loc. cit.*, p. 95, 102-105.

[14] J. Herepei, *Déryné arcképe*, p. 94-97. Herepei arată că una dintre multiplicările tipografice de la Cluj, din 1834, a fost preluată, gravată în aramă și multiplicată apoi și în revista „Honművész" din Pesta. În gravura respectivă, executată de Anton Chladek, imaginea actriței a suferit însă niște modificări defavorabile.

[15] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.393, dimensiuni: 46,7x33 cm.

https://biblioteca-digitala.ro

drept fundal: un petec de cer, munți semeți la orizont și flori alături de artistă. Jos, lateral, sub portret, apare semnătura autorului, „Szathmári”, și datarea, „1834”, respectiv locul și tipografia: „Kolozsvárt Ref[ormátus] Coll[égium] Lithographiajaban” (la Institutul Litografic al Colegiului Reformat din Cluj). În centrul imaginii se află inscripția care conține: numele de după și de dinaintea căsătoriei al actriței și rolul în care a fost imortalizată: „DÉRINÉ/Széppataki Róza/mint Lisli, az Alpesi rózsában” (DÉRINÉ/Széppataki Róza/în rolul „Lisli”, din „Trandafirul din Alpi”).

Flóra Munkácsy a trăit între anii 1836-1906. Și-a început cariera încă din copilărie, la vârsta de 5 ani, jucând între anii 1841-1846 pe scenele dramatice din Győr, Bratislava, Oradea, Cluj (în anul 1843) sau Subotica. Mai târziu, între anii 1850 și 1853, a participat la spectacole în Arad, Szeged și Timișoara. În 1855 devine actriță la Teatrul Național din Pesta. Va juca aici până în anul 1901, fermecând publicul cu candoarea și frumusețea ei, fiind multă vreme primadona teatrului național pestan din a doua jumătate a secolului al XIX-lea[16].

Portretul semnat de Miklós Barabás (Fig. 2)[17] o redă în picioare, cu mâna dreaptă sprijinită de un postament scurt, iar cu stânga ținând o batistă dantelată. Rochia cu volane și panglici de catifea este împodobită cu fundițe din catifea pe mâneci și în talie, are un guler dantelat alb, ce se asortează cu mânecile și cu boneta ce îi împodobește coafura la spate. Poartă o broșă cu lanț lung de care este prins un ceas, brățară cu medalion și cercei mari. Dantelele, fundele și bijuteriile alcătuiesc o imagine destul de încărcată, contrabalansată însă de atitudinea senină, chipul surâzător, postura elegantă care alcătuiesc un portret echilibrat. Jerba florală de pe zidul scund din spatele ei și un peisaj vag conturat în depărtare asigură fundalul pe care se conturează silueta, însă partea superioară a portretului, în zona capului, este gândită cu un fundal alb care face ca nici un element să nu distragă atenția de la chip. Excelentul portret emană naturalețe și eleganță. Lateral, apare semnătura autorului, „Barabás”, anul „[1]856”, respectiv „Nyom[tatta] Reiffenstein és Rösch Bécsben” (Tipărită de Reiffenstein și Rösch la Viena). Sub imagine, cu grafia unei semnături, apare titlul, „Munkácsy Flóra”.

Un alt portret de actriță semnat de Miklós Barabás o redă pe **Lina Bodenburg**, căsătorită Hegedűs (Fig. 3)[18], prima cântăreață profesionistă maghiară de piese muzicale dedicate publicului larg. Lina Bodenburg a trăit între anii 1837-1859 și a jucat pe scenele teatrale din Arad (între anii 1854-1855) și Pesta (din 1858). Teatrul Național din Pesta „nu a avut niciodată o actriță atât de populară, atât de bine primită de public, ca și de presă. Fața suavă, statura frumoasă, firea senină și feminitatea sa cucereau spectatorii. Jocul ei era caracterizat de originalitate și finețe. Când era cazul, știa să fie impetuoasă, ba chiar dramatică. Toată ființa și pronunția ei ușor nemțească iradiau simplitate și gentilețe”[19].

---

[16] *Magyar színházművészeti lexikon*, sub voce: *Munkácsy Flóra*; *Gaidler Emília*, https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz15/522.html/ (accesat: 25.05.2021); E. Egyed, *op.cit.*
[17] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.572, dimensiuni: 62x44 cm.
[18] Idem, nr. inv. M 5.575, dimensiuni: 62x44 cm.
[19] *Magyar színházművészeti lexikon*, sub voce: *Bodenburg Lina*, https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/548.html/ (accesat: 25.05.2021); E. Egyed, *op.cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

Viața personală a actriței a fost însă nefericită, Bodenburg suferind mult din cauza crizelor de gelozie ale soțului său, actorul și dramaturgul Lajos Hegedűs. Moartea subită a actriței, în urma unei răceli, a fost urmată, în decurs de un an, de cea a soțului îndurerat și a băiețelului lor de trei ani. Tragedia familiei Hegedűs a emoționat o țară întreagă, iar romancierul Jókai Mór a dedicat tristelor evenimente scrierea „Drama unei familii”[20].

În litografia lui Barabás tânăra actriță apare cu chipul blajin, ochii mari și părul cârlionțat, privind visător, departe, cu o carte în mâini. Fruntea înaltă, nasul prelung și buzele subțiri compun o figură melancolică, întoarsă pe trei sferturi spre spectator. Are o rochiță elegantă, de inspirație populară, cu dantelă fină la decolteu, fireturi încrucișate ce împodobesc corsajul și mâneci albe bufante strânse cu panglici în dreptul cotului. Bijuteriile sunt discrete: poartă brățări pe ambele mâini și are cerceii asortați cu medalionul ce îl poartă la gât. O imagine cuminte care păstrează încărcătura emoțională a subiectului. Lângă imagine, jos, apar semnătura și anul: „Barabás, [1]858”, respectiv informația „Nyomt[atta] Rohn/Pest 1858” (Tipărit de Rohn, la Pesta, în 1858). Centrat este trecut titlul „HEGEDŰSNÉ-BODENBURG LINA”, sub care apar precizările: „18dik műmelléklet a «Hölgyfutárhoz» 1858” (supliment artistic nr. 18 la „Hölgyfutár”, 1858) și „Szerk[esztő] Kiadó” (Redactor-Editor): Tóth Kálmán”.

Cea de-a treia litografie de Miklós Barabás dedicată unei vedete a scenei de teatru o înfățișează pe **Kornélia Prielle** (Fig. 4)[21], 1826-1906. Prima sa apariție a avut loc la Satu Mare, în anul 1841. Apoi, între 1841 și 1859, a jucat pe toate scenele dramatice din marile orașe ale Transilvaniei și Ungariei, la Sibiu, Pesta, Debrecen, Cluj, Bratislava, Székesfehérvár, Kassa, Miskolc sau Győr. Din anul 1859 revine la Teatrul Național din Pesta, unde va juca până la sfârșitul vieții sale[22]. A interpretat în mod remarcabil roluri din repertoriul dramatic francez[23], mult îndrăgite în saloanele burgheze[24]. A fost, spre exemplu, „Marguerite Gautier” de nenumărate ori, rol în care în anul 1865 la Pesta a impresionat-o și pe împărăteasa Elisabeta a Austro-Ungariei[25].

Kornélia Prielle a fost prima actriță care, în anul 1881, a primit titlul onorific de „membru permanent” al Teatrului Național Maghiar din Pesta. În viața personală

---

[20] http://www.kethelyert.hu/?q=node/224; http://kepeslapmuzeum.hobbipark.hu/buda/egy-csalad-dramaja (accesat: 25.05.2021).

[21] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.576, dimensiuni: 44,5x30,9 cm.

[22] *Magyar színházművészeti lexikon*, sub voce: *Prielle Kornélia*; *Priel Antónia*; https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz20/338.html/ (accesat: 25.05.2021); J. Herepei, *Néhány adat Prielle Kornélia és Szerdahelyi Kálmán életéhez*, în *op. cit*., *loc. cit*., p. 106-122; E. Egyed, *op. cit*.

[23] Probabil și datorită originii sale, bunicul din partea tatălui fiind un emigrant francez stabilit în Ungaria. În epocă, se aprecia că moștenirea sa franțuzească i-a conferit artistei aura de spiritualitate și conversația plină de naturalețe prin care s-a remarcat pe scenă încă din fragedă tinerețe. Apud Klára Lingvay Csetri, *Prielle Kornélia életpályája (1826-1906)*, în „Művelődés”, februarie 2006, p. 28, http://www.muvelodes.ro/pdfs/2006-02.pdf. (accesat: 25.5.2021).

[24] *Magyar színházművészeti lexikon*, https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz20/338.html/ (accesat: 25.05.2021); E. Egyed, *op. cit*.

[25] Klára Lingvay Csetri, *op. cit*., *loc. cit*., p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro

a fost căsătorită de mai multe ori – cu actorul Kálmán Szerdahelyi, apoi cu Elek Hidassy și din nou cu Szerdahelyi. Cu Kálmán Szerdahelyi au fost parteneri și pe scenă, fiind considerați primii maeștri ai conversației de scenă în arta dramatică maghiară[26]. Prielle s-a remarcat și datorită acțiunilor sale generoase față de persoane suferinde. Pe tot parcursul vieții sale, a avut grijă fie de tatăl ei infirm, fie de alte rude și colege, vârstnice sau tinere deopotrivă, lipsite de mijloace de subzistență[27].

În litografia lui Barabás, actrița stă senină, așezată pe un jilț, cu mâinile împreunate. Cerceii cu pietre prețioase și o brățară sunt unicele bijuterii pe care le poartă, probabil pentru a compensa rochia încărcată, cu volane suprapuse și margini marcate de panglici ecosez. Gulerul din dantelă de la gât, bordura mânecilor dantelate, șirul subțire de năsturei ce încheie rochia în partea superioară aglomerează decorativ imaginea. Părul cu cărare pe mijloc este împletit în cozi răsucite, dispuse circular, ce acoperă urechile sub forma unor cuiburi de viespe. O privire atentă și un surâs rapid creionează o atitudine superioară, liniștită dar alertă, conștientă de propria valoare. Sub imagine sunt trecute datele tehnice, „Nyom[tatta] Reiffenstein és Rösch Bécsben” (Tipărit de Reiffenstein și Rösch la Viena), semnătura și anul, „Barabás [1]858”. Centrat, titlul este conceput din nou cu grafia unei semnături „Prielle Cornélia”, iar dedesubt informația „Melléklet a Délibáb 1858-diki 1ső számához” (Supliment la nr. 1 din 1858 al [revistei] „Délibáb”)/ „Kiadta (Editat de) Friebeisz István”.

Un ultim portret de actriță din secolul al XIX-lea provine din lumea franceză. Este vorba de litografia „Mademoiselle RACHEL” (Fig. 5)[28], care o înfățișează pe **Élisabeth Félix** (1821-1858), cea mai celebră actriță franceză a epocii sale. Născută în Elveția într-o familie modestă de origine evreiască, a ajuns la Paris în jurul anului 1830, unde a luat lecții de canto și actorie. A început să profeseze în 1837, înregistrând succese deosebite. În ciuda unei vieți curmate de timpuriu de tuberculoză, amprenta lăsată de faimoasa actriță dăinuie peste veacuri. Dincolo de talentul impresionant și preferința pentru repertoriul clasic (Racine, Corneille, Molière)[29], un rol deloc de neglijat l-a avut și viața amoroasă tumultuoasă pe care a trăit-o. Élisabeth Rachel Félix a fost iubită de bărbați celebri[30], iar notorietatea sa a fost sporită de turneele efectuate la Londra, Bruxelles, Berlin, Sankt Petersburg și în America. A fost o mare tragediană, devenind un model pentru faimoasa Sarah Bernhardt[31].

Imaginea o prezintă răsucită pe trei sferturi, cu capul întors spre spectator, privind adânc în depărtare. Are părul pieptănat cu cărare pe mijloc, prins la spate. Cerceii lungi și broșa asortată sunt singurele podoabe. Poartă o rochie închisă la culoare, cu mâneci bufante și volănaș la gât. Privirea magnetică, pătrunzătoare,

---

[26] *Ibidem*, p. 30.
[27] *Ibidem*; S. Enyedi, *op. cit.*, p. 116.
[28] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.975, dimensiuni: 32x24,5 cm.
[29] https://www.britannica.com/biography/Mademoiselle-Rachel/ (accesat: 28.05.2021). Vezi și capitolul *Uriași ai scenei franceze la Budapesta*, în „Magyar színháztörténet”, vol. II, 1873-1920, redactor principal Székely György, Budapest, 2001, https://mek.oszk.hu/02000/02065/html/2kotet/82.html (accesat: 25.05.2021).
[30] https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG203902/ (accesat: 12.02.2021).
[31] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

captează toată atenția, confirmând fascinația pe care a exercitat-o asupra contemporanilor săi. Foaia are marcată deasupra proveniența și datarea: „Publication de la France Littéraire" respectiv „SALON DE 1840". Sub imagine sunt trecute datele tehnice, gravorul și editura, „Alophe Dèl^{t}[32]/Challamel & Cie Editeurs", titlul și autorul portretului: „Mlle. RACHEL./Par Auguste Charpentier"[33], respectiv numele imprimeriei, adresa și chiar prețul planșei: „Imp. d'Aubert & Cie/4, Rue de l'Abbaye, F.S^{t}.G^{n}. (Prix 1 F.)".

Din seria portretelor dedicate unor vedete ale vremii, deținute de muzeul de istorie clujean, fac parte și două portrete de balerine.

Planșa dedicată faimoasei balerine austriece **Fanny Elssler** (Fig. 6)[34], prezintă o imagine romantică care incită imaginația și o redă pe grațioasa protagonistă plutind deasupra unui peisaj cu munți semeți și covoare din flori. Abordarea poetică a subiectului apare în concordanță cu viziunea romantică a epocii. În costum de scenă, purtând rochie cu fireturi și șorț alb, balerina privește serios spre spectator. Cu o mână ține pălăria cu panglici, iar cu cealaltă atinge covorul din flori. Lateral, la baza imaginii, de-o parte și de alta a acesteia, sunt trecuți autorii (pictorul și litograful): „C. Agricola[35] peint.", respectiv „R. Theer[36] lith.", titlul: „Fanny Elssler", urmat de explicația rolului imortalizat: „Als Schweizermilchmädchen" (în rolul de „Lăptăreasă elvețiană"), și calitatea sa de „erste Tänzerin am k. k. [Kaiserliches und Königliches] Hoftheater nächst dem Kärntnerthor" (prim-balerină a Teatrului Imperial și Regal al Curții din Viena).

Fanny Elssler (1810-1884) a studiat baletul de copil, instruindu-se la Viena și apoi la Napoli cu Gaetano Gioja. Elssler a fost prim-balerină la Kaiserliches und Königliches Hoftheater din Viena și a fost considerată „o stea a baletului romantic"[37]. Ea a evoluat pe marile scene ale lumii, la Napoli, Berlin, Paris, Moscova, ajungând în anul 1840 în Lumea Nouă[38]. Aici a fost primită de însuși președintele Statelor

---

[32] Marie Alexandre Alophe (1812-1883), pictor francez, desenator, gravor, autor de litografii, ucenic al lui Camille Roqueplan și Paul Delaroche, https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG203902/ (accesat: 12.02.2021).

[33] Auguste Charpentier (1813/15-1880), pictor francez, ucenic al lui Ingres și Francois Gérard, https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG186778/ (accesat: 12.02.2021).

[34] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.573, dimensiuni: 43x32 cm. Un exemplar identic vezi și pe site-ul https://www.europeana.eu/en/item/15503/GS_GPS460.

[35] Karl Joseph Aloys Agricola (1779-1852), pictor german, renumit îndeosebi pentru portretele sale miniaturale.Vezi: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, I, Vienna, 1957 (reprint 2005), p. 9.

[36] Robert Theer (1808-1863), pictor și litograf austriac, cunoscut și el, la fel ca Agricola, îndeosebi ca miniaturist. Vezi: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, XIV, Vienna, 1957 (reprint 2005), p. 289.

[37] Rita Major, Márk Gara, *Az európai színpadi tánc története az előzményektől a 19. század végéig*, Budapest, 2014, editat de Magyar Táncművészeti Főiskola, p. 99-100. http:// mte.eu/wp-content/uploads/2020/03/Major-Gara_Az-eur%C3%B3pai-sz%C3%ADnpadit%C3%A1nct%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf)/ (accesat: 25.05.2021).

[38] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Unite, Martin van Buren[39]. Elssler a fost apreciată atât pentru dansul ei plin de vivacitate, cât și pentru tehnica sa coregrafică. A introdus elemente ale dansurilor populare tradiționale în baletul clasic. Cel mai cunoscut dans al ei a fost „cachucha”, un dans solo spaniol similar boleroului, cu acompaniament de castaniete. Popularitatea de care s-a bucurat balerina austriacă este dovedită și de multiplele figurine de porțelan din interioarele burgheze ale epocii care o reprezentau dansând „cachucha”[40].

Ultima planșă o înfățișează pe **Emília Aranyváry** (Fig. 7)[41] (născută în jurul anului 1830, decedată după 1868)[42], cea dintâi prim-balerină și coregrafă din Ungaria. A luat lecții de dans de la François Crombé, profesor de balet la Teatrul German din Pesta. În anul 1848 a dansat la Teatrul Național din Pesta, apoi, din 1850, la Théátre Lyrique din Paris și la teatrele din Londra și Viena. Între anii 1854 și 1859 revine la Teatrul Național din Pesta, unde se va remarca nu doar în calitate de balerină, ci și în postura de coregraf. După 1859 a evoluat la Szeged, Arad și Cluj, iar în anul 1860 a susținut turnee la București, Fiume, Milano, Bologna și Torino. Ultimele știri despre Aranyváry provin din Parma, din 1868. „Cu personalitea fină, cu dansul ei pretențios și de înalt nivel artistic, aceasta a câștigat pretutindeni recunoaștere, iar prin activitatea ei din țara natală a făurit prima epocă importantă a baletului maghiar”[43].

În imaginea de față, Aranyváry interpretează „Toamna”, în „Cele patru anotimpuri” a lui Friedrich Campilli[44]. Celebra balerină este redată într-un superb costum de balet, pe vârfuri, cu picioarele încrucișate. Se remarcă un contrast între partea superioară a corpului ce pozează într-o atitudine studiată, visătoare și dinamismul în care este redată partea inferioară a corpului. Rochia elaborată, cu broderie delicată, are fusta scurtă și amplă, cu straturi bogate din tul înfrumusețate de prezența unor mici buchețele din flori ce fixează delicat stratul superior al rochiei într-un elegant efect de drapare. Părul aranjat în cozi împletite petrecute peste cap alcătuiește o adevărată cunună care înnobilează chipul senin, iar florile prinse în coafură sporesc delicatețea personajului. Balerina era, se pare, amatoare de bijuterii: poartă două lănțișoare simple, unul cu un medalion cruciuliță la baza gâtului, altul lung, simplu, are două brățări discrete la fiecare dintre încheieturi și câte un inel pe fiecare inelar. Portretul emite o senzație de delicatețe și eleganță specifice lumii baletului. Fundalul este voit înnegrit, pentru a scoate în evidență albul imaculat al ținutei. În colțul inferior-stânga al imaginii se află semnătura desenatorului, „rajzolta Canzi Ákost”[45], iar în colțul inferior-dreapta figurează numele tipografiei: „Walzel A. F.”, precum și locul și anul apariției: „Pesten 1856” (la Pesta, 1856). În centrul litografiei apare titlul,

---

[39] Pentru vizita lui Fanny Elssler la Casa Albă, vezi: https://www.whitehousehistory. org/photos/ballerina-fanny-elssler; https://www.whitehousehistory.org/andrew-jackson-and-music-at-the-white-house/ (accesat: 15.05.2021).

[40] Rita Major, M. Gara, *op. cit.*, p. 100; E. Egyed, *op. cit.*

[41] Colecțiile MNIT, nr. inv. M 5.574, dimensiuni: 51,8x35,5 cm.

[42] Conform E. Egyed, *op. cit.*, balerina Emília Aranyváry a trăit între anii 1838-1871.

[43] *Magyar színházművészeti lexikon*, sub voce *Aranyváry Emília*, https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz01/197.html/ (accesat: 14.05.2021); E. Egyed, *op. cit.*; https://sammlung.wienmuseum.at/objekt/235031-aranyvari-emilia (accessat: 25.03.2021).

[44] E. Egyed, *op. cit.*

[45] Ágost Elek Canzi sau Martin Kanz, 1808-1866, fotograf și pictor de origine austriacă.

https://biblioteca-digitala.ro

respectiv numele, „ARANYVÁRI EMILIA”, iar lateral, sub nume, precizările: „Műmelléklet a «Hölgyfutár»hoz” (Supliment artistic la „Hölgyfutár” [Curierul Doamnelor]), datarea, „1856”, și editorul „Szerkesztő-Kiadó: Tóth Kálmán”.

Pe baza datelor lor biografice, putem afirma că artistele secolului al XIX-lea erau adevărate eroine moderne, neconvenționale pentru epoca lor. Ele trăiau deseori o viață nonconformistă, cu relații neoficializate, iar cele cu căsătorii nefericite aveau curajul să divorțeze, să se recăsătorească sau să trăiască singure și independente, ignorând adesea tiparele morale rigide impuse femeilor de societatea acelor vremuri[46]. Artistele au fost apreciate nu numai pentru că aduceau frumusețe și fantezie în viața de toate zilele, ci mai ales pentru faptul că prin jocul lor răspândeau muzica și literatura, popularizând capodopere ale culturii universale. În cazul actrițelor maghiare prezentate în rândurile de mai sus, acestea au avut o contribuție importantă și la răspândirea culturii maghiare și la cultivarea limbii naționale maghiare, importante deziderate ale naționalismului romantic al epocii. În anii imediat următori înfrângerii revoluției maghiare, spectacolele în limba maghiară constituiau și un simbol al rezistenței naționale în fața neoabsolutismului habsburgic. Acestea erau motivele pentru care doamna Déry afirma în jurnalul său că „nu doar Clujul, ci întreaga maghiarime a Transilvaniei, în frunte cu aristocrația, își țineau actorii la mare preț”[47].

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – DÉRINÉ; Róza Széppataki.
Fig. 2 – Flóra Munkácsy.
Fig. 3 – Lina Bodenburg-Hegedűs.
Fig. 4 – Kornélia Prielle.
Fig. 5 – Mlle Rachel.
Fig. 6 – Fanny Ellsler.
Fig. 7 – Emília Aranyváry.

---

[46] Pentru diverse aspecte ale statutului și drepturilor femeilor în epoca modernă, vezi Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, Iași, 2002, capitolele II („Revoluția franceză: conflictul este redeschis”), p. 47-107 și III („Rupturi și izbucniri: o a treia controversă privitoare la sexe”), p. 108-163.

[47] J. Herepei, *Néhány adat Prielle Kornélia* ..., p. 107-108.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

https://biblioteca-digitala.ro

ORAȘUL FĂGĂRAȘ ÎN CĂRȚI POȘTALE DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL BRUKENTHAL

Delia VOINA[1]

FĂGĂRAȘ CITY IN POSTCARDS FROM THE BRUKENTHAL NATIONAL MUSEUM COLLECTION

ABSTRACT

This article presents illustrated postcards from the collection of the Brukenthal National Museum dedicated to the city of Făgăraș. Dated to the end of the 19th century, the beginning of the 20th century, the images describe buildings, monuments, churches, parks and squares in Făgăraș. In some cases, postcards are franchised and bear stamps and postage stamps.

Keywords: Sibiu, Făgăraș, postcards collection, museum.

Colecția de „Grafică documentară” a Muzeului Național Brukenthal, Muzeul de Istorie „Casa Altemberger”, este una dintre cele mai mari și mai complexe colecții păstrate într-o instituție muzeală din România, acoperind majoritatea genurilor consacrate ale artei fotografice.

Cărțile poștale ilustrate, alb-negru, sepia și color, având ca subiect principal orașul Făgăraș, însumează 58 de piese și au fost editate începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea, atât în Imperiul Austro-Ungar, cât și în România, după fotografii și litografii ale unor fotografi renumiți din zonă.

Tematic, imaginile selectate pentru a fi prezentate în acest articol au fost grupate astfel:

- vederi panoramice de la înălțime ale orașului;
- cetatea medievală;
- arhitectura orașului: piața centrală, case, parcul orașului;
- viața socială a orașului: spitalul, școli și licee, sediul prefecturii, cazarma de jandarmi;
- viața spirituală a orașului: biserici.

Se impun mai întâi câteva considerații generale:

- toate cărțile poștale sunt realizate în edituri din Făgăraș;
- dimensiunea este de 9x14 cm;
- sunt imprimate pe carton, prin reproducere tipografică, color, alb-negru sau color;
- starea de conservare este bună;
- descrierea cărţilor poştale redă atât elementele de pe faţa, cât şi de pe versoul acestora.

1. **Titlu**: Făgăraș. Vedere generală aeriană.

Autor: Editura I. Haţiegan.

[1] Muzeograf, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu; e-mail: deliavoina@gmail.com.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere: Faţă: Vedere aeriană cu o parte din oraş. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta, sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în stânga, pe două rânduri, cu maro, text în română: „Făgăraşul văzut din aeroplan”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Haţiegan, Făgăraş – Reprod[ucerea] oprită”; stânga, la mijloc, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.570

Observaţie: În colecţie se păstrează şi alte cărţi poştale cu vederi generale sau parţiale ale oraşului: nr. inv. GD 3.598, GD 3.599, GD 3.622.

2. **Titlu**: Făgăraş. Cetatea medievală: vedere aeriană.

Autor: Editura I. Haţiegan.

Descriere: Faţă: Cetatea medievală - vedere generală aeriană. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta, sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în stânga, pe două rânduri, cu maro, text în română: „Făgăraşul văzut din aeroplan”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Haţiegan, Făgăraş – Reprod[ucerea] oprită”; stânga, la mijloc, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.571.

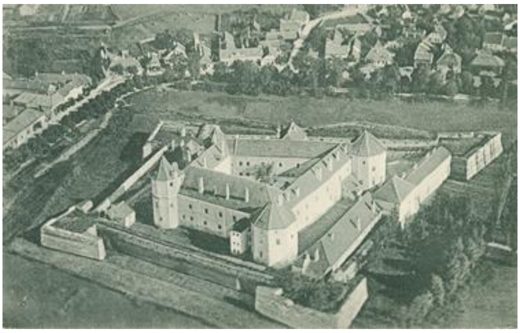

3. **Titlu**: Făgăraş. Cetatea medievală: ziduri exterioare.

Autor: Editura D. Tierfels.

Descriere: Faţă: Cetatea medievală - ziduri exterioare; sub imagine, în partea de jos a cărţii poştale, stânga, numele localităţii în română: „Făgăraş”; la dreapta, text

https://biblioteca-digitala.ro

în română cu numele din acea perioadă a cetății: „Castelul Mihai Viteazul”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „David Tierfels, Făgăraş – Reproducerea oprită”; în stânga, în colțul de sus, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.601.

Observație: În colecție se păstrează și alte cărți poștale cu vedere exterioară a cetății: GD 3.602, GD 3.606,GD 3.607, GD 3.608, GD 3.603, GD 3.605, GD 3.604.

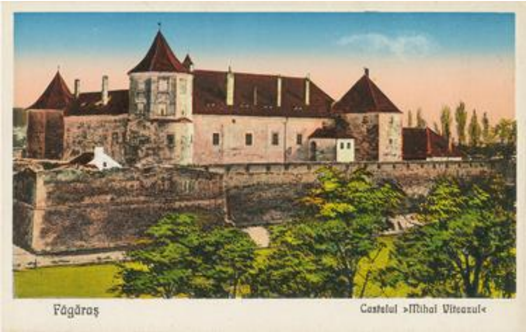

4. Titlu: Făgăraş. Cetatea medievală: ziduri exterioare.

Autor: Librăria Ioan Lazăr.

Descriere: Față: Cetatea medievală - ziduri exterioare; sub imagine, în partea de jos a cărții poștale, stânga, numele localității în română, „Făgăraş”; la dreapta, text în română cu numele din acea perioadă a cetății: „Castelul Mihai Viteazul”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria Ioan Lazăr, Făgăraş”; în stânga, în colțul de sus, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.609.

Observație: În colecție se mai păstrează încă două cărți poștale cu imagini identice: GD 3.610, GD 3.611.

https://biblioteca-digitala.ro

5. **Titlu**: Făgăraș. Cetatea medievală: ziduri exterioare.

Autor: Librăria Ioan Lazăr.

Descriere: Față: Cetatea medievală - zidurile exterioare și parcul de lângă cetate; sub imagine, în partea de jos a cărții poștale, stânga, numele localității în română, „Făgăraș"; la dreapta, text în română cu numele din acea perioadă a cetății: „Castelul Mihai Viteazul". Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria Ioan Lazăr, Făgăraș"; în stânga, în colțul de sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.615.

Observație: În colecție se mai păstrează încă două cărți poștale cu imagini identice: GD 3.612, GD 3.613.

6. **Titlu**: Făgăraș. Cetatea medievală: ziduri exterioare.

Autor: Editura D. Thierfels.

Descriere: Față: Cetatea medievală - ziduri exterioare; în fața zidurilor – mijloc de transport: căruță trasă de cai; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, stânga, numele localității în română și germană: „Făgăraș - Fogaras"; la dreapta, text în română și germană cu numele din acea perioadă a cetății: „Castelul Mihai Viteazul - Kastell". Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; în partea de jos, stânga, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Thierfeld David, Făgăraș"; stânga, în colțul de sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.614.

https://biblioteca-digitala.ro

7. **Titlu**: Făgăraş. Intrarea în castelul Mihai Viteazul.

Autor: Libr[ăria] D. Thierfeld.

Descriere: Faţă: Intrarea în castelul Mihai Viteazul; sub imagine, în partea de jos a cărții poștale, stânga, numele localității în română: „Făgăraș”; la dreapta, text în română cu destinația clădirii din imagine: „Intrarea la castelul Mihai Viteazul”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, la mijloc, cu maro, pe două rânduri, text de reclamă al editorului, în română: „Libr[ăria] D. Thierfeld, Făgăraș/Nr. 3 – 1925. Ilustrația, Gherla”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.587.

8. **Titlu**: Făgăraş. Cetatea medievală: interior.

Autor: Editura D. Thierfels.

Descriere: Faţă: Cetatea medievală; carte poştală compusă din două imagini: la stânga – grup de soldaţi la intrarea în cetate; sub imagine, text în maghiară şi germană: „Bemenet a várba - Eingang in das Schloss”; în dreapta – grup de soldaţi în curtea interioară a cetăţii; sub imagine, text în maghiară și germană: „A vár belsó része – Hofraum von Schloss”; pe marginea din partea stângă a cărții poștale, text de reclamă al editorului, în germană: „Verlag D. Thierfels, Fogoras”; în zona de corespondență de sub imagini, pe două rânduri, text în maghiară și germană: „Udvözlet Fogarasból!/Gruss aus Fogoras”; carte poştală datată de mână, de expeditor, cu data: „27/IV.1902”. Carte poştală din seria „Salutări din Făgăraș”. Verso: Carte poştală ilustrată, nedivizată; circulată; în centru, sus, text tipărit în maghiară, cu negru: „LEVELEZŐ-LAP”; numele şi adresa destinatarului; la dreapta, sus, marca poştală şi ştampila poştei din Făgăraş, cu data expedierii: „902.APR.28”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.579.

Observaţie: În colecţie se mai păstrează o carte poştală cu imagine identică: GD 3.580.

https://biblioteca-digitala.ro

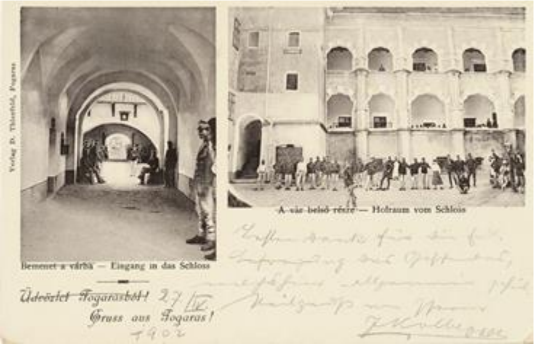

9. **Titlu**: Făgăraş. Piaţa centrală.

Autor: Librăria Ioan Haţiegan.

Descriere: Faţă: Piaţa centrală; în plan apropiat comercianţi şi produse pentru vânzare; în plan îndepărtat clădiri de pe două laturi ale pieţei; pe imagine, în partea de sus a cărţii poştale, stânga, numele localităţii: „Făgăraş”; la dreapta, text în română: „Piaţa Unirii”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria Ioan Haţiegan, Făgăraş * 15916”; stânga, spre mijloc, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.569.

Observaţie: În colecţie se păstrează şi alte cărţi poştale cu zi de târg în Piaţa Centrală din Făgăraş: GD 3.568, GD 3.566, GD 3.567.

10. **Titlu**: Făgăraş. Piaţa Unirii cu hoteluri.

Autor: Librăria Ioan Haţiegan.

Descriere: Faţă: Piaţa Unirii cu hotelurile Mercur şi Haner; pe imagine, în partea de sus a cărţii poştale, stânga, numele localităţii: „Făgăraş”; la mijloc, text în română: „Piaţa Unirii cu Hotel Mercur şi Hotel Haner”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, la mijloc, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria Ioan Haţiegan, Făgăraş * 17880”; stânga, sus, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. inv.: GD 3.572.

Observație: În colecție se mai păstrează o carte poștală cu imagine identică: GD 3.573.

11. **Titlu**: Făgăraș. Piața Unirii.

Descriere: Față: Piața Unirii cu hotelurile Mercur și Haner; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, stânga, numele localității: „Făgăraș". Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.574.

Observație: În colecție se mai păstrează o carte poștală cu imagine identică: GD 3.575.

12. **Titlu**: Făgăraș. Casă.

Autor: Editura I. Haţiegan.

Descriere: Față: Vedere cu casă; în fața casei, grup de oameni; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, dreapta, text în română: „Vedere din Făgăraș". Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; în partea de jos, la mijloc, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Hațiegan, Făgăraș – Reprod. oprită"; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. inv.: GD 3.591.

13. **Titlu**: Făgăraș. Casă.

Autor: Editura I. Haţiegan.

Descriere: Față: Vedere cu casă; în fața casei, grup de oameni; pe imagine, în partea de sus a cărții poştale, dreapta, text în română: „Vedere din Făgăraș”. Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, la mijloc, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Hațiegan, Făgăraș – Reprod[ucerea] oprită”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.594.

14. **Titlu**: Lacul de la Fântâna Crăiesei.

Autor: Librăria Ioan Haţiegan.

Descriere: Față: Lacul de la Fântâna Crăiesei; în plan îndepărtat, grup de oameni lângă marginea lacului. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în stânga, pe două rânduri, text în română: „Ferma – Făgăraș/Lacul cu păstrăvi dela Fântâna Crăiesei”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „I. Hațiegan, Făgăraș – Reproducerea oprită”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. inv.: GD 3.565.

Observație: În colecție se mai păstrează o carte poștală cu imagine identică: GD 3.564.

15. **Titlu**: Făgăraş. Parcul Regina Maria.

Autor: Editura Haţiegan.

Descriere: Față: Parcul Regina Maria; în plan îndepărtat, pavilion din lemn, cu acoperiș în două ape; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, stânga, text în română: „Parcul Regina Maria”; spre dreapta, numele localității: „Făgăraș”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, la mijloc, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Editura Hațiegan, Făgăraș – Reprod[ucerea] Oprită”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.576.

16. **Titlu**: Făgăraş. Parcul Regina Maria.

Autor: Librăria Ioan Haţiegan.

Descriere: Față: Parcul Regina Maria; în plan apropiat, alee din parc, cu bănci; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, la mijloc, text în română: „Parcul Regina Maria”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în stânga, cu maro, la mijloc, text în română: „Făgăraș”; în partea de jos, stânga, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria Ioan Hațiegan, Făgăraș * 17882”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

https://biblioteca-digitala.ro

Nr. inv.: GD 3.578.

Observație: În colecție se mai păstrează o carte poștală cu imagine identică: GD 3.577.

17. **Titlu**: Făgăraş. Spitalul.

Autor: Librăria Ioan Haţiegan.

Descriere: Față: Clădirea spitalului; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, stânga, numele localității: „Făgăraș"; la dreapta, text în română cu destinația clădirii din imagine: „Spitalul jud. Făgăraș". Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; în stânga, cu maro, la mijloc, text în română: „Făgăraș"; în partea de jos, stânga, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria Ioan Hațiegan, Făgăraș * 20751"; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.586.

18. **Titlu**: Făgăraș. Palatul Prefecturii.

Autor: Editura Librăriei Ioan Lazăr.

Descriere: Față: Clădirea palatului Prefecturii, clădire care se regăseşte printre monumentele municipiului, însă doar pe lista de la urbanism, căci, în fapt, clădirea nu mai există pe actuala stradă Doamna Stanca; pe imagine, în partea de sus a cărții poştale, stânga, numele localității: „Făgăraş"; la dreapta, text în română cu destinația clădirii din imagine: „Palatul Prefecturei". Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu negru, în limba română, pe două rânduri:

https://biblioteca-digitala.ro

„România/Cartă Postală”; în partea de jos, la mijloc, cu negru, pe două rânduri, text de reclamă al editorului, în română: „Editura Librăriei Ioan Lazăr, Făgăraş/Orice reproducere oprită”; stânga, sus, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.584.

Observație: În colecție se mai păstrează o carte poştală cu aceeaşi temă: GD 3.585.

19. **Titlu**: Făgăraş. Şcoala normală.

Autor: Editura I. Haţiegan.

Descriere: Faţă: Şcoala normală; pe imagine, în partea de sus a cărţii poştale, spre mijloc, text în română cu destinaţia clădirii din imagine: „Şcoala normală de învăţători”; la dreapta, numele localităţii în română: „Făgăraş”. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, la mijloc, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Haţiegan, Făgăraş”; stânga, sus, ştam-pilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.593.

Observație: În colecție se mai păstrează o carte poştală cu aceeaşi temă: GD 3.592.

20. **Titlu**: Făgăraş. Liceul Radu Negru.

Autor: Editura I. Haţiegan.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere: Față: Sediul Liceului Radu Negru; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, stânga, numele localității în română „Făgăraş”; la dreapta, text în română cu numele clădirii din imagine: „Liceul Radu Negru”. Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în stânga, pe două rânduri, cu maro, text în română: „Făgărașul văzut din aeroplan”; în partea de jos, stânga, cu negru, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Hațiegan, Făgăraș – Reprod[ucerea] oprită”; stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.619.

Observație: În colecție se păstrează și alte cărți poștale cu aceeași temă: GD 3.618, GD 3.620, GD 3.621, GD 3.616, GD 3.617.

21. **Titlu**: Făgăraș. Cazarma de jandarmi „Brâncoveanu”.

Autor: Editura I. Haţiegan.

Descriere: Față: Sediul Cazărmii de jandarmi „Brâncoveanu”; pe imagine, în partea de sus a cărții poștale, stânga, numele localității în română „Făgăraş”; la dreapta, text în română cu destinația clădirii din imagine: „Fațada Cazarmei de Jandarmi «Brâncoveanu»”. Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, stânga, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Editura I. Hațiegan, Făgăraș”; stânga, spre colțul din stânga, sus, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.597.

https://biblioteca-digitala.ro

22. Titlu: Făgăraş. Biserica franciscană.

Descriere: Faţă: Făgăraş. Biserica franciscană, cunoscută de localnici sub denumirea de Biserica Paterilor, situată pe strada Vasile Alecsandri nr. 1; biserica a fost refăcută în stil rococo în anul 1761; la 26 septembrie 1782 a fost sfinţită şi a primit hramul „Sfânta Treime". Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; în stânga, pe trei rânduri, cu maro, text în română, maghiară şi germană: „Făgăraş/Mănăstirea Franciscană/Ferenciek klastroma – Franziskaner-kloster"; stânga, la mijloc, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.581.

23. Titlu: Făgăraş. Biserica romano-catolică: interior.

Descriere: Faţă: Biserica romano-catolică: vedere din interior, cu altarul. Verso: Carte poştală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în limba română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală"; în stânga, pe trei rânduri, cu maro, text în română, maghiară şi germană: „Făgăraş/Biserica rom.-cat/Róm.-kath. Templom – Röm.-kath. kirche"; stânga, la mijloc, ştampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3.589.

24. Titlu: Făgăraş. Biserica brâncovenească.

https://biblioteca-digitala.ro

Autor: Librăria I. Haţiegan.

Descriere: Faţă: Biserica „Sfântul Nicolae”, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, situată pe strada T. Vladimirescu, nr. 6; a fost înălţată cu daniile domnitorului și ale soţiei sale Doamna Marica, potrivit inscripţiei de la intrare, între 17 iunie 1697 și 30 septembrie 1698; pictura din naos și altar a fost făcută de Preda Zugravul din Câmpulung; pronaosul a fost pictat pe cheltuiala Jupanului Nițu Pătraşcu; în prezent este declarată monument de arhitectură; sub imagine, în partea de jos a cărții poștale, stânga, numele localității în română: „Făgăraș”; la dreapta, text în română: „Biserica Brâncoveanu”. Verso: Carte poștală ilustrată, divizată; necirculată; în dreapta sus, text tipărit cu maro, în română, pe două rânduri: „România/Cartă Postală”; în partea de jos, stânga, cu maro, text de reclamă al editorului, în română: „Librăria I. Hațiegan, Făgăraș/Reproducerea oprită * 17877”; dreapta, jos, ștampilă dreptunghiulară cu numărul de inventar.

Nr. inv.: GD 3595.

https://biblioteca-digitala.ro

PLUGUL ÎN COLECȚIILE MUZEULUI ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI „VALER LITERAT”

Aurel DRAGNE[2]

LA CHARRUE DANS LES COLLECTIONS DU MUSÉE DU PAYS DE FĂGĂRAȘ „VALER LITERAT”

RÉSUMÉ

„L'étude porte sur l'évolution et la typologie de l'outil de labour et de la charrue au Pays de Făgăraș, une région distincte du centre de la Roumanie et du sud de la Transylvanie. Outre la présentation des pièces conservées dans le patrimoine du musée du Pays de Făgăraș, l'analyse est complétée par l'étude d'autres sources: archéologiques, ethnographiques et documentaire”.

Mots-clés: labour, évolution, typologie, la charrue, patrimoine.

Cercetarea monografică de tip istorico-etnografic, în vogă în primele decenii ale secolului XX în spațiul european, a determinat o reevaluare a fondului patrimonial reprezentat de uneltele și instrumentarul agricol tradițional. Între acestea, plugul ocupă o poziție dominantă: cu ajutorul uneltei se realizează aratul, operațiune agricolă de bază în prelucrarea solului, premergătoare și absolut necesară însămânțării plantelor ce se dorește a fi cultivate.

Între studiile consacrate plugului medieval și premodern în spațiul românesc se evidențiază cercetarea academicianului Nicolae Edroiu, „Plugul în Țările Române – până în secolul al XVIII-lea”. Autorul tratează subiectul cu rigoare științifică, respectând normele consacrate ale cercetării monografice: e dezbătută originea, datarea, tipologia, fiind evidențiate totodată și valențele etno-folclorice ale uneltei[3]. Precum însuși autorul mărturisește, analiza științifică nu e lipsită de anumite riscuri. Acestea se datorează, în mare parte, imposibilității de reconstituire a unei baze istorico-documentare solide, pe care să se așeze temeinic o monografie. Perisabilitatea materialului, dar și evoluția uneltei, datorate dezvoltării tehnologice din ultimul veac, fac ca piesele mai vechi de cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea să fie rarisime.

De la arhaicul *râmoc* la plugul modern, unealta de prelucrare a solului are o istorie și evoluție milenară. Cele dintâi indicii ale practicării agriculturii datează din neolitic. *Crăcana*, *scormonitorul* sau *plantatorul* realizate din lemn și os, au fost primele unelte întrebuințate. Cu ajutorul lor se trasa o urmă continuă, suficient de adâncă spre a primi și acoperi semințele[4].

---

[2] Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Făgăraș; e-mail: aureldragne@yahoo.com.

[3] N. Edroiu, *Plugul în Țările Române (până în sec. al XVIII-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2017.

[4] *Ibidem*, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro

Adoptarea tracțiunii animaliere, în epoca bronzului, a sporit considerabil randamentul uneltei[5].

Utilizarea unui brăzdar din fier în spațiul carpato-danubiano-pontic e un fapt dovedit arheologic pentru cea de-a doua epocă a fierului. Geto-dacii, buni cunoscători și practicanți ai agriculturii, l-au preluat de la greci, pe filieră tracică. Ulterior, acesta a fost adaptat, dobândind o tipologie aparte, fiind desemnat în literatura de specialitate ca „brăzdar dacic"[6].

Cea mai avansată unealtă de arat a Antichității a fost însă „aratrul" roman. Stabilitatea în lucru a uneltei e conferită de folosirea oiștii și a rotilelor. Cele două stinghii de lemn, atașate de o parte și de alta a plazului, imediat după brăzdar, au rolul de a înlesni despicarea și răsturnarea brazdei în ambele părți[7]. Brăzdarul roman, caracterizat de o mai mare lățime a părții lucrătoare, a înlocuit treptat, până în secolul al III-lea, brăzdarul de tip dacic. O dovadă incontestabilă a popularității pe care „aratrul" a avut-o în noua provincie stă în însuși faptul că termenul ce desemna unealta de arat a fost preluat și în denumirea lucrării efectuate cu ajutorul ei – „arat", „arătură"[8].

O nouă etapă în evoluția uneltei de arat e reprezentată de apariția plugului. Localizarea și datarea primelor piese de acest tip pentru spațiul european a determinat o amplă dezbatere în literatura de specialitate[9]. La sfârșitul primului mileniu, documente emise în Europa occidentală consemnează deja unealta sub noua denumire. E posibil ca la apariția plugului să fi contribuit și tehnicile agricole ale populațiilor germanice și slave din proximitatea granițelor Imperiului roman.

Un fapt e cert: „Plugul s-a desprins de aratru în momentul când i s-a adăugat cormana"[10]. Principiul de funcționare a noii unelte este prin excelență asimetric. Vechile stinghii laterale ale aratrului sunt înlocuite de cormană. Cu ajutorul ei plugul devine un instrument de arat îmbunătățit, ce execută de acum operațiuni complexe: brazda, *tăiată* vertical de către cuțitul lung, e *desprinsă* de la bază și *ridicată* sub acțiunea brăzdarului, ca mai apoi, prin intermediul cormanei să fie *răsturnată* și *mărunțită*. Astfel prelucrat, solul e *afânat*. Precizarea acestor funcții caracteristice plugului sunt importante, întrucât îl evidențiază ca unealtă distinctă între celelalte instrumente de arat[11].

Tranziția de la aratru la plugul asimetric s-a realizat printr-o unealtă intermediară, *plugul simetric cu cormană schimbătoare*[12]. În pofida caracterului arhaic, acest tip de plug a fost utilizat, pe alocuri, până târziu, spre începutul secolului XX.

În Țările române, plugul este consemnat documentar abia în actele de redacție slavonă de la cumpăna veacurilor XVI-XVII. Asistăm astfel la o atestare documen-

---

[5] Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri*, București, Editura Științifică, 1973, p. 195.
[6] *Ibidem*.
[7] N. Edroiu, *op. cit.*, p. 94.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*, p. 86.
[10] *Ibidem*, p. 97.
[11] *Ibidem*, p. 83.
[12] *Ibidem*, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro

tară relativ târzie raportată la momentul apariției noii unelte. Identificarea arheologică a unor brăzdare datate la cumpăna secolelor X-XI, care prezintă particularitatea unei accentuate uzuri a uneia dintre laturi, pot constitui dovada adoptării cormanului, implicit a plugului în această perioadă.

Sub aspect terminologic, denumirea uneltei a fost preluată în limba română pe filieră slavonă. Nu este însă exclus nici un împrumut direct de la populațiile germanice, dat fiind faptul că și în limba slavonă etimologia cuvântului este de origine germanică.

În acest stadiu se impune o precizare importantă: noua denumire a uneltei nu s-a răsfrânt și asupra lucrării executate prin intermediul ei, fiind păstrat pe mai departe termenul consacrat de *arat*, specific *aratrului*. Cel de *plugărit*, specific *plugului* e mai puțin folosit. În schimb termenul de *plugar*, desemnând persoana care mânuiește unealta, îngemănează sensuri noi, ce pot fi înțelese ca proiecții ale unor activități fundamentale, specifice comunităților rurale arhaice.

Agricultura, împreună cu păstoritul, au constituit ocupațiile de bază în Evul Mediu. O serie de surse fac referire, începând cu secolul al XII-lea, la o intensă cultivare a pământului. Sunt consemnate cu precădere culturi cerealiere. În acest context însemnătatea uneltei de arat crește și se presupune că încă din această perioadă s-a aflat în uz o formă evoluată de plug.

Condiția ca un instrument de arat să poată fi încadrat tipologic în categoria plugurilor este ca elementele constitutive și constructive să asigure implementarea funcțiilor de bază ale unui plug: tăierea, desprinderea și răsturnarea brazdei.

Componentele plugului pot fi divizate în două categorii. Din prima fac parte elementele sale active, adică acele piese care, situate în contact direct cu solul, au rol hotărâtor în lucrarea pământului potrivit cerințelor impuse de actul în sine al plugăritului. Acestea sunt *fierul lung*, *brăzdarul* și *cormana*. În cea de-a doua categorie se regăsesc părțile care alcătuiesc cadrul uneltei: *talpa*, *grindeiul*, *coarnele* și *bârsa*, cu rol de suport pentru elementele active, de rigidizare, reglaj și manevrabilitate a plugului (Fig. 1).

Fierul lung, realizat prin tehnica forjării, este prins în grindei, imediat înaintea brăzdarului, alături de care este gândit să lucreze în tandem. Rolul său este acela de a secționa vertical pământul, înainte ca brazda să fie desprinsă de către brăzdar. Forma sa, ușor arcuită înainte, e menită să diminueze rezistența la înaintare a uneltei. Atașarea sa la unealta de arat a reprezentat un câștig tehnologic evident.

Brăzdarul sau fierul lat e fixat de talpa plugului. Taie pământul în partea inferioară, ca mai apoi să salte brazda ce trece în sfera de lucru a cormanei. A fost constant îmbunătățit de-a lungul evoluției instrumentului de arat. În Evul Mediu a fost ranforsat cu striații mediane longitudinale, ce i-au mărit rezistența. Are forma unui triunghi: cu laturi egale, ușor arcuit în cazul plugului simetric și dreptunghic, cu o singură gură de tăiere, în cazul celui asimetric. Complexitatea execuției a făcut ca producția brăzdarelor să aparțină meșterilor specializați, cunoscători ai tehnicilor metalurgice. Acte vamale și comerciale fac referire încă de timpuriu la comerțul și circulația unor piese metalice specifice uneltelor de arat.

Fierul lung și brăzdarul sunt singurele piese metalice din componența plugului arhaic. Evoluția lor a putut fi mai bine documentată, grație pieselor identificate

https://biblioteca-digitala.ro

arheologic. Dată fiind însemnătatea lor în alcătuirea și funcționarea instrumentului de arat, cele două piese au devenit reprezentative pentru unealtă, fiind preluate ca însemne heraldice sau de breaslă.

Cormana este o tăblie rectangulară de lemn, prevăzută uneori cu mâner. În partea frontală aderă la cadrul plugului, fiind prinsă de bârsă. Posterior este susținută de coarnele plugului sau de către talpă în cazul plugului asimetric. Rolul funcțional al cormanei este acela de a răsturna brazda. Cu acest prilej resturile vegetale sunt depuse pe fundul brazdei, fiind mai apoi acoperite cu pământ. Are loc totodată un proces de mărunțire și afânare a solului.

Forma cormanei – fixă sau mobilă –, a diferențiat cele două tipologii de plug aflate în uz în spațiul românesc. Cormana mobilă, cu posibilitatea de a fi poziționată de o parte sau alta față de axa uneltei, e specifică plugului simetric. E cunoscut în literatura de specialitate ca „plug simetric cu cormană schimbătoare". Cu această unealtă aratul se realiza prin trasarea de brazde succesive, prin poziționarea alternantă a cormanei pe partea dreaptă sau stângă a plugului. În cazul plugului cu cormană fixă, brazda putea fi răsturnată doar pe latura din dreapta uneltei. Este un model îmbunătățit, caracterizat de un randament mai bun în exploatare. Terminologia consacrată acestui tip e „plug asimetric cu cormană fixă"[13].

În lucrarea „Povățuire către economia de câmp pentru folosul școalelor românești, cele din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate", tipărită la Buda în 1806, Gheorghe Șincai prezintă cele două tipuri de unelte, „plugul schimbătoriu" sau „de coastă" și „plugul șucheat" sau „de șes"[14].

Între cele patru piese componente ale cadrului de plug, talpa este cea mai expusă uzurii. Acest fapt se datorează pe de o parte contactului permanent cu solul, cât și tensiunilor exercitate în timpul lucrului. Constituie suport pentru brăzdar, însă, ca bază a instrumentului de lucru, are și rolul de a poziționa plugul în brazdă, conferindu-i uniformitate în direcție și adâncime. Este prinsă de grindei prin intermediul coarnelor și a bârsei, care preiau în timpul lucrului o parte din tensiunile exercitate.

Grindeiul este piesa principală a cadrului, cu rol în reglarea adâncimii de lucru. Partea frontală a grindeiului se sprijină pe rotile, reducând considerabil greutatea uneltei, mărindu-i manevrabilitatea.

Dirijarea uneltei se realizează prin intermediul coarnelor, ce preiau și distribuie forța aplicată asupra lor de către plugar. În cazul plugului simetric, acestea sunt realizate dintr-un trunchi de lemn bifurcat, de esență tare, care închide cadrul de rezistență al uneltei în partea posterioară, făcând legătura între talpă și grindei.

Arhitectura instrumentelor de arat primitive era caracterizată de folosirea unei structuri de rezistență de tip deschis. Adoptarea cadrului închis, inițial triunghiular, ulterior de formă patrulateră, mai solid încheiat, a făcut ca unealta să capete o mai mare rezistență în exploatare. Se puteau astfel executa arături mai adânci chiar și în soluri compacte, mai dure. Bârsa închide cadrul în partea sa frontală. Are rol de a consolida legătura dintre talpă și grindei, de reazem posterior al brăzdarului și de suport frontal pentru cormană.

[13] *Ibidem*, p. 166.
[14] *Ibidem*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

Tensiunile la care sunt supuse componentele active și pasive ale plugului sunt datorate forțelor exercitate asupra uneltei în timpul lucrului[15]. Forței de tracțiune i se opun forțele de rezistență la înaintare, specifice deopotrivă solului și uneltei. În cazul plugului medieval, forța de înaintare era asigurată de tracțiunea animalieră, la care se adaugă forța de împingere a plugarului. Rezistența la înaintare e rezultatul unui cumul de forțe și factori implicați în proces: forța de rezistență la spintecare, desprindere și răsturnare a solului, greutatea uneltei, forța de apăsare a plugarului, suprafața elementelor active ale uneltei, coeficienții de fricțiune, adâncimea și lățimea brazdei, structura solului, vegetația și eventualele obstacole situate pe direcția de lucru. Cu cât forța de tracțiune este mai mare, viteza de înaintare a plugului crește, iar randamentul este mai bun. Viteza de lucru a uneltei este direct proporțională cu raportul dintre forța de tracțiune și totalitatea celor care i se opun.

Analiza forțelor implicate relevă că centrul acestora e situat în proximitatea centrului de greutate al plugului, ambele circumscrise cadrului uneltei. Echilibrul în exploatare e obținut prin alinierea forței de tracțiune și a celor care i se opun. Acest fapt e posibil prin adoptarea unei arhitecturi specifice în realizarea componentelor plugului, dar și prin posibilitatea de reglare a acestuia potrivit condițiilor impuse de structura solului și calitatea lucrării. Realizarea uneltei implică însușirea și stăpânirea de către constructor a unor noțiuni tehnice relativ evoluate în privința proporțiilor și a rezistenței materialelor. Dimensionarea corectă și îmbinarea componentelor cu respectarea unor înclinații specifice au un rol hotărâtor în atingerea parametrilor optimi de funcționare, cu repercusiuni asupra rezistenței și trainiciei uneltei. Tehnicile de construcție și îmbinare a lemnului au constituit dintotdeauna un domeniu în care țăranul român s-a remarcat prin măiestrie și ingeniozitate.

Astfel constituit, acest plug, specific unui vast areal, s-a aflat în exploatare în spațiul românesc o perioadă îndelungată, din Evul Mediu până în epoca modernității. În evoluția sa a cunoscut, desigur, și note distinctive, ceea ce-i conferă plugului particularități constructive de la o regiune la alta. Diversele variante constituie mai degrabă adaptări ale uneltei în funcție de anumiți factori specifici unei anumite regiuni: climă, condiții de relief, specificul culturilor, tehnicile agricole adoptate, situația economică și socială, sporul demografic, educație etc.

Țara Făgărașului, ținut cu o istorie aparte, este situată în interiorul arcului carpatic, în partea sud-estică a Transilvaniei și centrală a României. Geografic, se identifică cu depresiunea omonimă, fiind mărginită de forme înalte de relief: Munții Făgăraș, Munții Perșani și Podișul Târnavelor. Vecinătatea masivului Făgăraș, cu înălțimi ce depășesc frecvent 2.000 de metri, a imprimat depresiunii un regim climatic și hidrografic distinct.

Sistemul fluviatil e constituit îndeosebi din râuri și pâraie ce curg de pe versantul nordic al Făgărașului, crestând văi adânci. Alături de numeroase cursuri parazitare, fac ca Oltul, care străbate regiunea de la est înspre apus, să-și dubleze debitul la intrarea în defileu, la Turnu Roșu. Instalațiile tehnice tradiționale antrenate hidraulic, consemnate în număr mare încă din secolul al XVII-lea, dovedesc însemnă-

---

[15] *Ibidem*, p. 68-69.

https://biblioteca-digitala.ro

tatea economică a acestor râuri. Înseși satele s-au constituit în proximitatea lor, trama stradală urmând cursul acestora.

Sub aspect geo-morfologic, depresiunea făgărășeană este de tipul unui piemont în trei trepte. Zona dealurilor submontane marchează limita superioară a rețelei de sate. Cu altitudini între 800 și 600 de metri, e ocupată de pâlcuri de copaci și fânețe. Câmpia piemontană, brăzdată de numeroase văi, prezintă o serie de culmi, denumite de către localnici „poduri”, intens cultivate agricol. Ocupând aproximativ două treimi din suprafața depresionară, are înălțimi între 600 și 400 de metri. Lunca Oltului, situată la altitudinea de 380-400 metri, constituie cea de-a treia treaptă a ansamblului. Excesul de umiditate datorat deselor revărsări ale Oltului a favorizat formarea a numeroase bălți și smârcuri. În pofida acestor inconveniente, cercetările arheologice au dovedit prezența și aici a unor urme de locuire ce preced secolele XIII-XIV[16].

Solurile sunt în general puțin fertile, fapt datorat masivelor depuneri aluvionare și umidității accentuate. Nisipurile și pietrișurile scad substanțial și calitatea solurilor mai productive din luncă.

„Evaluarea condițiilor naturale din Țara Făgărașului”, afirmă profesorul A. Lukács, „degajă imaginea unei regiuni cu o serie de deficiențe în privința solurilor și a resurselor de subsol, care au fost totuși suplinite de prezența câmpului piemontan îmbinat cu terase și lunci, de fânețele și pășunile alpine, de pădurile întinse și de o rețea hidrografică densă și bogată în pește. Aceste elemente s-au armonizat într-un complex natural care a influențat decisiv dezvoltarea așezărilor umane din Țara Făgărașului”[17].

Analiza tipologică a uneltei de arat specifică arealului făgărășean nu se poate întemeia doar pe piesele conservate, care sunt rarisime. În acest sens, se impune valorificarea datelor obținute prin intermediul unor direcții de cercetare consacrate.

Dintre acestea, arheologia e în măsură să aducă date relevante în privința datării și tipologiei. Identificarea depozitului de unelte agricole de la Șelimbăr (județul Sibiu) e valoroasă, dată fiind situarea localității în apropierea Țării Făgărașului. A fost datat în timpul marii invazii mongole din 1241. Prezența a două cuțite de plug, cu rol în spintecarea solului, fac dovada unei mai bune prelucrări a pământului în această perioadă. Originea acestor piese a fost pusă în legătură cu epoca timpurie de colonizare a sașilor în Transilvania[18].

Efortul recuperator al etnografilor și sociologilor din prima jumătate a secolului XX s-a canalizat și asupra uneltelor agricole arhaice, aflate încă în uz în satul tradițional. Terminologia arhaică românească a uneltei fusese abordată încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de către filologi[19].

Aratul constituie lucrarea de căpătâi a plugarului, cu el începe, dar se și încheie anul agricol. Are o importanță deosebită, o bună recoltă fiind influențată hotărâtor de calitatea și perioada când se execută. Manifestările folclorice și obiceiu-

---

[16] Antal Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII-XVI)*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 35.
[17] *Ibidem*, p. 38.
[18] N. Edroiu, *op. cit*., p. 122.
[19] Frédéric Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Editura Vestala, 2006.

https://biblioteca-digitala.ro

rile cu caracter agrar corespund cu momente esențiale ale cultivării plantelor cerealiere: arat, semănat, fertilizarea semănăturilor cu ajutorul ploilor, coacerea și recoltarea lor[20]. Între semănături, cultura grâului e preeminentă, acesta fiind considerat regina plantelor cerealiere prin importanța economică și însemnătatea simbolismului. Este cultivat încă din neoliticul timpuriu, când sunt atestate două specii: grâul primitiv, „triticum monoccum”, și grâul comun, „triticum vulgare”[21]. În epoca fierului culturile predilecte erau cele de grâu, mei și secară. În secolele XIV-XV, în Transilvania asistăm la un proces treptat de înlocuire a meiului cu grâul, orzul, secara și ovăzul. Începând cu secolul al XVII-lea, în teritoriile extracarpatice cultura grâului de toamnă e adoptată pe scară largă în detrimentul celui de primăvară[22].

Vechiul an agrar, specific comunităților țărănești tradiționale, cu începere la 1 martie, nu mai poate fi despărțit complet de anul calendaristic. Vechilor ceremonii agrare li se suprapun acum evenimente ceremoniale noi, parte din ele religioase, ceea ce a determinat ca multe dintre ritualurile agricole arhaice să primească o aură creștină, fiind mai greu de identificat.

Începutul anului bisericesc este la 1 septembrie. El se încheie și debutează cu sărbători închinate Maicii Domnului: *Adormirea*, în 15 august, și *Nașterea*, în 8 septembrie. În atmosfera religioasă a satului tradițional, în care comuniunea dintre cei vii și „cei de dincolo” nu a fost nicidecum întreruptă, intercesiunea sfinților are o însemnătate aparte, îndeosebi în perspectiva Judecății celei de pe urmă, săvârșită de însuși Hristos la sfârșitul veacurilor. Între sfinții mijlocitori, Fecioarei Maria, în calitatea de Maică a lui Dumnezeu, i se acordă un cult de supravenerare sau preacinstire.

A doua sărbătoare religioasă însemnată este Înălțarea Sfintei Cruci sau, cum mai e cunoscută în popor, Ziua Crucii. E prăznuită în 14 septembrie, fiind instituită în amintirea aflării Sfintei Cruci a Domnului de către Împărăteasa Elena. Crucea a devenit un simbol al Jertfei și Învierii. Ea este un adevărat reper în viața creștinului. Niciun lucru bun nu poate fi înfăptuit fără de jertfă, smerenie și efort personal. În localitatea Voivodenii Mari, situată în partea centrală a Țării Oltului, la vecernia acestei sărbători se oficia o slujbă deosebită de binecuvântare a grâului pentru semănat. El era ales cu grijă de către gospodine, spre a fi doar grâu curat, fără neghină, fiind adus la biserică în vase de lut. Practica sfințirii în biserică a boabelor de grâu ce vor fi amestecate cu grâul de semănătură este una eminamente creștină. Ea a înlocuit obiceiul străvechi al preluării de boabe din cununa buzduganului: „(...) rolul de boabe de grâu sfințite pare a fi fost ținut exclusiv, înainte, de boabele din buzdugan„[23].

Actul în sine al semănatului presupunea o pregătire deosebită din partea plugarului. Abstinența, hainele primenite, spălarea mâinilor, însemnarea cu semnul crucii și rostirea unei rugăciuni sunt doar câteva din actele unui ritual menit să asigure o recoltă mănoasă și curată, ferită de buruieni și tăciune. Exista conștiința că „grâul e

---

[20] Ioan Pumnea, *Plugarul – obicei agrar din Țara Oltului*, în „etno.brasov.ro. Percepții, medii culturale, comunicare”, Brașov, nr. 1, 2002, p. 28.
[21] I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 207-208.
[22] *Ibidem*.
[23] Ion I. Ionică, *Dealu Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului*, București, Editura Minerva, 1996, p. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

chipul lui Hristos, pâinea sfântă, și din el se fac prescuri pentru biserică”[24]. „Pilda semănătorului”, rânduită a fi citită în cea de-a douăzeci și doua duminică de după Rusalii, e încadrată într-un context specific al satului tradițional: semănatul. Interpretarea alegorică relevă faptul că semănătorul este însuși Hristos, ce sădește sământa cea bună, cuvântul, în inima omului.

Sărbătorile din perioada cuprinsă între Postul Crăciunului și începutul Postului Mare au implicații spirituale profunde în viața comunităților de plugari, determinând manifestări folclorice deosebite prin amploare si specificitate. În perioada premergătoare Crăciunului, se constituie ceata de feciori și se intensifică pregătirea acesteia pentru colindul din Ajun. Colacul din grâu curat, destinat cetei și grâul oferit preotului, în Ajun de Bobotează, constituie daruri rituale, cu un vădit caracter ceremonial. Agheasma mare, „schimbare a firii apelor” prin pogorârea harului sfințitor al Duhului Sfânt, este, potrivit rugăciunii de sfințire adresată Sfintei Treimi, „izvor de nestricăciune, dar de sfințenie, dezlegare de păcate, vindecare de boli, diavolilor pieire, îndepărtarea puterilor potrivnice, plină de putere îngerească”, așa cum reiese din alcătuirea Sfântului Sofronie, Patriarh al Ierusalimului (†638). Prin stropirea cu această apă sfințită a persoanelor, dar și a bunurilor deținute, locuințe, fântâni, animale, unelte etc., se afirmă caracterul cosmic al actului sfințitor.

Creațiile folclorice specifice obiceiurilor cu un pronunțat caracter agrar precum „Plugarul”, relevă însemnătatea și preeminența uneltei de arat în mentalul colectiv al comunităților de plugari.

„Plugarul” evocă mituri străvechi de fertilitate a pământului. Obiceiul glorifică primul om care și-a scos plugul la arat în primăvara acelui an[25]. Este încă activ în sate din extremitatea răsăriteană a Țării Oltului, în zona Perșanilor. S-a păstrat însă doar cel de-al doilea act al obiceiului, anume ceremonialul desemnării „Plugarului” pentru anul în curs. Perioada de desfășurare este cea de început a anului agricol. În localitatea Vad, plugarul este ales în cea de-a doua zi de Paști. Forma arhaică a obiceiului cuprindea și „Bricelatul”. Feciorul desemnat Plugar avea puterea de a judeca și „bricela”, adică de a pedepsi pe acei tineri care săvârșiseră vreo necuviință sau faptă rea în Postul Mare. Nu erau trecute cu vederea nici normele de conduită specifice muncii câmpului. Stropirea și înmuierea Plugarului în apă relevă ritualuri străvechi cu consecințe magice: anul să fie mănos și roditor[26].

Calitatea scăzută a solurilor făgărășene a făcut ca recoltele să fie influențate hotărâtor de fertilizare și de factorii climatici. Seceta, dar și umiditatea în exces, puteau diminua considerabil recolta din punct de vedere calitativ și cantitativ. Stihiile și capriciile naturii au provocat nu de puține ori pagube însemnate. Într-o societate agricolă a cărei stabilitate și prosperitate era dependentă în mod direct de sporul recoltei, asigurarea protecției divinității s-a impus de la sine din cele mai vechi timpuri.

---

[24] Ion Ghinoiu (coordonator general), *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Volumul III. Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 307.

[25] I. Pumnea, *op. cit.*, p. 28.

[26] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Rituri străvechi pot fi identificate până astăzi în conduita religioasă a comunităților tradiționale de agricultori. Odată cu adoptarea creștinismului, vechile ceremonialuri s-au armonizat cu ritualul liturgic al Bisericii. *Rugăciunea de hotar*, săvârșită în anumite perioade bine determinate, constituie un ceremonial liturgic respectat cu strictețe. Perioada de desfășurare este cea în care holdele au înfrățit și au format spicul de rod.

Ceremonialul e numit astăzi și „maslu de hotar”, întrucât rugăciunile de binecuvântare a holdelor sunt precedate de slujba Sfântului Maslu, una dintre cele șapte taine ale Bisericii. La Voivodenii Mari, după săvârșirea Sfintei Liturghii, credincioșii în frunte cu preotul „ies la hotar”, „ies la holde” sau „ies la cruce”, adică pornesc în procesiune spre troița din hotarul în care sunt cultivate plantele cerealiere. În față merge întotdeauna un om mai în vârstă care duce praporul. Doi tineri împletesc două cununi din grâu curat, având grijă să înlăture eventualele spice de secară. Se oficiază Maslul și Aghiasma mică, se sfințesc cununile de spice și se binecuvântează credincioșii prin stropirea cu aghiasmă. Femeile pregătesc în mod special ulcioare cu apă ce este ăi ea binecuvântată. Întocmai ca și la Bobotează, cu această apă sfințită se binecuvântează casa, animalele și bunurile gospodărești. Cele două cununi sunt depuse în Biserică, în dreptul altarului, atârnate în prapori. Împletirea cununilor și depunerea lor rituală pot constitui reminiscențe ale unui ceremonial agricol străvechi, ca parte a unei ofrande aduse divinității.

Cununa de spice e asociată și „Buzduganului”, ritual agrar specific Țării Oltului. Substratul de sens al formei obiectului ritual – „cunună”/„buzdugan” – e mai vechi și nu poate fi redus la crucea creștină pe care a adoptat-o ulterior. Explicația stă și în faptul că „crucea simplă stă la originea logică și cronologică a tuturor formelor întâlnite în Țara Oltului ca un cadru al cununei. E schema susținătoare a formei circulare ... Crucea s-a desprins apoi de aici, rămânând singură și căutând să dea impresia circulară din considerarea extremităților sale”[27].

Semnificațiile străvechi ale buzduganului sunt astăzi aproape imposibil de deslușit. În sens foarte general, buzduganul marchează încheierea secerișului. Semnificația de jertfă divină sau cea simbolică de trup al lui Hristos, atribuită uneori buzduganului, rezidă mai degrabă din forma adoptată de obiectul ritual și din simbolismul religios al bobului de grâu[28]. Originea și înțelesul acestei practici agrare, este de părere sociologul Ion I. Ionică, e legată de „reprezentarea unei puteri impersonale a rodului (a fertilității) difuză în holdă, apoi concentrată în ultimul mănunchi, păstrată acolo sau dusă în casa gospodarului, nu ca o acțiune propriu magică, ci ca un rit expresiv pentru o anumită mentalitate interesând întreaga comunitate, care este uneori agent, putând să se dezvolte – odată cu trecerea reprezentării spre o categorie a forțelor personificate – într-o practică culturală”[29].

Atitudinea țăranului față de instrumentul de arat relevă sacralitatea plugului. Atunci când ară, plugarul trebuie să aibă mâinile curate și hainele primenite. Există interdicția de a scuipa în palme înainte de a pune mâna pe plug. Atunci când un plug

[27] I.I. Ionică, *op. cit.*, p. 75-76.
[28] *Ibidem*, p. 82-83.
[29] *Ibidem*, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

nu mai poate fi folosit, în niciun caz lemnul său nu se arde, ci e lăsat într-un loc mai ferit al gospodăriei să putrezească. Plugului îi sunt atribuite puteri miraculoase: pentru a fi protejați de ciumă, oamenii trasează câteva brazde împrejurul localității. Vechi concepții înfățișează plugul ca pe o unealtă de origine divină. Într-o veche narațiune, Însuși Dumnezeu, coborât din ceruri, despică pământul pentru a scoate fier și făurește un plug. Împreună cu Adam trasează câteva brazde, inițiindu-l pe omul primordial cu îndeletnicirea cultivării pământului[30].

Reprezentările iconografice și cele heraldice aduc un plus de informație în privința morfologiei uneltelor agricole. Ca parte a instrumentarului folosit de către demoni în osânda păcătoșilor, plugul poate fi adesea întâlnit în alcătuirea scenei ce înfățișează Judecata de Apoi. Elisei arându-și ogorul e nelipsit din icoana ridicării proorocului Ilie la cer. Această temă iconografică a avut o mare popularitate în repertoriul icoanelor țărănești pe glajă din Transilvania. Faptul nu poate fi întru totul întâmplător: în creștinism, Sfântul Ilie a preluat funcții caracteristice ale unor divinități solare și meteorologice din Panteonul românesc. În conștiința populară, Sfântul Ilie „provoacă incendiile în verile toride, produce tunetele, fulgerele și trăsnetele în timpul furtunilor, leagă și dezleagă ploile, hotărăște unde și când să dea grindina[31].

Uneori plugul apare în ilustrarea unor scene biblice complementare Vechiului Testament, ca de pildă truda la care este supus Adam după alungarea sa din Rai[32]. Lucrarea pământului, muncă pe care omul este dator să o împlinească pentru asigurarea existenței sale trupești, este o sentință divină dată omului după cădere. Asocierea *Adam – plug* este una simbolică, în limba ebraică „adhamah" însemnând „sol", „pământ", cum de altfel cuvântul „om (homo)" derivă de la „humus (humo natus, născut din pământ)"[33].

Secvența este înfățișată și pe Tabla de convocare a breslei plugarilor făgărășeni[34] (Fig. 2-3). În formă de scut heraldic, este realizată din fier și lemn pictat. Paternitatea picturii poate fi atribuită renumitului iconar făgărășean Ioan Pop.

Pe aversul piesei este reprezentat plugarul, în portul specific, ținând cu mâna stângă coarnele uneltei, iar în cea dreaptă biciul cu care-și mână perechea de boi înjugați la plug. Instrumentul de lucru e prevăzut cu rotile și corman. În partea superioară este reprezentat fierul lung și un brăzdar simetric, plasat pe direcția de înaintare a plugului. În dreptul țăranului este înscrisă cu caractere chirilice legenda reprezentării, „Adamu". Acuratețea detaliilor, cât și reproducerea schematică a brăzdarului

---

[30] Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf, p. 537.
[31] I. Ghinoiu, *Comoara satelor. Calendar popular*, București, Editura Academiei, 2005, p. 157.
[32] N. Edroiu, *op. cit.*, p. 204.
[33] *Ibidem.*
[34] *Breslele transilvănene (secolele XIV-XIX). Catalog selectiv de expoziție*, Cluj-Napoca, 1997, nr. cat. 14; *Breslele transilvănene. Istorie și simbol. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, Editura Altip, 2017, nr. cat. 46. Deținător Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat", nr. inv.: 3.123/I$_{II}$ 27.

https://biblioteca-digitala.ro

simetric, ne permit să încadrăm unealta în categoria plugurilor simetrice cu cormană schimbătoare.

Cele două personaje de pe reversul piesei sunt înfățișate purtând fiecare pe umăr câte o unealtă specifică: coasa și toporul de lăzuit. În partea superioară sunt înscrise nume de plugari. Piesa este datată 1850.

Asocierea celor trei unelte *topor-coasă-plug* pe însemnul distinctiv al unei comunități organizate a agricultorilor, de tipul tovărășiilor de plug, nu este întâmplătoare. Cele trei instrumente, reprezentative pentru activități agricole complementare – *lăzuit, coasă și plugărit* – au valoare de simbol, ele neputând fi nicidecum disociate, în înțelesul vechilor tehnici agricole.

Vastele întinderi de pădure din trecut au constituit o stavilă serioasă în progresul economiei, bazată pe producția vegetală și animalieră: „Așezarea satelor noastre, distribuirea lor pe teren, organizarea internă a trupului de moșie sătesc, ba chiar nota dominantă a vechii noastre economii sătești sunt de considerat în legătură cu întinderea și caracterul pădurilor și a poienilor noastre”[35]. Defrișarea pădurii în scopul obținerii unor parcele de teren ce urmează a fi cultivate constituie o tehnică agricolă arhaică cu o răspândire generală la toate popoarele[36]. „Treapta desțelenirii și defrișării permanente”[37] constituie o primă etapă pe care o cunoaște, din punct de vedere tehnic, evoluția agriculturii. Potrivit acestei tehnici, parcela obținută prin tăierea pădurii era cultivată ani la rând până la epuizare. Pământul, secătuit de vlaga lui, era abandonat, pădurea luând locul culturilor. Într-o a doua etapă, terenul a început să fie utilizat constant, alternându-se culturile cerealiere cu iarba. Alternarea a două culturi cerealiere, de toamnă și primăvară, după care pământul era lăsat un an ogor, a precedat trecerea la tehnologiile agriculturii moderne.

În Evul Mediu, suprafețele împădurite ale Țării Făgărașului erau sensibil mai mari. Extinderea solurilor brune e o dovadă a faptului că zona depresionară era acoperită cu păduri de gorun. În cea a dealurilor submontane predominau amestecurile de gorun, carpen și fag. Prezența făgetelor pure e posibil să fi dat însăși denumirea ținutului[38]. Însemnătatea pădurilor de foioase în constituirea și evoluția așezărilor e evidentă: floră și faună mai bogată, copaci roditori de jir și ghindă spre hrana animalelor mari și mici, poieni cu fânețe, lemn pentru construcție, soluri brun-roșcate optime pentru agricultură[39].

Analiza toponimiei făgărășene, corelată cu informațiile documentare referitoare la pământurile arabile, pășunile, fânețele și pădurile consemnate în secolul al XVII-lea, relevă schimbări importante în configurația hărții fito-geografice a regiunii[40]. Pe de o parte se constată dispariția aproape în totalitate a vechilor păduri de foioase din zona depresionară. S-a produs totodată o restrângere considerabilă a brâ-

---

[35] H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. 1, București, Editura Academiei RPR, 1958, p. 228.
[36] I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 199.
[37] H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 298.
[38] A. Lukács, *op. cit.*, p. 37.
[39] H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 237.
[40] Ioan Ciupea, *Observații asupra toponimiei și antroponimiei Țării Făgărașului*, în „Acta Musei Napocensis”, XXIV-XXV, 1992, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro

ului de păduri de la poalele munților. Însăși extinderea rețelei de sate pe aliniamentele superioare sudice s-a realizat prin tăieri și lăzuiri succesive. Instalarea de noi așezări a fost înlesnită și de exploatarea în sistemul moinei sălbatice a poienilor situate pe firul afluenților Oltului[41].

E dovedit faptul că forma de organizare socială a satelor făgărășene e derivată direct din comunitățile sătești primitive. În analiza structurii perimetrelor sătești, H.H. Stahl reliefa substratul pastoral-forestier ce a stat la baza constituirii acestora. Vechimea operațiunii de agrimensură din Țara Oltului nu poate fi clar precizată, însă scopul evident care a fost urmărit a fost acela de „a da tuturor satelor acces atât la câmp, cât și la munte[42]. Analiza evidențiază caracterul mixt, agricol, dar și puternic pastoral pentru viața comunităților făgărășene.

Caracterul „complex și colectiv" al economiei sătești e o caracteristică a satelor din spațiul românesc. Nu întâmplător, o clauză comună a vechilor documente este înșiruirea tuturor componentelor trupului de moșie – *vatra*, *câmpul*, *pădurea*, *apa*: „Într-un sat românesc nu avem de-a face cu o juxtapunere de gospodării individuale, fiecare gospodărie având pe cuprinsul teritoriului său diverse zone economice, ci dimpotrivă cu un sistem în care fiecare gospodărie trebuie să aibă loturi sau drepturi în fiecare din zonele mari economice ale satului întreg"[43].

Izvoarele documentare, reprezentate mai cu seamă de conscripțiile urbariale ale domeniului Făgăraș din secolele XVII-XVIII, oferă informații bogate și detaliate în privința sistemelor de cultură, a terenurilor, a tracțiunii animaliere necesare în funcție de calitatea și structura solului, cât și în ceea ce privește natura, calitatea și cantitatea recoltelor. Din trupul de moșie al unui sat făgărășean făceau parte terenurile arătoare, livezile pentru fân, locurile de pășunat pentru vite, atât cele din hotarul satelor, cât și cele din munți, apele și pădurile[44].

Terenurile cultivate erau împărțite în general în două câmpuri arătoare. În cazul majorității localităților documentele fac referire expresă la existența celor două hotare sau câmpuri: „cel de jos" și „cel de sus". Tehnica bienală a celor două câmpuri, cultivate succesiv cu semănături de toamnă și semănături de primăvară, a înlocuit tehnica mai veche, a rotației între cereale și iarbă[45]. Ceva mai târziu, alternarea trienală, specifică sașilor transilvăneni, a fost adoptată și de comunitățile făgărășene. Ea corespunde unei scheme de cultură în care se succed *cerealele de toamnă*, *cerealele de primăvară* și anul de *odihnă al pământului*, adică *ogorul*. Prin arături succesive și pășunat, pământul de cultură, supus la acțiunea benefică a factorilor climatici – vânt, soare și apă –, își recapătă fertilitatea. Pentru ca acest sistem să funcționeze, fiecare gospodărie trebuia să dețină cel puțin câte un lot în fiecare tarla. În realitate, divizarea proprietăților a fost excesivă, ca de pildă în cazul satului Drăguș. Aici s-a ajuns, în

---

41 *Ibidem*, p. 295-296.
42 H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 189, 193.
43 *Ibidem*, p. 224.
44 Ștefan Meteș, *Situația economică a românilor di Țara Făgărașului*, vol. I, Cluj, 1935, p. LXXXI.
45 H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 315-316.

https://biblioteca-digitala.ro

primele decenii ale secolului XX, ca o singură gospodărie să dețină zeci de parcele într-un singur câmp[46].

În lunca Oltului, cu un sol mai fertil și temperaturi ceva mai ridicate, se cultivau cu precădere grâul, orzul și meiul. În zonele submontane, mai răcoroase, secara și ovăzul. Uneori aici e întâlnit alacul și hrișca. Cânepa e nelipsită dată fiind importanța ei ca materie primă în industria casnică textilă. Porumbul, adoptat ca și cultură în spațiul făgărășean la mijlocul secolului al XVIII-lea, e cultivat asiduu. Cultura cartofului a fost introdusă abia pe la 1800[47].

Deștelenirea pășunilor și lăzuirea pădurilor s-a făcut în detrimentul economiei de vite. Satele de sub munte dețin un număr însemnat de animale mici, îndeosebi oi. De toamna până primăvara acestea sunt urcate la pășunile din munți. În satele depresionare predomină vitele mari[48]. Caii sunt puțini în secolul XVII. Între gospodăriile care dețin cai, majoritatea au câte unul. Prevalează însă covârșitor numărul celor cu boi sau perechi de boi, indicând clar o populație agricolă[49]. Numărul vitelor de tracțiune este totuși mic raportat la suprafața lucrată. Faptul e caracteristic chiar și familiilor boierești, înscrise frecvent în urbarii cu câte două perechi de boi. Acest lucru a determinat ca aratul să se facă în tovărășie, în cadrul comunității sau indiviziei boierești[50]. În funcție de calitatea solului la plugărit erau necesare una, două sau chiar trei perechi de boi. Pământul mai puțin productiv era gunoit cel puțin o dată la doi ani[51].

Date relevante în privința tipologiei și evoluției instrumentelor de arat ne sunt furnizate de piesele aflate în colecțiile muzeale. În patrimoniul Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat" sunt înregistrate în colecția „Lemn-Os-Fier" șase pluguri: patru dintre ele sunt de tip arhaic, din lemn (nr. inv., LF 61, LF 62, LF 215, LF 411), celelalte două din metal, cu grindei și coarne din lemn (LF 63, LF 313). Din păcate, doar pentru trei dintre piese este înregistrată proveniența: două pluguri sunt din localitatea Vad (LF 215, LF 313), al treilea din Făgăraș, la acesta fiind consemnat și donatorul: Comanici Nicolae, domiciliat pe strada Tăbăcari (LF 411). O altă donație este plugul de lemn de la Vad (LF 215), din 1974, celelalte piese fiind achiziții din 1953 (LF 62, LF 63), din 1957 (LF 313), respectiv 1959 (LF 61).

Toate cele patru pluguri de tip arhaic sunt incomplete, lipsindu-le atât piesele metalice – fierul lung și brăzdarul –, cât și cormanele (Fig. 4, 5). Lipsa lor ar putea fi

[46] *Ibidem*, p. 321. Adoptarea masivă a sistemului trienal s-a produs în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la indicația autorităților. În 1720, dintr-un total de 63 localități, îl găsim doar în Făgăraș și Șercaia. Până la 1840, celor două localități li se adaugă și Cuciulata.
[47] Șt. Meteș, *op. cit.*, p. LXIX.
[48] *Ibidem*, p. XXIII-XXVII.
[49] David Prodan, Liviu Ursuțiu, Maria Ursuțiu, *Urbariile Țării Făgărașului*, *Vol. I (1601-1650)*, București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 21-23.
[50] *Ibidem*, p. 32-33, 50. Ca și în cazul Țării Românești, slujba *vecinilor* față de boier se cheamă „clacă: dacă boierul a dat unui vecin de fiecare câmp pământ de două zile arătură și iarbă de cosit pentru două care de fân, vecinul e dator să are o zi, să secere patru clăi de bucate, să cosească o zi, iar de Crăciun e dator un car de lemne de foc, o găină și doi colaci".
[51] Șt. Meteș, *op. cit.*, p. LXXX.

https://biblioteca-digitala.ro

suplinită de componente disparate ale unor pluguri ce provin din acest areal, aflate la rândul lor în patrimoniul muzeului făgărășean: două cormane și trei brăzdare.

Cormanele, de tipul celor schimbătoare, sunt realizate dintr-o tăblie din lemn de fag, cu lungimi de aproximativ 50-60 cm și lățimea de 20. Una dintre cele două cormane prezintă un mâner. În partea frontală cormanele sunt prevăzute cu câte un dispozitiv metalic de forma unui cârlig pentru a putea fi fixate de bârsa plugului (Fig. 6).

Brăzdarele, în număr de trei, provin din localitățile Cuciulata (LF 154), Viștea de Sus (LF 389) și Galați (LF 155). În funcție de uzură, lungimea lor variază între 31 și 40 cm. Datorită uzurii accentuate, celui din Cuciulata i s-au aplicat guri noi de tăiere, prin ciocănire la cald (Fig. 7). Pe partea mediană superioară, striațiile au rol de ranforsare (Fig. 8). Gulerele metalice laterale sunt parte a sistemului de prindere pe plaz. Golul din dosul brăzdarului servește drept locaș pentru bârsă.

Succinta analiză a cadrelor de plug deținute impresionează prin soliditatea realizării: utilizarea lemnului de esență tare, piese legate în „cheotori" și cuie de lemn, armare metalică a părților predispuse la uzură excesivă. Placarea cu benzi metalice a lateralelor plazului are rolul de a reduce considerabil coeficienții de fricțiune, asigurând o înaintare mai lesnicioasă a uneltei. Piesa metalică de pe bârsă, în formă de pinten, împănează brăzdarul care, în timpul lucrului, se opintește în bârsă. Dimensiunile unor piese sunt apreciabile, ca de pildă cadrul de plug de la Vad, cu o lungime de 2,2 metri. La nivelul coarnelor are înălțimea de aproximativ 1,2 metri, ceea ce face ca în timpul lucrului înălțimea de prindere a uneltei să fie cu ceva mai mult de un metru.

Toate componentele analizate sunt specifice plugului de lemn cu cormană schimbătoare. Acest fapt dovedește popularitatea acestui model în Țara Făgărașului. În contextul unei accentuate tendințe de fărâmițare a terenurilor prin parcelare, tipul simetric de plug s-a impus, datorită ușurinței și versatilității în exploatare. Acest tip de plug, specific Evului Mediu românesc, constituie un model evoluat, care va fi surclasat ca performanță și randament abia după apariția plugurilor de fier, de concepție și realizare manufacturieră și industrială.

O piesă aparte, este plugul produs la atelierele maestrului fierar Andreas Rieger din Sibiu, începând cu anul 1875 (LF 63) (Fig. 9-13)[52]. Piesa poate fi considerată emblematică pentru perioada de tranziție de la plugul medieval la cel modern. Sunt adoptate o serie de soluții și inovații tehnice ce îl detașează de modelele arhaice. Acestea i-au sporit considerabil randamentul și trăinicia. Ca o primă particularitate se remarcă faptul că plazul și bârsa sunt un ansamblu, fiind turnate în fier. Prinderea de grindei se face de pe acum prin intermediul șuruburilor cu piulițe. Bârsa, care adoptă forma literei „H", cu puncte de sprijin ușor depărtate pentru o mai bună rezistență, este inscripționată median „**A. RIEGER**". Plazul ia forma unei bare rectangulare, ușor profilată la bază spre a ușura copierea terenului și a îmbunătăți manevrabilitatea uneltei. Suprafața redusă de contact cu solul reduce substanțial coeficienții de fricțiune. În partea din spate a plazului, într-un locaș metalic, e înfiptă grinda de lemn pe care sunt fixate coarnele, atașate la plug în zona de contact cu grindeiul, prin bară filetată. Plazul are totodată funcțiunea de pivot pe care se rotește ansamblul cormană-

---

[52] https://patrimoniu.sibiu.ro/istorie_en/detaliu_industrie/38.

https://biblioteca-digitala.ro

brăzdar, plugul fiind gândit să lucreze în sistem reversibil. Cormana de fier, convexă înspre exterior, e fixată în pintenul frontal al plazului printr-un locaș special. Susținerea și rotația posterioară e asigurată printr-un ax fixat în plaz. Strângerea și reglajul se realizează prin șuruburi. Brăzdarul, prins de această dată direct de cormană, are o geometrie aparte. Prezintă forma unui triunghi isoscel, pe ale cărui laturi sunt prinse două guri de tăiere, la înclinații de 45 de grade. La baza concepției sale stă brăzdarul simetric. Fierul lung dispare, întrucât noua formă pe care o adoptă brăzdarul dă posibilitatea unei duble operații: spintecarea solului pe verticală și desprinderea brazdei. Acest model face tranziția de la brăzdarul medieval la fierul de plug modern. Cele două coarne ale plugului, prinse direct în grindei sunt mai simple, fiind realizate din două stinghii atent prelucrate în zona de prindere a uneltei. Pentru a asigura deschiderea potrivită, între ele s-a intercalat o nouă piesă de lemn, „brăcinarul". Acesta străpunge grinda ce urcă de la plaz și grindei prin intermediul unei scobituri, dând posibilitatea grinzii să culiseze. Împănarea grinzii pe brăcinar în dreptul celor două orificii corespunzătoare conferă verticalitate sistemului de prindere, înlesnind manevrarea uneltei prin asigurarea unei poziții corecte operatorului. Acest sistem ingenios de reglaj e necesar doar în cazul plugurilor reversibile.

O unealtă reprezentativă pentru perioada producției industriale a plugului este piesa cu numărul de inventar LF 313 (Fig. 14-17). Evoluția tehnologică în domeniul metalurgiei și a prelucrării materialelor din primele decenii ale secolului XX a permis dezvoltarea unor modele tot mai performante, cu o arhitectură mult simplificată, datorată și adoptării pe scară largă a plugului asimetric, cu un randament superior. Bârsa, cormanul și brăzdarul sunt regândite, căpătând de pe acum forma și caracteristicile specifice uneltelor moderne. Datorită rezistenței sporite a bârsei, ce putea susține acum întreaga încărcătură de forțe, vechiul cadru de rezistență al uneltei este în mare parte suprimat. El este totuși sugerat de bara filetată ce leagă plazul de grindei, care are și rolul de reglaj al instrumentului, prin modificarea unghiului de atac al fierului de plug. Concavitatea și noua geometrie a cormanei metalice a contribuit hotărâtor la o prelucrare superioară a solului față de vechile unelte. Brăzdarul e mult simplificat, fiind atașat la cormană cu șuruburi teșite în partea corespunzătoare zonei de lucru. La rândul său, plazul e redus la o simplă bară de fier lat ce conferă stabilitate și menținerea direcției în lucru a uneltei. Piesa este marcată prin pansonare **„STAHL V&N PATENT 150"**.

Secolul XX e caracterizat de adoptarea mașinismului agricol. Publicația „Olteanul, foaie săptămânală, socială, culturală și economică", emblematică pentru Țara Oltului, reflectă interesul acordat în această perioadă în promovarea noilor tehnologii aplicabile în domeniul agricol, și nu numai[53]. Popularitatea motoarelor cu ardere in-

[53] În numărul din 15 septembrie 1911 este redat anunțul Comitetului central al „Reuniunii române de agricultură" din comitatul Sibiu în legătură cu mașina de semănat Drill de Losoncz: „Subscrisul comitet central pune la dispoziția economilor noștri din comunele, în care folosirea mașinei de semănat nu este cunoscută, mașina Drill de Losoncz cu 17 rânduri, cu care să poată sămâna grâu, săcară, trifoiu, napi etc. și poate fi trasă de două vite. Cererile pentru folosire se adresează comitetului și vor fi considerate în ordinea, în care au întrat. La cererea pentru folosire să se alăture o consemnare a economilor din cutare comună, cari doresc a folosi mașina, consemnarea compusă de parohul sau învățătorul locului, în care să se facă și decla-

https://biblioteca-digitala.ro

ternă în antrenarea mașinilor de treierat este în creștere[54]. Cererea pentru batoze a determinat manufacturarea și asamblarea acestor mașini și în spațiul făgărășean, ca de pildă în atelierul lui Nicolae Taflan din Beclean[55]. Meseria de mașinist devine și ea una tot mai căutată[56].

Cu toate că numărul plugurilor aflate în patrimoniul muzeului făgărășean este relativ mic, valoarea colecției constă în faptul că surprinde momente esențiale ale evoluției uneltei de arat, ca de pildă tranziția de la plugul arhaic la cel metalic, ce va deschide calea mașinismului agricol, specific modernității.

Lista ilustrațiilor:
Fig. 1 – Plug simetric de lemn cu cormană schimbătoare.
Fig. 2-3 – Tabla de convocare a plugarilor făgărășeni.
Fig. 4-5 – Pluguri simetrice din lemn.
Fig. 6 – Cormane schimbătoare.
Fig. 7-8 – Brăzdare simetrice.
Fig. 9-13 – Plug produs la atelierele Andreas Rieger Sibiu.
Fig. 14-17 – Plug cu trupiță din fier.
Fig. 18-19 – Reclame utilaje agricole.

---

rațiunea că mașina o vor transporta pe spesele lor și o vor reda comitetului în stare bună. Celelalte condițiuni pentru folosire se vor stabili la luarea în primire a mașinei”.

[54] Firma Korányi Viktor din Budapesta oferă spre comercializare, din depozitul propriu, motoarele englezești Campbel și cele suedeze Bergsund: „Ară, îmblătește, cară poveri. Socotiți numai! Dacă într-un an îmblătește numai 6 luni și ară 12 luni, atunci în decurs de un singur an să plătește. Într-o zi aduce venit la arat 120-150 coroane, sau la caz de arat și îmblătit aduce un venit de 12-18 coroane!” (*Olteanul*, decembrie 1911) (Fig. 18). Reclama firmei Szücs Ödön apare constant în numerele publicației: „Dacă D-ta voiești să cumperi motor de îmblătit corespunzător economiei și prestațiunilor favorabile cu câștig, pe lângă condițiuni corespunzătoare de solvire și pe lângă toată garanția, atunci adresează-te la firma de întreprinderi de mașini agricole și industriale” (Fig. 19).

[55] Constantin Stan, *Școala poporană din Ardeal și de pe Târnave*, vol. I, Sibiu, 1928, p. 149.

[56] „Un mașinist pentru motoare cu diplomă sau atestate, caută un post și se poate angaja momentan pentru manipularea și conducerea mașinilor mânate cu motoare de benzin, ulei ș. a. la mori ori fabrici. Maurer Samuel, arendaș de moară în Calbor (*Olteanul*, octombrie, 1911).

https://biblioteca-digitala.ro

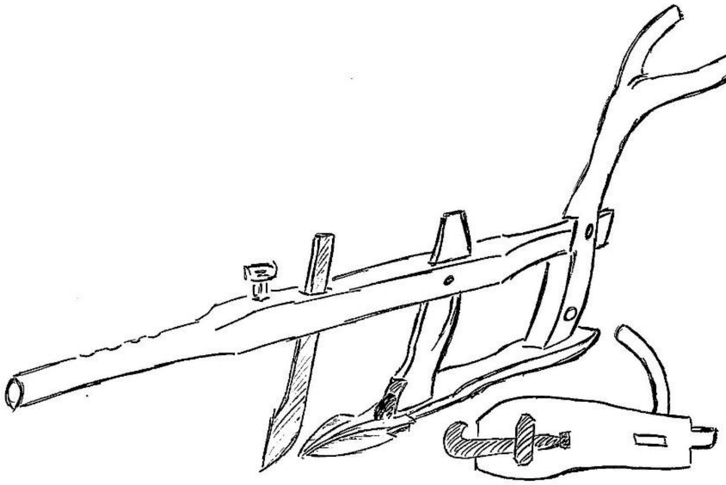

Fig. 1

Fig. 2-3

Fig. 4-5

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6

Fig. 7-8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

https://biblioteca-digitala.ro

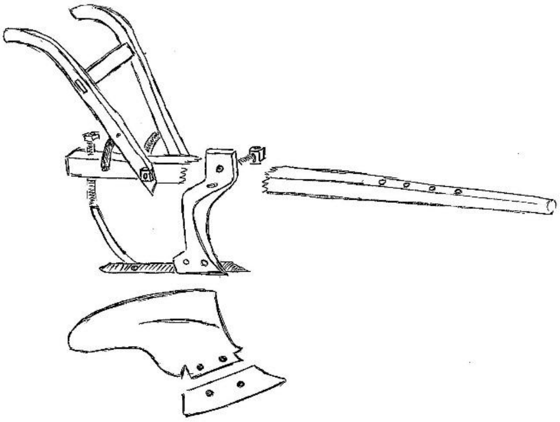

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERAŢII DESPRE INSTITUTUL „IOAN OTETELEŞANU” DE LA MĂGURELE, ILFOV

Ramona Monica LAZĂR[1]

CONSIDERATIONS ABOUT THE „IOAN OTETELEŞANU” INSTITUTE FROM MĂGURELE, ILFOV

ABSTRACT

Inside the Institute of Atomic Physics from Măgurele is the Ioan Oteteleșanu Complex, classified as a historical architectural monument of local interest, from the second half of the 19th century. After the will of Ioan Oteteleșanu in 1876, the mansion changed its destination, becoming an Institute for Girls, patronized by the Romanian Academy, under the leadership of the Ioan and Eleonora Slavici family. Under their leadership, 188 girls were educated in the years 1894-1906.

Keywords: Ioan Oteteleșanu, institute, historical monument, Romanian Academy, Ioan Slavici, education, restauration.

Ioan Oteteleșanu (1795-1876) a fost un politician român, iubitor de cultură, colecționar de timbre și filantrop, mai ales prin donația făcută Academiei Române. Numele său se leagă de locuri memorabile din București și Ilfov, precum Hotelul și Terasa Oteteleșanu din București, dar și Conacul Oteteleșanu de la Măgurele, Ilfov. A fost fiul dregătorului Constantin Oteteleșanu, unul din ctitorii bisericii schitului Logrești (Gorj), sfințită în 1807. S-a căsătorit de două ori, mai întâi cu Safta Câmpineanu și apoi cu Elena Filipescu, celebră în epocă pentru salonul pe care îl patrona în București. Oteteleșanu a ocupat multe funcții administrative înalte, precum aceea de director al salinelor române (1838-1841), ministru al Controlului (1851-1853) sau ministru de finanțe (30 ianuarie-11 februarie 1866)[2].

În incinta Institutului de Fizică Atomică de la Măgurele, Ilfov, se află **Complexul Oteteleșanu**, întins pe 1,5 ha, clasificat ca monument istoric de arhitectură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acesta cuprinde mai multe spații: conacul propriu-zis (denumit azi blocul M din cadrul IFA), parcul Oteteleșanu și biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena”[3].

• **Conacul Oteteleșanu** a fost construit în perioada 1840-1845, în stil neoclasic, proprietarul numindu-l „castel”, unul cu două fațade – una la drum și alta spre heleșteu și parc.

• **Parcul Oteteleșanu** a fost amenajat în anul 1845, în stil romantic, de arhitectul peisagist Karl Meyer. Aici se află „Chioșcul lui Eminescu”, „Lacul lui Emi-

---

[1] Muzeograf, Muzeul Național al Literaturii Române, București;
e-mail: monicalazar75@gmail.com.

[2] http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Ioan_Otetele%C5%9Fanu.

[3] Lista monumentelor istorice din județul Ilfov: IF-II-a-B-15294, IF-II-m-B-15294.01, IF-II-m-B-15294.02.

https://biblioteca-digitala.ro

nescu" și bustul lui Eminescu (realizat după o fotografie din 1878, făcută de Franz Duschek), în amintirea momentelor petrecute aici de Slavici și Eminescu.

• Între anii 1851-1853 a fost zidită **biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena"**, ctitori fiind Ioan și Elena Oteteleșanu. Lăcașul are hramul celor doi împărați, dar și al Sf. Ioan Botezătorul, în cinstea ctitorului.

• Urmează perioada 1855-1868, când proprietarul modernizează conacul, vizând posibilități de tratament balnear, datorită izvoarelor termale din zonă. După testamentul lui Ioan Oteteleșanu, din 1876, conacul își schimbă destinația, urmând a fi pension de fete sărace și orfane, numit **„Institutul Ioan Oteteleșanu"**, loc de învățământ teoretic și aplicativ, cu cazare asigurată fetelor înscrise aici[4].

• Institutul de fete a fost desființat în 1948, iar în prezent locul este ocupat de Institutul de Fizică Atomică, fondat în 1949, sub egida Academiei Române. După ani buni, în care conacul a fost în paragină, între anii 2010-2020 au avut loc lucrări ample de restaurare, iar clădirea aflată în patrimoniul Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizica Materialelor a redevenit funcțională[5].

Prin testamentul său din 1876, I. Oteteleșanu dona Academiei Române toată averea sa pentru crearea unui institut de fete, cu scopul asigurării unei educații bune, fără pretenții și lux. În 1888, după moartea soției, Elena Oteteleșanu, ce avusese drept de uzufruct asupra averii soțului său, Ioan Lascăr Kalinderu, membru al Academiei, va deveni administratorul averii familiei. Până în 1893, când s-a semnat actul de donație al averii, Kalinderu terminase deja restaurarea castelului, planul de organizare și programul de studii al institutului de fete, unde Ioan Slavici va fi numit director de studii[6].

Inaugurarea Institutului de fete s-a făcut începând cu anul școlar 1894-1895, după finalizarea actelor de donație, prima serie având un număr de 15 fete înscrise în clasa I. Academia Română l-a desemnat pe Ioan Slavici ca director de studii, iar pe Eleonora Tănăsescu Slavici ca directoare a institutului. La inaugurarea din data de 18 octombrie 1894 au participat mai multe personalități, printre care și regele Carol I. Potrivit descrierii făcute de I. Slavici, „Institutul Ioan Oteteleșanu e o școală specială, în care elevele au să primească pe lângă cultura normală și cuvenita pregătire teoretică spre a putea înțelege îndrumările ce li se dau pentru chivernisirea casnică și pentru creșterea copiilor"[7].

Ioan Slavici (18 ianuarie 1848-17 august 1925) a fost un prozator român, dar și un dascăl bun. Ca student, a urmat cursurile Facultății de Drept din Viena, în perioada octombrie 1869-iulie 1872. Împreună cu Mihai Eminescu, pune bazele Societății academice sociale literare „România jună" și organizează, în 1871, ca pre-

---

[4] https://primariamagurele.ro/orasul-magurele/monumente-istorice.

[5] Lucian Pintilie, *Conacul Oteteleșanu revine la viață*, în „Market Watch", nr. 225/iunie 2020, p. 22-23.

[6] „Destinația inițială a clădirii era aceea de locuință (Palazzo d'abitazione cf. planului topografic – cca. 1870). După înființarea institutului «Ion Oteteleșanu» din Măgurele (cca. 1894), radical transformată din nou, a devenit instituție publică de învățământ (…)" (vezi *Curierul de Fizică*, XXI, nr. 3, Decembrie 2010, p. 7).

[7] Ioan Slavici, *Institutul Ion Oteteleșanu, monografie*, București, Instit. de Arte Grafice Carol Göbl, 1906, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

ședinte al societății și al comitetului de organizare, Serbarea de la Putna, a studențimii române din țară și străinătate. În toamna lui 1874, invitat de junimiști, pleacă la Iași, stabilindu-se, la finele aceluiași an, la București, unde este secretar al Comisiei pentru colecția Hurmuzachi (timp de trei decenii)[8], apoi redactor la „Timpul" (1877), unde va fi coleg cu Eminescu și Caragiale. În 1882, Slavici este ales membru corespondent al Academiei Române pentru contribuția la editarea documentelor Hurmuzachi. În 1884 se stabilește la Sibiu, întemeind „Tribuna", sub lozinca devenită faimoasă: „Soarele pentru toți românii la București răsare". Peste zece ani, în 1894, îl regăsim pe Slavici la București. Aici, împreună cu Caragiale și Coșbuc, scoate revista „Vatra", unde, în același an, publică în foileton romanul „Mara". Numit, tot acum, director al Institutului „Ioan Oteteleșanu" din Măgurele (București), se stabilește cu familia acolo, rupând un timp legăturile cu lumea literară. În 1903 primește Premiul Academiei Române pentru romanul „Din bătrâni" (1902)[9].

Cariera didactică a lui Ioan Slavici este mai puțin cunoscută, fapt care ne îndeamnă la cercetarea preocupărilor sale în acest domeniu. Activitatea de la catedră, în calitate de profesor, învățător sau director de studii, s-a desfășurat în paralel cu activitatea literară, urmând firul cronologic al biografiei sale.

♦ În octombrie 1875 e numit profesor suplinitor la Liceul „Matei Basarab" din București.

♦ În septembrie 1880 e numit profesor la Școala Normală a Societății pentru Învățătura Poporului Român.

♦ În iulie-septembrie 1882 are loc numirea sa ca profesor la Azilul „Elena Doamna" din București, unde va preda cu intermitențe. În aprilie 1890 revine, ca director de studii și profesor, la acest azil, unde rămâne până în 1894.

♦ În iunie 1894 este numit director de studii la Institutul „Ioan Oteteleșanu" de la Măgurele, patronat de Academia Română.

♦ În 1908 se pensionează din învățământ.

♦ În 1909 ies de sub tipar studiile „Educația rațională", „Educația fizică" și „Educațiunea morală".

♦ În 1910 este numit „învățător superior" la Școala Evanghelică din București[10].

În monografia dedicată Institutului „Ioan Oteteleșanu", lucrare publicată în 1906, Ioan Slavici scrie despre modul de funcționare al acestuia, în perioada când a fost director de studii. La începutul anului școlar 1894-1895 s-a format prima serie de 15 eleve, în clasa I. În anul școlar 1895-1896 se forma a doua serie, tot cu 15 eleve. La începutul anului școlar 1896-1897 s-a înființat clasa a III-a, iar în anul școlar următor, 1897-1898, lua ființă clasa a IV-a. Așadar, pe parcursul unui ciclu de patru ani, funcționau patru clase, cu un total de 60 de eleve. Deoarece în planul de organizare figurau cinci clase, iar în castel erau încăperi numai pentru trei, s-a dispus construirea

---

[8] Ilie Luceac, *Eudoxiu (Doxaki) Hurmuzaki (1812-1874)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun", Editura „Eudoxiu Hurmuzachi", 2015, p. 39-40.

[9] Aurel Sasu, *Dicționarul Biografic al Literaturii Române (M-Z)*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 573.

[10] Eugen Simion (coord.), *Dicționarul General al Literaturii Române S/T*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 247-249.

https://biblioteca-digitala.ro

altor două case, pe lângă castel, pentru a se evita aglomerarea și implicit riscul de îmbolnăviri[11]. Conform rezultatelor publicate în monografie, Slavici precizează că în perioada 1894-1906, la institut au fost primite 188 de fete, din care 168 din România și 20 din țările învecinate, pentru toate fiind cheltuită o sumă de peste 1 milion de lei. Slavici acceptă că diploma oferită la absolvire nu oferă nicio „funcțiune publică”, dar oferă posibilitatea fetelor să devină „bune soții, bune mume și propagatoare ale spiritului casnic”[12].

În colecția „Ioan Slavici” din patrimoniul Muzeului Național al Literaturii Române din București (MNLR) se găsesc documente din corespondența purtată de Slavici cu diverse personalități ale epocii sale, printre care și scrisori ce fac obiectul temei prezente. Remarcăm în cercetarea noastră două scrisori, trimise de Ioan Slavici Anei Conta-Kernbach, cu referiri la Institutul de fete „Ioan Oteteleșanu”[13].

Ana Conta-Kernbach (5 noiembrie 1865-13 decembrie 1921), a fost sora filosofului Vasile Conta și soția poetului Gheorghe Kernbach. Responsabilă cu posteritatea fratelui său, autoarea unei biografii despre acesta, Ana Conta-Kernbach are propria carieră intelectuală. De formație pedagog, a profesat în diferite instituții de profil, fiind profesoară de pedagogie la Școala Normală „Mihail Sturdza” din Iași, directoare la Școala Normală de Aplicație din Iași, dar și prima femeie admisă în Consiliul General al Instrucțiunii. A cochetat cu poezia și a militat pentru drepturile femeilor[14].

Conform datelor scrisorii din 28 iulie 1901 (Bușteni), Ioan Slavici îi scrie Anei Conta-Kernbach, care apelase la ajutorul său pentru a-i recomanda absolvente orfane, pregătite pentru îndeletniciri gospodărești, în special pentru meseria de spălătoreasă (după cum se specifică către sfârșitul scrisorii), anunțând-o că Institutul „Ioan Oteteleșanu” al Academiei Române nu este orfelinat. Școala de fete, așa cum era cunoscut institutul, era bine organizată, admiterea făcându-se prin examen pentru fetele care împliniseră deja 12 ani. „Acestea fac timp de cinci ani studii secundare și practică în toate ramurile gospodăriei casnice. Absolventele sunt deci fete de 17, 18 și 19 ani”. Slavici o informează pe Ana Conta-Kernbach că dintre absolventele din ultimul an doar o fată a devenit orfană, însă aceasta fusese deja „plasată”. În același timp promite că se va interesa și le va scrie unor absolvente, nu neapărat orfane, „dispuse a primi o asemenea însărcinare”[15].

Potrivit informațiilor din scrisoarea expediată la 4 iulie 1903 (Măgurele), I. Slavici îi scrie Anei Conta-Kernbach că a verificat actele de înscriere la Institutul de fete a unei „copile”, pentru care insistase scriitoarea ieșeană. Documentația fusese deja predată la Academie, forul tutelar, pentru înregistrare, așteptându-se a fi trimisă, tot la Academie, și „cererea cuvenită”. Slavici o asigură pe destinatară că va face tot

---

[11] „E cestiune de educațiune rațională ca fetele mai mici să nu-și petreacă viața împreună cu cele mai mari” (vezi I. Slavici, *op. cit.*, p. 21).

[12] *Ibidem*, p. 53.

[13] Arhiva „Ioan Slavici”, 62, corespondență expediată: inv. 21.541 (scrisoare), inv. 21.542 (scrisoare); proveniență – achiziție MNLR/4.11.1976.

[14] http://www.altiasi.ro/o-cladire/vasile-conta-si-ana-conta-kernbach-doi-frati-geniali.

[15] Inv. 21.541, *Scrisoare de la Ioan Slavici către Ana Conta-Kernbach* (28.7.1901, Bușteni), f. 1, recto; documentul se află în depozitul de manuscrise al MNLR; dimensiuni: 21x13,5 cm.

https://biblioteca-digitala.ro

ce depinde de el pentru rezolvarea situației acelei fete, însă susține că prea puțin depinde de el[16].

Proiectul de restaurare a conacului Ioan Oteteleșanu a vizat restituirea etapei a III-a, din perioada 1893-1894, cea mai semnificativă, ce coincide cu inaugurarea Institutului de Fete, bine documentată prin imaginile din monografia întocmită de I. Slavici. S-a optat pentru reconstituirea holului central de onoare, o zonă de un puternic interes arhitectural în interiorul clădirii. Consolidarea clădirii s-a făcut prin cămășuiri interioare și folosirea planșeelor vechi drept cofraj pentru cele noi[17]. Procesul de reamenajare continuă și în prezent, în funcție de necesitățile administratorului, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizica Materialelor (INCDFM).

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Conacul Ioan Oteteleșanu (sf. sec. XIX), sursă web.

Fig. 2 – Conacul Ioan Oteteleșanu după restaurare (2020), sursă web.

Fig. 3 – Ioan și Eleonora Slavici în mijlocul fetelor de la Institutul Oteteleșanu (1900), arhiva fotografică a Muzeului Național al Literaturii din București.

Fig. 4 – Scrisoare de la Ioan Slavici către Ana Conta-Kernbach (Bușteni, 28 iulie 1901), Colecția „Ioan Slavici”, din patrimoniul Muzeului Național al Literaturii Române din București.

Fig. 5 – Scrisoare de la Ioan Slavici către Ana Conta-Kernbach (Măgurele, 4 iulie 1903), Colecția „Ioan Slavici”, din patrimoniul Muzeului Național al Literaturii Române din București.

---

[16] Inv. 21.542, *Scrisoare de la Ioan Slavici către Ana Conta-Kernbach* (4.7.1903, Măgurele), f. 1, recto; documentul se află în depozitul de manuscrise al MNLR; dimensiuni: 20,3x13 cm.

[17] https://www.igloo.ro/castelul-otetelesanu/.

https://biblioteca-digitala.ro

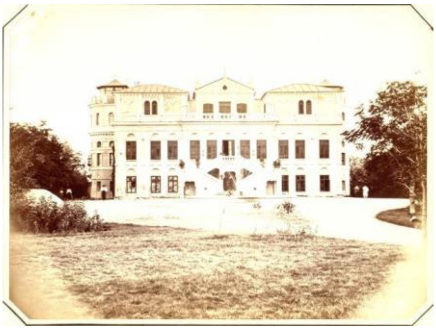

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

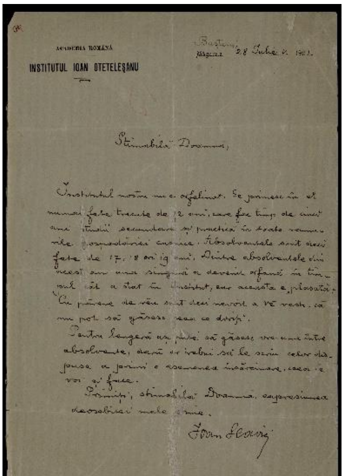

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL IOAN OTETELEŞANU

Măgurele, 28 Iulie

Stimabilă Doamnă,

Institutul nostru nu e orfelinat. Se primesc în el numai fete trecute de 12 ani, care fac timp de cinci ani studii secundare și practica în toate ramurile gospodăriei casnice. Absolventele sunt deci fete de 17, 18 ori 19 ani. Dintre absolventele din acest an una singură a devenit orfană în timpul cât a stat în Institut, iar aceasta e plasată. Cu părere de rău sunt deci nevoit a vă vesti, că nu pot să găsesc ceea ce doriți.

Pentru lengerie aș putea să găsesc vre-una între absolvente, dacă ar trebui să le scriu celor dispuse a primi o asemenea însărcinare, ceea ce voi și face.

Primiți, stimabilă Doamnă, expresiunea deosebitei mele stime.

Ioan Slavici

Fig. 4

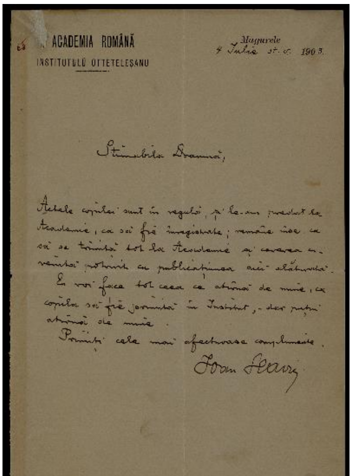

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTULŬ OTTETELEŞANU

Măgurele
4 Iulie st. v. 1903.

Stimabilă Doamnă,

Actele copilei sunt în regulă, și le-am predat la Academie, ca să fie înregistrate; rămâne însă ca să se trimită tot la Academie și cererea cuvenită potrivit cu publicațiunea aici alăturată.

Eu voi face tot ceea ce atârnă de mine, ca copila să fie primită în Institut, - dar puțin atârnă de mine.

Primiți cele mai afectuoase complimente.

Ioan Slavici

Fig. 5

https://biblioteca-digitala.ro

CASA MEMORIALĂ „ALEXEI ȘCIUSEV” DIN CHIȘINĂU: O RETROSPECTIVĂ ISTORICĂ

Anatolie POVESTCA[1]

ALEXEY SHCHUSEV'S HOUSE MUSEUM IN CHIȘINĂU: A HISTORICAL RETROSPECTIVE

ABSTRACT

The article belongs to a series of topics related to the activities of prominent figures who were born in Bessarabia, but who worked and became known abroad and are less known to the current generation. Among them is Alexey Shchusev, a well-known architect of the Soviet era, known in the former Soviet Union for the design and construction of the Lenin's Mausoleum. The museum preserves and selectively develops what mankind has created over the centuries in terms of material culture and spiritual manifestations. The museum is a unique institution that carefully collects, classifies and preserves the remnants of the past and modern achievements that should be passed on to future generations. The museum is becoming a real treasure trove of evidence of human activity and creativity, symbolizing the respect of the present for the deeds of our ancestors and confidence in the future. The current generation is faced with the task of promoting the memory of our ancestors, using the existing cultural heritage, establishing the museum as an important means of promoting cultural and historical tourism in the region, making it a place of attraction for local residents and tourists.

Keywords: museum, historic house museum, architect.

Casa Memorială „Alexei Șciusev” din Chișinău este amplasată pe strada Șciusev nr. 77. Este un monument de arhitectură şi istorie de însemnătate naţională, introdus în Registrul monumentelor de istorie şi cultură al municipiului Chişinău. Casa este constituită din 5 odăi și a fost construită în anii '50 ai secolului al XIX-lea de către Victor Șciusev, tatăl viitorului arhitect, după un proiect model numit „cinci stângeni”. Construită dintr-un nivel, ridicată pe un plan unghiular, pe un soclu, cu faţada principală aliniată străzii. Un perete longitudinal împarte spaţiul interior în două părţi egale, fiecare divizată în odăi, cu un hol central, planimetrie apropiată de casele populare specifice perioadei și regiunii. La faţada posterioară se afla o terasă de colţ. Faţada simetrică, cu cinci axe compoziţionale, dintre care patru sunt goluri de ferestre şi una de uşă, amplasată central, într-o logie în arc. Ferestrele au ancadramente cu muluri simple, cu un decor artizanal sub plita de pervaz, care împreună cu streaşina mică şi greoaie reprezintă improvizaţii executate în timpul restaurării casei[2]. Se încadra perfect în perimetrul construcțiilor regulate executate conform planului urbanistic din anul 1834.

---

[1] Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Național de Istorie a Moldovei; director Casa-Muzeu „Alexei Șciusev” din Chișinău, Republica Moldova; e-mail: a_povestca@mail.ru.

[2] Tamara Nesterov, Boris Gangal, Eugenia Râbalco, *Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea. Repertoriul monumentelor de arhitectură*, Chișinău, Editura ARC, 2010, p. 450.

https://biblioteca-digitala.ro

După șase ani de la anexare, în urma tratatului ruso-turc de la 1812, Basarabia devine Gubernie țaristă, iar Chișinăul obține statut de capitală. Pe 2 august 1834, ţarul rus Nikolai I a aprobat un nou plan urbanistic de dezvoltare a orașului. Anterior, Chișinăul se dezvolta după planul guvernatorului regiunii basarabene, Bahmetiev, ce ţinea doar de partea lui superioară. Partea inferioară – zona meşteşugarilor, cu stradele, numeroase construcţii mici, căsuţe semi-bordei –, rămâneau în aceeaşi situaţie. Conform noului plan urbanistic, vechile cartiere urmau a fi lichidate, în schimbul lor se preconiza construirea cartierelor noi, dreptunghiulare, cu denumiri de străzi care puteau purta numele locuitorilor lor.

Casa părintească este principalul și unicul exponat veridic unde viitorul arhitect Alexei Șciusev și-a petrecut copilăria, și-a format caracterul, conceptul despre viață, unde s-au cimentat relațiile dintre părinți, soră și frați.

După decesul părinților, survenit la 1889, stăpân al imobilului devine fratele mai mare, Serghei Șciusev, posesie deținută până la 1928. După moartea acestuia, în casă au locuit mai multe persoane străine. În 1940, casa a fost naționalizată de puterea sovietică, continuând să locuiască în ea persoane străine.

În 1946, la rugămintea lui Alexei Șciusev, numit în funcția de diriguitor în problemele de reconstrucție a Chișinăului (1945), Sovietul Miniștrilor RSSM aprobă decizia de creare a unui Muzeu de Arhitectură aflat în subordinea Direcției de arhitectură a Consiliului de Miniștri al RSSM, analog Muzeului Arhitecturii Ruse, astăzi Muzeul de Stat al Arhitecturii Ruse „Alexei Șciusev" din Moscova, creat de același Alexei Șciusev.

Inaugurarea Muzeului de Arhitectură din Chișinău a avut loc pe 18 septembrie 1947. Cu această ocazie, sculptorul Lazăr Dubinovski realizează, din ghips, bustul arhitectului A. Șciusev, amplasat la intrare în holul muzeului (Fig. 1-2). Drept recunoștință, arhitectul A. Șciusev donează Muzeului de Arhitectură din Chișinău numeroase exponate, fotografii, schițe, desene din viața și creația activității sale, care constituie la etapa actuală piesele forte din expoziția muzeului. Referindu-se la instituția muzeală nou-creată, Alexei Șciusev afirma că această instituție culturală pe pereții căreia au fost expuse fotografiile și proiectele sale constituie deja un început care reflectă activitatea lui de arhitect. A considerat întotdeauna că „prin creațiile sale, prin ceea ce a înfăptuit, va rămâne recunoscător și util țării și orașului său drag"[3].

După decesul arhitectului, survenit pe 24 mai 1949, Sovietul Miniștrilor RSSM, pentru a eterniza memoria pământeanului nostru, adoptă hotărârea nr. 1.807 din 14 decembrie 1950, de reorganizare a Muzeului de Arhitectură din Chișinău în Casa Memorială „Alexei Șciusev" (Fig. 3). Peste puțin timp, în 1952, din lipsă de finanțe, Casa Memorială a fost închisă. În perioada anilor '60 în incinta casei s-a aflat sediul Școlii de pictură pentru copii din Chișinău.

În anul 1972, cu prilejul festivității centenarului renumitului arhitect, este emisă o hotărâre guvernamentală de redeschidere a Casei Memoriale. Casa a fost restaurată de arhitectul Robert Kurz. Pe fațada casei a fost instalată o placă comemorativă cu inscripția „Aici s-a născut și a locuit în perioada anilor 1873-1891, arhitectul Alexei Șciusev" și basorelieful cu chipul arhitectului (din profil), executat de sculp-

[3] Роберт Курц, *А.В. Щусев*, Chișinău, Editura „Știința", 1973, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

torul Iosif Poniatovski (Fig. 4). Expoziția dedicată vieții, activității și operelor ilustrului arhitect a fost vernisată în cadrul a două săli pe data de 15 octombrie 1973.

În anul 1975 sunt adoptate două acte decizionale ale Comitetului Central al Partidului Comunist și Sovietul Miniștrilor din RSSM, hotărârea nr. 211 din 23 iunie 1975 (Fig. 5), despre măsurile întreprinse de ocrotire a monumentelor istorice, și hotărârea nr. 256 din 8 august 1975 (Fig. 6), despre întocmirea listelor monumentelor culturale cu valoare republicană. Anexa nr. 4 confirmă că Casa unde s-a născut și a trăit arhitectul Alexei Șciusev a fost construită în secolul al XIX-lea și este amplasată pe strada Șciusev nr. 77, din orașul Chișinău (Fig. 7).

Conform ordinului Ministerului Culturii al RSSM nr. 185 din 26 aprilie 1983, Muzeul de stat de istorie și studiere a ținutului natal din Chișinău a primit la balanță încăperile, statele și fondurile Casei Memoriale „Alexei Șciusev", de la Societatea Republicană de ocrotire a monumentelor de istorie și cultură.

În baza ordinului Ministerului Culturii nr. 411 din 28 decembrie 1989, Casa Memorială „Alexei Șciusev" devine filială a Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

Conform ordinului Ministerului Culturii și Cultelor al Republicii Moldova nr. 28 din 27 ianuarie 1993, a fost efectuată trecerea Casei Memoriale „Alexei Șciusev" în subordinea Centrului Republican de Cultură și Artă (Fig. 8-9). Acest fapt a constituit o deturnare de la rostul firesc al acestui așezământ cultural. Drept urmare, pe 6 februarie 1993 are loc ședința Consiliului Asociației Muzeografilor din Moldova având pe ordinea de zi discutarea ordinului nr. 28 din 27.01.1993, criticat de asociație, fiind scoase în evidență unele aspecte dubioase ale menirii şi utilizării celorlalte odăi transformate în hotel cu scopuri suspecte. Sunt întocmite mai multe scrisori adresate Ministrului Ion Ungureanu și Președintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, de revizuire a ordinului sus-numit.

Pe 27 iulie 1994, este emis ordinul de trecere a Casei Memoriale „Alexei Șciusev" de la balanța Centrului Republican de Cultură și Artă în subordinea Muzeului Național de Istorie a Moldovei, în subordinea căreia se află până în prezent.

Din noiembrie 2013 până în mai 2014, Casa Memorială „Alexei Șciusev" trece printr-un proces extern și intern de restaurare și reabilitare generală. În anul 2014, expoziția permanentă a fost reorganizată conceptual și extinsă din punct de vedere cronologic și tematic, fiind structurată în patru compartimente: „Salonul familiei", „Sufrageria familiei", „Camera copiilor", „Biroul arhitectului Alexei Șciusev". Expoziția păstrează ambianța de epocă, reconstituie atmosfera de familie în care a crescut și a creat arhitectul Alexei Șciusev, personalitate marcantă a culturii naționale și universale. Autorii expoziției au dorit să accentueze că, pentru Alexei Șciusev, casa părintească a fost nu numai o sferă de viețuire, ci și un fel de formare a personalității lui ca om și arhitect[4].

Arhitectul s-a născut la Chişinău pe 26 septembrie/8 octombrie 1873, în familia lui Victor Șciusev și Maria Korneevna (Zozulina), fiind al treilea copil pe linie masculină din cei cinci copii ai familiei Șciusev. A locuit în casa construită de tatăl

[4] Aurelia Cornețchi, *Muzeul Național de Istorie a Moldovei la 20 de ani de activitate. Istorie și Evoluție*, în „Tyragetia", Chișinău, 2004, p. 246.

https://biblioteca-digitala.ro

său, amplasată pe strada Leovskaia, redenumită strada General Berthelot în perioada interbelică, şi care, din 1945, poartă denumirea arhitectului Alexei Şciusev[5].

Studiază la Gimnaziul incomplet, transformat în 1884 în Gimnaziul de băieţi nr. 2 din Chişinău. În perioada interbelică, aici şi-a avut sediul instituţia educativă a Liceului de băieţi „Regele Ferdinand”[6]. Între 1940-1941, sediul clădirii a fost folosit ca locaţie a Comitetului Central al Partidului Comunist din RSSM. Pe 16 iulie 1941, la comanda autorităţilor sovietice în retragere, clădirea este aruncată în aer[7]. Actualmente, în clădirea parţial restaurată este amplasat Serviciul de Informaţii şi Securitate al Republicii Moldova.

La vârsta de 18 ani susţine cu succes examenele şi devine student la Academia Imperială de Arte din Sankt Petersburg[8], studiază în atelierele maeştrilor Leontii Benua, de la care a preluat baza pregătirilor sale profesionale, şi Grigorii Kotov, care l-a îndrumat spre formarea şi întărirea canonului clasicismului rusesc prin propagarea moştenirii valorilor naţionale, dar care se pronunţa categoric contra metodei de copiere a monumentelor istorice ale arhitecturii ruseşti, cerând de la discipolii săi interpretarea contemporană a stilului vechi rusesc în arhitectură. Frecventează cursurile renumiţilor pictori I. Repin, A. Kuindji, I. Şişkin, A. Kiseljov, a sculptorilor V. Beklemişev, G. Zaleman. Face cunoştinţă şi pune bazele unei adevărate prietenii cu studenţii N. Rerih, A. Rîlov, F. Maliavin, I. Grabari, D. Kardovski[9].

În perioada studiilor acordă o mare atenţie şi depune eforturi în înţelegerea artei de a picta. Conform mărturisirii arhitectului, „măiestria de a picta l-a ajutat nespus de mult la atingerea culmilor înalte obţinute în domeniul arhitecturii”.

În anii studenţiei, 1891-1897, pentru a se întreţine executa comenzi individuale, pe care le prelua de la prieteni sau din anunţurile publice. Aflând despre decesul generalului Dmitrii Şubin-Pozdeev, proiectează schiţa capelei mormântului generalului şi fără o recomandare sau înţelegere prealabilă se adresează direct soţiei răposatu-

---

[5] Dinu Poştarencu, *Străzile Chişinăului. Denumiri vechi şi actuale*, Chişinău, Editura „Civitas”, 1998, p. 7.

[6] *Chişinăul Vechi. Din colecţia de cărţi poştale ale lui Leonid Shklovskii*, Chişinău, 2005, p. 37.

[7] Aurel Marinciuc, *Князь С.Д.Урусов. Записки Губернатора*, Chişinău, Editura „Litera”, 2004, p. 165.

[8] În documentele din Arhiva Academiei Imperiale de Arte din Sankt Petersburg se păstrează dosarul personal al lui Alexei Şciusev, iniţiat pe 21 iunie 1891 şi terminat pe 24 septembrie 1918, Fondul 789, anul 1891, inventarul 11, trecut în registrul de evidenţă cu nr. 128, compus din 110 file. Printre documentele din dosar se regăseşte **Caracteristica pe numele gimnazistului** Alexei Şciusev, emisă de directorul Gimnaziului nr. 2 din Chişinău, Nicolae Alaev (fila nr. 4), **Atestatul de maturitate** din 8 iunie 1891, care certifică faptul absolvirii Gimnaziului de băieţi nr. 2 cu rezultatele obţinute: religia 5-5; logica 4-; latina 4-4; greaca 4-3; rusa 3-3; franceza 5-5; germana 5-5; geografia 4-; istoria 4-4; matematica 4-4 (fila nr. 6), **Cererea adresată conducerii** Academiei de Arte din Sankt Petersburg, din 17 iunie 1891, de a i se permite susţinerea examenelor de promovare la secţiunea arhitectură (fila nr. 1), **Rezultatele examenelor de admitere** la Academia de Arte secţiunea arhitectură din 26 august 1891: desen litera „Ж” a alfabetului rusesc (жалован-promovat); aritmetica 4; algebra 3; geometria 4; trigonometria 3; fizica 4, cu semnătura rectorului Grimm (fila nr. 11).

[9] Р. Курц, *op. cit.*, p. 14-15.

https://biblioteca-digitala.ro

lui general, cu scopul de a i se încredința construcția capelei. Soția generalului a rămas încântată de curajul, îndrăzneală și de unicitatea proiectului propus, încât a decis să acopere în totalitate cheltuielile acestui proiect. Capela a fost construită și amplasată în cimitirul Alexandru Nevski din Sankt Petersburg[10].

După unele ezitări, fiind îndrumat și primind consultările profesorul Leontii Benua, pleacă într-o expediție științifică în Uzbekistan, în componența Comisiei arheologice, unde împreună cu profesori, savanți din cadrul Academiei de Arte, sub conducerea profesorului Nicolae Veselovskii, a întreprins cercetări ample de măsurare, în special la mormântul lui Tamerlan Gur-Emir și la catedrala Bibi-Han din orașul Samarcand. Toate materialele adunate din această expediție, împreună cu schițele și desenele în acuarelă ale lui Alexei Șciusev și cele ale restauratorului Petr Pokrâșkin, au fost predate Comisiei Arheologice din Sankt Petersburg în anul 1905. A rămas profund entuziasmat de arhitectura orientală, face cunoștință îndeaproape cu meșterii populari, materialul de lucru și tehnica de construcție locală. Motivele orientale vor apărea periodic în lucrările sale, precum Gara Kazani din Moscova și Teatrul de Operă și Balet „Alisher Novoiy" din Tașkent, la proiectarea și edificarea cărora vor fi atrași mai mulți pictori și arhitecți renumiți[11].

În 1897 termină cu succes studiile la Academia Imperială de Arte Frumoase, cu „medalia de aur". Pentru proiectul de diplomă reușit, de amenajare a curții „Conacul boieresc", în stil francez, cu acoperiș, orangerii și cascade înalte, i se acordă o bursă și dreptul de a pleca peste hotare, într-o deplasare de creație. În același an, se căsătorește la Chișinău cu Maria Karcevski, sora prietenului său, renumitul pedagog Mihail Karcevski[12].

Pleacă în Italia, frecventează orașele Venezia, Padova, Vicenza, Bologna, Florenza, Roma, Napoli. Vechile monumente de artă și arhitectură din Italia au constituit pentru A. Șciusev o valoare spirituală inestimabilă. Atinse și văzute personal, ele s-au imortalizat pentru totdeauna în memoria viitorului arhitect, acesta devenind posesorul a tot ce oferea Italia în domeniul artei, aprofundându-și cunoștințele în arta antică din Imperiul Bizantin și Renașterea italiană. După Napoli a făcut cunoștință cu orașul Pompei, a vizitat insula Sicilia și orașul Palermo. Din Sicilia pleacă într-o călătorie în Tunis, revine în nordul Italiei și prin orașele Genoa și Nisa ajunge în capitala Franței, unde timp de 6 luni studiază la școala de pictură privată a lui Rudolfo Giuliani, unde își perfecționează măiestria de pictor. Parisul l-a încântat cu arhitectura clasică a orașului din perioada tardivă. Vizitează Anglia, însă Londra, cu monumentele sale arhitecturale construite în stil gotic, pline de misticism, nu l-a încântat[13].

Revenit la Sankt Petersburg, organizează o expoziție cu lucrările de pictură efectuate în călătoriile sale de peste hotare. Primește o largă apreciere din partea pictorului Ilia Repin, care îl caracterizează ca „cel mai bun pictor printre arhitecți"[14].

---

[10] Павел Щусев, *Страницы из жизни академика А.В. Щусева*, Москва, 2011, с. 37.

[11] Е. Дружинина-Георгиевская, Я. Корнфельд, *Зодчий А.В. Щусев*, Москва, 1955, с. 87-104.

[12] Н.Б. Соколов, *А.В. Щусев. Мастера Советской архитектуры*, Москва, 1952 г., с. 14.

[13] *Академик А.В. Щусев (1873-1949). Выставка к 100 летию со дня рождения. Каталог*, Москва, 1974г., с. 1.

[14] К.Н. Афанасьев, *А.В. Щусев*, Москва, Стройиздат, 1978, с. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu toate aceste merite și laude nu a fost acceptat să fie angajat la catedra facultății din cadrul Academiei de Arte. La recomandările mentorilor săi, profesorii Leontii Benua și Grigorii Kotov, Alexei Șciusev este primit în Societatea arhitecților din orașul Sankt Petersburg. Pentru a obține experiență și recunoștință în mediul arhitecților, se încadrează și participă activ la diferite acțiuni în cadrul cărora execută comenzi publice și private.

Primul pas întreprins de Alexei Șciusev spre culmile recunoașterii înaltei arhitecturi ruse a fost proiectul de reconstrucție a unei case de locuit dintr-un cartier Fontanka, pe care o proiectează și construiește în stilul caracteristic epocii lui Petru cel Mare, și restaurarea unor case importante, cum ar fi palatul contelui Alexei Olsufiev din Sankt Petersburg. Acestei perioade din activitatea arhitecturală i se atribuie și proiectarea a două edificii din Chișinău: Vila Karcevski din Valea Trandafirilor, construită la 1897, și Casa lui Mihail Karcevski, construită la 1901, amplasată în centrul Chișinăului (intersecția străzilor Pușkin și Bernadazzi).

Alexei Șciusev a început activitatea sa în arhitectură cu domeniul ecleziastic, ca angajat în cancelaria Sfântului Sinod și preluând comenzi de restaurare a bisericilor, pe care le primea de la profesorul Grigorii Kotov, care nu se hotăra să le accepte, dar pe care nu le putea refuza din punct de vedere al atitudinii sale corecte față de biserică.

În timpul lucrărilor de proiectare și pictare a iconostasului din complexul Catedralei Sfintei Treimi de la Lavra Poceaev, pe care l-a executat într-o manieră diferită față de canoanele existente, utilizează tradiția preluată din arta bizantină (în loc să folosească lemnul a utilizat marmura). Tot acolo, face cunoștință cu renumiții pictori Victor Vasnețov și Mihai Nesterov, autorii picturilor din Soborul Vladimir din Kiev, care îi apreciază înalta tehnică de execuție a lucrării sale, cu care ulterior vor deveni prieteni, conlucrând pe tot parcursul vieții. Tot în același timp întreprinde o călătorie-deplasare de serviciu în orașul Istanbul din Turcia, unde face cunoștință și este profund entuziasmat de frumusețea și imensitatea Soborului Catedralei „Sfânta Sofia”, transformat de turci în moschee. A urmat simpatia și dragostea deosebită față de stilul artei și arhitecturii ruse din secolele XII și XIII, vădit vizibile în orașele Pskov și Novgorod, care au constituit, pentru moment, sursa de inspirație a tuturor lucrărilor sale din perioada anilor 1906-1912.

Unul dintre primele proiecte în care domină motivele populare ruse este cel al Bisericii Serghei Radonejskii de pe câmpia Kulikovo, consacrată victoriei obținute asupra tătarilor la 1380. Reușește să creeze prin imagini arhitecturale o operă cu adevărat patriotică, ce trezește admirația și mândria compatrioților față de faptele mărețe ale strămoșilor. Din amintirile lui Petru Neradovskii, A. Șciusev a rămas mulțumit de proiectul său: „A fost prima experiență creatoare în care am mers pe o altă cale de utilizare a arhitecturii ruse, departe de schemele seci învățate în Academie”[15].

Aceluiași stil artistic îi sunt atribuite și construcțiile Catedralei din Lavra de la Poceaev din Kiev (1908), Biserica Natalievka din gubernia Harikov (1912), efectuată la comanda mecenatului și colecționarului de icoane vechi rusești Pavel Haritonenko, care intenționa să o transforme într-un lăcaș-muzeu și care, cu trecerea

[15] Петр Нерадовский, *Из жизни художника*, Ленинград, 1965, с. 95.

https://biblioteca-digitala.ro

anilor, a devenit una din cele mai renumite construcții, remarcată prin sculpturile decorative de la intrare și picturile mozaicale din interior. Biserica Marfa-Mariinsk din Moscova (1912), care nu numai că a înfrumusețat Moscova, recunoscută de enoriași prin stilul tipic popular ortodox introdus în arhitectură. Cu trecerea anilor biserica a devenit simbol și centru de binefacere pentru întreaga Rusie. Biserica din Cuhureștii de Sus din gubernia Basarabia (1912)[16], Biserica ortodoxă cu hramul „Hristos Mântuitorul" din San Remo, hotelul din Bari (1912) și pavilionul expoziției ruse din Venezia de la 1914[17] aminteau de vechile conace boierești rusești din secolul al XVII-lea. Fiecare din aceste construcții erau privite de către arhitectul A. Șciusev ca un manifest al creațiilor sale.

Studierea artei vechi ruse l-a făcut să conlucreze cu renumiții critici de artă și arheologi Nicodim Kondakov, Petr Pokrâșkin, Boris Farmakovskii, care apreciau intuiția și erudiția lui A. Șciusev de a individualiza, din multitudinea monumentelor de arhitectură rusă, anume pe cele vechi nestudiate.

Deși era tânăr, Alexei Șciusev se bucura de o autoritate enormă în rândurile arheologilor. În 1908 este ales membru titular al Societății arheologice. Prin urmare i se încredințează o misiune de o responsabilitate enormă: de restaurare și reconstruire a lăcașului Sfântului Vasile din Ovruci, Volînia, construit de meșterii populari ruși la mijlocul secolului al XII-lea, distrus de tătari și rămas timp de șapte secole în ruine. Pus în fața faptului împlinit, în timpul executării lucrărilor apar în evidență calitățile sale remarcabile de pedagog, savant, cercetător, arheolog, arhitect, istoric, restaurator. Specialiștii din domeniu au rămas încântați de înaltul curaj, veritabilul talent și înalta erudiție de care a dat dovadă arhitectul. Restaurarea a fost apreciată drept originală după metodă și reușită conform rezultatelor, incluzând organic toate detaliile păstrate în spiritul tradițiilor clasicismului rusesc. În sferele înalte ale cercurilor artistice și presa vremii se vorbea despre direcția șciusevistă în arhitectură, considerându-l fondatorul stilului neo-rus din arhitectură. Această lucrare îi aduce lui A. Șciusev faima, autoritatea și popularitatea de renumit arhitect. În 1910, membrii Consiliului Academic acordă lui Alexei Șciusev titlul științific de Academician în arhitectură, fiind ales tot atunci membru activ al acestui Consiliu, pe toată durata vieții.

În 1913 se stabilește împreună cu familia la Moscova. Plecarea lui este condiționată și dictată de victoria obținută la concursul anunțat pentru proiectarea și construcția Gării Kazani sau, cum mai este numită, „Poarta Moscovei spre Orient". Munca asupra acestui proiect a început la 1913 în componența Imperiului Rus, întreruptă pe alocuri de Primul Război Mondial, și continuată pe durata întregii sale vieți, deja în componența Rusiei sovietice.

În executarea schițelor de proiect și a picturilor interne, a îmbinat artele plastice cu arhitectura, a antrenat și implicat în această muncă deseori pe renumiții pictori Leontii Benua, Nicolai Rerih, Evghenii Lansere, Mstislav Dobujinskis, Victor Zamirailo, pictorul-arhitect N. Tamonkin. În construcția Gării Kazani au fost îmbinate armonios tradițiile și motivele arhitecturii ruse cu cele orientale din secolele XVI-

---

[16] П. Щусев, *op. cit.*, c. 81.
[17] Марианна Евстратова, Сергей Колузаков, *Русский павильон в Венеции. А.В. Щусев*, Москва, „Garage", 2014, - 144 c.

https://biblioteca-digitala.ro

XVII[18]. Ansamblul arhitectonic al Gării Kazani și în prezent ne bucură prin frumusețea și măreția sa fără precedent.

Împreună cu academicianul și arhitectul Ivan Joltovskii, în perioada 1918-1923 a proiectat planul de reconstruire a orașului Moscova, „Новая Москва" (Noua Moscovă). După 1918, au existat numeroase litigii, discuții asupra gamei largi de probleme cu referință la aspectul capitalei, printre care: să păstreze sau să distrugă sistemul de ring radial al autostrăzilor din jurul orașului, zonarea funcțională a spațiului urban, corelația mai multor clădiri cu nivel scăzut, corelația cantitativă a structurilor deja existente și a clădirilor noi, districtele individuale peisagistice, apeductul și canalizarea. Arhitectul Alexei Șciusev s-a opus inițial construcțiilor înalte, insistând asupra statutului de Moscova oraș-muzeu, păstrând aspectul centrului istoric al capitalei cu schiturile și bisericile vechi ruse. Până la Revoluția rusă din februarie 1917, Alexei Șciusev a fost unul din cei mai buni specialiști arhitecți moderniști, reușind să se înțeleagă cu autoritățile laice, fiind renumit și cunoscut prin proiectele sale bisericești fermecătoare. Conform opiniei cercetătoarei Irina Korobina, directoare a Muzeului de Stat de Arhitectură din Moscova (2010-2017), Alexei Șciusev a scăpat de represiunile staliniste grație propunerii venite din partea autorităților statului de a proiecta și construi în Piața Roșie din Moscova Mausoleul lui Vladimir Lenin la 1924[19].

În anii '20 devine printre primii cei mai buni constructori din Rusia. Designul arhitectural și construcția anilor 1920-1950, a orașului Moscova, trezește curiozități și interes. Construcțiile înalte au marcat etapele vechi seculare ale dezvoltării arhitecturale a Moscovei. În secolul XIX - începutul secolului XX, eșantioanele de construcție înalte au găsit noi funcții, care s-au reflectat în special în stilistica numeroaselor case moderne. Această perioadă este cunoscută prin tendința de proiectare și implementare activă a construcțiilor înalte. A fost o perioadă de căutări creative luminoase, descoperiri inovatoare ale arhitecților și adesea proiecte fantastice de „zgârie-nori". În ciuda faptului că majoritatea evoluțiilor au rămas la nivelul proiectelor, acestea au oferit un impuls pentru a dezvolta în continuare acest domeniu, inclusiv la crearea unui număr de clădiri înalte din Moscova în perioada anilor 1940-1950. Din 1931, se dedică noului stil stalinist în construcție și devine printre primii promotori ai construcțiilor grandioase, tema de reconstruire a vechiului îmbinată cu crearea conturului noului oraș contemporan.

În anii '20, proiectează replanificarea și construcția orașelor Smolensk, Soci, Tuapse, Noul Afon. Proiectează clădirea Institutului Mecanic din Moscova (1923-1930). Proiectează și construiește Mausoleul lui Lenin din Moscova (1924-1930). Execută schițe de decor pentru Teatrul Academic Artistic din Moscova (1927). Proiectează clădirea Koopinsoiuz (1928-1933), clădirea Casa oamenilor de artă (1928). În colaborare cu arhitecții Osvald Stapran și Leonid Saveliev, în perioada anilor 1930-1935 proiectează și finisează construcția hotelului „Moscova". Proiectează clădirea Comisariatului pentru agricultură din Moscova (1933), edificiul clădirii administra-

[18] Р. Курц, *op. cit.*, p. 28-32.
[19] П. Щусев, *op. cit.*, c. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

tive a Institutului „Marx, Engels, Lenin” din Tbilisi (1933-1938) și edificiul Teatrului de Operă și Balet „Alisher Novoiy” din Taşkent (1940-1947).

Lucrând asupra acestor proiecte, Șciusev studiază atent arhitectura națională locală, tinde să îmbine cât mai reușit construcțiile sale cu artistismul tradițional al popoarelor orientale. La edificarea clădirii administrative a Institutului „Marx, Engels, Lenin” din Tbilisi s-a ținut cont de motivele arhitecturii vechi georgiene și influența asupra ei a stilurilor grec, roman și bizantin. Clădirea a fost căptușită cu material local (celebra marmură georgiană), cunoscută prin diversitatea și coloritul ei bogat, ceea ce a contribuit la redarea unei variații artistice a interiorului și exteriorului clădirii. Pentru amenajarea și formarea interiorului edificiului Teatrului de Operă și Balet „Alisher Novoiy” din Taşkent, Alexei Șciusev a atras în procesul de creație meșteri și pictori locali.

În anii ’40, împreună cu fratele său, Pavel Șciusev, inginer și specialist în construcția podurilor, proiectează și construiește hoteluri și poduri în orașele Baku, Tbilisi, Taşkent, Moscova, Smolensk, proiectează case de locuit pe cheiurile Smolensk și Rostov din Moscova, proiectează artera principală-bulevardul Kreşciatik din Kiev (1945). Proiectează clădirea Ministerului de Interne, din piața „Dzerjinsk”, cunoscută publicului cu denumirea „Închisoarea Lubianka” din Moscova (1946). Proiectează una dintre cele mai frumoase stații-metrou din lume, „Komsomoliskaya Koljtzevaya” din Moscova (1949-1951), proiectează clădirea Prezidiului Academiei de Ştiințe a URSS şi edificiile Institutului de Fizică (1949-1951), Institutul de Chimie organică (1949-1951), Institutul de Metalurgie (1949-1951) din Moscova, Observatorul Pulkovo de lângă Petersburg (1949-1952) și orașele satelit ale Leningradului – Pavlovsk și Pușkino[20].

Activează ca profesor la Şcoala Superioară de Arte VHUTEMAS (Высших художественно-технических мастерских) (1918-1926), preşedinte al Societăţii de Arhitectură din Moscova (1921-1929), director al Galeriei de Artă Tretiakov (1926-1929). În anul 1943 este ales Membru corespondent al Academiei de Științe din URSS. În 1946 este numit Director al Muzeului Arhitecturii Ruse din Moscova, unde au fost adunate colecţii impunătoare de desene, picturi, gravuri ale renumiților maeștri ruși.

Pentru activitatea sa a fost decorat cu ordine, medalii, distincţii guvernamentale și patru premii de stat („Premiul Stalin”), fiind unicul arhitect din spațiul sovietic decorat de patru ori cu acest premiu[21].

Premiul Stalin, de prima categorie, i-a fost acordat în 1941 pentru Proiectarea edificiului clădirii administrative a Institutului „Marx, Engels, Lenin” din Tbilisi (1933-1938).

Premiul Stalin de categoria a doua, i-a fost acordat în 1946 pentru formarea internă a Mausoleului lui Vladimir Lenin.

---

[20] Александр Васькин, *Щусев: Зодчий всея Руси, Изд. „Молодая Гвардия”*, Москва, 2015, с. 452-453.

[21] *Произведение Академика А.В. Щусева удостоенные сталинской премии*, Изд. „Академии Наук СССР”, Москва, 1954 г. – 97 с.

https://biblioteca-digitala.ro

Premiul Stalin de prima categorie, i-a fost acordat în 1948 pentru Proiectarea edificiului clădirii Teatrului de Operă și Balet „Alisher Novoiy” din Tașkent (1940-1947).

Premiul Stalin de categoria a doua, i-a fost acordat (post-mortem) pentru proiectarea și construcția stației de metrou „Komsomoljskaya Koljtzevaya” (1949-1951).

Numit în funcția de gestionare a problemelor de reconstrucție a orașului Chișinău, distrus în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, arhitectul Alexei Șciusev proiectează un șir de edificii incluse în Planul general de reconstruire a orașului Chișinău, 1945-1949, precum: Proiectul de reconstrucție a Casei Guvernului pe locul clădirilor distruse ale fostei Mitropolii și pe locul actualei clădiri a Guvernului Republicii Moldova (Fig. 10); Proiectul de reconstrucție a Parcului Victoria din Chișinău, actualmente Parcul Catedralei (Fig. 11); Proiectul de reconstruire a Cartierului Universității de Stat, bine armonizat cu arhitectura din partea de sus a orașului, cu Turnul de Apă și Casa Pronin (Fig. 12); Proiectul Teatrului din Chișinău, pe locul actualului Teatru de Operă și Balet „Maria Bieșu” (Fig. 13); Proiectul de amenajare a colinei Măzărachi din Chișinău (Fig. 14); Proiectul construcției zonei riverane a râului Bâc, cu reamenajarea unui Parc de Cultură (Fig. 15); Proiectul Podului „Victoriei” (Победы) din Chișinău peste râul Bâc, care urma să conecteze centrul capitalei cu zona cartierului Rîșcani (Fig. 16).

Toate meritele și decorațiile primite din partea statului, ca și statutul de cel mai renumit și recunoscut arhitect al perioadei sovietice, Alexei Șciusev le-a obținut în timpul epocii staliniste. În același timp, activitatea și succesele sale înregistrate de până la Revoluția rusă din 1917 (20 de ani de activitate), au rămas în umbră, fără a fi supuse unei ample cercetări și analize, multe dintre realizările sale practic au rămas fără vreo menționare. Arhitectura bisericească de până la revoluție, pe timpul sovietic nu putea fi privită și menționată în serios, însă tocmai în acea perioadă de până la revoluție Alexei Șciusev s-a format și s-a desăvârșit, devenind unul dintre cei mai cunoscuţi și renumiţi arhitecţi din țară și de peste hotare.

Nu putem veni în tratarea unor anumite evenimente sau expunerea unor fapte cu afirmațiile „ce ar fi fost dacă”. Cert este că nerealizarea acelor proiecte ale arhitectului Alexei Șciusev a lăsat orașul Chișinău orfan de niște ansambluri monumentale arhitecturale grandioase, concepute a se îmbina armonios cu ansamblul de clădiri și monumente laice existente din perioada interbelică, similar construcțiilor existente în orașele Sankt Petersburg, Moscova sau Kiev.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1 – Bustul arhitectului Alexei Șciusev, realizat de sculptorul Lazăr Dubinovschi, 1947 (ghips).

Fig. 2 – Momentul realizării bustului arhitectului Alexei Șciusev, de către sculptorul Lazăr Dubinovschi, 1947.

Fig. 3 – Hotărârea nr. 1.807, de reorganizare a Muzeului de arhitectură în Casa Memorială „Alexei Șciusev”, Chișinău, 14 decembrie 1950.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4 – Basorelief (din profil) al arhitectului Alexei Şciusev, executat de sculptorul Iosif Poniatovski, Chişinău, 1973.

Fig. 5 – Hotărârea nr. 211 din 23 iunie 1975 a Comitetului Central al Partidului Comunist și Sovietul Miniștrilor din RSSM.

Fig. 6 – Hotărârea nr. 256 din 8 august 1975 a Sovietului Miniștrilor din RSSM.

Fig. 7 – Anexa nr. 4, la Hotărârea nr. 256 din 8 august 1975 a Sovietului Miniștrilor din RSSM.

Fig. 8-9 – Ordinul Ministerului Culturii și Cultelor al Republicii Moldova nr. 28 din 27.01.1993.

Fig. 10 – Proiectul de reconstrucție a Casei Guvernului din Chișinău, 1947.

Fig. 11 – Proiectul de reconstrucție a Parcului Victoria din Chișinău, 1946.

Fig. 12 – Proiectul de reconstruire a Cartierului Universității de Stat, 1946.

Fig. 13 – Proiectul Teatrului din Chișinău, 1941.

Fig. 14 – Proiectul de amenajare a colinei Măzărachi din Chișinău, 1947.

Fig. 15 – Proiectul zonei riverane a râului Bâc cu reamenajarea unui Parc de Cultură, 1946.

Fig. 16 – Proiectul Podului peste râul Bâc, 1946.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1

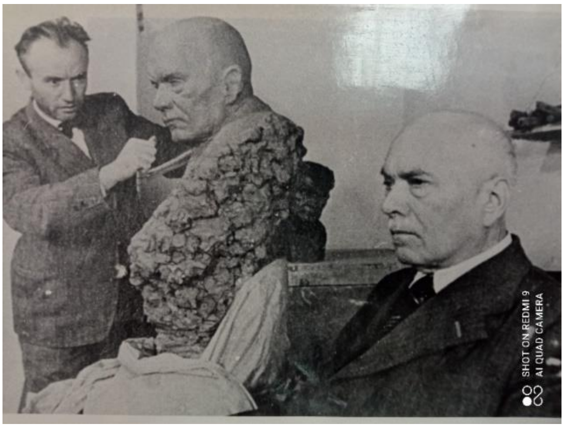

Fig. 2

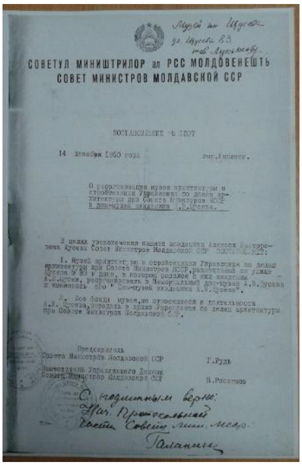

СОВЕТУЛ МИНИШТРИЛОР ал РСС МОЛДОВЕНЕШТЬ
СОВЕТ МИНИСТРОВ МОЛДАВСКОЙ ССР

Fig. 3

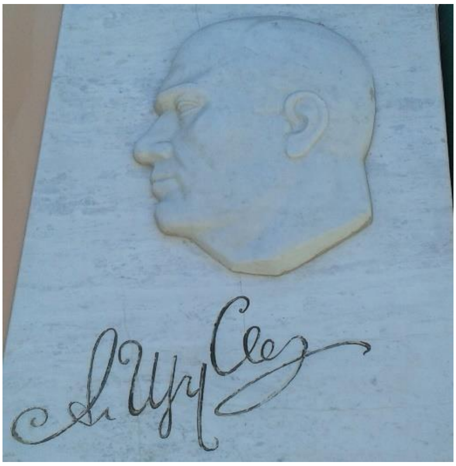

Fig. 4

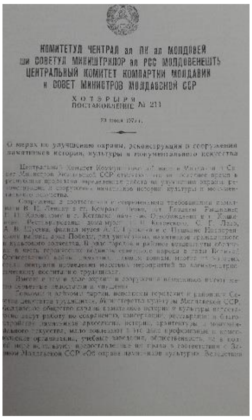

КОМИТЕТУЛ ЧЕНТРАЛ ал ПК ал МОЛДОВЕЙ
ши СОВЕТУЛ МИНИШТРИЛОР ал РСС МОЛДОВЕНЕШТЬ
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОМПАРТИИ МОЛДАВИИ
и СОВЕТ МИНИСТРОВ МОЛДАВСКОЙ ССР

ХОТЭРЫРЯ
ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 211

О мерах по улучшению охраны, реконструкции и сооружения памятников истории, культуры и монументального искусства

Fig. 5

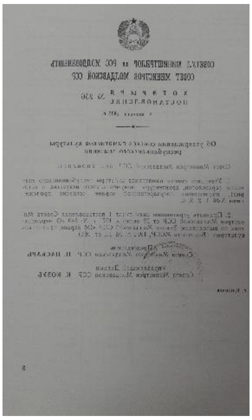

Fig. 6

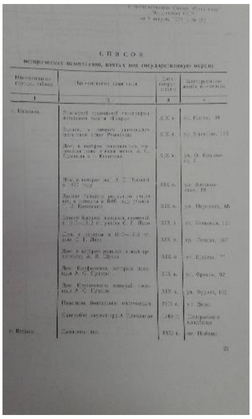

Fig. 7

https://biblioteca-digitala.ro

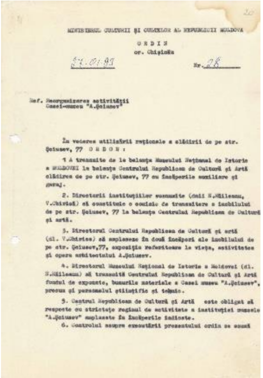

MINISTERUL CULTURII ȘI CULTELOR AL REPUBLICII MOLDOVA

O R D I N
or. Chișinău

27.01.93 Nr. 28

Ref. Reorganizarea activității
Casei-muzeu "A.Șciusev"

În vederea utilizării raționale a clădirii de pe str. Șciusev, 77 O R D O N :

1 A transmite de la balanța Muzeului Național de Istorie a MOLDOVEI la balanța Centrului Republican de Cultură și Artă clădirea de pe str. Șciusev, 77 cu încăperile auxiliare și garaj.

2. Directorii instituțiilor susnumite (dnii N.Răileanu, V.Chirică) să constituie o comisie de transmitere a imobilului de pe str. Șciusev, 77 la balanța Centrului Republican de Cultură și artă.

3. Directorul Centrului Republican de Cultură și artă (dl. V.Chirica) să amplaseze în două încăperi ale imobilului de pe str. Șciusev,77, expoziția referitoare la viața, activitatea și opera arhitectului A.Șciusev.

4. Directorul Muzeului Național de Istorie a Moldovei (dl. N.Răileanu) să transmită Centrului Republican de Cultură și Artă fondul de exponate, bunurile materiale a Casei muzeu "A.Șciusev", precum și personalului științific și tehnic.

5. Centrul Republican de Cultură și Artă este obligat să respecte cu strictețe regimul de activitate a instituției muzeale "A.Șciusev" amplasate în încăperile indicate.

6. Controlul asupra executării prezentului ordin se asumă

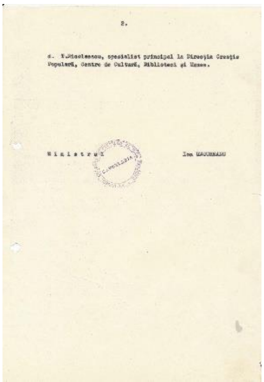

2.

d. V.Nicolaescu, specialist principal la Direcția Creație Populară, Centre de Cultură, Biblioteci și Muzee.

M i n i s t r u l Ion UNGUREANU

CANCELARIA

Fig. 8-9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

https://biblioteca-digitala.ro

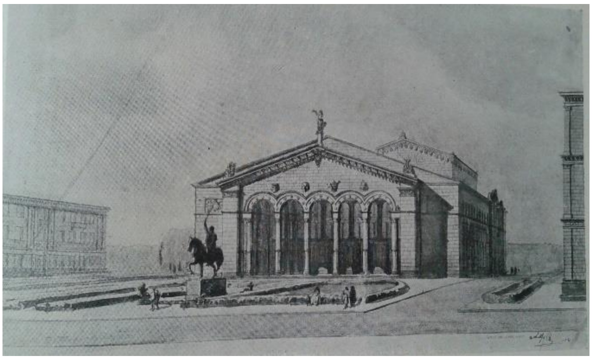

Fig. 13

Fig. 14

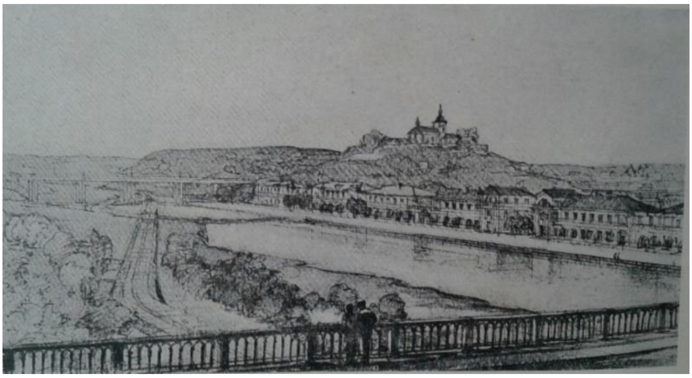

Fig. 15

Fig. 16

https://biblioteca-digitala.ro

RECENZII
REVIEWS

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Sorana Maier, pr. Constantin Necula, ***Asociațiunea ASTRA, recuperarea unei Memorii culturale II. Președinții***, București, Editura EIKON, 2021, 117 p., ISBN 978-606-49-0309-9.

Volumul celor doi prestigioși autori sibieni – Sorana Maier (președintă a Asociației „Sibiul Cultural” și redactor al cotidianului „Tribuna”), și părintele Constantin Necula (conf. univ. dr. și prodecan al Facultății de Teologie „Sfântul Andrei Șaguna” din Sibiu) –, este dedicat președinților „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, fiind precedat de un prim volum, care s-a axat pe prezentarea personalităților care s-au implicat ideatic și practic în înființarea Asociației în anul 1861. Ambele volume sunt rezultate fericite și benefice pentru istoriografia română, care s-a aplecat de-a lungul vremii adeseori asupra acestui subiect, ale unui proiect cultural inițiat de Asociația „Sibiul Cultural”.

Acest al II-lea volum cuprinde medalioane, cu suficiente informații, precum și imagini, legate de viața, activitatea și opera celor 12 președinți ai ASTRA, de la începuturi și până la „arestarea” Asociației de către comuniști în anul 1948, și valorifică contribuția pe care aceste personalități remarcabile au avut-o la viața academică, culturală, politică și administrativă a Transilvaniei și totodată a României: Andrei Șaguna, Vasile Ladislau Pop, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ioan Micu Moldovan, Alexandru Mocsony, Iosif Sterca-Șuluțiu, Andrei Bârseanu, Vasile Goldiș, Iuliu Moldovan, Nicolae Popoviciu. Toți aceștia „Sunt nume. Toți cei pe care Dumnezeu i-a rânduit președinți ai ASTREI sunt nume care ne marchează istoria, devenirea, cultura” – spun autorii în „Prefață”.

În același loc al lucrării, păr. Constantin Necula, care pare că și-ar fi dorit să devoaleze și mai multe informații, afirmă despre președinții ASTRA următoarele adevăruri simple: „Mulți dintre cei prezenți în paginile acestei scurte, parcă prea scurte, monografii au reprezentat vârful culturii la vremea lor și mult timp după. Gândind la Sfântul Andrei Șaguna și închipuindu-ți-l alături de Timotei Cipariu ori George Barițiu înțelegi ce înseamnă că egalii se însoțesc. Așa cum munca incredibilă a lui Iacob Bologa, fără fasonări de orgoliu, ci mereu gata pentru români și lupta lor, te entuziasmează și leagă, parcă freatic, pe Vasile Ladislau Pop cu Barițiu și cu Alexandru Mocsony. Cine se va asemăna în condei și rostire cu Andrei Bârseanu ori Vasile Goldiș? Vom ști să recitim corect istoriile lui Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpiniș ori vom înțelege vreodată jertfa de sine a lui Iuliu Moldovan? Cât despre Episcopul Nicolae Popovici ce să ai a spune? Refuzul său de a fi martor ștrangulării ASTREI și uciderii din culpă a misiunii Bisericii îl așază, oarecum, în linie cu Mitropolitul Șaguna”.

Ca structură, lucrarea cuprinde un cuvânt înainte (p. 7), o introducere/prefață (p. 9-10), cele douăsprezece capitole/medalioane dedicate conducătorilor Asociației (p. 11-108) și în final bibliografia cu sursele cercetate de autori (p. 109-117).

Un prim medalion (p. 11-19), îi este dedicat unuia dintre întemeietori și președintelui „dintâi – locuitorul Sinaxarului Ortodox și al cerului Culturii Transilvane” (1861-1867), episcopul și apoi mitropolitul ortodox al Ardealului, Andrei Șaguna (1809-1873). După ce autorii afirmă, pe bună dreptate, că este „aproape imposibil să mai scrii ceva nou” despre acest măreț bărbat și cleric, trec în revistă

https://biblioteca-digitala.ro

câțiva dintre autorii care s-au aplecat de-a lungul vremii asupra personalității acestui „profet al vremurilor noi”. În final, dezvăluie faptul că deși șirul președinților s-a deschis „cu un sfânt”, totuși, în 1867, în „urma unor presiuni fără precedent”, Andrei Șaguna, împreună cu Timotei Cipariu, au fost „debarcați” de la conducere.

Al doilea președinte (1867-1875) a fost Vasile Ladislau Pop (1819-1875) (p. 20-25), jurist de meserie, caracterizat pe scurt drept un „caracter statornic și răbdător”. O realizare importantă a acestuia a constituit-o înființarea și susținerea organului oficial al Asociației – revista „Transilvania”. Preluând informații dintr-o lucrare postumă dedicată lui Pop, autorii citează un scurt pasaj: „Bărbat cu vederi largi și cu o minte pătrunzătoare, a prevăzut dimpreună cu tovarășii săi de luptă că pe terenul cultural se va transpune lupta, după spiritul timpului nou. De aceea, reclama necontenit școalele și iar școalele (...)”.

I-a urmat „omul unei «mănoase activități»”, Iacob Bologa (1817-1888), președinte între anii 1875-1877 (p. 26-32). Redând spusele lui George Barițiu relativ la ce a însemnat ASTRA pentru I. Bologa, autorii precizează: „Ea (Asociația-n.n.) era, după altarul religiunii sale, al doilea altar, la care se închinase el și căruia îi sacrifică într-o serie de ani spese (cheltuieli-n.n.), timp, călătorii obositoare pentru un om bătrân și adesea liniștea sufletească, de câte ori simțea vreo cursă aruncată în scop de a-i submina și răsturna sanctuarul limbii și al culturii noastre”. Profilul său îl încheie autorii reproducând integral cuvântarea funebră rostită la înmormântarea lui Bologa de către juristul Petru Șpan.

Un medalion extins (p. 33-49) îi este dedicat lui Timotei Cipariu (1805-1887), „Savantul Graiului Românesc”, președinte în perioada 1877-1887, despre care, în 1937, Elie Dăianu spunea: „Acest învățat preot și dascăl este fala Românilor din Ardeal și de pretutindeni”. Membru fondator al Academiei din București, precum și al ASTREI, lui T. Cipariu i se „fabrică” mai întâi genealogia familiei, pare-se de origine din Moldova, apoi fiind prezentată formarea și evoluția sa profesională, precum și titlurile strălucitelor sale lucrări lingvistice și filologice. Urmează activitatea acestuia în cadrul ASTRA, începând încă de la înființare, Cipariu fiind membru fondator, până la survenirea decesului, în 1887. Retras o lungă perioadă de timp din activitatea Asociației, deoarece se afla „sub semnul bolii, vârstei și al unui program profesional extrem de încărcat”, precum și al altor cauze, revine și depune toate eforturile spre a putea conduce cu succes. Cu toate sincopele pe care i le-a pricinuit starea de sănătate, T. Cipariu „merită să fie lăudat și admirat, ca o figură măreață, printre bărbații de frunte ai întregii Românimi, dealungul mai întregului nostru secol”.

Următorul președinte (p. 50-55) a fost un alt nume mare al secolului al XIX-lea, renumitul George Barițiu (1812-1893), care a condus destinele Asociației o perioadă relativ scurtă, între 1888 și 1893, în anul din urmă decedând. Întemeietor al presei românești ardelene, membru fondator și președinte al Academiei Române, G. Barițiu a fost și unul dintre întemeietorii ASTRA, cu un rol esențial, activând în cadrul ei peste trei decenii. Titan al culturii românești, om politic, publicist și istoric, despre care Ioan Lupaș afirma că meritele sale „sunt dintre acelea care nu pot fi niciodată trecute cu vederea”. Alături de Șaguna, Cipariu și Ioan cav. de Pușcariu, „Barițiu a fost cel mai însuflețit și mai statornic sprijinitor al lucrărilor întreprinse” pentru înființarea, consolidarea și înflorirea ASTREI.

https://biblioteca-digitala.ro

Titanului i-a succedat (p. 56-64) o altă personalitate majoră, canonicul Ioan Micu Moldovan (1833-1915), „învietorul poveştilor populare din Transilvania”, care a condus destinele Asociației între anii 1893-1901. Mai întâi, autorii îi prezintă parcursul formării educaționale și profesionale, trecând apoi la menționarea activității sale în cadrele forului cultural românesc din Ardeal. Sintetizând o caracterizare a acestui mare erudit, cei doi autori reproduc un segment dintr-un material omagial publicat în presă de către Ioan Rațiu: „În general, în toate demnitățile, în toate împrejurările s-a ridicat peste semenii săi. (...) a știut să conducă, să țină drept cumpăna, să răspândească lumină și unde mai înainte nu era, a introdus vieață și spirit de muncă și cruțare”.

La început de secol XX i-a urmat pentru o relativ scurtă perioadă (1901-1904) unul dintre marii bărbați ai vestitului neam de oameni politici, de cultură și filantropi Mociony, Alexandru (1841-1909) (p. 65-71). Jurist de profesie, a devenit și un abil om politic, apreciat economist și mare om de cultură. Deși avea o sănătate precară, afirmă autorii, totuși și-a asumat „această nobilă, dar dificilă misiune” de a conduce destinele Asociației. Personalitatea sa „complexă și fascinantă” reiese și din „multiplele și diversele sale preocupări”: a mai fost un apreciat pianist, compozitor, iubitor de artă și bibliofil pasionat.

Urmașul său (p. 72-77) a fost o altă mare personalitate, Iosif Sterca-Șuluțiu (1827-1911), care în timpul președinției sale (1904-1911) „nu mai trăia atât pentru sine, cât pentru Asociație”. De formație jurist, a intrat și în politică, dar s-a remarcat și ca un bun publicist, biograf, fiind și autor al unui Memoriu istorico-politic în șase volume. După retragerea din serviciile statului, și-a dedicat energia ASTREI, devenind și unul dintre președinții în timpul căruia s-au înregistrat realizări remarcabile – inaugurarea Muzeului Asociațiunii (1905) –, dar n-a precupețit eforturi, deși starea de sănătate i-a jucat multe feste, nici în sprijinirea permanentă a altor activități și deziderate.

Cel care a condus destinele forului cultural ardelean (p. 78-85) în două epoci diferite pentru români (atât sub Imperiul austro-ungar, cât și în cadrele statului național unitar România), a fost Andrei Bârseanu (1858-1922), catalogat de autori ca fiind „omul programului acțiunii culturale”. Îi este prezentată în extenso cariera sa profesională, dar și aceea de folclorist și publicist, care l-au condus către calitatea de membru al Academiei Române. Odată cu desăvârșirea unității naționale și în noua conjunctură, președintele Bârseanu (1911-1922) propunea câteva obiective simple pentru membrii ASTRA: luminarea poporului, cultivarea năravurilor bune, promovarea sentimentului național și colaborarea intensă cu celelalte societăți culturale, în beneficiul neamului românesc.

I-a succedat acestuia unul dintre corifeii realizării Marii Uniri, Vasile Goldiș (1862-1934), care a condus destinele ASTREI între anii 1923-1932 (p. 86-93), într-un context în care mulți socoteau că forul cultural ardelean nu-și mai afla rostul. Nu era și părerea lui Goldiș, care afirma răspicat că ASTRA, ca și în trecut, „crede în misiunea ei de a rămâne în statul român altarul aceluiași ideal care să reunească în comunitatea de iubire pe toți fiii națiunii smulgându-i din drăceasca dihonie ruinătoare”. A și lucrat activ în acest sens, sprijinind permanent și necesitatea lărgirii ariei

https://biblioteca-digitala.ro

de activitate. „Bolnav și obosit”, în 1932 și-a dat demisia, iar doi ani mai târziu trecea la cele veșnice.

În situația dată, cu destinele conducerii a fost însărcinată o personalitate marcantă a vieții medicale, Iuliu Moldovan (1882-1966), „un făuritor de caractere”, cum afirmă autorii, care a rămas la conducere până în anul 1947 (p. 94-98). Prin natura profesiei, va promova frecvent educația sanitară în cadrul ASTREI, va susține școlile țărănești și organizația de tineret. Pe fondul ingerințelor Guvernului impus de sovietici, I. Moldovan și-a înaintat demisia, pentru ca în 1950 să fie arestat și internat pentru o perioadă de cinci ani în penitenciarul Sighet.

Ultimul președinte al Asociațiunii desemnat de membrii săi să conducă forul cultural, însă doar pentru un an, a fost episcopul ortodox Nicolae Popoviciu (1903-1960) (p. 99-108). După o prezentare bogată a parcursului său de pregătire profesională, autorii expun pe larg și contextul din anul 1948, an în care ASTRA a fost mai întâi „sechestrată” și apoi desființată de către statul comunist.

Capitolul final este dedicat bibliografiei folosite de autori pentru întocmirea lucrării. Este una consistentă și diversă, fiind utilizate atât dicționare, monografii, cărți, studii și articole de specialitate edite, aproape patruzeci de periodice, cât și manuscrise, dintre care cea mai mare parte se află în fondurile Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale.

În încheiere, constatăm cu plăcere și multă apreciere că lucrarea celor doi distinși autori este o realizare de valoare deosebită, accesibilă nu numai specialiștilor în domeniu, ci și publicului larg, pasionat de acest aspect important al culturii și istoriei Transilvaniei și, implicit, a României. Considerăm că va rămâne una dintre lucrările de referință ale istoriografiei noastre românești, atât a celei vechi, dar mai ales a celei contemporane.

Constantin BĂJENARU

https://biblioteca-digitala.ro